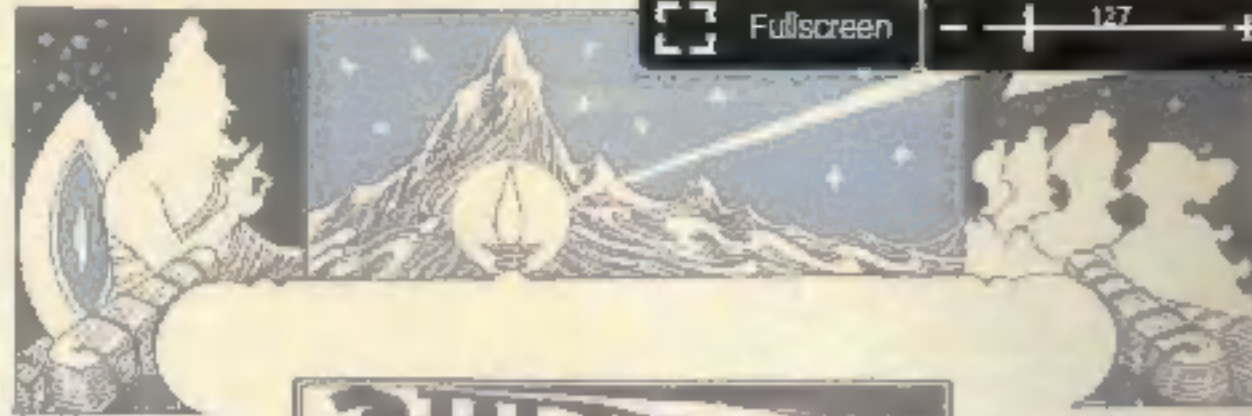

वाङ्मय

जानेवारी १९०२

अमरवाणी

नास्ति कामसमो व्याधिर्नास्ति मोहसमो रिपुः,
नास्ति क्रोधसमो बह्वि नास्ति कानात्परं मुखम् । ॥ १ ॥

[कामवासनेसारखा रोग नाही, मोहासारखा लव्ह नाही, क्रोधासारखा अग्नि नाही (आणि राक्षसदरोबर) आताहून मोठे धुक् नाही.]

क्रोधो मूलमनर्थानां, क्रोधः संसार बंधनम्,
धर्मधनकरः क्रोधस्तस्मात् क्रोधं विसर्जयेत् ॥ २ ॥

[क्रोध हा सर्व अनर्थचि मूल कारण होय. त्याच्यामुळे संसारचे बंधन (संभवते) आणि धर्मधन शून्य होतो ! म्हणून क्रोधाचा त्याग केला पाहिजे.]

क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां,
देहस्थितो देहविनाशनाथ,
यथास्थितः काष्ठगतो हि वह्निः,
स एव वह्निर्ब्रह्मे शरीरम् ॥ ३ ॥

[क्रोध हा मनुष्याचा प्रथम शत्रु होय. ज्या प्रमाणे साकडातली आग लाकडातला आळीत तसाच क्रोध शरीरातला जाळून टाकतो.]

योग्याचा माहिमा

प्राचीन काळी सिंहपुरी नगरीत एक योगी रहात असे. त्याच्याबरोबर अनेक शिष्यपण ॥१॥ योगी मधून मधून राजाकडे जाई आणि धर्म ॥ नीति संबंधाने उपदेश करून राजाच्या मनाला शांति देत असे. म्हणून राजाच्या मनात योग्याविषयी फार श्रद्धा ॥ भक्ति होती.

राजाने एकदा योगीराजांना राज- ॥२॥ यांना येऊन रहायला सांगितले आणि त्यांच्यासाठी व त्यांच्या सर्व शिष्या वृंदासाठी सर्व व्यवस्था राजवाड्यात करून देण्यात येईल. असे देखील सांगितले.

परंतु योग्याला ते पसंत पडले नाही. तो म्हणाला—“राजा, मी एक नियम केला आहे. दर रोज कदाचित् पांच घरी भिक्षा मिळेल तिच्यावर त्या दिवसाची भूक भाग- ॥३॥ वायची. एकाच घरी राहून पोट भरता येणार नाही, नला.”

योगी म्हणाला ते ऐकल्यावर राजाने राज्यभर दबंडी पिटविली की योगी किंवा त्याचे शिष्य कधी भिक्षा मागायला आले तर त्यांना पोटभर भिक्षा द्यालामी. म्हणून त्या दिवसापासून योग्याला व त्याच्या शिष्याला पुष्कळ भिक्षा मिळू लागली. ॥ पाहून कित्येक गरीब लोक त्या योग्याच्या शिष्टमंडळीत सामील झाले.

एकदा योगी भिक्षेला निघाला आणि एका ताडीच्या दुकानासमोर जमा राहला. दुकानदार बाहेर येऊन म्हणाला—“योगी- ॥४॥ राजा! आत यावे. परंतु माझ्याकडे आप- त्याला देण्यालायक काही नाही, आहे ती ही ताडी आहे.

योगी आत गेला. दुकानदाराने एका मातीच्या भांड्यात ताडी ओतून दिली. “कृष्णार्पणम्” म्हणत योग्याने एकाच घोट्यात ती सर्व ताडी पिऊन टाकली.

आपल्या घुसला ताडी पिलाका पाहून सर्व शिष्यांना फार आश्चर्य वाटले व आनंदही वाटला. सर्वांनी एकेक मातीचा फेलाभर ताडी पिऊन टाकली.

त्याचा परिणाम असा झाला की योग्याच्या सर्व शिष्यांना ताडीची चव कळली आणि चटकपण लागली. ते अट्टक पिणारे झाले.

दुसरी गोष्ट अशी घडली की राजाला ती गोष्ट कळली. योग्याने व त्याच्या शिष्यांनी ताडी प्याल्याचे कळल्यावर राजाने आपल्या द्वारपालांना त्या योग्याला किंवा त्याच्या शिष्यांना राज-वाड्यात पाऊल टाकू देऊ नका अशी आज्ञा केली.

अशातच योग्याविषय गावभर चर्चा होऊ लागली. त्यामुळे लोकांच्या मनांत योग्याविषयी चूणा भाव उत्पन्न झाला. म्हणून त्याला पुरेशी भिक्षा मिळतचाली होती. प्रत्येक थरासमोर त्याला फार वेळ उभे रहावे लागे. त्याच्या शिष्यांची उपासमार

ताडी शिष्यमंडळी एकेक करून त्याला सोडून निघून गेली.

आणखी काही दिवस गेल्यावर तो योगी एका सोनाराच्या दुकानासमोर भिळतचाली जाऊन बसला. योग्याला पाहून सोनार पट्टेने म्हणाला—“योगिराज, आपल्याला देण्यालायक मास्याकडे काही नाही. हे वितळलेले सोने आहे. देऊ का?”

योगी म्हणाला—“हो दे की.” सोनाराने एका वारीकसा मातीच्या वाटीत चिमट्याने काढून वितळलेला सोन्याचा कड्डा रस आणून दिला योग्याने झोळे मिटून “कृष्णार्पणम्” म्हणत तो सर्व रस पिऊन टाकला आणि झेप देत निघून गेला.

योग्याचे हे दिव्य राजाच्या कानावर गेले. तो योग्याचा महिमा पाहून चकित झाला. तो स्वतः त्या योग्याच्या शोधार्थ झाला आणि त्याने त्याचे पाय धरून आज्ञा मागितली.

सहावा चोर

उज्जैन राज्यातली ही एक जुनी चोरा आहे. राज्यभर चोरांचा मुळमुळाट वाडला होता. राजाच्या शिष्यांनी चोरांना पकडण्याची शिकवण केली. पण ती प्रयत्न अयशस्वी ठरले. राजाने याची भीती नाशिरांनी घेतली. राजाने यांना गान्धार नेले. म्हणाले—“महाराज! आपण काही प्रयत्न केलात तर आम्हांला या चोरांपासून मुक्ति मिळेल.” राजाने यांना लवकरच चोरांचा मुळामुळाट बंद करविण्याचे वचन देऊन पाठवून दिले.

मध्य रात्रीच्या सुमारास राजा स्वतः वेष्ट पालटून निघाला आणि चौकात येऊन उभा राहिला. थोड्या वेळाने एकेक करून चोर अण तेथे आले. राजाने त्यांना विचारले—“मी देऊ का तुमच्या टोळीत? तुमच्या सारखा मी पण एक चोर आहे. तुमचे विशेष काय, सांगा!”

“मी कसली भित असली तरी भोंक पाडू शकतो.” पहिला चोर म्हणाला.

“मी प्रत्येक प्राण्याच्या आवाजाचा कवी सांगू शकतो.” दुसरा म्हणाला.

“कुलूप लावलेल्या पेटीचा कुसता वास घेऊन पेटीत काय आहे, हे मी सांगू शकेन.” तिसरा म्हणाला.

“मी एकदा कोणाचा आवाज ऐकला की ते कितीक वर्षे लोटली तरी मी तो कोणाचा आहे हे ओळखू शकेन.” चवथा चोर म्हणाला.

नंतर चारही चोरांनी राजाला विचारले—“आता, तू आपले विशेष काय, सांगशील की नाही?”

“माझ्याबरोबर राहणाऱ्या चोरांना कवी फांशीची शिक्षा होणार नाही.” राजा म्हणाला. नंतर पांचही जण चोरी करायला निघाले. राजाने लवकर राजवाड्यातच चोरी

करावी असे सुचविले. इतर चोरांना ते पसंत पडले. सर्व राजवाड्याजवळ घेऊन पोचले. पहिल्या चोराने भितीला भोक पाडायला सुरवात केली. इतक्यात कोल्हेकुई ऐकू आली.

"याचा काय अर्थ?" राजाने दुसऱ्या चोराला विचारले.

"आज मालक उठतो आहे, असा त्याचा अर्थ आहे." दुसरा चोर म्हणाला.

इतक्यात बुधबुध झाले. राजाचे लक्षात अर्थ चिन्तारला. दुसरा चोर म्हणाला— "याचा अर्थ घरमालक आपली चोरी पाहता आहे."

ते ऐकून चोरांनी चोरीचा विचार सोडला व इकित होऊन परस्परांकडे पहात

लगेच दुसरा चोर म्हणू लागला.

"कुत्री काय म्हणत आहेत?" राजाने दुसऱ्या चोराला विचारले.

"पहिला कुत्रा आपल्याला पळून जा, म्हणतो आहे आणि दुसरा कुत्रा पहिल्या कुत्र्याचे तोंड बंद करा म्हणतो आहे." दुसऱ्या चोराने अर्थ सांगितला.

"आज शुभशुक्र दिनत नाही. चणा आणखी कोठे तरी आहे." चोर म्हणाले.

"तुम्ही भिण्याचे मुठीच नाही जे काम मुरु केले ते पुरे आहे. मी तुम्हाला वाचविण्यासाठी आपला जीव द्यायला तयार आहे." असे म्हणत राजाने चोरांना प्रोत्साहन दिले. दुसऱ्या चोराच्या हुशारी

मन्या चोरांमार्फत आपला स्वर पण दिलेल असे चारही चोरांना वाटले. म्हणून नगात मीति वाटत असून ही जे मुद्द केले ते तहोस न्याय्याचे ठरवून पहिल्या चोराने भितीला भोक पाडायला सुरवात केली.

चोरांना राजवाड्यात सहा पेट्या मिळाल्या. तिसऱ्या चोराने त्यांचा वास घेऊन म्हटले— "काय आहे आपले भाव्य! या पेट्यांत काय दारिद्र्य आणि सोन्या-चांदीच्या वस्तू आहेत!"

पांच चोरांनी सहा पेट्या घेऊन सहावी चोरी भितीच्या भोकाजवळ ठेवून तेथून पाय धुवून दिवशी घरा

विशिष्ट जगती भेंडावचे ठरवून पाचही चोर आपापल्या वाटेने निघून गेले. अर्थात राजा आपल्या वाड्यात परतला.

सकाळी उजाडले. पाहारेकऱ्यांचा प्रमुख सर्व ठीकठाक आहे की नाही याची पाहणी करीत भितीला भोक होते तेथे आला. आतल्या पाच पेट्या नाहीशा झाल्या होत्या व सहावी भितीच्या भोकाजवळ होती ती त्याने पाहिली. पाहारेकऱ्यांचा प्रमुख लगेच ती पेटी उचलून घेऊन आपल्या घरी नेऊन आणि सरळ राजाकडे जाऊन म्हणाला— "महाराज! आम्ही डोलघात तेल घालून रात्रभर पाहरी दिल्या तरी चोर आमच्या डोलघात वरून फेकून राजवाड्यातल्या दारिद्र्याच्या सहा पेट्या चोरून नेले."

सहावा चोर कोण असावा, हे राजाला
म्हणजे त्याने मुख्य पाहरेकन्याला, "काळजी
करू नकोत आज रात्री सर्व चोर सांपडतील,"
असे सांगून पाठवून दिले.

त्या दिवशी रात्री चार चोर ठरल्या
जागी आले तेव्हा शिपायांनी त्यांना धरले.
दुसऱ्या दिवशी सर्व चोरांना दरबारात
हजर करण्यात आले व त्यांना फांशीची
शिक्षा देण्यात यावी असा राजाचा हुकूम
भाला.

ते ऐकून चौथा चोर राजाला ओळखून
म्हणाला—"महाराज, काल रात्री आम्ही
चोरीला निघालो तेव्हा एक पांचवा चोर
आमच्या बरोबर आला होता. निघण्यापूर्वी
त्याने आम्हांला सांगितले होते की
त्याच्या साथीदारांना फांशीची शिक्षा
झाल्यास तो सोबतील. परंतु त्याने आपल्या
त्या वचनाप्रमाणे आम्हांला सोबतिले नाही.
आपण जी फांशीची शिक्षा दिली आहे ती
पांचव्या चोराला देखील लागू आहे का?"

वचनाचे पालन करणार आहे." नंतर
सभासदांकडे वळून राजा म्हणाला—"मीच
होतो तो पांचवा चोर! मी या चोराची
शिक्षा फक्त रद्द करीत नाही तर त्यांनी
जीजी पेटो उचलून नेली होती ती ती त्यांना
वर्क्षित देतो. कारण तो अंगत एकेक
विशेष गुण आहे. आजपासून त्यांना
माझ्या दरबारात जागा मिळेल व ते
चोरीचा धंदा मोडतील. परंतु सहाव्या
चोराविषयी आपणा पैकी एकाला ही
कल्पना आहे. तो आमच्या पाहरेकन्याचा
प्रमुख आहे."

राजाच्या तोंडचे अल्पेक्षित वाक्य
ऐकून प्रमुखाचा चेहरा एकदम
त्याच्या लक्षात सहावी पेटो झडतीत
सावडली. त्याला राजाने हुद्दपारीची
शिक्षा दिली आणि त्याचे काम चारही
चोरांना दिले.

शिखारथ

[१४]

[सहाव्या चोराने राजाच्या सेनापतीच्या मुलाला खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी
भयभीत करून पळवून काढले. तो आपल्या सैनिकांबरोबर पळून गेला. परंतु रात्री तरुणांना
आपल्या पोवळीतच राहून खड्गवर्मा व जीवदत्त बसरेकडे जाता जाता एका ओढ्याच्या
काठी आले. ओढ्यापलीकडे पाऊल ठेवताच त्यांना काही सैनिकांनी वेरले. पुढे-]

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे त्या घोडे-
स्वारांकडे चकित होऊन पहात उभे
राहले. हे लोक महेंद्रनगरचे सैनिक तर
नसतील ना, असा एक संशय जीवदत्तच्या
मनात येऊन गेला. ती गोष्ट त्यांना
विचारावी असे देखील त्याला झटले. पण
तितक्यात एका घोडेस्वाराने भाला उगारून
दोघांना गुपचुप चलयला असेल केला व
म्हणाला—"आमच्या राजाकडे चला. मागे

पुढे कस लागला! तर हा भाला आरमार
जाईल! पाहतां काय? चला!"

खड्गवर्माचा हात तरक्षणी तलवारीवर
गेला. परंतु जीवदत्तने त्याला थांबवून त्या
घोडेस्वाराला विचारले—"तुमचे महाराज
कोण? तुम्ही महेंद्रनगरचे शिपाई आहां का?"

"अरे, महेंद्र नगर कोठे आणि आमचे
आनंदपूरचे राज्य कोठे? आमचे महाराज
नित्यानंद महाप्रतापी महाराज आहेत.

आपण यांच्या महाराजांना आपली ओळख करून दिली तर ते आपल्याला आपल्या वाटेने बघवतील." जीवदत्त म्हणाला.

त्यानंतर खड्गवर्मा व जीवदत्त त्या दोघेस्वारांबरोबर नित्यानंद महाराजांकडे गेले. नित्यानंद महाराजांनी दोघांना गाल-पासून वरपरंत लक्षपूर्वक पाहिले आणि विचारले—"तो दुष्ट विघ्नेश्वर पुजारी कोणत्या गृहेत राहतो? त्याचे बेट काय आहे? त्याच्याबरोबर जंगली कोक किती आहेत? त्या राक्षसी हत्तीला त्याने कासे काय बस केले? या सर्व गोष्टी बघून सांगून आणण्यात तर तुम्हांला जीवदान मिळेल. नाहीतर जागच्या जागी तुमचा शिरच्छेद होईल."

प्रश्न ऐकून जीवदत्त चकितच झाला. त्याला थोडा राम देखील आला. तरी स्वतःला थोडा आवकून तो म्हणाला— "महाराज! विचारलेल्या एकाहि प्रश्नाचे उत्तर आमच्याकडे नाही. विघ्नेश्वर पुजारी कोण, कोठे राहतो वगैरे आम्हांला काही एक माहीत नाही. जवळीकत तेच सांगत आहोत ते छोटे द्रोळण्याची आम्हांला गरजच नाही. कारण आम्ही तीर्थाटनाला निघालेले तरुण युवक आहोत."

आहे. पण तुम्ही क्षत्रिय आहांत तीर्थाटनाला निघाला आहांत ह्या गोष्टींवर विश्वास करा करावयाचा?" राजाने विचारले.

"गहा, मी तुम्ही छापी देतो." जसे म्हणत खड्गवर्मने म्यानेतून तलवार उपसली. त्याच वेळी थोड्या अंतरावर रानातून "विघ्नेश्वर पुजारी की जय!" असा आवाज कसोत काही जंगली तरुण येत असलेले पुढे येत दिसले.

रथानुच राजा नित्यानंदाचे आपल्या सैनिकांना आज्ञा केली—"बघता काय, शत्रूवर हल्ला करा. त्यांची शस्त्रे उडवा!"

राजाचे त्रिपाई शत्रूवर हल्ला करण्यासाठी धावणार, इतक्यात दूर एक भयंकर मोठा राक्षसी हत्ती दिसला. तो सामान्य हत्तीच्या मानाने तीन ते चार मोठा होता. त्याच्या पाठीवर मुकुट धारण करून विघ्नेश्वर पुजारी होता.

त्या राक्षसी हत्तीला पाहताच राजाचे सर्व त्रिपाई चरचर कांपू लागले आणि काही पळू लागले. रानटी लोक त्यांचा पाठलाग करू लागले आणि राजाच्या रथाजवळ येऊन पोचले. राजा मोठ्याने सिंहगर्जना करीत म्हणाला—"आनंदपूरच्या शूर सैनिकांना आपल्या राजाचे रक्षण

करता येत नाही वाटते? भितरी भागूबाई? मा रानटी लोकांशी शौर्याने लढा."

त्या घडवडीत रथाचा एक थोडा बजून टक्के तिकडे पळू लागला. दुसऱ्या थोड्याने एका रानटी माणसाला जोराने लाथ मारली. त्रिपाई, राजाचे रक्षण करण्याऐवजी पळून जात असलेले राजाने पाहिले. त्याचबरोबर त्याला हेदक्षील दिसले की ज्या दोघां तरुणांना संशयावर त्याच्या सैनिकांनी धडून आणले होते ते जागचे जागी उभे होते. ते विघ्नेश्वर पुजाऱ्याचे हस्तक असते तर त्यांनी राजावर हल्ला केला असता. हे शत्रूचे हस्तक नाहीत याची पटसाच राजा त्यांना उद्देशून म्हणाला—"क्षत्रिय

वीर हो! तुम्ही पुजाऱ्यांचे कृतज्ञ नाही, याची मला खात्री झाली आहे. तुम्ही या संकटातून माझे शोध कराल तर तुम्हाला माझ्या दरबारी मानाची जागा मिळेल, मी वचन देतो."

रथात थरथर कांपत असलेल्या राजाला पाहून आणि त्याला नंदी करणाऱ्या रानटी तरुणांना आणि दूर राक्षसी हत्तीवर बसून हुकूम सोडणाऱ्या पुजाऱ्याला पाहून जीवदत्तला राजाची दया आली. तो खड्गवर्माला म्हणाला—"खरे खोटे काय, हे आपण मागाहून पाहून घेऊ. प्रथम या राजाचे रक्षण करणे आपले नर्तव्य आहे. त्या राक्षसी हत्तीवर, बसलेल्या पुजाऱ्याला पाहून

मागून जीवदत्त आपल्या कुवडीने रानटी लोकांना भारीत वडवीत जोराने राक्षसी हत्ती उभा होता तिकडे निघाला.

जीवदत्तला पुढे निघालेला पाहून खड्गवर्मा दिसतवेगाने रानटी लोकांवर तुटून पडला आणि त्यांची शेकी उडवीत पुढे निघाला. रानटी लोक धावतून जाऊन हत्ती उभा होता तिकडे पळू लागले. हत्तीच्या पाठीमागे उभे राहून पुढे काय होते हे पहात राहले.

ते दृश्य पाहून निरानंद खूप झाला. आनंदाने म्हणाला—"शौर्य व साहस असावे तर असे! दोघे वीर म्हणजे जणू-काही यमदूतच आहेत. त्यांशिवाय इतक्या रानटी लोकांना पळवून लावणे शक्य नव्हते. गोष्टीत व पुराणात शौर्य साहसाच्या कथा ऐकल्या किंवा वाचल्या आहेत. पण प्रत्यक्ष डोळ्यांनी त्या मी आज पहात आहे."

"आता तुम्हाला कळले ना की, आम्ही तुमच्या कृतज्ञ हेर नाही. आता राजधानीला परत जा. शिकारीच्या नादात विनाकारण या संकटात सापडलात आणि आम्ही फसलो." जीवदत्त म्हणाला.

"आमच्या राजधानीत येऊन बसोविलेले सत्कार करविण्याशिवाय तुम्ही जाणार? मी तुम्हाला आपल्या दरबारात उच्च मानाची

दका." नित्यानंद राजा म्हणाला.

"आम्हाला पुरस्कार अगर हुद्याचा मोह नाही. आम्हाला निरोप था. आम्ही तोंघाटला निघतो." असे म्हणत जीवदत्तने खड्गवर्माकडे सार्थक नजरेने पाहिले.

खड्गवर्मा त्याच्या तलवारीला लागलेले रक्त झुडपाच्या पातळीं पुसू लागला आणि त्या राक्षसी हत्तीकडे पाहू लागला.

जे रानटी लोक हत्तीच्या माठ स्वरक्षणासाठी पळून गेले होते ते हत्तीवर पुजाऱ्याला काहीतरी सांगत होते. पुजारी स्थाना धीर देत खड्गवर्मा व जीवदत्त यांच्याकडे पहात होता.

जीवदत्त प्रकट येऊन खड्गवर्माला म्हणाला—"मित्रा, तुला पुन्हा आपल्या तलवारीचा प्रयोग करावा लागणार असे वाटले आहे. तो त्या रानटी तरुणांना पुन्हा आपल्यावर सोडणाऱ्या विचारात आहे. म्हणून त्यांच्याशी आपल्याला नवकोच गुड करावे लागणार."

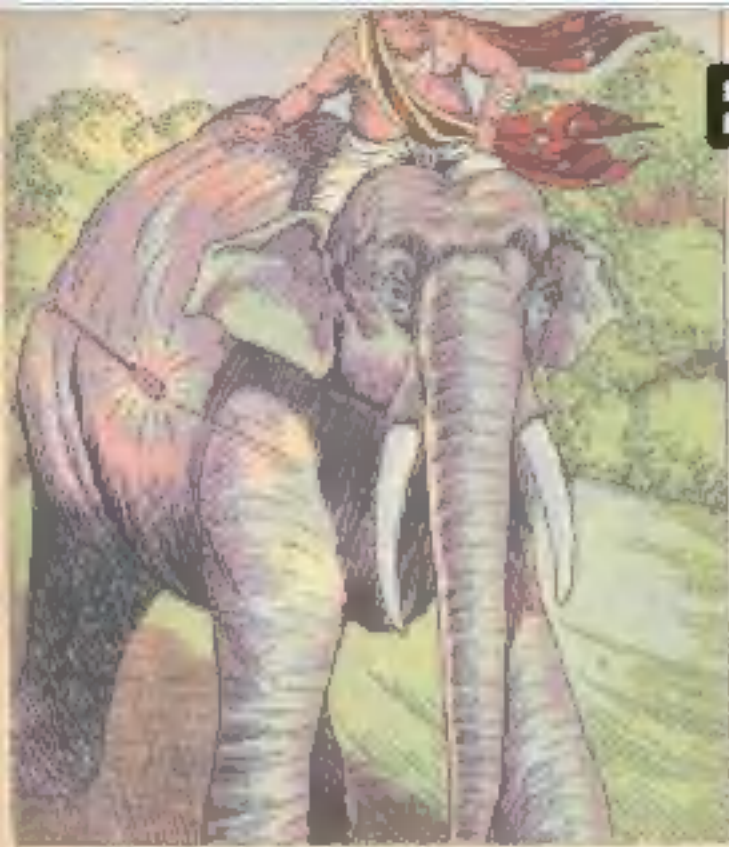
जीवदत्तने बोलणे पुरेदेखील झाले नसेल, राक्षसी हत्ती एकाएकी खाली उतरून लागला. त्याचा वेग पाहून खड्गवर्मा देखील धक्का झाला. म्हणाला—"जीवदत्त! हा कोणत्या जातीचा हत्ती असेल रे?

दिसायला दोन हत्तीएवढा आहे. त्याची ती लांबताच लक्षात पहा. त्याची शोंड हाकत नाही, की अकडली आहे कळत नाही!"

"हा हत्तीच आहे का, मला संशय येतो आहे." खड्गवर्मा म्हणाला.

त्यावेळी सारथी राजाचा रथ बळवणार होता. सर्व सैनिक दूर उभे राहून हत्तीकडे पहात होते. हे लोक कोणत्या क्षणाला येथून पाय काढतील, सांगता येणार नाही असा विचार करून जीवदत्त नित्यानंदला चांगले ऐकू जाईल इतक्या उच्च स्वराने म्हणाला—"तुम्ही रथ बळवून येथून निघून जा. आपले सैनिक पळून जाण्याच्या विचारात आहेत!"

आहे त्याच्या अंगावर कातडे नसून पोलादाचे कवच आहे. त्याच्या अंगावर सोडलेला बाण त्याच्या अंगाला लागून दूर जाऊन पडतो. त्या राक्षस हत्तीला ठार करण्याचा आम्ही निरनिराळ्या प्रकारे प्रयत्न करून पाहिला. पण अयशस्वी झाल्यामुळेच आम्हांला त्याची भीति वाटते आहे." नित्यानंद म्हणाला.

पोलादी कवचाची गोष्ट ऐकून सद्गवर्माला आपल्या सैनिकांनी घेऊन आणण्याचे वाटले. तो जीवदत्ताला म्हणाला—"हो रे हत्ती ऐरावत जातीचा का आहे? त्याच्या अंगावर म्हणे पोलादी कवच आहे? तर मग आपण पाहिलेच पाहिजे!" असे म्हणत सद्गवर्माने धनुष्या-बाण घेऊन हत्तीच्या पोटाचा नेम घेतला. बाण त्याच्या पोटातला लागला वन 'सृणू' असा आवाज झाला आणि बाण दूर जाऊन पडला. ते पाहून विष्णेश्वर पुजारी आनंदातिरेकाने हसू लागला.

"त्या पुजाऱ्याची हिंमत प्रशंसनीय आहे. पण हत्ती इतका मोठा कसा काय आहे बुद्धा? त्याच्या अंगावर ओखंडी कवच कसे काय? हत्तीचे हे गुपित उलगडल्या-शिवाय पुढे जाय काय नवे." सद्गवर्मा म्हणाला.

दिसते आहे. पुजाऱ्याच्या डोक्यावर हा मुकुट काय? असे राजाशी वर कां बरे आहे? कदाचित पुजाऱ्याचा घंटा सोडून राजाची गादी पटकावण्याची महत्वाकांक्षा असेल त्याच्या. हत्तीच्या समाचाराला जाऊ या." जीवदत्त म्हणाला.

सद्गवर्मा व जीवदत्त त्यांच्याकडे येणाऱ्या हत्तीकडे वळले. ते पाहून नित्यानंद व त्याचे अनुयायी सैनिक किंकर्तव्य विमूढ होऊन पहात उभे राहले. सर्वांना दोघांचे ते दुस्साहस वाटले. हत्ती त्यांना अपायार्थी पकडून पायाखाली दाबून ठार केल्याशिवाय राहणार नाही.

परंतु विष्णेश्वर पुजारी हत्तीवर बेफिकोर पणे वसून आजूबाजूला त्याच्या रानटी तरुणांना धीर देत पुढे येत होता. थोड्या वेळाने तो जीवदत्त व सद्गवर्मा दोघांना संबोधून म्हणाला—"हे वीरश्रेष्ठ हो! या, मी तुमचे स्वागत करतो. तुम्ही माझ्या अनेक अनुयायांचा वध केलात त्याचा मला पोटा देखील राग नाही. मी त्यांना, वाटल्यास तपोवल्याने पुन्हा जिवंत करीन. परंतु या जंगलात तरुण वीरांचा तोटा नाही. म्हणून ते करण्याची गरजच नाही. मी एक विचारतो, तुम्ही माझ्या बाजूला वा आणि छोटी वचने देणाऱ्या या राजाची सोड

मोडण्यास मला सहाय्य करा. तुम्ही मदत केलीत तर मग, दीलत जहागीर, तुम्ही मागाल ते मी सायला तयार आहे."

पुजारी म्हणाला ते ऐकून सद्गवर्मा व जीवदत्त हसू लागले. ते त्या हत्तीपासून वीस फुटावर उभे राहून विष्णेश्वर पुजाऱ्याला म्हणाले—"अहो पुजारी, तुम्ही आपल्या हत्तीला तेथेच थांबवून ठेवा. आपण प्रथम परस्परांशी थोडे बोलून घेऊ या."

पुजाऱ्याने हत्तीच्या गळस्थळावर एक बुक्का मारला. हत्ती जमा राहला. जीवदत्तने हत्तीकडे लक्षपूर्वक पाहिले व विचारले—"अहो पुजारी, तुम्ही म्हणालात,

नित्यानंद आपल्या सैनिकांना उद्देशून म्हणाला—"आपल्याला भिण्याचे मुळीच कारण नाही. हे दोघे वीर असेपर्यंत तो राक्षस हत्ती आपल्या अंगाला शिवणार देखील नाही." नंतर तो सद्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना म्हणाला—"तुमचे शौर्य व साहस स्तुत्य आहे. त्या विष्णेश्वर पुजाऱ्याच्या हत्तीला ठार करू शकलात तर माझे व माझ्या राज्याचे रक्षण केल्याचे श्रेय तुम्हांला लाभेल."

"त्या हत्तीला पाहून तुम्ही कां भितां आहां? एक वार करताच त्याची सोड गळून खाली पडेल किंवा पाय मोडेल." सद्गवर्मा म्हणाला.

राजाने खोटी वचने दिली ती कोणती? आम्हांला ऐकू द्या तरी!"

विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने त्याला कोणकोणसे स्वप्न पडले आणि स्वप्नातल्या गोष्टींवर राजाने कसा अपमान केला ते सर्व सांगितले व म्हणाला—"मी हत्तीवर बसलो आहे तो इंद्राच्या ऐरावताचा जखळचा नातोवाईक आहे. हा एक हजाराने जास्त वर्षे वयाचा आहे. मी याच्या मदतीने आनंदपूर जिकणार आहे. तुम्ही त्या राजाची मदत करण्याच्या भाग्यशील व्यक्ती आहात मुकाल. तुम्ही माझ्या बाजूने त्याच्याशी लढा, पाहिजे तर, तुम्ही मागाल ते मी तुम्हांला देईन."

पुजाऱ्याच्या बोलण्याच्या रीतीवरून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना आश्चर्या-बरोबर संकापण आली. खड्गवर्मा राक्षसी हत्ती होता त्या विशेषेने पावले टाकीत पुढे निघाला आणि म्हणाला—"तरतूग हा ऐरावत जातीचा हत्ती आहे म्हणता? आणि वयाने एक हजार वर्षांचा आहे, नाही का?

Full Screen

127

X

◀

⌂

▶

22 / 76

▶

खड्गवर्माबरोबर जीवदत्तदेखील हत्तीच्या बाजूने येऊन पोचला. ते त्याची सोड पाहून हत्ती खरा आहे की तकली हे पाहू लागले. त्याच वेळी पुजाऱ्याने हत्तीच्या गंडस्थानावर एक बुक्का मारला. दुसऱ्या अणाला हत्तीने आपली सोड बळवून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना एकडले. त्याच वेळी रानटी तरुण भंडळी पुढे आली व स्थानी दोघांना धरले.

त्या स्थितीत खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना काही एक करता आले नाही. विघ्नेश्वर पुजारी आपला राक्षसी आनंद दर्जवीत खदखदां हुसला आणि म्हणाला—"मी ह्यांना तुम्हाला देवळात घेऊन जातो. तुम्ही नित्यानंद याच्या घरात येऊन या."

रानटी अनुयायी मारीत नित्यानंद राजाकडे त्याला घरायला पावले. सारख्याने रथ फिरविला. नित्यानंदाने आपल्या सैनिकांना रानटी लोकांना धोपवून ठेवण्याचा आदेश दिला. (क्रमशः)

अपराधी कोण?

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो प्राडाजवळ गेला, प्रेत खांधावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या शिबोने चालू लागला. तेव्हा प्रेसात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू काही अपराध केल्याशिवायच भिक्षा भोगीत असावास असे वाटले. पण तुला माहीत नसेल, एक तरुण युवक अपराध करून ही दंड भोगण्याशिवाय सुटून गेला होता. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो. कदा देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एक प्रवासी बरेच दिवस प्रवास केल्या-वर दमून गेला आणि संध्याकाळी कांचन-नगर नावाच्या गावी येऊन पोचला. ते गाव त्याला नवेच होते. म्हणून कोठे उतरावे हे त्याला कळेना. शेवटी एका पराऊच्या व्हरांड्यात जोडधावर तो शोपला. शमून

वेताळाच्या गोष्टी

मेल्यामुळे जमिनीला अंग लागताच त्याला झोप आली.

थोड्या वेळाने कोणी तरी बोलत असल्याचे ऐकून त्याची झोप मोडली. कोणी दोन व्यक्ती अगदी हळू बोलत होत्या. प्रवासी पडल्या पडल्या त्यांचे बोलणे ऐकत होता. त्यांच्या आवाजावरून संपादनावरून दोघांपैकी एक तरुण युवक आहे व दुसरा गावातला शिपाई आहे हे त्या प्रवास्याने ओळखले.

"हे पहा, चोरी करणे हा एक मोठा कायदा आहे. तू या लहान बघात हा अपराध का केलास? राजाचा दंड या जगात आणि मेल्यावर नरकावास, तुला भोगाचा कायगार!" शिपाई म्हणाला.

नाइलाजाने हा अपराध केला. या वेळेस मला काय करा. मी पुन्हा चोरी करणार नाही." तो तरुण युवक म्हणाला.

"तुला चोरी का करावी लागली रे? खरे सांग" शिपायाने विचारले.

त्या तरुण मुलाने आपली कथण कहाणी थोडक्यात सांगितली. म्हणाला—"मी एका गरीब कुटुंबात जन्मलो. माझे वया साऱ्या लहानपणीच वारले. माझी आई श्रीमंत लोकांच्या घरी लहान मोठी कामे करी व जी मिळकत होई त्यावर कुटुंबाचा खर्च चाले. थोडे पैसे असेच काही दिवसांनी जमले. म्हणून तिने एक लहानशी खानावळ

सुधारण एक जोडपे आमच्या घरी आले. आईने त्यांच्या आंघोळीची व्यवस्था करून दिली व संपाकाला लागली. तिने माझ्यासाठी पुन्हा संपाक केला. दोघं जेवून खायला रात्री आमच्याच घरी झोपली.

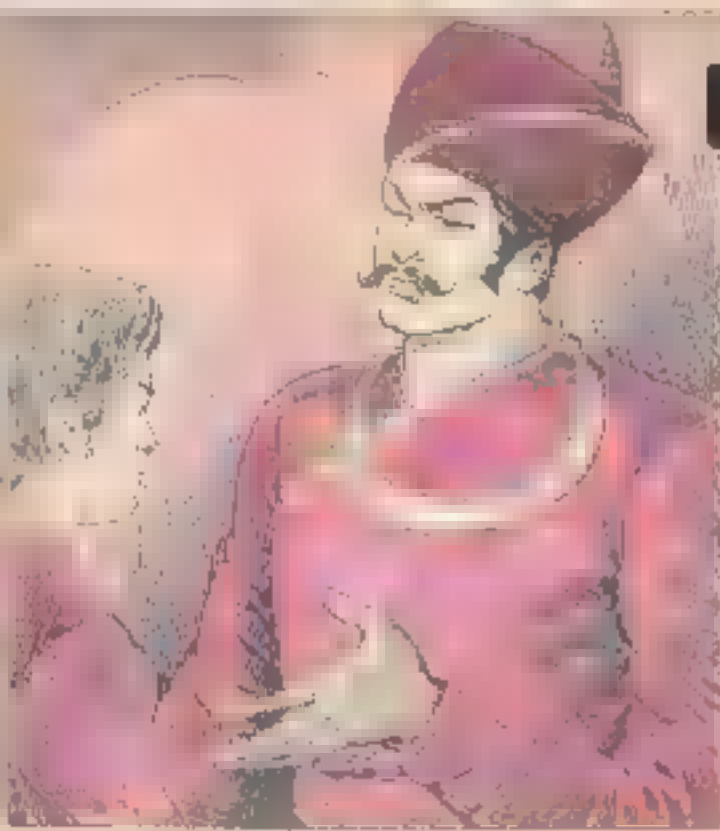
परंतु दुसऱ्या दिवशी सकाळी दोघं नवरा रायको मृतावस्थेत आढळली. वैद्यांनी दोघांना तपासून पाहिले आणि विषप्रयोगाने दोघं मेल्याचे सांगितले. राजा त्यांनी जे खाल्ले होते. त्यातले काही लक्षणपदार्थ उरले होते. त्यात माझ्या आईच्या हातून नकळत ती चूक माझ्या आईच्या हातून नकळत घडली होती. जाणून घेऊन असे कोणी

करील का? परंतु ती गोष्ट राजाच्या दरबारी गेली. राजाने माझ्या आईला दरबारात बोलावून तिला त्या अपराधाबद्दल फांजीची शिक्षा सांगितली. काही दरबारी लोकांनी या अपराधाबद्दल एवढी मोठी शिक्षा देऊन नये असे सांगितले. कारण एक तर ती स्त्री होती व ती चूक नकळत घडली होती.

राजाने विचार करून एका महिन्याच्या आत इहा हजार रुपये दंड सरकारात न भरल्यास फांजीची शिक्षा देण्यात यावी असा निर्णय दिला.

आता एवढी मोठी रक्कम कोठून आणायची? मला कळेना. मी काकडे फोडून स्वताचा उदरनिर्वाह करू लागलो.

आपल्या आईला यांजविण्यासाठी मी सर्व प्रकारे प्रयत्न करून पाहिला. पण फुकट, शेवटी निरुपाय होऊन मला माझे अचल-बाता लागली. आजच शब्दचक्रा दिवस उरला आहे. जशा आईला फांशी देण्यात येईल महिन्याभरात मी फक्त शंभर रुपये जमवू शकलो. म्हणून नाइलाजाने आज रात्री चोरी केली आणि तुमच्या हाती कंधा मालो.

त्यात तरुण मुलाची ती कारण कहाणी ऐकून प्रवाश्याचे हृदय विरगळून गेले. शिपायांना देखील फार वाईट आटल. तो त्याला म्हणाला—"गरीबराज तुझ्यावर फार मोठा प्रसंग येऊन पडला आहे. परंतु चोरी

काढण्याचा प्रयत्न करून पाहिलास का ?

"ज्या मुद्देचेच मला, माझ्यासारख्या गरीबराजाचा प्रयत्न करून घेणे शक्य होईल? आपण मी तसेच माझे वडील नेहमीच चोरी करीत आहोय. तरीही मला म्हणाला—

"तू एवढी भीमत मुलीची लग्न करून घेतले असतेस तर तुझ्यावरचे हे संकट टळल असते." शिपाई म्हणाला.

"तुम्ही भीमत मुलीची गोष्ट म्हणता. अहो कोण्या गरीबाच्या मुलीची तरी माझे लग्न होऊ शकते? स्थिती हातूंत होऊ शकले असते का ?" तरुण दीनबाणीने म्हणाला.

शिपाई काही वेळ विचार केल्यावर म्हणाला—"तुम्ही तर झाले ते माझे पुढां असो काम करू लागोस मी देखील गरीबच आहे. मलादेखील अनेक कष्ट सहन करावे लागतात. तू मला घन चोरून आणले आहेस त्यातले तुम्हाला नेवणे घे आणि बाकी मला दे. नंतर जा तू हवा निकट.

ते ऐकून प्रवाश्याला फार राम आल्या. चोराला बंदी करणे हे शिपायाचे काम आहे. त्याने आपल्याच्या सोडने आणि चोरीच्या माग्यात वाटा मागितल्या ते दोन्ही फार मोठे सज्जदा होते.

दुसऱ्या दिवशी तो प्रवासीपण दरबारात गेला. परंतु कोणाला काही मागितले

घेऊन निघून गेला.

वेताळाने येथवर गोष्ट सांगून विचारले—
"राजा, यात कोणाचा अपराध मोठा मानावयाचा? एवढा मोठा बड लावणाऱ्या राजाचा की चोरी करणाऱ्या तरुण मुलाचा? की अपराधी पकडला गेला. वेताळ त्याला सोडून देणाऱ्या शिपायाचा? की शिपाई व चोर दोघांचा अपराध माहोत असून गप्प बसणाऱ्या प्रवाश्याचा? आपण हे मानले की तरुणाची परिस्थिती ओळखून प्रवाश्याने त्याच्या अपराधाबद्दल ओरडा केला नसेल तरी त्याने मग शिपायाचा अपराध उपडकीला का आणू नये? या सर्व शंकांचे माहोत असून काही करून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या झोऱ्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—"प्रवाश्याला शिपायाने लांच घेतलेली पाहून

राम आला. परंतु त्याने त्याचा अपराध उघड सांगितला असता तर तरुण मुलाचा अपराधपण आपोआप उघडकीस आला असता. परिणामी त्या तरुण मुलाच्या आईला फांशीची शिक्षा झाली असती. त्या मुलाच्या व त्याच्या आईच्या रक्षणासाठीच प्रवाश्याला शिपायाचा अपराध गिळून स्वस्थ झाला. शिपाई अपराध्याच्या बाबतीत निष्काळजी नव्हता. कारण त्याच्या दृष्टीने चोरी करणे एक महापापपण होते. त्या तरुणाची कारण कहाणी ऐकून त्याच्या पायात दादकरी होण्याचे त्याच्या मनात माझ्या मते आले. राजाच मोठा अपराधी ठरतो. कारण सैपाकिणीचा धंदा करणे पोटा भरणाऱ्या एका गरीब वाईला त्याने काय करणे दंड करून काय केला? हा काय न्याय झाला ?"

अशा तऱ्हेने राजाने मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह माहीसा झाला आणि सांडाळा जाऊन लांबकळू लागला.

(कर्णित)

अंगरक्षक

एका राजाला एका अंगरक्षकाची गरज होती. त्या जागी ~~एका अंगरक्षकाची~~ इच्छेने अनेक तरुण आले. परंतु साक्षात् पुराकर्म हा दोन गुण आलेल्या तरुणांपैकी एक दोघांचे गणनात दिवून आले. त्यांपैकी एकाला प्रधानाने अंगरक्षकाच्या पदावर काम करण्यासाठी निवडले.

प्रधानाने प्रथम एकाला बोलवून विचारले- "तुमला ~~काय~~ उच्चभूत पेऊन ज्ञान आहेत तर तू ~~काय~~ करशील ?"

"शत्रुची गुहाची पोहोच कर्मन आणि शत्रुचा पराभव कर्मन राजाचा मोडवून पेऊन मेईत." पहिला म्हणाला.

प्रधानाने दुसऱ्याला तोंड प्रथम केला

तो म्हणाला- "मी जिवंत असेपर्यंत म्हणजे मला छार केल्यामिनाय ~~काय~~ राजाचा धर्मन कसा काय पेऊन जाईल ?

अर्थात ~~काय~~ अंगरक्षक गनुष्ट होऊन प्रधानाने पहिल्याला परत जामला ~~काय~~ ~~काय~~ दुसऱ्याला अंगरक्षकच्या पदावर नेमले

विद्यासागर

प्राचीन काळी पाटलीपुत्र येथे विद्यासागर नावाचा एक ~~ब्राह्मण~~ ब्राह्मण रहात असे. त्याने ज्ञानपणीच वेदशास्त्रांचा अभ्यास करून मोठो विद्वान भाषाढन केली होती. तरी विद्वंभी तहान भागली नाही. कारण ~~काय~~ दिकायला या जगात पुढील आहे असे त्याचा वाटत होते निरनिराल्या विज्ञान शास्त्रांचा ~~काय~~ ~~काय~~ हेतूने विद्यासागर देशाटनास निघाला

जागीजागी विद्यासागराला मोठमोठे थोर विद्वान पंडित ~~काय~~ परंतु त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही कारण त्याला खरा विद्वान कोणीच ~~काय~~ नाही तो प्रवास करीत करीत एका नाल दरीत पेऊन राहिला. तो एका जडावाली स्वस्थ पडून राहिला आणि त्याला झोप लागली

त्या जडावावर राहणारा ब्रह्मराक्षस जडावाला एका तेली ब्रह्मण्याला ओपेत

असलेला पाहून जाली उत्तमन आला. त्याने विद्यासागराला जागे केले

विद्यासागराने टोळे उघडून पाहिले तरसमोर एक दीर्घकाय मनुष्य उभा. त्याने नम्रतापूर्वक विचारले- "आपण कोण, ~~काय~~ नाही मी ओळखले. मी पाटलीपुत्राचा राहणारा आहे, माझ नाव विद्यासागर. मी वेदशास्त्रांचा अभ्यास केला आहे तरी विद्वंभी तहान भागली नाही, म्हणून मी विद्वान पंडिताच्या शोधार्थ निघालो आहे."

ते एकत्र ब्रह्मराक्षस म्हणाला- "मुला! ज्ञान अफाट आहे. तू सहा महिने माझ्या वरीवर राहलास तर मी तुला सर्व विद्या शिकवून विद्वान पंडित करी." विद्यासागराने मोठ्या अंतर्दाने त्या ब्रह्मराक्षसाचे दिव्यत्व नवीकारले.

त्यानंतर ब्रह्मराक्षस पुन्हा जडावर बडून बसला विद्यासागर ब्रह्मराक्षस बसला होता

त्याच्या स्वातंत्र्या फांदीवर बसला. महा महिने त्या ब्रह्मराक्षसाला विद्यासागराने अनेक विद्या व शास्त्रे शिकून घेतली. त्याने सर्व विद्या देखील शिकून घेतली. त्याने सर्व विद्यांचे टिपण विपद्दाच्या गावावर करून ठेवले.

महा महिने जात्यावर ब्रह्मराक्षस विद्यासागराला म्हणाला—“मुला! तुला शिक्षणाने करून मी शापमुक्त झालो आहे. आता मी पुण्यालाही जाणार आहे. तू स्वदेशी परत जाऊन शास्त्रविधीप्रमाणे विवाह करून दे आणि सुखाने गृहस्थाश्रमात पुढील आयुष्य घालव.” असे सांगून ब्रह्मराक्षस अंतर्धान पावला.

विद्यासागर शर्व पाने एका गाडीत घातून आणून घेऊन स्वदेशी निघाला. तो कळिय

नहातले गावात जाऊन बसला. त्याने म्हणून एका घराच्या ओढ्यावर तो विद्यानासाठी थोडा आडवा झाला. त्यानंतर त्याला स्वतःची शूद्र राहली नाही.

ने वर मंदाकिनी नामक एका शूद्र स्त्रीचे हाते तो राखी घेऊन घरी परत आली तेव्हा तिने ओढीवर होणारे अन्नाचे विद्यासागर दिवला. तिने त्याला जाणे करण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण विद्यासागर बेगुडावस्थेत परतलेला होता.

मंदाकिनी त्याला उचलून घरात घेऊन गेली आणि वेचाला घेऊन तिने त्याचे औषधपाणी करविले. पुष्कळ दिवस उपवास लापास करीत त्याने प्रकाश केल्यामुळे

उरली नव्हती. परंतु वेद्याचे औषधपाणी व मंदाकिनीची सेवा घ्यामूळ एका महिन्यात त्याची तब्येत खान सुधारली.

विद्यासागर मंदाकिनीचा निरोप घेऊन म्हणाला—“घर साडून मला वरचे दिवस झाले. तू मला केल्यास तिचे स्मरण मला सर्वदा राहील. तुला या मंदतीचे फळ द्यावेळ नपकीच मिळेल.”

“जाणे फळ देण ही तर तुमच्याच हातात आहे. माझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा अनेकांना झालेली परंतु त्यांपैकी एकाहीदेखील विवाहाचा तयार झाले नाही. जावल्याला पाहील्यापासून

विवाह करावयाचा तर जावल्यासोबत असे मी मनाची ठरविले. म्हणून माझी विनंति मान्य करून माझ्याशी विवाह करण्याची कृपा करावी.

विद्यासागर म्हणाला—“मी एक ब्राह्मण ब्रह्मचारी आहे. तू शूद्र कन्या आहेस. तुझ्याशी विवाह करायला लागला तर बर्मशास्त्राप्रमाणे त्यापूर्वी काही नियम कन्याची विवाह करावा लागेल. तो नियम मीच ठरवितो आहे. तसेच मी काय ठरवितो ते नुच माग.”

या सर्व प्रश्नांचे उत्तर देण व पर्याय रक्षण करण हे एकट्या राजाजाने नकळत आहे. मी जाऊन आपल्या

समोरील कोः उलढड'प्यास विनति करतें
मंदाकिनी म्हणालां

त्याप्रमाणे मंदाकिनी राजाकडे गेली
आणि तिच्यासमोर तिच्या विवाहासंबंधी
जो प्रस्न उभा होता तो निवेदन करून
उत्तरित ते करण्याची विनंति केली
राजाति विद्यासागरला दरबारात आवाहन
केलें त्याने पांडित्य पाहून राजा खूप
आनंद

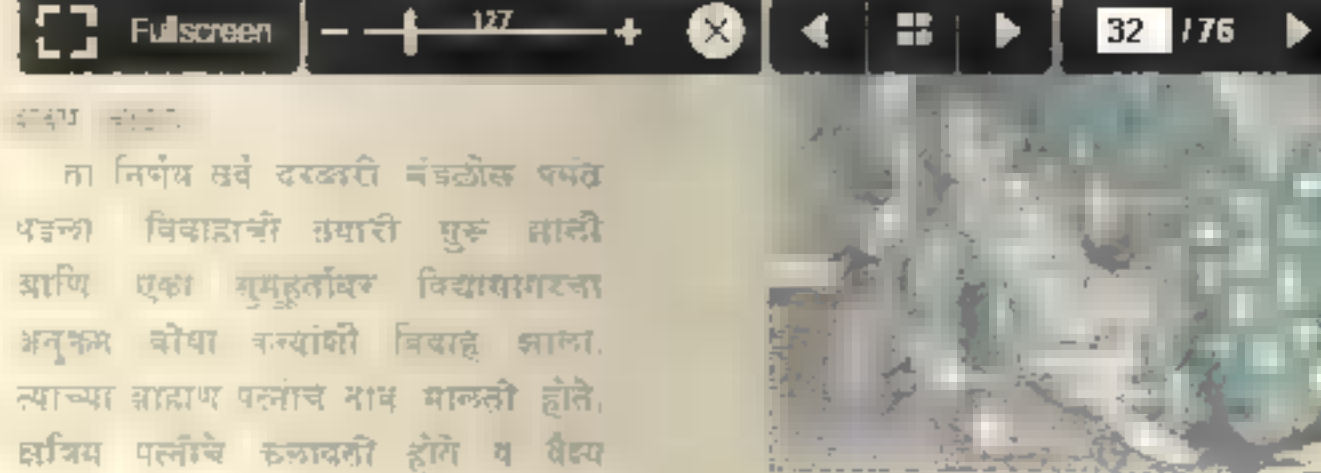
वाटवळ त्याच्याशी सभाषण झाल्यावर
राजा म्हणाला- 'विद्यासागर बुद्धिमान
आहे मंदाकिनीची परिस्थिति पाहिल्यास
ती त्याची पत्नी होण्यालायक दिसते
विद्यासागरदेखील तिच्या अक्षरप्रमाण विद्या-
हास तयार केला ते शास्त्राप्रमाण त्याला
प्रथम अनक्षर, द्वितीय अक्षर व तिसरं
कन्यांशी विवाह करावा लागेल त्यासाठी
मी एक उपाय सुचवितो आमचे मंत्री,
श्री व वैश्य कुलपति तिघांना विवाह
याच कन्या आहेत. विद्यासागर तिघांशी

संक्षेप मंडळ

ता निगंय सर्व दरदारी नंडोळ पयले
पडली विवाहाची तयारी सुरू झाली
आणि एका सुमहुतावर विद्यासागरचा
अनुक्रम बोधा कन्यांशी विवाह झाला.
त्याच्या शास्त्रा पत्नीचे नाव मालती होते.
द्वितीय पत्नीचे कलावली होते व तिसरं
पत्नीचे कुमभला होते मंदाकिनी त्याची
भूद झाली.

चार वर्षांनंतर विद्यासागरने
गृहस्थाश्रमात गेला तो बोधी-
पासून चार मुलांने शास्त्र पत्नी-
पासून झालेल्या मुलाचे नाव यशवति,
द्वितीय पत्नीपासून झालेल्या मुलाचे नाव
विक्रमादित्य, तिसरं पत्नीपासून झालेल्या
मुलाचे नाव भट्टी व चतुर्थ पत्नीपासून
झालेल्या मुलाचे नाव भर्तृहरि होते. चार
ही मुलांनी अपार कीर्ति मपादन केली.

सौम्यपुत्रादंड

[३]

अनफला झाली पडत असताना राहून
आणखी एक हिजडा दुकन
आला. त्याने अनफला असताना त्याच्या
सौम्यपुत्राच्या लागलेले रक्त पुरवून त्याच्या
कपड्यांना लागलेली धूळ झाडली आणि
विचारले- 'काय पाहिजे भायणाळा ?'

"मला दुसरे काही नको, ही एवढी
चिट्ठी जर जर जिराण्या हातात पोचली
झाली की पुढे." जमफ म्हणाला

ती चिट्ठी घेऊन तो हिजडा महालात
पोचला तेव्हा जर आपल्या काही मोठ्या
अधिकार्यांनंतर दार पोत गायन ऐकत
होता. तो स्वतः उभा होता व त्याच्या
हातात दारुचा एक पेला होता तो त्या
बेळी अक्षरविषयीच चालत होता.

बेळ पाहून हिजड्याने बाकून बलाम
केला आणि चिट्ठी जफराच्या हातात दिली

ती चिट्ठी पाहून जफर आनंदाने नाजू
लागला आणि अचानक वेषुष्ट होऊन
जमिनीवर पडला त्याच्या हातातला पेला
जमिनीवर आदळून फुटला व त्याने तुकडे
फरशीवर पसरला. एका तुकड्यावर त्याने
डोकें आदळले म्हणून कपाळाला धोक पडली
आणि रक्त लागले

व दृश्य पाहून हिजडा पावरला आणि
तेथून पळून गेला जफराच्या मित्रमंडळींनी
त्याला सहारा देऊन धरविले. त्याचे रक्त
पुसल व म्हणाले- "हा अपघातुनी नाकर
अमेच काही तरी करून देवतो. तो चिट्ठी
लिहिणारा कोण आहे त्याला नागरक्षक
बलीच्याकडे पोचते करून पाचपों कोरडे
ओढायला सांगा."

चिट्ठी लिहिणाऱ्याला धरण्यासाठी
मूकाम धावले. परंतु अक्षर त्याला शोधपणे

म्हणाला—“चिट्ठी पाडायणार ना की!”
गुळाम तोंवर त्याला दलीकडे घेऊन
गेल. त्याला दलीकडे पांचशे कोरडे मारण्याची
शिद्दा घेऊन तुंगगाव टाकल.

जफर शुद्धीवर आल्या तेव्हा त्याने
तोंकरांना विचारले—“माझ्या नावे चिट्ठी
लिहिणारा मनुष्य कोठे आहे? त्याला लवकर
आदरपूर्वक बोलावून घेऊन या, माझ्याकडे!”

अत्तफला जफरसमोर आणण्यात आले
तेव्हा जफर त्याला मुळीच ओळखू
नाही. कारण उपासमार आणि वर पांचशे
फटक्यांची शिक्षा भोगल्यावर त्याची जी
स्थिति झाली असेल ती कल्पनेनेच कळण्या-
सारखी आहे.

विचारले.

“मी दमास्कसहून आलो माझे नाव
अत्तफ!” म्हणाला.

“जस दमास्कसचे राहणारे आहां की
जवळपासच्या एकाद्या गावचे?” जफरने
विचारले

“पूर्वी तुम्ही कधी अत्तफ नावाच्या
व्यक्तीचे ऐकले आहे का? तो एक
दानो म्हणून प्रसिद्ध होता!” जफरने
काही वेळ थांबून पुन्हा विचारले,—

“दमास्कसला अत्तफच्या घरी तुमची व
त्याची पेंथी जमली हे माहीत

आणि त्याहि पुढे मर्या हे देखील
माहीत तुम्ही त्याच्या
कामकोशी विवाह केलात. तुम्ही सगद्याइला
येंत असला वाटेत येऊन त्याने
आपला निरोप घेतला त्या वेळी
आपण ज्या पैत्यातून दार प्यासात
पेन्याने नोदेलील त्याला!” अत्तफ

“हे सर्व सरे आहे पण निरोप घेतल्या-
नंतर तो कोठे गला व त्याचे काय झाले?”
जफरने विचारले.

“आतां ते मी काय सांगू? त्याच्या
नशिबाने पाठ फिरविली!” अत्तफने त्या-
नंतर त्यावर जो जो प्रसंग गुजरला तो तो

मिया. हाच तो दुहेरा अत्तफ!

ने तेव्हा जफर मोठ्याने ओरडून
म्हणाला—“वा अत्तफ!” आणि त्याने
अत्तफला प्रेमाने मिठी मारली. त्या आनंदात
दोघे थोडा वेळ देहमान विसरले. नंतर
दोघांनी परस्परविषयी बोलायला सुरवात
केली.

त्यानंतर जफर अत्तफला प्रेमाने
थरून महाकात घेऊन गेला त्याच्या
आंधोळीशी त्याला उत्तमोत्तम वस्त्रे परिधान करायला देऊन
खलीफाकडे बोलावून घेऊन गेला.

जफर खलीफांना लवून मुखरा करून
म्हणाला—“सरकार! हाच तो उदार अत्तफ.
दमास्कस येथे मी पाण्यावर आतिथ्य
सत्कार करायला येतो हे पाहिजे. अशा
तर्जने जफरने अत्तफच्या परिचय दिला

त्या अशक्त व निम्तेव तरुणाकडे पाहून
खलीफा म्हणाले—“थोर पुरुष! तुमची हा
अशी स्थिति का झाली?”

जफरने अत्तफलावर जो जो प्रसंग गुजरला
त्याचे वर्णन थोडक्यात केले व म्हणाला—
“हे सर्व माझे मजीब! मी कोणाला दोष
देत नाही.”

अत्तफच्या तोंडी सर्व वक्त एकूच खलीफा
जफरला म्हणाले—“जफर! यांच्या-
आंधोळा

सहून तुला तोंड काणत्या कामी गदत
मिळाले?”

“मी याचा आपुल्यभर श्रुणी राहीन
एवढे उपकार यांनी माझ्यावर केले मी
नामद तीन लाख डॉनार पाण्यावाहून
घेतले आणि मेट म्हणून कित्येक दोनारांचा
माक दांनी भला दिला हे सर्व कर्ज कमी
फेडायचे ह्याचा मी विचार करता आहे. नंतर
यांच्या पत्नीची मोठ राहूनच गेली मी
पंचवीस जे करावयाचे ते शांतपणे व गुप्तपणे
करणे आवश्यक आहे जफर खलीफांना
म्हणाला खलीफांनी आश्चर्य व्यक्त केले त्या
संबंधी दोघांनी परस्पर काही बोलावयाचे
असेल म्हणून त्यांनी आपोआप निरोप दिला.

मंदारमाला वयात आली तेव्हा जवळपासच्या राज्यातून तिच्या सुंदर व पराक्रमी राजकुमारांकडून मागण्या केले जाऊन त्याच्या काही राजकुमारांनी पाठविलेल्या राजदूतांना मंदारवल्लीने अपमान केला. कारण तिच्या कोणत्याही राजघराण्यात मुलीचे लग्न करून घ्यावे तव्हते एखाद्या सामान्य माणसाशीच विवाह करून असे तिच्या मनात होते तिची मुलगी राणी व्हावी तिच्या नवरा मुलामासारखा तिच्या आज्ञेप्रमाणे वागत असे तिच्या वाटने होते

ही गोष्ट मंदुरेचा युवराज मकरंद माझा फळणी त्याने एका सामान्य माणसाचा पोशाख केला आणि मणिपूरला आला

आला असल्याचे द्वारपालकाला सांगितले. द्वारपालकाने तसे कळवित्यावर राणीच्या आज्ञेनुसार त्याला आत येण्यात आले

"काय पाहिले तुला? राणीने विचारले. "मी राजकन्येशी विवाह करण्याच्या हेतूने तिला मागणी घालायला आलो आहे," मकरंद म्हणाला.

"काय सांगे तुला? कोठला राहणारा?" राणीने विचारले

"महाराणी, एक सामान्य मनुष्य आहे. पण परदार नाही तिचे राहिले आहे. माझे मावस पर" मकरंद म्हणाला. दिसायला येत नाही. मुलीला असाच देखणा सामान्य मनुष्य वरा

मी त्याला विचार केला तेव्हा मकरंद म्हणाला "एव गोष्ट मी नव्हे सांगते. माझ्या मागे नीच राणी होणार व तुला आज्ञाप्रमाणे तिच्या आज्ञेबाहेर काही काम करता येणार नाही. तुला आपला तवरेपणा तिच्यावर गाजविता येणार नाही" मकरंदने होकार दिला व विवाह ठरला

मंदारमालेचा बाप गुप्तपणे भेटून म्हणाला—"मुली तुला लग्नाला होकार देऊ नकोस तुझ्याहून कामे योग्य-तेच्या माणसाशी लग्न करून तुला कधी सुखी होणार नाहीस. तुझ्या आईचे डोके फिरले आहे. तिच्यासांगूनच राहावास असे तिच्या वाटने.

त्यानंतर मंदारमालेच आपल्या होणाऱ्या पतीला एकांतात भेटून म्हणाली—"तु माझ्याशी लग्न करून सुखी होणार नाहीस. अयोग्य पतीवर कोणत्याही स्त्रीचे खरे प्रेम नसते आपल्याहून मोठ्या हुश्यावर असणाऱ्या बायकोकडून खऱ्या प्रेमाची अपेक्षा करण व्यर्थच आहे."

एकेन मकरंद स्मित करून म्हणाला—"मी स्वतःची गोष्ट स्वतः पाहून पाईन. मी तपस्वीच तुला प्रेमपात्र होऊ शकेन मी सर्व गोष्टींचा विचार करूनच हूर देवातून तुला मागणी घालायला आलो आहे."

मकरंद जे म्हणाला त्यात मंदारमालेला आत्मविश्वास दिसला. प्रमाणे दोघांचा विवाह झाला विवाह होताच

मकरंद मंदारमालेचा म्हणाला—“आता माझ्या वगोवर माझ्या घरी.” असे सांगून त्याने मंदारमालेचा हात बरला आणि चालू लागला. ते पाहून राणी मंदारवल्ली रागात आल्या शिपायांना म्हणाली—“त्याला थांबवा!”

मकरंदने एका शिपायाच्या हातातली तलवार हिसकावून घेतली आणि म्हणाला—“तुम्हाला कोणी माझ्या वाटेवर उभा राहिला तर! त्याचे डोंके उलगाऊ त्याच्या पायावर जोडू.”

शिपाई बघकून बाजूला सरले. मकरंद मंदारवल्लीला म्हणाला—“मी तुम्हाला नवऱ्यासारखा कोपल्यात पडून राहीन असं तुम्हा काढले होय?”

मंदारवल्ली आपल्या मुलीला म्हणाली—“काय ग! हा काय घडलेला आहे. पाच सोंड बंद कर.”

“माझ पति पराक्रमी आहेत तर ते मला भूषणावस्थेत आहे मला त्यात काही गैर वाटत नाही. योग्य व पराक्रमी पती-

त्याच वेळी मंदारमालेचा बाप तलवार उपसून मकरंदसमोर आला व म्हणाला—“कोण रे तू माझ्या देवत माझ्या पतीचा अपमान करणारा? पाहतो मी तुझा पराक्रम!”

मकरंद मंदारमालेचा बाप दोघांचे हतयुद्ध ज्ञान त्याने मकरंदने आपल्या सोमन्याचा राज्य्यासाठी कटपुटूचन युद्ध केले व द्वार माचली. मंदारवल्लीच्या पतीच्या शौर्याची नव दख्खारी चाखाण्याची लागल तिला मनातल्या मनात पति विषयी आदर लागला. तिने मन पाकडले आणि ती त्या दिवसापासून पतीचा आदर लागली म्हणून आपल्या मुलीला पराक्रमी पति मिळाल्याचहून तिला ज्ञानदत्त वाटला. मकरंद कोणी सामान्य मनाचे नसून एक पुरुराज असल्याचे तिला कळल्यावर तिच्या आनंदाला पारा- उरला नाही.

गणूचे गाढव

फार पूर्वी विजयनगर येथे एक प्रसिद्ध ज्योतिषी रहात असे. ज्योतिष शास्त्रावरचे सर्व ग्रंथ वाचून मोठे वांछित मिळविले होते. लोक त्याचा सल्ला घेऊन आपले कार्य आरंभ करीत. स्वारीला निघण्यापूर्वी ज्योतिष्याला युद्धात जय होईल की पराभव हे विचारू ज्योतिषी मुहूर्त पाहून सांगे. मुहूर्तानंतर राजा स्वारीला निघे. त्या ज्योतिष्याने जन्मवेळी भविष्य कधी खोटे झाले नाही. अर्थातच त्याची स्त्राती दूरदूरच्या देगापर्यंत पोचली होती.

ज्योतिषीवृत्तांना शेतीची फार आवड होती. पेरणी व कापणीच्या वेळी ते आपल्या गावो जात व स्वतःच्या देवरेखांखाली सर्व कामे करवून घेत.

एकदा ज्योतिषीवृत्ता कोपणी शान्यावर खळ्यात मळणी करीत करवून शान्याची

गाय लावीत होते. तेव्हा गावातला गणू त्यांचा अन्धल्या माझ्याच्या हाकीत निवळून निघाला. ज्योतिष्याला शान्याची राख लायीत असलेला पाहून तो म्हणाला—“अहो, शान्याची राख कशाचा कायता? पंती भरून लावकर घरी पोचती का. वादळ व पाऊस येणार आहे.”

ज्योतिषी हसून म्हणाला—“बुलधा! आतां कासे काय रे वादळ अन् पाऊस? वेड लागले आहे का तुला? सूर्य कोणत्या राशीत आहे म्हाहीत आहे का तुला? दक्षिणेकडचा वारा चालू झाला आहे. दगाचा एक तुकडावेखील कोठे तरगत असलेला दिसत नाही. या नधनावर पाऊस येणं नवय नाही.”

“ज्योतिषीवृत्ता! मला ग्रह आणि नक्षत्र नाही माहीत. सूर्यास्ताच्या सुमारास मोठे येणार आणि मुसळधार पाऊस

पडणार एवढे मो सांगतो. तुमचेच नुकसान होईल म्हणून सांगतो." एवढे सांगून गणू घोवी निघून गेला.

"गांवढळ लोक, मांता पह नक्षत्राची काय कल्पना असणार? या वेळी इद्राला काय वेद लागले आहे पाऊस पाडायला?" त्याने मजुरांना असे सांगितले व 'काम चालू देवा', म्हणाला.

परंतु सूर्यास्ताच्या सुमारास एकाएकी सोसाट्याचा वारर सुरू जाला, विजा चमकू लागल्या आणि मूसळधार पाऊस पडू लागला.

शेतान काम करणारे शेतकरी व मजूर काम टाकून परी पळून गेले. धोव्याच्या झोळ्याकडे दुलक्ष करून त्याची

वाटला. आपला बळंग नोदणारा तो म्हणून

तर एवढे नुकसान झाले नसते. ज्योतिष-शास्त्राचा मो एवढा पंडित, पण माझे सर्व ज्ञान त्या धोव्याच्या भविष्यासमोर किन-गोळाचे ठरले. परंतु गणू धोव्याला हे कळले कसे? त्याने कोणाला तरी विचारले असावे. तो पंडित कोण वरे असावा? गणूलाच विचारू या. ज्योतिष्याने मनाशी ठरविले

दुसऱ्या दिवशी पाऊस थांबल्या तेव्हा ज्योतिषी गणू धोव्याकडे गेला आणि त्याने विचारले—"काम रे गणू, तू म्हणालास मला मध्यरात्री मोठा पाऊस पडेल अन् पादळ पण आले. पण

तुला कळणं शक्यच नाही."

"दरोवर म्हणालास ज्योतिषीबूवा! मला माझ्या मादवाने ते सांगितले. वादळ येण्यापूर्वी ते जापली पाठ कमानीसारखी बांकविले. त्याच्या अगावर केस उभे राहतात व शेपुट दाबून चरचर कापू लागत. काल अगदी तसेच त्याने केलं होतं म्हणून वादळ येणार हे मी सांगितले" गणू म्हणाला.

"वरे गणू! मी सर्व ज्योतिष शास्त्र पोटून प्यालो आहे, तरी मला कळत नाही ते मादवाला कळले. माझा विश्वास वमत नाही." ज्योतिषी म्हणाला

"अहो ज्योतिषीबूवा, म्हणता? उजाडण्यापूर्वी पहाटे कोवडा नाही का बारवत? भरती येण्यापूर्वी पडण्यातल मासे उड्या मारताना नाही का दिसत? त्याला भगती केव्हा येणार हे नसे कळले हे कोणी विचारावे? आम्ही तरी नाही विचारणार बूवा!" गणू म्हणाला.

ज्योतिषी दीर्घ श्वास सोडू म्हणाला—"ठोक आहे, तुझे म्हणणं. पण सध, ही सोंष्ट आणि कोणाजवळ बोलू नकोस. नाहीतर माझी अक्ल जाईल."

"अहो ज्योतिषीबूवा! मला तुमच्या अक्की फिकीर नाही म्हणता होय? अन् भला गरिबाला त्यात काय भिकणार आहे?" गणू म्हणाला.

तर ज्योतिषी वृक्षांची चूक कोफांना कळलीच. धोव्याशी यांच अ योग्य अकधान झाले होते ते मजुरांनी पणलं होतं. त्यांना कोफांना ज्योतिष्याचे भविष्य चुरल्याचे मूसळधार पाऊस पडून नफजान झाल्याचे सांगितले. म्हणून पुढे ज्योतिषी कधी एखाद भविष्य सांगू लागला की लोक म्हणत—"धोधा, धोधा! गणूच्या धाडपयी काम आहे, हे गणू धोव्याला विचारून पाहू या, प्रथम!"

कोन्या शास्त्रपंडितापेक्षा अधिकित शेतकरी किंवा घोवी वरा असे केव्हा केव्हा उगाच नाही!

दत्तक पुत्र

एक गावी एक म्हातारी रहात असे तिचे घर भावाच्या टोषाळा होतं. भावाला जामून एक जंगल होते. म्हातारीला एकच एक मुलगा होता. म्हातारी मुलाचा खूपच रानत जाई दोघे लाकट काढण्या गोळा करून घेऊन येत आणि त्या विकून जे पैसे मिळत त्यावर त्याचा खर्चनिर्वाह चालू पुढे म्हातारी वडाच्या पानाच्या पत्रावळी करून विकू लागली हळूहळू मुलगा मोठा होऊ लागला. तेव्हा त्याच्या झोशीपण वाढू लागल्या तो दररोज आईजवळ पैसे मागू आई शक्य होई तेवढे पैसे देई परंतु तिला अगदीच अक्षय्य झाले तेव्हा ती आपल्या मुलाला रागावली. म्हणाली- "वाड्या-सारखा वाढल्यास चार पैसे मिळवून आणून आपल्या आईला मदत करावची सोडून आईने मिळविलेल्या पैशावर चैन करायला तुला लाज वाशी रे नाही वाटत?"

एकदा मुलगा घर सोडून पळून गला, म्हातारीला वाईट वाटले. पण काय करायला? वनाड मुलाला किती दिवस पोसणार?

म्हातारी वडाखाली पाने गोळा करून भजता उन्हाच्या शळा खालून म्हातारीला पंरी आली ती भाड्यालाही बसूदायस्थळ पडली भजता एक तरुण मुलगा त्या घालूला आला. त्याला म्हातारीची दया झाली त्याने ओड्याचे पाणी आणून म्हातारीच्या तोंडावर शिंपडले व थोडे तिचे व्यायला दिले

म्हातारीने त्या वनोळखी मुलाला इतकी प्रमान सेवा करीत असलेले पाहून विचारले- "कोण रे बाळ तू? काय करतोस?"

जवळी या जगात माझे असे कोणी नाही मी कामाच्या शोषार्थ निघालो होतो." तो म्हणाला

"पोचवितो तुमच्या घरापर्यंत." धरी पोचल्यावर म्हातारी त्याला म्हणाली-"आता कोठ जातोस? काय मिळोपर्यंत रहा घरी."

त्या दिवसापासून तो मुलगा म्हातारीचे सर्व काम करू लागला तो पत्रावळा विकून किवा लाकटे विकून एंसे मिळत म्हातारीला आणत म्हातारी काही ओढ्याी वनस्पती व आणत देई त्या विकून बरेच पैसे मिळत हळूहळू त्यांच्याजवळ चार पैसे जमल घराची दगडूजी करून दोघे आनंदाने घरात राहू लागली.

एक दिवशी म्हातारीला मुलगा एका एकी घरी आला घराची सुधारण्याची स्थिति पाहून त्याने आईला पैसेसताठी माग मुरवला केली. पण आजून एक पडारी कचडीमुढा त्याच्या हाती लागू दिली नाही. म्हणून म्हातारीच्या मुलाचे, तिन

अगत मुलगा मानून ठेवलेल्या मुलाशी भाडण होऊ लागल त्याला घरातून हाकलून जिल्हाशिवाय आई पैसे देणार नाही. असे म्हातारीच्या मुलाला वाटल. दोघांचे दरराज भाडण होई.

तेव्हा दोघे बाहेर गेले भजता म्हातारीने सर्व पैसे एका पुरचुडीत बांधून कोठे तरी लपवून ठेवले आणि घरातून साभान इकडे तिकडे फेकून रडत वसली मुलगा घरी चोरांनी पैसे चोरून नेल्याचे सांगितले मुलगा म्हणाला-"तू पैसे मला दिवसे असतेस माझ्या उपयोगी पडल असते. तू दगिदी ती दगिदीच." असे म्हणत मुलगा घर सोडून निघून गेला

तेव्हा घेऊन मागलेला मुलगा आला ह त्याने सर्व स्थिति पाहिली व म्हणाला-"जे नशिबी होते ते साहज. नव्हते म गल. पुन्हा मेहनत मिळवू पैसे!"

"अरे मेहनतीचे पैसे असे कसे जातील? तो गेला आणि पैसे आले." असे म्हणत म्हातारीने पैशांची पुरचुडी बाहेर काढली.

एक मासळी विकणारी कोळिणी मासे विकून घरी येत असता काटेड बोराना पडून आला. ती ओली चित्र भिजून गेली आणि वंडीन घर घर कापू लागली. जवळच एक वर पाहून ती ओसरवीत उभी राहली. ते एक माळिणीचे घर होते. माळिणीला वंडीमुळे काकडत असलेल्या कोळिणीला पाहून तिची दया आली. तिने कोळिणीला बोनवून कोरडे लगडे देवनायला दिले. जेव्हायला वाढून देवनायला मागितले. कोळिणीला हे वाटले. माळिणीने कोळिणीला फुल ठेवली होती त्या खोलीत ओषावला मागितले. व्याप्रमाणे ती ओषावली.

वोलीमर फुलांचा मुटूला होता. तो फुलून घरी येत नाही. तिला जवळी भाईलगे वाटले. म्हणून तिच्या भाय वामना. फुलून घरी येत नाही. ती मासळीची दोपली आली आणि ती उणाशी घेऊन ओषावी. मासळीच्या मुखातून निघा. ओषावली.

खरा न्याय

एक गावी एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला कोटपाधीश न्याय असे फार वाटू लागले. त्याने गृह मेहनत करून वेळे मिळविले. ते सोन्याचे दोन दीनार. मरते समयी त्याने आपल्या मुलाला बोलाविले. म्हणाला— "मुला, मी आयुष्यभर कोटपाधीश होण्याची स्वप्ने पहात राहलो. पण दोन दीनारांपेक्षा जास्त वांचू शकलो नाही. तू शिकला मकरला आहंग. दोन दीनारांच्या भाडवलावर व्यापार चंदा करून कोटपाधीश हो तू कोटपाधीश झालात की स्वर्गात माझ्या आत्म्याला शांति मिळेल."

त्या गरीब माणसाच्या मुलाने नाव श्रीमान होते. त्याने, बापाच्या मनातली इच्छापूर्ण करून आपले नाव सार्थक करून शास्त्रविद्येत उरविले. त्याने त्या दोन दीनारांच्या भाडवलावरच आपल्या गावात

व्यापार सुरू केला. काही काळ लोटल्यावर त्याला पुष्कळ पैसे मिळू लागले. परंतु एका ठराविक प्राप्तीनंतर त्याची प्राप्ती वाकतनाशी झाली. म्हणून त्याने राजधानीत जाऊन व्यापार करायला सुरवात केली. तेथे त्याची प्राप्ती वाढू लागली.

एकदा त्या राज्यात दुष्काळ पडला. दूरदूरच्या प्रदेशातून मान्य मार्गशिर्यात येऊ लागले. गरीब लोक सावकारांना मागले ते व्याज देऊन कर्ज काढू लागले. कित्येकांची घरेदारे गहाण पडली. गरीबांची ती स्थिती पाहून श्रीमानचे हृदय कळवळून आले. त्याने व्यापार करण्याचे सोडले आणि कमी व्याजाने लोकांना कर्ज देऊ लागला. काही गरीब लोकांना तर त्याने त्रितव्याजाने कर्ज दिले. हो गोष्ट इतर व्यापाऱ्यांना पसंत पडली नाही. त्यांनी त्याच्याकडून कर्ज घेऊन त्याचा

हात ठिकामा करण्याचे ठरविले. कामले श्रीमंत लोक खुळा त्याच्याकडे कर्जाडि रकम देऊन घेऊ लागले परंतु श्रीमानने त्याच्याकडून जास्त व्याज मागितले.

व्यापाऱ्यांनी त्याच्या कानावर श्राव्या तयारी त्याच्याविरुद्ध करायला मुन्वात केली म्हणाले—“महाराज! काही वर्षांपूर्वी श्रीमान नावाचा एक व्यापारी राज्यानीत व्यापार करण्यासाठी आला. व्यापारात त्याने खूप पैसा मिळविल्या परंतु तो आता सावकारी करू लागला आहे कोणाकडून भरमसाट व्याज तर कोणाकडून कमी व्याज असा गोंधळ त्याने चालविला आहे.

यथोचित दंड देण्याची कृपा करावी.”

परंतु राजाने धाड केले नाही तो एक श्रीमंत माणसाचा वेप कथन श्रीमानच्या घरी गेला. एक मोठी रक्कम कर्जाडि मागितली. श्रीमानने त्याला व्याजाचा जास्त दर लावून कर्ज देण्याचे रुढ करून. पण राजाने कर्ज घेण्याचे नाकारले आणि परी गेला.

दुसऱ्या दिवशी श्रीमानला दरबारात हजार होण्यासाठी दरबाराचा हुकूम आला. तो म्हणाला—“राजाने त्याला विचारले—“तू सावकारीचा धंदा करतो आहेस मनाकडून सारखे व्याज का घेत नाहीस? कोणाकडून जास्त कोणाकडून कमी हे कोण काय? व्यापारात असा पक्षपात बरोबर नाही तुझ्याविरुद्ध माझ्या-कडे तक्रारी आल्या, परंतु मी तिकडे दुर्लक्ष केले ज्ञान मी स्वतः वेप पाळून तुझ्याकडे आलो होना व मी कर्जाडि रक्कम मागितली तू जास्त व्याज लावून लकम सायला कवत मालास. तू काही लोकांना वित्तश्रीची रक्कम देतोस हे मी ऐकतो. या आरोपांविरुद्ध तुझे काय उत्तर आहे?”

“महाराज, आपण म्हणालात ते बरोबर आहे अरोपदेखाय खोटा नाही मी सर्वांकडून एक सारख्या दराने व्याज घेत नाही. पण आपण पक्षपात व अन्याय म्हणालात

जाऊन विचार केला तर मी अस का करित आलो हे न्याय आहे को नाही कळेल.” श्रीमान म्हणाला.

राजाने श्रीमानची जवाबी घेऊन त्याला परत पाठवून दिले आणि बराच वेळ आपल्या मध्याशी सल्लामसलत करित बसला. परंतु श्रीमानच्या सावकारीत अन्याय व पक्षपात नसा नाही हे कोणाच्या रुढेना एकाच वस्तुची किंमत निरनिराळ्या गिऱ्हाईकांना निरनिराळ्या सांगितली तर अग्याय नव्हे तर काय?

मेवढी म्हणाला—“श्रीमान आपला व्यापार न्याय म्हणतो आहे जो कोणी त्याचा व्यापार न्याय आहे. सिद्ध करून दाखवीत त्याला मी तो मागेल ते देईन.”

राजाला एकच एक गुलमी होतो. श्रीमान दरबारात आला तेव्हा तिने त्याला पाहिले. त्याचे रूप व बोलण्या वागण्याचा राजकन्येच्या मनावर उसा उमटला. राजकुमारी राजाला म्हणाली—“मम

वाटने, त्याचा व्यापार न्यायपूर्ण आहे. मी ते सिद्ध करून दाखवीन. पण आपण वचन दिव्याप्रमाणे मी मागेद ते दिले पाहिजे.”

“मी कांणालाहि देईन म्हटले तर तुला का देशार नाही, मूली?” राजाने विचारले.

“आपणाकडे श्रीमान विरुद्ध ज्यांनी तयार केली ते सर्व गोरगरिवांकडून भरमसाट व्याज वसूल करणारे सावकार आहेत. त्यांनी श्रीमानकडून कमी व्याजाने रक्कम घेऊन गरीबांकडून जास्त व्याज वसूल करण्याचा डाव रचला होता. परंतु श्रीमानने त्याचा तो डाव हाणून पाडला. देवील वृक्षार व्यापाऱ्याचे कसेव्यच नव्हे का?” राजकन्या म्हणाली. राजकुमारीचे म्हणण राजाला पटले.

“मग माग, वाटने ते मागून घे.” राजा म्हणाला.

“श्रीमान बरोबर भाशा विवाह करून सावा राजकुमारी म्हणाली.

राजाने वचन दिव्याप्रमाणे श्रीमानशी राजकन्येचा विवाह करून दिला.

एकदा एका आंधळ्याला व एका लंगड्याला बरोबर बरोबर एका गावी जावे लागले. आंधळा लंगड्याला म्हणाला- "तू माझ्या खांद्यावर बस." लंगडा आंधळ्याच्या खांद्यावर बसून वाट दाखवू लागला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर लंगडा म्हणाला- "अहो धर्मदास ! मी जे ज्ञान कणसाची कळकळ आहे हो ! ज्ञान कणसा समजले आहेत."

"कणसाची याच ? काय ते कणसा ? चारी बाजूला कणसा आहे का ? फुलू जरा." आंधळ्याने विचारले.

लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"तिफळे लोह पेट ज्ञान असलेले दिसत आहेत का ?" आंधळ्याने विचारले व लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"कोणी राखणदार आहे का ?" आंधळ्याने पुन्हा विचारले या प्रश्नास देवील लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"तारवाग ? कणसा ?" आंधळा म्हणाला- "नाहीत." आंधळा म्हणाला- "त्यांना राहिल्यासिपाय ते कणसा खाण्याभाषक नाहीत हे कळते ! शोक ! ते नसले नाही. आंधळ्याचे ज्ञान दोन्ही सगळे !"

व्यापाचे धन

प्राचीन काली मल्लगिरीच्या राज्यात घनपाल नावाचा राज्य सरोत असे. त्याचा शक्ति व कार विख्यात होता. राज्याचा राजा सन्मत्त असला. सैन्य मोठे असले की राज्यात शांतता नांदत राहिल व परकीय शत्रूंची बळगट राज्यावर नसली नाही, असे राजाला वाटत होते. राजा प्रजेकडून कर वसूल करी त्यातली अर्धी रक्कम सैन्यासाठी निरालो काढून ठेवी आणि बाकी सजिन्यात टाकी. तो राजा प्रजेच्या गुलामाठी मूळीच खर्च करीत नसे.

परंतु घनपालचा मंत्री देशात अनुभवी होता. त्याने राजाला राज्यकारभार कसा केल्याने प्रजा सुखी होईल हे समजावून सांगितले. प्रजेचे सुख हेच राज्याचे खरे धन. नामून राज्य करावे असे त्याने सांगितले.

परंतु सैन्याच्या सल्ल्याप्रमाणे राज्य केल्यास सजिना रिंगणा होईल व प्रजा डोक्यावर बंदक असा विचार करून त्याने आपल्या सैन्याला राज्यातून हाकलून लावले. दुसऱ्या दिवशी राज्यात कोठे कुठेही पकल्यान शिरच्छेद केला जाईल, अशी धमकी पण राजाने सैन्याला दिली. म्हणून सैन्याने त्याच दिवशी राज्य सोडून जंगलात जाऊन राहू लागला. जंगलात चोरांनी त्याला धरले आणि आपला नायक चंडविक्रम याच्याकडे त्याला घेऊन गेले.

आपला कैदी स्वतः राजाचा मंत्री असल्याचे जेव्हा चंडविक्रमला कळले तेव्हा हा मंत्री आपल्याला आपल्या दोनघोंघर अनुयायांना जाळ्यात पसवून पकडून नेण्यासाठी आला असावा असे चंडविक्रमला वाटले. म्हणून त्याचा डाव त्याच्यावरच

एकदा एका आंधळ्याला व एका लंगड्याला बरोबर बरोबर एका गावी जावे लागले. आंधळा लंगड्याला म्हणाला- "तू माझ्या खांद्यावर बस." लंगडा आंधळ्याच्या खांद्यावर बसून वाट दाखवू लागला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर लंगडा म्हणाला- "अहो धूमदास ! मेरे छान कणसाची कणसा आहे हो ! छान कणसा लागले आहेत."

"कणसाची काय ? कणसा काय ?" आंधळा चारी बाजूला कडून भाहं का ? पहा जरा." आंधळ्याने विचारले.

लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"तिफळे लोह पेट जात असलेले दिसत आहेत का ?" आंधळ्याने विचारले व लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"कोणी राखणदार आहे का ?" आंधळ्याने पुन्हा विचारले या भेरेम देखील लंगडा म्हणाला- "नाही !"

"तारवाग ? कणसा ?" आंधळा म्हणाला- "नाहीत." आंधळा म्हणाला- "त्यांना राहिल्यातियाय ते कणसा खाण्याभायक नाहीत हे कळते. शोळस ?" लंगडा म्हणाला- "नाही. आंधळ्याचे पद टोळणे गरजेचे."

व्यापाचे धन

प्राचीन काली मल्लगिरीच्या राज्यात घनपाल नावाचा राज्य सरोत असे. त्याचा शक्ति व कार विख्यात होता. राज्याचा राजा सन्मत्त असला. सैन्य मोठे असले की राज्यात शांतता नांदत राहिल व परकीय शत्रूंची बळगट राज्यावर नव्हती, असे राजाला वाटत होते. राजा प्रजेकडून कर वसूल करी त्यातली अर्धी रक्कम सैन्यासाठी निरालो काढून ठेवी आणि बाकी सजिन्यात टाकी. तो राजा प्रजेच्या गुलामाठी मूळीच खर्च करीत नसे.

परंतु घनपालचा मंत्री देशातून अनुभवी होता. त्याने राजाला राज्यकारभार कसा केल्याने प्रजा सुखी होईल हे समजावून सांगितले. प्रजेचे सुख हेच राज्याचे खरे धन. नामून राज्य करावे असे त्याने सांगितले.

परंतु सैन्याच्या सल्ल्याप्रमाणे राज्य केल्यास यजिना रिगता होईल व प्रजा डोम्यावर बंदक असा विचार करून त्याने आपल्या सैन्याला राज्यातून हाकलून लावले. दुसऱ्या दिवशी राज्यात कोठे कुठेही पकल्यान शिरच्छेद केला जाईल, अशी घमकी पण राजाने सैन्याला दिली. म्हणून सैन्य त्याच दिवशी राज्य सोडून जंगलात जाऊन राहू लागला. जंगलात चोरांनी त्याला धरले आणि आपला नायक चंडविक्रम याच्याकडे त्याला घेऊन गेले.

आपला कैदी स्वतः राजाचा मंत्री असल्याचे जेव्हा चंडविक्रमला कळले तेव्हा हा मंत्री आपल्याला आपल्या दोनघोंघर अनुयायांना जाळ्यात पकडून पकडून नेण्यासाठी आला असावा असे चंडविक्रमला वाटले. म्हणून त्याचा डाव त्याच्यावरच

उलटवण्याचे ठरवून त्याचा काटा लवकरात लवकर काढण्याचे त्याने ठरविले.

मंत्री चंडविक्रमला म्हणाला—“मला राजाने आपल्या राज्यातून निघून जायला सांगितले आहे. मी पुन्हा राज्यात पाऊल टाकले तर माझा शिरच्छेद केला जाईल. आता तुम्ही माझा निकाल लावायचा विचार करीत आसात. पण माझी एक इच्छा आहे, मलय देशाच्या खजिन्यात अपार धन आहे. कमीत कमी ते तुमच्या उपयोगी पडले तर मी आनंदाने मरायला तयार होईन.”

ते ऐकून चंडविक्रमच्या मनातली शंका दुणावली. मलय देशाचे सैन्य फार पराक्रमी असल्याचे त्याने ऐकले होते

सांपट्ट. असा विचार करून तो मन्थाला म्हणाला—“आम्ही राजाचा खजीना लुटायला तयार आहो. परंतु तो लुटून होईपर्यंत तुम्ही आमच्या बरोबर राहले पाहिजे.

मंत्री त्या गोष्टीस कबूल झाला. तो चोरांच्या सरदाराला म्हणाला—“राजाने शिपाई पैसेखाऊ आहेत. त्यांच्या अंगात खडप्याची शक्ति मुळीच नाही.” तार तो कबूल झाला. मध्य रात्रीच्या सुमारास चोरांच्या टोळीबरोबर खजिन्या-पर्यंत येऊन पोचला मंत्री म्हणाला त्या-प्रमाणे शिपाई चोरांची वाट पहात असलेले चोरांच्या सरदाराला दिसले नाहीत. बार

त्याच्या मनात चोरांच्या व भवटी राज्याच्या स्वतः बरी कल्पनेचे. पण खजिना लुटून व पांती भरून घेऊन घाट्याच्या पाठीवर टाकली.

“जातां हे धन घेऊन जा आणि पुढील आयुष्य आरामाने रहा. यापुढे चोरी करण्याचा बंदी सोडा. तुम्ही आपल्या वाटेने जा. मी आपल्या वाटेने जातो.” मंत्री चोरांच्या सरदाराला म्हणाला.

त्या घेवो चोरांच्या सरदाराच्या अनात एक विचार आला. म्हणाला—“मी काय केले आहे, यापुढे मीच काय करू शकतो तर? काय पाटने पुन्हा?”

“हरमण ! सर्व धन बाहेर कोठे नेण्याची गरजच काय? खजिन्यातच राहू दे.” मंत्री म्हणाला.

“ठीक आहे” असे म्हणत चोरांच्या सरदाराने आपल्या अनुयायांना सांगून घाट्याच्या पाठीवर टाकली पोती पुन्हा

खजिन्यात ठेविली. सर्व चोर खजिन्यात पोती ठेवायला गेल्यावर मन्थाने खजिन्याचे दार बंद करून कुलुप लावले. चोरांचा सरदार पोती नीट ठेवण्यासाठी जात गेला होता. तो देखील बंद आला.

त्यानंतर मन्थाने राजाला पाहरे-कन्यांना सोडविले आणि राजांना म्हणाला—“महाराज! आपल्या खजिना लुटून नेणे किती सोपे आहे. पाहिले ना? आपले सैन्य पिकून व दिगून पडून आहे. पाहरे देशाचे देखील बंकिपीर होऊन गेले. या खजिन्याचा उपयोग प्रजेच्या हितासाठी नेहमी होईल तेव्हाच हे खजिन्यात ठेवणे आवडते ठरेल. नाही तर हे धन खजिन्यात राहिले काय चोरांनी लुटून नेले काय सारखेच त्या पासून हित ते काय होणार?”

राजाने तेव्हा उघडले. त्या दिवसा-पासून राजा मन्थ्याच्या सल्ल्याविरुद्ध काही काम करीतनासा आला. त्याने आपले धन प्रत्येक हितासाठीच करण्याचे ठरविले.

एका गावी सोमू नावाचा एक गरीब शेतकरी रहात असे. तो स्वभावाने फार दुष्ट होता. तो धान त्या कारणाने लोकांना दास देत असे. सोमूला रामू नांवाचा एक मुलगा होता. पण हुशार मुलगा होता.

सोमूच्या घराणेजारी श्यामू नामक एक धीमंत मनुष्य रहात असे. तो वारंवार तेन्हां त्याच्या मुलाने कर्तव्य म्हणून पुष्कळ पैसे खर्च करून दान धर्म केला. बापाची कीर्ति अजरामर केली.

सोमूने ती गोष्ट पाहिली आणि आपण मेल्यावर आपली कीर्ति अजरामर व्हावी असे त्याला चढू लागले. अरयसमयी त्याने रामूला जवळ बोलाविले व म्हणाला—“श्यामूच्या मुलाने बापाची कीर्ति कशी अजरामर केली. तू पाहिणीच आलेस. माझे सुद्धा अजरामर राहील असे काही तरी तू कर.” असे सांगून सोमूने मिटले.

गरीबीत बापाची कीर्ति अजरामर असे राख करावे हे रामूला मुचेना. बराच विचार करून त्याने मनाची काही तरी ठरविले. तो एक काही घेऊन घाटने येणाऱ्या जाणाऱ्यांना बंधू आगळा.

गाववाले म्हणू लागले, “या रामूनेशा याचा बापच ठेवता हो।”

महाभारत

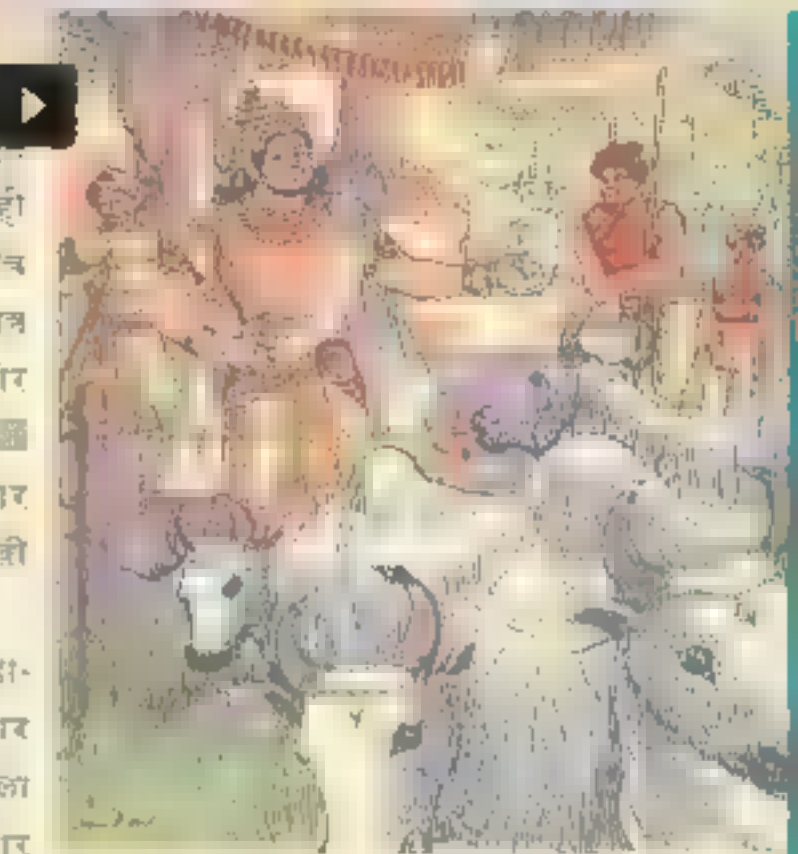
पांडवांचा वृत्तान्त ऐकून घुतराष्ट्र नयभीत झाल्याचे शकुनी मामान भोळ्याने आणि ती गोष्ट त्याने कर्णाला सांगितली. दोघांनी गोष्ट दुयोधनाला सांगितली. दुयोधन स्वतःच काळजीत पडला होता.

तेन्हां कर्ण दुयोधनाचो समजूत घालण्याच्या हेतूने म्हणाला—“अरे राजा! पांडव सनातनान अनेक सहन करीत आहेत. तू त्यांचे राज्य वळकावून सर्व ऐश्वर्य उपभोगीत आलेस म्हणून पांडवांना काळजी वाटायला पाहिजे. तुला नाही. तू आपले सर्व वैभव तजरेतमोर आपणून दिलेस तर सारा दिमाख उतरणार नाही का? म्हणजे तुला आम्हां

सर्वांना आनंद होईल. तुम्हा अतःपुरांतील राजसहोर्षांना पाहून द्रोपदीची मान तयकीच झाली होईल. मनातल्या मनात तिचा जळफळाट होईल.”

शकुनी मामांनी कर्ण म्हणाला त्याला जोरदार दुजोरा दिला.

दुयोधन म्हणाला—“तुम्ही म्हणालात ते सर्व बरोबर आहे. पण बाबांची संभती मिळाली पाहिजे ना? ते आपल्याला वेलवनात जायला परवानगी देणार नाहीत. तुम्हीच नाही का मला सांगितलेल की पांडवांच्या स्थितीचे बघून एकून त्यांना फार वाईट वाटले. म्हणून तुम्ही दुःखासनाचा पण या विषयी सल्ला आणि उच्चा सकाळी मला कणा तऱ्हेने बाबांची परवानगी

मिलवून घेता येईल याची सूचना शा.
मीमाचार्य आजोबांना हाकार मिला-
विला पाहिजे. त्या दोघांची समजूत घाल-
ण्याचा एखादा उपाय योजून मला सांगा."

दुसऱ्या दिवशी कर्ण शकुनीला दुःशासनाला बरोबर घेऊन दुर्योधनाकडे
आला म्हणाला-"आपल्या गायी द्वैत
वनात बसवल्या सोडलेल्या आहेत. हिंस्र
जनावरांपासून त्या गायींच्या रक्षणाचा भार
तुझ्यावर असल्या कारणाने द्वैतवनात जाऊन
येणे आवश्यक आहे असे तू वृद्ध महाराजांना
समजावून सांग. महाराज द्वैतवनात जायला
नक्कीच परवानगी देतील. आपण पांडवांचा
पायउतारा करून परत येऊं."

त्याची पाठ वोपटली. नंतर त्यांनी समंग
नामक एका गवळघाणा बोलावून सर्व गोष्टी
नीट समजावून नांगितल्या आणि म्हणाले-
"आम्ही तुझ्याबरोबर महाराजांकडे गेलो
आणि तू द्वैत वनात महाराजांच्या गायी
आहेत असे सांग."

त्या प्रमाणे समंग त्या दुष्ट अनुष्ठया-
बरोबर धृतराष्ट्राकडे गेला आणि म्हणाला-
"महाराज, आपल्या गायी द्वैतवनाकडे गेल्या
आहेत. चारा पण लागला आहे.
परंतु रानटी स्वापदांपासून गायींचे रक्षण
करणे आवश्यक आहे. आपणाजवळ या
गोष्टीचे निवेदन करण्यासाठी आलो होतो."

एकूण कर्ण व शकुनी धृतराष्ट्राला
म्हणाले-"महाराज, दुर्योधन द्वैतवनात
जाऊन दुष्ट स्वापदांचा सहार करील व
गायींचे सहजो रक्षण होऊ शकेल."

धृतराष्ट्र जातपणे सर्व ऐकून घेऊन
म्हणाला-"गायींचे रक्षण करणे एक
आवश्यक काम आहे. परंतु यावेळी द्वैत-
वनात जाणे शक्य नाही. तेथे पांडव रहात
आहेत. तुम्ही तिकडे गेल्यात व विवाकारण
त्यांनी तुमची किंवा तुम्ही त्यांची आगळीक
काढली तर परिणाम फार काईट होईल.
मला उत्तर पांडवांची नीती वाटत नाही.
परंतु मीम हा नान आहे. तो स्वतः

चगविल्याशिवाय राहणार नाही. तुम्ही
देखील काहीतरी उद्योग करालाच. नुकताच
अर्जुन स्वर्गात जाऊन उत्तमोत्तम शस्त्रात
संपादन करून आला आहे. त्याच्या तयार
तुमचा वापर नाही. म्हणून
सांगतो ते एका द्वैतवनात विचार
गोळा. गायींच्या रक्षणासाठी आपली
कोणाला तरी पाठवून द्या."

शकुनी धृतराष्ट्राला म्हणाला-"महा-
राज, पण आम्ही असे काही होऊच देणार
नाही. आम्ही पांडव राहतात त्या बाजूला
जाणारच नाही. काही दिवस वनविहार
करू आणि गायींच्या लाग्याशिण्याची व्यवस्था
कधी काय आहे हे पाहून परत येऊ. पांडव
युधिष्ठिराच्या आज्ञेवरही नाहीत."

शकुनी म्हणाला ते धृतराष्ट्राला पटले.
म्हणून तो म्हणाला-"बरे तर
रहा." दुर्योधनाला परमानंद झाला.
त्याने घोषयात्रेला जाण्याची तयारी सुरू
केली. कर्ण, दुःशामन व शकुनी यांच्या
सल्ल्याने सहस्रावधी रथ झुती, घोडे व
सैनिक घांता व अतपूरातल्या राण्यांना
बरोबर घेऊन आपले ऐश्वर्य पाडवना
सल्लविण्यासाठी दुर्योधन निघाला.

द्वैतवनात सर्वांच्या उतरण्यासाठी तंबू व
राहुट्या उभारण्यात सुरवातीला

गाई गुरांची काही व्यवस्था आहे याची
पाहणी घाली. प्रमुख गवळघाणा माघव्यक
सूचना करण्यात आली. लोकगीते व लोक-
नृत्ये यांचे करमणुकीचे कार्यक्रम शाले.

दुर्योधन आपल्या मुलांबाळांसह वन-
विहाराला निघाला. द्वैतवनाच्या मध्यभागी
एक रमणीय सरोवर होते. तेथेच उतरण्याचे
ठरवून त्याने तेथे तंबू व राहुट्या उभार-
ण्यास आज्ञा केली.

त्या सरोवराच्या पलीकडेच युधिष्ठि-
राचा आश्रम होता. दुर्योधनाने तेथे
राहुण्याचे ठरविले त्यावेळी युधिष्ठिराने
बाह्यांच्या सल्ल्याने सद्यस्क नामक
सुरू केला होता. तो मज्जकायस होता.

दुर्योधनाच्या आज्ञेने नोकरांनी या तीरा-
राहुट्या व तंत्र उभारण्यास सुरवात
केली. त्याच वेळी त्या सरोवराच्या रक्षणार्थ
नेमलेल्या गंधर्वांनी त्यांना अडविले आणि
म्हणाले-“प्रभूची अशी आज्ञा आहे की, इतर कोणत्या या सरोवराच्या
काठावर उतरण्याचा अधिकार नाही.”

दुर्योधनाला त्याच्या नोकरांकरवी जेव्हा
वर्तमान कळले तेव्हा त्याचा पारा एकदम
बडला. त्याने नोकरांना साधून पाठविले
की तुम्ही कोणाची फिकोर करू नका.
कोणी अडकाव करायला आला तर त्याची
पाठ मऊ करून त्यांना परत पाठवा.
त्याप्रमाणे दुर्योधनाचे नोकर गंधर्वांच्या

वनविहारासाठी आले आहेत आणि त्यांच्या
आज्ञेने तुम्ही येथून चालते व्हा. नाही तर
तुमची खोड मोडण्यात येईल.”

गंधर्वांचे नोकर ते ऐकून हसले. म्हणाले-
“तुमच्या महाराजांची आज्ञा! तुम्हीच
चालते व्हा प्रथम. आमचे महाराज चित्रसेन
गंधर्व यांच्या आज्ञेने आम्ही येथे आलो
आहो. तुम्ही ही जागा सोडून युधिष्ठिरांना
आहे तिथे राहुट्या उभ्या
करा. आमच्या महाराजांचा विहार करण्या-
साठी हा राखीव प्रदेश आहे.”

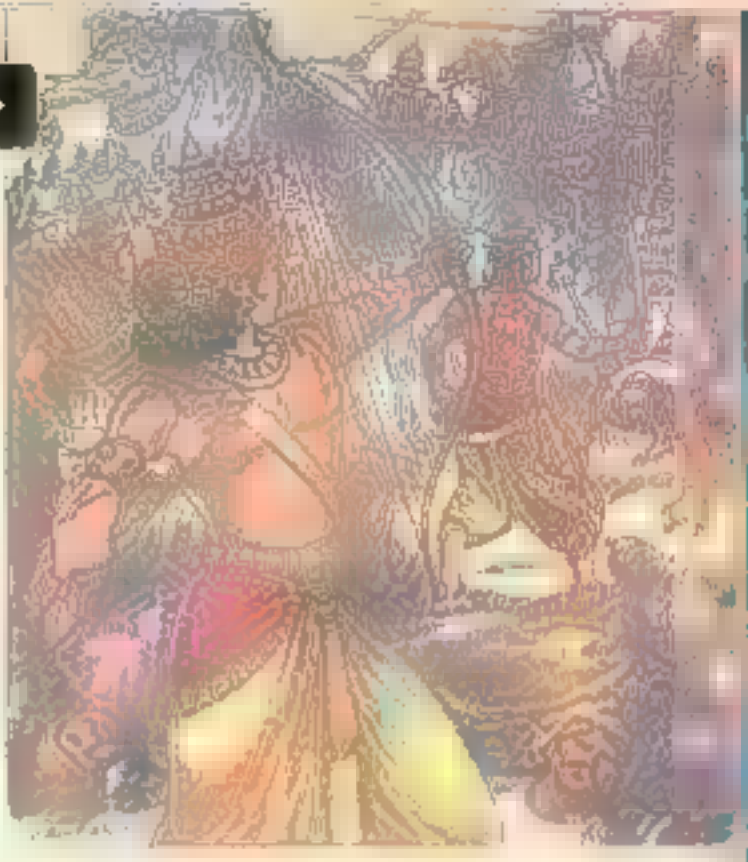
ते ऐकून दुर्योधन मत्तपळा आणि
म्हणाला-“येथून निघून जायला
मागणारे ३ गंधर्व आहेत रे?” असे
म्हणत त्याने गंधर्वांची खोड मोडण्यासाठी
आपले सैन्य पाठविले.

चित्रसेन गंधर्वांच्या आज्ञेने गंधर्वांनी
दुर्योधनाचे सैन्य वेताच त्याला पिटाळून
लावले. ते दृष्ट्ये दुरुन कर्ण व दुर्योधन
पहान होते. दुर्योधनाची प्रशंसा मिळ-
विण्याच्या हेतूने कर्ण गंधर्वे सैन्यावर तुटून
पडला. त्याने कित्येक गंधर्वांना डार केले.
परंतु इतक्यात सहस्त्रावधि गंधर्वांनी येऊन
त्यालाच घेरले. कर्णाला मंकाटाने पडलेला
पाहून त्याच्या मदतीला दुर्योधनाचे भाऊ
घावले. मुरवांनीला जी वृक्षती चक्रमक

लागली. शेवटी स्वतः चित्रसेन गंधर्व
रणांगणावर येऊन दाखल झाला.

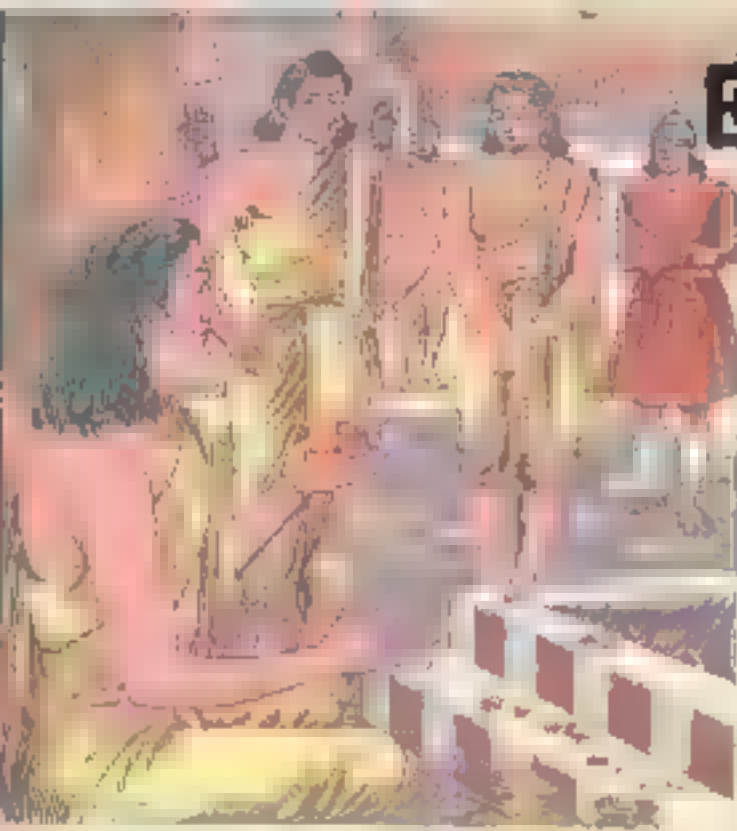
चित्रसेनाने आपली माया दाखली. दुर्यो-
धनाच्या सैनिकांना काय करावे. सुचना
आणि ते पळू लागले. दुर्योधनाच्या भाव-
डानी आपले सैन्य परत गोळा करून
अप्रशस्ती प्रयत्न पण करून
पाहिला. एकदा कर्ण शूर शिष्यानारसा
लढत होता. परंतु गंधर्व सैन्याने त्याच्या
रयाचे तुकडे तुकडे करून दाखले. तेव्हा
कर्ण विकर्णाच्या असून पळत
गेला. दुर्योधनाला एकदा गंधर्वांनी
मुसक्या चित्रसेनाने
त्याचा करणे बरोबर नाही असा
विचार करून त्याला वदी करून
घेतले. कर्ण गंधर्वांनी दुर्योधनाच्या इतर
भावंडांना व अज्ञेपुत्रातील मित्रांना
बंदी घेतले.

आपल्या राजाच्या व गतपरिधाना
गंधर्वांनी बंदी केल्याने पाहुन कौरव सैनिक
गडतीसाठी पांढवांच्या आश्रमाकडे धावले
आणि हात जोडून युधिष्ठिराला म्हणाले-
“हे महाराम! कौरव राजाला त्याचे वधू
व त्यांच्या सर्व पत्नींना बंदी करून गंधर्व
त्यांना गंधमादन पर्वताकडे नेत आहेत.
त्यांना सोडवून उध्वृत करावे.”

सैनिकांच्या तोंडी हे वृक्ष पंधून भीम
म्हणाला-“जे काही व्हायला पाहिजे होते
ते गंधर्वांनी करून दाखविले. आता मोठे
सैन्य करण्याची व मुद्द करण्याची
आपल्याला गरज उरली नाही. संकटांत
सापडलेल्या भक्तांम देव अमाच पापतो.”

ते ऐकून युधिष्ठिर त्याला थोडा रागाने
म्हणाला-“भीमा! काळवेळ पाहुन बोला-
यला शीक थोडा! कौरव आपला आश्रय
मागायला आले आहेत त्यांचे रक्षण करणे
आपले कर्तव्य आहे. आपल्या भाईवंदांच्या
कुटुंबांचा अपमान हा आपला अपमान आहे.
मी यज्ञदीक्षा घेतली आहे. युद्धाला
भाऊ शकणार नाही. म्हणून तू

अर्जुन, नकुल व द्रुपद भाऊ हा आणि आपल्या भावधाना सोडवून आणा. गार्हपदीस आसतायीपणा दाखवू नका. शक्य झाल्यास गुण्या गोविंदाने गंधर्वांशी बोलून व ते शक्य न झाल्यास युद्ध करून आपल्या बंधूंना सोडवून आणा. एक गोष्ट ठेवा. आपल अन्न भाडण असेल तेव्हा आपण पाच व ते संभर. पण तिसरा कोणी आला तर आपण एकशे पाच आहो पाची जाणीव गंधर्वांना करून द्या."

अर्जुनाने द्रुपदिगच्या पालन करण्याचे वचन दिले. त्यानंतर भीम, नकुल व सहदेव यांना बरोबर घेऊन युद्धास निघाला. अर्जुनाला रघात दसुन

किरीत निघण्याचा पाहून सैन्यसूची तयार-
तल्या लोकांना शिवान जीव आल्यासारखे
वाटले. पाडव पाठवाम करीत असल्याचे
गंधर्वांना कळाले तेव्हा ते धावले अर्जुनाने
त्यांना समजाऊन नांगितले-
"गंधर्व हा, तुम्ही ज्या दुर्योधनाला बंदी
करून घेऊन आल्या तो आमचा
भाऊ आहे त्याला सोडून द्या. अशी
आमचे द्रुपदिग पाची इच्छा आहे."

"अर्जुना पाता बंदी करायला आम्हाला
दडपण आशा केली आहे. त्याच्या
आज्ञेचे पालन करण आमचे कर्तव्य आहे."
गंधर्वे म्हणाले.

"गंधर्व राजाकरवी स्त्रियांना बंदी
अनर्जित व अन्यायपूर्ण आहे. बऱ्या
बोलाने मी मागतो आहे तथा दुर्योधनाला,
त्याच्या स्त्रियांना व गर्भ स्त्रियांना मुक्त
करा. तुम्ही तसे केले नाही तर मला
सुमध्या बराबरा युद्ध करून त्यांना सोडवावे
लागेल." अर्जुनाने स्पष्ट शब्दात नांगितले.
पण गंधर्व युद्धाला तयार झाले.

पाडवांचे व गंधर्वांचे युद्ध सुरू झाले.
गंधर्वांनी, कीरवांना धरून असे बंदी केले
तसे पाडवांना पण बंदी करून घेता येईल
असे मयजून पाडवांना घेतले. परंतु पाडवांचे
समोर त्यांची दारू शिजली नाही. अर्जुनाने

गंधर्वीवर वाणांचा वर्षाव करून त्यांना पळो की सळो सोडले.

युद्ध चालू असता चित्रसेनाला अर्जुन आल्याचे त्याने त्याला स्वतःची ओळख दिली. म्हणाला—“अर्जुना! तू मला नाही का ओळखलेस? जरे, चित्रसेन, तुला मित्र. शुट दुर्योधन तुमची व द्रौपदीची भान जाली व्हावी यासाठी आपला दिमाग दाखवायला इकडे आला होता. ही गोष्ट देवेंद्राला कळली होती. म्हणून त्याने या सवीना धरून स्वर्गात घेऊन यायला आम्हांला पाठविले होते. म्हणून आम्ही त्यांच्या आज्ञेन करीत आहो.”

ऐकून अर्जुन म्हणाला—“हा दुष्ट आहे हे आम्हांला माहीत आहे. तरी आमच्या भाऊ आहे. त्याला सोडवून आणण्याची आमचा दावा युधिष्ठिर याची आहे. तू त्यांच्या समोर जाऊन तुला जे काही गांवाययाने असोत ते माग. मी तुला मित्र व शिष्य या नात्याने गोष्ट सुचवीत आहे.”

राजा त्याने इद्राच्या आज्ञेची गोष्ट सांगितली सर्व ऐकून घेऊन युधिष्ठिर म्हणाला—“हे गंधर्वराज! तू दुर्योधनाचा वध केला नाहीस. फक्त त्याला बंदी ठेवले. आमच्या येणारे एक फार मोठे संकट टळले. तुला भेटण्याचे भाग्य मला या निमित्ते मिळाले, म्हणून मला परमानंद होत आहे. भाता भाड्या विनंतीला देऊन दुर्योधन आदिकांना मुक्त कर.”

चित्रसेनाने युधिष्ठिराच्या विनंतीला देऊन दुर्योधनादिकांना मुक्त केले आणि स्वर्गाकरे प्रस्थान केले.

त्यानंतर युधिष्ठिराने दुर्योधनाला जयल शोलावून समजावून सांगितले. म्हणाला—“दुर्योधना! पुन्हा जमे दुस्साहस नकोस. तुला त्यामुळे नुसतं झळणार नाही. सारं गेलं विसरून जा. तू भत-पुरोहीत लोकांना हस्तिनापूरला परत जा.”

शिवपुराण

[१०]

पार्वतीच्या विवाहाची हिमवानाने संकुम-पत्रिका पाठविली होती. ती पावून त्याची मित्रमंडळी नातेवाईकसह सकुटुंब सपरिवार लग्नाला निघाली. ते वापल्या शरीर सोड्याचा फुल, मोती, माणिक्य, पाचू आदि मणि अहेर म्हणून घायला घेऊन आले. निर्गनिराळ्या पर्वतांचे प्रमुख नवरत्न, अर्धन अंगक इत्यादि सुगंधी द्रव्ये, हत्ती, घोडे अहेरासाठी आले. हिमवानाने सर्व अहेर आनंदाने स्वीकारून त्यांचा सर्व प्रकारे मत्कार केला आणि त्यांच्या आदिश्याची उत्तम व्यवस्था केली.

अतिथीनाडी व विवाहासाठी दहा योजन विस्तीर्ण मंडप तयार करण्याचे काम हिमवानाने विश्वकर्माला सांगितले. हिम-वानाची राजधानी औषधीपुर उत्तम

प्रकारची तोरणे व पताकांनी सजविण्यात आली होती.

तिवारी कळत पर्वतावर अंकराला हिम-वानाची शुभ पत्रिका मिळाली. ती धावून संकटाला फार नाराजला. पाठवून शंकराने नाराजला बोलवून घेतले. नाराजाने बोलावण्याचे कारण विचारले.

“नारदा, पांच दिवसांनी भासा विवाह हिमवानाची मुलगी पार्वतीवरोवर होण्याचे निश्चित झाले आहे. वेळ थोडा आहे. तुला यांछित गमनाची शक्ति प्राप्त आहे. म्हणून त्रिलोकांतल्या निवासियांस माझ्या वतीने माझ्या विवाहाचे निमंत्रण दे. कुबेराला भेटून विवाहास योग्य सर्व वस्त्रालंकार घेऊन यायला सांग.” शंकराने नाराजाला सांगितले.

नागनाथ गाठपा आनरात ॥ रामगिरी स्वीकारली आणि शंकराचा निरोप घेऊन मिथाला ब्रह्मा, विष्णू व इंद्र आदिक दवांला मुलाक ३ भाग्योक्तांतून लोकांना औपगायिक निमंत्रण देऊन नागद म्हणाला-
"माघ शुद्ध पक्षादशीच्या दिवशी प्राप्त झाले शिवपार्वतीचा विवाह आहे त्या विवाहास उपस्थित राहून घडपक्षाकडील भाग्योक्तांचे ॥३॥ त्यानंतर कुवेराला भेटून जलासाठी आवश्यक सर्व सामग्री घेऊन कुवेरावरमाग करीलस पक्षेतावर आला

शिवपार्वतीच्या विवाहास ॥३॥ विष्णू व इंद्रादिक देव आणि मान्यपौं कैलास पर्वतावर येऊ लागले. नदी ॥ भुंगी अतिथि

अतियोच्या उतरण्याची व करान्याची उत्तम व्यवस्था ठेवली. शंकराने सर्वांचा कुशळ-वार्ता विचारून सर्वदेव स्वागत केले.

ब्रह्मदेवाने पौरोहित्य करावे असे ठरले. विष्णू इंद्र आदिक आणि सप्तपौं दंडोल-वारीमंडळी वरपक्षाकडील मानण्यात आली. शंकराचा मंगल अभिषेक करण्यासाठी वृहस्पतीने गृहसं परमा ॥३॥ मुहूर्तावर गरुड, गंधर्व, वक्षनारी मन्त्रपाता, लक्ष्मी, सरस्वती वची अरुंधतीसारख्या पवित्रतांनी ॥३॥ राह्या अभयग ग्यान पातले. हरिचंदन लावून शंकराच्या कटसार चालण्यास आला. अग्नि, गौतम, भृगु आदिक महर्षींनी विविधतः दग्धकृष्ण शंकराच्या उजव्या मनमंटात बाधत आणि नंदग्रहांनी पूजा करविली

नंतरच नक्षत्रदेव ॥३॥ नक्षत्र ॥३॥ पश्चात औपधोपुरीच्या दिशेने निघाला. कैलास पर्वताच्या रक्षणासाठी रत्नगणास नमण्यात आले ॥३॥ शंकरावर गण शंकरावरोवर विष्णू इंद्र वक्षनावर चंडोवर, भैरव आभासल्या शंकरावर निघाले मंगल इमरु, घटा, विष्णू वीणा ॥ भृगूनाच्या नाकावर भद्रकाली व गण नृत्य करीत निघाले

वणूक निघाली. सरस्वती व ब्रह्मदेव हुंसावर, लक्ष्मी व विष्णू गरुडावर आणि शची व इंद्र उडत्या सिंहासनावर बसून निघाले. कुवेर नवनिधी वज्र शंकराच्या मागे बसला देवनारी व ऋषीपत्नी आणि अप्सरा विप्रविचित्र बहु मोल वस्त्र परिधान करून विमानातून निघाल्या

शंकराच्या विवाहवे ॥३॥ औपध-पुरीच्या सुंगेवर आले तेव्हा हिमवान आगळे पुरोहित मुनीवर्य गंगे पक्षी मनका व पुत्र याच्या ॥३॥ मंगळवाद्य ॥३॥ सांगोरा आला. ब्रह्मदेव, विष्णू, दक्ष ॥ ऋषीमुनीस त्याने ॥३॥ केंद्र आणि शंकरा-समोर हात जोडून ॥३॥ राहून म्हणाला-
"तू सर्वेस्पर महादेव आहेस तुला आमाता करवून घेऊन मो इतार्थ झालो. ॥३॥ भाव्या घरी येऊन पार्वतीचा ॥३॥ आपल्या हातात घेऊन आमच्या सर्व कुटुंबियांस इतार्थ कर." त्यानंतर हिमवानात बसला राधाच देऊन सुगंधी द्रव्ये, फुल व तांबूल देऊन वरपूजा केली. सर्व अतियोंना प्यावयास उत्तमोत्तम पेय देण्यात आली त्याचा श्रम परिहार करण्यासाठी वधूपक्षाकडील लोक पंथ्याले वाग करू लागले

शंकराचे रूप पाहून वधूपक्षाकडील सर्व स्त्रियांनी पार्वतीला अला पती निळाल्या-

वदल ॥३॥ विलो मायाय्यना ॥३॥ मान परमपक्षाची वषण करे नंतर येवला हात जोडला शंकराच्या उदयाची. ॥३॥ जरावे वोलण एकूच काही काही आणले. ते धिगर तू शंकर आहेस, आमा कर," नंतर मोभाग्य-यती स्त्रियांनी शंकराला आशीर्वाद दिला.

शंकराला पंऊत हिमवान ॥ मनका ब्रह्म गाजत व पुष्पवृष्टि करीत जनवासा होला नेथे आले ज्यांना ज्यांना अहेर लावल्याना होता देऊन सर्वांची उतरण्याची उत्तम व्यवस्था करून दोघे आपल्या घरी परत आले

पार्वती कुठरीतीप्रमाणे गौरीहाराला बसली. अंबिकेच्या देवळात आजून देवोला

नमस्कार केला व देवीचा आशीर्वाद घेतला. सौभाग्यवती स्त्रियांवरवीर ती देवळात जात असता देव आकाशातून तिचे दर्शन घेऊन मनात म्हणत होते, ही परमेश्वरी आहे. हिचा शंकराशी विवाह शाला तर आपले सर्व कष्ट दूर होतील.

पार्वती अंकिकेची पूजा करून घरी परतली. मुहूर्ताची वेळ जवळ येत होती. शंकराला एरावतावर बसवून मंगलवाद्य वाजवीत विवाह मंडपाजवळ आणण्यात आले. हिमवानाने पुढे होऊन शंकराला मांडवात आणले व श्रद्धावेवाने बोहोल्यावर मांडलेल्या पाटावर बसविले. हिमवान व मेनका दोघांनी जामाताचे चरण धुवून ते पाणी स्थलावर शिंपवून घेतले आणि नंतर विधिवत कन्यादानाचा कार्यक्रम उरकला. शिवजी व पार्वती परस्पराफडे पाहून आनंदित झाली.

अशाप्रकारे शंकरपार्वतींचा विवाह यादव-माटाने पार पडला. सर्व शंकराचा निरोप घेऊन स्वस्थानी निघून गेले. शंकराने हिमवा-

कडून हिमवान व मेनकेला रुळविली.

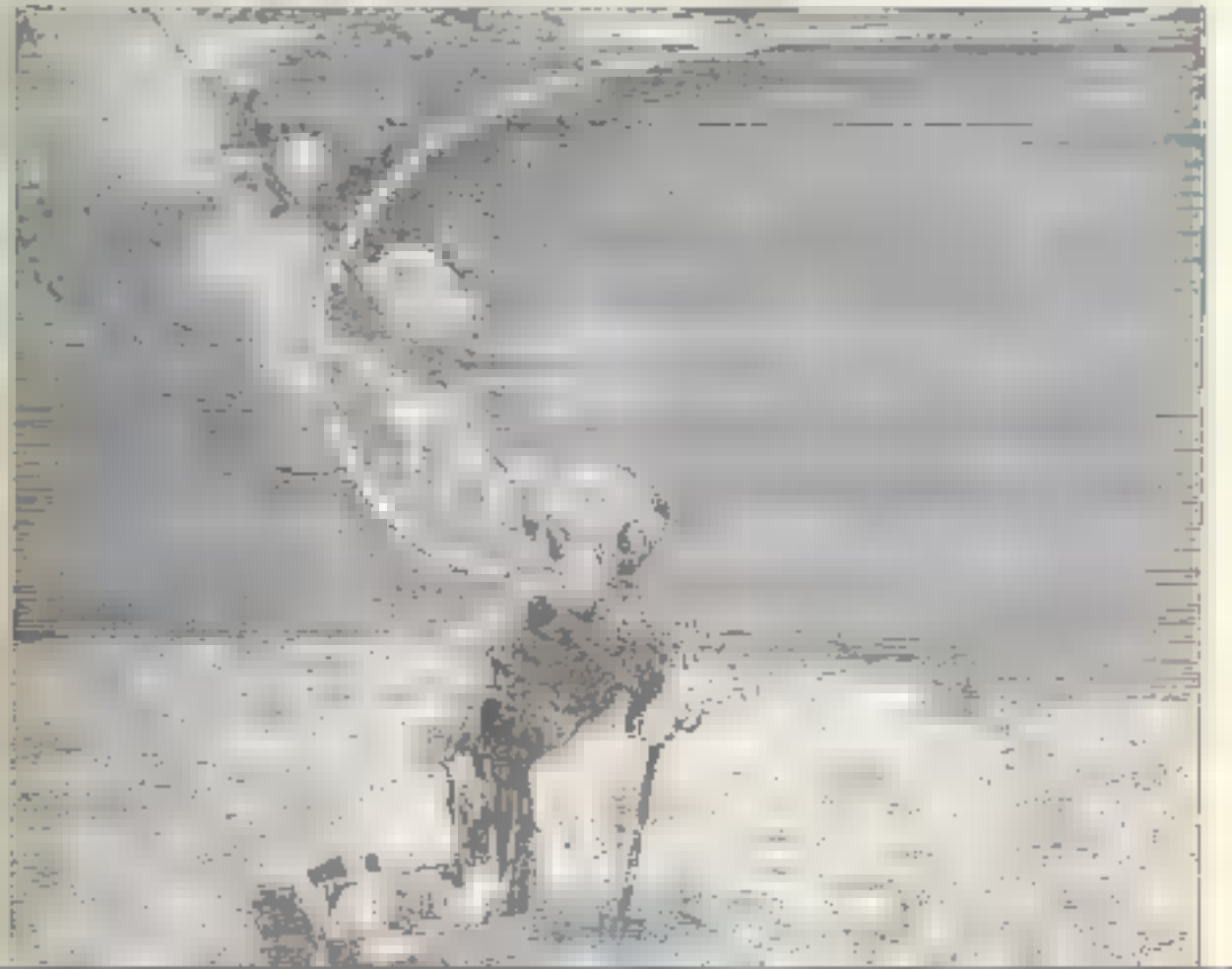
हिमवान व मेनकेने पार्वतीला निरोप देण्यासाठी सर्व तयारी केली. सुंदर उत्तमोत्तम वस्त्रे, तिचे सिंहासन, दासी, संसाराला लागणारी भांडी वगैरे अहेराचे सामान देऊन पार्वतीला शंकरावरवीर आणायाम निरोप दिला. निरोप देताना म्हणाले—“सदाशिव, आतां पार्वतीच्या मुख-दुःखाचा मानक तूच आहेस.” सौभाग्यवती स्त्रियांनी शंकर पार्वतीला प्रेमपूर्वक आशीर्वाद दिला.

मुमुहूर्तावर पार्वतीसह कैलास-पर्वतावर आला आणि ऋषींच्या आदेशा-प्रमाणे विधिवत गृहप्रवेश झाला. तीन दिवस कैलासपर्वतावर जेवणावळी चालू होती. त्यानंतर संध्या-विषयात उद्वाकिन देव आणि मुप्तरांनी शंकरपार्वतीला आशीर्वाद देऊन त्यांचा निरोप घेतला. शंकराने सर्वांस यथोचित वस्त्रे आदि देऊन निरोप दिला.

१२०. ‘स्पंज’ याची शिकार

“स्पंज” हा एक पाणी ओढून घेण्यास समुद्रात राहणारा प्राणी आहे. परंतु त्याची पाहून ती त्याच्या डोळे नसते व त्याच्या अंगात रक्त प्रवाहण नसतो. परंतु तो वाढतो व त्याला होतल तो घातो, तो जिवंत असतो तोपर्यंत त्याच्यावर एक एक पातळ कात बसते. यातील बाप नऊ देवांचा मृत असतो.

‘स्पंज’ अनेक प्रकारचे असतात. काही कार मुख्यतः यस्ततः. समुद्राच्या तळावून मोठ्यामारके बाहेर काढावे भागतात. काटेरी कावड्याने त्याला काढतात. याचे. याला काढण्याचे काम करणारांना हवेदा पुरवठा करणारी नळी आणि त्याला बाहेर काढण्यासाठी दोर बसतो. यित्तात.

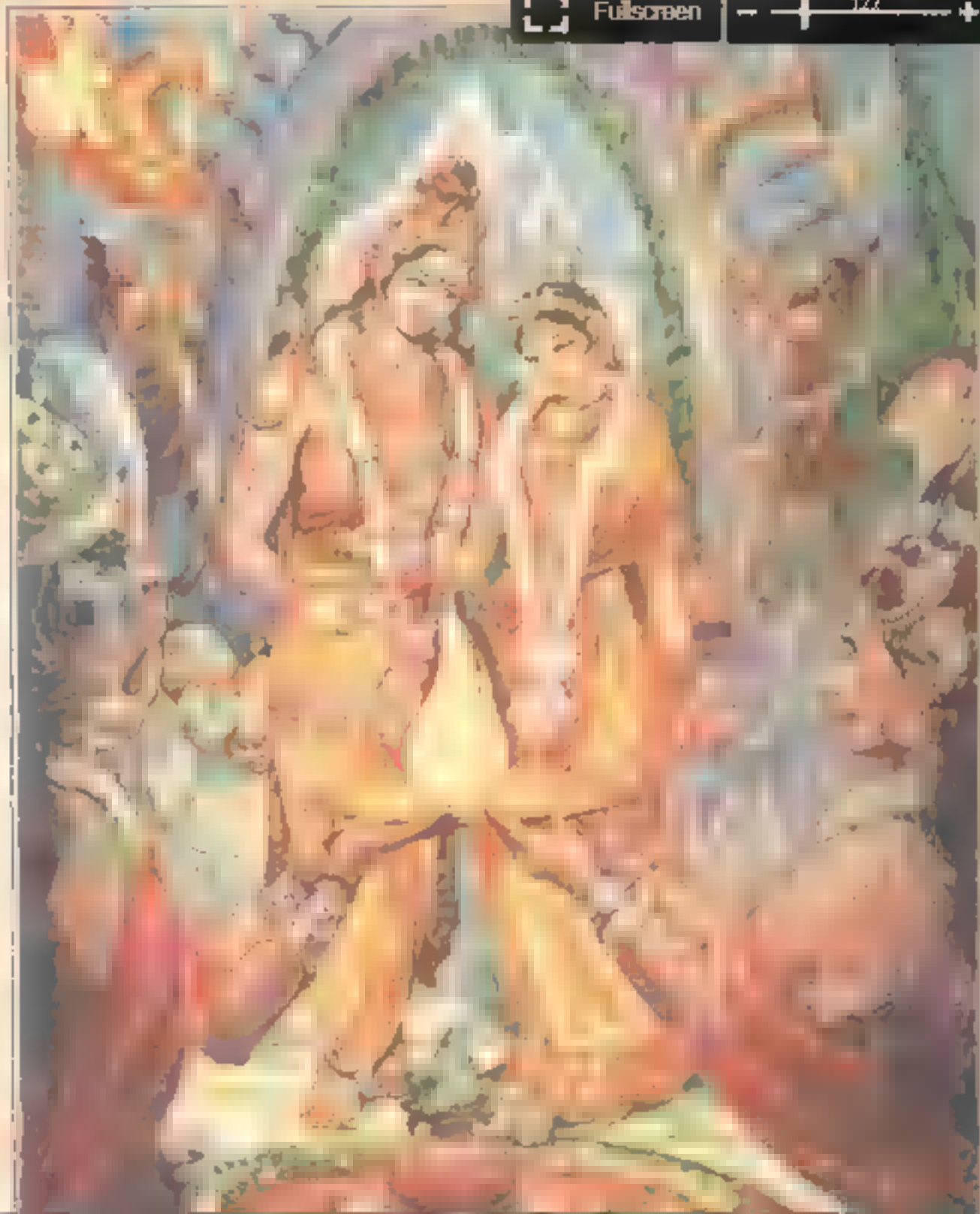

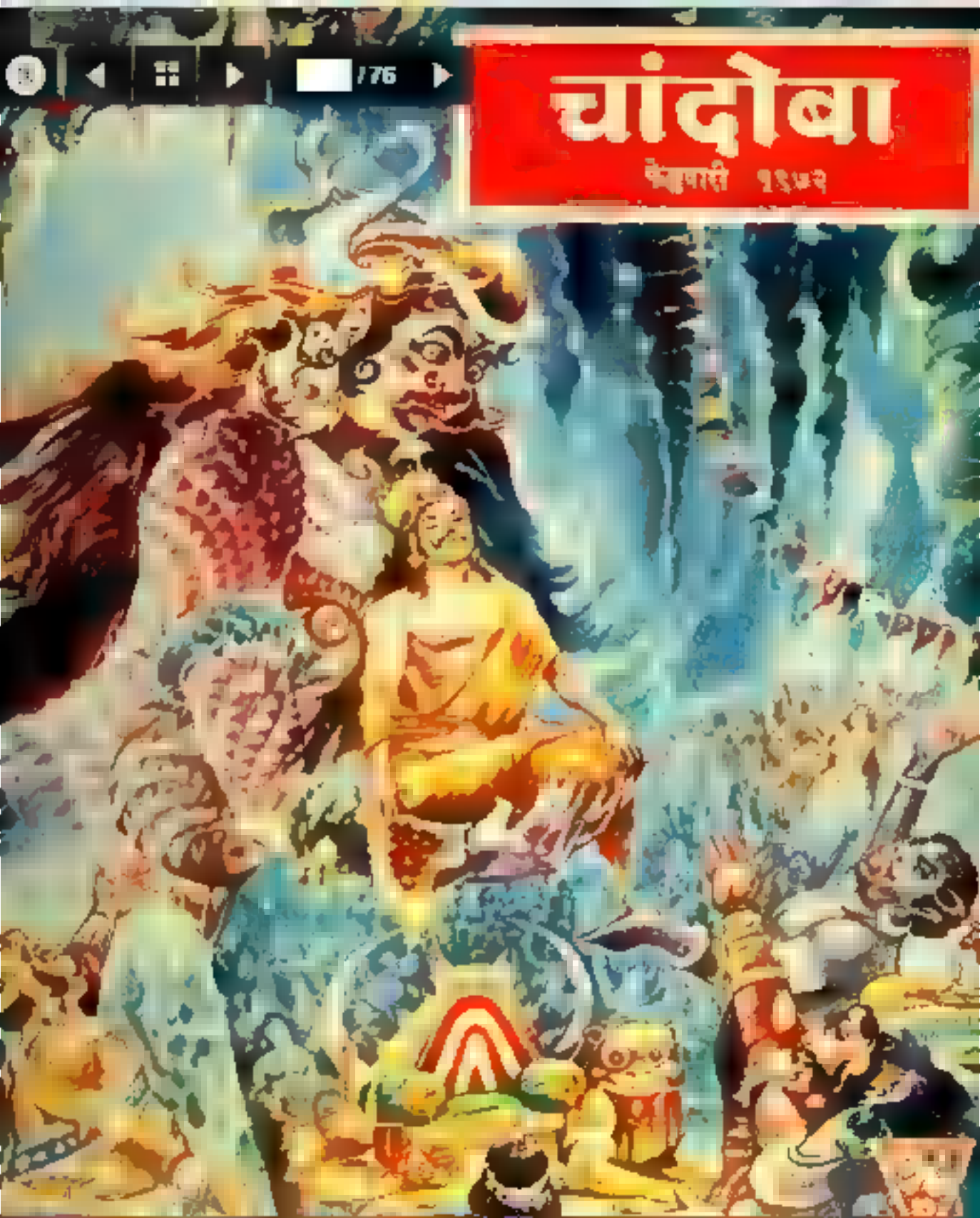

Fullscreen

127

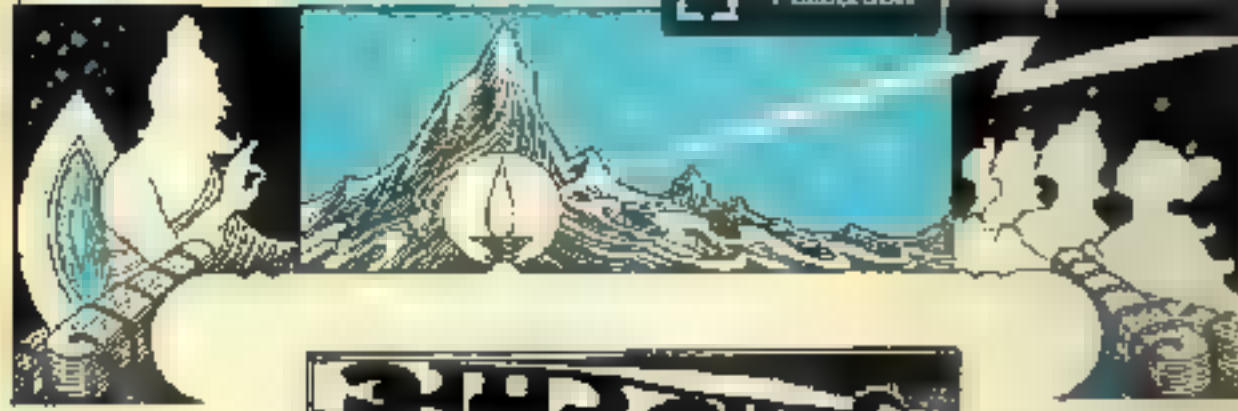

चांदोबा

केंद्रीपारी १९५२

176

अमरवाणी

संपूर्ण कुंभो न करोति शब्दम्; अर्धो घटो योऽस्मृतिरनम्;
विद्वान् कुलीनो न करोति गर्भम्; गुणीर्बिहीना यद्गु जल्पयन्ति ॥ १ ॥

[परमेलें मडके असेल ॥ त्याचा आवाज होत नाही. अर्धघट भरलेल्या मडक्यातूनच ॥ येतो. तसाच कुलीन व विद्वान जो असतो गर्व करीत नाही. व्याख्या अंकात काही गुण ॥ तोच ॥ करतो.]

श्रुति विभिन्ना; स्मृतयश्च भिन्ना; नैको मुनिर्मस्य वचो प्रमाणम्;
वर्मस्य ॥ निहितं गुह्यायाम्; महाजनो येन ॥ स पंथा..... ॥ २ ॥

[श्रुती म्हणजे वेद. वेदावेधात अंतर आहे आणि स्मृतीस्मृतीत अंतर आहे. कोणत्याही मुनीचे वचन प्रमाण किंवा अंकादप असे नाही. म्हणून धर्माले तत्व छुड आहे. वास्तव पोर पुरुष ज्या मागले तेने तो अदलविणे श्रेयस्कर होय.]

न वेति यो यस्य गुणप्रकर्षम्
सतं सदा नित्यम्; नात्र चित्रम्!
यथा किराती करिकुंभजाताम्
मुक्तां परित्यज्य विभर्ति गुंजाम्..... ॥ ३ ॥

[गुणवान भाणसाचे गुण ओळखण्याची शक्ति ज्याच्या अंगात नसते तो त्याची निंदा करतो; त्यात आश्चर्य काय? किरातिगीक हत्तीच्या कुंभस्पर्शातील मोत्यांची कल्पना नसते, म्हणून ती ते सोडून गुंजाची माळाच गळ्यात घालून मिरविते.]

मवाडी

एक दिवशी एक शेतकरी आपले शेत नांगरीत होता. तेव्हा त्याला मातीत एक हिरा दिसला. लकाकी ती एसादी मूखवान वस्तु असेलसे त्याला वाटले. म्हणून एका मोठ्या शहरात त्याने तो एका जव्हेन्याला दाखविला. जव्हेन्याने हिरा पाहिला आणि जो खरा आहे, हे ओळखून म्हणाला—“अहो, हा हिरा किमती आहे. विकतार आहा का? मी हा एक हजार रुपयांना विकत व्यापला तयार आहे.” शेतकऱ्याला आश्चर्य वाटले, एवढ्याशा सड्याची किंमत इतकी मिळणार आहे, त्याचा त्या गोष्टीवर विश्वासच नव्हता. शेतकरी तो हिरा विकायला तयार म्हणून जव्हेन्याने हजार रुपये देऊन तो हिरा विकत घेतला. जव्हेन्याच्या प्रामाणिकपणाचे कौतुक करीत शेतकरी आपल्या भावी निघाला.

शेतकरी गावाबाहेर मोठेच अंतर पाळून तेला मसेल, समोहन घोन बुरखेवाले पोर माले आणि त्यांनी शेतकऱ्याला मारहाण करून त्याच्या जवळचे एक हजार रुपये लुबावले आणि पळून गेले. शेतकरी रडत पुन्हा त्या शहरात परत आला आणि त्याच्या-विशाकडे जाऊन पडलेला प्रकार सांगितला. त्याच्याविशाला जव्हेरी इतका इनामदार कसा निघाला ॥ कळना. कारण जांगला हिरावेखील जव्हेन्याकडे एवढ्या किमतीला कोणी विकत घेणे शक्य नव्हते. त्यात गांवढळ, त्याला हिऱ्याची किंमत काय कळणार? अशा माणसाला मुळविल्याखेरीज जव्हेरी रहात नाहीत. जव्हेरी किती इमानदार असला तरी अशा हिऱ्याची किंमत फार तर अर्धी देईल, परंतु या व्यापाऱ्याने पुरी किंमत दिली होती. म्हणून आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती.

आहेस हे सांगतां कामा नये. मांडवांत नू कावी पाऊल टाकता कामा नये आणि पंक्तीत बसून जेवता कामा नये."

कमलाने शारदाला मजुरी करायला बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी बोलाविले नव्हते. शारदाने भोबी पासली, छप्पी काढली, केरवारे केले सर्व कामे केली. पाहुणेमंडळींना ती कोणी मोलकरीण असावी असेच वाटे. सर्वांचे जेवणजाण झाल्यावर जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला बसून जाऊन येई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी आपापल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले शिल्ले अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले आणि आपल्या गावी निघाली.

पाहून विचारले—“टोपले भरून काय घेऊन वासली आहेस ग ?”

“काही नाही ग, उरलेले शिल्ले अन्न आहे. मुले घरी वाट पहात असतील की मानणीच्या घळन आई येईल तेव्हा काही घेऊन येईल.” शारदा म्हणाली. ते बोलताना तिला जी वाटली असेल ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु उरातरा पुढे आली व महिणीच्या बोव्यावरची टोपली ओढीत म्हणाली—“भिकारीण, ती भिकारीणच! शिल्ले उरले ते असे बाटायला आहे वाटते? गुरे नाहीत वाटते, आमच्याकडे सायला ?”

शारदा कमलाच्या मनाचा मुळता ओळखून तिच्याशी एक शब्द देखील बोलल्यानिवाय टोपली ठेवून निघून गेली. तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ वस्तूवर पडला. तिने खाली बांकून पाहिले तर तो गेलेला साप होता. तिने विचार केला देवानेच तिचे गान्हाणे ऐकून मुक्तीचा मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व घोंपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे तुकडे टोपलीत ठेवून घरी गेली.

घरी गेल्यावर ती मुलांना म्हणाली—“तुमच्या मानणीने मासे दिले आहेत. मी ते शिजवून घालते तुम्हांला.” मंतर तिने ते आपाचे तुकडे एका भांड्यात ठेवून त्यात पुळकले पाणी घातले आणि चुलोवर ते किजायला ठेवून नवऱ्याला म्हणाली—“मी शेजारून थोडे तिखट व मसाला घेऊन येते. तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा.” अग्रे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्याप्रमाणे चमच्याने भांड्यातले तुकडे हलवीत राहिला. परंतु थोड्या वेळाने भांड्यात खडे असल्यासारखा होऊ लागला आणि चमच्यालापण एक निराळाच भास झाला.

तो चकित होऊन शेजारून बायकोला बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा नेऊन पाहिला, भांड्यात सोन्याच्या तुकड्यांसारखे काही तरी लपकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको चकित झाले.

तेव्हा शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार मानीत म्हणाली—“देवाने हे किती उपकार केले !”

दोघांनी भांड्यातून एकच तुकडा काढून तो जव्हेन्याला नेऊन दाखविला. जव्हेन्याने सारे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी भांडीकुंडी, कपडेसरे वगैरे सामान घेऊन महिन्या दोन महिन्याला पुरेला एवढे घान्य

आहेस हे सांगतां कामा नये. मांडवांत नू कावी पाऊल टाकता कामा नये आणि पंक्तीत बसून जेवता कामा नये."

कमलाने शारदाला मजुरी करायला बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी बोलाविले नव्हते. शारदाने भोबी पासली, छप्पी काढली, केरवारे केले सर्व कामे केली. पाहुणेमंडळींना ती कोणी मोलकरीण असावी असेच वाटे. सर्वांचे जेवणजाण झाल्यावर जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला बसून जाऊन येई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी आपापल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले शिल्ले अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले आणि आपल्या गावी निघाली.

पाहून विचारले—“टोपले भरून काय घेऊन वासली आहेस ग ?”

“काही नाही ग, उरलेले शिल्ले अन्न आहे. मुले घरी वाट पहात असतील की मानणीच्या घळन आई येईल तेव्हा काही घेऊन येईल.” शारदा म्हणाली. ते बोलताना तिला जी वाटली असेल ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु उरातरा पुढे आली व महिणीच्या बोक्यावरवी टोपली ओवीत म्हणाली—“भिकारीण, ती भिकारीणच! शिल्ले उरले ते असे बाटायला आहे वाटले? गुरे नाहीत वाटले, आमच्याकडे सायला ?”

शारदा कमलाच्या मनाचा मुळता ओळखून तिच्याशी एक शब्द देखील बोलल्यानिवाय टोपली ठेवून निघून गेली. तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ वस्तूवर पडला. तिने खाली बांकून पाहिले तर तो गेलेला साप होता. तिने विचार केला देवानेच तिचे गान्हाणे ऐकून मुक्तीचा मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व घोंपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे तुकडे टोपलीत ठेवून घरी गेली.

घरी गेल्यावर ती मुलांना म्हणाली—“तुमच्या मानणीने मासे दिले आहेत. मी ते शिजवून घालते तुम्हांला.” मंतर तिने ते आपाचे तुकडे एका भांड्यात ठेवून त्यात पुळकले पाणी घातले आणि चुलोवर ते किजायला ठेवून नवऱ्याला म्हणाली—“मी शेजारून थोडे तिखट व मसाला घेऊन येते. तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा.” अग्रे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्याप्रमाणे चमच्याने भांड्यातले तुकडे हलवीत राहिला. परंतु थोड्या वेळाने भांड्यात खडे असल्यासारखा होऊ लागला आणि चमच्यालापण एक निराळाच भास झाला.

तो चकित होऊन शेजारून बायकोला बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा नेऊन पाहिला, भांड्यात सोन्याच्या तुकड्यांसारखे काही तरी लपकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको चकित झाले.

तेव्हा शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार मानीत म्हणाली—“देवाने हे किती उपकार केले !”

दोघांनी भांड्यातून एकच तुकडा काढून तो जव्हेन्याला नेऊन दाखविला. जव्हेन्याने सारे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी भांडीकुंडी, कपडेसरे वगैरे सामान घेऊन महिन्या दोन महिन्याला पुरेला एवढे घान्य

व इतर पदार्थ दोघां नवरा वायकोने विकत घेतले.

त्या दिवशी आयुष्यभरात प्रथम सर्व मुलांना पोटाभर खायला आणि अंगत घालायला कपडे मिळाले. मुले आनंदाने झोपली.

त्या गरीब कुटुंबाची स्थिति एकदम सुधारलेली पाहून गावकरी आश्चर्य करू लागले.

काही लोक म्हणाले—“तुकतेच शारदाच्या भावीचे लग्न झाले नाही का? बहिणीने दिले असतील कपडे आणि पैसे! बाहे ती चांगली श्रीमंत!”

परंतु कमलाने ते सर्व ऐकले तेव्हा तिला आनंद वहायच्या ऐवजी दुःख झाले. तिला हेबा वादू लागला, कोणत्या गोंधटीचा तिलाच कळेना. ती शारदाच्या गावी आली आणि गावप्रमुखाला म्हणाली—“माझी बहीण लग्नाला आली होती तेव्हा काय काय उचलून घेऊन आली, कोणास ठाऊक? तुम्ही नक्कली करून पहा.”

गावप्रमुखाने शारदाला बलाबुल निघारले. गंगत पह्यायला गावकरी स्त्री-पुरुष जमले.

गावप्रमुख कमलाला म्हणाला—“बाई! हे तुमचे भांडे असेल तर देवाची शपथ घेऊन सांगा आणि हे भांडे उचलून घेऊन जा.”

कमलाने भांड्याला हात लावताच एक साप फटा बर करून कमलाला बांबायला फुसकारू लागला.

“जगोबाई, मेल्ले!” असे ओरडत कमलाने ते मडके तसेच जमिनीवर टाकले आणि बुर पळाली. मडके फुटले व त्यातून सोन्याचे तुकडे जमिनीवर पसरले. कोठे पिसला नाही.

ते पाहून सर्व कमलाला नावे ठेवू लागले. गावप्रमुखाने ते सोन्याचे तुकडे घेऊन जायला शारदाला सांगितले. ती ते तुकडे घेऊन घरी मिळून गेली.

कमलाला तिच्या दुष्ट प्रवृत्तीचे चांगले फळ मिळाले.

शिलारथ

[१५]

। कडगवर्मा व भीमवत्त दोघे राजा नित्यानंद पाण्याली बोलत असता पुजारी त्या राजाची इत्तीवर बसून आणि कडगवर्मा व भीमवत्त दोघे हत्तीजवळ पोचताच इत्तीने घोषांना आपल्या भोवत करवावले. मंडी पाहून पुजारीच्या अंगला अनुयायांनी त्यांना बंद केले. राजाने आपल्या अनुयायांना त्या जंगली लोकांना पकडून पावायला केली. पुढे—]

जंगली लोक भाले, बरछी व तलवारी

घेऊन पुजारीच्या जयधोष करीत राजा नित्यानंद रथात होता त्या बाजूला धावले. त्यांना पाहून राजाचे जिपाई पडून गेले. सारबी रथ पडून न्यायला तयारच होता. त्याने राजाच्या आज्ञेची प्रतीक्षा न करता घोड्यांना गळायला खुजावले व घोडे भर-घाव पळू लागले. राजा चकित होऊन आपल्या सारथ्याला म्हणाला—

“सारबी! आपण पळपुटपासारखे बूड-भूमीवरून पळून चाललो आहे. हे पाहून विष्णेश्वर पुजारीच्या हिमत जास्तच वाढेल. तो राजधानीवर स्वारी करायला मागेपुढे पाहणार नाही. म्हणून आपण ताबडतोब काही तरी उपाय योजला पाहिजे.”

सारबी क्षणभर काहीच बोलला नाही. पण नंतर म्हणाला—“महाराज, आपण भितरे आहो, हे काय पुजारीला कळले

त्या पक्षा पुजाऱ्याची अनुयाया हत्तीच्या पाठीवर दोघांच्या मुसक्या बांधून त्यांच्या तोंडावर काळे कापड गुडळीत होते.

राजा रथात उभा राहून आपल्याकडे पाहतो आहे हे दिसताच पुजाऱ्याला राग आला. "आज माला ठार तरी करीन नाहीतर कैद करून घेऊन येऊन सर्वांसमक्ष त्याचा शिरच्छेद करीन," असे दातभोट काढून पुजारी स्वतःची पुटपुटला. मी आनंदपूरच्या सिंहासनावर वसेन, आजच्या आज, असे मनातल्या मनात म्हणत तो आपल्या अनुयायांना म्हणाला— "या दोघां तरुणांनी घात केला नसता तर आज राजाला नक्कीच कैद केले असते. तरी थोडे धोरणाने वागायचे ठरविले आहे. दोघांना ठार करावयाचे नाही. त्यांना आपल्याकडे बळवून घेऊ या. पहा तर, दोघे जिवंत आहेत का? बेशुद्ध असतील ते! जाऊन पहा."

पुजाऱ्याने तसे म्हटल्यावर तोवर एक तरुण जंगली मनुष्य हत्तीवर चढला. त्याच्या बांधपाण्याची थोडीफार माहिती होती. त्याने जीवदल व अडगवर्माच्या नाकांबळ हात ठेवून श्वासोच्छ्वास चालू आहे की नाही, पाहिले. नंतर नाडी पाहिली. नाडी चालू होती. तो जंगली तरुण ओरडून म्हणाला—"पुजारीधनी! दोघे जिवंत आहेत.

सहन न आल्यामुळे बेशुद्ध झाले आहेत. थोड्या वेळाने सुद्धीवर येतील."

ते ऐकून पुजारी म्हणाला—"तरमण लवकर चला आपल्या गृहेकडे. त्यांच्या बांधपाण्याची काही तरी व्यवस्था करा या. हे बांधले व यांची मदत मिळाली तर आनंदपूरच काय, जवळपासची रुहान मोठी राज्य सहज जिंकता येतील! आपल्या ऐरावत हत्तीचे गुपित आज नाही तर वया बाहेर पडल्याशिवाय राहणार नाही. म्हणून पूर्वी दोघांना आपल्याकडे बळवून घेतले पाहिजे. त्यांच्या मदतीने आज नाहीतर जाणली काही दिवसांनी नक्कीच आनंदपूर राज्य आपल्या कळ्यात येईल.

अडगवर्मा व जीवदल पूर्णपणे बेशुद्ध नव्हते. त्यांना दोरखंडांनी आवळून बांधून ठेवल्यामुळे त्यांना थोडा त्रास होत होता. त्याशिवाय त्यांच्या तोंडावर काळे कापड बांधलेले होते. म्हणून त्यांना श्वासोच्छ्वास घ्यायला देखील त्रास होत होता. तरी विष्णेश्वर पुजारी आपल्या अनुयायांशी जे काही बोलत होता, ते सर्व ऐकू येत होते आणि त्याचे बेट करायचे या हेतूने दोघे बेशुद्ध असल्याचे सोंग करून स्वस्थ पडून होते.

सुमारे अर्धातास त्या सडकाळ जागेतून चालत गेल्यावर पुजाऱ्याचा तो हत्ती एका जागी थांबला. पुजारी हत्तीवरून उतरून खाली आला. आपल्या जंगली अनुयायांना म्हणाला—"या दोघांना काही इजा झाल्या- शिवाय खाली उतरवून ईशान्येकडच्या कोठडीत नेऊन टाका. तेथे पोचल्यावर त्यांना बांधलेले दोरखंड सोडून त्यांना मोकळे करा. त्यांना खायला प्यायला चार पांच दिवस पुरेले एवढे गृहेत ठेवून द्या. या अवधीत आपल्याला एक महत्वाचे काम करावयाचे आहे."

मालवाच्या आज्ञेप्रमाणे रानटी तरुणांनी दोघांना हत्तीच्या पाठीवरून उतरवून

नाही, म्हणता? आपण पळून आलो नसतो तर तेथे राहून तरी आपण काय काळो असतो? आपण त्यांच्या हाती ठार झालो नसतो तर कैद तर नक्कीच झालो असतो. हे दोघे अश्विनी वीर आपल्या रक्षणासाठी आले व स्वतः संकटात सापडले."

"अरे रे, ते दोघे आपला जीव धोक्यात घालून आम्हांला बांधकायला आले होते. ते विचारे त्या हत्तीच्या सोंडेत सापडले नसते तर नक्कीच आपल्याला त्यांची मदत झाली असती. तो पुजारी त्यांना ठार केल्याशिवाय राहणार नाही." असे म्हणून नित्यानंदने मागे बळवून पाहिले.

गुहेच्या एका खोलीत ठेऊन ठेवले. त्यांना बांधलेले थोरकड सोडून त्यांना मुक्त केले आणि कारणांचे विवेक पुरेल एवढे अन्न पाणी त्या खोलीत ठेवून देऊन बाहेर निघून गेले. परंतु दोघांच्या तोंडावर बांधलेले काळे कापडे मात्र सोडले नाही. तोपर्यंत दोघे अंधकारात अस्तित्वासारखे पडून राहने.

पुजाच्या रानटी अनुयायी बाहेर गेल्यावर दोघांनी त्यांच्या तोंडावर बांधून ठेवलेली काळी फडकी सोडून टाकली.

खोलीत उजेड नव्हता. कोठे मिडकी किंवा दगडाजखील दिसत नव्हता. परंतु कोठून तरी वाऱ्याची झुळुक मधून मधून

येत होती. जीवदत्तने एकदा खोलीत चहुंकडे पाहिले आणि त्यांच्या मळे अस्त्रांकडे व तलवारींकडे कौतुकाने गहात असलेल्या लड्गवर्माला म्हणाला—“लड्गवर्मा! तुला त्यात आश्चर्यं ते काय वाटले रे? पुजाच्याने आपली अस्त्रास्त्रे काढून घेतली नाहीत! कारण आहे का माहीत? त्याला आपल्याशी मैत्री बाळकायची आहे आणि तो आपल्याला त्याचे अनुयायी करून घेणार आहे. आपल्या मदतीने त्याला तो उद्देश पार आहे.”

लड्गवर्माचा फार अस्वस्थ उतरलेला नव्हता. तो रानाच्या भरात म्हणाला—“त्या दुष्टाचा काय वाटेल तो उद्देश्य असू दे, तो माझ्यासमोर आला की मी एका त्याचा शिरच्छेद केल्याशिवाय राहणार नाही. वाटेने विन्ध्य पर्वताकडे जात होतो आणि माने विनाकारण वाटेत आपल्याला अडवून ठेवले आहे.”

“अरे! मोठयाने ओरडू नकोस! कदाचित काळोखाला डोळे आणि भितीला कान नसतील कसावरून? पहिल्याने ही खोली किती मोठी आहे, यला पाहू दे. कदाचित कोठेतरी मिडकी किंवा दरवाजा असेल.” असे म्हणत जीवदत्त भितीला घट्ट कोठे काही दार किंवा मिडकी बाहे

रुसादी फट हाताला लागली नाही. परंतु दगडांच्या मधून ज्या येगा होत्या त्यातून वारा आत येत होता हे त्याला कळले. त्यावरून दमडावर दमड रचून गुहेच्या या बाजूची खोली तयार केली असल्याचे लक्षात आले.

जीवदत्त लड्गवर्माला ते सांगून म्हणाला—“लड्गवर्मा, तूतं पुजारी आपल्याला मात देईलने वाटत नाही. त्याच्यापासून आपल्या जिवाला धोका नाही. आपल्याला हत्ती-वक्त्र लोक येऊन आले त्यावेळी पुजारी अनुयायांना जे म्हणाला ऐकून मी आश्चर्यं चकितच झालो!”

“पुजारी कित्येक गोष्टी बोलला. त्यात कोणती गोष्ट तुला चकित सोडणारी वाटली?” लड्गवर्माने विचारले.

“तो म्हणाला होता की, ऐरावत जांतीच्या हत्तीची गोष्ट फार दिवस गुप्त राहणार नाही, ही पहिली गोष्ट आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे तो दुष्ट काही तरी साहसाचे काम दोनतीन दिवसात करण्याच्या विचारात आहे.”

“त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काय आहे? तो ऐरावत जांतीचा हत्ती असू शकेलही. नाहीतर तो हत्तीच नसेल आणि त्याचे ते साहसाचे काम म्हणजे आनंदपुर यादोषा

राज्यावर आपला अधिकार करण्याची योजना तो करित असावा.” लड्गवर्मा म्हणाला.

“लड्गवर्मा! अगदी बरोबर, त्याच गोष्टी असतील असे मला देखील वाटते आहे. आज आपण येथेच आराम करू या आणि उद्या सूर्योदय होताच येथून पाय काढू या. जातां त्या पुजाऱ्याला पण वाटेला लावू या.” जीवदत्त म्हणाला.

“ठीक! पुजाऱ्याने आपल्या जेवणा आण्याची व्यवस्था चारपांच दिवसांसाठी करून ठेवली आहे. या अवधीत आपण येथून पडून जाण्याचा उपाय केला पाहिजे. किती शहाणा आहे तो पुजारी नाही?

आपल्याला छान संघी देऊन गेला आहे," असे म्हणत सहगवर्मा जोराने हसला.

संध्याकाळ झाली. सोलीत खूप काळोख झाला. दोघांनी थिळून लाऊन पळून घेतले आणि कोपण्याची तयारी करू लागले.

उजाडताच त्यांना सोली बाहेर कसली तरी गडबड चालू असल्याचे कळले. शोकडो जंगली तरुण जमा झाले होते आणि मोठ-मोठ्याने काहीतरी बोलत होते. दोघांनी ते काय बोलत आहेत हे काबोसा घेऊन ऐकण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांना काहीच कळले नाही.

"जीवदत्त! मला वाटते, तो दुष्ट या जंगली लोकांना बरोबर घेऊन जाऊन

कोपण्याच्या स्वराने निघून येतात.

सहगवर्मा म्हणाला.

"स्वारी आणली कोठे करणार? राजा नित्यानंदांची वारी बळकावण्यासाठी जानंद-पूरकडे हे लोक जाण्याच्या तयारीत असतील." जीवदत्त म्हणाला.

"म्हणजे आपण येके तोंपयेंत या कैद-लाग्यात जितपत पडून रहायचे की काय?" सहगवर्माने विचारले.

"आपण का पडून राहणार? तो दुष्ट येथून निघून गेला. आपण या सोलीतून निघून जाऊ. त्यानंतर पुढे काय करावयाचे याचा विचार करू." जीवदत्तने सुचविले.

"या अंधारकोठडीतून आपण बाहेर जाणे इतके सोपे आहे?" सहगवर्माने चकित होऊन विचारले.

"का नाही? मू पहा तर!" असे म्हणत जीवदत्त भितीबळ गेला. दगडांच्या फटीतून त्याने बाहेर पाहिले. त्याला पांच सहा फुटावर तशीच आणखी एक दुसरी भिंत दिसली.

"अरे, पाहिलेस का? येथे दगडावर दगड रचून भिंती आणि भिंतीच्या बाजूला भिंती, जशीच बांधलेली ही मुहा दिसते आहे. बाहेर जंगली लोकांची गडबड थोडी थांबू दे, मग ठरवू काय करावयाचे ते." जीवदत्त म्हणाला.

झाले. जीवदत्तला वाटले, कदाचित थोड्या वेळाने पुन्हा कोणतरी येईल किंवा गडबड होईल. परंतु बराच वेळ बाहेर कोणी नोकलेले ऐकू आले नाही, तेव्हा सहगवर्माकडे वळून तो म्हणाला—"या झाली बाहेर जाण्यासाठी वाट शोधण्याची आपल्याला गरजच काय? या सोलीत ज्या वाटेने आपण आलो त्याच वाटेने आपण बाहेर जाऊ. बाहेर पाहून पेशारे जे लोक आहेत तेच आपल्याला ती वाट दाखवितील. आवश्यक वाटल्यास, मात पाहरेकरी येतील तेव्हा त्यांना ठार कर. मी तुला खूब केली तरच, वाई करू नकोस."

त्यानंतर जीवदत्त सोलीत भिंतीबळून फिरत मोठमोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला—"पुजारी, ए विघ्नेश्वर पुजारी!" सहगवर्मापण तसाच मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. दोघांच्या आवाजाने ती मुफा दुमडू लागली.

एक दोन मिनिटात सोलीच्या भिंतीतून एका कोपऱ्याला एक चौकोनी दगड सरकू लागला. दगड बाजूला सरकल्यावर एक रानटी पाहरेकरी आत ओकावून दरडावीत म्हणाला—"कां ओरडतां आहां?"

जीवदत्त चकित झाल्यासारखे दाखवून काही वेळ त्या पाहरेकऱ्याकडे पहात बसा

राहला, आणि एकदम उबी मारून त्याने त्या पाहरेकऱ्याची मानगुटी धरून त्याला आत ओढले. म्हणाला—"मू आरडा-मोटडा केलास तर दानून टाकीन. तुला आपल्या जिवाची फिबीर असेल तर मी विचारतो त्या प्रश्नांची उत्तरे मुकाट्याने दे." असे सांगून जीवदत्तने त्या पाहरेकऱ्याला सोलीच्या भिंतीला टेकून बसविले.

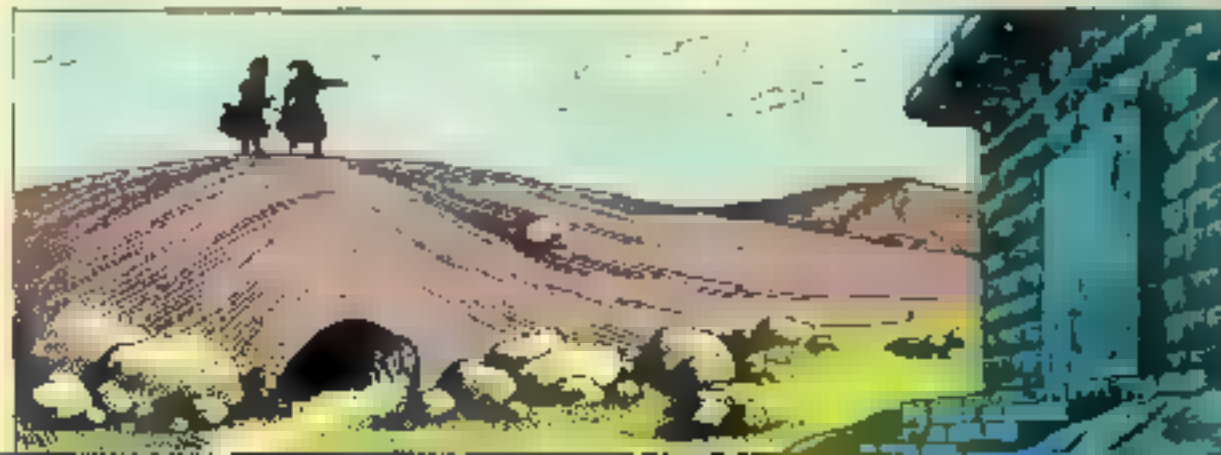
तो रानटी मनुष्य भीतीने थरथर कांपत होता. जीवदत्त त्याला वीर दैव्यासाठी त्याच्या पाठीवर हात फिरवून म्हणाला—"या सोलीवर पाहारा घायला आणली किती लोक आहेत?"

“माझ्याशिवाय आजची एकजण आहे. बाकी सर्व लोक पुजारी घन्याबरोबर आनंदपूरच्या मोहिमेवर गेले आहेत.” तो रामटी तरुण म्हणाला.

“तरमग तू त्या दुसऱ्याभा या भोकातून हाक मारून जात बोलाय. तू त्याला साबळ करव्याचा केसात तर तुझ्या पाठीतून घुरा मारणार जाईल. माझा मित्र उभा आहे घुरा घेऊन.” जीववत्तने चमकावले.

त्याप्रमाणे त्या पाहरेकन्याने भिंतीतल्या भोकाजवळ जाऊन दुसऱ्याभा पण आत बोलाविले. त्या वेळी लड्ढगबर्मा आपला घुरा पहिल्या पाहरेकन्याच्या पाठीवर रोवून जमन होता. दुसऱ्या पाहरेकन्याला त्याचा साथी संकटात सापडला असेल याची कल्पना देखील नव्हती. तो परत जाण्यासाठी माने पण लड्ढगबर्माने त्याला काही पाडले.

जीववत्त दोघांना बरडावून म्हणाला— “जाता करे खरे सांगा, नाहीतर दोघांची जोकी नडवू. त्या पुजाऱ्याच्या बरोबर सर्व

पाहऱ्यावर आहेत?”

लड्ढगबर्मा तलवार घेऊन दोघां तऱ्हांना एका क्षणात ठार करव्याच्या पवित्र्यात उभा होता. दोघे घरघर कांपत होते. हात ओढून म्हणाले— “आमचा जीव घेऊ नका. आम्ही खरेखरे सांगतो, आमचे सर्व माची पुजाऱ्याबरोबर आनंदपूरला गेले आहेत. फक्त आम्हां दोघांना तुमच्यावर पहारा ठेवण्यासाठी माने ठेवले आहे.”

“तरमग तुम्ही दोघे एक तामभर वाच सोडीत बसून रहा. आम्ही बाहेर जाऊन येतो. तुम्हांला फक्त आपल्याबरोबर सोदू.” जीववत्त म्हणाला.

दोघा तरुणांनी हात ओढून नमस्कार केला. स्थानंतर लड्ढगबर्मा जीववत्त सोबी बाहेर आले आणि त्यांनी त्या भोकावर वगड सरकवून ठेवून दिला. नंतर दोघे सामी जिना उत्तरून गेले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर दुसऱ्या जिऱ्याच्या पायऱ्या बसून गृहेबाहेर होमरावर येऊन पोचले. (क्रमशः)

मन्यापुत्राचा संघार

विकसाविरयाने भावसा हट्ट सोडला नाही.

तो आश्चर्याबळ गेला, प्रेत खाद्यावर काढून घेतले आणि पुन्हा मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— “राजा।

आपल्यावर इतकी संकटे भोवतून कष्ट सहन करीत आहेस. परंतु अयशस्वी शाल्यावर तुझ्या मनातली थडा, भास्वा व विश्वास सर्व कापरासारखे उडून जातील आणि तू वेडा होशील की मशी भीति मळा बाटू लागशी आहे. माने कमक-भट्टने आपले प्रत, थडा आस्वा सर्वांचा त्यान करून संव्यासाध्यातून पुन्हा गृहस्थाव-प्रवेश केला होता. मी त्याची गोष्ट तुम्हा सांगतो. कस देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

गृहेस्वरान् एका माची एक सेत-करी रहात बसे. त्याच्या जवळ थोडी

जमीन होती. पण तो खूप मेहनत करून पोटापाण्यापुरते आपल्या शेतातून उत्पन्न काही. फार उशिरा एक मुसगा जाला. शेतकऱ्याने त्याचे कनकभद्र असे ठेवले. एकुलता एक मुलगा आणि उत्तार बघात झालेला, म्हणून आई मुलाचे सर्व लाड पुरवीत.

कनकभद्र बघात जाल्यावर बाप त्याचे लग्न करून घ्यायचे ठरवून त्याला म्हणाला— "बाळ, आता तू लग्न करून घेऊन गृहस्थी संभाळ. आम्ही दोघं आतां किती विषयांचे पाहुणे? आम्हांला उशिरा तुझ्यासारखा गुणी मुलगा जाला. पण आमच्या आई बडिलीता तातबाचे तोंड पाहणे सक्क

तरी लाभाने, एवढी एकच हच्छा आहे." परंतु कनकभद्राला संसारात पडायचे नव्हते. म्हणून तो म्हणाला— "बाबा! मला लग्न करण्याची इच्छा नाही. उलट संन्यास घेऊन मुक्तिमार्ग जोडायचा म्हणतो."

म्हातारपणी जे विचार मनात बायला पाहिजेत ते विचार घुलाच्या मनात जालेले पाहून म्हाताऱ्या आई बडिलीत मन फार दुःखी झाले. तरी मुलाचे मन बळविण्याचा प्रयत्न दोघांनी घालू ठेवला. कनकभद्राला आग्रहले नाही आणि तो एक दिवशी काही बाबेला निघाला. त्याने एका शिळा घेऊन संन्यासाश्रमात प्रवेश केला.

काही वर्षे सोटली आणि महेश्वरजी गावातून काही लोक काही बाबेला आले. त्यांच्या तोंडी बडील भारत्याचे आणि आई एकटी दुःखी मनाने जायुष्य कंठीत असल्याचे कळले. ते ऐकून कनकभद्रचे मन फार दुःखी झाले. तो आपल्या गुरूला भेटून म्हणाला— "गुरुवर्य! एकदा गावी जाऊन दुःखी आईला भेटून यावे म्हणतो. बडील वारल्याचे कळले."

गुरू स्मित करून म्हणाले— "अरे सुठ्या! संन्यास्याचा कोण आणि आई कोण?

बांदोबा

"अवघे विद्वचि माझे घर" आहे."

"तसे नव्हे गुरुवर्य! माझ्या बडिलांनी पाठीमागे काही पैसे माझ्यासाठी म्हातून ठेवले असतील तर ते आपून प्रभुनरणी अर्पण करावे म्हणतो." कनकभद्र म्हणाला.

तेव्हा गुरूने होकार दिला आणि कनकभद्र आपल्या मावकऱ्यांबरोबर प्रवासांबरोबर महेश्वरमला निघाला. काही दिवस मुलाचा साका. वाटेत तीन चार मुककाम संपवून सर्व पुढच्या मुककामाला निघाले. वाटेत एका चोरांच्या त्यांना मृडले. काही लोक चोरांच्या हाती ठार झाले आणि जे उरले त्यांना चोरांनी त्यांच्या

पैसांबरोबर आपसात बांटून घेतले. कनकभद्र व पार्वती नावाची एक तरुण स्त्री एका चोरांच्या बांद्याला बाली. तो लुटेरा दोघांना गंगेकाठच्या आपल्या झोपडीत घेऊन गेला आणि मजुरासारखी मापल्या घराची कामे करवून घेऊ लागला.

त्या लुटेऱ्याच्या घरी चार पाच गाई होत्या. गाईंचा चारा आणणे व त्यांचे दूध काढणे कनकभद्रचे मुख्य काम होते. पार्वती घरावली इतर सर्व कामे करी. झाकल्या मनात एक दिवशी एक विचित्र विचार जाला. हे दोघे आपले मुककाम आहेत. या दोघांना एकच तबराबायको सारखे रहायला सांगायचे. यांना जी मुले होतील ती आपली मुलाम होतील. अशा-

तन्हेने गुलामांची संख्या जूप बाहेल. विचार त्याने दोघांसाठी एक निराळी शोपणी बांधून दिली आणि म्हणाला— "तुम्ही कोण कोय मी कोळकीत नाही, तुमचे परस्परांचे भाते आहे की नाही, त्याची मला गरज नाही. आजपासून तुम्ही दोघे बायको झालात. या शोपणीत तुम्ही दोघे जाता संसार घाटा."

दोघे शोपणीत पोचले. पण पार्वती बाबरली. तेव्हा तिला म्हणाला— "हे पहा, आहे संन्यासी, म्हणून तुला विष्याचे काहीच कारण नाही. आपण आपल्या मालकाच्या सोपण्याविरुद्ध काही करण्यास बोलत आहे. म्हणून आम्हा

प्रत्यक्षात ब्रह्मचर्याचे पालन करू या."

ते ऐकून पार्वतीच्या मनाचे समाधान झाले आणि कनकभद्रविषयी तिच्या मनात आदरभाव उत्पन्न झाला. गुलामीच्या त्या स्थितीत दोघे परस्परांचे सुख-दुःख समजून घेऊन राहू लागली.

चोराच्या मनात त्यांच्या विषयी भाता काही शंका उरली नाही व त्याने त्यांना हिदय्या फिरविण्यास पूर्ण स्वतंत्रता दिली. कनकभद्राच्या मनात सहज एक विचार माला. मी संन्यासी आहे, सर्वसंग परि त्याम केला आहे. गुलामी आणि स्वतंत्र जीवन दोन्ही मला सारकी आहेत. परंतु पार्वती कुलीन पदव्यातली कन्या आहे. तिचे कोणा योग्य पुरुषाची देखीच लज्ज झाल्यास तिचे पुढील आयुष्य सुखी होईल. परंतु तिला आज एका लुटेऱ्याची तोंडाने बोलली नाही तरी मुटका केव्हा भिळेल बसे तिला मनातल्या-मनात वाटत बसेल. तिला या गुलामीतून मुक्त करण्याचा मार्ग सोधला पाहिजे.

कनकभद्रने या गोष्टीवर बराच विचार केला आणि पळून जाणे हा एकच मार्ग त्याला दिसला. त्याने ती पोष्ट एक दिवशी रानी पार्वतीला सांगितली.

पार्वती म्हणाली— "मला जिवाचा बीट आहे. पण मी ठरले बाई बांधूत.

काय करावं कळत नाही. पाहिजे तर तू पळून जा आणि मोकळा हो. मला बरोबर घेऊन गेल्यास की एक मोठा तलवारी तुझ्या मानेवर लोंबत राहील."

"पण मी तुझ्यासाठीच तर पळून जाण्याचा विचार करीत आहे. म्हणून मी एकट्याने पळून जाण्याचा प्रयत्न उरत नाही." कनकभद्र म्हणाला.

"तरमग कसे पळायचे आणि पुढे कोठे कसे जायचे? या प्रश्नात माझा जीव गेला तरी मला हरकत नाही." पार्वती म्हणाली.

रानी त्यांच्यावर नजर ठेवणारा कोणी नव्हता. ते त्रिबंत आहेत की मले हे विचारणारादेखील त्यावेळी कोणी नव्हता. म्हणून एक दिवशी पार्वतीने दोघांना चार दिवस पुरेल एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ तयार करून घेतले आणि दोघे दोघ गार्दना घेऊन निघाले. वाटेत नवी होती गार्दच्या पाठीवर बसून त्यांनी पार केली आणि गार्दना सोडून दिले. उण्यावेपयंत दोघे कोणत्या तरी सहारात घेऊन पोचले. एका घर्मशाळेत चमकून व्यवस्थापकाला, दोघां नवराबायकोला एक दोन दिवस उत्तरायला खोली देता का, विचारले. व्यवस्थापकाने खोली दिली व दोघे रात्रभर खोलीत राहले. दुसऱ्या दिवशी कनकभद्रने

पार्वतीला तिच्या गावी पोचविण्याच्या हेतूने तिचे गाव कोठे आहे, विचारले.

पण पार्वती म्हणाली— "समज, मी आपल्या घरी पोचले तर तेथे माझे आई बडील असतील की कोणातरी लुटेऱ्याकडे गुलामी करीत असतील कोणी सांगावे. आणि असले तर मला इतके दिवस एका लुटेऱ्याकडे राहून आलेली ऐकून मला बराच घेतील का? तेव्हा तुला हरकत नसेल तर मी तुझ्याच घरी तुझ्या म्हातान्या आईची सेवा करीन."

कनकभद्र पार्वतीबरोबर महेश्वरमला कित्येक वर्षांनंतर मुलाला घरी आलेला पाहून आईला आनंद माला.

तिथ्यावर एकामागून एक जे डोंगर कोसळले त्यांची आठवण करून म्हातारीला रडू कोसळले. **■** आईला भीर देत म्हणाला—“आई, तू सुनवाईला जाण म्हणत होतीस ना, पहा तुझ्यासाठी मी एक चांगली सुनवाई तुझ्याकडून घेऊन आलो आहे.” असे सांगून त्याने पार्वती बरोबर आईला नमस्कार केला. सुशील पार्वतीला पाहून म्हातारीला परमांगद झाला.

तेव्हा पासून कमकभद्रने पार्वती बरोबर संसारात प्रवेश केला.

मेघवर भोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! कमकभद्रने **■** बागने विविध पणाचे नाही का? त्याने लहानपणी संन्यास घेतला काय आणि **■** घेतल्यानंतर पुन्हा संसार घाटका काय? या बाकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शांभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर कोळू लागलील.”

त एकूण विक्रमादत्त म्हणाला—“कमकभद्राला जे वैराग्य झाले होते ते आयुष्यातच सर्व सुखोपभोग घेतल्यानंतर उत्पन्न झाले नव्हते. त्याला आपल्या बापासारखे रहायचे नव्हते एवढेच. परंतु त्याला सन्यास मुक्त्याची कल्पना पार्वतीबरोबर गुलाबीत राहण्याला आली. आईच्या प्रेमास्तार तो कागोडून परत घरी निघाला होता. पार्वतीच्या दुःखी जीवनाची कल्पना त्याला झाली तेव्हा त्याला बरे जीवन **■** असते हे कळले. स्त्री व पुरुष परस्पर सहानुभूति बाळगून विवाहित न झाले तरी परस्परांच्या जीवनात कसे समभागी होऊ शकतात हे त्याने **■** अनुभवाने पाहिले होते. कमकभद्र घरी पोचला तोंपर्यंत त्याच्या मनात पूर्ण **■** होऊन सन्यास जीवनात त्याने प्रवेश करण्याचे ठरविले. **■** विविध असे काहीच बदले नाही.”

अशातचनेने राजाचे भीमभंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि **■** आकून लोंबकळू लागला. (कल्पित)

धोवचि घरे खाली

अवंतीपूरच्या दरबारात हरनाथ शास्त्री **■**

गुरुनाथ शास्त्री नावाचे दोघे विद्वान पंडित होते. त्यांच्याकडून कोणी हुकार **■** बुद्धिमान जगात कोणी नाही **■** त्यांना वाटत असे. म्हणून दोघे इतर विद्वानांचा अनादर व अपमान करीत.

कलिंगपूरच्या दरबारात सुगुणशर्मा नावाचा एक विद्वान पंडित होता. **■** मोठा विद्वान व बुद्धिमान म्हणून दरबारात आणि सर्वत्र त्याची क्वाती होती.

सुगुणशर्माची स्वाती ऐकून हरनाथ शास्त्री व गुरुनाथ शास्त्री **■** पराभव करण्याचे भनाही ठरवून निघाले. त्यांना जगात अविजयपद मिळविण्याची इच्छा होती. म्हणून दोघे आपल्या राजाची परवानगी घेऊन कलिंग राजाच्या दरबारी आले आणि म्हणाले—“महाराज, आम्ही दोघे अवंती-पूरच्या दरबारचे पंडित आहो. आपल्या

दरबारात सुगुणशर्मा नावाचे पंडित असल्याचे ऐकले तेव्हा त्यांचा पराभव करण्याच्या हेतूने आम्ही आलो आहो.”

कलिंग राजाच्या परवानगीने सुगुणशर्मा त्यांना म्हणाला—“मी तसा मोठा पंडित नाही. तरी आपण दोघे आलोच आहो **■** **■** आतंवेच आहे. आपल्या शानात पुढी करून घेण्यास मला चांगली संधी मिळेल. बरे तर मी एक प्रश्न विचारतो. दोघांना प्रश्न निरनिराळ्या वेळी **■** एकट्याने विचारणार आहे. माझ्या प्रश्नाचे दोघांनी **■** दिले तर आपण दोघे माझ्याकडून मोठे विद्वान माहा हे मी मान्य करीन.”

दुसऱ्या दिवशी दरबारात प्रश्न करण्याचे ठरले. आपल्या दरबारी पंडिताच्या बुद्धि-मत्तेचा पराक्रम पाहण्यासाठी दरबारी लोक **■** मोठ्या संख्येने हजर झाले.

सुगुणशर्माने एका दोन्याला एक दगड बांधला आणि तो एका बांबूला लोंबत ठेवला. त्या दगडाला बाणली एक दोरा बांधून तो खाली लोंबत सोडला. नंतर प्रथम हरनाथ शास्त्रीला दरबारात सुगुणशर्मांच्या बाजूला बसविण्यात आले. सुगुणशर्मा हरनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला—“शास्त्रीबुवा! या दगडावर आणि खाली दोरे बांधलेले आहेत. मी खालचा दोरा ओढणार आहे. आता खालचा की वरचा दोरा, तुढेल हे सांगू शकाल का ?”

वरचा दोरा तुढला नाही, खालचा दोरा तुढला.

“मम, हारकात ना हरनाथ शास्त्री-बुवा? आता आऊन बघनाथ [redacted] पाठवून द्या.” सुगुणशर्मा म्हणाला.

हरनाथ गुरुनाथला जाऊन म्हणाला—
“मी विचार केल्याशिवाय उत्तर देऊन फडको आणि वरचा दोरा तुढेल, म्हटले. पण तू खालचा दोरा तुढेल असे सांग. तू विजयी [redacted] तरी माथला गौरव राहील.”

मध्यंतरी सुगुणशर्माने तुढलेला दोरा सोडून त्या [redacted] दुसरा बांधून ठेवला आणि खाली लोंबत सोडून ठेवला. गुरुनाथ शास्त्री समेत आत्मावर सुगुणशर्मा सेजारी

यऊन बसले. सुगुणशर्माने त्यांनापण ताच श्रुत विचारला.

“खालचा दोराच तुढेल,” गुरुनाथ शास्त्री म्हणाले.

सुगुण शर्मा मनात घोडा हसला आणि त्याने खालचा दोरा ओढला आणि या खेपेस [redacted] दोरा तुढला आणि दगडासकट खाली आला.

सर्व शक्ति होऊन पाहू लागले.

त्यानंतर सुगुण शर्मा गुरुनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला—“ही सामान्य परीक्षा होती. [redacted] परीक्षेत तुम्ही दोघे हारकात. मला तुमच्या पाहिल्याची पाहिली नाही. तुम्ही दोघे पंडित असालही. परंतु तुम्हा दोघांत [redacted] अभाव आहे आणि मग वास्त आहे. म्हणून मी आम्हान केल्याशिवाय तुम्ही स्वतःहून ओढसदेस नसता मला जिकच्या-साठी आला. पुढे [redacted] गर्व करण्याचे सोडून [redacted] विद्वानाला नम्रता ओमते [redacted] मर्चाचे घर सर्वदा खाली होते, हे विसरू नका.” असा सहुपदेस करून दोघांना निरोप दिला.

पण राजाला, पहिल्याने खालचा दोरा व नंतर वरचा कसा काय तुढला हे कळले नाही. त्याने सुगुणशर्मांलाच त्याचे गुपित विचारले.

सुगुणशर्मा म्हणाला—“महाराज, ही एक सामान्य युक्ति आहे. प्रत्येक वस्तूमध्ये घोडे जाडप असते. पहिल्या खेपेस मी खालचा दोरा ओढला. दगडाने ओझे असलेल्या त्या दोन्याला घोडा ताण होता. पण खालच्या दोन्याला ओढल्यामुळे तो ताण बाळग्यापूर्वीच खालचा दोरा तुढला. दुसऱ्या खेपेस मी हलक्या हाताने खालचा दोरा ओढला. खालच्या दोन्याला ताण मुळीच नव्हता व ताण [redacted] होण्यापूर्वी वरच्या दोन्यात दगडाच्या वजनाने ताण बाळून दोरा तुढण्याच्या स्थितीत पोचला होता. ही युक्ति पाहिले तर कोणी ही कळून पहावी.”

राजा सुगुणशर्मांची युक्ति पाहून खूण साक्षा. आपल्या दरबाराची लाज राखल्या-बद्दल त्याचा उचित सत्कार करून त्याला एक मोठे इनाम दिले.

किफायत का केली

इशामराव भेट नीमंत सावकार होते. ते किफू नव्हते, मितव्यय त्यांचे ज्ञेय होते. एकदा सोमेनर ■■■■■ मनुष्य त्यांच्याकडे येऊन म्हणाला—“भेट साहेब! दिवाळी खात्री खाते. पंचवीस रुपये काई म्हणून दिलेत तर ■■■■■ फार कमकार होतील.” श्यामराव भेटनी रुपये दिले.

संभावाळी ■■■■■ भेट ■■■■■ बाबकोसाटी विवाळीला एखादे नवे फलत विकत घ्यायचा एका दुकानात गेले. त्या दुकानात पोटा खात्री सोमेनर गेला होता ■■■■■ त्याने पंचवीस रुपयांची एक खात्री विकत घेतली होती.

श्यामराव भेटनी कारा पंचराव्या दरम्यान एक पण ■■■■■ दुकानदाराचा सांगितले. सोमेनर ते ऐकून विचार लावला—“जहो भेटनी! तुम्ही एवढे ■■■■■ सावकार, इतक्या ■■■■■ दिवाळी होते का? ■■■■■ दुप्पट किमतीला ■■■■■ खात्री ■■■■■ मिळेल!”

“मितव्यय म्हणजे किफायत मायसाने बाबुप्यात दख्खनाची लागते, सोमेनर! कोणी येऊन पंचवीस रुपये काई मागितले ■■■■■ कोटून बाणू जायला?” श्यामराव भेटनी खोंचक ■■■■■ विचारले.

आशीर्वाद

फार प्राचीन काळी कांचीपुरम येथे गोविंदराज नांवाचा एक ■■■■■ मनुष्य रहात असे. तो पहिल्या नंबरचा किफू व कबडी चुंबक होता. दारावर कोणी मिकारी येऊन ■■■■■ राहला की तो ■■■■■ पळवून काढत असे. गोविंदराजला ■■■■■ होते. म्हणून ‘कुबडा गोविंदराज’ असे त्याने टोपण ■■■■■ पण होते.

एकदा ■■■■■ घरी एक मिकारी आला. त्याने ‘जेबायला वाढा’ असा दारासमोर ओरडा मुरू केला. गोविंदराज त्याला तोंडाला बांधे ते बोलला.

तेव्हां मिकारी म्हणाला—“धनी! तीन दिवसांपासून उपाशी आहे. ■■■■■ चालायला देखील शक्ति उरली नाही. एक घासभर अन्न वाढा.”

गोविंदराजने त्याला शिबीगाळ करून नोकरांकरवी घक्के देऊन हाकलून लावले.

मिकान्याला उपास मार मात्माने चालवत नव्हते. तो रस्त्याच्या काठाला जाऊन ■■■■■ टाकत ■■■■■.

■■■■■ वाटेने जाणाऱ्या एका बांधळ्याला ■■■■■ मिकान्याच्या घापा ■■■■■ आवाज ऐकू आला. तो मिकान्याजवळ गेला आणि म्हणाला—“कोणरे बाबा तू! अशा भापा का टाकतो आहेस, ■■■■■ झाले काय तुला?”

मिकारी म्हणाला—“मी एक मिकारी आहे. कित्येक घरी भीक मागितली, पण कोणी घासभर अन्न वाढले नाही. मुकेंने भीम कासावीस झाला आहे. म्हणून येथे येऊन बसलो.”

“माझ्या घरी जल. माझ्याघरोवर बसून खा.” या शब्दात मिकान्याला धीर देत बांधळा त्याला आपल्या घरी नेऊन गेला.

त्या बांधळ्याने मिकान्याला पोटभर जेबायला वाढले. मिकारी तृप्त झाला.

त्याने दोन्ही हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाला—“देवाची कृपा होईल तर आपल्याला पुन्हा डोळे येतील.” असा आशीर्वाद देऊन भिकारी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री आंधळ्याच्या डोळ्याला पाण्याची धार लागली. झोप आली नाही आणि सकाळी उठून पाहतो तर त्याला छान विसू लागले.

आंधळ्याला पुन्हा डोळे आल्याची गोष्ट गावभर पसरली. ती गोष्ट गोविंदराजला देखील कळली. तो भावत भावत त्या आंधळ्याकडे आला आणि विचारू लागला—“लरंज का तुम्हांला चांगले विसू लागले? मोठे आश्चर्यच आहे. सालं काय, सगळं मला सांगा, ऐकू या तरी.”

मीक मायायला आला होता न? त्याचा जीव भुकेने कासावीस झाला होता. तू त्याला काही खायला दिले नाहीस. पण मला त्याची दया आली. मी त्याला बोलावून घेऊन घरी आलो आणि पोटभर जेवायला वाढले. त्याने मला डोळे येतील आशीर्वाद दिला. आज सकाळी उठून पाहतो तर मला छान विसू लागले आहे.” इष्टी आलेला मनुष्य म्हणाला.

“अरे रे! मी किती चुकलो? मी त्याला शिवीगाळ करून हाकलून लावले. त्याला जेवायला वाढून तुप्त केले असते तर माझे कुबड गेले असते.” असे म्हणत गोविंदराज पश्चात्ताप लागला.

मनुष्यासमून गावदराजने हा भिकारी कोठे वाहू पाचा मोघ सुरू केला. त्याला वाटेल ते करून हुककून बाणावयाने आणि पोटभर खायला घालून आपले कुबड ठीक सांगायचे असे त्याने मनाशी ठरविले.

दिवसभर हिडून गोविंदराजने त्या भिकार्याला शेवटी सोडून काढले आणि नम्रपणे घरी बोलावून घेऊन आला. जवळ बसून त्याने त्याला पंच पक्वान्नांचे जेवण वाढले.

भिकारी जेवण झाल्यावर म्हणाला—“तुमचे कुबड ईश्वर कुपेने जावो!” त्याने आशीर्वाद दिला आणि निघून गेला.

गोविंदराजला आपले कुबड लागल्यासारखे वाटले. दुसऱ्या दिवशी वठल्यावर त्याला वाटले की इतरांसारखे ताठ उभे राहून चालावे. परंतु शाले उलटे. त्याची कंबर वांकली होती.

ती रागारागाने ज्याला डोळे आले होते त्याच्या घरी गेला आणि म्हणाला—“मी

तुझ्या गप्पात फसलो. तू सांगितल्याप्रमाणे मी त्या भिकार्याला चांगले खायला घातले. तुझ्याहून चांगली पंचपक्वान्ने वाढली. जातांना त्याने मला आशीर्वाद दिला की माझे कुबड जाईल. पण माझे कुबड आहे तसेच आहे.”

डोळे आलेला मनुष्य स्मित करून म्हणाला—“तू आहेस मूर्ख! भिकारी म्हणजे देव नव्हे. मी तो उपाशी होता म्हणून जेवायला वाढले. त्याने जो आशीर्वाद दिला तो अंतरात्मा तृप्त झाला म्हणून दिला. ईश्वराला आशीर्वाद करू नको. आणि तू तो उपाशी नव्हता तेव्हा बोलावून पंचपक्वान्ने वाढलीस. स्वार्थ बुद्धीने तू हा उपकार केलास. भिकारी शिष्टाचाराकडे धरून आशीर्वाद देऊन गेला. पण तो खरा म्हणायला देवाला प्रेरणा कशी काय होणार?”

ते ऐकून गोविंदराजचे डोळे उघडले. त्या दिवसापासून त्याने दुःखी व अपंग लोकांना दानधर्म करून आपला नाव-लौकिक वाढवला.

जसा वेष तसेच शेष

एका गावी एक सोंगाड्या रहात असे. तो दरवर्नी हस्तधामा निरनिराळे वेष घेऊन फिरत होता.

एका दिवशी एका सोय्याच्या वेद घालून करून राव्याच्या दरबारात गेला. राव्याला त्याने माजीमार्ग वेळून उपदेश केला. राव्याने खूण होऊन इनाम द्यावयाचा ठासिले.

तेव्हा सोंगाड्या म्हणाला—“जहो, जाम्ही योगी! जाम्हाला पैसा घेऊन काम करावयाचे?” असे सांगून सोंगाड्या इनाम घेतल्या निघाय निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो एका माण्या पोल्याचे सोंग घेऊन आला. माणूस माणसे म्हणून राव्याला भूष केले. राव्याने या वेपेल त्याला इनाम द्यावयाचा ठासिले.

इनाम हातात घेऊन सोंगाड्या म्हणाला—“महाराज! एवढेच?”

राव्याने चकित होऊन त्याला विचारले—“काय रे, काय नोटे इनाम जायला सांगितले होते. घेतले नाहीत आणि माव आणखी मागतो आहेत?”

“महाराज, ‘जसा वेष तसेच शेष’, सोंगाड्या म्हणाला.

तीनदां डुबुक

फार जुनी गोष्ट आहे, शहरी

बुसरो नावाचा एक सुलतान राज्य करीत असे. त्याच्या पदरी अब्दुल्ला नावाचा एक मनूष्य नोकरी करीत असे. सुलतानाने तबेल्याचा अधिकारी नेमले होते. अब्दुल्ला सुलतानाच्या सर्व घोड्यांची देखरेख फार उत्तम करीत असे. परंतु त्याच्या विरुद्ध सुलतानाच्या कानावर कानाळ्या घेऊ लागल्या. तो घोड्याच्या दाण्याकरिता दिलेल्या रकमेतून काही पैसे नष्ट करतो, सुलतानाला पण संशय येऊ लागला.

सुलतानाने एकदा बोलावून तंबी देऊन विचारले—“तू घोड्याच्या दाण्याकरिता दिलेल्या रकमेतील पैसे खातोस असे जाऊन आले आहे, होय की नाही?”

अब्दुल्ला घुटमळला. आरोप सिद्ध झाला.

म्हणून सुलतानाने त्याला शंभर शिपायांचा पगार, पोशाख व इतर गरजा

पुरविण्याचे काम दिले. अब्दुल्ला काही सुधारला तर पहावा म्हणून संधी देण्याच्या हेतूने सुलतानाने मुद्दाम काम त्याला दिले होते. पण अब्दुल्लाला ती गोष्ट कळली नव्हती.

अब्दुल्लाला आता जास्तच कावले. तो शिपायांच्या पगारातले, एक दोन दोनार पुढे देईल असे सांगून किंवा इतर तऱ्हेने घमकी घेईल असे स्वतःसाठी ठेवून धेऊ लागला. ही गोष्ट देखील सुलतानाच्या कानावर अर्थात गेली.

तेव्हापासून सुलतानाने पैशाचा व्यवहार त्याच्या हातात पाहणार नाही असे काम देण्याचे ठरवून त्याला एका फुलबागेवर देखरेख करण्याचे काम दिले. त्याच्या हाताखाली बहा माली काम करीत.

दोन महिने अब्दुल्लाविरुद्ध कोणतीही तक्रार आली नाही.

एकदा मुलतानाचा लहान मुलगा फुल-बागेत खेळत होता. त्याने जोराने बेंदू फेकला तो अब्दुल्लाचा लागला. अब्दुल्लाने बेगुनड झाल्याचे सोंग केले. मुलाने अब्दुल्लाला खूप हलवून पाहिले. तेव्हा अब्दुल्ला हळूच ठोळे उचवून म्हणाला— "पद्दा, मी सरकारांकडे वर्दी करतो."

मुलतानाचा मुलगा बापाला फार मीत असे. म्हणून धावकन जाऊन तो अब्दुल्लाचा म्हणाला— "ही गोष्ट बाबांच्या कानावर जाऊ देऊ नकोस." अब्दुल्लाची मजर त्या वेळी मुलान्या गळघातल्या मोत्यांच्या हातावर होती. मुलाने विचार केला की तो द्वार अब्दुल्लाला देऊन टाकला की त्याचे तोंड बंद होईल त्याने विस्वासरोबर

अब्दुल्लाने बाबांकडे धावत जाऊन त्यांना सांगितले. त्या दिवसापासून तो मुलगा वररोज पैसे किंवा मोन्याबांदीची एकादी वस्तु आणून अब्दुल्लाला देऊ लागला.

ती गोष्ट माळघांना कळली व त्यांनी मुलतानाच्या कानावर ती गोष्ट चालू अशा धमक्या अब्दुल्लाला दिल्या.

एक अब्दुल्ला मुळीच म्याजा नाही. त्याने उलटधा धमक्या मुरवात केली. त्याला मुलतानाच्या मुलाकडून जे काही मिळते आहे त्यात माळी हिस्सा मागत आहेत, अशी तक्रार करीत, असे त्याने धमकावले.

माळी पाबरळे. ते ओळखून अब्दुल्लाने पगारातला एकाद दीनार देऊन

केले.

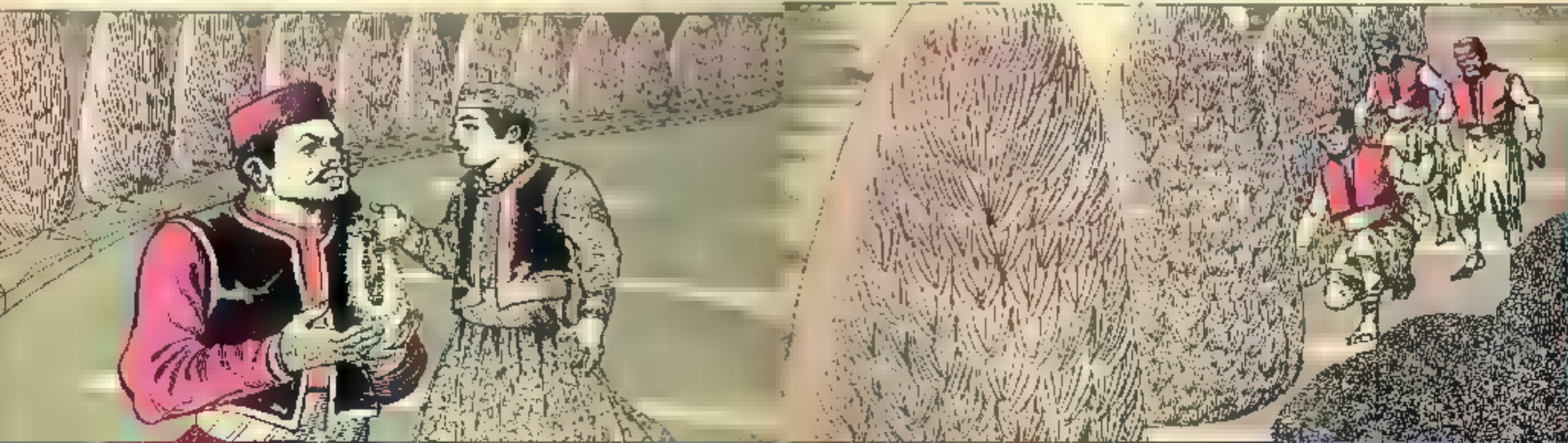
परंतु काही दिवसांनी मुलतानाच्या बेगमला मुलाचा एकेक दागिना नाहीसा होऊ लागल्याचे दिसले. तिने मुलाला रागावून विचारले व त्याने सरे ते सांगून टाकले.

ती गोष्ट मर्चतिच मुलतानाला पच कळली. माळघांनी पण अब्दुल्ला मुलाकडून सोन्याबांदीच्या वस्तु व पैसे कसे उकळीत होता मुलतानाला सांगून पगारातला एकाद दीनारदेखील अब्दुल्ला वेत असल्याची तक्रार केली. तेव्हा मुलतानाने अब्दुल्लाला नोकरीवरून काढून लावले.

अब्दुल्ला निघून गेला. पच तीन दिवसांनंतर तो कित्स्मान्या मुख्य द्वाराबछेर

एका जांवी बोटभोठ्या खतावण्या घेऊन बसू लागला. तो सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत कित्स्मात कोण किती वाजता व कोथल्या तारखेला गेले व कोण बाहेर आले, हे टिपून ठेवू लागला. एकाद गाढव रेंवू लागले तर ते देखील तो नमूद करून ठेवी. शिपाई ते सर्व पाहून हसत. मुलतानाला तेव्हा कळले तेव्हा तो देखील हसला. सर्वांनी त्याला वेड लागले असावे, असा विचार करून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले.

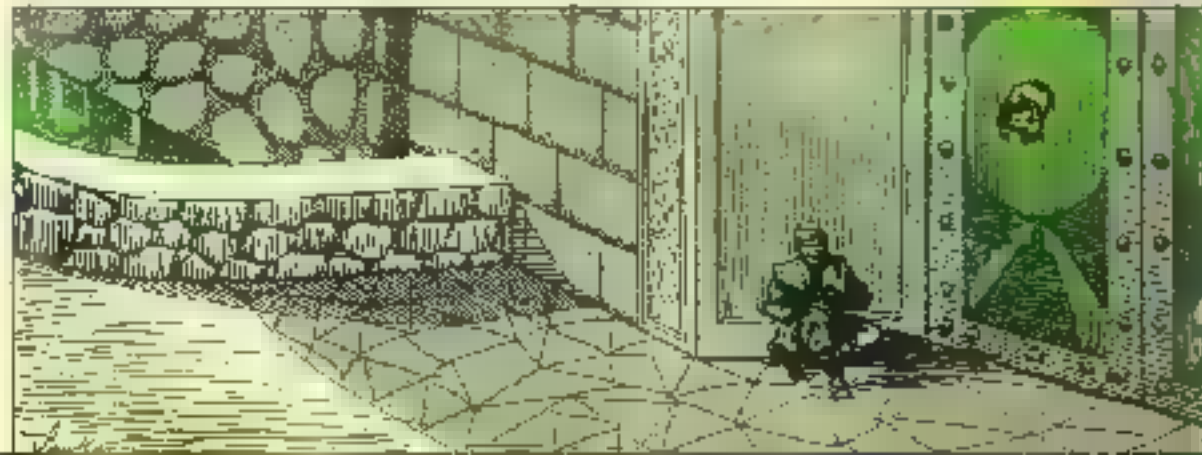
आपली काही दिवस फोटले. एकदा बघ्य रात्रीच्या सुमारास अब्दुल्ला आपल्या जागेवर बसला. मुलक्या वेत असता कित्स्मान्या चारी बाजूला जो जंयक होता त्यात पाणी भरलेले होते. त्या पाण्यात तीनदा

कोणती तरी मोठी वस्तु पडल्यामुळे 'डबुक' असा आवाज झाला. अब्दुलाने आपल्या वहीत "खंदकात उत्तरेकडे तीनदां डबुक" असे लिहून ठेवून दिले.

त्या दिवशी रात्री कितल्यात कासला तरी उत्सव होता. पाहरेकरी राह पिकून शिगून पडले होते. तीन चार डाकू कितल्यात गिरले आणि खजिन्यातून तीन मोठ्या पेट्या उचलून घेऊन पळाले. खंदकातून रात्री पेट्या नेणे शक्य नाही, असा विचार करून त्यांनी त्या पेट्या पाण्यात टाकल्या. कितल्यात जाण्याचा पूर खंदकावरून रात्री काढून ठेवण्यात आला होता. दुसऱ्या दिवशी रात्री खंदकातून पेट्या बाहेरच्या बाहेर उचलून नेता येतील, असे चोरांना वाटत होते.

परंतु उजाडताच खजिन्यात चोरी झाल्याचा गवगवा झाला. चोर व चोरीचा माल यांचा शोध सुरू झाला. पण कोठेच सुगावा लागला नाही. तेव्हा मुलतानाच्या एका हुशार वजिराने अब्दुल्लाच्या वहीत

काही टिपून ठेवले आहे का चेककशी करून पहायला मुचविले.

मुलतानाला ते पटले व त्याने अब्दुल्लाची खतावणी घेऊन घाबला शिपायांना पाठविले. शिपाई अब्दुल्लाला सतावणीसह बोलावून घेऊन आले. मुलतानाने खतावणी उघडून वाचून पाहिले. एका बागे "खंदकात उत्तरेकडे तीनदां डबुक" असे लिहिले होते. मुलतानाने विचारले-"काय रे, हे 'तीनदां डबुक' काय माहे?"

अब्दुल्ला म्हणाला-"सरकार! मोठी वस्तु पडली म्हणजे 'डबुक' आवाज होतो की नाही. अगदी तसाच आवाज काळ रात्री खंदकाच्या उत्तरेकडच्या बागात तीनदां."

लगेच शिपायांनी खंदकात बुडी मारून तीन पेट्या बाहेर काढल्या. सर्व माल, होता तसा सुरक्षित मिळाला.

मुलतान सुसरो खुश झाला व त्याने अब्दुल्लाला आपला खास सन्नाभार म्हणून नेमले.

विजय विजय

विजयवर्मा एका लहानशा राण्याचा राजा होता. त्याला विजया नावाची एकुलती एक मुलगी होती. विजयाला गोळावे नपे लागले त्या दिवशी बापाने तिला एक अंगठी देऊन ती संभाळून ठेवायला सांगितले. ती अंगठी विजयाच्या आईची होती. राजाने मयत राणीची गोड आठवण म्हणून मोठ्या प्रेमाने ती अंगठी मुलीच्या बोटात घातली होती.

एक दिवशी विजया आपल्या एका दागीवरोवर ताबेत बसून नौकाविहाराला गेली असता ती अंगठी बोटातून निघून नदीत पडली.

विजया ओरडली-"अगो वाई! अंगठी नदीत पडली." नावाड्याने लगेच पाण्यात बुडी मारली आणि तळापर्यंत जाऊन आला. पण अंगठी सापडली नाही. विजयवर्माला ती गोष्ट कळली. तसा तो तापट स्वभावाचा

मनूला. परंतु राणीची अंगठी इतक्या प्रेमाने तिची आठवण म्हणून मुलीच्या बोटात घातली आणि ती केवळ निष्काळजीपणा-मुळे जावी हे राजाला आवडले नाही. तो मुलीला म्हणाला-"मी तुझे सर्व अपराध पोटात घेतले असले, पण हा नाही. ही अंगठी घाणून देईल त्या तरुणाशीच मी तुला विवाह करून देईन." एवढे सांगून राजाने मुलीला विचारले-"कोणी पहेण नावाचा मुलगा तुला मागणी घालायला माला होता."

"होय का, बाबा!" विजया म्हणाली.

"तुम्ही परस्पराना बघून दिले आहे का?" राजाने विचारले.

विजया म्हणाली-"होय, बाबा!"

"तर मग तुझे नकीब! त्याच्याशी तुझे लग्न कसे होणार? आता तूच विचार कर. तू ही अंगठी घालवून बसलीस

आणि दोघे वचनबद्ध होऊन संकटात सापडला आहां. मी आज, दवंडी पिटवायला आशा केली आहे. जो कोणी अंगठी आणून देईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल!”

दवंडी ऐकून अनेक तरुणांनी नदीतून अंगठी काढण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणालाही अंगठी सापडली नाही. सर्व निराश झाले. विजयावर ज्याचे प्रेम होते त्या मुलाने अंगठी शोधण्याचा प्रयत्नदेखील केला नाही. कारण त्याशिवाय विजयाची लग्न होणार नाही असे राजाने त्याला कळविले होते व तो एक कुकट प्रयत्न आहे असे त्याला वाटत होते.

एकदा तो शिकारीसाठी नदीकाठी गेला होता. त्याला नदीपलीकडे एक हरण दिसले. त्याने लगेच नेम घेऊन एक बाण मारला. त्याच वेळी एक मासा नदीतून वर उडी मारीत होता. तो बाण त्याला लागला. अर्थात महेशाचा नेम चुकला आणि हरण बांधले. त्याने दुसरा नेम घेऊन

पण हरण सावव हात. ते उडी मारून पळून गेले.

आपण हरणाची शिकार करावढा गेलो व मासा हाती आला असा विचार करीत महेश पलीकडच्या तोरावर गेला आणि त्याने बापाला अडकून राहलेला मासा काढून घेतला आणि घरो गेला.

महेशाच्या आईने मासा तर पोटातून अंगठी निघाली. तीच विजयाची हरवलेली अंगठी होती. मासाने ती गिळली होती म्हणून कोणाला सापडलो नाही.

दुसऱ्या दिवशी महेशाने ही अंगठी राजाला नेऊन दिली. विजयवर्माला विजयाने राजघराण्याच्या रीतीविद्द एक तरुणाचा दिलेले आवडले नव्हते. तो स्वतः होता. म्हणून जेव्हा त्याने लागले. दोघांचे भाव्य बलवत्तर होते. म्हणूनच ती अंगठी हरवली. अंगठी हरवली नसती व महेशाचा बाण लागला नसता तर दोघांचे लग्न झाले नसते. "निधि निमित्त!" म्हणतात ते यालाच नाही का?

भुतांचे घर

एका गावी एक ब्राह्मण रहात असे. तो पुराण प्रवचन उद्भर-निर्वाह चालवी. त्याची स्याली जवळपासच्या पंचक्रोशीत सारी होती. म्हणून त्याला प्रवचनाला बोगावीत.

एकदा इहा मैलावरच्या एका गावातून त्याला बोलाने आले. त्या दिवशी रात्री त्या गावी पुराणाचा कार्यक्रम ठरला होता. तो वेळेवर निघाला आणि काळोख होण्यापूर्वी त्या गावाला पोचला ही अस्ता. परंतु अचानक सोसाट्याचा सुरु झाला आणि काही वेळाने सुसळधार पाऊस पडू लागला.

काळोखात वाट दिसेनाशी झाली आणि पावसाची ओड सुरू होती. आता गावात वेळेवर पोचणेच शक्य नाही हे ओळखून रात्रभर कोठे रहावयाचे हा प्रश्न त्याच्यासमोर उभा राहला. जवळच्या

दुसऱ्या एकाद्या गावी ती रात्र काढावी त्याने विचार केला. परंतु त्याला कोठे वस्तीच दिसेना. त्याला वाटले की वाट चुकून तो कोठे भटकत असावा. तो थोडा जागरला. आता कोठे रहायचे आणि कशी रात्र काढायची त्याला कळना. मनःस्थितीत त्याने एकदा चारीमाजूला तबड फिरवून पाहिले आणि सुदैवाने त्याला दूर एका जागी मिणमिणत असलेल्या दिव्याचा उजेड दिसला.

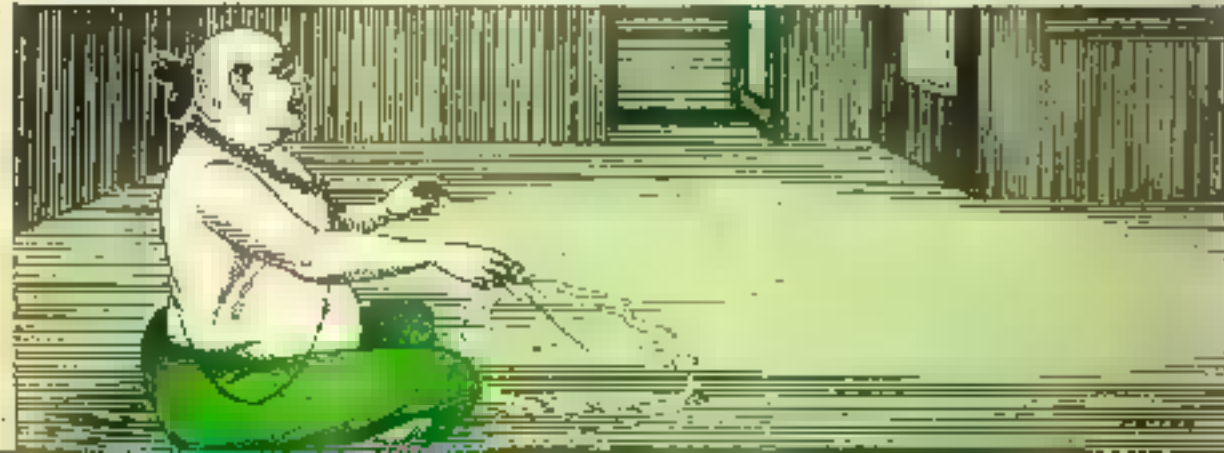
त्याला जिवात जीव आस्थासारखे वाटले. तो त्याच दिशेने एका जुमाट पडक्या घराजवळ येऊन पोचला. बराच वेळ दार बाजवल्यावर एका माणसाने येऊन दार उघडले आणि म्हणाला—“अरे अरे! तुम्ही तर पार भिजून गेला आहां! या, आत, या!”

ब्राह्मण आत गेला. दारावर उत्तम नक्की होती. म्हणजे कोणा श्रीमंताचे ते

घर होते. परंतु ज्या माणसाने दार उघडले तो एक सामान्य स्थितीतल्याच माणूस दिसला.

घराच्या मालकाने ब्राह्मणाच्या मनातले विचार ओळखले जसावे. म्हणून तो म्हणाला—“घर तसे मोठे आहे, पण यात आम्हीच दोघे नवरा दायको राहतो. आम्हांला घराचे भाडे द्यावे लागत नाही. राज फार शाली आहे. आम्ही शोपायला जातो. तुम्ही वरच्या कोलीत जाऊन शोपा.”

ब्राह्मण वरच्या कोलीत गेला. त्याने हरिणाश्रमाच्या पिणवीत कोरडे कपडे होते. काढून प्रथम कपडे बदलले. ओले कपडे बांध्यावर टाकून ठेवले. कोलीत एक साट होती. तिच्यावर सतरंजी घालून शोपला. वसला होता म्हणून बटविशी शोप लागली. परंतु ब्राह्मण उपाशी शोपला होता आणि त्यात मिजून वसून मागून आला होता. म्हणून भुकेमुळे नात शोप लागेना. त्याला बाल्या बजल्यावर वरवळ असल्याचा मास झाला आणि

वेळाने “या हो. पाने वाडली, चला जेवायना.” असे कोणी म्हटल्याचे ऐकू गेले. आणखी थोड्या वेळाने “अहो. केशव भटजी, या खाली या. पाने वाडली.” असे कोणी तरी बोलावल्याचा मास झाला.

ब्राह्मणाचे नाव केशवभट नव्हते. तरी आत्म विचार न करता तो खाली उतरून गेला. खाली पुष्कळ लोकांची येजा दिसली. बंठकीत स्त्रीपुरुष दिसत होते. एका बाजूला पाने वाडली होती. लोक पानावर येऊन बसत होते. ब्राह्मणदेखील एका पानावर येऊन बसला. त्याने पानाभोवती पाणी फिरवून चित्रावती पाहिली. आपोष्णी येऊन संकयीप्रमाणे “उत्तिष्ठन्तु मूल पिशाचाः” असे म्हणत पुन्हा पानाभोवती पाणी फिरविले.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व लोक नाहीसे झाले. पाने व पानावरचे अवशेष नाहीसे झाले आणि त्या पडक्या काळोख्या घरात ब्राह्मण अरथर कापत एकटा राहून गेला.

शेंगदाण्यांचे गुपित

एका गावो दोन चोर रहात असत. कधी कधी चोरी करीत असत. मंहुमी परगांची चोरी करीत. दोघां एकाचे नाव होते धोंडू व दुसऱ्याचे नाव होते दगडू. धोंडू एक बटुल चोर होता. धोंडू सांगे त्याप्रमाणे डोळे मिटून सर्व कामे करी. दगडू मोठा होता. त्याला स्वतःची समजूत नव्हती.

एक दिवशी रात्री दोघे गावी चोरी करण्यासाठी निघाले. त्या दिवशी फक्त एक रात्रीच्या सुमारास दोघे स्मशाना शेजारच्या एका शंकराच्या देवळात येऊन पोचले. धोंडूने दमडूला ध्वजस्तंभाच्या एका ओट्यावर बसून तो येईपर्यंत वाट पहायला सांगितले आणि स्वतः एक बकरा चोरून आणायला निघून गेला.

वाट काळोख पडला होता आणि बकल-मनुष्यवस्ती नव्हती. दगडू, बरोबर धोंडूचा भुयसुणाच्या शेंगा घेऊन गेला होता. वेळ जाईना तेव्हा त्याने शिशातल्या शेंगा काढल्या आणि एक शेंग जमिनीवर आपटून किंवा कधी दातांनी सोलून वागे काढू लागला.

देवळातला नोकर सभामंडपाच्या गच्चीवर शोपला होता. एकदम त्याची शोप मोडली आणि दूर ‘कट्कट’ व ‘फट्फट’ मसा आवाज ऐकू आला. रात्री भुते स्मशानात येऊन आपला कारभार सुरू करतात असे त्याने ऐकले होते. भुते फक्त स्मशानात राहतात अशी त्याची समजूत होती. भुते देवळात आल्याचे त्याने कधी ऐकले नव्हते.

देवळात शिरलेल्या भुतांना पळवून लावण्यासाठी पुजाऱ्याला बोलावून आणायला

तो पुजाऱ्याच्या घरी गेला. तो पुजाऱ्याला जागा करून म्हणाला—“देवळात मुले विाहून आपला कारभार करत आहेत, पहा चला, त्यांना पळवून लावा. नाहीतर देवळ अपवित्र होईल.”

मुताचे नाव ऐकूनच पुजाऱ्याला धक्की भरली. म्हणाला—“अरे, मला चालवत नाही रे, मासे गुढगे बुजत आहेत. एक पाऊल टाकणेदेखील शक्य नाही.” पुजाऱ्याला संधीवात होता ही गोष्ट पण खरी होती. तसा पुजारी अंगाने रुढठच होता.

“तुम्ही आलेच पाहिजे. मी तुम्हांला पाहुंगळोला नाहीतर कांबावर घेऊन जातो. चला!” नोकर म्हणाला. म्हणून धगधी नाइलाजाने नोकराच्या सांघावर बसून पुजाऱ्याला आवे लागले.

तोपर्यंत दगडूचे शेंगा लागे संपले होते. कोणी येत असलेला पाहून त्याने दीपस्तंभा-आडून वांकून पाहिले. कोणीतरी सांघावर काही तरी आणीत असलेला दिसला.

घेऊन येत असावा. म्हणून त्याने विचारले—“काय रे चांगला गलेलट्ट आहे की.”

ते ऐकून देवळाच्या नोकराला कांपरेच भरले. त्याने खाली वांकून पुजाऱ्याला सांघावरून उतरविले आणि घूम ओकली.

पुजाऱ्याचे गुढगे पुसत होते. तरी तो जोराने पळू लागला ■ मागे वळून देखील पाहिले नाही. ■ पाऊल टाकताच दार बंद करून घेतले.

बोडपा येळाने पोंडू एक बकरा घेऊन आला आणि बगडूबरोबर ■ गावी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी केर काढीत असता दीपस्तंभाजवळ गोंगदाण्याची साले पडलेली पाहून ती बक्क झाला. ‘कट्कट’ व ‘कट्कट’चे गुपित तेव्हां ■ लक्षात आले. त्याने ती गोष्ट पुजाऱ्याला सांगितली. आणि ते गुपित पुजारी व नोकर दोघां-शिवाय इतर कोणाला कळले नाही.

वस्ताद बाई

एका गावी सुगुणा नावाची एक विधवा बाई रहात बसे. वयाने ती पन्नाशीच्या आसपास असेल. तिला मूल ■ नव्हते. ती आपल्या ■ व्हरांघरातच एक दुकान काढून ■ चालवीत असे. ■ गरीब होती. परंतु गावात लोक सांगत, ती भोठी वस्ताद बाई आहे. तिची पेटी उघडून पाहिले की दागिने आणि सोन्याचादीच्या बस्तू भरलेल्या दिसतील. तसा ■ गावात एक दोन चोन्या पण झाल्या होत्या. आस-पासच्या गावात मात्र पुष्कळ चोन्या होत. तेव्हां गावातल्या तरुणांनी चोरांना पकडण्याचे ठरवून दवडी पिटविली की जो कोणी चोरी पकडवून देईल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल. जेजारच्या गावात एक चोर रहात होता. ■ ती गोष्ट कळली नाही.

सुगुणाने घरगत चोर शिरला तर काय करायचे हे भनात योजून ठेवले. आपली

गुप्ति वस्तूची माली तर आपल्याला बक्षिस पण मिळेल असे तिला वाटले. म्हणून इतर गावकरी चोरांचे नाव घेतले तरी धावतून ■ तिचे सुगुणा चोर केव्हां घेतो याची वाट पाहू लागली.

एक दिवशी रात्री चोर तिने इच्छित्या-प्रमाणे सुगुणाच्या घरात शिरला. सुगुणा त्यावेळी जागी होती. चोर आल्याची वाहून लागताच ती मोठ्या प्रेमाचा आवाज आल्यासारखा दासवून म्हणाली—“आलास ■ बाळा!”

चोर ते ऐकून थक्कच झाला. पण बोलला नाही.

“तू जायले ते पैसे घेऊन जा बाबा, कुपट तरी झाले असतील. मोजून घे, पाहिजे तर.” सुगुणा म्हणाली.

सुगुणा हे सर्व काय म्हणते आहे, चोराला कळेना. म्हातारीला वेडवीड तर नाही

लागले, असे देखील त्याला वाटल्याशिवाय राहिले नाही. सुगुणा साटेवरून उठली आणि दिवा लावीत म्हणाली—“अरे, काळ नव्हतास का ? तू? तूच ना तो? तो तर सर्वांना पेटीचे गुपित सांगत फिरतो आहे. गावकरी माझा जीव घ्यायला येणार नाहीत का?”

चोराला गळून जावेसे वाटले. परंतु पुन्हा त्याने विचार केला, ■ बाईच्या घरळण्याने आपले काही नुकसान होणार नाही. ती म्हणते ■ पेटीचे गुपित तरी काय आहे, पाहून बळ मा, असा देखील त्याने विचार केला.

विष्याच्या उजेवात चोराला पाहून सुगुणा म्हणाली—“तू तो चोर नाहीस!

त्याने माझ्या पेटीचे गुपित तुला सांगितले असणार.”

“नाही, मला कोणी नाही सांगितले, बाई! काय गुपित आहे पेटीचे?” चोराने विचारले.

“बस दाखविते.” असे सांगून सुगुणाने आपली लाकडी पेटी उघडून दागिने व पैसे काढले आणि हिताच लावल्यासारखे म्हणाली—“पाहिलेस, काळ त्याने या पेटीत जे पैसे ठेवले होते त्यांचे दुप्पट झाले. ■ रात्री येऊन तो येऊन जातो म्हणाला होता. तो ■ नाही ■ कोणास ठाऊक? ■ वाटले तूच तो असशील, म्हणून तुला सगळे सांगून टाकले. एक दोघे चोर ■ चरी येत ■ राहिले की गावाच्या अधि-

कडले आणि मग मला कांघी होईल. म्हणून सांगते, कोणाला ही गोष्ट सांगू नकोस. तुला पुन्हा लागेल. तू आल्या वाटेने निघून जा. तो चोर लहान लहान चोऱ्या करून आणून माझ्या या पेटीत चोरीचा माल ठेवतो. त्याचा माल दुप्पट होतो आणि मला बोंदा बांटा मिळतो. म्हणून कोणाचवळ हे गुपित सांगू नकोस.”

चोराचा लोभ वाढला. तो सुगुणाला म्हणाला—“काहू, मला पण करा. माझे ■ दुप्पट करून दिलेततर तुम्हाला तुमचा बांटा देईन. मी ■ गुपित कोणाला कळू देणार नाही. मी ■ आणले ■ आणून तुमच्या पेटीत ठेवून देतो आणि तुम्हाला कोणत्याही प्रकारचा ■ होणार नाही, याची पूर्ण काळजी बाळगतो. माझ्यावर निश्वास ठेवा.”

“बाका! तुला मी पहिल्यानेच पाहते आहे. गावकरी चोराला पकडण्यासाठी डोक्यात तेल घासून बसले आहेत. तू

आता म्हणतोस म्हणून तुला मी एकच एक संघी देते. नंतर तुझा माझा काही संबंध नाही. तू उद्यां ठीक ■ वेळी येऊन माझ्या पेटीत आपल्या वस्तू ठेवून जगोच निघून जा.” सुगुणा म्हणाली.

चोर आनंदाने निघून गेला.

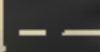
उषावल्यावर सुगुणाने रात्री चोर येणार असल्याची गोष्ट ■ तिने त्याला कसे कसविले ■ गावाच्या प्रमुख अधिकाऱ्याला कळविले. चोराला पकडण्यासाठी त्या अधिकाऱ्याने सर्व व्यवस्था करून ठेवली.

रात्री चोर आपले सर्व बत्तन घेऊन म्हातारीकडे आला आणि त्याला अधिकाऱ्याने कैद केले.

दुसऱ्या दिवशी चोराजवळचा चोरीचा माल ज्याचा त्याच्याकडे पोचविण्यात आला आणि चोराला कडक शिक्षा ■ म्हातारीला मोठे दनाम देण्यात आले.

त्या दिवसापासून गावात चोऱ्या बंद झाल्या.

विद्रुषकाची चलाखी

एका राजाला बोड्याच्या शबतीची कार आवड होती. तो नेहमी बोड्याच्या जयंती साठी व जो येई त्याला बक्षिसे देई.

एकदा विद्रुषक राजाला म्हणाला—“महाराज, या वेळेस जापण जमदी निराळ्या तऱ्हेची शबत आणू या. जो बोडा सर्वात मागे राहील त्याला बक्षिस मिळेल.”

“अरे, शन पोंडे पळणाऱ्या नाहीत आणि रयात गंयत काय राहणार?” राजाने विचारले.

“तसे नाही महाराज. पोंडे पळतील व नू फू पळतील. त्याची इबाबदारी मी घेते.” विद्रुषक म्हणाला.

राजाने बोड्याबाबता बोड्याबून पळायला सांगितले म म्हणाला—“तुम्ही आपापला बोडा. जो पोंडा मागे राहील बक्षिस मिळेल.”

विद्रुषकाने बोड्याबाबता जबरन बोड्याबून काहीतरी सांगितले.

काही वेळाने दोघे बोड्याबाबत बोड्याबाबत बघून पळू लागले. एका विद्रुषक जापणवत जाऊन परत यायचे उरले होते.

दोघे जापणवत जाऊन परत यायचे.

राजाने बक्षिस होऊन विद्रुषकाला विचारले—“काय रे, तू त्या स्वराज्य कानात काय सांगितले?”

“मी त्यांना बोड्याची बदला बदल करायला सांगितली होती, महाराज!” विद्रुषक म्हणाला.

तीनदां फसणत

एका गावी एक श्रीमंत सेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे सेतातली कामे करा-

एक नोकर होता. त्या नोकराचा मुलगा दर मुक्क्याच्या बाजारात जाऊन सेतकरी देई ते विकून पैसे घरी आणून देई. म्हणून त्या मुलाचे नाव ‘ताकवाला पोन्चा’ असे पडले.

सेतकरी आपली बाकी घेऊन मुक्क्याच्या बाजारात जात असे. ताकवाला पोन्चा त्याच गाडीत ताकाचे मडके घेऊन जात असे. सर्व ताक विकल्यावर संध्याकाळी त्याच गाडीत घरी परत येत असे.

एका मुक्क्यारी तो बाजारात ताक विकत असता एका उंच म्हातारीने त्याला ताक घायला सांगितले. मुलगा म्हणाला—“गाडी मोठा पेलत बघून सेतलास तर एक पावकी खावी लागेल आणि लहान सेतलास तर चवली खावी.”

“अरे पावकी चवली नाही, फुकट दे.” म्हातारी म्हणाली.

“म्हातारे माझ्याकडे फुकटाचा माल नाही मिळणार.” पोन्चा म्हणाला.

म्हातारीने येऊन मडक्यालाच हात घातला. पण मुलाने पळीने मारले म्हणून म्हातारी शिब्या देत निघून गेली.

संध्याकाळपर्यंत सर्व ताकाची विक्री झाली. ताकवाला पोन्चा गाडीत मडके व पळी ठेवून सेतकऱ्याला म्हणाला—“तुम्ही पुढे व्हा, मी गावात जाऊन एक काम आहे ते करून येईन.” आणि निघून गेला.

बोड्या वेळाने मुलगा गावात फिरत जापेल्या गावाच्या वाटेने चालू लागला. बोडा बैठ चालल्यावर त्याच्या पाठीमागून कोणी तरी चालत असल्याचा भास आला. तो वळून पाहणार इतक्यात त्या म्हातारीने त्याच्या तोंडावरून उपडे पोते टाकले व

त्या मुलाला बळजबरीने पोत्यात घालून पोत्याचे तोंड बोरीने घट्ट बांधून बंद केले.

तितक्यात म्हातारीला एक काम बाळवले व तिने ते पोते रस्त्याच्या नाजूला साकून ठेवले आणि निघून गेली.

मुलगा पोत्यात अडकला होता. पण त्याचे डोके वेगाने चालू होते. कोणी तरी शीळ वाजवीत त्या वाटेने चालला होता. शीळ ऐकून मुलगा पोत्यातून ओरडून म्हणाला—“अहो, मला या पोत्यातून सोडवता का?”

त्या मनुष्याने पोत्याचे तोंड सोडून मुलाला सोडविले. तो एक धिपाई होता. त्याने सर्व गोष्ट ऐकून म्हटले—“म्हातारीची

पोत्यात ओल्या मातीचे मोठे बरून पुष्कळशी कांटेरी झाडे भात कोंबली आणि पोत्याचे तोंड कसून दोघे निघून गेले.

तासामराने म्हातारी परत आली. पोते उचलून घेऊन निघाली. पोत्यातले काटे बोंबत होते. त्या पोराचा उद्देशून म्हणाली—“लबाडा! तू सुया टोचतो आहेस का मला? बरी बेस्यावर पाहते. तुझी पाठ मऊ करते रहा.” झिज्या देत म्हातारी बरी गेली. पोत्याचे तोंड सोडून तिने काटेवर पोते उलटले केले. तिचे सर्व सदाच झाले.

दुसरा शुक्रवार आला. ताकवाला पोन्चा मालकाच्या गाडीत ताकाचे मडके घेऊन बांधाराला निघाला. विकून संध्याकाळी बरी परत येत असता भाटेत गाडीचा कणाच मोडला. म्हणाला—“मी गावात जाऊन कणा दुप्पट करून घेऊन येतो. तू येबेच बांब?” असे सांगून यावात निघाला. मुलगा गाडीबाहेर गमत पहात हिडत होता.

तितक्यात कोटून तरी म्हातारी आली आणि तिने त्याच्या तोंडावर उलटले पोते टाकून त्याला पोत्यात कोटून पोते घट्ट बांधून बांधून घेतले व बरी निघाली.

एका जागी भाजीचा मळा असल्याचे आठवले. मळ्याच्या चारीनाजूला कांटेरी कुंपण होते. पण एका जागी एका मापसाता शिरायला पुरेसे भोक होते. त्या भोकातून शिरून माजी आपली तर कोणाला कळणार मुझा नाही विचार म्हातारीने पोते डोक्यावरून काढी ठेवले आणि शिरली.

मुलाच्या मुदेंवाने त्याच वेळी कोणी तरी चालत भात असल्याची पाहक लागली. मुलगा ओरडून म्हणाला—“अहो, पोत्यात बंद आहे, मला सोडवता का?”

तो मनुष्य एक बोर होता. त्या माणसाने पोत्याचे तोंड सोडले आणि मुलगा बाहेर काढून त्याला सर्व पोष्टी विचारून देतल्या. म्हातारीची सोड मोडली पाहिले असे बोराला देखील वाटले. तसा विचार त्याने ओली माती काही महान पोते पोत्यात भरले. पोत्याचे तोंड कसून दोघे वाटेने निघून गेले.

म्हातारी पाले भाजी उपटून घेता तोटून घेऊन आली आणि पोते डोक्यावर घेऊन बरी निघाली. रगत तिला बोंबत होते. ती ओरडून म्हणाली—“ए पोर! तू बुडव्या कोपरांनी किती दुखी विल्यास

बांदोपा

तरी मी विचार नाही.” बरी पोचताच मापत्या काटेवर पोते उलटले केले. या जेपेत ही आपण कसलो, हे तिला कळले.

तिसरा शुक्रवार आला. या खेपेत ताकवाच्या पोन्चाचा मालक बरा बाधीच बराकडे निघाला. मुलगा मुझा गाडीत बसून निघाला. या वेळी त्याने एक सुराबरोबर ठेवून घेतला होता. म्हातारीला महक घडेल असे काही तरी करण्याचे त्याने ठरविले होते.

अर्ध्या वाटेवर चिंचेची झाडे पाहून चिंचा झुप लोंबत असलेल्या पाहून मालक नोकराच्या पोन्चाला म्हणाला—“चल रे, चिंचा जमा करून घेऊन जाऊ या.”

तोपर्यंत काळोख पडला नव्हता. दोघे चिंचा गोळा करू लागले. मुठगा, जवळ मुठा असल्यामुळे बेफिकीर होऊन चिंचा गोळा करीत होता. म्हातारी दवा घेऊन एका आटाआड लपून बसली होती. तिने संधी पाहून मुलाच्या तोंडावर हात ठेवला आणि त्याला घेऊन पोल्यात कोवळे. नंतर ती त्याला उचलून गावाकडे निघाली.

म्हातारी घरी पोचली व एक सुरी घेऊन सहाणेवर पाजळी लावली. नेमका त्या वेळी चुलीतला विस्तर विझू लागला होता. म्हणून पावत आऊन तिने चुलीवरच्या मांड्यात भात होता त्याला आला का पाहिले. वण पाणी गार होते. लवकर काटण्या घातल्या, नाहीत तर विस्तर विझेल असा विचार करून ती काटण्या गोळा करायला धावली. एकडे घरात विस्तर अर्धवट पेटत होता आणि बाजूला पोल्यात ताकवाला पोन्था बंद होता.

मुलाने बंद झाल्याचा आवाज ऐकला. आपली सुरी काढून आतूनच पोते

पोल्यात म्हातारीची भांडी. मडकी जे मिळाले ते सामान कोवळे आणि पोते बंद करून घराबाहेर आला. त्याने चुलीतले दोन तीन निळारे काढून घेऊन म्हातारीच्या झोपडीवर एका कोपऱ्यात ठेवून दिले आणि पळून गेला.

योड्या वेळाने म्हातारी आली. आंघून कडी लावून घेऊन पहिल्याने तिने चुल चांगली पेटविली आणि नंतर पोल्याचे तोंड उचलून हातातली सुरी दाखवीत म्हणाली— "मातां कोठे आशील बेटया!" तिने पोते उलट केले. त्यातून भांडी मडकी साली पडली. मडकी फुटून गेली. झोपडीला आग लागत असल्याची गोष्ट म्हातारीच्या आली नाही. परंतु जेव्हा लक्षात आले तेव्हा तिने हातातले नवे सामान टाकून दिले आणि झोपडीबाहेर पळण्यासाठी घाराची कडी काढली. इकडे कडी काढायला आणि झोपडे पेटायला गांठ पडली. त्या गर्दीत म्हातारी जळून मेली की बाचली ते त्या परमेश्वरालाच माहीत.

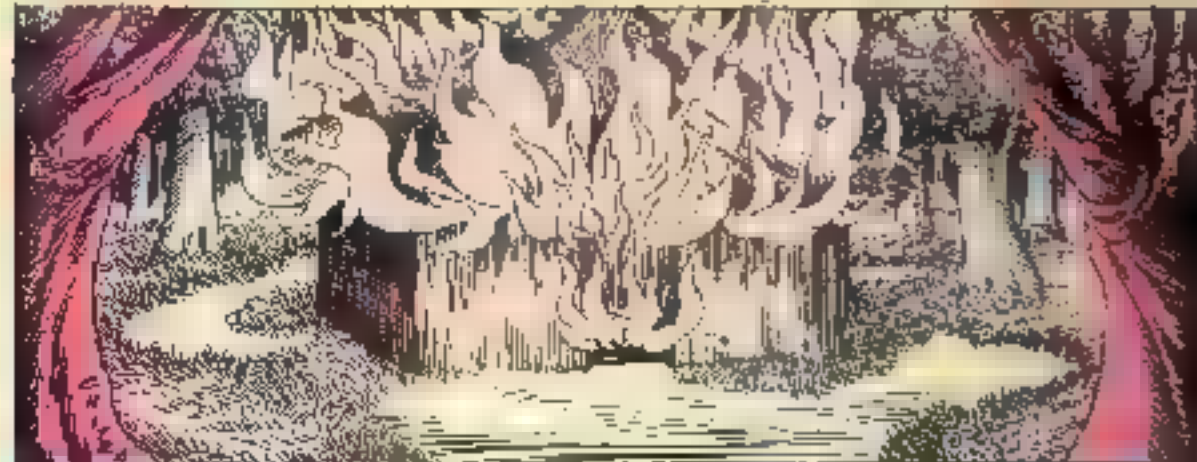

दुर्योधनाचा गंधर्वांच्या हाती पराभव झाल्यावर पांडवांनी त्याला सोडविले. त्याला त्यात कोर बाटला. तो त्या मनःस्थितीत हस्तिनापूरला परतला. बाटेत त्याने एका सरोवराच्या काठी एक राक्षस मुक्ताम केला.

कर्ण पहिल्यानेच रणांगणातून पळून गेला होता. तो दुर्योधनाला त्या मुक्तामाच्या जागी बाऊन घेतला. परंतु गंधर्वांनी त्याला कैद केले होते आणि पांडवांनी त्याला सोडून देऊन होते हे कर्णाला माहीत नव्हते. म्हणून तो म्हणाला— "दुर्योधना! तुझ्या पराक्रमाची प्रशंसा मी कोणत्या अन्दात करू? दुष्ट गंधर्वांचा पराभव करून तू राज्यानीला परतत आहेस नाही

का? त्यांच्यासमोर मी तरी उभा राहू शकलो नाही. विकर्णाच्या रथात बसून मला पळून जावे लागले. तुझ्यासारखे पराक्रमी या जगात मिळणे नाही."

कर्णाच्या तोंडून ही स्तुति ऐकून दुर्योधनाचे दुःख कमी होण्याऐवजी वाढले. त्याने कोपऱ्या आवाजात त्याच्यावर जो प्रसंग गुजरला होता तो योडक्यात सांगितला आणि म्हणाला— "मी युद्धात जय मिळवून बालो असतो तर माझी कीर्ति भाळली असती मेलो असतो तर मला वीरगति मिळाली असती. परंतु दोन्ही गोष्टी मळत्या नाहीत. पांडवांनी मला वाचवावे या अपमानातून मोठा अपमान आणली काय असू शकेल! माता मी कोणत्या तोंडाने

हस्तिनापूरला जाऊ? मी बाबांना, होणा-
चार्य ■ कृपाचार्यांना आणि अग्रहरिणाच्याला
काय जाऊन सांगू? मी अश्रुत्याग करून
जीव जाईपर्यंत येथेच रहावे म्हणत आहे.
तू जा, हस्तिनापूरला. दुःशासनाला गादीवर
बसव आणि मूत्र राज्य व्यवस्था कर." असे
सांगून दुर्योधन व दुःशासन परस्परांना
भेटले आणि लहान मुलासारखे रडू लागले.

त्या दोघां मावळींना रडत असलेले पाहून
कर्ण थोडासा चिडून म्हणाला—"अरे
तुम्हांला रडायला काय साने? रडल्याने
दुःख वाढने व मानसिक शांति मिळत नाही.
पांडवांनी तुला सोडविले त्याबद्दल दुःखी
होण्याचे कारणच काय? ते तुझी प्रजा

आहे. ते त्यांनी वजावले. त्यात तुझा
अपमान कसला? तू आत्महत्या करायला
गेलास तर तुझे पांडलिक राजे तुला मितंग
म्हणतील आणि हसतील. तू पांडवांचे
राज्य बळकावलेस ■ त्यांना वनवास दिलास
तर ते आत्महत्या करायला येने का?"

शकुनी दुर्योधनाला म्हणाला—"मी सुनात
पांडवांचे राज्य जिंकून तुला दिले ते
उपभोगव्याशिवाय तू आत्महत्या करायला
यासाठीच का?" परंतु दुर्योधनाच्या मनावर
कोणाच्याही म्हणण्याचा परिमाण झाला
नाही ■ त्याने वक्तव्य करून कायना करून
अनसन सुरू केले.

देवांच्या हातून पराभव झाल्यानंतर राक्षस
पाताळ लोकात जाऊन राहू लागले होते.
त्यांना दुर्योधन अनसन करू लागल्याचे
कळले. त्यांनी दुर्योधनाला आपल्याकडे
आणण्यासाठी अश्वमेधातले मंत्र म्हणून
यजारंभ केला. तेव्हां होमानून कृत्या ■
एक शक्ति जांभया देत आहेर आली आणि
विचारू लागली—"कोणा! तुम्ही कसासाठी
माझे आवाहन केले होते?"

राक्षस म्हणाले—"भूल्लोकात दुर्योधन
अनसन करित आहे. त्याला पाताळ लोकात
वेळून ये." त्याप्रमाणे ती कृत्या दुर्योधनाना
पाताळ लोकात घेऊन गेली.

प्रकारे समजावून सांगितले. म्हणाले—
"दुर्योधना! तू क्षत्रिय वीर आहेस. तुझे
मांडलिक राजे एकाहून एक शूर व साहसी
आहेत. पण तू क्षत्रियधर्म सोडून अनसन
करू लागलास हे का? त्यामुळे तुला विना-
कारण आत्महत्याचे पाप पात्र लागले. तुला
सुख ■ कीर्तिपण मिळणार नाही. मातां
आम्ही एक गुपित तुला सांगतो. आम्ही
संकराचा वर मिळवून ब्रह्मासारखा तुझ्या
देहाचा वरचा भाग आणि अश्वमेधाच्या रुपेने
तुझ्या शरीराचा बालचा भाग निर्मिला.
म्हणून ■ तमून देवतुल्य
आहेस. युद्धात तुझ्या बाजूने युद्धाला आलेले
सर्व वीर आमचेच आहेत. म्हणून तुला
काळजी करण्याचे नाही." असा
तऱ्हेने राक्षसांनी दुर्योधनाच्या मनाचे सांत्वन
करून त्याला परत भूल्लोकात पोचले केले.
कृत्या दुर्योधनाला पोचवून निघून गेली.

दुर्योधनाची सोप मोटली तेव्हां त्याला
रात्री घडले ते सर्व स्वप्न असावेसे वाटले.
पण तो त्याविषयी कोणाजवळ काही बोलला
नाही. या संपेस कर्णाने दुर्योधनाचे मन
सहजी-बळवून घेतले. तंतर दुर्योधन आपल्या
अनुयायांसह, जशुंकाही रानात अजुन वसे
काही घडलेच नाही, अशा तऱ्हेने जानंदाने
हस्तिनापूरला परत आला.

हस्तिनापूरला परतार भरला असला
भीष्माचार्यांनी सर्वांसमक्ष दुर्योधनाला
विचारले—"आम्ही तुला नको सांगितले
असूनही तू घोषयात्रेला गेलास आणि काय
मिळवून आलास? अपकीर्ति आणि अपमान!
मुचिगिटर होता म्हणून तुला सुटका
मिळाली. त्याने औदार्य दाखविले म्हणून हे
जाले. तू कर्णाच्या गप्पा ऐकून तू त्या
धोरपुरुषाशी शत्रुत्व विकत घेतलेस. मू
ज्या कर्णाला आपला मित्र समजतो आहेस
तो तुला गंधर्वांच्या हातात सोपवून
स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी पळून गेला
होता. निदान आता तरी पांडवांशी
संख्य कर."

ते ऐकून दुर्योधन मोठ्याने हसला आणि दुःशासन, शकुनी व कर्णाला घेऊन राज्य सभेतून उठून निघून गेला. परंतु भीष्म म्हणाला ते ऐकून कर्णाला अपमान वाटला. तो दुर्योधनाला म्हणाला—“राजा, मला एक मोठे सैन्य दे. मी पांडवांनी जिंकलेली सर्व राज्ये जिंकून आपला राजावितो. तेव्हा त्या म्हणतान्याला माझ्या पराक्रमाची थोडी फार कल्पना येईल.” कर्ण म्हणाला ते दुर्योधनाने मान्य केले.

कर्ण दुर्योधनाने दिलेले चतुरंग सैन्य घेऊन दिग्विजयाला निघाला. सर्व त्याने द्रुपदाला जिंकले. मोठी संख्या वहाल केली. नंतर पूर्वेकडील अंग, वंग

कालिंग, मत्स्य, कौशल इत्यादि राज्ये जिंकत दक्षिणेकडे आणि दक्षिणेकडील सर्व राज्ये जिंकली. कंडिनपुरचा हविम त्याचे मित्र राजे यांनी कर्णाशी सव्य करून पांडवांविरोध सर्व प्रकारे मदत करण्यास बघत दिले. अशातऱ्हेने दिग्विजय करून व अपार संपत्ति घेऊन कर्ण हस्तिनापुरला परत.

दुर्योधनाने कर्णाचे अभिनंदन केले व म्हणाला—“तू मला जो मदत केलीस तेवढी मदत मला भीष्म, द्रोणादिकांकडून देखील मिळाली नाही. तुझ्यासारखा सखा मा जगात दुसरा कोणी नाही.”

कर्णाने दिग्विजय केल्यावर दुर्योधनाच्या मनस्त राजसूय यज्ञ करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी त्याने सुरू केली. ऋत्विजांना बोलावून म्हणाला—“राजसूय यज्ञासाठी सर्व आवश्यक यज्ञसामुग्री तयार करा.”

परंतु ऋत्विज म्हणाले—“तू पांडवांचा पराभव केलास तरच तुला हा यज्ञ करता येईल. या शिवाय वटोळ जिंकत असेपर्यंत तुला हा यज्ञ करण्याचा अधिकार नाही. ते असेपर्यंत तुला चक्रवर्ती पद कोठे काय मिळेल? राजसूय यज्ञासारखा वैष्णव नामक दुसरा एक यज्ञ आहे. पाहिजे तर तू तो कर.”

कर्णशकुनी इत्यादिकांस सांगितली. त्यांनी ऋत्विजांच्या सल्ल्याप्रमाणे करावयास सांगितले. त्याप्रमाणे यज्ञाची सर्व तयारी झाली. राजधानीच्या बाहेर यज्ञवेदिका तयार झाली. पांडवांकडे निर्मंत्रण देण्यासाठी दुर्योधनाने एक दूत पाठविला.

युधिष्ठिर दूताला म्हणाला—“दुर्योधनाने हा यज्ञ रचला आहे त्याबद्दल आम्हांला अपार ज्ञान होत आहे. तो यज्ञ पाहण्याची आमची आहे. परंतु आम्ही यज्ञ पाहण्यासाठी हस्तिनापुरी आलों तर वनवासाचे व्रत भंग होईल. म्हणून आम्हांला इच्छा असूनही या यज्ञासंगी हजर राहता येणार नाही.”

त्यानंतर भीम म्हणाला—“आमचा वनसंपत्त्यावर आम्ही एक महायज्ञ करणार आहो व त्यात दुर्योधनादिक कौरव त्यांची मित्र मंत्रे मी यांची आहुती देणार आहो. त्या यज्ञाला मी हजर राहणार आहे, एवढे नुम्ही आपल्या राजाला जाऊन सांगू.”

दुर्योधनाच्या वैष्णव यज्ञ यज्ञस्वीपणे पडला. कर्ण दुर्योधनाचे अभिनंदन करून म्हणाला—“मी पुढल्या मुळात पांडवांचा करून तुझ्या करवी राजसूय करवीन.”

पांडव द्वैत वनात बरेच दिवस राहिले. ते नित्यमितपणे शिकार करीत. म्हणून

जंगलात रानटी स्वापदांची संख्या कमी होऊ लागली. पाहून युधिष्ठिर पांडवांना घेऊन पुन्हा काव्यक वनात घेऊन राहू लागला. कंदमुळे फळे हाच त्यांचा मुख्य आहार होता.

अशातऱ्हेने पांडवांच्या वनवासाची अकरा वर्षे संपली. युधिष्ठिराला आपल्या भुकी-बहुन फार पदधात्ताप वाटू लागला. आपण धूत खेळलो नसतो तर वनवास भोगावा लागला नसता. द्रौपदी व आपली भावंडे यांना नाना प्रकारच्या यातना सहन कराव्या लागल्या. भविष्यकाळासंबंधीपण युधिष्ठिराला आत्मविश्वास वाटत नाहीसा झाला. सर्व पांडवांचा वच करण्याची कर्णाने दुर्यो-

पनासमोर प्रतिज्ञा केली होती. या सर्व गोष्टींमुळे युधिष्ठिराला रावी शांतपणे कोपमुद्धा येत नव्हती.

पांडव काम्यक वनात असता व्यास मुनी त्यांना भेटण्यासाठी आले. पांडवांना वाळ-सेले व अशक्त झालेले पाहून महर्षींना फार वाईट वाटले. त्यांचे आवश्यक सांत्वन करून व्यासांनी पांडवांना धीर दिला आणि म्हणाले—“तेरा वर्षांचा वनवास व अज्ञात-वास संपल्यावर पुन्हा तुम्हांला राज्यप्राप्ती होईल.” असे सांगून व पांडवांना आशीर्वाद देऊन व्यासमुनींनी पांडवांचा निरोप घेतला.

तिकडे पांडवांना नाना प्रकारचे कष्ट रानात सहन करावे लागत होते ■ इकडे

जुनावना, कनक व मनुष्या परड्यांना आणून

जास्त वास देण्याच्या योजना करीत होते.

त्याच सुमारास दुर्वास ऋषी आपल्या दहा हजार शिष्यांसह हस्तिनापुरला आले. दुर्वास ऋषी स्वभावाने फार क्रोधी म्हणून प्रसिद्ध होते. त्यांच्या आतिथ्य सत्कारात थोडो उधाव जरी राहला नव ते थाप देत असत. म्हणून दुर्योधन व त्यांच्या भावंडांनी दुर्वास ऋषींच्या आतिथ्य रात्री जबाबदारी जातीने आपल्यावर घेतली. दुर्वास ऋषींनी दुर्योधनाची अनेक प्रकारे परीक्षा घेऊन पाहिली कधी ते

सांगत—“राजन्! मला भूक लागली आहे, लवकर जेवणाची तयारी करव. आम्ही स्नानादि आटोपून येतो.” असे सायून जात आणि पुष्कळ वेळ परत येत नसत. परत आल्यावर भूक नसल्याचे सांगत.

कधीकधी सध्या रात्रीच्या सुमारास उठून सांगत—“आम्हा मर्जांना फार भूक लागली आहे आणि जेवण वाढल्यावर ‘भूक नाही’ असे सांगत. कधी कधी दटावून सांगत—“हे काय लागे झाले?” आणि घातावरून उठून निघून जात. इतका त्रास त्यांनी दिला तरी दुर्योधनाने सर्व शांतपणे सहन करून त्यांची सेवा केली. दुर्योधन परोक्षत पूर्णपणे उतरल्यावर दुर्वास ऋषी प्रसन्न होऊन म्हणाले—“राजा! मी तुझी सेवावृत्ति

पावून संतुष्ट झालो आहे. तुला काय वाटेस ते मागून घे."

दुर्योधनाला ते ऐकून परमानंद झाला. दुर्वास ऋषींनी शाप दिला नाही याबद्दल त्याच्या मनाचे फार समाधान झाले. नंतर त्याने दुःशासन, शकुनी व कर्ण यांचा घेऊन मुनीजवळ आपली दमछा प्रकट केली. म्हणाला—"मुनिवर्य! धर्मपरायण युधिष्ठिर काम्यक बनात वनवास करित आहे. त्याच्या यरोवर त्याचे भाऊ, पत्नी द्रौपदी ऋष्यशृङ्गपण रहात आहेत. आपण त्यांना दर्शन देण्यास जावे व पांडवांना अतिथि-सत्काराचा मान द्यावा. आपण सशिष्य काम्यक जाऊन त्यांना दर्शन द्यावे."

दुर्वास दुर्योधनाच्या सांगण्याप्रमाणे काम्यक जायला निघाले. पांडव दुर्वास ऋषींचा आतिथ्य सत्कार करू पाकले नाहीत, म्हणजे त्यांना राग येईल. ते त्यांना सांगला शाप देतील असे दुर्योधनाला वाटले. कर्णाने दुर्योधनाला तसा वर मागण्यास सांगितले होते.

पांडवांकडे आले त्यादिवशी द्रौपदी सर्वांना जेवायला बसवून आणि स्वतः जेवून नुकतीच विश्रांति घेण्यासाठी थोडी आरवी झाली होती.

युधिष्ठिर आपल्या भावंडांबरोबर दुर्वास ऋषींच्या स्वागतासाठी सामोरा गेला. ऋषींना नमस्कार करून तो म्हणाला—"मुनिवर्य! आपण सशिष्य आमचे आतिथ्य स्वीकारावे."

दुर्वास ऋषींनी, या वनात युधिष्ठिर आपल्या दहा हजार शिष्यांसह सर्वांचा सत्कार कसा काय करील. गोष्टीचा थोडा देखील विचार केला नाही. लगेच होकार दिला. पांडवांनी त्यांना गंगेवर स्नानावि आटोवून यांद्यास विनंति केली.

दुर्वास ऋषी स्वाभास मिळून गेल्यावर इतक्या सर्व लोकांना जेवायला कसे वाढाव-याचे हे द्रौपदीला कळले. तिने कुण्याचा केला.

शिवपुराण

[११]

शंकर पार्वतीच्या विवाहाला आलेली सने पाहणेमंडळी निरोप घेऊन आपापल्या गावी निघून गेली. नंतर शंकर नंदीला म्हणाला—"आम्ही दोघे विश्राम करणार आहो, म्हणून तू माझे निवास स्थान सजवून ठेवण्याची व्यवस्था कर."

नंदीने सर्व गणप्रमुखांबरोबर शंकराचे निवासस्थान स्वच्छ करून त्यात सुगंधी द्रव्ये शिंपडली. नंतर जागेजागी मोठो हिरे यांचा घूर मिसळून रांगोळी घालविण्याची व्यवस्था केली. फुले, पाने व मोहोर आणून दारे झिडक्यांना तोरणे बांधविली. मितीवर सुसज्ज चित्रे काढविली आणि निरनिराळी फळे व स्वास्थ्यकर पेये यथास्थान ठेवून

विवाहतीची यथोचित व्यवस्था करून शयनगृह सजविले.

नंदीने शंकराला कळविले की शेषागृह सजवून तयार ठेवण्यात आले आहे. तेव्हा शंकर नंदीला ऋष्यशृङ्गपण म्हणाला—"आतां आम्ही विश्रांति घ्यायला जात आहो तेव्हा कोणाला आजूबाजूला किंवा आत येऊ वेऊ नका, आमची शीप मोडतां कामर नये. चारी-बाजूला पाहूरा ठेवा।" असे सांगून शंकर पार्वतीसह विश्राम करायला शयन-गृहात गेला.

तिकडे तारकासुर देवांना फार त्रास देऊ लागला. त्यांनी ब्रह्मदेवाकडे आपले गान्हाणे नेले. म्हणाले—"हे देवाधिदेवा ब्रह्मदेवा! तू तारकासुराला जो वर दिला

त्यामुळे आम्हांला फिरतिराळ्या प्रकारे पातना सहन कराव्या आहेत. त्याला ठार केल्याशिवाय आम्हांला शांति मिळणार नाही. तरी त्याला ठार करण्याचा काही तरी उपाय कर."

ब्रह्मदेव देवांना घीर देत म्हणाला—"मी तारकामुराळा वर देऊन त्याला अजिंक्य केले हे सारे आहे. पण वर दिला नसता तरी भागले नसते. तप करणारा मग तो सुष्ट असो किंवा दुष्ट असो त्याला वर देणे भाग आहे. दुष्टाला वर दिला नाही तर तो तपश्चर्या करणे सोडील का? तपश्चर्येमुळे उत्पन्न होणारा ताप विलोकाला भस्म करील. विलोकाच्या

रक्षणासाठीच वर द्यावा लागतो. वर मिळविणारा त्याचा दुस्वयोग करतो. तेव्हा त्याचे पारिपत्य करावे लागते. चला, विष्णूकडे जाऊन त्याचा सत्त्वा घेऊ या."

सर्व देव विष्णूकडे गेले व तारकामुराच्या अत्याचाराचे वर्णन करून त्याचे पारिपत्य करण्यास उपाय सुचविण्यास सांगितले. विष्णू म्हणाला—"पावती परमेश्वर विवाहित झाले आहेत. त्यांना मुलगा होईल तेव्हा तुमची इच्छा पूर्ण होईल."

"शंकर पावतीचा विवाह होऊन पुत्राला काळ लोटला. आम्हाच्या स्थितीची कल्पना करून द्यावी." देव विष्णूला म्हणाले.

विष्णू महादेवाला व देवांनाबरोबर घेऊन बैलास सोकी गेला. शंकराच्या आज्ञेने बर्फाकडे कडक पाहूरा होता. विष्णू नंदीला म्हणाला—"आम्ही शंकराच्या दर्शनाला आलो आहो. आम्हांला आत जाऊ दे."

"पावती परमेश्वर एकांतात आहेत. आंत कोणाला प्रवेश देऊ नये अशी प्रभूची आज्ञा आहे. त्यांची आज्ञा मोडणे आम्हांला कसे शक्य होईल? तेव्हा जमा करावी." नंदी म्हणाला.

आले होते त्यात विष्णू बाले. म्हणून विष्णू देवांना म्हणाला—"तुम्ही शंकराचे पावित्र्य लिंग तयार करून पंचाक्षरी मंत्राचा अप करीत त्याची आराधना करा. शंकर प्रसन्न होऊन तुम्हांला दर्शन देईल. तेव्हा निवेदन करावयाचे असेल ते करता येईल. तुम्ही तबकीब मसाली म्हाल, मात शंका नाही." विष्णू म्हणाला.

देवांनी पावित्र्य लिंग तयार केले आणि सर्व मिळून "हर हर महादेव, शंभो!" असा अवघोष करू लागले.

शंकर भक्तांच्या हाकेला तो धावत बाहेर येऊन म्हणाला—"देव हो! तुम्ही कक्षासाठी माझे एवढे स्मरण केलेत? बोला, काम पाहिजे?"

महादेवादिक देव म्हणाले—"हे शंकर! तारकामुराच्या वधासाठी तू स्वतःची एक सृष्टि कर."

ते ऐकून शंकराने आपले वीर्य अग्नि कुंडात सोडले. पार्वतीला राग आला व तिने देवांना अपत्य प्राप्ति न होणार, असा शाप दिला.

शंकराचे वीर्य पडल्याने अग्नि धावतून गेला. तो ताप त्याला असह्य आला. त्यात

शरीरींनी भक्तिपूर्वक होम पूर्णाहुति दिली.

त्या वेळी अग्नि कृष्णीच्या पर्वतींना पाहून त्यांच्या विरहाने दुःखी झाला. अग्नीची पत्नी स्वाहा हिला ती गोष्ट कळली. ती प्रत्येक मुनिपत्नीकडे अग्नीस भेटली. परंतु तिला अक्षयतीचे रूप घेता येईना. म्हणून स्वाहाने त्या वीर्याचे सहा भाग करून ते आपल्या पोटात धारण केले. तिला फार कळा सोसाव्या लागल्या. म्हणून तिने आपल्या गर्भातिला अंश केलास शिसरावर टाकला. तो अंश वायूने गंगेत सोडला. गंगेत तो अंश यथासमयी पूर्ण वाढ झाल्यावर मार्गशीर्ष षष्ठीला

धनिष्ठ नक्षत्रावर एक शिशुरूपे प्रगट झाला. त्या मुलाला सहा तोंडे व बारा हात होते व बऱ्याच देह होता.

सर्वत्र असो किंवदंती पसरली की सहा मुनि पत्नींना अग्नीच्या रूपेने हा मुलगा झाला. ते ऐकून मुनींनी आपापल्या पत्नींचा त्याग करण्याचे ठरविले. तेव्हा स्वाह्याने मुनींना वस्तुस्थिती समजावून सांगितली. तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि मुनींनी मुनिपत्नींचा त्याग केला.

मुनिपत्नींनी गंगाकाठी जाऊन धनुष्य असलेला तो शिशू पाहिला. त्यांना पाहता फुटला आणि त्या शिशूने सहा मुनिपत्नींचे स्तनपान केले.

ब्रह्मदेवाने त्या जाऊन त्या मुलाची जन्मकुंडली तयार केली आणि त्या मुलाचे नामकरण केले. तोच कुमारस्वामी, धनुष्य, स्कंध इत्यादि नावांनी प्रसिद्ध झाला.

मुनिपत्नींनी त्या मुलाला विचारले— “वाढ्या! जामच्या पत्नींनी आम्हांला घराबाहेर काढले आहे. आता, आमचे वने व्हायचे?”

कुमारस्वामी म्हणाला—“मी तुमचा मुलगा आहे! तुम्ही माझ्या माता आहांत. म्हणून तुम्ही माझ्या बरोबर रहा.”

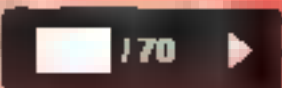
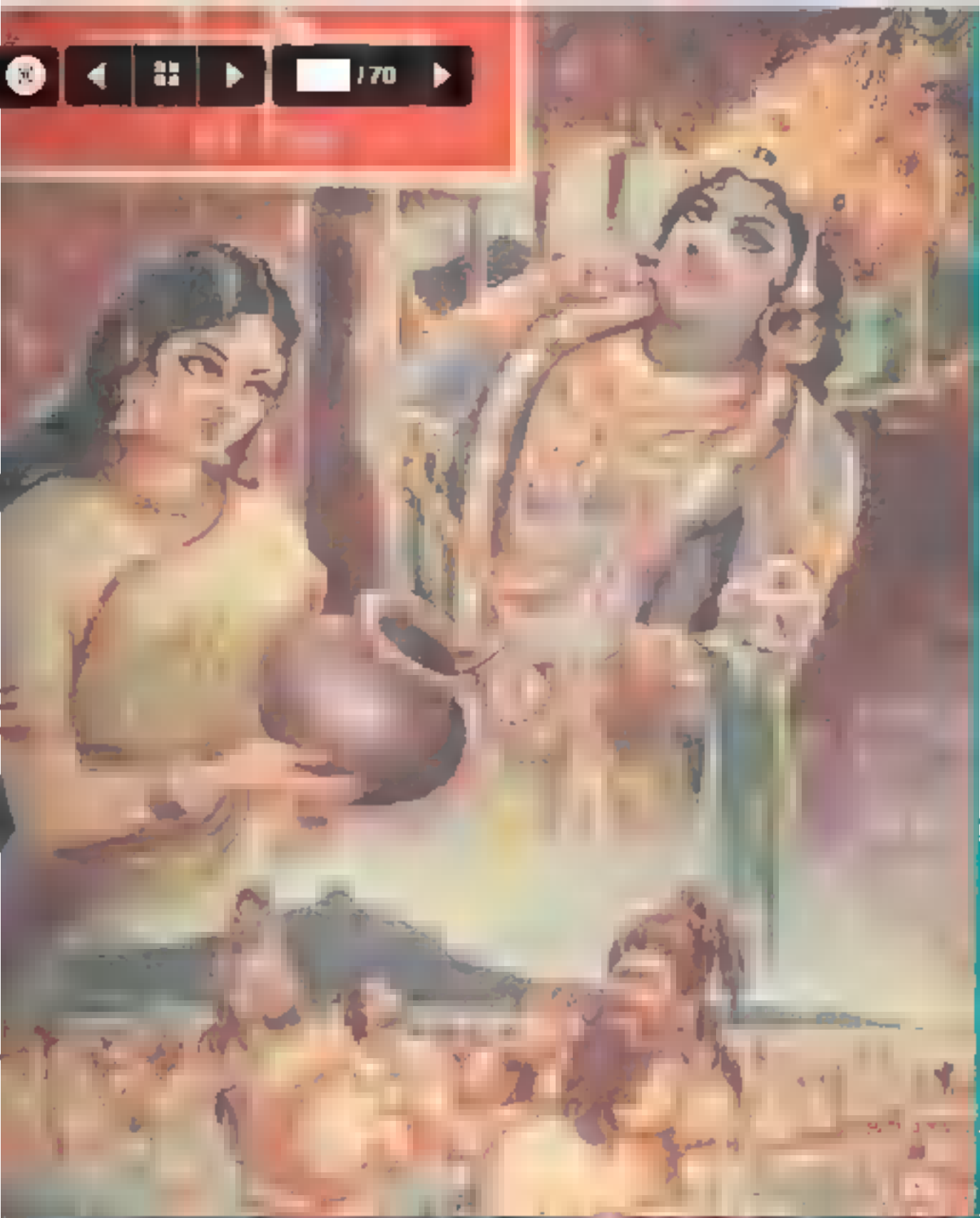
कुमारस्वामी दिवसेंदिवस वाढू लागला. तो शोमराष्ट्र प्रदेशात हिरे फिरा. बाघावर किंवा सिंहार येते व त्यांच्याशी खेळ. त्याला शंकराचे धनुष्य मिळाले. त्याने त्यावर याण खेळून भीम पर्वताचे शिखर तोडले. पाहून पर्वतावर राहणारे राक्षस कुमारस्वामीला मारायला धावले. कुमारस्वामीने सर्वांचा संहार केला.

तिशडे शंकरपार्वतीस एकवीस मुले झाली. ते अग्न्याग्नी गणाचे मूलपुरुष होऊन गणाधिपति झाले.

१२१. प्राचीन ग्रीस देशातील खेळ

ग्रीक नोकांनी व्याघ्र व कीडोचा प्रारंभ केला जसे सांगतात. व्याघ्री जे चिस्पर्कलेले बिल आहे त्यात मल्लपुड, कुठ्या धोरणीचे पुड, वंदू व हांकीचा खेळ कोरलेला आहे.

Fullscreen

127

6

/ 70

अमरवाणी

अयं निजः परोवेति एवमा लघुचेतसाम्,
उदार चरितानाम् तु वसुधैव कुटुंबकम् ।

॥ १ ॥

[संकुचित चित्तार ■ मूर्खीच्या माणसाच्या मनात आप-वर वा बाब असते. (परंतु) उदार हृदयाची जी माणसे असतात ■■■ सर्व जगच कुटुंबासारखे, "विश्वची माझे घर"—वाटते.]

प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरवचरित मात्मनः,
किं नृ भे पशुमि स्तुल्यं, किं नृ सत्पुरुषे ■■■ ॥ २ ॥

[सतुज्ज्वल दारांज त्याचे वागणे पशुसारखे आहे की सत्पुरुषासारखे हे भावनिरीक्षण ■■■ पहावे]

सद्भि रेव सहासीत, सद्भिः कुर्वीत संगतिम्,
सद्भि विवादं मंत्री च; नासद्भिः किंचिदाचरेत् ॥ ३ ॥

[सज्जनांबरोबर उठावे बसावे, त्यांच्याशी मैत्री करावी, (पाहिजे तर) मांडावे; (परंतु) दुष्ट माणसाजवळ (त्याच्या वाग्याला देखील) जाऊ नये.]

गुणं पृच्छस्व, मा क्व, शीलं पृच्छस्व, ■■■ कुलम्
सिद्धिं पृच्छस्व, मा विद्यां; भोगं पृच्छस्व, मा धनम् ॥ ४ ॥

[माणसाच्या गुणाची पातळ करावी, क्वाची नाही; ■■■ शील स्वभाव पहावा, जात विचार नये; त्याची सिद्धी पहावी, विद्या नाही; घनाचा विनियोग कसा केला हे पहावे, किती धन आहे, हे पाहू नये.]

नैकलेखा परिणाम

एका गावी शिवरामशास्त्री नावाचे एक वैद्यवृत्त होते. ■■■ हाताला गुण होता. रोग कितीही जून मुरलेला असला तरी ते बरा करीत. म्हणून त्यांची कीर्ति ■■■ पंचकोशीत होती.

शिवरामशास्त्र्याच्या गावीच कामशास्त्री नावाचे एक बृहस्प रहात ■■■ लोक शिवरामशास्त्र्यांना देवासारखे ■■■ व ते मृत्यूच्या तोंडातून रोग्याची सुटका करतात हे कामशास्त्र्याने पाहिले होते. म्हणून आपण मुढा वैद्य व्हावे व कीर्ति मिळवावी असे त्याला वाटू लागले.

म्हणून कामशास्त्री एक दिवशी सकाळी उठला आणि शिवरामशास्त्र्याच्या घरी गेला आणि त्यांना नमस्कार करून म्हणाला— "वैद्यवृत्ता, मलादेखील वैद्यकी शिकावीशी वाटते. मला आपला शिष्य करून घेऊन वैद्यकी शिकविण्याची कृपा करावी."

■ ऐकून शिवरामशास्त्री म्हणाले—"वरा ■■■ वृत्ता. मी तरी उलारवयामुळे सर्व काम करू ■■■ नाही. देवानेच तुला माझ्याकडे पाठविले." असे सांगून शिवरामशास्त्र्यांनी कामशास्त्रीला आपला शिष्य ■■■ घेतले. त्या दिवसापासून कामशास्त्री वैद्यवृत्तांच्या घरीच राहू लागला.

शिवरामशास्त्री आपल्या रोग्यांना जी औषधे देत ती स्वतः तयार ■■■ देत. त्या वेळी कामशास्त्री त्यांच्या मदतीला असो. ■■■ शिवरामशास्त्री वैद्यक शास्त्राचे सर्व गुणित आपल्या शिष्याला शोधू लागले.

एक दिवशी शिवरामशास्त्री काम- ■■■ वरीवर घेऊन एका रोग्याला पहायला गेले. वैद्यवृत्तांना पाहताच रोगी खाटेवर उठून बसला.

शास्त्रीवृत्तांनी रोग्याची नाडी पाहिली आणि विचारले—"तु मी सांगितल्याप्रमाणे

पथ पाळले नाहीस तर औषधाचा काय उपयोग होईल? तुला बरे व्हायचे आहे की नाही?"

"बेचबुवा! आपण दिलेले औषध मी नियमितपणे घेत आहे. मागितल्याप्रमाणे पथ पाळीत आलो आहे." रोगी म्हणाला.

शिवरामशास्त्र्यांनी त्याला दटावून विचारले—"मी तुला काय म्हणून सांगितले होते, तू खाल्लास?"

"चुफलो बेचबुवा! तोंड वाटू लागले म्हणून दोन्हीन वजें खाल्ले." रोगी म्हणाला.

"सावध रहा अशा वस्तूला हात लावू नकोस." असे सांगून बेचबुवा निपून गेले.

गुरुजींची तृशारी पाहून कामशास्त्री आश्चर्याने गुरुजींना विचारले—"गुरुजी! नुसती नाई पाहून रोग्याने खाल्ले काळते का?"

शिवरामशास्त्री स्मित कळून म्हणाले—"अरे, वैद्याने रोग्यावर प्रभाव पाडण्या-

साठी रोग्याच्या चरी गेली होती तेव्हा त्याच्या साटेखाली कळ्यांचा बोया दिसला. म्हणजे त्याने खाल्ला होता. गोष्टी पुस्तके वाचून घेत नाहीत, समजले का?"

कामशास्त्र्याला वाटले की वैद्यकास्थाने गुपित हाती लागले. दुसऱ्या दिवशी कामशास्त्र्याने एका रोग्याच्या घरी जावे लागले तेव्हा रोगी एका त्रिगायबळ होता.

कामशास्त्र्याने रोग्याच्या नाडीवर ठेवून रोग्याला दटावून विचारले—"काय रे तुला बरे व्हायचे आहे की नाही? गवत खाल्लेस तर बरा काय होशील?"

रोग्याला राग आल्या आणि तो काठी घेऊन कामशास्त्र्याला मारायला लागला.

ती गोष्ट शिवरामशास्त्र्यांना कळली तेव्हा त्यांनी कामशास्त्र्याला रग्गावून निरोप दिला.

दैवी वीणा

एका गावी शंकरशास्त्री नावाचे एक गृहस्थ राहात होते. त्यांची शास्त्रीची स्थानां फार होती. काम करीत असत ते गात असत. परंतु ते त्यांची बायको हासू लागे. बायको हासली की शास्त्रीमुखांच्या मनाला फार वाईट वाटे. म्हणून बायको बसे त्या वेळी गात नसत.

एकदा शंकरशास्त्र्यांची बायको माहेरी गेली. सध्याकाळी शंकरशास्त्री संपाकाला लागले. संपाक करता करता ते तल्लीन होऊन गाणेपण त्यांच्याला पडले. नेमके त्या वेळेला कोणी बाहेर आले आणि दरवाजा ठोठावला. शास्त्र्यांनी दार उघडून पाहिले. कोणो तिचे प्रवासी दारात उभे होते. खूप दमून गेलेले दिसत होते.

त्या तिघांपैकी एक वृद्ध म्हणाला—"हे पहा, आम्ही फार दुकून यावी प्रवास करीत

आलो आहो. आम्हाला फार भूक लागली आहे. रात्री थोडे काही भायला व थोडे सोंपायला मिळाली तर आम्ही वाटेने उजाडतांच निघून जाऊ."

"त्यात काय मोठेसे? या, या. अडचण आहे, मंडळी आज घरी नाहीत. मीच संपाक वाढतो. आपण गोड करून घ्या म्हणजे झाले. मंडळी असली तर काही तरी गोड थोड वाढलेच असते." शंकरशास्त्री म्हणाले.

शास्त्रीमुवा संपाकाला लागले आणि पाहुणे मंडळी गप्पा मारायला बसली.

पाहुण्यांपैकी एकाचे विचारले—"आपण काहीतरी गात होता. आम्ही आल्याने आपल्या गाण्यात विघ्न आले. म्हणा गाणे, आम्हाला आनंदच होईल."

शंकर शास्त्र्यांना आश्चर्य वाटले. त्यांचे गाणे ऐकून त्यांची बायको हासत होती

आणि या मंडळींना ते आवडले कसे? म्हणून म्हणाले—“नाही हो, असाच गूण-गुणत होतो. म्हणण्यासारखे आणि ऐकण्या-लायक गाणे मला घेत नाही.”

“असे काय म्हणता? तुमचा आवाज कथं सारंग्य आहे? एक दोन गाणी म्हणाल तर खरे.” राहुणे म्हणाले.

ते एवढे आनंदून जाऊन शास्त्रीयुवांनी एकच काय कित्येक गाणी म्हटली.

संपाक शास्त्रावर बीघांनी जवून घेतले. एक राहुणा म्हणाला—“ही उपाशीच काढावी लागणार असे पाटले होते आम्हाला. पण आपल्या कृपेने पोटभर जेवायला मिळाले. आपल्या मनात अपूर्णा राहुलेली अशी काही मागावी

शंकरशास्त्री मंकोच करीत म्हणाले—“समीन शास्त्राची माहिती नसलेल्या ज्ञान-सत्ते वाजविली तरी चांगली पडेल अशी एखादी बीणा नवळ असावी असे कितीतरी शास्त्रा मनात आले परंतु अशी बीणा असणार कोठून आणि मिळणार कशी? शास्त्रीयुवांनी असे म्हणत एक मुस्कारा सोडला.

“त्या भिगीपर टागलेली बीणा तुमचीच का?”

शंकरशास्त्रींनी बीणा होऊन मिळीवून पाहिली. ती खरोखरच एक बीणा मिळाली. शास्त्रीयुवांनी तिच्या बीणा वाजवून

काम केलेले होते शंकरशास्त्रींनी तिच्या तारांवर सहज वोट फिरवून वाजवून पाहिले तर ‘ओंकार’ एक थड लागला.

शास्त्रीयुवा त्या बीणेच्या तारा वाजवून राहुण्यात तल्लीन होऊन गेले अत्येक वेळी नवीन काहीतरी ऐकू शकत. मनाची काही डोलत्याशिवाय निघून गेली. शास्त्रीयुवांना कळलेदेखील नाही.

एकदा शंकरशास्त्री बीणावादनाने तल्लीन होऊन बसले अमना त्यांची मंडळी भाहेरून परतली. त्यांच्याकडोवर शेजार-पाजाराची मंडळी पण आली. शास्त्रीयुवांचे बीणावादन ऐकून मागेवेली त्यांची मंडळी

हसली माहीत. सर्व तल्लीन होऊन गाणे ऐकू लागले.

शंकरशास्त्रींनी त्यांना तो बीणा कशी मिळाली हे थोडक्यात सर्वांना सांगितले. गावकर्ता म्हणाले—“म्हणजे ती राहुणेमंडळी सामान्य नव्हती. वेदप्रयोगातली मंडळी होती. ही देवी बीणा तुम्हाला मिळाली आहे.”

त्या दिवसापासून शंकरशास्त्री गाव-कऱ्यांनी नुसते विचारले की बीणा घेऊन वाजवायला बसत.

काही दिवसांनी गोविंदराव गावाचे एक भूदस्व शंकरशास्त्रींकडे आले त्यांना संगीत शास्त्राचे चांगले ज्ञान होते ते इतरांसमोर शंकरशास्त्रींच्या गायन वादनाची टीका

करोत. म्हणत—“अहो, शंकरशास्त्र्यांना मंगीतशास्त्र खालासले आहे तरी माहीत आहे का? काही तरी माळात आणि काहीतरी बाजवलात तालमुराच्या नावाने सून्य.” म्हणून शास्त्रीबुवांना गोविंदरावांचा थोडा राग आला. एकदा गावकऱ्यांबरोबर गोविंदराव शास्त्रीबुवांची वीणा आणायला आले. तेव्हा शास्त्रीबुवांनी गोविंदरावांना विचारले—“काय हा, तुम्ही आमच्या घरा कशासाठी आला आहात?”

“सर्वांनी तुमच्या संगीत विद्वत्तेची वात्सावणी केल्या म्हणून आम्हां होतो, तुमचे गाणे ऐकायला.” गोविंदराव म्हणाले.

“अस्सं, अस्सा तर, मी ताणें म्हणतो आणि बाजवितो.” असे सांगून शंकर-शास्त्र्यांनी वीणा घेऊन एक कण्ठरस राग बाजविला. त्याच्या शोणेतून तो राग निघाला म्हणजे तर जास्त बरोबर होईल.

श्रीकृष्ण वेळाने गोविंदरावांच्या दौलतप-
नून अशुभारा वाहू लागल्या व हळूहळू
त्यांचे मन झुल्लसागरात बुटी मारू लागले.

बुढ़ापा ने जेष्ठाकाही एकुष आलें ताहा आणि
ने गाणें गात कावकील राहले. श्रवटी
गोविंदराव वंशद होऊन साली पडले.

शंकराचार्यांनी जवळ येऊन लोंडावर
पाणी शिंपडले आणि गोविंदराव शुद्धीवर
बरी निघून गेले. जप्ताना त्यांचा
मेहरा उतरलेला होता.

■ निधून गेल्यावर आस्थापनांनी योजना
पेठेन आणली जास्त उत्साहाने वाजवायला
सुरवात केली पण या वेळी सर्व अपस्वर
निधू लागले.

दुसऱ्या दिवशी बीणा नाहीली शासंली होती। सर्वांनी शास्त्रोद्बाना विचारले—
“अहो, बीणा कोठे गेली ?”

वासुकीबूवा पदचालात करीत म्हणाले—
 “ती एक देवी बीणा होती. गोविंदरावांचो
 खोड भोंवण्यासाठी भी तिच्या दुकानमोग
 केला. म्हणून ती रागावून अशी आली तशी
 निघून गेली.”

[१६]

[विष्णेश्वर पुष्पाभ्यां सङ्गच्छमानं च जीवदत्तं शोधनां गुणैर्विष्णोः प्रदीपान्यासः टाकवित्तः
नगमो लोकाभ्यां दत्तपानाः भिन्नं राजा निर्यात्तः ~~सर्व~~ सत्ता प्रदत्तमां च जीवदत्तः
शोधनीं विष्णुं पादवेद्यायां फलवत्तः ~~सर्व~~ प्रदीपान्यासः टाकवित्तः च स्वतः श्रीं सुदत्ता
~~सर्व~~ पेत्तः शोधनं प्रदत्तः नवदत्तः नवदत्तः पुष्टे—]

डोंगरावरून ज्ञान अशनीं लड्गवर्षा ॥
जीवदत्त दावाना विघ्नेश्वर पुजारी
आपल्या राक्षसी हत्तीचर वसुन आपल्या
रानटो अनुयायासह शानदप्रचया वाटेने
जात असलेला दिसऊन ॥

"जोयदल, आपण ज्या दुष्ट पुत्रान्याच्या हातून राजा निरन्यानाचे रक्षण केले पाहिजे त्या दुष्टाला ठार करून आपण तसे देखील केले पाहिजे. चल." खडगवर्मा म्हणाला

जीवदत्त स्मित करून म्हणाला-“राजा नित्यालंद भिंशरा ! पळगुदा आहे. अशा राजाला ~~समजत नाही~~ वांचविले, समज. ~~आता~~ उद्या दुसरा शत्रू येऊन त्याचे राज्य चळकावेल. आपण व्यर्थ या भागहीत मह तरे.”

“पण भन्दा बाहेत को त्या दुष्ट पुजात्याने
आणत्यान्ता विनाकारण कैदेल दाकले आणि
आपल्याला अस दिला. त्याचद्वल त्याच्यावर

अनुयायी मोठमोठे दगड घेऊन फाटकावर प्रहार करू लागले.

मर्दोत उभे राहून खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना राजा आपल्या अंगरक्षकाची ओळत असलेल्या दिसला. दोघे राजाकडे जाऊन राजधानीचे रक्षण करण्यास उपाय सुचविण्याच्या विचारात होते. परंतु नगराच्या सिंहदरगाजवळ गलक वाढत चालला होता.

"खड्गवर्मा या नेहमी राजाची भेट व्रथे राखत नाही. थोड्याच वेळात पुजारी वार तोडून आत शिरले. म्हणून आपणच काही तसे उपाय यांजून पुजारी व त्याचा हत्ती दोघांचा संवट टाळा पाहिजे." जीवदत्त म्हणाला.

मला पण तेच उपाय सांगत आहे. वाटेला ते होवो, आपण पुजाराच्या यम-मदनस पाठवून देऊन मग आपल्या वाटेने निघून जाऊ या. खड्गवर्मा म्हणाला.

"पुजारी व त्याचा हत्ती दोघांना डार करण्यासाठी आपल्याला काही शूर ठकणांची मदत लागेल. त्याच उरोवर रानटी लोक गावात निरुपद्रवी प्रजेची कत्तल करून कुटालूट मुरू करतील त्यांना तसे करू देता कामा नये. पुजाराच्या नित्यानंतर गरीब प्रजेचे रक्षण आपण आपण आपल्यावरच घेतो. पहा, सैन्य गज लागले आहे. पाठीमागून येतो आहे. त्यात नित्यानंतर आहे का?" जीवदत्तने विचारले.

"होय रे, पळपुटा आहे! तो राजा नाही, भिवरी नागुवार आहे!" खड्गवर्मा म्हणाला.

जोपर्यंत सेनापती शरीर्य कितलचाच्या फाटकापर्यंत येऊन पोचला होता. हत्तीच्या प्रहरामुळे फाटकाला मोक पडली होती आणि त्या भोकातून रानटी लोक बाण सोडत होते व नाने फेकून होते. सेनापतीने सैनिकांना फाटकापासून थोड्या अंतरावर उभे केले आणि हत्ती आत शिरला तर हत्ती चढवेभेचा हे समजावून सांगू लागला.

आणि सैन्या पाठीमागे त्याने आपला रथ उभा केला. राजाचा पांढरा फटकटीत पडलेला वेहुरा पाहून दोघांना त्याची कीव आली. त्याच्या शेजारी आणखी एक मनुर्य बसला होता. त्याच्या पोशाखावरून तो मंत्री असा असे दोघांना वाटले.

"खड्गवर्मा! मी एक युक्ति करावी म्हणतो. राजाजवळ बोलायला होय बेल चांगली आहे. तमले तर आताच पळ!" असे म्हणत तो रथानवळ जाऊन उभा राहला आणि राजाचा ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला— "महाराज!"

जीवदत्ताचा एकुन नित्या-नंदाने दोघांकडे बकित होऊन पाहिले म्हणाला— "तुम्ही दोघे त्या दुष्टाच्या तोंदेतून मृत्का करून घेऊन आलात?"

"महाराज! ते सर्व मगाहून मागू! पुजाराचा हत्ती राजधानीत शिरला तर आपले सर्व अनुयायी तबहोच पळून नातील आणि रानटी लोक जालपोळ कुटालूट मुरू करतील म्हणून चातुर्याने त्या दुष्टाचा पनाम्वर केला पाहिजे. आपणाय मान्य असेल तर मी युक्ति सुचविनो." जीवदत्त म्हणाला.

कांदोबा

"हे शूर ठकणा! तू म्हणालास ते मला पण वाटते आहे. हत्तीला पाहल्या-यमराजच आल्यासारखा आम्हाला वाटतो. बोला काय काय?" राजा नित्यानंद विचारू लागला.

"मी युक्ति एकांतत मागण्यासारखी आहे. मी रथावर बसून जवळ येऊ का?" जीवदत्तने विचारले.

"अरे, त्यात विचारायचे काय? तुम्हां दोघांना अशी परवानगी मागण्याची गरजच हे आमचे पंतप्रधान आहेत." असे म्हणत राजाने बाजूला बसलेल्या व्यक्तीकडे खूप केली.

"कळले, मोठे लोक आहेत सगळे!" खड्गवर्मा स्वतःशीच पुढपुढला.

आलेच नसते."

"महाराज! आपण निश्चित होऊन उद्यानात जावे आम्ही युक्ति करून त्या पुजाऱ्याला त्याच्या हत्तीबरोबर इकडे घेऊन येऊ आणि वाटेत दोघांचा शेवट करू जीवदत्त म्हणाला.

प्रधान ॥ जीवदत्त रथातून खाली उतरले राजाने रथ उद्यानाकडे नेण्यास सारख्याला मांगितले जीवदत्तने काही वेळ प्रधानाजवळ, त्याने योजलेल्या युक्तीविषयी विचारविनिमय केला आणि खड्गवर्माला बरोबर घेऊन दोघे गंगराच्या फाटकाकडे निघाले प्रधानाने सेनापतीला जवळ बोलावून दोघां तरुणांची ओळख करून दिली आणि म्हणाला—"हे दोघे तुमच्याकडून मागतील ती मदत त्यांना द्यावी. पुजाऱ्याचा शेवट करण्यासाठी दोघांनी एक उत्तम युक्ति योजली आहे. मी येथेच राहून पुजाऱ्याला उद्यानाकडे नेण्याची क्षटपट करवतो."

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी सेनापतीला एका वाजुला नेऊन आपली युक्ति थोडक्यात समजावून मांगितली. सेनापति लगेच काही सैनिकांना बरोबर घेऊन तेथ्याच्या दुफानांकडे निघाला खड्गवर्मा व जीवदत्त त्याच्या पाठोपाठ निघाले.

पाहरेकऱ्यांना आश्चर्यच वाटले. परंतु प्रवनाचा हुकूम होता, मानणे भाग होते. म्हणून त्यांनी जंगी फाटक उघडले. त्यांना समोर राक्षसो हत्तीवर बसून पुजारी येत असलेला दिसला.

पुजाऱ्याचा हत्ती फाटकातून आत आला. जवळ जाऊन पुजाऱ्याला म्हणाला— विघ्नेश्वर पुजारी! कोणत्याही प्रकारचा रक्तपात केल्याशिवाय आपण आनंदपूरचे महाराज होणार आहा. महाराजाना रात्री स्वप्नात विघ्नेश्वराने दर्शन देऊन आज्ञा केली की खड्गवर्मा व जीवदत्त राजमुकुट देवावा. यावेळी आगचे महाराज

उद्यानात एकटे आहेत. आपण निश्चितपणे आत प्रवेश करावा."

"अरे, यात काही डाव किंवा कट तर नाही?" पुजाऱ्यात चकित होऊन विचारले.

"आम्हांला तसे काही करायचे असले तर फाटक उघडायला मी स्वतः येथवर आलो असतो का? आगल्याला या हत्तीसह आत प्रवेश केल्यावर फोडून अटकाय होणार? आपल्याबरोबर हे सर्व अनुयायी पण आणवच. आपल्याशी दोन हात करायचे साहस कोण करील? आपण आपल्या अनुयायांना राजवाड्याच्या आवारात जाऊन विभूति घ्यायला बसवून करावी. नाहीतर रानटी लोक लुटाखूट व जालपोळ करू लागतील. आता ही राजधानी

जीवदत्त रथावर बसून गेला म्हणाला—"महाराज! आपण तर रथान बसून राजोद्यानात जावे आणि कोठे तरी काही झुडपात लपून बसावे आणि रथ उद्यानाच्या फाटकाबाहेर उभा करावा, म्हणजे आपण उद्यानात आहां हे पुजाऱ्याला कळेल त्या दुष्टाचा शेवट करण्याची जबाबदारी आपण माझ्यावर आणि प्रधानावर सोडून द्यावी."

नित्यानंदने प्रधानाकडे सहेतुक नजरेने, त्याला काय वाटने आशा तऱ्हेने पाहिले. प्रधान म्हणाला—"महाराज! मी या दोघां तरुणांच्या शौर्याचे वर्णन ऐकले होते. यांचे चातुर्य पहावे, म्हणतो. चातुर्याशिवाय हे

आपली आहे." मंत्री नसण्याचा आव आणून म्हणाला.

प्रधानाच्या बोलण्यावर पुजान्याचा विश्वास बसला. त्याने हत्तीच्या मंडस्थलावर एक बुक्का मारला व म्हणाला—"बस उद्यानाच्या बाजूला!"

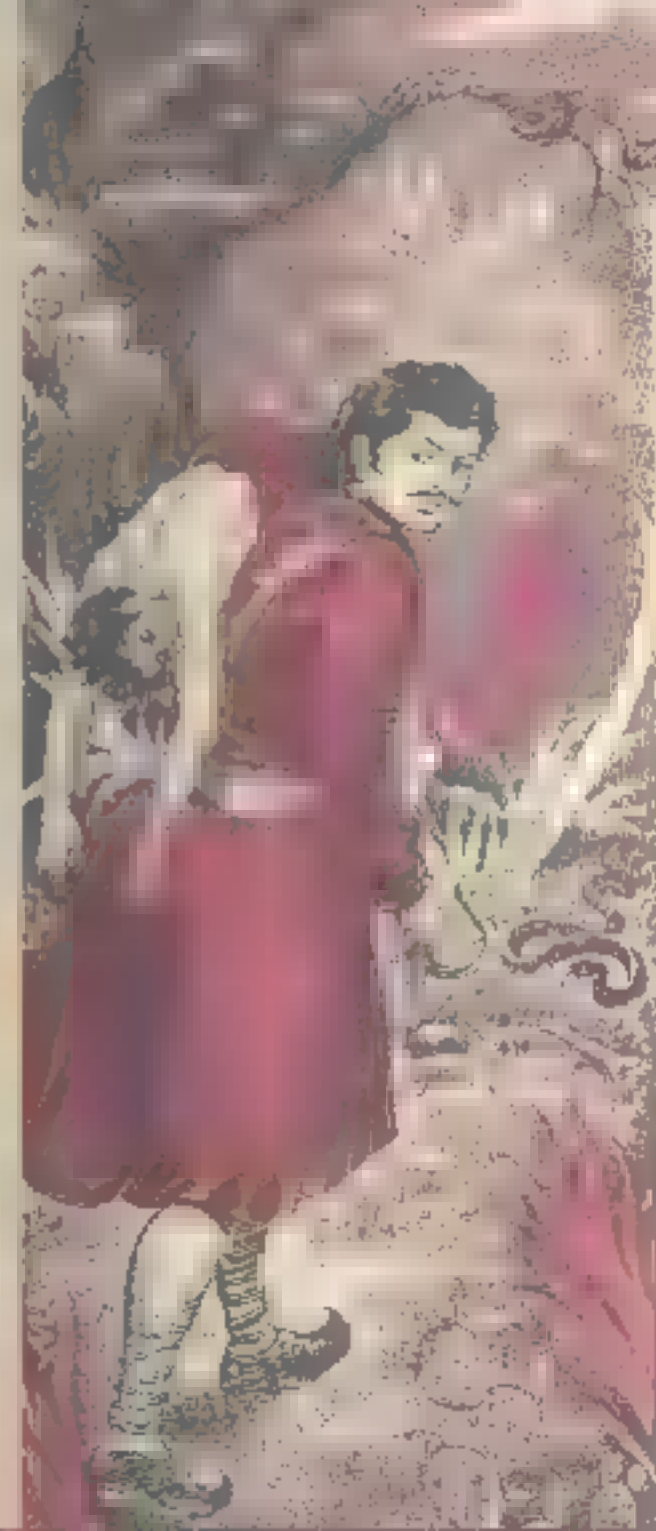
राक्षसी हत्ती चालू लागला. तेव्हा प्रधान दोन्ही हात वर करून पुजान्याला एक जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला—"अहो विघ्नेश्वर पुजारी! थोडे वाचा! प्रथम आपण आपल्या या अनुयायांना राजवाड्याच्या आवारात थांबता सांगावे. तेथे मी सांगितल्याप्रमाणे त्यांच्या स्वागतासाठी उत्सोत्सम पक्वान्ने घेणे ठेवलेली आहेत."

पुजान्याने आपल्या अनुयायांना त्या प्रमाणे आज्ञा दिली. राक्षसी लोक आनंदाने उडघा मारीत राजवाड्याच्या आवारात गेले. राजवाड्याचा चारीबाजूला जवळ भिंत होती. त्या भिंतीवरचा भाग दहाचारा फूट रुंद होता आणि पाहारेक्यांना हिडण्या फिरण्यास सोईचे होते.

"विघ्नेश्वर पुजारी! आपल्या गैर हजेरीत आपले अनुयायां कदाचित लुटालुट करण्याचा प्रयत्न करतील म्हणून आवाजाचे दार बंद करून आपल्या काही विश्वासपात्र अनुयायांना पाहण्यावर ठेवावे."

पुजान्याने, आपल्या डोक्याला केव्हा तो मकुट लावेल या विचाराने उतावलेला राहून असल्यामुळे, मंत्री म्हणाला त्याच्या विषयी जास्त विचार केल्या शिवाय आपल्या अनुयायांना तस करावयास सांगितले त्यानंतर राक्षसी हत्तीच्या मंडस्थलावर एक बुक्का मारला—"बस, उद्यानाकडे!"

मंत्री नकिन झाला, या हत्तीला माणसाची भाषा कळते वाटते? स्वर्गदर्या व जीवदत्तने जो पुरित प्रोजेक्ट होती ती यक्ष्मो होणार असे त्याला वाटू लागले. थोडी पुजारी मंत्री म्हणेल तसे पाहू लागला. मंत्र्याला त्यास आश्चर्य वाटण्यासारखे असे काही ठरले नाही. (क्रमशः)

प्रेमाचा त्याग

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साहाय्यवळ गेला, त्याच्यावर साहस घेऊन आणि मोनपणे समजातानाच्या दिवस नवळ लागला तेव्हा प्रगात बसलेला त्याला म्हणाला—"राजा, मनुष्य हा परिस्थितीचा गुलाब आहे. पण काही लोक विनाकारण त्याग करतात तो साज कस कळत नाही. चंद्रकला हिने प्रेमाचा त्याग करून एका राजकुमाराशी लग्न केले होते. ती गोष्ट मी तुम्हा सांगतो लक्ष देऊन ऐक." त्याला सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार प्राचीन काळी लक्ष्मीपुर नावाच्या राज्याचा राजेंद्रवर्मा नावाचा एक राजा होता. तो शूर व पराक्रमी होता. तो आपला मंत्री जयसिंह सल्लाचाप्रमाणे राज्य कारभार करीत असे. त्याची प्रजा फार सुखी होती व राज्यात सर्वत्र शांतता नांदत होती.

वेताळाच्या

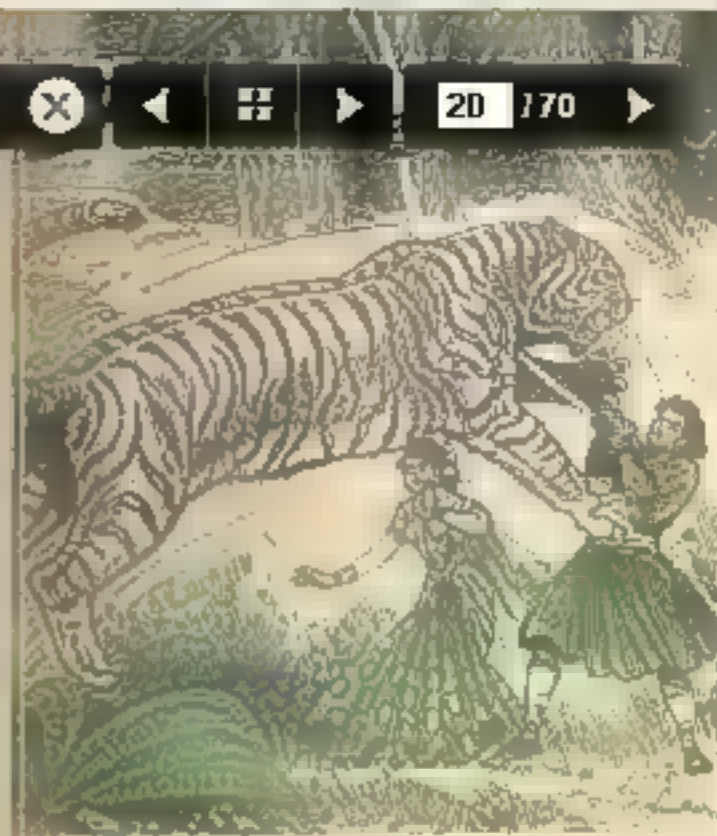

गेल्या व मंत्र्याचा मुलगा राहण देण्यासाठी
मेजारी वसून राहला.

इतक्यात एका बाजूने सिंहजंमना ऐकू
आली व त्याच्या पाठीपाठ एका स्त्रीची
किफाळीपण त्याच दिशेने ऐकू आली.
तेजसिंह आवाजाच्या अनुरोधाने गेला आणि
त्याला एका अप्सरेसारख्या सुंदर स्त्रीवर
एक सिंह उडी मारायला तयार असलेला
दिसला. तेजसिंहाने पाठीमागून
सिंहाच्या पाठीत आपली तलवार खुपसली.
थोडी इरकाळी फोडून सिंह जागच्या
जागी उार झाला.

ते दृश्य पाहून मी तरुण स्त्री चकित
झाली. तिने तेजसिंहाकडे कृतज्ञतापूर्वक
पाहिले. तेजसिंहपण तिचे सौंदर्य पाहून व
चकित होऊन तिच्याकडे पहात उभा राहला.

दोघे परस्परांविषयी विचारपूस करू
लागले, त्याच वेळी वीरवर्मा भावत तेथे
आला. त्याने तेजसिंहाला विचारले—“काय
रे तू केव्हां आलास? मला का नाही
उठविलेस? सिंहाची इरकाळी ऐकून माझी
शोप मोडली आणि जवळ तू दिसला नाहीस,
म्हणून मी आली. तुझ्यावर सिंहाने
अदृष्ट तर धातली नाही ना, अशी मला
भीति वाटली.” नंतर त्या तरुण स्त्रीकडे
पाहून त्याने तेजसिंहाला विचारले—“या
कोण आणि इकडे कशा ?”

राजाका वीरवर्मा नावाचा एक मुलगा
होता व तेजसिंह नावाचा एक
मुलगा होता. दोघे समवयस्क होते. दोघे
सुंदरपण होते. एकाच गुरूच्या आश्रमात
त्यांनी विद्याभ्यास केला होता. दोघे
एकाहून एक गूर व साहसी होते आणि
दोघांचे परस्परांवर मित्रत्वाचे होते.

एकदा राजकुमार व मंत्र्याचा मुलगा
शिकारीला गेले. सरहद्दीला
लागूनच एक जंगल होते त्यात वाघ, सिंह
वगैरे रानटी पक्ष राहात. दुपारपर्यंत दोघे
शिकार शोधीत हिडले, परंतु त्यांना यश
मिळाले नाही. तेव्हा दोघे एका झाडाखाली
विश्रांतीसाठी बसले. राजकुमार तर शोपीच

गेल्या व मंत्र्याचा मुलगा राहण देण्यासाठी
मेजारी बसून राहला.

इतक्यात एका बाजूने सिंहजंमना ऐकू
आली व त्याच्या पाठीपाठ एका स्त्रीची
किफाळीपण त्याच दिशेने ऐकू आली.
तेजसिंह आवाजाच्या अनुरोधाने गेला आणि
त्याला एका अप्सरेसारख्या सुंदर स्त्रीवर
एक सिंह उडी मारायला तयार असलेला
दिसला. तेजसिंहाने पाठीमागून
सिंहाच्या पाठीत आपली तलवार खुपसली.
थोडी इरकाळी फोडून सिंह
जागी उार झाला.

ते दृश्य पाहून मी तरुण स्त्री चकित
झाली. तिने तेजसिंहाकडे कृतज्ञतापूर्वक
पाहिले. तेजसिंहपण तिचे सौंदर्य पाहून व
चकित होऊन तिच्याकडे पहात उभा राहला.

दोघे परस्परांविषयी विचारपूस करू
लागले, त्याच वेळी वीरवर्मा भावत तेथे
आला. त्याने तेजसिंहाला विचारले—“काय
रे तू केव्हां आलास? मला का नाही
उठविलेस? सिंहाची इरकाळी ऐकून माझी
शोप मोडली आणि जवळ तू दिसला नाहीस,
म्हणून मी आली. तुझ्यावर सिंहाने
अदृष्ट तर धातली नाही ना, अशी मला
भीति वाटली.” नंतर त्या तरुण स्त्रीकडे
पाहून त्याने तेजसिंहाला विचारले—“या
कोण आणि इकडे कशा ?”

मानक आणि त्याचे उत्तम प्रकारे ग्यागत केले व म्हणाला-“आपण इतके जयल राहलो, पण आपली कधी सेंट ओळख आली नाही. हा मोग फार चांगला जमून आला.” त्यानंतर राजाने राजाला सोमेल अशा तऱ्हेने त्यांचा सत्कार केला आणि आदरपूर्वक त्यांना निरोप दिला.

आपल्या राजधानीत पोचल्यानंतर वीर-वर्मा आपल्या वडिलांना म्हणाला-“बाबा! आपल्या शेजारचे महाराज नरेंद्रवर्मा यांची मुलगी चंद्रकला हिला आपण पाहिले आहे का? तिच्याशी माझा विवाह करून घ्यावा. त्यासाठी आपण आवश्यक सर्व व्यवस्था करून द्यावी.”

चंद्रनगरच्या राजकन्येला युवराजांकरिता मागणी घालण्यासाठी दूत पाठविण्यास मांगितले. मध्यान एका अधिकाऱ्याला राजाच्या कतारने म्हणून चंद्रनगरच्या राजाकडे पाठविले. चंद्रनगरच्या राजाला पय बसून आवचर्मच वाटले. त्या बरोबर आनंदराग झाला. वीरवर्माभारता एक गूर युवराज जावई झाल्यास कोणत्या राजाला आनंद होणार नाही? त्याने स्वतः वीरवर्माला पाहिले होते. राजकन्येने पण पाहिले होते. परंतु त्यांनी ती शुभवार्ता ऐकून आनंद झाला नाही. कारण तिने मध्याचा मुलगा तेजसिंह याला मनाने बरख होते. राजकुमारापिपयी तर तिने कधी विचारच केला नव्हता.

म्हणून नरेंद्रवर्माने येऊन दूताला मांगितले की माझ्या मुलीची सवंचाला संमती नाही म्हणाला-“मुलीची संमती नसल्याची तुम्ही आपल्या राजाला जाऊन कळवावी.” त्याप्रमाणे दूताने कथमीपूरला येऊन तो निरोप राजाला कळविला.

राजेन्द्रवर्माला तो निरोप ऐकून अपमान वाटला, त्याला राग आला. तो आपल्या प्रधानाला म्हणाला-“हा मुलीचा अहंकार दिसतो. माझ्या मुलाचे सोदचे शीर्ष पराक्रम इतर कोणत्या राजकुमाराने आहे? त्याच्यात तिला कोणता दाय दिसला? तिने

अपमान गप्प बसून सहन करण्याची माझी तयारी नाही. तरी चंद्रनगरावर स्वारी करण्याची तयारी करावी. नरेंद्रवर्माने पराभव करून मुलीला हरण करून घेऊन येईल आणि तिला आपली सून करून घेईल.”

प्रधान म्हणाला-“महाराज! आपण थोडा थोर घराबा. एक योग्य राजदूत आजच पुन्हा पाठवितो आणि त्याच्या करवी शक्य मुलीची संमती पण मिळवितो. राजाने हुंकार दिल्यावर मंत्री आला व मुलाला बोलावून म्हणाला- बाबा! युवराजांबरोबर विवाहास चंद्रनगरच्या राजकन्येने नकार दिला आहे. तु चंद्रनगरला जाऊन तिचे दळवून तिला या विवाहास कर. नाहीतर दोन्ही देशांमध्ये युद्ध होऊन दोन्ही राज्यांची प्रजा दुःखी होईल.”

तेजसिंह चापाच्या चंद्रनगरला निघाला. राजा नरेंद्रवर्मा यास भेटून राजकन्येला भेटण्याची असल्याचे कळविले व त्यासाठी राजाची परवानगी मागितली. नरेंद्रवर्माने परवानगी दिली.

चंद्रकला तेजसिंहाला पाहून चकित झाली व तिला परमानंद आला. तेजसिंह राजकन्येला म्हणाला-“राजकन्या! मी

आपल्या युवराजांच्या बत्तीने मागणी आली आहे. असंमती दर्शविल्याचे मी ऐकले आहे. ही असंमती दर्शविण्यास काही कारण असावे जसे मला वाटत नाही. आम्हाने युवराज सुंदर व पराक्रमी आहेत. त्यांची बरोबरी करू शकणारा राजकुमार काहीचित्च कोणी असू शकेल. त्यांचे आपल्यावर निस्सीम प्रेम आहे. ते पनीच नव्हे तर प्राणाहून प्रिय जसे मित्राण आहेत. त्यांचा प्रेमभंग पाहून मला मानसिक दुःख सान्याशिवाय राहणार नाही. म्हणून आपण युवराजांशी विवाहास संमती द्यावी अशी माझी मनापासून इच्छा आहे.”

चंद्रकला काही वेळ विचार करून म्हणाली—“मी तुमच्या घन्याशी विवाहास तयार आहे. त्यांना तसे कळवावे.”

तेजसिंह पद्मास्वी होऊन परत आपल्या बहल राजाचे त्याला शवासकी दिली आणि सुमहूर्तावर चंद्रकला व वीरवर्मा यांचा पाटामाटाने विवाह झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! माझ्या मनात अनेक शंका आहेत. मुलाला वून म्हणून पाठविले तर तो यक्षस्वी होईल व मग्याला कसे काम वाटेल?” तेजसिंहावर प्रेम असूनही चंद्रकला पुनः राजाशी विवाहास कशी तयार झाली? तिचे प्रेम खरे नव्हते का? तिने आपल्या प्रेमाचा त्याग केला? या शंकांचे समाधान माहीत असून तुम्हाला किंसे नाहीत तर तुला परिणाम माहितच आहे. तुझ्या शोष्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पांभावर लोळू लागतील.”

राजा विक्रमादित्य म्हणाला—“मग्याला फळले जमाखे किंवा त्याने अंदाजाने

विवाहास तयार दिला, म्हणून त्याने आपल्या मुलालाच इत म्हणून पाठविले. त्याने योजलेला उपाय पद्मास्वी ठरला. चंद्रकलेला प्रेमाचा त्याग करावाच लागला नाही. तिने ज्याला मनाने वरले होते तोच दून होऊन आला होता. तेव्हा त्याचे मुद्दा तिच्यावर प्रेम आहे की नाही हे मार्गच उरला नाही. त्यामुळे तिला हेदेखील कळले की मग्याच्या मुलाशी तिचा विवाह होणे अक्य नाही. म्हणून तिने पुनराजाशी विवाहास मंगती दिली, या प्रेमसंबंधात प्रेमाचा त्याग राजकुमारीने केला तसून तेजसिंहाने केला आहे. त्याला तो त्याग करावा लागला असे देखील म्हणता येईल. कारण त्याचा प्रतिस्पर्धी त्याचा एक मित्र व प्रत्यक्ष पुनराज होता.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व माझला जाऊन लोचकल लागला. (कल्पित)

करणीचे फळ

एका गावी एक पुराणिक कुटुंब रहात असे. त्यांचे एक मोठे घर होते व पंधरावीस एकर जमीन पण त्यांच्या मालकीची होती. पुनर्हिताला तीन मुल्य होते त्यांना घोजारच्या जिल्ह्याच्या गावी नोकरी होती. ते सकाळी उजाडताच जवळपास आटोपून नोकरीवर जात व संध्याकाळी घरी परत येत.

त्या गावातच्या देवळात दररोज पुराण प्रवचन होई. पुराणिक बुवा व त्यांच्या बूढ पत्नी प्रवचनाने ज्ञान व गंध्याकाळी मुले घरी परत येत त्या वेळी त्यांच्याबरोबरच घरी येत.

पुराणिक बुवांच्या तिघां मुलांची लग्ने जिल्ह्याच्या ठिकाणीच झाली होती. त्यांच्या सुता शहरातच वाढल्या होत्या. त्यांच्या नवऱ्यांना नोकरी शहरात होती, परंतु वायकांना खेडेगावाने रहावे लागे. कारण

मासर लहानशा खेडे गावात होते. ते त्यांना आवडत नसे. त्या मन माझन कसे तरी आयुष्य कटीत होत्या.

मग्याकाळी सासूसासरे आपल्या मुलांबरोबर घरी परत येत. ती दोघे पुराणाळा गेली की सुनाना परत मोकळे वाटे. तिथी गप्पा मारीत व परस्परांच्या मनात येई ते मनमोकळेपणाने ओळखत बसत. मोठी सून एकदा म्हणाली—“या खेडेगावात आपल्याला नाही बूवा!”

दुसरी म्हणाली—“बहिनी तुम्ही म्हणालां ते अगदी खरे आहे बघा! मी सांगते, म्हाताऱ्या माणसांच्या मुळेच आपली पुढःसंडळी गाव सोडून इतर कोठे जायला तयार होत नाहीत.”

तिसरी म्हणाली—“माझ्या आईवडिलांनी, आमच्या यांना शहरात नोकरी आहे हे पाहून व हे शहरात राहतील असा विचार करूनच

माझे लग्न त्यांच्याशी करून दिले हे जसे व्हायचे आहे, त्याची त्यांना थोडी जरी कल्पना असती तर त्यांनी आमच्या लग्नाला होकार दिलाच नसता."

आतां तिचींनी काहीतरी करून, लागले तर भांडून शहरात रहायचा उपाय करण्याचे ठरविले. कारण सासूसासऱ्याच्या परवानगी शिवाय शहरात राहणे होणार नाही, त्या थोडक्यात होण्या.

"आपण त्यांची आज्ञा कधी मोडली आहे का?" एक म्हणाली.

"म्हणून तर आपली कोणी पर्दा करीत नाही," दुसरी म्हणाली.

"परंतु आपल्या आईवडिलांना कळले की आपण आपल्या सासूसासऱ्यांची

"आपण यापुढे सासूसासऱ्यांची आज्ञा मोडायची तर नाही. सांगकाभ्या-सासूत वागायचे. जेवढे सांगितले असेल तेवढेच करायचे. परा ते अर्धवट राहो कि विषयून जावो. तिकडे दुलंघ करायचे अस केल की म्हातारे म्हातारी काटाळून जातील आणि वंचो पाहून निराले रहायचे पुरुष मंडलीना मुचवित्त येईल." ही युक्ति मुचवित्त दोघी धाकट्यांनी करायचे कवून केले.

दिवसापासून तिघी सुतांनी घरात बडबोरी मुरू केली. सासूने केर काढायला सांगितला की त्या केर काडीत वण केर

सांचून राहू लागली

सासूने कपडे घुवायला सांगितले की ते धुवून पिळेत तसेच ठेवून देत वाळत घालायला सांगितले की वाकडे तिकडे वाळत घालीत. वाळलेले कपडे काढून आणीत नव्हत्या विचारले की म्हणत. "मला तर कपडे कोठे सांगितले होते?" वगैरे

मांडी घासायला सांगितली तर घाशीत पण धुवून घरात आणून ठेवण्या-ऐवजी नहाणी घरातच टाकून ठेवीत.

सासूने सामन्याला जेवायला सांगितले की वाडीत पण भात वाडल्या तर

वरण नाही, वरण वाडल तर तूप नाही. भाजी किंवा कोशिंबिरी मागितल्या शिवाय वाढायच्या नाहीत.

सैपाक करायला सांगितला की सैपाक करायच्या, पण कधी भात करपायचा, तर कधी आमटीत मीठच नाही आणि भाजीत मीठ

मुतांची ही वागणूक पाहून सासूसासरे बेजार. सुताच्या तोंडी किती लागायचे म्हणून जे घडे मुलांना मागत. मुलांनी सर्व एकून घेतले व म्हणाले-"त्यांना वठणीवर आणण्याचा उपाय आम्ही करतो."

तिघा मुलांनी एक युक्ति योजली. दिवाळी जवळ आली. मोठ्याने नायकोला विचारले-"तुला काय आवडते?"

“मला बनारसी शालू आवडतो.” मोठी म्हणाली.

नवऱ्याने विचारल्यावर मधली म्हणाली—
“मला सोन्याच्या बांगड्या आवडतात.”

तिसरी म्हणाली—“लहानपणापासून मला चंद्रहाराची किती हौस होती. तीच यावेळी आणता.”

दिवाळी येईपर्यंत तिघी उत्सुकतेने आपापली मागणी कशी पुरी होते याची वाट पाहू लागल्या. मोठीने कोणत्या रंगाची साडी पाहिजे हे सांगितले नव्हते. मधलीने बांगड्यांचा धाट काढला होता. सांगितले नव्हते. धाकडीने चंद्रहाराविषयी सविस्तर काहीच सांगितले नव्हते.

दिवाळीच्या आदल्या दिवशी संध्याकाळी तिघे परतीच्या इच्छेप्रमाणे वस्तू घेऊन आले. सर्व मंडळी आणले आहे, पहा—माजघरात जमली. मोठ्याने बनारसी शालू काढून आईच्या हातात देत विचारले—
“आई, तुला हा आवडला का? हा नस. माझ्या बायकोला तो आवडतो.”

मनाच्या आई म्हणाली—

“मी तिच्या विचारले तेव्हा ती म्हणाली, मला बनारसी शालू आवडतो. पण ती हे कोठे म्हणाली की तिला नेसायला हवा आहे.” मोठा म्हणाला.

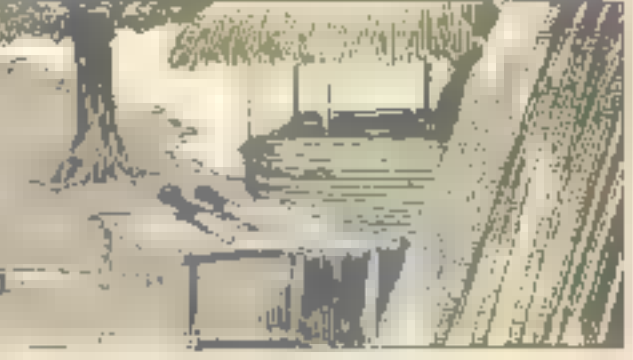
तुमच्या मुलाने बिलवर आईला हातात घालायला सांगितले. म्हणाला—“तुझ्या मुलाला ते आवडतात म्हणून आणले आहेत.”

तिसऱ्या मुलाने आईच्या हातात चंद्रहार देत तेच सांगितले.

तिघा मुलांचा चेहरा एकदम उतरला. त्यांची सामूसासऱ्यांचे पाय लक्षात आगितली.

मासू म्हणाली—“अग, म्हातारपणी का मी सर्व घालणार आहे. तुमच्या साठीच हे आहे. आमच्या जवळ आहे ते तुमचेच आहे. घ्या आपापली वस्तू.”

त्यानंतर मुलांनी सामूसासऱ्याच्या आज्ञेबाहेर काही केले नाही व सांगकामेपणा सोडून दिली.

स्वयंवर

फार मुनी गोष्ट आहे. देवगिरी नगरावर राजा मुदर्शन याचे राज्य होते. एकुलत्या एका मुलीचे बंडेसेना असे होते. तिच्या ब्याबरोबर रुप-लावण्य गेले. दूरदूरच्या राजकुमारांकडून तिला मागणी घालण्यासाठी दूत येऊ लागले. एक तर ती सुंदर होतीच, या विवाह ती राजाची एकुलती एक मुलगी वसल्यामुळे जावईच गादीला होणार होता.

परंतु राजासमोर बंडेसेनेचे लग्न म्हणजे एक मोठा उभा राहला. तिचे लग्न कोणा एका विनिष्ट राजकुमाराशी दिले इतर राजकुमार रागावतील. त्यामुळे देवगिरीवर केव्हा कसे संकट येईल हे सांगणे कठीण होते. या संकटातून बाचण्यास एकच एक मार्ग होता, तो म्हणजे स्वयंवर. परंतु स्वयंवराचा निर्णय घेणे

वेळील तितकेसे सोपे नव्हते. बंडेसेनेने आवडीप्रमाणे करमाला एकाद्या राजकुमाराला घातली तरी देखील इतर राजकुमार रागावणार नाहीत असेही नव्हते.

राजा काय करावे या विचारात पडला एका जव्हेन्याने घेऊन आणली एक उभा केला.

ती समस्या अशी होती,—जव्हेन्याला व्यापारासाठी परदेशी जावयाचे होते. वाटेत चोरांची भीती होती. म्हणून व्यापारी एका पोकळ काठीत हिरे भरून घेऊन विचारात होता. एका सुताराने तशी काठी करून घ्यायचे कबूल केले. परंतु त्याने दोन अटी लावल्या. पहली अट ही होती काठीत हिरे ठेवताना व्यापाऱ्याने पाहतां कामा नये. दुसरी अट अशी होती की व्यापाऱ्याने काठी नेल्यावर एक पहिनाभर हिन्यावद्दल जबाबदार सुतारच

राहील. म्हणजे म्हाण्याभराण्या अचघोत काठी तोडून पाहिली व हिरे सापडले नाहीत. मृतार त्या हिऱ्याची किंमत देईल आणि काठीत हिरे सापडले तर त्यांची किंमत व्यापाऱ्याने मृताराच्या यावयाची. एका महिन्यानंतर व्यापाऱ्याने काठी तोडून पाहिली आणि हिरे सापडले नाहीत तर त्याबद्दल मृतार जबाबदार राहणार नाही.

त्या दोन्ही अटीत ज्या अडचणी येण्याची शक्यता होती त्यांच्या विषयी व्यापाऱ्याने विचार केला नाही आणि दोन्ही अटी मान्य केल्या. मृताराने व्यापाऱ्याकडून हिरे मागून घेतले आणि काठी तयार करून व्यापा-

ऱ्याला दिली. व्यापाऱ्याने फार सावधाने काठीत हिरे आहेत की नाहीत हे पाहिले. परंतु काठीत हिरे आहेत की नाहीत हे त्याला कळले नाही. कारण काठीला कोडे माभा दिसला नाही आणि वाजवून राहिले तर कोडे पोकळी दिसली नाही. मृताराने हिरे गडप केले असावेत आणि एक साधी काठी तयार केली असावी असे व्यापाऱ्याला वाटले. परंतु काठी मोडून पाहिली आणि भात हिरे सापडले तर पुरी किंमत घाबी लागेल. परंतु हिरे सापडले नाहीत तर मृताराकडून हिऱ्याची किंमत किंवा हिरे वसूल करता येतील. पण ते होणार कसे? एका महिन्यानंतर काठी तोडून पाहिली. हिरे सापडले नाहीत तर तो मृतार त्याचा जबाबदार नाही. असे पडले होते त्याला.

हिऱ्याच्या व्यापाऱ्याने ते कोडे राजाला पेंऊन कळविले आणि म्हणाला— "महाराज, मला काठी मोडल्याशिवाय भात हिरे आहेत की नाही कळले पाहिजे."

राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी व्यापाऱ्याने हे कोडे राजाला फार उपयोगी वाटले. राजाने दबंडो पिटविली की राजकन्येसाठी स्वयंवर रचण्यात आले आहे. राजकुमारीच्या रूपलावण्याची कीर्ति ऐकून दूरदूरून राजकुमार स्वयंवरास आले.

माघी काठी आहे की काठीत एखादी वस्तु लपवून ठेवण्यात आली आहे. ही गोष्ट सप्रमाणसिद्ध करून दाखवेल त्याला राजकन्या स्वयंवराची वरमाला पालेल."

काठी एका टेबलावर ठेवण्यात आली. एकेका राजकुमाराने काठी उचलून हळवून ठोकून निरनिराळ्या प्रकारे काठीची परीक्षा करून भात काही आहे का पाहिले. काठीला कोडे नांघा दिसला नाही. काठी छान तुळतुळीत होती.

"या काठीत काही नाही." असे सागून एक एक राजकुमार काठीची परीक्षा करून घेऊन जाऊन जाऊन वसु लागले. ते दृष्य पाहून व्यापाऱ्याचे काळीज खालीवर होऊ लागले.

इनच्या मुवर्चेल नगराचा युवराज आपल्या आसनावरून उठून पुढे आला. त्याने काठीचा मध्यभाग एका दोंडावर ठेवून काठी आडवी शकून पाहिली व म्हणाला—

"या काठीत खात्रीने काहीतरी आहे. पण पाणी भरून एक टब असेल तर मी ते सिद्ध करून दाखवू शकेन."

राजाच्या नोकरांनी पाण्याने भरलेला एक टब आणून समोर ठेवला. युवराजाने ती काठी पाण्यात टाकली. ती काठी पाण्यात सरळ उभी राहली. काठीचा अर्धा भाग पाण्यात बुडलेला होता. बाकी भाग पाण्यावर होता.

ही सामान्य काठी असती तर काठी पाण्यात आडवी तरंगत राहली असती. काठीचा खालचा भाग पाण्यात बुडलेला आहे याचा अर्थ त्याचे वजन जास्त आहे. भागाल काहीतरी यजन अगळेला वस्तु नपवीच आहे." सर्वर्चेल युवराजाने काठीत काही असल्याचे सिद्ध करून दाखविले.

त्यानंतर मुवर्चेल युवराजाशी चंद्रसेनेचा विवाह मुमुहूर्तावर भाटागाटाने पार पडला. विवाह गमारभ सगल्यावर काही दिवसांनी जवळी व्यापारासाठी परदेशी निघून गला.

एका गावी दोन भाऊ रहात होते. ते एकाहून एक चिकू होते. एकदा धाकट्या भावाना कोणत्या तरी गावी जावयाचे होते. म्हणून तो पहाटेच उठून वहाणा घालून निघाला. मोठे भाऊ बालून गेल्यावर त्याने विचार केला, घरून निघण्यापूर्वी दिवा विझवित्यासताय निघालो होतो. मोठा भाऊ घोरत पडला असेल. म्हणून उचलून नेल तरी काही नाही. दिवा उज्यावेपर्यंत राहील, किती तेज अडून जाईल कोणाचा ठाऊक? तो विझविलाच पाहिजे, असा विचार करून तो घरी परत आला.

तापयंत मोठा भाऊ उठलेला होता. त्याने धाकट्या भावाना काहीतरी सांगितले- "का रे, परत आलास?"

"गाही गाही रे, दिवा विझवायचा वितरण येतो होतो. तु मागला होतासत आठवले. विनाकारण तेस किती तरी अडेल, म्हणून दिवा विझवायला परत आलो." धाकटा भाऊ आपला कसरीपणा नमुणाला.

"वेड्या, मोठे मोठे दिवा जाईल म्हणून एवढी पायपीठ केलीस, परंतु तुझ्या वाहणा किती मासूम मिजून गेल्या याचा विचार केलास का?" मोठ्या भावाने विचारले.

अबू-कीर

कित्येक शतकांपूर्वी अलेक्झेंड्रिया या गावी अबू कीर नावाचा एक रंगारी आणि अबू सीर नावाचा एक न्हावी असे दोघे-जण रहात असत. त्यांची दुकाने शेजारी शेजारीच होती.

अबू कीर पहिल्या सोटे बोलणारा लुच्चा होता. तो वाटेल ते वाईट काम करायला मागं पुढे पहात नसे. कोणी त्याच्याकडे कपडे रंगविण्यासाठी आला की रंग रंगरे विकत घेण्यासाठी मागून तो गिऱ्हाइकाकडून पहिल्यानेच पैसे मागून घेत असे. गिऱ्हाइकाने दिलेले पैसे तो उडवून टाकी आणि पुढे गिऱ्हाइकाचे कपडे विकून टाकून ते पैसे देखील पिण्यात उडवून टाकी. गिऱ्हाइकाने येऊन विचारले की, 'काय रे कपडे तयार झाले का. की तो 'उद्या किवा परवां देतो' म्हणून मागून त्यांना परत पाठवतो. कधी जल्माची शपथ घेऊन सांगे

की 'कायको झाली व त्यामुळे दम घ्यायला सुद्धा फुरसत मिळाली नाही. दोन कार दिवसांततर नक्की देतो?' असेथ काही तरी लोटे मागून गिऱ्हाइकाला परत पाठवून.

पुढच्या गिऱ्हाइकाने दटावून विचारले "खरे सांग, आमचे कपडे तु काय केलेस? परत कार, जाम्ही दुसऱ्या रंगण्याकडे देऊ." तर तो उत्तर देई- "मालक! मी काय करू, माझे कर्म! मी आपले कपडे रंगवून बाहेर काढून टाकले आणि आत येऊन बसलो. थोड्या वेळाने येऊन पाहतो तो नाहीसे झालेले."

गिऱ्हाइक भोळा असला तर म्हणे- "सर्व त्या जल्लाची मेहरबानी बाबा! तु सरी काय करणार?" रागीट किवा तापट असला तर त्याच्याशी मांडायला तयार होई.

असे बरेच दिवस चालले होते. शेवटी अजु कीरच्या काही गिऱ्याइकांनी शहराच्या काजीकट आपले गान्हाणे नेले. परंतु अजु कीरकडून आपल्या कपड्यांची किंमत खमूल करण एकाला देखील झाले नाही. कारण दुकानावर जर्नी आली तर दुकानात काही एक सांपडलेच नाही.

घोडघाब दिवसात लोकांना अजु कीरच्या लुच्चेगिरीची चांगली कल्पना झाली. तेव्हापासून त्याच्याकडे गिऱ्याइका येऊन तो अजु कीरच्या आपले पोट भरणे देखील अशक्य प्रौढ लोकांनी म्हणून एक दिवशी तो अजु कीरच्या दुकानात जाऊन आपल्या स्थितीचे वर्णन करून रडू लागला.

अजु कीरची कीच खाली. तो त्याचे मातून करीत म्हणाला— 'मित्रा! शेवटच्याला मदत करण भास करतंय आहे. मी जी मोठभाकर खाईन ती तुला पण वाढीन.'

अजु कीर त्या दिवसापासून अजु कीरच्या घरी येऊन राहू लागला आणि त्याला जे लाग ते मागून घेऊन परजा भागव एक दिवशी अजु कीर अजु कीरला म्हणाला— 'मित्रा! हजामत करण्यात किंवा कम कापण्यात कमी दुशार आहे. मुळीच नाही परंतु मी मरीब आहे. म्हणून माझ्याकडे कमी लोक येतात. माझी प्राप्ति तुझ्या व माझ्या कुटुंबाच्या पुरे एवढी नाही.

त्यावर अजु कीरने मुनविले— 'मित्रा! सहरात तुम्हा मीट चालत नाही व व्यापार बंद पडला आहे. या भावातले लोक मूर्ख आहेत. तु इतकी मेहनत करतोस, तुझ्या हातात कसब आहे, तरी तुला फक्त सहन करावे लागतच आहेत, हे नाही आवडत हा देण सोडून दुसरीकडे कोठे तरी यात्र या. आपले नशीब तत्कीच धमकेल. आपण कावडघान पेम गोळा तेव्हा परदेशात कोठे तरी जाऊन भाव्याची परीक्षा करून पाहू या.'

अजु कीर त्याचा अजु कीरच्या मनावर जादूसारखा परिणाम झाला. दोघे प्रवासाला निघाले बरून निघण्यापुर्वी

कीर म्हणाला— 'भाजपासून आपण परे- न्वरांना अलकाची शपथ घेऊन दिले पाहिजे की आपण परस्परांची सक्क्या भावा- नारायं राग दोघे जे मिळवू, दोघांची व्यावर सान्दकी राहिल, दोघांपैकी कोणाला पहिल्याने काम मिळाले तर मिळकतीचा उपयोग दोघांनी करावयाचा.'

अजु कीरने, अजु कीर म्हणाला ते मान्य केले. दोघांनी कुराण हातात घेऊन आपा- शपथा केल्या आणि दोघे बदरावर गेले. तेथे जहाज नारायथा तयार उभे होते. दोघे जहाजात बसले.

त्याचा प्रवास सुखाचा झाला. या एकूण एकदा सत्तीस प्रवासी होते. जहाजात एकाटा अजु कीर. तो आपला

मिथ अबू सीरला म्हणाला—“मिथा! आपल्याला साप्यापिण्याची काहीतरी व्यवस्था केली पाहिजे. मी पाहतो, कोणी हजामत करवून घ्यायला तयार आहे का. असले तर आपल्याला खायला प्यायला फुकटात मिळेल व जर पैसे पण मिळतील.”

“ठीक, विचारून पहा.” असे सांगून अबू सीरने लागून दिली.

अबू सीर आपली घोपटी घेऊन जहाजावर यात्रेकरूंच्या मधून हिंडू लागला. एकाने त्याला बोलावून त्याच्याकडून हजामत करवून घेऊन त्याला पैसे दिले. ते घेऊन अबू सीरने त्याचे आभार मानले. म्हणाला—“हुजूर, या प्रवासात पैशाने का

काही खायला तर आपले फार उपकार होतील आमच्यावर.”

त्या यात्रेकरूने म्हायला पाव रोटी आणि जे त्याला गवय होते, दिले. अबू सीर ते घेऊन जहाजाच्या वरच्या बाजूला गेला. अबू सीर भोरत पडला होता. जेवण जेवले. अबू सीरने उल्ल्यावर रोटी व भाजी सर्व घेतली आणि अबू सीरला काहीच उरले नाही.

सीरने दिवसभर करून तीस रोट्या, मास, भाजी व इतर पदार्थ त्यानंतर पंधरा दिनांर रोखपण मिळविले. यात्रेकरू त्याचे काम पाहून खूब झाले.

एक दोन दिवसात जहाजावरच्या सर्व यात्रेकरूंना अबू सीरविषयी चांगली माहिती मिळाली. जहाजावरच्या कानावर पण गोष्ट गेल्याशिवाय राहिली नाही. त्याने अबू सीरला बोलावून हजामत करवून घेतली. अबू सीरने हजामत करताना त्याच्या गरीबीविषयीचे व त्याच्यावर अबू सीर नावाच्या रंगान्याची जबाबदारी असल्याचे मागितले. कप्तान स्वभावाने दयाळू होता. अबू सीरची त्याला कोव जाली. तो अबू सीरला म्हणाला—“या प्रवासात तुम्ही जितके दिवस जहाजावर राहाल, तुम्ही दोघे माझ्यावर जेवत जा.”

सीर जहाजावर झोपला होता. तोप मोठ्यावर त्याला जवळ पुष्कळ रोट्या, इतर खाण्याचे पदार्थ दिसले. त्याने चकित होऊन विचारले—“जरे, हे सर्व कोठून मिळाले?”

“सर्वे त्या जल्माची मेहेरबानी आहे.” अबू सीर म्हणाला.

अबू सीर भराभर ह्यापल्यासारखा खाऊ लागला. ते पाहून अबू सीर म्हणाला—“जरे एकदम एवढे नकोस. उद्या करिता थोडे राहू दे. मासिवान रात्री कप्तानाने आपल्याला दोघांना जेवायला बोलाविले आहे.”

“नाही वृत्ता, नाही येणार मला पिताचा विकार झाल्यासारखा वाटतो आहे. मला हेच खाऊ दे. मू कप्तानावर जेवत जाऊन जेव.” असे सांगून अबू सीर खाऊ लागला. त्याचे खाणेपण कसे भयंकर वाटत होते. त्याच्या पोटात कसली आग उठली होती कोण जाणे? बोकाने भरत होता. पाणी पीत होता. नाकातोंडाचा स्वात अमदा मोठ्याने होत होता.

अबू सीर होता, त्याच वेळी कप्तानाचा नोकर दोघांना जेवायला बोलावला आला. अबू सीर म्हणाला, “मी नाही येत.” तेव्हा अबू सीर एकटाच

आलेला पाहून कप्तानाने त्याला विचारले—“तुम्हा मित्र कोठे आहे?”

“त्याला मळमळते आहे. पिताचा विकार झाल्यासारखे वाटते आहे.” अबू सीर म्हणाला.

“तो लवकर बरा होईल.” असे सांगून त्याने अबू सीरला जेवायला बसविले. जेवण झाल्यावर अबू सीर आभार मानून निघाला तेव्हा कप्तानाने एका ताटात सर्व पदार्थ वाटून त्याच्या हातात देऊन म्हटले—“हे ताट तुम्हा मित्रासाठी आहे.”

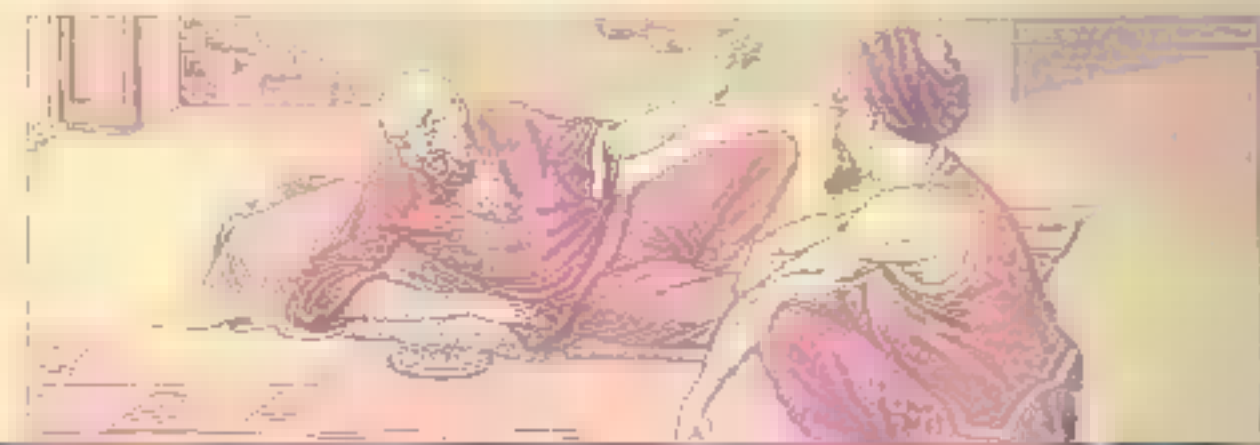
अबू सीर परत आल्यावर आपल्या मित्राला म्हणाला—“पाहिलेस, मी तुला

बरोबर चढायला किती मांगितले, पण तु
ऐकले नाहीस आणि येथे शिळे व साधे
खायला होते, त्यावरच हात मारलाम। पण
हे गहा, कप्तानाने तुझ्यासाठी काय पाठ-
विले आहे? तु आयुष्यभरात असला कवच
खाल्ला नसशील."

"अरे, बघू।" असे म्हणत अबू कीरने
ताट पुढे ओढून घेतले आणि वकावका
आधाशाखारखा खाऊ लागला आणि पाहतां
पाहतां त्याने सर्व ताट रिकामे केले. त्या-
नंतर दोघे झोपले.

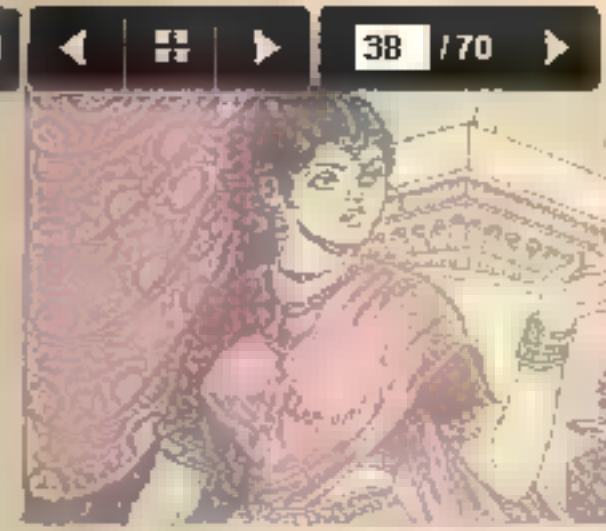
वीस दिवस प्रयाण चालू होते. अबू सीर
पररोज उठून प्रवासी लोकांच्या हजामती
पैसे व पदार्थ मिळवून आणी.
रात्री कप्तानाबरोबर जेयी, परंतु कीर
खाणे पिणे व झोपणे याशिवाय काही एक
करीत नसे.

एकविंशत्या दिवशी कोणत्या
तरी अपरिचित नव्या बदराळा लग्नात
अबू कीर व अबू सीर दोघांचो गावात
जाऊन एका धर्मशास्त्रज्ञाकडे गेले.

चेतल्या. कितीत बगैरे अबू सीरनेच दिली.
अबू कीर इतके दिवस पित्तविकार झाल्याचे
सांगत राहला. म्हणून अबू सीर त्याला
खोलीतच राहायला सांगून स्वतः गावात
व बाजारपेठेत हिंडू लागला. त्याने एका
गल्लीच्या कोपऱ्यावर थोडीशी जागा ठरवून
घेतली व आपले काम सुरू केले. शुरुवा-
तीला त्याच्याकडे मजूर, गाढवे हाकणारे,
केर काढणारे बगैरे लोक हजामत करवून
घेत. पण त्याच्या हाताचे
पाहून मोठमोठे व्यापारीपण येऊ
लागले.

अबू सीर सध्याकालपर्यंत काम करीत
आणि लाण्यापिण्याचे पदार्थ विकत घेऊन
आणत्या खोलीतच राहत येई. आप्यावर
अबू सीर उठतो. त्याला उठवायला
तसा प्राप्ति होत नसे. सांगूतीचा आला
तो तो उठून बसे. नंतर दोघे बसून खाऊन
पिऊन येत. (कथा)

लारवी हार

एका गावात एक इनामदार व एक
जाहगीरदार शेजारी शेजारी रहात
असत. दोन्ही कुटुंबांची परस्पररांशी फार मैत्री
होती. एकदा जाहगीरदारांकडे इनामदारांना
बोलवणे होते व ते सकुटुब मेजवानीला
भेले. बरोबर त्यांची मुलगी तारापण येऊ
होती. त्यांना थोडा उधोर झाला.
म्हणून नव्या मुनवाईसाठी जे दागिने तयार
करविण्यात आले होते ते ताराला पाहता
आले नाहीत.

इनामदारांनी एक रुपयांचा हार
करविल्याचे ताराने ऐकले होते. तो हार
पाहण्याची ताटाच्या मनात फार इच्छा होती.

ताराने इनामदारांची मुलगी सुवर्णाला तो
हार दाखविनेस का विचारले. पण सुवर्णाने
थोड्याशा तिरस्काराच्या आवाजातच
वकार दिला. तरतला तो अपमान वाटला.
तिकडे मेजवानी चालू होती. एका कोपऱ्यात

एक म्हातारा मनुष्य बसलेला ताराला
दिसला. परंतु त्याचे कपडे अगदीच जुने व
फाटके होते. त्याला कोणी जेवायला बोला-
विले नाही की त्याची विचारपूस केली
नाही. तिला वाटले की तो कोणी धरातला
जुना भोकर विचार असेल, ताराला त्याची
फार कीव आली. तिने त्याला विचारले—
"बाजोबा, तुम्हाला जेवायला येथेच आणून
वेऊ का?"

म्हाताराने हलवूनच होकार दिला.
ताराने एका ताटात मिठाई बगैरे वाटून
आणून त्याच्या समोर ताट ठेवले. त्या
म्हाताराने ताराला विचारले—"मुली! तू
हार दाखवायला विचारीत होतीस? तुला
तो हार पहावयाचा आहे का?"

"त्याच्याविषयी मैत्रीणी विचारतील तर
सांगता यावे यासाठी पाहण्याची फार इच्छा
होती." तारा म्हणाली.

“चल माझ्याबरोबर मी दाखवितो.”

“तुम्ही दाखविणार? तो कसा काय?”

“तू ये तर. या घरात कोठे काय असते, सगळा सर्व बांगले माहीत आहे.”

हार पाहण्याची इच्छा मनात असल्यामुळे ती त्याच्या बरोबर गेली. म्हातारा तिला तिसऱ्या मजल्यावरच्या एका

घेऊन गेला. त्याने एका कपाटातून एक मखमली डबी काढली, डबीत तो ‘लाखी हार’ होता. तो सुंदर होता. तारा

तिला स्मितीत पाहून म्हातारा म्हणाला—“तुला त्याचे एक चित्र काढून देतो, म्हणजे वाटले तर चित्र दाखवून आपल्या मैत्रिणींना हार कसा होता हे

लाखी हाराचे एक रेखाचित्र काढून दिले.

ताराला तेथे वेळ सांभावेसे वाटत नव्हते. म्हणून ती म्हातारा ती हार ठेवू लागला त्याच वेळी ती आपल्या घरी निघून गेली

जहागीरदाराकडच्या लग्नाला आणखी एक उरला होता. तारा आपल्या सोलीत बसून होती, तेव्हा जहागीरदारांच्या घळत तिला निरोप आला. जहागीरदारांच्या घरी गेली तेव्हा त्यांच्या घरी गोंधळ उडून गेलेला तिला दिसला. जहागीरदारांनी ताराला विचारले—“काय ग तारा, मेजवानीच्या दिवशी तू काखी

पाहिल्याचे तिला सांगितले होतेस?”

ताराने आपल्या मैत्रिणीला खरोखरच सांगितले होते, आणि तिला ती हार द्यायला पाहिल्याला होता हेदेखील सांगितले होते. उमा ताराची मैत्रीण होती तशी सुवर्णाचोपण होती. म्हणून तारा म्हणाली—“होय, पाहिला होता.”

तिच्या तोंडी सर्व ऐकून घेतल्यावर जहागीरदारीण म्हणाली—“म्हणून मी म्हणत होते, म्हाताऱ्याला बोलावू नका. म्हातारपणी पेशाबा एवढा मोह! म्हणूनच ते काढके कपडे घालून आला होता.”

“ते तर म्हणाले की घरचे आहेत.” तारा भीत म्हणाली.

“घरातलेच आहेत, नाहीतर त्या कपाटात आहे हे त्यांना कसे कळले असते? ते त्याच दिवशी निघून गेले. पोलिसात वडी करविली आहे, परंतु अद्याप पत्ता लागला नाही.” जहागीरदारीण म्हणाली.

ताराला आमचक्यच वाटले. त्याने चोरी केली असेल, हे तिला खरेच वाटेना. तिच्या म्हाताऱ्याने त्या लाखी हाराचे काढून दिलेले चित्र होते. त्या चित्रावर लिहिले होते, गाव नारामणपुर, जिल्हा गोंडा, ज. प्र.

ताराला वाटले की म्हातारा आपल्या गावी गेला. म्हाताऱ्याने नाव शिवशंकर सिंह होते. कोणाला तो वडीरे कळविण्याच्या आशी त्याला भेटावे.

म्हातारा चोर भक्षण नाही. तो हार उचलून नेण्यामागे काही तरी गुपित असले पाहिजे, असे ताराला वाटले.

ताराने सर्व काही सांगितले आणि दोघे आईवडिलांच्या परवानगीने नारायणपूरला निघाले. तेथे गेल्यावर शिवराजकर सिंह आला नाही असे कळले.

म्हातारा भक्षा तऱ्हेने नाहीसा झाला आहे तर नक्कीच त्यामागे काहीतरी गुपित असले पाहिजे. कोठे अपघात तर झाला नसेल? जबळपासच्या इस्पितळात चवकशी करून पहावी. दोघांनी नारायणपूरच्या आसपासच्या इस्पितळात चवकशी करून

नावाचा नाही, परंतु शिवसिंह नांवाचा एक म्हातारा मनुष्य असल्याचे कळले. म्हणून दोघांनी भीत भीतच त्या इस्पितळात प्रवेश केला. समोरच एका जाटेवर त्या म्हातार्याला पाहून ताराला आनंद झाला. म्हातार्याने ताराला पाहताच ओळखले.

ताराने सुरवातीला त्याच्या तय्येची विपरीत व तिकडच्या गोष्टींची चवकशी केली. नंतर तिने तो चोरीनस गेल्याचे आणि धरती सर्व मंडळी पावसून गेल्याचे सांगितले. "एवढे म्हातारा 'सो लो' करून मोठ्याने हुमू लागला. म्हणाला- "मी दिवशी या रात्री एका साय- किलीचा घक्का लागून पडलो आणि अक्षमो झाल्यामुळे इस्पितळात येऊन पडलो आहे. पमेंदरसोर मंडळीना पास न्हावा व ती मंडळी पावसून जावी, हेच मला हवे होते."

"तू काळजीत पडल्यासारखी दिमते आहेस म्हणून सांगतो, नाहीतर मी त्या लोकांना पुष्कळ त्रास आयचे उरविले होते. त्यांनी माझा एवढा अपमान का केला? मला त्यांनी जेवायला बोलाविले, तंतर मी जुने कपडे घालून गेली म्हणून कोणी माझी विचारपूस केली नाही की मला जेवायला बसायला सांगितले नाही. मी त्यांची परीक्षा घेण्यासाठीच तसे कपडे घालून गेलो होतो.

त्यांना कायला वाटतं हात म्हातारा म्हणाला.

"आम्ही तुम्हाला कधी सापुर्वी त्यांच्या घरी पाहिले नव्हते?" ताराने विचारले.

"मी फार पूर्वी मुंबईला निघून गेलो होतो. व्यापार करून पुष्कळ पैसे मिळविले. जगात एकटा आहे. म्हणून रकत पुष्कळ पैसे जमा झाले तेव्हा व्यापारधंद्या सोडून तीर्थयात्रा करीत किंवा प्रवास करीत हिंडत असतो. परोपकारासाठी मिळविलेले पैसे खर्च करतो. माझ्या किंवा इतर मातेवाइकांना माझ्या दहा लाख रुपये आहेत. माहीत नाही. जे तर मुली, मू दुकान आली आहेत आणि मला पोलीसांच्या कथारचानून दाख- विण्याचा हेतूने आली आहेत. म्हणून मी हे सर्व तुला सांगितले. आणखी पुढे सांगतो, मी तो हार त्या दुसऱ्या कपाटाने ठेवला आहे. मी त्यांना गरवतणुकीबद्दल शिक्षा देण्यासाठी तसे केले.

पोलीस कचेरीत वकल गेली आहे तर मी तुला तो हार कोणत्या कपाटाने कोठे ठेवला आहे, हे नकाशा काढून दाखवितो. मी तो त्यांना दाखव, त्यांना सर्व कळेल." म्हातार्याने आपली पूर्वकथा सांगून नकाशा दिला.

काही वेळाने तारा व तिचा भाऊ तेथून निघाले. जातांना त्यांनी नसेला सांगून की पैशाची गरज असल्यास त्यांना कळवावे. त्यांनी आरले व पत्ता लिहून ठेवला.

नसे लिपित करून म्हणाली- "नाही हो, दिसायला अक्ष आहे. काळाने त्यांच्या नावाने पाच हजार रुपये आले. आणून वुजून जनरल बार्ड मध्ये त्याने स्वतःला ठेवायला सांगितले. तो सर्व करून परीक्षे रोम्यांना फळाचा रस घरी देतो."

तिसऱ्या दिवशी नारायणपूरच्या जहा- गीरदाराच्या धरातच हार सापडल्याचे वृत्त वर्तमानपत्रात निघाले.

सोन्याची तलवार

एक दिवशी अकबर बादशाह आपल्या बजिरांबरोबर मोठ्यावर बसून राजधानीत फिरायला निघाला. एका गल्लीत एक म्हातारी बाजूला उभी होती तिच्या हातात एक तलवार होती. बावसाहने जवळ जाऊन तिला विचारले—“बाबो! तुम्ही ही तलवार हातात घेऊन येथे काय कामासाठी आहात?”

“मी तलवार गरीब बाई माहे, बाबा! म्हणून ही तलवार विकायला जाणिली आहे.” म्हातारी म्हणाली.

अकबर बादशाहने घेऊन उमटून घानटून पाहिली. तलवारीने निराश होऊन बावसाहकडे पाहिले.

“तुम्हाला म्हणण्याचा अर्थ मला कळला नाही. तू निराश का दिगतेस?” बादशाहने विचारले.

“तसे काही नाही, मी ऐकते होते. तलवार बसुला हात ताबतो मी सोन्याची होऊन जाते. परंतु माझे मणीबच फुटके म्हणून मी तलवार बदलली नाही.” म्हातारी म्हणाली.

म्हातारीच्या हातारीवर बसून होऊन तलवार कोन नाही तिला दिली. पुढे गेला.

दरबारी पंडित

प्राचीन काळातील ही गोष्ट आहे. देशाच्या गादीवर धीकेतु नावाचा राजा करीत होता. अंग देशाशी वंग देशाने वंग होते. अंग देशाच्या राजाला वंग देश युद्ध करून जिंकणे होते. म्हणून त्याने वंग देशाच्या राजधानीत शिरायला गुप्तमार्ग व खोरवाटा कोडे कोडे आहेत याची चांगली माहिती काढून घ्यायला ते राज्य जिंकण्याचे ठरविले. त्यासाठी त्याने आपले काही हेर वंग देशात पाठविले. परंतु एकाही हेराला यश मिळाले नाही.

त्याच सुमारास वंगदेशाचा दरबारी पंडित वारला. म्हणून वंगदेशाच्या राजाने एका योग्य विद्वान व्यक्तीला आपल्या दरबारी पंडित म्हणून नेमण्याचे ठरविले. अंग राजाने त्या संघीचा उपयोग करून घेण्याचे योजले. त्याने आपल्या अनुयायां-

पैकी अंगशास्त्री नावाच्या पंडिताला वंग देशाच्या दरबारात पाठविले.

श्रीकेतुने अनेक पंडितांची परीक्षा घेऊन दोघांची निवड केली. त्यांपैकी एक अंगशास्त्री होता व दुसरा होता रामशास्त्री. रामशास्त्री वंगदेशाचा राहणारा होता. राजाने दोघांपैकी कोणत्या दरबारी पंडित म्हणून नेमणार, उद्या त्याची घोषणा करीत असे सांगून दोघांना निरोप दिला. त्या दिवशी संध्याकाळी श्रीकेतु आपल्या राजवाड्याच्या गच्चीवर फिरत होता. त्या येथी तेथे एक कबूतर उडत आले. त्याच्या पायाला एक चिड्डी बांधलेली होती. चिड्डीत हा मजकूर होता—“दरबारी पंडित म्हणून रामशास्त्री नेमावे. नाहीतर शत्रूचा धोका सोसावा लागेल. सावध रहावे!”

सावध करून देणारी ती चिड्डी बांधून राजाला राग आला. रामशास्त्रीनेच ही

चिट्ठी लिहून पाठविली असाथी, राजाला वाटले. राजाने आपले शिपाई पाठवून रामशास्त्रीला कारविली. बातमी 'हा हा' म्हणता राजधानीभर पसरली. अंगशास्त्रीची बुद्धि यशस्वी झाली. म्हणून त्याला आनंद झाला.

त्याला अटक कां झाली हे रामशास्त्रीला मात्र मूळीच कळले नाही. त्याने राजाला भेटण्यासाठी परवानगी मागितली. त्या दिवशी रात्री राजा श्रीकेतु रामशास्त्रीला तुरुंगात जाऊन भेटला. कवूतरादारे मिळालेली चिट्ठी रामशास्त्रीला दाखवून राजा म्हणाला—"तुला कैद करण्याचे कारण ही चिट्ठी आहे."

लक्षपूर्वक दाखली आणि म्हणाला—"महाराज, या चिट्ठीताने फार मोठा कट आहे, अशी मला मला आहे. मला अशी चिट्ठी लिहिण्याचे कारणच काय? अंग शास्त्री खरा पंडितच नाही. प्रति स्पर्धा वरोवरीच्या माणसाशीच होते. म्हणून एवढा मलाच मिळणार, यात मला थोडी देखील शंका नव्हती. मला आतां ही नाही. परंतु हे मिळू नये यासाठी कोणीतरी केलेला हा कट आहे. ती गरज अंगशास्त्रीपिवाय जाणली कोणाची असेलसे मला नाही. अंगशास्त्री दरवारी पंडित होण्यासाठी प्रयत्न कां करीत आहे, या गोष्टीची चवकशी आपण करून पहावी तो आपल्या देशाचा राहुणारा पण नाही." रामशास्त्री म्हणाला ते ऐकल्यावर राजाचे उघडले. रामशास्त्रीला लगेच सुटका देण्याचा राजाने विचार केला.

परंतु रामशास्त्री म्हणाला—"महाराज, मला जाणली काही काळ तुरुंगातच राहू द्यावे. कारण अंगशास्त्रीला शंका येण्याची शक्यता आहे. आपण त्याला उद्या दरवारी पंडित म्हणून नेमावे. त्याच्यावर रात्रंदिवस नजर ठेवण्यासाठी हुशार हेर नेमावे. हा शक्यता हेर असावा, अशी मला एक शंका वाटत आहे." रामशास्त्रीला कैद

परतला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने अंगशास्त्रीला दरवारी पंडित म्हणून नेमले. त्याचा राहुण्यासाठी एक वाडा देऊन त्याच्या सेवेला नोकरचाकर नेमले. त्यांच्यापैकी त्याला आवश्यक अशा दोघांविधा संपादकांना इतर नोकरांना निवडून अंगशास्त्रीने त्यांच्याबरोबर एका बलदंड व्यक्तीला आपला स्वतःचा सेवक म्हणून निवडले तो बलदंड मनुष्य पूर्णपणे बहिरा होता अशा माणसाने ठेवून पण शास्त्रीला वाटले.

दिवशी अंगशास्त्रीला दरवारी पंडिताच्या पदावर नेमले. त्याच दिवशी त्याला भेटायला अंग देशाचे काही हेर आले. अंगशास्त्रीने त्या बहिऱ्या नोकराला सोडून इतरांना काही तरी कामाच्या निमित्ताने बाहेर जाण्या सांगितले. नंतर त्या हेरांना म्हणाला—"तुम्ही राऊन आले.

असल्या महाराजाना मी राजाच्या बाले-किल्ल्यात शिरलो असल्याचे कळवा."

तो बलदंड मनुष्य खरोखरी बहिरा नव्हता. तो अंग देशाच्या हेरखात्याचा प्रमुख होता तो थोडा वेळ बाहेर गेला आणि त्याने तो बातमी एका हेराकरवी महाराजांपर्यंत पोचवी केली.

अंगशास्त्रीला भेटायला आले हेर परत जाण्यापूर्वीच राजाच्या शिपायांनी त्याला व अंगशास्त्रीला कैद केले.

त्या दिवशी राजाने रामशास्त्रीला कैदेतून सोडून आदरपूर्वक दरवागत बोलाविले. त्याचा सरकार करून त्याने, कशा तऱ्हेने राख्यावर आलेल्या एका मोठ्या संघातून राज्याचे रक्षण केले, दरवारी लोकांस सांगितले आणि त्याला आपल्या दरवारी पंडिताच्या पदावर नेमले.

अंगशास्त्री त्याच्या भाषीदारांनी ते अंग देशाचे हेर असल्याचे कवूल केल्यावर योग्य शिक्षा देऊन तुरुंगात टाकण्यात त्या हेरांना म्हणाला—"तुम्ही राऊन आले.

मूर्ख मुले

एका गावी एका श्रीमंत माणसाना एकदा एक दोन मूर्ख मुलगे होते. एकदा जेवणारच्या वेळी एक जमीनदार मरण पावला. त्या श्रीमंत मनुष्याची स्वतःची तय्यार करी नव्हती. म्हणून त्याने आपल्या मुलांना बोलाविले व म्हणाला—“तुम्ही दोघे शेजार जमीनदाराच्या घरी जाऊन त्याच्या कुटुंबियांजवळ सहानुभूति व्यक्त करून या.”

म्हणाला—“बाबा, मी जातो. सहानुभूति कशी व्यक्त करावयाची ? सांगा.”

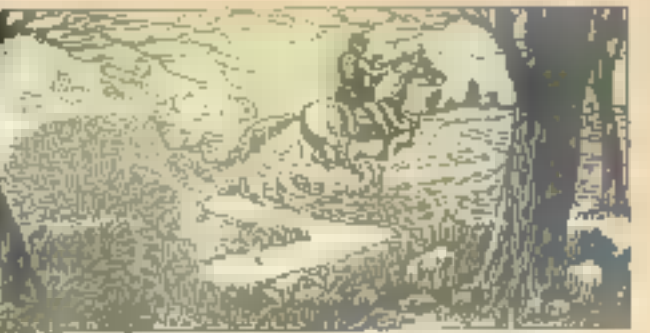
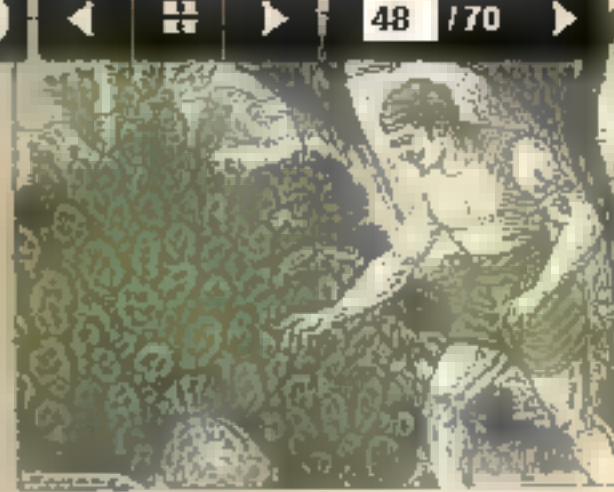
“अरे तेंच चार माणसे जोजतीत तें सांग.” श्रीमंत माणूस म्हणाला.

धाकटा मुलगा जमीनदाराच्या गावी गेला. तेव्हा चारपांच गण दाहेर बोजत होते—
“बरं झालं, गावावरची पीडा कायमची टळली.”

त्यानंतर धाकटा मुलगा घरात गेला आणि जमीनदाराच्या बायकोला म्हणाला—
“बाबू! बरं झालं, गावावरची पीडा कायमची टळली.”

ऐकून जमीनदाराच्या मुलांनी धाकटा घराबाहेर ओढून बाहेर धाडला.

धाकट्या अशी दुर्गंत ऐकून मोठा भाऊ जमीनदाराच्या घरी जाऊन बायकोला म्हणाला—“बाबू! माझा धाकटा भाऊ मूर्ख ! त्याला समा कर. कुत्रा कोणी सेप तर सहानुभूति स्वतः देईन.” ते ऐकून जमीनदाराच्या मुलांनी त्याची छात मळ करून हाकलून पावले.

चतुर चोर

वैशाली नगरात गजेंद्र नावाचा एक अदृल चोर रहत. त्याच्या मुक्तीच्या दंतकथा लोक जेव्हा तो श्रीमंताची घरे लुटून चोरीचा गाल गोरगरीबांमध्ये वाटत असे, म्हणून तो स्वतः श्रीमंत झाला नाही. पुढे तो चांगला श्रीमंत झाला, परंतु चोरीचा धंदा करून नव्हे.

एकदा गजेंद्र बुना करायला कोटून तरी शिंपले व शंख गोळा करून घेऊन धोड्यावर बसून येत होता. गजेंद्राचा धोडा म्हातारा होता, म्हणून तो जंगलातल्या एका वळणावर येताच झाडीतून दुसरा एक अदृल चोर धोड्यावर गजेंद्रासमोर आला व त्याला त्याने दंडयुद्धास आव्हान केले. म्हणाला—“तो पिशवी मला देतोस की मरायला तयार होतोस ?”

गजेंद्र त्या लुटेऱ्याला पायापासून डोक्यापर्यंत एकदा पाहून म्हणाला—“ही पिशवी

मला माझ्या जिवामेक्षा का जास्त किमतीची वाटणार ?” म्हणत त्याने ती पिशवी एका निवडुंगाच्या सुडपात टाकून दिली.

“गवें का ? तुम्ही मोडली.” म्हणत तो लुटेरा त्या काटेरी झाडीतून तो पिशवी काढून धोड्याचा काळ लागला. गजेंद्र आपल्या धोड्यावर आणि लुटेऱ्याच्या धोड्यावर तो धोडा चांगल्या जातीचा होता. गजेंद्र त्याच्या घरी पोचला. त्या धोड्याच्या खोदिराखाली सोने सापडले. लुटेरा शिंपल्यांच्या पिशवीसाठी धोडा व खोदिराखालचे सोने घालवून बसल्याबद्दल पदचरताप करू लागला.

आणखी एकदा जसाच गजेंद्र राजधानी- एका गबरु दुकानदाराच्या दुकानात गेला आणि त्याने दुकानदाराला विचारले—
“मला एक तपेले पाहिजे, दे !”

दुकानदाराने एक तपेले दाखविले. गर्जेन्द्र ते पाहून म्हणाला—“याला तर भोक दिमते आहे!” दुकानदाराने तपेले हातात घेऊन लक्षपूर्वक पाहिले व म्हणाला—“नाही हो, याला कोठे भोक आहे?”

“जरा बाहेर उजेडात जाऊन पहा.” गर्जेन्द्र म्हणाला.

दुकानदार तपेले घेऊन दुकानाबाहेर गेला आणि उकटे करून पाहू लागला. गर्जेन्द्रने लगेच ते तपेले दुकानदाराच्या तोंडावर टाकले व दुकानातले पैसे व इतर वस्तु उचलून घेऊन निघतांना म्हणाला—“भोक नाही म्हणतोस तर तुझा तोंड त्याच्यात कोण काय अवकल रे?”

एकदा गर्जेन्द्राने एका श्रीमंताच्या मुलीला चोराच्या हातातून बांधविले. त्या मुलीने गर्जेन्द्राचे आभार मानून विचारले—“मी आपल्या या उपकाराची फार कशी काय करू शकेन?”

“त्यात काय? तू भास्माशी लक्ष करायला तयार हो. होईल उपकाराची फेड.”

त्याचबरोबर तो श्रीमंताच्या घरीच चोरो करतां ब्रह्मेखील तिने ऐकले होते. म्हणून ती नकार देत म्हणाली—“ते शक्य नाही.”

“तुला मी नामान्य मनुष्य आहे, असे वाटले वाटले? मी आयुष्यभरात पुरी केली नाहीत किंवा करू शकलो नाही अशी वचने कधी दिली नाहीत. म्हणून तुझ्याबरोबर विवाह करणे मला अयमानास्पदच वाटेल.” असे सांगून गर्जेन्द्राने त्या श्रीमंताच्या मुलीला निरोप दिला.

ती गोष्ट त्या मुलीच्या जेव्हा कळली तेव्हा ती मुलीला रागावला आणि गर्जेन्द्राशीच तिचा विवाह करून दिला.

लक्ष झाल्यावर गर्जेन्द्राने चोरो करण्याचा घंदा सोडून दिला. त्याच्या न्यायप्रियतेची लोक वाखाणणी करू लागले. ती गोष्ट कळल्यावर वैशालीच्या राजाने गर्जेन्द्रला राज्याचा न्यायाधीश नेमले.

महाभारत

दुर्वास ऋषींना व त्यांच्या शिष्यांना अवेळी संपाद करत वाडाबयाचे हे द्रोपदीला उज्जना. तिने कृष्णाचे स्मरण करतांच उपस्थित

द्रौपदी कृष्णाच्या पत्रून म्हणाली—“दुर्वास ऋषि गंगेवर शिष्यांसह स्नानासाठी गेले आहेत. त्यांना जेवणाला मी वाडू? अक्षय पात्रात एक गोत देखील उरलेले नाही.”

“दुर्वास ऋषी आज्ञावर काय करायचे ते त्या देवांना नाहीत. मला पहिल्याने भूक लागली आहे. मला काही तरी खावला दे. त्यानंतर तुझ्यासमोर जो प्रश्न उभा आहे त्याविषयी मी विचार करीन.” कृष्ण म्हणाला.

द्रौपदी लाजून म्हणाली—“मी जेवणाला वसंपयंत अक्षयपात्र भरलेले असते. पण माझे जेवणालाण झालेले आहे आणि अक्षयपात्रात आता काही एक उरलेले नाही. आता तूच माझी सत्वपरीक्षा घ्यायला निघालास तर मी तरी काय करू?”

“मला भूक लागली आहे आणि तूला थंडा सुचते आहे. पहा, तुझे अक्षयपात्र आणि त्यात असेल ते मला खावला.” कृष्ण म्हणाला.

द्रौपदी अक्षयपात्र उचलून घेऊन आली. कोपन्यात कोठे तरी एक शीत चिकटलेले होते. कृष्णाने ते शीत तोंडात टाकले आणि म्हणाला—“वापले पोट भरले, चुवा!”

आपल्याकडे कोप दुष्टांना पाहिले तर आपण सर्व भस्म होऊन जाऊ. पूर्वी अंबरीष राजाला त्रास दिल्याचे फळ मला मिळाले आहे. आता ~~आता~~ युधिष्ठिराला भेटल्या शिवाय परम्पर निघून ~~आता~~ सहाय्यपण आहे. 'त्याप्रमाणे दुर्वास ऋषि युधिष्ठिराला भेटल्याशिवाय निघून गेले.

दुर्वास ऋषींनी अंबरीष राजाला त्रास दिल्याचे ~~आता~~ त्यांना ज्ञान भोगाचे साधने त्याची कथा अशी आहे.—एकदा अंबरीष राजा एकादशीने पारण फंडण्यासाठी जेवण ~~आता~~ वसणार इतक्यात दुर्वास ऋषी आले. राजाने त्यांना ~~आता~~ करून जेवणाला येण्यास विनंती केली. परंतु दुर्वास ऋषींना तडीचकरून स्नानमध्यादि आटोपून पायला चमच उशीर झाला. पारण फंडण्याची वेळ टळत होती आणि अतिशयपूर्वी अन्न ग्रहण करणे पण अंबरीष नव्हते म्हणून अंबरीष राजाने ~~आता~~ एक तुळसी दळ ~~आता~~ पारण फंडले. परंतु दुर्वास मुनींना अंतर्ज्ञानाने ते कळले. ते रागावले आणि त्यांनी आपल्या डोक्यातल्या एका केसातून एक कृत्या नावाची राक्षसी उत्पन्न करून तिला राजावर सोडले. परंतु सक्ताचा कैवरी विष्णू, त्याला गन आला व त्याने आपले मुदर्शन कर मोडले. ते कृत्याचा वत

दुर्वास ऋषि वृद्धा, विष्णू व महेश यांच्याकडे मदतीस घावले. पण त्यांच्या मदतीस कोणी आला नाही. तेव्हा दुर्वास ऋषींनी शेवटी स्वतः अंबरीष राजाची क्षमा मागून प्राणाची भीक मागितली.

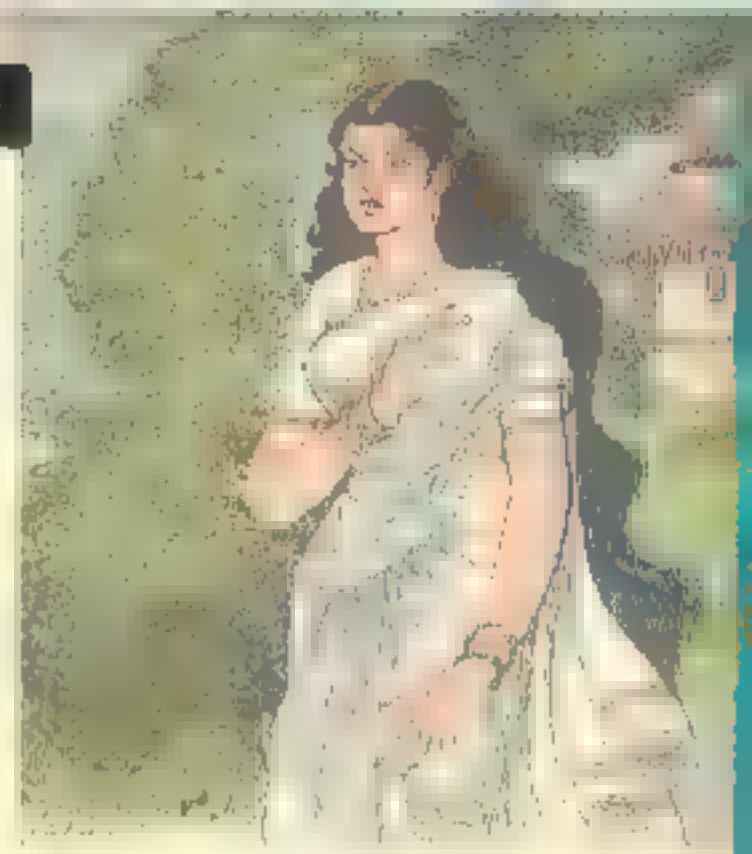
भौमाला गंगेकडील कोणीच दिसले नाही. न्नान करणाऱ्या एका ब्राह्मणाकडून त्याला दुर्वास ऋषि शिष्यांसह परम्पर निघून गेल्याचे कळले. भौमाने परत गेऊन युधिष्ठिराला ते दून मागितले.

त्यानंतर कृष्ण वर्षाचा तिरोप येऊन दारकेला परतला. कृष्णाच्या रुपेन ~~आता~~ वरचे ते ~~आता~~ टळले.

अगदी काही दिवसांनी पाचही ~~आता~~ शिकारीला राजात गेले होते. ~~आता~~ येईपर्यंत दीपदीला व धोम्य ऋषींना त्यांनी तृणविट्टे नामक ऋषींच्या आश्रमाने रहायला मागितले.

त्याच दिवशी जयद्रथ मालव राजाच्या राजकुल्येची विवाह करून तृणविट्टे ऋषींच्या आश्रमाजवळून आत अन्नता त्याला कला-मंडपान दीपदी दिलेली. आश्रम निर्जन होता.

दीपदीला पाहताच जयद्रथ देहभान विरगल्या. कोटिकास्य नामक राजकुमाराला जवळ बोलावून म्हणाला—'ती सुंदर स्त्री तुला दिसते आहे ना. तिला घेऊन जावे

आणि सात्वत राजकुमारीचा परित्याग करायला म्हणतो. तू चवकशी ~~आता~~ थ, ती कोणाची मुलगी की बायको आहे?'

कोटिकास्य स्वतः सुद्धा दुष्ट स्वभावाने होता म्हणून तो निःसंकोचपणे दीपदी उभी होती तिथे गेला आणि विचारू लागला—'हे सुंदरी! कोण तू? कोणत्या जातीची? तुझे नाव काय? तू ~~आता~~ जंगलात एकटी कशी काय? तू आयची भोळ्या विचारणी नाहीस म्हणून मी स्वतःच देतो. मी मुख्य देशाचा राजकुमार आहे. माझे नाव कोटिकास्य असे आहे. समोर आहून ते त्रिगर्भचे महाराज, कुलिंद महाराज आणि राजकुमार सुवर्ण आहेत. आता राजांच्या

नगर कृष्णात भौमाला बोलाविले आणि म्हणाला—'तू गंगेवर ~~आता~~ आणि दुर्वास ऋषि व त्याच्या शिष्यांना कवक जेवणाला जला म्हणून सांग."

भौम तेथे पोचला त्यापूर्वीच दुर्वास ऋषि व त्याच्या शिष्यांना पोटा भरल्यासारखे वाटले व ते डेकरा वेळ लागले होते. शिष्य दुर्वास ऋषींना म्हणाले—'गुरुवर्य! पोटा एकाएकी भरल्यासारखे वाटते आहे. आपण युधिष्ठिराला जबाबला घेऊन म्हणून सांगून आलो होतो आता एक घामभर अन्न देखील पोटात जाईल की नाही शंकाच!"

दुर्वास ऋषि आपल्या शिष्यांना म्हणाले—'आपण युधिष्ठिराला छळण्यासाठी आलो

गध्यभागी रथात बसलेले सिधु मोवीर देशांचे मंत्राराम जयद्रथ आहेत. त्यांनीच तुझ्याविषयी चर्चेकशी करून घायला मला पाठविले आहे."

द्रौपदी त्या राजकुमाराला म्हणाली-
"तू कोण. हे मला माहीत आहे. माझ्या सारख्या कुलीन स्त्रींनी तुझ्या सारख्या लक्षण राजकुमारांशी बोलणे कुळगर्वादेवावर आहे. परंतु तू विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरे देणारा पावेळी येथे कोणी नाही. म्हणून मीच उत्तर देते आहे. मी द्रुपद राजाची मुलगी कृप्या आहे. पंचपांडव माझे पति आहेत. ते पावेळी शिकारीला गेले आहेत. लवकरच परत येतील. ते येईपर्यंत तुम्ही

करवून घेऊन जावे. त्यांना त्यावेळी होईल."

त्यानंतर त्या सत्रीचे आतिथ्य करण्यासाठी आवश्यक तयारी करायला ती कुटीत गेली. काटिकास्थाने, द्रौपदीने सांगितलेले पत्त जयद्रथाकडे सांगितले.

"ती कोणी मानवी जातीची स्त्री दिसत नाही. ज्या डोळ्यांनी मी तिला पाहिले त्या डोळ्यांनी इतर स्त्रियांकडे पाहणार देखील नाही." जयद्रथ म्हणाला.

तिला रथात बसवून घेऊन आपल्या राजधानीला जा." काटिकास्थाने सुचविले.

जयद्रथ रथातून उतरला. सहा राजांना बरोबर घेऊन कुटीत शिरला व द्रौपदीला म्हणाला-
"तुझे पति मृताल आहेत ना?"

द्रौपदीने त्याची विचार पुस करून अर्घ्यपात्र धरीरे देऊन आसनावर बसायला सांगितले व म्हणाली-
"पांडव परत येण्याची वेळ सालीच आहे. आल्यावर मी पंच मांस भोजन करून आपणाला वाढीन."

"आम्ही आतिथ्य घेण्यासाठी आलो नाही. आमच्या बरोबर रथात बसून बस. तुला आपली राणी करून घेईन. तू या रानात राहणे शोभत नाही. पांडव नवऱ्या मूर्ख-

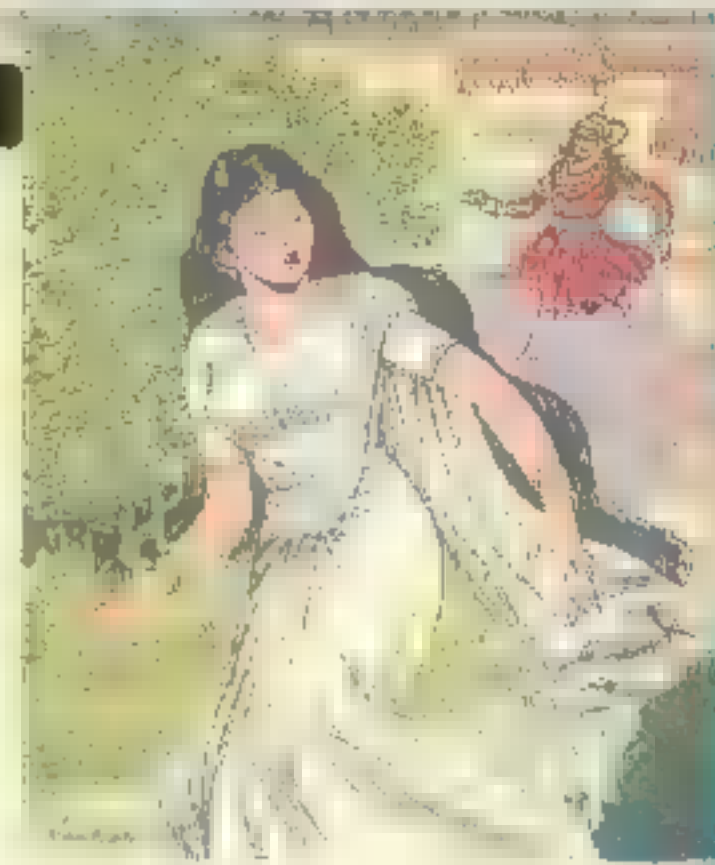
कष्ट सहन करीत

बरोबर तू कष्ट सहन करण्याची गरजच काय? विष्णू व मोवीर देशांचे महीषीपद मी तुला देत आहे." जयद्रथ म्हणाला.

ते ऐकून द्रौपदीला राग आला. तरी पनि परत येईपर्यंत त्यांना गप्पात रगवून ठेवण्याचे ठरवून म्हणाली-
"तरी किती मूर्ख दिवतो आहोत. माझ्या पतींचा प्रताप तुला माहीत नाही वाटते? इद्राभास पाच हो पराक्रमी आहेत त्यांच्या कोप तुझ्यावर झाला तर ते तुला जाईल."

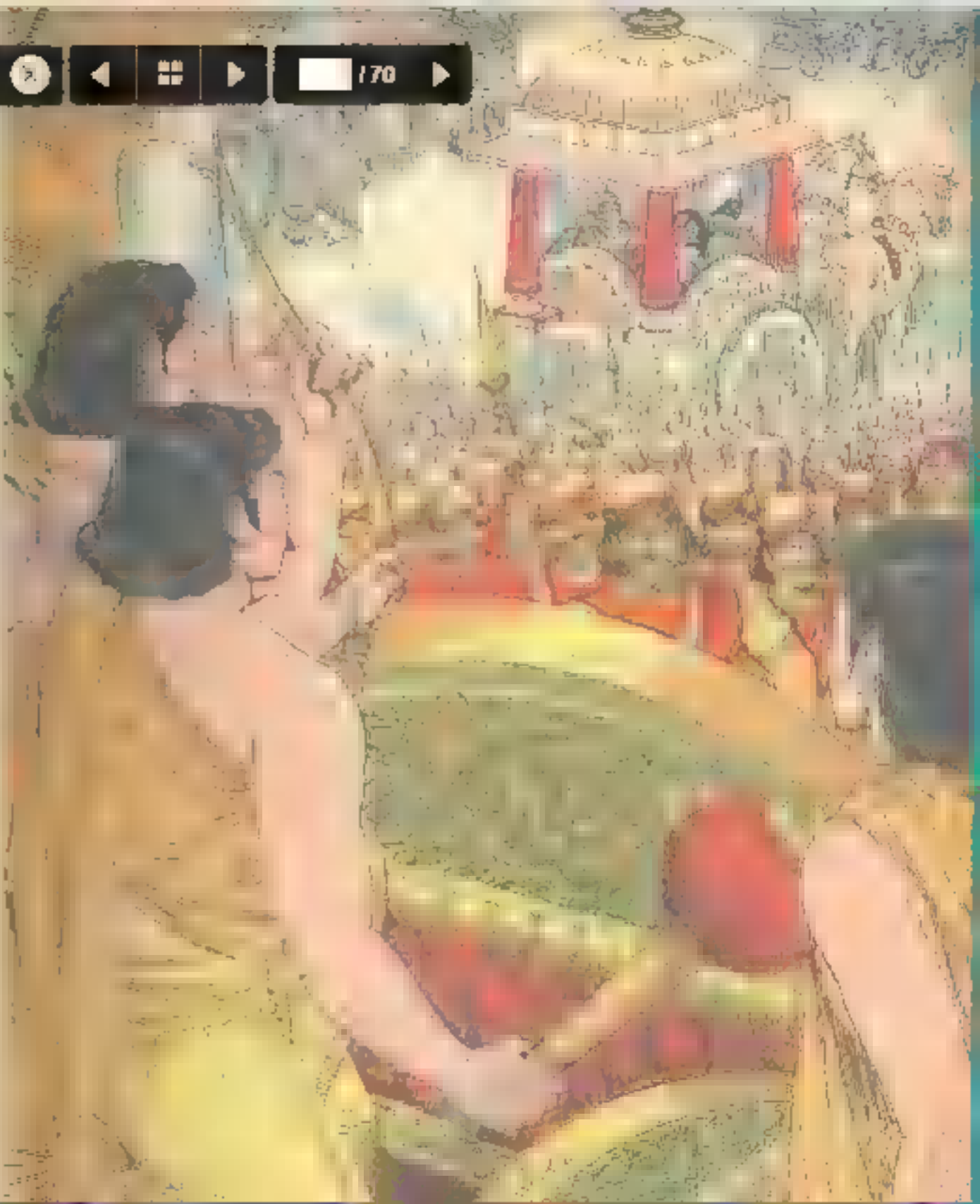
"पांचाली तू प्रतापाची गोष्ट नव्याने सांगण्याची गरज नाही जगात एकंदर सतरा भविष्य कुळे प्रसन्न आहेत. त्यांपैकी आमचे एक कुळ उभाच दरोवर चला. मी पांडवांच्या भीतीने तुला सोडून जाईन असे भाव समजू नकाय." जयद्रथ म्हणाला.

द्रौपदीला आता पारच राग आला ती म्हणाली-
"दुष्टा! पांडवांची वायका लक्ष्मी सज्जी तुझ्याबरोबर चालू लागेल असे वाटले होय तुला? तुझ्या पाठीमागून अर्जुन तुझ्या समाचाराचा यथार होय? मी तुला घालीन हा तुझा अम आहे मी एक पत्तिव्रता स्त्री आहे. पांडवांशिवाय माझे मन इतरत्र जाणे वाक्य नाही."

त्यानंतर जयद्रथाबरोबर लोक द्रौपदीला उचलून धरून जायला तयार झाल. द्रौपदी आपला वचाव करून भीम्य मुनींना एक जाईल इतक्या मोठ्याने ओरडली. परंतु जयद्रथ तिला दोन्ही हातांनी उचलून घेऊन पळून जाऊ लागला. द्रौपदीचा आवाज ओळखून भीम्यमुनि ओरडत मागे जाऊ लागले. परंतु त्यांच्या आग्रहाकडे दुर्लक्ष करून जयद्रथ द्रौपदीला रथात बसवून घेऊन निघाला.

भीम्य म्हरी जयद्रथाला म्हणाले-
"या नीचपणाची फळे तुला भोगावी लागतील. तुझी हिमन असेल तर पांडवांचा पराभव करून द्रौपदीला घेऊन जा. पर हत्तीला असे फळवून नेणे महानाप आहे." परंतु

त्याच्या बोलण्याचा दुर्लक्ष करून धीम्य लीप रथाभाय राव लागले.

तिकडे पाडव शिकार करून आश्रमाफडे निघाले. त्यांनी आश्रमात जाऊन पाहिले. रोगदो गळली. इदमेन नावाच्या सारण्याला धाश्रयिका नामक दाशी रडत आगलेली दिगली. तिने, पांडवाच वेढा पूर्वी जयद्रथ द्रोपदीला उचकून घेऊन पळून गेल्याचे सांगितले.

युधिष्ठिराने धाश्रयिकेला शांत केले व जयद्रथाचा लोड सोडून द्रोपदीला पांडवून आणण्यासाठी त्याने आपल्या भावंडांस सांगितले. पांडव रथात बसून जयद्रथाचा रथ अथा वाटेने गेला होता त्याच वाटेने

त्यांना इतर रथ अनल्याचे आकाशवाणी पडले. लोट पाहून कळले. पांडवाच वेढातून रथामाने पळून आगलेले धीम्य कृषि भेटले. त्यांना रागावला सांगून पाडव जालत वेगाने पुढे निघाले त्यांचे घाग रशी कोट्ट्याच्या पित्यावर झडप मारले तसे ते जयद्रथाच्या सैन्यावर कुटून पडले.

सैन्याच्या मध्यभागी जयद्रथाच्या रथाले द्रोपदीला पळून पांडवाचा लोड दिसणित जाला. जे ओरडून जयद्रथाला आवाहन करीत म्हणाले- 'दुष्टा! ~~पळ~~!' आणि त्यांनी आपला रथ जयद्रथाच्या रथाजवळ मेली ~~आलेले~~ आलेले पाहून जयद्रथाने सर्व साधो राज इ राजकुमार यांची ~~उडाली~~ उडाली व ते पळून गेले.

द्रोपदी जयद्रथाला म्हणाली- 'ते पहा माझे पति पक्ष ~~तुझ्या~~ तुझ्या 'सत्काराला' आले आहेत. गावेळी तुझे सर्व सैन्य व तू आणि तुझे सर्व साधोमित्र त्याच्या कोपाग्नीत भस्म झाल्याशिवाय गहणार नाहीत. या संकटानून जिवंत सुटलास तर तुझा पुनर्जन्मच झाला असे समज.

पांडवांनी बाणवृष्टि करून जयद्रथाच्या सैन्याला पळवून लावले. सैन्य पाड कुटले तिकडे पळ आगले. भीम वडा हाती घेऊन जयद्रथावर कुटून पडला वरतु कोटिकान्व

मध्ये आला आणि त्याच्याबरोबर अनेक घोडे जयद्रथाच्या भवनीला घाबले त्यांनी पांढऱ्यावर शस्त्रप्रहार करायचा प्रयत्न करून पाहिला. अर्जुन जयद्रथाच्या रथाकडे बघला तेव्हा त्याला पधरा सूर राजकुमारांनी अडविले. अर्जुनाने त्या सर्वांचा वध केला. युधिष्ठिराने शंभर सौवीराना यमसदनी पाठविले. त्याच्या हाती त्रिशूल राजा ठार झाला. तफुल रथातून सैनिकाची हौकी उडवू लागला. सहदेवाने हत्तीवर बसलेल्या सर्व वीरांना धुल्ले केले.

तन्हेने एका मागून एक जयद्रथाचे साथी रणांगणावर पडू लागले. कौटिकास्य पळून गेला. गोयटी नादलाज होऊन द्रौपदीला रथात सोडून पळाला. अर्जुनाने ती सोपट भीमाला सांगितली. भीमाने सैनिकाचा वध करण्याचे गोडले युधिष्ठिराला म्हणाला- दादा! तुम्ही द्रौपदीला व भीम्य मुनींना रथात बसवून घेऊन आश्रमाकडे परत जा. मी व अर्जुन जयद्रथाच्या समाचाराला जातो."

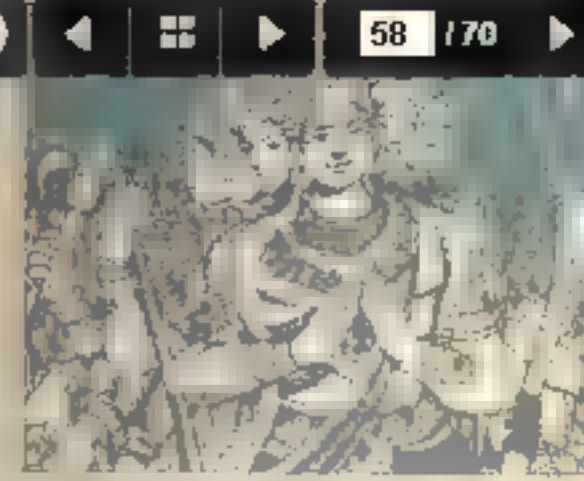

आह नकोस कारण दुष्टांलंका निधव्य येईल असे काही नु करू नकोस कारण त्यामुळे मांधारीला फार दुःख होईल युधिष्ठिराने भीमाला थोडे समजावून सांगितले. परंतु द्रौपदी म्हणाली- "जयद्रथाला जिवंत मांडतां कामा नये" त्यानंतर युधिष्ठिर रथात बसून आधमाकडे परतला.

भीमार्जुनांनी एका कोसावर धावला. त्याने मदन केले आणि आपल्या रथात त्याला व आपल्या दोघां बसवून आश्रमाने आले. त्यांनी जयद्रथाला युधिष्ठिराच्या पायांमोर ठकलले.

"आजपासून पाडयाचा दस म्हणून वाटलं आहे रहा." असे सांगून द्रौपदीच्या परवानगीने भीमाने त्याला सोडले

"या पुढे नु असले दुष्ट कृत्य करू नकोस." असे सांगून युधिष्ठिराने जयद्रथाला परत पाठविले.

शिवपुराण

[१२]

शंकराच्या आज्ञेप्रमाणे नंदी ब्रह्मदेव, विष्णु आणि इंद्रादिक देवांना आणि गंगा काठी बाजून पण्मुखाला बोलावून घेतले जाला. पण्मुख कुमारस्वामी आपल्या साथी मातांबरोबर पुष्पक विमानात बसून आला. पार्वती व परमेश्वर दोघे प्रेमाने कुमारस्वामीला भेटली आणि त्याला आपल्या जवळ बसविले.

त्या वेळी ब्रह्मदेव कुमारस्वामीजवळ ठसा राहून म्हणाला- "आज कुमारस्वामीने कैलास पर्वतावर पदार्पण केले. उद्यां देवांचा सेनापति म्हणून त्याचा अभिषेक करणे ठरे होईल."

ते ऐकून सर्वांना आनंद झाला. पार्वती व परमेश्वर दोघांनी कुमारस्वामीचा उपनयन संस्कार केला. त्यानंतर ब्रह्मदेवाने पार्वती

हिल्य लोकांकरून कुमारस्वामीचा सेनापति म्हणून अभिषेक केला

त्यानंतर पार्वतीपरमेश्वर कुमारस्वामीला म्हणाली- "आज ! आता देवसेनापति झालास आहेस. नु देवेंद्राला साहाय्य कर आणि त्रिलोकाचे रक्षण कर. दुष्टांचा संहार कर आणि पापीजनांना धड तुम्ही अजरामर होवो."

पार्वतीने कुमारस्वामीला आशीर्वाद दिला. देवांनी त्याला अनेक वर दिले आणि शास्त्रास्त्रे देऊन, त्याच्या हाती तारकामुराचा होवो. असा आशीर्वाद दिला.

त्यानंतर कुमारस्वामीने पार्वती परमेश्वर ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देवांना प्रणाम केला आणि आपल्या गणांना आज्ञा केली की तुम्ही तारकामुराच्या गाजवानीला वेडा

केली. धूप दीप दाखवून मंदिर दाखविला
॥ देवाला ॥ करून प्रार्थना केली—
“हे शंकरा! मी तुज्या पूजा केली आहे. तू
त्याचे ॥ मला देण्याची कृपा कर.”

तिकडे कुमारस्वामीने स्वयं लोकांचा गुरू
बृहस्पति याने ठरविलेल्या मुहूर्तावर वृद्धाचे
शिग फुकले आणि देव, रुद्र, धीरमाह व
देवीमण ॥ वगैरे पंडित वृद्धाला निघाला.
त्याला वाटत गुप्त साकून होऊ लागले.
कुमारस्वामी बरोबर रिंग इत्यादिक देव
॥ स्वारीवर गेले.

कुमारस्वामीने शोणितपूरला पोचल्यावर
प्रथम नगराला बघा पातला आणि मर्दाना
उत्तरण्यासाठी राहण्या उम्या केल्या. तो
जिविरात वसून म्हणाला—“शोरमोठपाची
रोत ॥ ती मुळ मुळ करण्यापूर्वी सामोप-
चाराने ॥ भांगल का पाहून प्यावे.
म्हणून आपण एक दूत पाठवू या. तुम्हां
सर्वांना ॥ वाटते?”

देवेंद्र शादिकांना ती सूचना मान्य आली.
तेव्हां कुमारस्वामीने आपल्या वधस्थलातून
जन्मलेल्या विशाखाला म्हटले—“विशाखा!
तू तारकामुराच्या दरबारात ॥ भाभा
संदेश सांग आणि त्याचे जे उत्तर असेल ते
बेऊन परत ये. त्यानंतर कुमारस्वामीने

जे नोट समजावून सांगून पाठवून दिले.

विशाखा तारकामुराच्या दरबारात गेली
तेव्हां तो आपल्या नगराच्या चारीवाज्या
पडलेल्या वेदशास्त्रंभीच आपल्या मंत्र्याची
बोलत होता. त्याने विशाखाला आलेला
पाहून विचारले—“कोण रे तू? कशामाठी
आला आहेस?”

विशाख म्हणाला—“हे तारकामुरा! तू
शिवभक्त भांगेस, शंकराचा मुलगा ॥ देव-
सेनापति कुमारस्वामी ॥ मला तुझ्या
दरबारात आणून देण्याचा आदेश आहे.”

तारकामुराचे प्राणिकाराने विशाखाला
॥ भाग्य दिले आणि म्हणाला—
“कुमारस्वामीने काणना ॥ देऊन तुला
पाठविले आहे? मात्र येर देवाशी आहे,
कुमारस्वामीची नाही.”

“तारकामुरा! ॥ दीर्घ काल जिलोकावर
राज्य केलें. परंतु तुझ्या कारकीर्दीत प्रजा
मुखी झाली नाही. म्हणून तू स्वर्गाचे राज्य
धरत इडाला देऊन टाक आणि शोरमोठपाची
निघून जा. ते तुला मान्य पाव नाही नर
कुमारस्वामी तुला व तुझ्या अनयायांचा वध
करून तुला सर्व अधिकार ॥ देऊन देऊन
टाकतील. तरी तू काय तो विचार कर.
हाच संदेश कुमारस्वामीने तुझ्याकडे पाठ-
विला आहे.” विशाख म्हणाला.

तारकामुराच्या ॥ संदेश ऐकून अपमान
वाटला. रागाने म्हणाला—“मी ॥
धमका देऊन मिळून जाई. प्रसे वाटत
ना तुम्हांला? उद्या मकाळी ग्णानेणावर
आपण भट प्रसे कुमारस्वामीला मांग.”
तारकामुराच्या मध्यानेपण नवी किवा
॥ करण्याचा सल्ला दिला नाही.

कुमारस्वामीने उजाडण्याच्या मुमारास
देवाची गोष्टे समोरासमोर सज्ज होऊन
व्या राहली. दोन्ही बाजूच्या शूर वीर
बोलावांनी जिव्याची पर्वा केल्याशिवाय युद्ध
केले. तारकामुराच्या बाजूने, वाणामुरा,
प्रल्लवामुरा, जभामुरा, अतिवला, जभामुरा,
कुमानुरा वगैरे वीर योद्धे होते. कुमार-

भालण्यासाठी सर्व तयारी करा.” नंतर
कुमारस्वामीने, स्वर्गात त्याच्यासाठी निर्मि-
लेल्या भवनात प्रवेश केला.

तिकडे शोणितपूर नगरी तारकामुराला,
कुमारस्वामी देवांचा सेनापती होऊन
शोणितपुरावर चालून येत असल्याचे कळले.
तारकामुराने आपला मंत्री ॥ इतर प्रमुख
सल्लागारांना बोलाविले व म्हणाला—
“मला माझ्या हेरांकडून कुमारस्वामी
॥ राजधानीवर चालून येत असल्याचे
कळले आहे. तरी तुम्ही त्या स्वारीला लोंक
देण्यास सज्ज रहावे.”

त्यानंतर शिवभक्त तारकामुराने एक
पार्षिय लिंग तयार केले आणि पुजेसाठी

स्वायोज्या वाजुने बोरभट्ट, अग्नि, धर्म, सूर्य, चंद्र इत्यादिक जोडते होते.

कित्येक दिवस घोर बृद्ध बालू होते. परंतु तारकामुराचा पराभव होण्याची लक्षणे दिसत नव्हती. देव माघार घेऊ लागल्या-मारले घाटले. तेव्हा कुमारस्वामीने पाशुप-तास्त्राचा प्रयोग केला. ते अस्त्र तारका-मुराच्या सैन्यावर सकलवार्धि विजा झाले. तसे आऊन पडले त्यामुळे तारकामुराच्या सैन्याची पळापळ सुरू झाली. ज राक्षस रणांगणावरच राहिले ते मरून होऊन गेले.

तारकामुर रणारागाने आपल्या घरी गेला. दिवपंचाक्षरी मंत्राचा जप त्याने ध्याने घेतले. त्या वेळी आकाशवाणी झाली-“तारकामुरा! तू काळजी नकोस तुला मोक्षप्राप्ती होईल.” तारका-मुराने पूजा आदोषली आणि गळघात शिवलिंग धारण करून दुसऱ्या दिवशी पुन्हा पुढाला निघाला.

कुमारस्वामीने तारकामुरावर अस्त्राचा प्रयोग केला. त्याचा काही

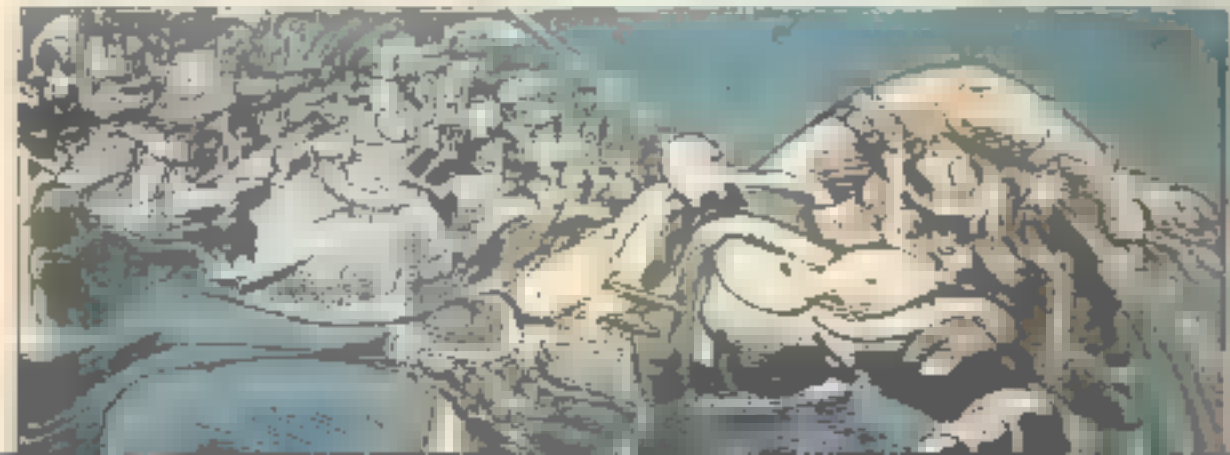
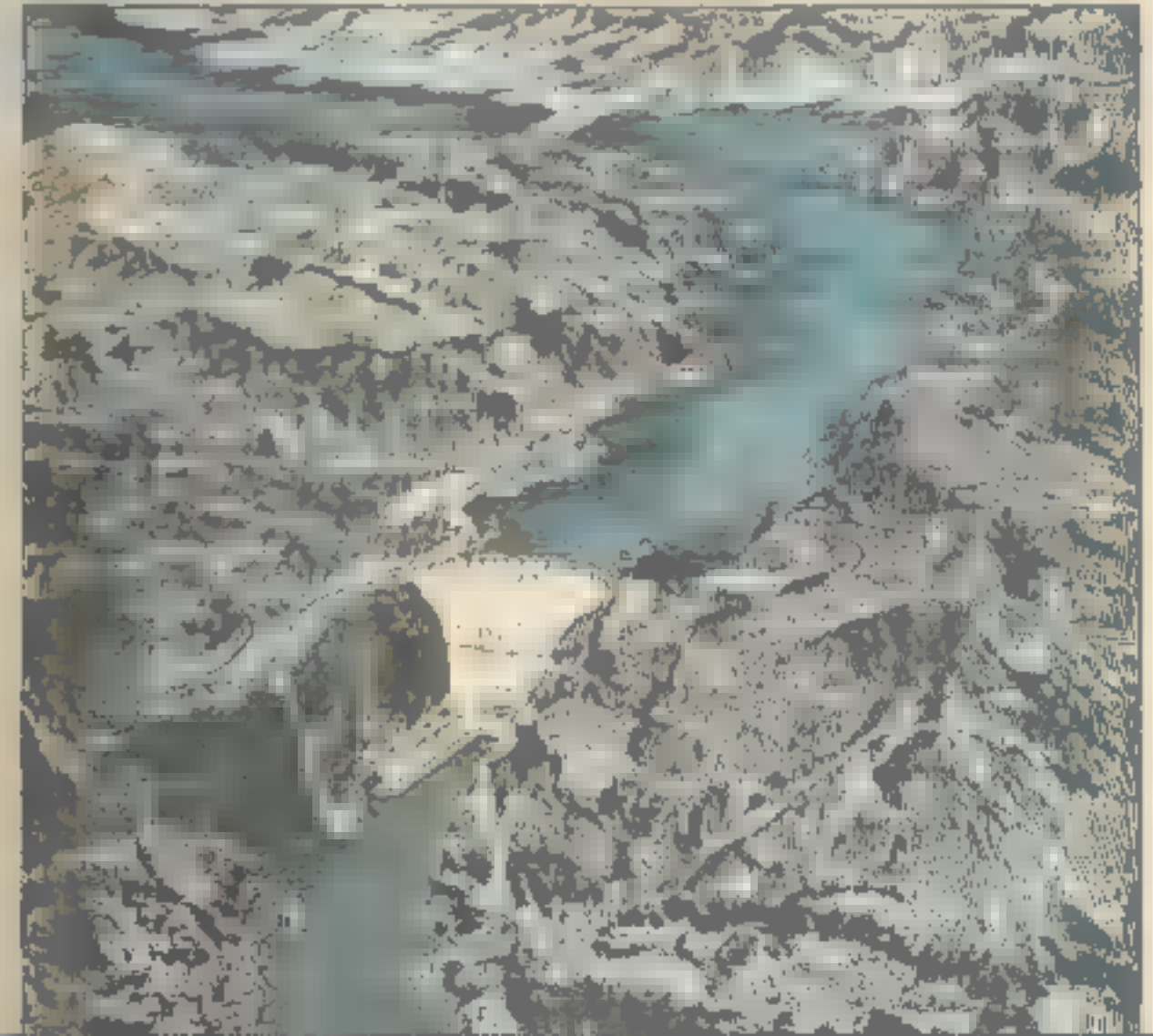
कारदाने कुमारस्वामीला त्याचे कारण सांगितले म्हणाला-“जोपर्यंत तारका-मुराच्या गळघात शिवलिंग असेल तोपर्यंत त्याच्या केसाला ही लागणार नाही.”

ते ठेवून कुमारस्वामीने बृद्धभूमी-वर पोचताच तारकामुराच्या गळघात जे ज शिवलिंग होते तेथे येऊन धरून आत्मयास्त्र सोडले. लिंगाचे पात्र तुकडे होऊन ते जमिनीवर पडले सूर्य, दिव्यकर्मा इत्यादिकांनी जगेच ते तुकडे उचलून नेऊन त्यांची स्थानी स्थापना केली. तेच पंचभीम लिंगस्वर होत.

तारकामुराच्या गळघातले शिवलिंग पडल्यानंतर त्याने तारकामुरावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग करून त्याचा संहार केला. मृत पिशाच गण तारकामुराच्या सैन्याचा प्वास करील त्याचे रक्त मांस त्यात नृत्य करू लागले देवांनी पुणर्वृष्टी केली.

१२२. होवर बांध

कोसा गडो नदीवर बांधलेल्या कोसाची उंची ३२६ फूट आहे. (चिदमन शिपल्या-सारखी दिसते आहे) त्याच्या तीरावर निवाडा आहे. उजव्या तीरावर बारिपोला आहे. मजक बांधलेला आहे ती या दोन्ही राज्यांना जोडते. बाधाच्या झाली ग्रहान दिसणारी इमारत विसृत आहे. याची बोंस इमारती एवढी आहे.

2 D. 2 PAISE

अमरवाणी

कोल्हो? यो कायंस्तः को बधिरो?
यः धुणोति नहितानि
को मुको? यः कालं प्रियाणि
वक्तुं न जानति ।

॥ १ ॥

[(बार्ड) काम करण्यात निवून असणारा कोण आहे? कोण मोष्ट न एकपारा बहिरा कोण आहे? नेत्र स्वर्गी यो न बोलणारा मुका कोण आहे?]

को धर्मी? भूतदया
किं सौख्य? मरोगिता अगति
कः स्नेह? सद्भावः
किं पाहिष्यं? परिष्कारः ।

॥ २ ॥

[धर्म कोण (काम) भूतदया हाच; सुख काम? निर्दयी राहणे हेच; प्रेम व स्नेह काम? सद्भाव हाच; पाहिष्य काम? निर्णय घेण्याची वक्ति हेच]

शत मसस्तु नष्टं
सुभाषित शतं न नष्टं मनुष्येषु
वचनशतं मवचनं करे
बुद्धिगत मचेतने नष्टं ।

॥ ३ ॥

[दुर्बलासा शंभर वेळां सहाय्य केले तरी ते व्यर्थच ! मुखांना शंभर सुभाषिते सांगले फुकट ! जो वांगल्या बोवडी ऐकतच नाही त्याला शंभरदा सांगले फुकटच !]

महाज्ञानी

फार जुनी गोष्ट आहे. एका गावी एक मनुष्य रहात असे. त्याची महाज्ञानी म्हणून स्याती होती. लोक तो म्हणेल त्यावर निश्चिंत करीत.

त्या गावी एक सेतकऱ्याचे घर होते. दोघे नवराबायको सुस्त आणि आळशी होती. उन्हे चांगली नर येईपर्यंत धोरत पडून असत. अन्कल नावाची बस्तू त्यांच्या गावी ही नव्हती.

एकदा एकाने त्यांना सल्ला दिला की कोवडा नावाचा एक पक्षी आहे. तुम्ही तो पक्षी विकत घेऊन या. तो पहाटे आरवतो. तो आरवल्याबरोबर उठलास तर तुमची सर्व कामे वेळेवर होतील. त्याप्रमाणे दोघे आठवड्यांच्या नाचाराला गेले आणि एक बदक विकत घेऊन आले. ओपतांना त्यांनी ते बदक छोट्याली ठेवून दिले. पहाटे ते आरवेल असे त्यांना वाटले.

तुसच्या पिचडी त्यांच्या लोपा मोंडल्या तेव्हां सूर्य डोक्यावर आला होता. त्यांनी चकित होऊन छोट्याली पाहिले तर बदक बसकून बसले होते. बदक का आरवले नाही, याची माहिती विचारण्यासाठी दोघे नवराबायको बदकाला बरोबर घेऊन त्या महाज्ञान्याकडे गेले.

त्या महाज्ञान्याने बदकाकडे लक्षपूर्वक पाहल्यासारखे केले व म्हणाला—“अरे, हे कसे रे आरवेल? कोणी तरी ह्याच्या नोंचीवर पाय दिला आहे. पहा नोंच ह्याची!”

दोघे नवराबायको त्या महाज्ञान्याच्या जातुर्याचे कीतुक करीत घरी परतली. माणसी काही दिवस लोटले. त्यांच्याजवळ एक बकरी होती. एकदा ती गळ्यातली बोरी तोडून गळाली आणि पाला खूप हिडली. तिला एका मडक्यात काही

तरी खाण्यासारखे दिसले. तिने तोंड आत घासले व आणि तिचे तोंड आत अडकले. म्हणून बकरी घाबरून जाऊन पळू लागली. दोघांनी तिला धरले. एकाने मंडके धरले एकाने तिची शेपटी धरून ओढली. पण मंडक्यासून तोंड बाहेर येईना. तेव्हा दोघे महाशान्याकडे गेली. त्याने बराच वेळ विचार केल्यासारखे केले व म्हणाला— "मंडके काढायचे असेल तर बकरीचे डोके कापले पाहिजे."

दोघे कौतुक करीत म्हणाली— "काय पण युक्ति सांगितलीत!" आणि दोघांनी बकरीचे मंडके धडापासून उडविले. मंडक्या-
मंडके निराळे झाले.

"अहो पण, डोके मंडक्यातच राहले की?" दोघे म्हणाले.

"अरे, काय मोठेसे? मंडके कोठून टाका म्हणजे डोके बाहेर येईल." शायी म्हणाला.

"ही तरी काय पण लान युक्ति सांगितलीत!" असे म्हणत दोघेकन्याने मंडके

जमिनावर जागृत करून कुठून व कुठून बाहेर आले.

"आज आपण आमच्यावर जे उपकार केलेत ते आम्ही आयुष्यभर विमरणात नाही. आज आपण आमच्या घरी येऊन जेऊन जाण्याची कृपा करावी." दोघां नवरावायकोनी विनंती केली.

शायीने हांकार दिला आणि जेवायना त्यांच्या घरी गेला. जेवताना म्हणाला— "पण पुढे काय होईल ते त्या परमेश्वरालाच माहीत."

"काय हो, असे कां म्हणालात?" दोघांनी विचारले.

"तसे काही नाही, मी विचार करीत होतो, मला जग सोडून जावे लागले तर तुमच्या सारख्या भोळ्याभाकड्यांचे कसे चालणार?" शायी म्हणाला.

परंतु शान्यासारखी चतुर माणसे नेहमीच या जगात रहात आली आहेत. तो मेल्यावर त्याची वेगळी कोणी तरी निघालाच अशंभार.

झेव्याचे अंडे

एका मागील गावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. त्याला जवळचा असा या जगात कोणी नव्हता. तो एका सोपडीत रहात असे. त्याच्याजवळ एक कोंबडी होती. ती दिवसभर कष्ट करी आणि जी बोडीफार मजुरी मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह छान चाले. परंतु कधी कधी कामच मिळत नसे तेव्हा कोंबडीने दिलेल्या एका अंगघावर त्याला भागवून घ्यावे लागे.

धनश्यामच्या शेजारी बकराज नावाचा एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. धनराज जवळ खूप पैसा होता. पण तो फार लोभी होता. कोष्टाची चांगली स्थिति पाहून त्याचा आनंद होण्याऐवजी हेवा वाटे. धनश्यामजवळ एक कोंबडीदेखील नव्हती, पण त्याच्याजवळ जी कोंबडी होती ती पाहून देखील त्याचा हेवा वाटे.

एकदा धनश्याम कोठेतरी बाहेर गेला असता धनराजने ती कोंबडी चोखन आणली आणि तिला बाळून तिचा खुरमा करून जाल्कार. धनश्यामने घरी आल्यावर कोंबडी दिसली नाही तेव्हा तपास केला आणि त्याला कोंबडीची पिसे धनराजच्या परसात दिसली. म्हणून त्याने धनराजला त्या विषयी विचारले.

धनराज म्हणाला— "अरे बाबा! तुला काय सांगू? आमची भाटी कोठून तरी एक कोंबडी घेऊन घेऊन आली. तिची मानगुटी ती खाणार इतक्यात मी आलों. परंतु कोंबडी मेलेली होती. म्हणून ताडला-जाने कापून खुरमा केला. ती कोंबडी सुभी होती, हे मला नव्हते माहीत."

ते ऐकून धनश्यामला राग आला. म्हणाला— "अतां तरी तुला ती मासी आहे हे कळले ना? फुकटाची कोंबडी खायला

तुला काही वाटले का? तिची किंमत दे, नाहीतर मी राजाकडे फिराई करीन."

धनराज भाबरला. कारण राजा न्यायी होता. कदाचित् तुरुंगातमुखां टाकील किंवा बंड तर करीलच. म्हणून त्याने धनश्यामशी भांडण वाढविण्याऐवजी समेट करून घ्यायचे ठरविले. तो घरातून एक एक बदक घेऊन आला आणि म्हणाला— "बाबा, आता तुशी कोंबडी जिवंत करून देणे काही शक्य नाही. तिच्याऐवजी हे बदक ठेवून घे."

एका चांगल्या कोंबडीऐवजी बदक मिळालेले पाहून धनश्याम बोडा रामावलाच, पण सन्यास्याच्या हातची संगोटी बरी, असा

बदक अंड देत असे. कोंबडीच्या अंड्या-ऐवजी बदकाचे अंडे धनश्यामला मिळू लागले.

पुढे काही दिवसांनी राबताळा सुरू झाला. एकदां रात्री मुसळधार पाऊस होता. तेव्हाच एका मुदलमान फकिराने येऊन धनराजच्या दाराची कडी वाजविली.

धनराजने दार ठवटल्याशिवायच विचारले—"कोण रे तू, अपराधी दार ओठावणारा? कायता हो!"

फकीर शेजारच्या धनश्यामकडे गेला आणि सोपडीचे दार वाजवले. धनश्यामने दार उघडून घेणाने त्या फकिराला आत बोलावून त्याला कोरडे कपडे दिले व शेकायला शेकोटी कडून दिन्ही. नंतर एक दोम अंडी उकडून लायला दिली.

"बेटा, बदकाची ही अंडी बरी आहेत की रे! पाहू तुझे बदक!" फकीर धनश्यामाला म्हणाला. धनश्यामने टोपली लावून काढून दाखविले.

"बेटा, अल्हा तेरा मला करेगा!" असे सांगून फकिराने बदकाचा अंगावर हात फिरविला. तोंपमंत पाऊस चांगला पांढळा होता. म्हणून धनश्यामने आग्रह करून राहायला सांगितले तरी तो फकीर त्याचा निरोप घेऊन काळोसातून निघून गेला.

चांदोबा

अडे देऊ लागले. त्यामुळे धनश्यामची गरीबी दूर होऊ लागली. त्याने मजुरी करायचे सोडले आणि सुखासमाधानाने राहून, त्याच्याकडे जे उरे ते दान करू लागला. परंतु तो त्या शून्या सोपडेतच रहात असे.

एकदां धनराजने धनश्यामला टोपल्या-मालून सोन्याचे अंडे पाहिले. त्याच्या पोटात ईर्ष्यानेने पेट घेतला. कारण ते बदक त्यानेच दिलेले होते.

त्याने बदक परत सांगितले तर धनश्याम देणार नाही. धनराज ओळखून होता. म्हणून धनराज आपल्या दोघां नोकरांना बरोबर घेऊन सरळ राजाच्या दरबारात गेला आणि म्हणाला— "महाराज! माझा शेजारी माझ्याकडची बदके चोरून नेतो. आजपर्यंत मांजर घळून नेत असेल असे मला वाटत होते. पण काळ माझ्या दोघां नोकरांनी त्याला एक बदक उचलून नेताना प्रत्यक्ष पाहिले. म्हणून मी महाराजांकडे पाह्याने घेऊन जातो आहे. माझे बदक परत करवावे."

राजाने शिपायांना पाठवून धनश्यामला बदक घेऊन दरबारात हुजर करण्यास सांगितले.

चांदोबा

धनश्याम आल्यावर राजाने त्याला विचारले—"काय रे. काळ रात्री धनराजच्या घळून एक बदक चोरून नेलेस हे सारे आहे का?"

धनराजला बदक सोन्याचे अंडे देऊ लागल्याचे कळले असावे, म्हणून त्याने हा दाब टाकला असावा. धनश्यामने बोळवले. तो राजाला म्हणाला— "महाराज! मी चोरी केलेली नाही. हे बदक धनराजचेच आहे व ते त्याने स्वतः माझ्या कोंबडीबद्दल दिले आहे. त्याने माझी कोंबडी मारून खाल्ली होती."

"महाराज! हा सोटे बोलतो आहे. काळ चोरी करतोना माझ्या दोघां नोकरांनी

वाला पाहिले होते. तो म्हणाला त्या गोष्टीला कोणी साक्षी आहे का? विचारा त्याला!" धनराज म्हणाला.

राजाने बदक आपल्याप्रवळ ठेवून घेतले आणि दोघांना दुसऱ्या दिवशी सायंकाळी सांगून पाठवून दिले.

त्या दिवशीपण बदकाने एक सोऱ्याचे अंडे दिले. राजाला स्वतःच्या डोक्यावर विश्वास होईना. त्या दोघांना ही गोष्ट माहीत असावी, पण त्यांच्याच तोंडी ही गोष्ट काढून घेण्याच्या हेतूने राजाने दुसऱ्या दिवशी दोघे दरबारात आल्यावर धनराजला बदकाचे एक माघे अंडे दाखवून विचारले— "तुम्ही [] या अंधाएवढे अंडे वेते का रे?"

"नाही महाराज! माझा मोठे वेते." धनराज म्हणाला. राजाने तोच प्रश्न धनश्यामला विचारले.

तो म्हणाला—"महाराज! माझे [] माघे अंडे पाकीतच नाही. ते दररोज एक सोऱ्याचे अंडे घालते."

हे स्वच्छ साटू आहे. बदक कधी साऱ्याचे अंडे घालील का? वास्तविक त्याचे हे बदकच नाही."

"होय, तू म्हणतोस ते सारे आहे. हे तुझेच बदक आहे!" असे सांगून राजाने एक दुसरेच माघे बदक देऊन [] पाठवून दिले.

धनश्याम विचारात पडला. तेव्हा राजा त्याला म्हणाला—"धनश्याम! का रे विचार [] चालू आहे? तुझे बदक माझ्याकडे आहे. हे सोऱ्याचे अंडे कसे काय चालू लागले?"

धनश्यामने त्याच्या घरी फकिराने घेऊन त्याला जी मदत केली [] मागितले. राजाने शकित होऊन त्याला त्याचे बदक परत केले आणि त्याला आपल्या पदरी नोकरी दिली.

दुसऱ्या दिवशी धनराजला त्याचे बदक माघे अंडेच देत असल्याचे व धनश्यामला दरबारात नोकरी मिळाल्याचे कळले तेव्हा फार बाईट वाटले.

शिलारथ

[१७]

[राजा निर्यामव [] राजधानीच्या [] पक्षात, तेव्हा विष्णेश्वर पुजारी अनुयायांसह निर्यामवराच्या राजधानीवर चालून गेला. ते [] चौकशीत होते. तेव्हा जीवदत्त आणि अश्वमेधनी कोषांनी राजास एक गोष्ट सुचविली. त्याप्रमाणे निर्यामवराचे प्रवेशद्वार उघडले आणि पुजारी राजधानीकडे निघाले. पुढे—]

पुजाराकडे जाणाऱ्या रस्त्यावर दुतर्फा उंच उंच वृक्ष होते. झाडांच्या फांद्या परस्परांना चिकटत होत्या. पुजारी थोडेच भंंतर चालून गेला असेल, झाडावरून कोणीतरी ओरडून म्हणाले—"पुजाऱ्यावर 'गुलाब पाण्याचा' वर्षाव करा."

त्याच्या पाठोपाठ पुजाऱ्यावर 'गुलाब [] छिडकाव सुरू झाला. त्याचा मुवास त्याला चांगला माहीत होता तरी

पुजारी रागाने ओरडून म्हणाला—"साडावर कोण बसला आहे? तो माझा अपमान करतो आहे. त्याचे बी डोंके उखवीत."

"पुजाऱ्याचे स्नान संपलेले दिसते आहे. त्याला बबलायला कपडे घा." दुसरा आवाज ऐकू आला.

दुसऱ्या धणाला काही [] असलेले कपडे विष्णेश्वराच्या अंगावर [] हस्तीवर पडू लागले. पुजाऱ्याच्या [] हस्तीच्या अंगा-

"कांदोवा"

वर पहिल्यानेच गुलाब पाण्याऐवजी वोगत्या-
प्रमाणे तेल पडले होते. त्यामुळे हत्तीवरच्या
आणि पुजाऱ्याच्या अंगावरची सर्व वस्त्रे
तेलाने छान भिजलेली होती. त्यामुळे जळत
असलेली फडकी पडताच एकदम हत्तीवरची
व पुजाऱ्याची वस्त्रे जळू लागल्यामुळे दोघे
होरपळून निघाले.

"ही कबाडी आहे! भावी राजाची ही
फसवणूक आहे." पुजारी ओरडत हत्तीच्या
पाठीवरच उभा राहून आपल्या अंगावरची
वस्त्रे फेंकू लागला व शेवटी त्याने डोक्या-
वरचा किरीटपण फेंकला. त्याच वेळी
हत्तीच्या पोटातून कित्येक आवाज ऐकू
आले. हत्तीचे चारही पाय चार दिशांना

मांडू लागले. वरून आगवृष्टी चालूच
होती.

लड्गवर्मा! पाहिलेस, आपल्याला शंका
होती, जगदी तसेच झाले. हत्ती वरा
नव्हताच. कोणी तरी हुषार माणसाने
हत्तीचा आकार पडवून आत माणसाना
बसवून ठेवले होते. पुजारी याच हत्तीच्या
बळावर नित्यानंद राजास सळी की पळी
करीत होता." जीवदत्त म्हणाला.

"पहा, एका मामून एक रानटी तरुण
हत्तीच्या पोटातून बाहेर पडापड उड्या
मारत आहेत आणि हत्ती एका बाजूला
कळू लागला आहे. मरणापूर्वी पुजाऱ्याला
बाहेर ओढले पाहिजे." असे म्हणत आडा-
वरून लड्गवर्माने एक फांत टाकला आणि
त्याच्या आवाजाने त्याला वर ओढले.
पुजारी हुषेत म्हणत हलकीत ओरडू
लागला—"मेळो हो! वांचवा, कोणी तरी
मला वांचवा!"

सिकडे हत्ती भस्म होऊन सगळी आदळला.
कित्येक रानटी तरुण त्यापूर्वीच त्याच्या
पोटातून बाहेर येऊन सैराबेरा पळू लागले.
त्याच वेळी नित्यानंद राजाचा सेनापति
आपल्या सैनिकांसह तेथे आला व त्याने सर्व
रानटी तरुणांना आपल्या सैनिकांकरवी
एकत्र जमा केले. लड्गवर्माने पुजाऱ्याला
झाडावरून खाली सोडले. कपड्यांना

लागलेली आग विझविण्यासाठी पुजारी
जमिनीवर लोडू लागला.

लड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे झाडावरून
खाली उतरून आले व त्यांनी पुजाऱ्याच्या
अंगावर माती टाकून
नंतर त्याची मानगुटी धरून त्याला उभा
केला. लड्गवर्माने तळवारीचे टोक त्याच्या
गळ्यावर ठेवून विचारले—"दुष्टा!
तु आम्हा जीव निघाला होतास
नाही का? आतां तुम्ही पाळी आहे!"

पुजारी हात जोडून कापण्या आवाजात
म्हणाला—"क्षमा करा, मामा वध करू
नका. कुळदेवतांमै मला
दरसन देऊन माझ्या मनात राज्यलोभ
केला. त्या हत्तीचा मोध माझा नाही.
त्याची कल्पना स्वर्णाचारीची आहे."

जीवदत्तने त्याला विचारले—"आहे कोठे
तो स्वर्णाचारी?"

पुजारी कण्ठत म्हणाला—"तो हत्तीच्या
गंडस्वळात लपून बसला आहे. तेथे बसून
तो रानटी मुवकांच्या मदतीने हत्तीचे धन
चालवीत होता. तो अद्याप बाहेर माला
नाही का?"

ते ऐकताच जीवदत्त जळत असलेल्या
हत्तीजवळ धावत गेला. सैनिकांकरवी
हत्तीच्या डोक्यावर पाणी ओतून आग
विक्षिपण्यात आली. आग विस्फल्यावर

हत्तीची सांडबर उचलली. तेव्हा एक मनुष्य
पगडसारखा जमिनीवर आदळला. तो
बेशुद्धावस्थेत होता.

"हाच तो स्वर्णाचारी! याच्यामुळेच
माझा जीव या धोक्यात सापडला." पुजारी
म्हणाला.

"तू स्वतःच्या लोभाळा बळी पडलास.
उगीच पुसत्याला नावे ठेवतोस?"
जीवदत्तने पुजाऱ्याला बरजावून विचारले.
त्यानंतर होरपळून निघालेल्या स्वर्णाचा-
ऱ्याच्या उपचाराला लागले. थोड्या वेळाने
त्याने डोळे उघडून पाहिले आणि वेड्या-
सारखा धोरडू लागला—"मी कोठे आहे?
पुजारी महाराज झाले का?"

“होय, तो बघ, तुम्हा राजा होरपळून निघाला आहे आणि त्याचा मंत्री नू राज्यभियेक कंठ्याची तयारी करायला आला आहेस ना? थोड्या वेळाने राजा नित्यानंद तुम्हाला स्वर्गाच्या सिंहासनाची वाट दाखविणार आहे.” खड्गवर्मा म्हणाला.

खड्गवर्मा म्हणाला ते ऐकून स्वर्णचारी उठून बसला व पुजाऱ्याकडे पाहून म्हणाला— “मी तुला किती सांगितले, पण नू ऐकलेस ना? अरे आपल्या हत्तीचे पणित राजधानीत पाऊल टाकताच बाहेर येईल हे मी तुला किती बजावून सांगितले होते. परंतु तुला ऐरावतावर बसताच इंद्र जाहिस असे वाटू

त्याची फळे !”

“तुम्हाला सुळावर चढविण्याची किंवा फांसीची शिक्षा नाही देणार मी. तुम्हाला योग्य असो दुसरोच शिक्षा देणार आहे, मी! तुमचे हाडमास तुकडे करून कोडल्या कुण्या-समोर टाकणार आहे !” राजा नित्यानंद म्हणाला आणि एका झुडपाआडून बाहेर आला. नंतर तो खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना उद्देशून म्हणाला—“तुम्ही बोर आहां. सवे श्रेय तुम्हाला आहे. तुम्ही दोघांनी मिळून माझे व राज्यभे आज रक्षण केले आहे. तुम्ही काय वाटेल ते मागून घ्या.”

“आम्ही कोणत्याही प्रकारच्या पारितोषिकाची अपेक्षा ठेवून हे केले नाही. तुम्ही एका फार मोठ्या संकटातून वाचला आहां. आता मुळासमाधानाने राज्य करा व प्रजेला सुखी करा. आम्ही या पुत्राऱ्याला, स्वर्णचारीला व त्यांच्या रानटी अनुयायांना बरोबर घेऊन आपला निरोप घेऊन जातो.” जीवदत्त म्हणाला.

“तरमय या दोघांना मी जिवंत सोडून देऊ म्हणता? या सर्व रानटी तरुणांवर उकळते तेल ओतून यांना ठार करण्याचा मी विचार करतो आहे. तुम्ही या राक्षसी हत्तीवर व पुत्राऱ्यावर जो अस्त्रप्रयोग केकल

करणार आहे.” राजा नित्यानंद म्हणाला.

“महाराज, यश्रु किजी अयंकर अमला तरी त्याचा कुरपणे बघ करणे बरोबर नाही. झाले वेळे विमळून जाणे. घनप्य घर्म आहे. धी या पुत्राऱ्याला व त्याच्या सर्व अनुयायांना आपल्या राज्याच्या हद्दीपलीकडे घेऊन जाऊन, पुढे आपल्याला यांच्याकडून कोणत्याही प्रकारचा वास होऊ नये याची व्यवस्था करतो.” जीवदत्त म्हणाला. नंतर दिव्येश्वर पुत्राऱ्याला म्हणाला—“अरे भित्त्या! यावरतोस कां आता? तुझ्या तिकाळा आता थोका नाही. बल, आमच्या बरोबर! तुझ्या सर्व रानटी अनुयायांचे रक्षण करावयाचे आहे.” असे मागून जीवदत्त निघाला.

“हे वीरपुरुषा! बघ माझी आज्ञा?” राजा नित्यानंद म्हणाला. त्याबरोबर खड्गवर्मा तडका उभेपडून म्हणाला—“वेढे आज्ञा फक्त जीवदत्तची !”

राजा नित्यानंद तो अपमान सहन न आल्याने क्रोध होऊन जोरझला—“माझ्या राज्यात... माझ्या वाड्यात... माझ्यासमोर.” अनेक तो आणखी पुढे काही बोलण्यात नित्यानंद मंत्री पुढे होऊन राजाची समजूत घालून त्याला वाकूला घेऊन गेला. राजा नित्यानंद आतां जात झाला आणि जीवदत्त,

खड्गवर्मा व दोघे हाडवेरी निघून जात होते त्यांच्याकडे रातभोठ चावून उभा राहला.

खड्गवर्मा व जीवदत्त रानटी तरुणांना उभा जागी बसवून ठेवले होते त्या आगी थोचले तेव्हा आबाराच्या भितीबळन सैनिक त्या भिचान्यांवर उकळते तेल ओतील असलेले दिसले. ते पाहून खड्गवर्मा व जीवदत्त जोराने ओरडले—“आचा !”

सैनिक जोरवून म्हणाले—“आमच्या सेनापतींची आज्ञा आहे, या सर्वांना आम्ही जिवंत जाळणार आहो.”

खड्गवर्मा व जीवदत्त लगेच भितीवर चढून गेले, सैनिक मोठमोठ्याने ओरडत

तेल ओलीत होते रानटी तरुण घाबरेल जाऊन स्वतःचा जीव वाचविण्यासाठी आकाराचा दरवाजा सोडण्याचा प्रयत्न करीत होते.

"तुम्हांला आमची आज्ञा ऐकू आली नाही वाटते?" असे दरडावून विचारीत लड्गबर्मा व जीवदत्त दोघे सैनिकांवर कुटून पडले. त्यांना लाथा चुकने मारून सगळी रानटी युवकांमध्ये उकलून पाडू लागले. आतां रानटी युवकांना जिवात जीव आल्यासारखे वाटले.

"आम्हांला वांचवा हो! हा दरवाजा उघडा हो! आम्ही आपल्या रानात निघून जाऊ. या बाजूला कधी फिरकणार देखील

जीवदत्त व दोघांना नमस्कार केला.

थोड्या वेळाने जे सैनिक खाली पडले होते त्यांच्याजिवाय इतर सैनिक पळून गेले. लड्गबर्मा व जीवदत्त दोघे आकाराच्या मुख्य दाराजवळ आले. दारावर दोघे पाहरेदार उभे होते. ते म्हणाले— "आमच्या सेनापतींची आज्ञा आहे." ते पुढे काही बोलणार त्या आघी जीवदत्तने आपल्या कुड्डीने त्या दोघांचा वध केला. इतर पाहरेदार पुढे होश्याच्या विचारात होते. देखील भयभीत होऊन पळून गेले. तेव्हा लड्गबर्माने बांधलेले मोठमोठे दारवाजे मलबारीने तोडून टाकले आणि दार उघडले. सर्व रानटी तरुण भराभर आकाराबाहेर आले. काही जणांनी लड्गबर्मा व जीवदत्त दोघांना साष्टांग नमस्कारच केला.

"आतां तुमच्या जिवाला धोका नाही. तुम्ही खुशाल वनप्रांतात जाऊन रहा. परंतु एक गोष्ट लक्षात ठेवा, यापुढे विश्वेश्वर पुजाच्याच्या जाळघात सांपडू नका." जीवदत्तने त्यांना समजावून सांगितले.

"अहो, पण तो दुष्ट पुजारी व स्वर्गाचारी कोठे आहेत? त्यांनी आम्हांला फसविले आणि आमचा जीव घेतला पडला. आम्ही त्यांना धरून घेऊन काळी-

समोर त्यांना बघी देऊ." एक रानटी तरुण स्वेष्टाने म्हणाला.

खड्गवर्मा ■ जीवदत्तने चारोनाजूला नजर फिरवून एकदा पाहिले. दूर स्वर्णाचारी व पुजारी एका साडावाळी उभे राहून बोलत होते. थोड्या अंतरावर राजा नित्यानंद, मंत्री व सेनापती दुसऱ्या साडावाळी उभे राहून आपसांत काहीतरी सल्ला मसलत करीत होते. त्यांच्या मागे सैनिक रांगेत उभे होते.

"खड्गवर्मा! मला वाटते, हा मूर्ख राजा पुजारी स्वर्णाचारी व रानटी लोक सर्वांचा बंध करणाऱ्यासाठी काहीतरी दुष्ट विचार करीत आहे, असे मला वाटते." जीवदत्त म्हणाला.

"त्या दोघां दुष्टांचे काय वाटेले! होवो, पण या गरीब निरपराध रानटी तरुणांना शोधविलेच पाहिजे. यांना त्यांच्या बलशक्तीत पोषते करणाऱ्या जबाबदारी आपण आपल्यावर घेतली आहे. या विचारांना त्या दोघां दुष्टांनी वाटेले तसे नाकारले." खड्गवर्मा म्हणाला.

त्याच वेळी राजा नित्यानंद धाईघाईने सैनिक उभे होते तिकडे गेला. सेनापति राजाच्या मागे जाऊन उभा राहला. मंत्री जागच्या जागी उभा राहून एकदा सैनिकांकडे व एकदा खड्गवर्मा आणि जीवदत्तकडे बारंबार पहात होता.

"खड्गवर्मा! काहीतरी बोकल घेण्याची सूचना आहे. राजा नित्यानंद आपल्या सैनिकांना विचारा राजा रानटी तरुणांवर हल्ला करायला पाठविणार असावा." असे खड्गवर्मा सांगितल्यावर जीवदत्त रानटी उद्देशाने म्हणाला—"तुम्ही आपापली शास्त्रास्त्रे घेऊन सज्ज आ. पण, प्रथम ■ सांगा, तुमचा पुजारी कोण आहे?"

रानटी तरुणांपैकी एक उंच विण्यात मगूध पुढे आला आणि जीवदत्त ■ खड्गवर्मा दोघांना समूह समस्कार करून म्हणाला—"मीच आपण विचारलेला मेवक!" (क्रमशः)

परस्पर सहाय्य

विकर्माविश्यां आपणा हट्ट सोडला नाही.

तो साडावाळ गेला, प्रंत खाद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीनपणे स्मसनाच्या दिशेने वाळू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! ■■■ कामात यशस्वी व्हायचे असेल तर योग्य व समर्थ व्यक्तींनादेखील इतरांची ■■■ घ्यावी लागते. पण तू ■■■ स्वतःच्या हिमतीवर काम करतो आहेस, म्हणून मूला यश मिळत नाही. परस्परस ■■■ केल्यामुळेच माही का देवगुप्त बसकय कार्ये पण शक्य करू शकला. जी त्याची गोष्ट तुला सांगतो, ■■■ देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी कुठणा नदीच्या काठी थाम्य-कटक नगरी विष्णुगुप्त नावाचा एक कोट्याधीश व्यापारी रहात असे. त्याला कमळाची नावाची एकुलती एक मुलगी

होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हा तिला पुष्कळ मागण्या येऊ लागल्या. परंतु काही एवढाच कोट्याधीश असले तरी बुर परमांतात रहात असत. विष्णुगुप्ताने म्हणून लहणांना नकार दिला.

धान्यकटक नगरीतच काही वेधव तरुण होते व त्यांनी कमलाक्षीला मागणी घातली होती. परंतु विष्णुगुप्ताला त्यांपैकी एक-वेळील त्याचा जावई होण्यालायक दिसला नाही. कारण त्यांच्यापैकी काही गरीब होते तर काही श्रीमंत होते तर रूपवान नव्हते आणि काही कुलीन नव्हते.

धान्यकटक येथेच देवगुप्त नावाचा एक प्रतिष्ठित वैद्यप्रमुख रहात असे. तो विष्णु-

गुप्ताच्या योग्यपेक्षा हा ज्योती उच्च वराण्यात जन्मला होता. देवगुप्ताच्या बडोलांचा व आजोबांचा कोट्यावधी रुपयांचा व्यापारपंदा होता. परंतु देवगुप्ताच्या बडिलांनी बौद्धधर्म स्वीकारला. आपली सर्व संपत्ति बौद्धधर्माच्या प्रसाराय व बौद्ध-विष्णुच्या सेवेत खर्च करून टाकली. त्यामुळे त्यांच्या घरात गरीबी आली.

त्यानंतर देवगुप्त लहानमोठा व्यापार करून आपल्या मोठ्या कुटुंबाचा सर्व खर्च भागवीत असे. दोन मुलगे होते. त्यांच्यापैकी मोठ्याचे दानमुक्त होते व धाकट्याचे वनगुप्त. दोघांच्या मयात फक्त एकाच वर्षाचे होते. दोघे सुंदर होते व दोघांचे परस्परांवर फार प्रेम होते. त्या दोघांना कमलाक्षीची लग्न करावेसे होते. तिच्या बडिलाच्या मदतीने मोठा व्यापार करता येईल असेदेखील त्यांना वाटत होतं. त्यांनी आपल्या मनामली गोष्ट आपल्या बडिलांना सांगून त्यांचा सल्ला घेतला.

त्यांचे बडिल म्हणाले—“विष्णुगुप्ताने आपल्याहून मोठमोठ्या श्रीमंतांना नकार दिला आहे. तरी प्रयत्न करून पाहण्यात हरकत नाही. तुम्ही दोघे विष्णुगुप्ताच्या घरी जाऊन त्याला भेटा. दोघांपैकी कोणाशी मुलीचे लग्न करून घ्यायला तयार झाला तर आनंदच आहे.”

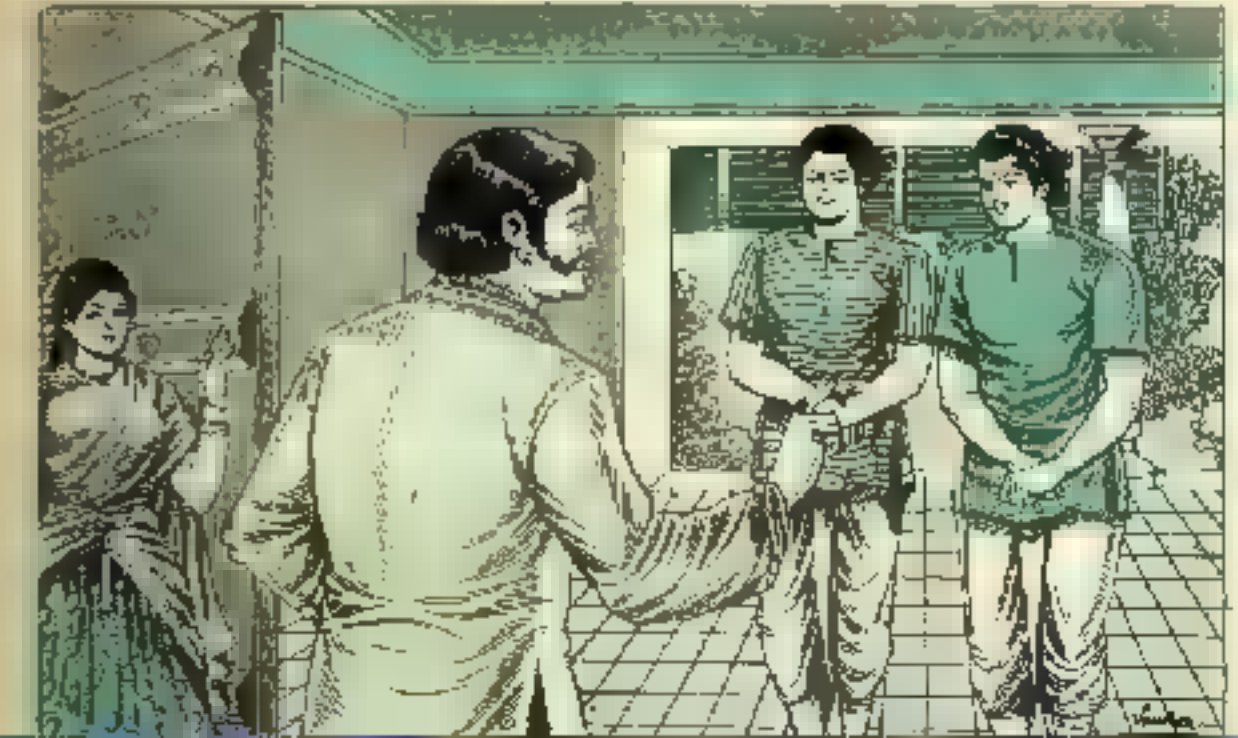
इकडच्या तिकडच्या गोष्टी झाल्यावर मुख्य मुद्द्याची गोष्ट दोघांनी काढली. परंतु विष्णुगुप्ताला दोघांपैकी एकातदेखील आपला जावई करून घेण्याची दिसली नाही. परंतु एकदम नकार देण्यात ही विष्णुगुप्ताचे मन लागेना. कारण कुलीन सुशील मुलगे दिसले. त्यांच्या बडिलांचा विष्णुगुप्त फार आदर करी. दोघे भाऊ हुशार सुंदर दिसत होते. परंतु दोघे होते हा मुख्य दोष होता.

म्हणून त्यांना निराळ्या तऱ्हेने देण्याच्या उद्देशाने विष्णुगुप्त म्हणाला—“हे पहा, आपल्या मुलीचे लग्न श्रीमंत तरुण मुलाशी ठरविले आहे.

म्हणून मी कित्येक गरीब मुलांना साक नकार दिला. आतां मी तुमच्या पैकी कोणाशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले तर लोक मला हसतील. मा शिवाय माझ्या मागून माझा एवढा व्याप माझ्या जावयालाच पहावा लागणार आहे. म्हणून व्यापारपंदात हुशार भसेल त्यालाच मी आपला जावई करून घ्यायचे ठरविले आहे.”

परंतु ते उत्तर ऐकून दोघे निरास झाले नाहीत. म्हणाले—“व्यापार केव्हाशिवाय हुशारी आहे की नाही कसे काय बळगार?”

विष्णुगुप्ताला मुले हुशार दिसली. दोघे सावडणारे दिसत नाहीत. त्याने ओळखले. पण त्यांची पीडा टाळण्यासाठी तो

विचार करून म्हणाला—“मी तुम्हा दोघांना प्रत्येकी एकेक हजार रुपये देतो. या बाईबळावर एका वर्षाच्या आत दोघांपैकी जो कोणी एक लाख रुपये मिळवून आणील त्याच्याशी मी मुलीचे लग्न करून देईन.”

एका वर्षाच्या आत हजाराचे एक लाख मिळवून आणणे अशक्य आहे हे ओळखूनच विष्णुगुप्तने ती बट घालली होती. दोन हजारच गेले तरी हरकत नाही, पण गरीबाशी मुलीचे लग्न करून दिल्याचे कोणी म्हणायला नको, या विचारांने त्याने ती युक्ति केली होती.

परंतु दानगुप्त व धनगुप्त कमलाक्षीचा विवाह निश्चय एक वर्ष तरी इतर कोणाशी

हाणार नाही व आपण आपला योग्यता सिद्ध करून दाखविली तर तिच्याशी नक्की आपला विवाह होऊ शकेल ही आज्ञा मनात बाळगून घरी परतले. बडिलांचा निरोप घेऊन दोघे व्यापारासाठी परदेशी निघाले. दोघांनी एक वर्ष पुरे होताना कोठे भेटायचे, हे परस्परांची ठरवून घेतले आणि दोघे परस्पर विरुद्ध दिशेने निघून गेले.

एक वर्ष पुरे झाल्यावर दोघे ठरल्या जागी येऊन भेटले. परंतु दोघांच्या बऱ्याच-वर आनंदाचे लक्षण दिसले नाही.

दानगुप्तने धनगुप्ताला विचारले—“तुला किती प्राप्ती झाली?”

“मी फक्त तीन हजारच मिळवू शकलो. मिळविलेस का एक लाख?” धनगुप्तने मोठ्या भावाला विचारले.

“नाही रे, मोठ्या कष्टाने ऐंसी हजार जयले आहेत.” दानगुप्त म्हणाला.

“तर विष्णुगुप्ताकडे जाण्याची गरजच उरली नाही. सर्व मेहनत फुकट गेली.” धनगुप्त म्हणाला.

“का? मी सांगतो ने कर! तुम्हाजवळ तीस हजार आहेत ना? मी तुला सतर हजार देतो. तु एक लाख रुपये विष्णुगुप्ताला नेऊन दे आणि कमलाक्षीशी लग्न करून घे.” दानगुप्त म्हणाला.

विचारले.

“मी नाही घरी जात. मी परत त्या देवात जाऊन व्यापारबंदा करतो. निवेल मार्ग, मला विश्वास वाटतो.” दानगुप्त म्हणाला आणि त्याने धनगुप्ताला सतर हजार रुपये देऊन विष्णुगुप्तकडे पाठविले व परत निघून गेला.

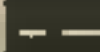
धनगुप्त एक लाख रुपये घेऊन आल्यावर बचन दिल्याप्रमाणे विष्णुगुप्तने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न दिले.

बेधबर गोष्ट सांगून येताळ म्हणाला—“राजा, दानगुप्तने जास्त पैसे मिळविले होते तरी त्याने स्वतः कमलाक्षीशी लग्न न करता आपल्या भावाला का मदत केली? आतुप्रेमाने का? हा त्याने का केला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून नु दिली नाहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे. मुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर ओळू जाणतीय.”

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—“देव-गुप्तच्या दोघां मुलांती विष्णुगुप्तच्या मदतीने कोट्याधीश होता येईल या हेतूने तिच्याशी विवाह करण्याचा विचार केला होता. परंतु विष्णुगुप्तने त्यांच्या व्यापार-बंदातल्या कौशल्याची परीक्षा घेण्याचे ठरविले. मोठ्याच पोंडा जास्त यशस्वी ठरला, यावरून हे स्पष्ट झाले. मोठ्या व्यापारबंदात जास्त कुशल होता व त्याला कोणाच्या मदतीची तितकी आवश्यकता नव्हती. या उलट धाकट्यालाच विष्णुगुप्ता-सारख्याची जास्त गरज होती हे सिद्ध झाले. मोठा स्वतःच्या पायांवर कोट्याधीश होणे होते. धाकट्याला दुसऱ्याच्या मदतीनेच कोट्याधीश होता येईल हे दिसले. म्हणून मोठ्याने धाकट्याला आपल्या मिळकतीतल्या वाटा देऊन त्याची वाट सोपविली.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच येताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाच्या कांदीला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

खरा संन्यासी कोण

एक राजा होता. तो संन्याशांचा फार आदर करी. संन्यासी सर्वसंन्यास करून ईश्वरपूजेला जाणारे मायपुत्र सर्वां परतात, तेव्हा तेच मोठे आदर करण्यासारखे आहेत. जसा संन्याशांना श्रीकृष्ण मायाजी नागाजी, हे मुळीच अस्वस्त नसे. म्हणून त्याने पुण्डळ विनार करून मंत्राला, बोलाविले. म म्हणाला—“राज्यातल्या प्रत्येक संन्यास्याला बहादुरा त्वांवर १९वे रेऊन त्याचे दारिद्र्य नाहीसे करण्यात यावे.”

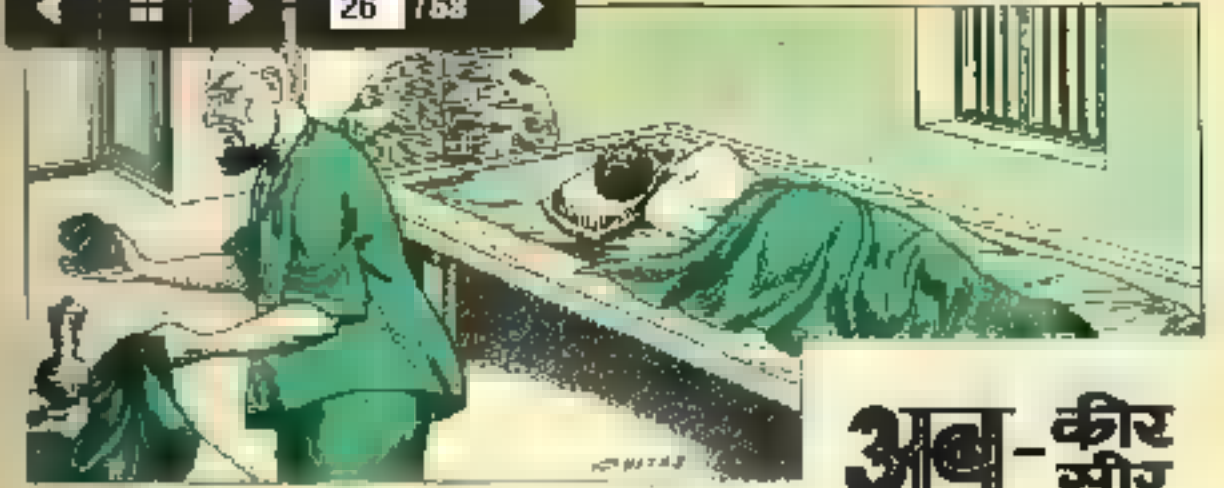
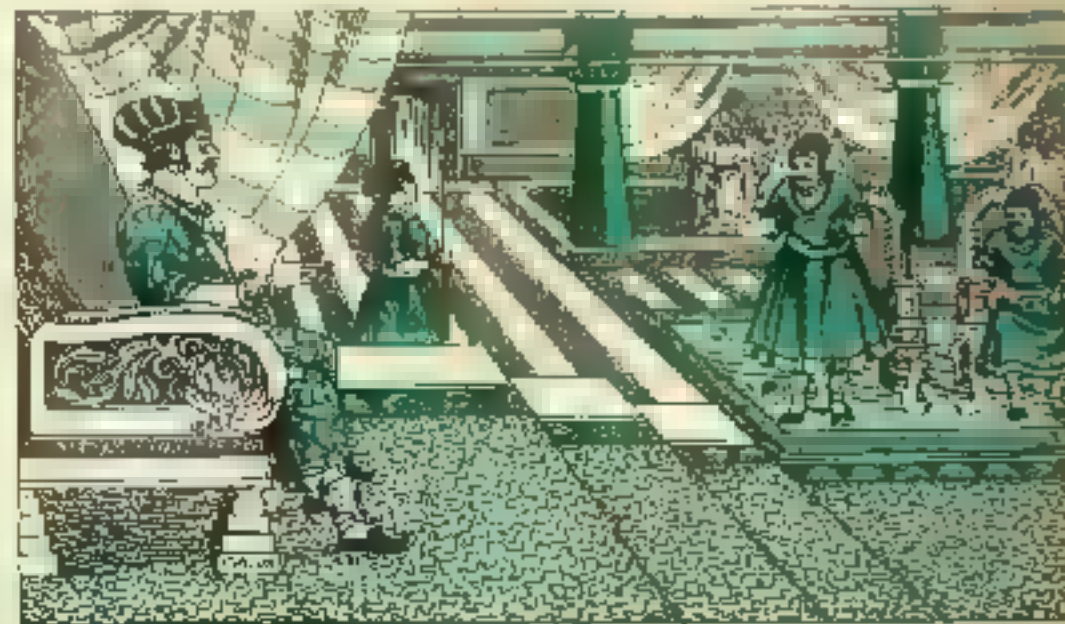
देशात संन्याशांना काय तोंड? प्रत्येक संन्यास्याला बहादुरा कपडे दिले तर राज्याचा कविनावेकीत पुढावयाचा नाही, हे मंत्राला कळत होते. परंतु तो काहीच मोलता नाही. होकार देऊन गप्प

पुसत्या विवशी राजाने भर दरबारात मंत्राला विचारले—“काल मी आज्ञा केली होती त्याचे पालन काळे ?”

मंत्री म्हणाला—“महाराज, क्षमा करा. मजल कोणी संन्यासी नेटपाच नाही !”

राजा जमिल होऊन मंत्रालाकडे बघत राहिला.

“ईश्वर महाराज ! संन्यासी धन गुण्य केवळी. संन्यास याचा सर्वच सर्वस्वचा त्याग आहे. मज सगळे पणारा मनुष्य संन्यासी कसा काय होईल ?” मंत्री

अबू-कीर

[२]

अबू कीर व अबू सीर यांची मैत्री अजीब चालीस दिवस निविघ्न चालू राहिली. अबू कीर नेहमी पिल्ल भाण्याचे सांगून पडून राही आणि अबू सीर त्याला पैसे मिळवून फुकट जेवायला आणून देई. अबू कीरनी एकूण घंगळ होती. अबू सीरने म्हटले—“कायपण सुंदर माहूर आहे हे. तू हे पाहिले नाहीस तर तुझे जिणे ध्वस्त आहे !” की अबू कीर पिशाचा विकार जास्त वाढल्याचे माणून पडून राही.

त्या चालीस दिवसात अबू सीरनी एका शब्दाने अबू कीर काही बोलला नाही.

एकदा अबू सीर बाजारी पडला आणि सोलीवाहेर पडकंदेखील त्याला झाले. तरी तो घमंजालेच्या व्यवस्थापकाला मांमून अबू कीरच्या साप्तामिण्याची काही तरी ठेवी.

काही दिवसांनी अबू सीरचा आजार वाढला. तो मंत्रालासारखा वेचुड होऊन पडून होता. अबू कीरला भुकेमुळे मोप येईना. तो अंधारणावर उठून बसला. त्याने खायला काही मिळेल म्हणून सर्व खोली बुडवून पाहिली. परंतु त्याला काही एक मिळाले नाही. शेवटी अबू सीरच्या कपड्यात काही आहे का, त्याने पाहिले. तर त्यात त्याला बीनार ठेवले होते ती पिशाची सापडली. अबू सीरने किती मेहुतत करून ते पैसे जमा करून ठेवले होते. अबू कीरने ती पैशांची पिशाची काढून आपल्या कनवडीला लोंबून देवली. ती पिशाची उचलून नेल्यामुळे अबू सीरला काय वाटेण याची त्याने फिरकीर केली नाही. त्याने हळूच खोलीचे दार उघडले आणि बाहेरून कडी लावून घेऊन कोठेतरी निघून गेला. तो

बाहेर गेला तेव्हा बर्भसाळ्याच्या पाहारेकऱ्याने त्याला पाहिले नाही.

अबू कीर सरळ पाबरोटीच्या दुकानात गेला, पोटावर जाऊन घेतले आणि कपडेपोंच्या दुकानात जाऊन त्याने त्याला हवे ■ कपडे विकत घेतले. नंतर ते कपडे घालून बाजारपेठेत गमल पट्टात हिंडू फिरू लागला. त्या गावातले लोक मिळ्या किंवा पांढऱ्या रंगाचे कपडेच घालून हिंडत होते. दुकानातदेखील फक्त दोनच रंगाचे कपडे मिळत. त्याला एक रंगान्याचे दुकान दिसले. सर्व ह्रीद मिळ्या रंगानेच भरलेले होते.

अबू कीरने त्या दुकानात जाऊन आपला पांढरा हात कमाल दाखविला व विचारले—

Fullscreen 127

“साहेब! हा हातदेखील रंगवायला काय घ्याय? कोणता रंग चालू यायला?”

“कां, निळा रंग. आमच्याकडे दुसरा रंगच नाही. याला बीस दीनार घाने लागतील.” दुकानदार म्हणाला.

“काय म्हणालात? हा एवढासा कमाल रंगवायला बीस दीनार? आमच्या गावी याला अर्धा दीनारदेखील घावा लागत नाही.” अबू कीर आश्चर्य बसित होऊन म्हणाला.

“अस्सं? मग ■ आपल्या देशात आऊनच कां नाही रंगवून घेत? आमच्या देशात बीस दीनारकून कमी किमतीत होणार नाही.” दुकानदार म्हणाला.

“ठीक, बीस दीनारच देतो, पण तांबडा रंग दे!” अबू कीर म्हणाला.

“तांबडा रंग? तो कसा काय असतो बुवा? असा रंग असतो का?” दुकानदाराने विचारले.

“तरमम हिरवा रंग दे!” अबू कीर म्हणाला.

“हिरवा रंग कसा काय असतो बुवा? मी नाही कधी ते नाव ऐकले.” दुकानदार म्हणाला.

अबू कीर एका मागून एक रंगाची नावे सांगत गेला, पण दुकानदाराला त्यातल्या एकाही रंगाचे नाव माहीन नव्हते व तो

पाहिले नव्हते. शेवटी तो म्हणाला—“असा करा, मी ■ एका रंगाशिवाय दुसरा रंग पाहिला नाही की त्याचे नाव ऐकले नाही. कसा असतो तो रंग?”

“तरमग या निळ्या रंगाशिवाय इतर रंग देणारा कोणी रंगारी असेल तर त्याचे ■ सांग.” अबू कीर म्हणाला.

“आ गावात रंगान्याची बाळीस दुकाने आहेत. आम्ही सर्वांनी आमची एक समिती नेमली आहे. आम्हांला सोडून इतर कोणी रंगान्याचे काम ■ गावात करणार नाही असे आम्ही ठरविले आहे. आम्ही हा धंदा पिकधान पिकवा करीत आलो आहो. आम्ही धंदा इतर कोणाला शिकवीत नाही. आम्ही फक्त निळा रंगच देतो. आमच्या देशात लोक फक्त पांढरा ■ निळा रंगच वापरतात.” दुकानदार म्हणाला.

ते ऐकून अबू कीर म्हणाला—“हे पत्ता, मी स्वतः एक रंगारी आहे. तू ■ आपल्या दुकानात तोकरी दे. ■ निरनिराळे रंग देण्याची ■ मी तुला शिकवीन. तुला इतर रंगान्यापेक्षा पुष्कळ चास्त पैसे मिळू लागतील. थोड्याच दिवसांत तू ■ मोठा श्रीमंत होशील.”

“आम्ही नव्या लोकांना कामावर ठेवीत नाही.” दुकानदार म्हणाला.

“मीच एक दुकान काढले तर?” अबू कीरने त्याला विचारले.

“ते तर अशक्यच! तुला ते बाक्य होणार नाही. तू नवे दुकान काढलेस तर तुझ्यावर मोठेच संकट ओढवेल?” दुकानदार म्हणाला.

अबू कीर तेव्हाच निघाला. तो आजली अनेक दुकानदारांना जाऊन भेटला. पण कोणी त्याला कामावर ठेवून घ्यायला तयार झाला नाही. शेवटी रंगान्याच्या समितीच्या अध्यक्षाला तो भेटला.

“मी ■ करू बुवा? नव्या माणसाला आमच्या धंद्यात घेणे आमच्या नियमाविरुद्ध आहे.” अध्यक्ष म्हणाला.

दुकानाबाहेर बाळत टाकले. ते कपडे उन्हात पाहून पाहण्याचे डोळे दिपून गेले.

ते दृश्य पाहण्यासाठी सर्व अद्भुत लोटले. दुकानासमोर फार मोठी गर्दी जमा झाली. रंगारी आपापली दुकाने बंद करून हे विविध रंग पाहण्याला धावले. बायका घुबे चित्र विविध रंग पाहून मुरळून गेली. लोक रंगांची तावे विचारत लागले. प्रत्येकाला आपल्यासाठी त्यातला एखादा रंग निवडून कपडे रंगवायला टाकावे, असे वाटू लागले.

लोकांच्या सौंदी अबू कीरच्या निरादराच्या रंगांचे वर्षात ठेकून मुलतान स्वतः दुकान पक्षायला आला. दुकानासमोर उन्हात चमकणारे रंग पाहून मुलतान होऊन पहात उभा राहला. अशा कसची कर्तबगार रंगान्याचे कौतुक कसे करावे तेच मुलतानाला कळेता. मुलतानाने आपल्या बजिराला पोडपावळून उतरायला सांगून त्या पोडपावळर अबू कीरला बसायला सांगितले. त्यानंतर निरादराच्या रंगाचे कपडे निवडून घेऊन अबू कीरला बरोबर घेऊन आपल्या

महागण निवडून घेताना अबू कीरच्या दुकानासोने देऊन काही विशेष अधिकार वहाल केले. अबू कीरला निरोप दिल्यावर मुलतानाने उत्तमोत्तम रंगाचे कापड निवडून स्वतःसाठी, बेगमांसाठी व दरबारी अधिकाऱ्यांसाठी पोशाक करवून घ्यायला दुकान दिला. नंतर एक हजार ठाणे रंगविण्यासाठी अबू कीरकडे पाठवून दिली.

हळूहळू शहरातल्या सर्व जहामीरदार व दरबारी लोकांच्या अंतःपुरातून स्त्रियांनी आपले कपडे अबू कीरकडे रंगवायला पाठविले. शहरातल्या लोकांचे रंगरूप बदलले. काही विकसांनी रंगारी अबू कीर गावातला सर्वात धीमंत नागरिक झाला. गावातल्या चालीत रंगारी कुटुंबांनी अबू कीरची कमा मरगितली आणि त्यांना मोफत जिवणू देण्याची दिशंती केली. पण अबू कीरने आपल्याच चमोडीत सर्वांचा अपमान करून सर्वांना हाकलून लावले. पण शहरात जिकडे पहावे तिकडे नवनवे रंग दृष्टीस पडू लागले. (क्रमशः)

विचित्र घटना

मणिपूरचा राजा चंद्रसेन याच्या एकुलत्या एका मुलीचे नाव चंद्रमुखी होते. लहानपणीच चंद्रमुखीची आई वारली. म्हणून राजालाच मुलीचे कोडकौतुक करावे लागे. ती मुलगी बसबस मोठी होऊ लागली, राजा तिच्या लग्नाची स्वप्ने पाहू लागला. मुलगी निरादराच्या कलात प्रवीण होती. राजाने मुलीच्या लग्नासाठी तयारी सुरू केली. योग्य शोध लागला. पण मुलगी लग्नाला तयार नव्हती.

चंद्रमुखी आपल्या मैथिलीबरोबर नेहमी शिकारीला जात असे. एकदा शिकार खेळत असता ती एकाटीच दूर निघून गेली आणि तिच्या मैथिली व दामदामी तिच्या हुडकत पागे कोठे तरी राहून गेले. त्यांनी पुष्कळ शोधले. पण त्यांना चंद्रमुखी कोठे दिसली नाही. कदाचिन ती कोठे तरी हिंस जनावरांच्या तावडीत सापडून प्रोणस मुकली

असेल, अशी मनाची निराशा करून घेऊन सर्व राजधानीला परतले आणि ते वर्तमान राजाला आऊन सांगितले.

परंतु चंद्रमुखी त्या सर्वांच्या आधी घरी पोचली होती आणि काळोख पडण्यापूर्वीच आपल्या खोलीत जाऊन विधांनी घेत पडली होती. उजाडण्यापूर्वी कोणी तिला उठवू नये असे तिने सर्वांना सांगून ठेवले होते. त्या दिवसापासून राजकुमारी विचित्रच वागू लागली होती. परंतु कोणाला त्याचे कारण मात्र कळले नाही. दररोज सवाळी ती सूर्यास्तापूर्वीच आपल्या खोलीत जाई आणि छान उजाडल्यावर उठून बाहेर येई.

आतां मात्र मुलीचे लग्न पक्कं उरकून टाकले पाहिजे असे राजाला वाटू लागले. राजकन्या पण त्या गोष्टीस कबूल झाली. राजाने आनंदाने राजकन्येच्या स्वयंवराची

व्यवस्था केली. राजकन्या सुंदर होती, म्हणून तिला राजकुमारांकडून मागण्यापण येऊ लागल्या. स्वयंवरासाठी राजकुमारांची गर्वी मणिपूरला जमा झाली.

ठरल्या वेळी चंद्रमुक्ती घुंगट तोंडावर ओढून हातात बरमाळ, घेऊन स्वयंवर मंडपात आली. तिने कोणत्याही राजकुमाराकडे लक्षपूर्वक पाहिले नाही. पुढे जात जात एका जागी ती एकदम थांबली आणि एका राजकुमाराच्या गळ्यात बरमाळा घालून अंतःपुरात निघून गेली. तोपर्यंत सूर्यास्त झालेला होता.

राजकुमारीचे ते विचित्र वागणे पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटले. असले स्वयंवर

संपले होते, म्हणून ज्याच्या गळ्यात बरमाळा पडली होती ■ चेदी राज्याचा मुबराज चक्रसेन एकटा मंडपात बसून राहला आणि इतर राजकुमार उठून निघून गेले. मुबराज चक्रसेनने त्या दिवशी चंद्रसेन राजाचे आतिथ्य स्वीकारले. दुसऱ्या दिवशी राजा चंद्रसेनने आपल्या भावी जांवयाची तलवार ठेवून घेऊन त्याला आवरपुर्वक त्याच्या बरोबर आलेल्या नोकरीबरोबर चेदी राज्यात पाठवून दिले. मणिपूर राज्यात तलवारी बरोबर लपव करून देण्याचा प्रयत्न होता.

त्यानंतर चंद्रमुक्ती ■ चक्रसेनची तलवार दावा मुमुक्षुतावर भाटाभाटाने विवाह समारंभ झाला. विवाह झाल्यानंतर मुळां चंद्रमुक्तीच्या मागण्यात काही फरक पडला नाही. महिनाभर आपल्या मुलीला ■ राज्यात ठेवून घेऊन एका मुमुक्षुतावर चंद्रसेन राजाने आपल्या मुलीला दासदासी-बरोबर सासरी पाठविले.

चंद्रमुक्ती ज्या दिवशी चेदीच्या राजधानीत पोचली तेव्हा तिच्या स्वागताची फार उत्तम तयारी केलेली होती. त्या दिवशी वधूवरांची राहिली भेट होणार होती. परंतु चंद्रमुक्ती सूर्यास्तापूर्वीच जेवून घेऊन आपल्या दासीबरोबर संयागृहात

निघून गेली आणि काळाचे पडण्यापूर्वी सर्वांना बाहेर पाठवून देऊन ती खोलीत एकटीच राहली.

चक्रसेन दोन ग्रहर रात्र उलटल्यावर खयनवृष्टात गेला. पण तेथे चंद्रमुखी नव्हती. खाची बायको एक अपूर्वसुंदरी असल्याचे त्याने ऐकले होते. परंतु ■ तिला स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले मात्र नव्हते. तेथे आपल्या बायकोला न पाहून त्याला आश्चर्य वाटले. त्याने चवकळी कलम पाहिली, पण कोणीच समाधानकारक उत्तर देऊ शकले नाही. तेव्हा मात्र त्याला काळजी वाटली आणि थोडी निराशा ■ वाटली. मग ■ हुडकून पाहिला पण ती कांठे सापडली नाही.

चक्रसेन त्याच दिवशी रात्री आपल्या बायकोच्या शोधाचे घोड्यावर बसून निघाला. राजधानीबाहेर पडल्यावर चांदऱ्यात त्याला एक म्हातारी दिसली. त्याने ■ आजून म्हातारीला विचारले— “आजी, तुम्ही इकडून एखाद्या तरुण स्त्रीला आणताना पाहिले का?”

म्हातारी तोंडातल्या तोंडात काही तरी बडबडत म्हणाली—“तू कोण रे बाळ? काय पाहिजे तुला?”

चक्रसेनने तिला घडलेली गोष्ट सांगितली तेव्हा म्हातारी म्हणाली—“बरोबर, तीच

मुलगी असणार, घोड्या वेळपूर्वीच इकडून पळत गेलेली दिसली. ■ बरं पळाली? विचित्रच याई! मला तू घोड्यावर बसवून घेतसेस तर दोघ मिळून शोधता येईल.”

दोघ घोड्यावर बसून दराच वेळ चंद्रमुखीला शोधित राहले. दोघ बसून गेले, पण चंद्रमुक्ती त्यांना सापडली नाही.

“बाळ, आपण बरेच दूर आलो! घोड्या वेळाने उजाडेल. आपण या झाडाखाली थोडी विधांती घेऊ या.” म्हातारी म्हणाली. तोपर्यंत अंधुक चांदणे होते ते देखील उरले नव्हते व चांगला काळीस पडला होता. म्हणून चक्रसेन म्हातारीच्या सल्ल्याप्रमाणे एका झाडाखाली झोपला.

दुसऱ्या दिवशी त्याची शॉप मोकळी तेव्हा त्याला म्हातारी कोटे दिसली नाही. उठून तो बाजूबाजूला पहात थोडा फिरला. त्याला एका जागी एक थोडा दिसला. त्याच्या काठी एक शॉपची होती. शॉपची समोर एक स्त्री उभी होती. ती म्हातारी नव्हती. एक तरुण ■ गुंथार स्त्री होती. परंतु तिचे कपडे म्हातारीच्या कपड्यासारखेच दिसत होते.

“बारी, तुम्ही कोण? येथे तुम्हाला म्हातऱ्या आजी दिसल्या का?” चकलेनाने त्या स्त्रीला विचारले.

“माझे नाव चंपा आहे. ती म्हातारी मामी भाजीच असेल. ती एक आधुनारीन आहे. ती कदाचित बसस्पती किंवा मुळघा

आणायला गेली असेल. आम्ही दोघी सान शॉपचीत राहतो.” ती बारी म्हणाली.

चकलेनच्या मनात त्या तरुण स्त्रीला सोडून जाण्याची इच्छा होईना. ■ त्या स्त्रीची ओठ वाटत होते. ती बराच वेळ तिच्याची बोलत बसला आणि त्या शॉपचीतच राहिला. तीमुझी शॉपचीतच त्याच्याची बोलली. मंतर तिच्या आपली आठवण म्हणून भंगी देऊन पुन्हा भेटण्याचे वचन देऊन आपल्या राजबाईपाल परत गेला.

चकलेनच्या आईवडिलांनी चंडमुलीचा पुष्कळ शोध केला. परंतु बराच शोध केल्यानंतर मुळा जेव्हा ती सापडली नाही तेव्हा आता तिचा शोध करणे फुकट समजून व पुढे दिसली तरी सून म्हणून तिच्या

न स्वीकारण्याचे त्यांना ठरविले. चकलेन बररीच ■ जाऊ लागला व संध्याकाळपर्यंत तिच्याकडे राहून बरी परत येऊ लागला. हळूहळू चकलेनच्या मनात चंपाचीच बोलत बसावेच वाटू लागले. एक घटकाभरवेळीस तिच्या सोडून राहणे त्याला असकळ वाटू लागले.

एक दिवशी ती चंपाला म्हणाला—“तू माझ्याबरोबर बस. आपण दोघे सान करून घेऊ. माझ्या आईवडिलांची संवत्ती मी मिळवून घेईन.”

“परंतु हे आताच ■ होणार नाही. एक दिवशी मामी भाजी साना सोडून जाईल. ■ फार दिवस काढणार नाहीत. तेव्हा मी आपल्याबरोबर असकळ घेईन. आपण

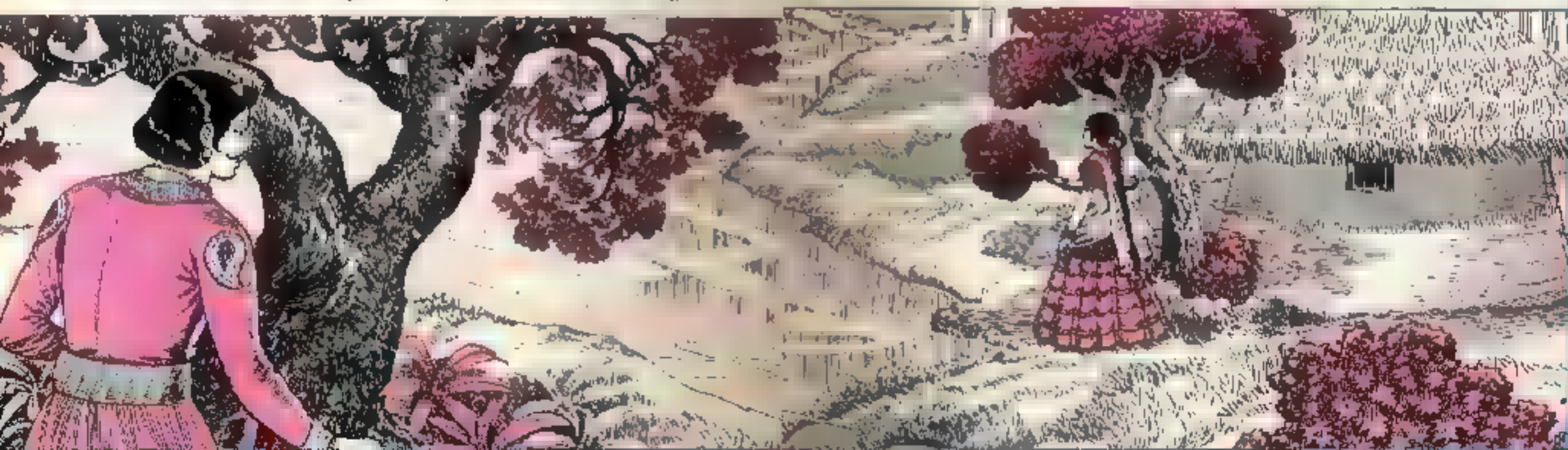
शोधवेच विवाहाने बट झालोच आहे. आपली काही काळ धीर घरा.” चंपा म्हणाली.

चंपा गरोबर होती ■ हळूहळू तिला नववा महिनापण लागला. तेव्हा चकलेन म्हणाला—“या ठिकाणी तुला वाळंतपणात फार त्रास होईल. म्हणून तू माझ्याबरोबर बस. मी तुझ्या वाळंतपणाची सर्व व्यवस्था करून देतो.”

परंतु चंपा त्या गोष्टीस तयार झाली नाही.

“बर तर मी तुझ्या मधतीला दुईज बाजी बरीच पाठवून देतो. निवान ही गोष्ट तरी तू मान्य कर.” चकलेन म्हणाला.

चंपा त्या गोष्टीस वेळीस कबूल झाली नाही. ती म्हणाली—“तुम्ही कोणाचा इच्छा

पेऊन ■ नका. माझी भाजी संभर सुदर्भा-
वामीच्या मागची आहे. म्हणून तुम्ही
माझ्या बाळंतपणाची मुलीच काळजी
काढू नका."

चक्रेसेन दररोज पेऊन चपाची बश्करी
कल्लज जाई. एक दिवशी रात्री त्याला
मुलीच होप आली नाही. त्याला त्या
दिवशी शंका वाटू लागली की त्या रात्री
चंभा नक्कीच बाळंत होणार. त्या वेळी
आपण जवळ असावे असे त्याला वाटत
होतं. म्हणून तो चंभाची एक मैथीण
मायती नावाची होती तिच्या बरोबर पेऊन
कोणाला काही सांगितल्याशिवाय चंभाच्या
घोपडीनवळ आला.

एकू येत होता. चक्रेसेनने चंभाला मदत
करण्यासाठी माळतीला आत पाठवून दिले.
माळती आत गेली खरी, परंतु दुसऱ्या क्षणाला
मोठ्याने ओरडत बाहेर आली. चक्रेसेन
बाबरला. त्याने आत जाऊन जे दृश्य पाहिले
त्यामुळे तो आश्चर्य चकितच झाला.

घोपडीत कण्हाराची स्त्री चंभा नमुन
म्हातारी आजी होती. ते दृश्य पाहून
चक्रेसेनाला बरी वेईसले वाटले. त्याने
म्हातारीला विचारले—“आजी, हे काय?
आणि चंभा कोठे आहे?”

■ सोमल नव्हत्या म्हणून म्हातारी
कण्हूतच म्हणाली—“मला मयतीला कोणी
आले तर हवे आहे. माळतीला आत पाठवा.”

माझ्याजाने चक्रेसेन बाहेर आला व
त्याने माळतीला आत पाठविले. परंतु
चक्रेसेनाच्या मनात शंका आली की म्हा-
तारीला माळतीचे नाव कसे कळले?

माळती भान पोचल्यावर कोरबाच
वेळाने म्हातारी बाळंत झाली व तिच्या
एक सुंदर मुलगा झाला आणि त्यानंतर
योड्याच वेळाने ती म्हातारी एक नव्वन
स्त्री जाली.

“चंद्रमुखी, तू?” माळती ओरडली.
बाहेर चक्रेसेनाला ते ऐकू आले. त्याने आत
जाऊन चंभाला व मुलाला पाहिले.

म्हातारी कोठे आहे? चक्रेसेनने विचारले.

“मीच ती म्हातारी, मीच चंभा! चुकून
एक अपराध माझ्या हातून घडला. शाप
होता म्हणून मला हे सर्व कष्ट सहन करावे
लागले. या मुलाच्या जन्माबरोबर मी
शापमुक्त झाले.” असे सांगून चंद्रमुखीने
आपली पूर्वकथा सांगितली. म्हणाली,—

“मी ■ दिवशी शिकारीला गेले होते
तेव्हा एकटीच एका निर्जन स्थानी जाऊन
पोचले. सर्व बरोबरच लोक मागे राहून
गेले. एका जाडीमाड ■ हरणामारचे
काही तरी दिसेले. ■ मारला, तो
एका ऋषीला जाऊन लागला. ■ ऋषीने
मला आप दिला की ‘म्हातारी हो!’ मी
त्याच्या पायां पडून ■ सांगितली ■ शाप
परत येण्यास विनंती केली. ऋषीने ■
परत न येता एवढेच सांगितले की एक
मुलगा होईपर्यंत मला दिवसा तात्पर्य व
रात्री म्हातारपण राहील. म्हणून मी रात्री
कोणाला भेटत नसे. मी लज्जाला कबूल
झाला.

हाले, ते देखील शापमुक्ति व्हावी म्हणून.
आतां माझे होणारे पति कोण हा माझ्या-
समोर प्रश्न होता. परंतु विवाह झाल्याने
प्रश्न सुटले असे नव्हते. रात्रीच्या वेळी
मी म्हातारी होऊन आपल्यासमोर कशी
काय येणार? आण्यथा तुमची त्या
दिवशी रात्री भेट झाली व तुम्ही मला
दररोज दिवसां भेटायला येत होता.
मला एक वर्षभर एकटीने रहावे लागले
पण दिवसां तुमचा सहवास लाभल्याने मी
ते कष्ट सहन केले व मला पुत्रप्राप्ती पण
झाली.” चंद्रमुखीने असे सांगून आपली
गोष्ट संपविली.

चंद्रमुखीची पूर्व कथा ऐकल्यावर चक्रे-
सेनाने तिचे शापमुक्त झाल्याबद्दल अभिनंदन
केले. तो आपल्या बायकोला व मुलाला
राजधानीत पेऊन गेला. चंद्रमुखीने आपली
पूर्व कथा व पतीची भेट कशी झाली हे
आपल्या आईवडिलांना सांगितले. पुढे
चक्रेसेन ■ चंद्रमुखीचा संसार मुक्ताचा
झाला.

शोरपणाची ओळख

एक राजा शिकारीला गेल्या बसला इतून थावून एका आज्ञावाली विनंति घेण्यासाठी बसला होता. त्याला तहान लागली होती, म्हणून त्याने नोकराचा पायी सांगितले. नोकर पायी आज्ञावला गेल्या तेव्हा त्याला एक विहिरी बिसवो. परंतु पायी काढायला विहिरीवर दोरी नव्हती. विहिरीपासून जवळच एका झोपडीत एक बाकळ साधू रहात असे. त्यान्याकडे नोकर म्हणाला—“ए नोकरा, तुमच्याकडची दोरी दे विहिरीतून पायी काढायला.”

साधू म्हणाला—“माझ्याकड दोरी नाही.”

तेव्हा राजाने आपल्या मंड्याला साधूकडे पाठविले. त्याने जाऊन साधूला विचारले—“वेराणीमुचा, तुमच्याकडच नक्कीच दोरी आहे. तपवी घ्या. विहिरीतून पायी काढून आल्यावर परत येईन.”

पण साधू म्हणाला—“आतां बरेच दोरी नाही.”

आता राजा स्वतः झोपडीजवळ गेला आणि साधूला म्हणाला—“सोबिताज! त्हाकडे माझा जीव काळाधीस झाला आहे. पायी काढायला बरा दोरी दे. मला काय ?”

“महाराज, मी आपल्याला पाणीच प्यायला देतो. बोवा!” असे सांगून साधू पाणी देऊन घाला.

राजाने शक्ति होऊन विचारले—“सोबिताज! मी राजा आहे हे आपल्याला कसे काय कळले?”

साधू म्हणाला—“महाराज! शोरपणाची ओळख माझ्याच्या बोमण्याकडून कळले!”

धाडसाचे फळ

एका गावी एक ब्राह्मण राहात असे. त्या गावी कोणाचा अंत्यसंस्कार असे तेव्हा लोक त्याच ब्राह्मणाला बोलावीत. अंत्यसंस्कारासारख्या अशुभ कार्याला कोणी भेट द्यायला तयार नसे. कोणी अपघाताने मरो, आत्महत्या करून मरो, की काही झाल्याने मरो, अशा लोकांच्या अंत्यसंस्कारावेतनां तोच ब्राह्मण जाई. मेलला मनुष्य भूत होऊन मानेवर बसतो, असे इतर भट्यांना वाटे. परंतु हा ब्राह्मण असल्या खुब्या समजुतीकडे कधीच लक्ष देत नसे. म्हणून जेजारच्या गावातूनसुद्धा लोक त्यालाच बोलावीत.

एकदा त्या ब्राह्मणाला त्याच्या गावापासून तीन चार कोस दूरच्या गावी जावे लागले होते. तो आपले काम संपवून परत आपल्या गावी जायला निघाला तोंपर्यंत काळोख पडू लागला होता.

गावकऱ्यांनी त्यांना अनेक प्रकारे समजावून सांगितले की तुम्ही अवेळी जाऊ नका. रात्रभर आमच्याच गावी रहा व उजाडल्यावर आपल्या गावी जा.

परंतु तो ब्राह्मण म्हणाला—“कशाला हो, एकदोन तासात मी आपल्या गावी जाऊन पोचेल.”

“आम्ही उगाच सांगत नाही, लोक सांगतात की तुमच्या व आमच्या गावांच्या मध्ये जे समशान आहे, त्यात भुते आहेत. रात्री आडवी येतात आणि उगाच भाल देतात.” गावकरी म्हणाले.

ब्राह्मण मोठ्याने हुसला व म्हणाला—“भूत प्रेत म्हणता? मला त्यांच्याशी काय करायचे आहे? मला रात्री बरी पोचलेच पाहिजे.” असे सांगून ब्राह्मण निघाला.

आकाश निरभ्र होते व दुधासारखे शुभ वादने पडले होते. म्हणून ब्राह्मण

म्हणाला—“कोण हो वाई तुम्ही? रात्रीच्या वेळी या निजेन बघण्यात तुम्ही एकट्या कसा काय? तुम्हांला काही दुख काय असेल? सांगा. मी कोणाला काही सांगणार नाही. तुम्हांला पाहिले तर तुमच्या धरपर्यंत येऊन पोचवीन.”

ती वाई अशीच्या तशीच उभी होती. परंतु जरा रागाच्या आभाळात म्हणाली—“इतरांच्या मानगडीत पडायला कोण रे मू? वाटेने निघून जा.”

त्याला वाटले की वाई पोरी हट्टी भांडणोर दिसते आहे, म्हणून म्हणाला—“ओहो, पण असा रागावला का? तुम्हांला अवेळी रात्री या रात्रान सोडून जायला मी नाही तयार. निदान गावच्या तुम्ही, एवढे तरी सांगाय? नाही तर नाच तरी? नाच सांगायचे नसेल तर आपल्या धरवा पत्ता तरी? म्हणजे त्यांना जाऊन कळविता येईल. ते लोक येऊन तुम्हांला बोलावून घेऊन जातील.”

“तुला मी सोडल्यात सांगितले ते तुला पटले नाही, व तू आपल्या वाटेने गेला नाहीस. बरे तर मी तुझ्याच अंगात गिरते.” असे म्हणत ती तोंड फिरवून उभी राहली. तिचा भयंकर चेहरा पाहून बाह्याने ती कोणी तरी पिशाचोप असणार हे ओळखले.

परंतु तो चीट म्ळणून रात्रान प्रमिद होता. आपला चीटण्या सगळी ठगविण्यासाठी तो स्वतःला सावधून म्हणाला—“माझ्या अंगात प्रवेश करणार? पाहतो कधी गिरतेस ती. मी गोष्टीची वाट पहात होतो, कित्येक दिवसांपासून.”

पिशाचिणीने आपले केस सोडून साडले व जीभ बाहेर काढून उभी राहली.

बाह्याने मुळीच म्हाल नाही. तो त्या पिशाचिणीला म्हणाला—“सुतांघ्रेलांच्या माहून मोठमोठ्या जिभा मी पाहिल्या आहेत, समजले?”

ते ऐकून पिशाचीण लाजल्यासारखी होऊन आपली जीभ ओढून घेऊन तोंडा, नाकामुन रक्त गळू लागली.

“हे बघ माझ्याजवळ तुझ्या वमजा नाही चालायच्या. तुझ्याहून जास्त सांडणाऱ्या घेताना व भुताना मी पाहिले आहे व त्यांची सोद मोडली आहे. मू कोणी तरे मूर्ख पिशाचीण दिसते आहेस.” बाह्याने म्हणाला.

ती निराश होऊन म्हणाली—“बरं तर, मी तुम्हांला करे काय ते सांगते. मला या सर्वांचा तितकासा अनुभव नाही. काळच आत्महत्या करून मी मृत झाले आहे. पण ही आत्महत्या केल्यावर व मृत झाल्यावर

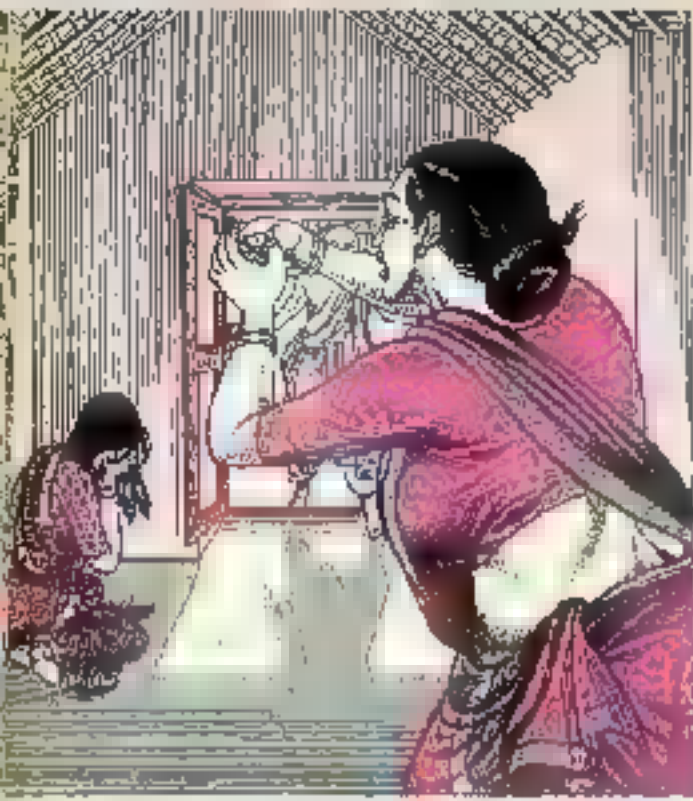

काय करावचे याचा मी विचार करित होते. तुम्ही आपल्या वाटेने निघून गेलान तर मी निश्चितपणे विचार करून काही तरी ठरवीन.”

बाह्याला आत्महत्या करणाऱ्या त्या वाईची दया आली. उघडपणे त्या पिशाचिणीच्या दुःखाविषयी सहानुभूति दाखवीत तो म्हणाला—“ओहो, मी आजपर्यंत जिवंत मृत पाहिले नाही. ती वाई कोण हो?”

“समोर ते गाव दिसते आहे ना त्या गावातला एक सुतार आहे तिचा तवरा.” पिशाचीण म्हणाली.

“ओहो, पण असा कोणता प्रसंग आला निघायचा?” बाह्याने विचारले.

“तो सासू आहे ना कैदाशीण, तिच्या-
मुळे तर तिला 'नको जीव' झाले होते.”
पिशाचीण म्हणाली.

“नाही तर काय, जे व्हायचे ते सासू-
कडून तर होते?” काह्यणाने विचारले.

“तुम्ही हे काय म्हणता? मी समजून
उमजून एक युक्ति योजली आहे.” पिशा-
चीण म्हणाली.

“भग तुला वाटते की तुम्ही युक्ति
यदास्वी होईल?” काह्यणाने विचारले.

“उद्यां सासूचे उपोषण अस आहे. एक
टोपलेभरून केळी आणून ठेवली आहेत.
सौभाग्यवती स्त्रियांना बोलावून हळवी-
कुंकवावरवर पानसुपारी ■ फळे शायची

केळ्यांचे टोपले वर माळ्यावर लपवून
ठेवणार आहे. तेव्हा सासू आपल्या मुनेला
शिब्या देईल व मारहाण करील. त्या केळी
ती विचारी मून जिवाचा कंटाळा वाटून
आत्महत्या करील.” असे सांगून त्या पिशा-
चिणीने तिच्या मनातले गुणित सांगून
टाकले.

काह्यणाने मनातल्या मनात त्या पिशा-
चिणीला शिब्या दिल्या. परंतु उघड
म्हणाला—“छान, काय ■ गंमत करणार
आहेत तू? वर ■ मला आता गेले
पाहिजे. फार उशीर झाला, बरी जायना.”
असे सांगून काह्यण निघाला.

काह्यणाने बरी गेल्यावर साऊन पिळून
बेतले आणि झोपला. उजाडल्यावर दुसऱ्या
दिवशी पिशाचिणीने सांगितले होते त्या
गावी निघाला. सुताच्याच्या घराजवळ तो
पोचला ■ केळी त्याला घरातून ओरडा
ऐकू आला.

त्वाने आत जाऊन पाहिले. सासू राया-
चून सुनेला बोलत होती आणि सून
कोपऱ्यात बसून रडत होती. ■ विचारले—
“काय हो, काय झाले काय असे?”

“अहो भटजी, काय सांगू, हात टेकले
या सुनेसमोर! मी केळ्यांचे टोपले ■
ठेवने होते ते रात्रीच्या रात्री नाहीसे झाले.

बांदोबा

टाकली. आता, तुम्हीच सांगा, हे किती
दिवस पहात रहायचे?” सासू म्हणाली.

“अहो ताई, तुम्ही उशीच सुनेला रागा-
वतां आहां. फळांचे टोपले वर माळ्यावर
आहे. पहा वर!” काह्यण म्हणाला.

“अहो भटजी, पण वर ते आईलच
कसे? मी माळी ठेवले होते टोपले? हिनेच
वर ठेवले असेल किवा ठेविले असेल.”
असे म्हणत सासूने सुनेकडे बरा करड्या
नजरेने पाहिले.

“पहिल्याने तुम्ही ■ चकून पहा तर.
निदान ■ म्हटले ■ पारे आहे की नाही,
मला तरी कळेल.” काह्यण म्हणाला.

वर चकून पाहल्यावर माळ्यावर टोपले
सापडले. “तरमन ते भूत म्हणाले ■ पारे
■” काह्यण बकित होऊन म्हणाला.

“भूत म्हणाले? ते कसे काय?” सासूने
विचारले.

काह्यणाने तो त्या पिशाचिणीला कसा
बेटला व तिच्याकडून त्याला त्या भुता-

टकीची कथा कशी कळली हे सांगितले.
काह्यणाच्या धीटपणाचे सासूला आश्चर्य
वाटले आणि सून रडतारडता एकदम हसू
लागली.

तेव्हा काह्यण सासूला म्हणाला—“हे
पहा ताई! उगाच सुनेवर असे रागावू नये.
उद्या या सुनेने आत्महत्या केली असती
आणि येऊन तुमच्या मानगुटीला बसली
असती म्हणजे? यापुढे तरी कीट घातवा
सुनेला. नाहीतर आज 'ना उद्या त्या
पिशाचिणीने केले ते होईल व तुम्हाला
परचाताप करावा लागेल.”

सासूने सुनेला म्हटले—“मुकी! आज-
पर्यंत केल्या त्या चुकाबद्दल काय धरते.
पण यापुढे असे मी कधी काही करणार
नाही. तू 'बांदोबा' आणून या म्हणालीस
तर तो तुझा भाणून देऊन तुझे ■
पुरवीन.”

आता या सुनेला सासूकडून काही वास
होणार नाही हे पाहून काह्यण निविचतपणे
जावल्या गांभी निघून गेला.

नोकर कोणाचा?

एकाचा एकवार बायलाह्या विरबलबरोबर फिरायला येना जाता, एका मळ्यात बांबी आवलेली दिसली. रंग बायलाह्याच्या डोक्यात भरला. म्हणावा "किती सुंदर बांबी आहेत?"

"जी, सरकार! धाने म्हणजे बायलांचा आहे." विरबल म्हणाला.

"बांबी दितायला चालली असतात, पण खरीला काही तरीच-तुरट बांबीही. पिंपली की इतक्या विद्या विपत्तात काचे कठीण!" बायलाह्या म्हणाला.

"जी सरकार! बायलांची बांबी तसेहीला बाजूळ. म्हणून बायलाह्यात रंग हकीम पण म्हणून बांबी काळ रंग नाहीत. पुण्या बायला काच फाव कमी आहेत. पत्करत्या!" विरबल म्हणाला.

"अरे, आता बायलांची बाबावणी करीत होलास? आणि विरबल बोनतो आहेस!" अकबराचे होऊन विचारले.

"सरकार, जी बायलांचा नोकर नाही, बायला नोकर आहे!" विरबल म्हणाला.

कायपण गोड उत्तर

एका गावी एका तलावाच्या काठी एक म्हातारी सोपडी बांधून रहात असे. तिला एक तरुण मुलगा होता. मुळे म्हातारीला होत नव्हते, म्हणून काम करीत नसे. परंतु तिचा मुलगा बांगला होता. तो खूप मेहनत करीत असे, तरी त्याची गरीबी कमी व्हायच्या ऐवजी वाढतच गेली.

मुलगा खंडावर शेत घेई. मेहनत करून बांगले पीक काढी. परंतु खंड दिव्यावर रपाच्या शेवटी त्याच्याकडे फारच चोडे घाल्य उरे. म्हणून दोघांना अर्धघोटी दिवस काढावे लागत. तो विचार करू लागला, मो इतकी मेहनत रात्रंदिवस करतो, पण आपली गरीबी जाण्याचे नाव घेत नाही. जसे का? परंतु त्याच्या प्रश्नाचे उत्तर कधी मिळाले नाही. हळूहळू तोच प्रश्न त्याच्या मनात घारखा चोळू लागला. त्या

प्रश्नाचे उत्तर मिळाले तरच त्याला बोन पडेन, असे त्याला वाटू लागले.

त्याच सुमारास त्याला कोणी सांगितले की गावाच्या पश्चिमेकडील दूर डोंगराळ प्रवेशात एक साधू पेंडल राहू लागला आहे. त्याला ज्योतिष शास्त्राची चांगली माहिती आहे. कोणी विचारलेल्या प्रश्नाचे बरोबर व समाधानकारक उत्तर तो देतो. म्हणून साधूकडे जाऊन आपल्या प्रश्नाचे उत्तर विचारून घेण्याचे त्याने ठरविले. तो आपल्या आईला मनातली गोष्ट सांगून तो डोंगर चढू लागला.

सात दिवस पायी प्रवास केल्यावर त्याला रस्त्याच्या बाजूला एक सोपडी दिसली. त्याने जवळ जाऊन सोपडीचे शर वाजवून पाहिले. एक म्हातारी चाई दार उघडून पुढे आली आणि अन् त्याला विचारले-"कोण रे तू? कोठून

आलास, काय पाहिजे तुला?" त्याने सरे ते कारण सांगितले.

म्हातारीने त्या मुलाला जेवायला वाढले आणि त्याला जेवायला जागा बरीरे दाखविली. दुसऱ्या दिवशी उठल्यावर ती त्याला म्हणाली—"मुला, तू आपला प्रश्न विचार-भीक तेव्हा मी मांगते, तोमुढा प्रश्न विचार आणि त्याचे उत्तर मला येऊन सांग. मझी मुलगी फार सुंदर आहे. पण ती कधी बोलत नाही. तिका मुकपणा कसा काईल, हे विचार त्या साधूला."

"बर, मी या प्रश्नाचे उत्तर विचारून येऊन सांगेन." मुलगा म्हणाला आणि पुढे निघाला.

ता एक आठवडाभर चालत राहल्यावर दमून गेला. रस्त्याच्या बाजूला एक घर होते. त्याने त्याचे दार बाजविले. एका म्हाताऱ्याने दार उघडून त्याला आत बोलावून सायला घ्यायला दिले आणि येथ्याचे कारण विचारले. तेव्हा त्याने सरे तेच कारण सांगितले.

रात्रभर त्या म्हाताऱ्याकडे सोपल्यावर तो मुलगा पुढे निघाला तेव्हा म्हातारा त्याला म्हणाला—"बाळ, मी एक प्रश्न सांगतो, त्याचे उत्तर विचारून मला येऊन मला माझ्या परसात एक लिंबाने मार आहे. फुले येतात, पण फळे लागत नाहीत. केले म्हणजे फळे येतील? विचार त्याला."

तरुण मुलगा होकार देऊन पुढे प्रवासाला निघाला. तो पवित्रमेकडेच जात त्याला एक मोठा डोंगर दिसला. एक नदीबचा ओढा बाजूला वहात होता. तो ओलांडून पलीकडे कसे जायचे, त्याला कळना. कोठे पूलवील दिसत नव्हता. तेव्हा तो एका खडकावर विचार करीत बसला. त्याच वेळी नदीतून एका मोठ्या नावाची फटा बर आलेली दिसली. ते पाहून मुलगा थोडा घाबरून गेला आणि मागे सरकला.

"मला पाहून भितोस का वाढा? मी कोणाला नाही. तू नेहं काय करतो आहेस?" सांगाने विचारले.

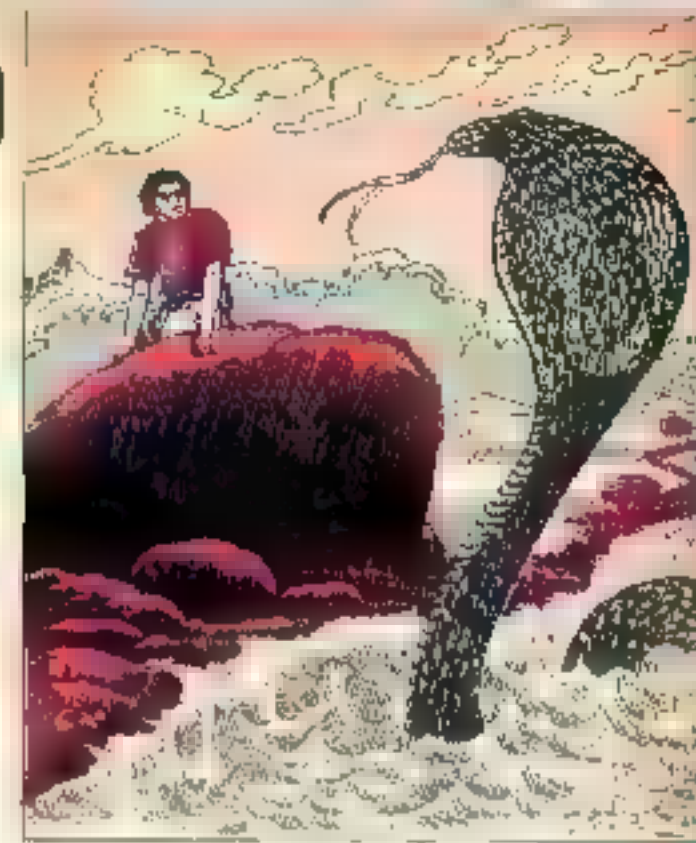
सांगाने त्याला आपल्या पाठीवर बसवून घेतला. त्याच्या प्रवासाचे कारण सांगितले.

"होय का, तरमग तू साधूला माझ्या एका प्रश्नाचे उत्तर विचारून ये. मी आजपर्यंत कोणाला चावलो नाही की कसली ही इजा केली नाही आणि एक हजार नों तरी नदीतून माझी मुटका होत नाही. मला मुक्ति मिळत नाही, त्या साधूला विचारून ये." सांग म्हणाला.

"तू मला ही नदी पार करून येऊन गेल्यास तर मी मझी त्या साधूला तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर विचारून येईन." मुलगा म्हणाला.

सांगाने त्याला आपल्या पाठीवर बसवून घेतले आणि नदीपलीकडे पोचते केले. तो डोंगर चढू लागला. डोंगरावर त्याला एक जुनाट ओसाड गावाचे अवशेष दिसले. गावाच्या मज्यभागी एक मोठी हवेली होती त्याने पुढे जाऊन पाहिले तेव्हा त्याच हवेलीत तो साधू रहात असल्याचे त्याला समजले. सहजी त्या साधूचे घडले.

त्याने त्या साधूला साष्टांग नमस्कार केला आणि म्हणाला—"साधूबुवा! मी तुम्हाला आपल्या वतीने एक इतरांच्या वतीने तीन अने एकंदर चार प्रश्न विचार-

णार आहे. त्याचे उत्तर मिळाने म्हणून मी येऊन आलो आहे."

"अरे पण मी तीनच प्रश्नांची उत्तरे देतो. म्हणून तू पाहिजे त्याच्या वतीने प्रश्न कर. मी फक्त तीनच प्रश्नांची उत्तरे देईन." साधू म्हणाला.

तो मुलगा थोडा वेळ विचार करीत राहला आणि आपला प्रश्न सोडून बाकी तिघांचे विचारले. साधूने तिघांच्या प्रश्नांची उत्तरे सांगितली. त्या तरुणाने साधूला नमस्कार केला व त्याचे आभार मानून परतला.

तो ओढ्याच्या काठी पोचला तेव्हा त्याला तो त्याची वाट पहात फडा

काढून तयार असलेल्या विसला. "माझ्या प्रश्नाचे उत्तर आणलेस का?" नागाने विचारले.

"होय आणले आहे. तू कोणतीही दोन पुण्यकार्यं केलीस तर तुला मुक्ति मिळेल." मुलगा म्हणाला.

"कोणती दोन कामं होऊ शकतील?" नागाने जानंदित होऊन विचारले.

"मला नदीपलीकडे घेऊन जा हे एक काम!" मुलगा म्हणाला.

त्याला नदीपलीकडे पोचल्यावर सापाले विचारले—"अन् दुसरे?"

"तुझ्या डोक्यात मणी असतो असे मी ऐकले आहे, आणि त्याच्या मदतीने तुला

सोडला पाहिजेस." मुलगा म्हणाला.

नाग फडा घाली करून म्हणाला—"वे, तूच काढून." मुलाने सांपाच्या डोक्यातल्य मणी काढून घेतला.

नागाला एकदम गंधर्व रूप मिळाले. तो आकाशात उडत म्हणाला—"हा मणी तूच ठेवून घे!" असे सांगून तो गंधर्व रूपात निघून गेला.

काही दिवसांनी मुलगा म्हाताऱ्याच्या घरी पोचला व म्हणाला—"बाबोबा! तुमच्या लिंबाच्या झाडाच्या मुळात पुष्कळसे सोने व चांदी आहे. ते तुम्ही काढून टाकलेस. लिंबाला फळे लागतील. त्या सावूने तुमच्या प्रश्नाचे हेच उत्तर सांगितले आहे."

लगेच म्हातारा व त्याचा मुलगा दोघे कुदळ फावडे घेऊन झाडाच्या मुळात लपू लागले आणि वरोवरच पुष्कळसे सोने व चांदी त्यांना सापडली. परंतु तो ठेवा ते दोघे बाहेर काढू शकले नाहीत. म्हणून त्या तरुण मुलाने त्यांना मदत केली. तेव्हा सर्व चांदी व सोने बाहेर निघाले.

म्हातारा त्या मुलाने आभार मानून म्हणाला—"मुला, तुझे आभार मलाचे तेंवटे मोठे आहेत, बाबा! तुला जितके सोने व चांदी उचलून नेता बईल तेवढे उचलून घेऊन जा!"

सोने व चांदी चांदी उचलून घेऊन मुलगा काही दिवसांनी त्या म्हातारीकडे आला व तिला म्हणाला—"बाजी! तो साधू म्हणाला—"तुझी मुलगी ज्याच्याशी लग्न करील त्याला पाहतांच त्याच्याशी बोलू लागेल."

तो तरुण मुलगा एवढे सांगून निघणार, तेवढ्यात म्हातारीची मुलगी बाहेर आली व म्हणाली—"आई! हे कोण?"

म्हातारी आपल्या मुलीला बोळतांना गाढून जमिंत होऊन म्हणाली—"मुला! तूच हिचा होणारा पति! हिच्याशी लग्न करून घे!"

त्या मुलीशी लग्न तो तरुण मुलगा घरी आला तेव्हा त्याच्या आईची तय्येत फारच बिघडली होती. मुलगा वरेच दिवस परत न आलेला पाहून म्हातारी रडत होती व त्यामुळे तिला दिसतेनासे झाले. अगदी आंधळी झाली होती." मुलगा आई-वडळ जाऊन म्हणाला—"आई! मी तुला

एक चांगली मुनबाई घेऊन आलो आहे." म्हातारीने आपल्या मुलेला ■ मुलाला 'सतामुची व्हा' असा गोड आशीर्वाद दिला.

"आणि आई! मी एक मणीपण घेऊन आलो आहे." असे सांगून त्याने तो मणी आईसमोर ठेवला.

"बाळ! तुझी बाट पाहून पाहून मी इतकी रडले की माझे डोळेच गेले." म्हातारी म्हणाली.

"अग आई! तुला विसत असते तर मी आणलेले एवढे थोरले सोने व चांदीपण तुला दिसली असती! तुम्ही मुनबाई किती सुंदर आहे हेवेलील पाहतां आले असते." मुलगा म्हणाला.

मुलगा तेवढे काव्य म्हणाला असेल तेवढ्यात त्याच्या आईला चांगले दिसू पण लागले. त्या मध्यात जी शक्ति होती तीमुळे आईला दिसू लागले.

त्या पुढे म्हातारी व तिचा मुलगा आणि सून यांचे पुढील आयुष्य मुली झाले.

परनिदा कां?

एका गावी एक साधू आसा. ■ कोणाची मोसल नसे. नेहमी नीन असे. कोणी काही खावता दिले तर खाल नसे ■ उभाही राही.

■ गावी रामदास नावाचा एक मनुष्य राहत असे. साधूची ■ त्याकडून पाहून रामदासच्या मनात त्याच्याविषयी कार श्रद्धा उत्पन्न झाली. साधूला उभाही राहू लागू नये म्हणून तो फळे, दूध किंवा इतर खावणे पदार्थ आणून देत असे आणि साधू मोकळे जात असे.

एकाच गावी नीलकण्ठाक्षी नावाचा एक विद्वान पंडित राहत असे. त्याची शिष्य-मंडळी पण मोठी होती. रामदासाची साधूविषयी पश्चात्कर्ती पाहून शास्त्रीकुणा हेच मादू जाणला. -रामदास आपला शिष्य होऊन आपल्याला फळेकड्यांबरोबर कां आणून देत नाही?

जेवटी शास्त्रीकुणा राहिले नाही. ते रामदासला म्हणाले-“अरे बुद्ध्या त्या वेड्याचिराच्या भावे काय जाणला आहेत? त्याने वेडाभ्यास ■ आहे की वड्यासले तिकला? तो निव्वळ मूर्ख आहे! तो ■ मताचा, भगो मला संका आहे!”

“शास्त्रीकुणा! ते ■ मला काही माहीत नाही. त्या साधूमुखाविषयी मला ■ काही माहीत नाही. ■ एक कोवट मांस करी. मी त्याला काही दुसऱ्याची निदा ■ ऐकते नाही.” असे सांगून रामदास निघून गेला.

पांडवांनी ■ पराभव झाला त्याला सर्व गोष्टींचो मोट जाणीव करून देऊन निरोप दिला.

काम्यकरनात एकदा पांडवांना घेंटायला मार्कंडेय मुनी आले. मुनिष्ठिराने प्रणाम करून त्यांना विचारले-“मुनिवर्य! द्रौपदीचे ज्या तऱ्हेचे कष्ट सहन करून आपले पातिव्रत्य राखले आहे, तसे पूर्वी कोणी केल्याचे आपणांस माहीत असल्यास त्या साध्वी पतिव्रतेची कथा सांगण्याची कृपा करावी.” तेव्हा मार्कंडेय मुनींनी सावित्रीची गोष्ट सांगितली.

फार पूर्वी मद्र देशात अश्वपती नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला मूल ■ नव्हते. म्हणून त्याने घोर तपश्चर्या करून

सावित्री नामक देवीला ■ केले. देवीने दर्शन देऊन विचारले-“राजा! मू माझे स्वरण कशासाठी केले आहेत?”

तेव्हा अश्वपति म्हणाला-“देवी! माझा संसृज पुढे चालू रहावा, अशी ■ आहे.”

“राजा! ती इकला मला माहीत आहे. मी ब्रह्मदेवाजवळ तशी विनंती केली होती. परंतु ब्रह्मदेवाने तुला कन्यारत्न होईल असे, सांगितले आहे. म्हणून तुला तेवढ्यावरच मनाचे समाधान करून घेणे भाग आहे.” असे सांगून देवी अंतर्धान पावली.

राजा अश्वपति आपल्या राजधानीस परतला आणि राज्यकारभार पाहू लागला. म्हासमयी त्याची राणी झाली. गरीबर

तिला एका सुमृहर्तावर कन्यारत्न झाले. राजाला काय आनंद झाला. सावित्रीच्या रूपाने मुलगी झाली होती म्हणून राजाने तिचे नाव सावित्रीच ठेवले.

सावित्री नवसाला पावलेली मुलगी होती. दिसायला पण फार सुंदर, म्हणून ती आईवडिलांची लाडकी होती.

सावित्री विवाह योग्य झाली तेव्हां तिचे आईवडील तिला म्हणाले—“मुली! तू राजकन्या आहेस. व विवाह योग्य झाली आहेस. कन्यादान करून पितृवर्ग पाळला पाहिजे. पण आम्ही तुम्या पतीची निवड करण्यापेक्षा तुव आपल्या पतीची निवड कर. त्याच्याशी तुला विवाह देऊ.”

वरशोधनार्थ रथात बसून निघाली. ती मुख्य करून राजपौर्ण्या आश्रमातच गेली.

सावित्री वरशोधनार्थ निघून गेली आणि काही दिवसांनी अश्वपती राजाकडे नारदमुनी आले आणि त्याच वेळी सावित्री आपली वरशोधन संपवून परतली. नारदमुनींस वडिलांस नमस्कार केला आणि नम्रपणे एका बाजूला उभी राहली. तेव्हा नारदाने राजाला विचारले—“महाराज! आपली कोठे आऊन झाली? ही तर आता विवाहास योग्य झाली आहे!”

“मुनिवर्य, मी हिला स्वतः पतीची निवड पाठविले होते. तिला आपल्या समक्ष भिने कोणाची निवड केली आहे, हे विचारतो.” असे नारदमुनींना देऊन अश्वपतीने आपल्या मुलीला विचारले—“मुली! ज्या कामासाठी म्हणून गेली होतीस ते पुरे झाले का?”

सावित्री वडिलांना म्हणाली—“बाबा! सात्वदेशाचा राजा शुमलेन याला फार वार्धक्यकाळी एक मुलगा झाला आणि बुद्धेने राजाला पुत्रमुख पाहल्यानंतर अंघत्व आले. म्हणून अगुने राज्यावर स्वारी केली व राज्य बळकावले. म्हणून राजा व राणी आपल्या एकुलत्या एका

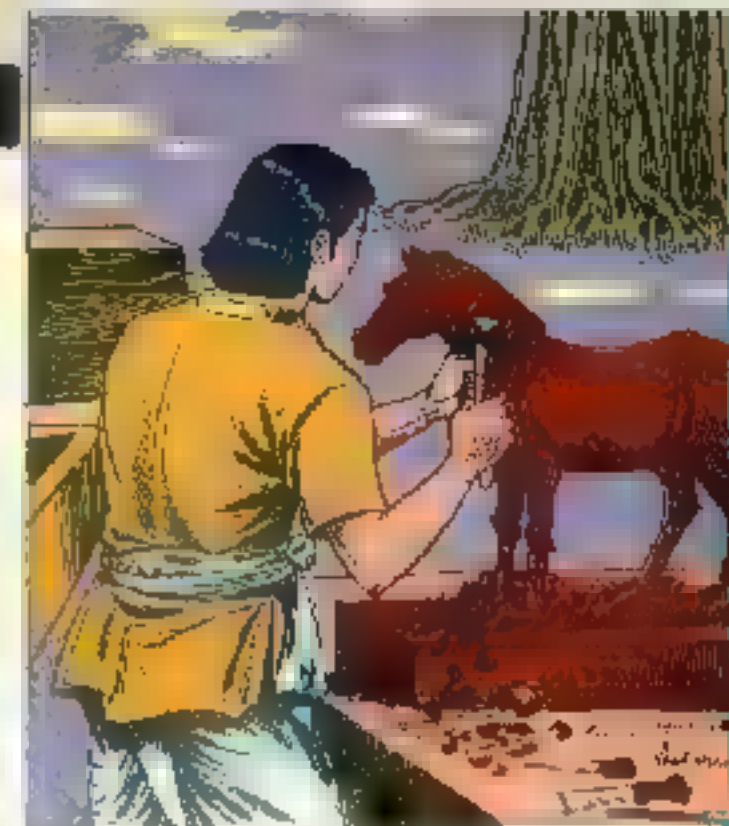
शुमलेनाचा मुलगा लहानपणापासून वनवास करित असल्यामुळे मुनिकुमार आहे. तो स्वभावात कोमल मत्पनिष्ठ आहे. मत्पवचनी मत्पयानत्र नाव प्राप्त झाले. मी सत्यवानाचा वरण करण्याचे ठरविले आहे.”

ते ऐकून नारदमुनी म्हणाले—“सावित्रीने आज्ञानाने मुलाचे वरण केले आहे.”

तेव्हा अश्वपति राजाने नारदमुनींना विचारले—“मुनिवर्य! आपण त्रिकालज्ञानी आहात. सत्यवाना संबंधी आपणांस मी माहिती असेल ती सांगता की कृपा करावी. त्याचे रूप, गुणशील मर्च!”

“राजा, शुमलेनाचा मुलगा आपल्या बाग्यामाग्याच सत्यवती आहे. त्याला थोड्याच दिवसे उगम झाला. येतात म्हणून त्याला विवाह पण म्हणतात. तो अश्विनीकुमारांसारखा रूपवान आहे. तो सदाचरणी आहे, परंतु तो अल्पायु आहे. फक्त एकच वर्षांचे आयुष्य ठरले आहे. आजपासून एक वर्षांनी त्याचे आयुष्य संपुष्टात येईल.” नारद म्हणाला.

ते ऐकून राजा अश्वपति फार दुःखी झाला व काळजीत पडला. मुलीला म्हणाला—“मुली, त्या अल्पायु मुलाशी

लग्नाचा करत तकोत व दुसऱ्या एखाद्या तरुण मुलाशी लग्नाचा विचार कर.”

सावित्री म्हणाली—“बाबा, मी एकदा एका पुण्याला मनाने वरले आहे. तो मग अल्पायु असो दीर्घायु, गुणवान असो की दुर्गुणी, चरित्रवान असो की दुष्चरित्र, मला कोणत्याही गोष्टीचा विचार करता येणार नाही. सत्यवानाला थोडून इतर कोणाशीही मी लग्नास तयार नाही.”

नारदमुनी पण अश्वपतीला म्हणाले—“राजा! तुम्ही मुली निश्चयी आहे व ही गोष्ट वीतुनास्पद आहे. तिचा विचार आता बदलणे तुला किंवा इतर कोणत्याही शक्य नाही. सत्यवानाशीच तू सावित्रीचा

विवाह ॥ दे. मुलीचे भाव्य असेल तर सत्यवानाचा वीर्याय प्राप्त होईल. तुम्हां सर्वांचे शुभ होईल!" असा आशीर्वाद देऊन नारदमुनी निघून गेले.

नारदमुनीच्या सांगण्याप्रमाणे अश्वपतीने सावित्रीचा विवाह सत्यवानाशीच करून देण्याचे ठरविले. सावित्रीला व आपल्या बंधुबंधवांना बरोबर घेऊन तो घुमत्सेनाच्या आश्रमात आला.

वृद्ध घुमत्सेन एका सालकुआखाली बसला होता. अश्वपतीने त्याला नमस्कार केला व म्हणाला—"महाराज, माझी मुलगी सावित्री हिचा विवाह आपला मुलगा सत्यवान याच्याशी व्हावा या हेतूने विनंती करण्यास

आणण्यासाठी आला आहे. आपला मान्य मुलीला आपली सुनवाई म्हणून स्वीकारावी."

घुमत्सेन म्हणाला—"राजा, आपले राज्य घालवून मी येथे जंगलात निवास करीत आहे, आपली मुलगी आमच्या या शरिदुधावस्थेत मुली होईल का?"

"महाराज, मुल व दुःख हे सर्व देवाधीन आहे. ही गोष्ट माझ्या मुलीला चांगली माहीत आहे. आम्ही सर्व गोष्टींचा विचार करूनच आलो आहो. माझी मुलगी व आपला मुलगा ॥ परस्पराम योग्य असेच आहेत. म्हणून ॥ दोन्ही घराण्यांचा संबंध जोडला जाणे इष्ट आहे." अश्वपती म्हणाला.

ते ऐकून घुमत्सेनाला परमानंद झाला. आश्रमातील इतर मुनींना बोलावून घेऊन त्याने सावित्रीसत्यवानाचा विवाह करून दिला. थानंतर अश्वपति आपल्या बावी परतला.

बहील निघून गेल्यावर सावित्रीने आपली मुख्यवान कपडे बदलून मिथ्या नव्या घरात जोरतील अशीच वस्त्रे परिधान केली. स्वतः घरातली सर्व कामे करू लागली. ती रात्रंदिवस सासूसासऱ्याच्या व पतीच्या सेवेस हजर राहू लागली.

पतीचे आयुष्य दुरीतच एकेक दिवस कमी होत असल्याचे सावित्रीला कळले

होते. नारदमुनींना सांगितल्याप्रमाणे एक वर्षे पुरे व्हायला फक्त चारच दिवस उरले. ॥ दिवसापासून तिने तीन दिवस उपवास ॥ मुरु केले.

घुमत्सेनाला ती गोष्ट कळली तेव्हां त्याने मुलीला समजावून सांगितले की मुली, तू लहान आहेस, तू असे कठीण व्रत ध्यायला नको होतेस. पण तू हे व्रत मोठाबंस असे तरी मी कसे करू सांगू?"

सावित्री म्हणाली—"मनाचा निर्धार असेल तर किती कठीण काम असले तरी ते पूर्णपणे यशस्वी होते. मी मनाचा निश्चय करूनच हे व्रत घेतले आहे. तेव्हा आपण ही गोष्ट समजला लावून घेऊ नये."

सावित्रीला तिच्या ॥ बेहकष्टा-गेशां पतीच्या जवळ येत जालेलेल्या मृत्यूची काळजी जास्तजास्त वाढू लागली. तीन रात्री अशाच काळजीत गेल्या. सत्यवानाच्या आयुष्यातला शेवटचा दिवस उजाडला.

त्या दिवशी सावित्रीने पहाटे उठून स्नान केले आणि आपले सासूसासरे ॥ इतर चोर मंडळी सर्वांना नमस्कार करून यज्ञ अर्घ्यदिला. तिला सर्वांनी "सौभाग्यवती मय!" असा आशीर्वाद दिला. त्यानंतर ती आपल्या पतीच्या आसत्र मृत्यू-विषयी विचार करीत बसली.

सासूसासरे तिला म्हणाले—"मुली! तुझे व्रत संपले आहे, आता तू थोडे ॥ का ब्रेत नाहीस?"

"या व्रताप्रमाणे सूर्यास्तानंतरच अंबा-यला अनुमति आहे." सावित्री म्हणाली.

सत्यवान नित्याप्रमाणे समिधा, कंदमुळे-फळे आणण्यासाठी आंध्यावर कुन्हाड टाकून रानात निघाला. तेव्हा सावित्रीने बरोबर येण्यास त्याची परवानगी मागितली. म्हणाली—"आज मी आपणांस एकट्याने कोठे जाऊ देणार नाही. मी बरोबर येते."

"अग, पण जंगल म्हणजे तुला राजोद्यान वाटले का? वाटेत काटे व झाडेमुळे असतात व रानटी श्वापदे ॥ असतात.

यावेळी देखील सावित्री परत न फिरलेली पाहून यमाने चवथा वर मागायला सांगितले. सावित्रीने तिला संभर पुत्रप्राप्ति होण्याचा वर मागितला.

यमाने तो वर देखील दिला आणि म्हणाला—“आता तरी परत जा !”

तेव्हा सावित्री म्हणाली—“आता तरी मला माझा पतिपै पंचप्राण परत करावे.”

सावित्रीने संभर पुत्र प्राप्तीचा वर मागितला होता व यमाने तो दिला होता. तेव्हा पतीशिवाय तिला पुत्रप्राप्ती कशी होईल असा विचार करून यमाने हार मानून सत्यवानाचे पंचप्राण परत केले. सावित्री परत आली व आपल्या पतीचे डोके आपल्या मांडीवर घेऊन बसली. थोड्या वेळाने सत्यवान डोळे उघडून म्हणाला—“किती वेळ झाला? मी निपिचित पणे सोपलो होता. मला स्वप्नात एक काळाकमिन्न मनुष्य वर कोठे तरी घेऊन गेला होता.”

“ते सर्व मी आपणाला संतर सांगेन. काळोख पडू लागला आहे, आपण प्रथम

Full Screen
127

सत्यवानाला घेऊन सावित्री परत जाली. तिकडे घुमलेनाला वृष्टी साली होती. काळोखातून मुलगा व सुनवाई परत येत असलेले त्याला दिसले. तो पत्नीला घेऊन सत्यवान व सावित्री दोघांना हाक मारीत रामात शिरला.

इतक्यात सावित्रीसत्यवान परत आले. तोंपयत आश्रमात पुष्कळ लोक जमले होते. सावित्रीने सर्वांना भडलेली गोष्ट सांगितली.

यमाने दिलेले वर व्यर्थ नमूते. घुमलेनाला त्याचे राज्य परत मिळाले. अश्वपतीला संभर मुलगे झाले व सावित्री सत्यवानांना संभर पुत्र झाले.

येथवर गोष्ट संपून मार्कंडेय मुनी पांडवांस म्हणाले—“अशाच तऱ्हेने द्रौपदीच्या पातिव्रत्यामुळे तुमचा हा संकटकाळ पण यथावेळी टळेल.” त्यानंतर मार्कंडेय मुनी आपल्या आश्रमात निघून गेले.

शिवपुराण

[१३]

कुमारस्वामीने तारकामुरावरोवरच अनेक राक्षसांचा वध केला आणि काही काळ स्वर्गातच राहला. नंतर पार्वती-परमेश्वरांची सेवा करावी, असे त्याला वाटले. म्हणून तो तेथून कैलास लोकी घेऊन राहू लागला.

एकदा त्याच्या भेटीला नारद आला. कुमारस्वामीने नारदाचा विधिवत सत्कार करून विचारले—“मुनीश्वर! आपण त्रिभुवनाची यात्रा करून आला आहात. काही विजय अनेक तर सांगण्याची कृपा करावी.”

“तुझ्या कृपेने त्रिभुवनात शांतता नांदत आहे. तू राक्षसांचा संहार केलास, म्हणून यशकार्यात जाता कोणी विघ्न घालीत नाही. पण एक गोष्ट माझ्या नजरेसमोर आली ती सांगायी म्हणतो. जवळच

भिरलपूर नावाचे जिल्ह्याचे एक गाव आहे. तेथे पुलिंद एक भिरल राजा राज्य करीत आहे. तो शंकराचा भक्त आहे. त्याला बरेच धनस मूलवाढ झाले नाही. परंतु त्याला जंगलात एका जागी कतान तान्ही मुलगी दिसली. तिलाच स्वतःची मुलगी म्हणून वाढविले. पुलिंदान्या बायकोने त्या मुलीचे सर्व लाड पुरविले. त्यांनी तिचे नाव वल्ली असे ठेविले. ती आता मोठी जाली आहे. तिचे रूप वर्णन आता मी काय करे? सहज बोलत असताना ब्रह्मदेव तुझा संवर्भ आला तेव्हा म्हणाला की वल्लीच तुम्ही होणारी बायको आहे. म्हणून माझ्या मते, तू तिच्याशी विवाह करून घ्यावास!” नारदाने कुमारस्वामीला मुचविले.

गेली.

नारदाच्या तोंडून वल्लीचे सौंदर्य वर्णन ऐकल्यापासून कुमारस्वामीच्या मनाने तिचा पाहण्याची व निष्काशी विवाह करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. भिल्ल राजा तिचा विवाह आपल्याशी करून घ्यायला तयार होईल का नाही, अशी एक संकल्पना त्याच्या मनात आली. तरी एकदा त्या मुलीला पाहून तर घ्यावे असे त्याने ठरविले. म्हणून तो मागल्या अनुयायांबरोबर भिल्लपूर नजीकच्या जंगलात वनविहारासाठी निघाला.

कुमारस्वामीच्या वल्लीला पाहण्याची उत्सुकता वाढली तशी अर्धातच वल्लीच्या मनातपण नारदाने सांगितल्यानंतर उत्सुकता वाढली. तो सजीबरीवर वनविहारास निघाली. आपल्यासारख्या भिल्लाच्या मुलीशी कुमारस्वामी विवाह कसा काय करील, अशी गंका वल्लीच्या मनातपण येऊन गेली. बाळिबाय दुसरी संका होती की तिच्या भिल्ल आईवडिलांनी तिचे फक्त पालन पोषण केले होते. बरे आईवडील कोण होते ते त्या परमेश्वरालाच माहीत. म्हणून कुळपोव नसलेल्या मुलीशी कुमारस्वामी लग्नाला तयारच नाही तर! तसे झाले तर देहत्याग करण्याचे तिने ठरविले.

आडाखाली वसून होती. त्याच वेळी कुमारस्वामी आपल्या अनुयायांबरोबर दुसऱ्या एका आडाखाली येऊन बसला.

वल्लीची एक सखी कुमारस्वामीजवळ आली. तिने विचारले—“आपण कोण, कोठून आलात? आपणास कदाचित नसेल, हे वन भिल्लराजाची कन्या वल्लीचे विहार उद्यान आहे. यात पुरुषांना प्रवेश वर्ज्य आहे!”

ते ऐकून कुमारस्वामीने आनंदाने विचारले—“असे का? माझे कुमारस्वामी! माझ्या आईवडिलांचे पार्वती परमेश्वर! आम्ही पर्वतावर राहतो. वल्लीविषयी तुला बोलावयाचे किंवा सांगावयाचे असल्यास तुमाला सांग.”

“राजा पुढिल हा भिल्लांचा राजा आहे. भिल्लपूरला त्याची राजधानी आहे. तो शिवभक्त आहे. जंगलात वल्ली महाराजांना सांपडली व महाराजांनी तिला स्वतःच्या मुलीसारखे प्रेमाने वाढवले.” वल्लीची सखी म्हणाली.

“तुम्हा सखीचा विवाह झाला आहे का?” कुमारस्वामीने विचारले.

“लग्न ठरले आहे, व्हायचे ठरले आहे.” सखी म्हणाली.

कुमारस्वामीने आस्त उत्सुकतेने विचारले—“कोठे, वर कोण?”

“कालच माझ्या महाराजांकडे भारवमुनी आले होते. त्यांनी शिवपुत्र कुमारस्वामीची वल्लीचा विवाह होईल असे सांगितले आहे. तेव्हापासून माझी सखी कुमारस्वामीच्या घरासाठी बासुर घाली आहे. एकेक राण तिला घुगासारखा वाटत आहे. तिच्या चिरंगळा व्हावा म्हणून आम्ही सखी तिला वनविहारात घेऊन आलों. ती समोर आम्हाच्या आडाखाली बसली आहे. आपण येथेच बसावे, मी तिला बोलावून घेऊन येते.” असे सांगून ती सखी निघून गेली आणि बोवपा

वेळाने वल्लीला तिचा हात धरून बोलावून घेऊन आली.

वल्लीला पाहताच कुमारस्वामी वल्लीला तिचा हात धरून म्हणाला—“वल्ली! चला आपण विवाह करून घेऊ.”

“माझ्याशी विवाह करावयाचा असेल तर त्यापूर्वी माझ्या मातापित्यांची अनुमती घ्यावी लागेल. आपण येथेच थांबावे, मी त्यांची अनुमती विचारून येते.” असे सांगून वल्ली कुमारस्वामीचा निरोप घेऊन आपल्या सलींबरोबर चरी आली.

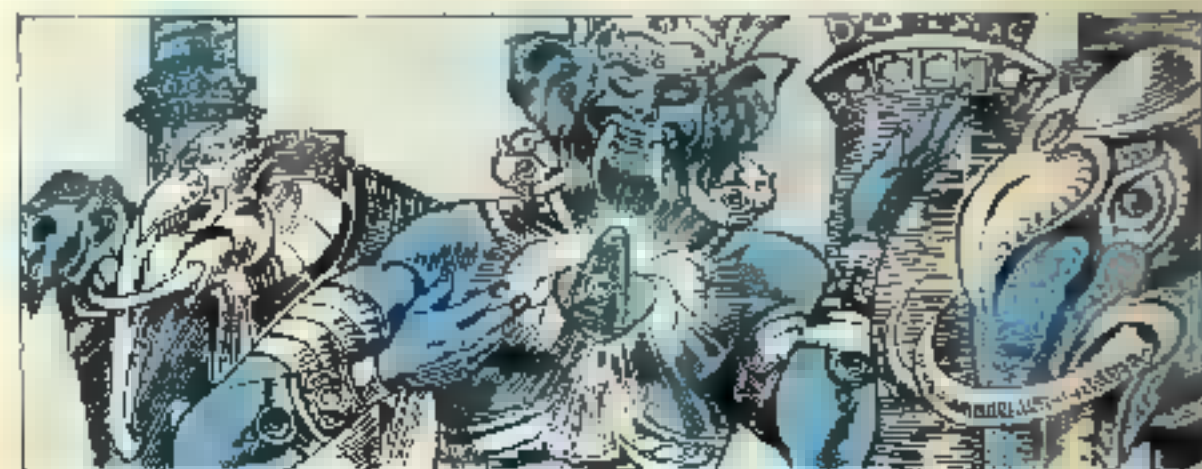
वल्लीकडून सर्व वर्तमान ऐकून पुल्लि आपल्या अनुयायांसह कुमारस्वामीच्या दर्शनास आला व म्हणाला—“वजाइतांच बांगला मुहूर्त आहे!”

नंतर कुमारस्वामीला, त्याच्या अनुयायांसह आवरपूर्वक बोलावून घेऊन एका जागी त्यांची उतरण्याची व्यवस्था केली. शुभचार्ता ऐकून शिवपार्वतीदेवीला आले. यथासमयी कुमारस्वामी व वल्लीचा विवाह संपन्न आणि शिवपार्वती

परतले.

आणसी काही काळ लोटल्यानर संकित-पुर येथे गजामुराचा जन्म झाला. त्याने महादेवाने स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली व अनेक वर प्राप्त केले. तिलोक जिंकून तो आपली सत्ता राजवू लागला. शिवभक्त गजामुराच्या कारकीर्दीत प्रजा फार सुखी होती. प्रजेला कोणताही कष्ट किंवा वास नव्हता.

एकदा नारद गजामुराकडे गेला व म्हणाला—“मरे गजामुरा! मी एवढा मोठा शिवभक्त! मी, संकराने सर्वदा तुझ्या हुद्द्यात वसावे, ■■■ वर, त्याच्याकडून कां माझून घेत नाहीस?” गजामुराला पण ती सूचना मान्य झाली. त्याने संकराची आराधना करून त्याला प्रसन्न केले आणि त्याने सर्वदा हुद्द्यात वसावे अशी विनंती केली. संकर ‘तपास्तु’ म्हणून लिंगरूपे गजामुराच्या हुद्द्यात वास करू लागला. गजामुर संकराची मानस पूजा करू लागला.

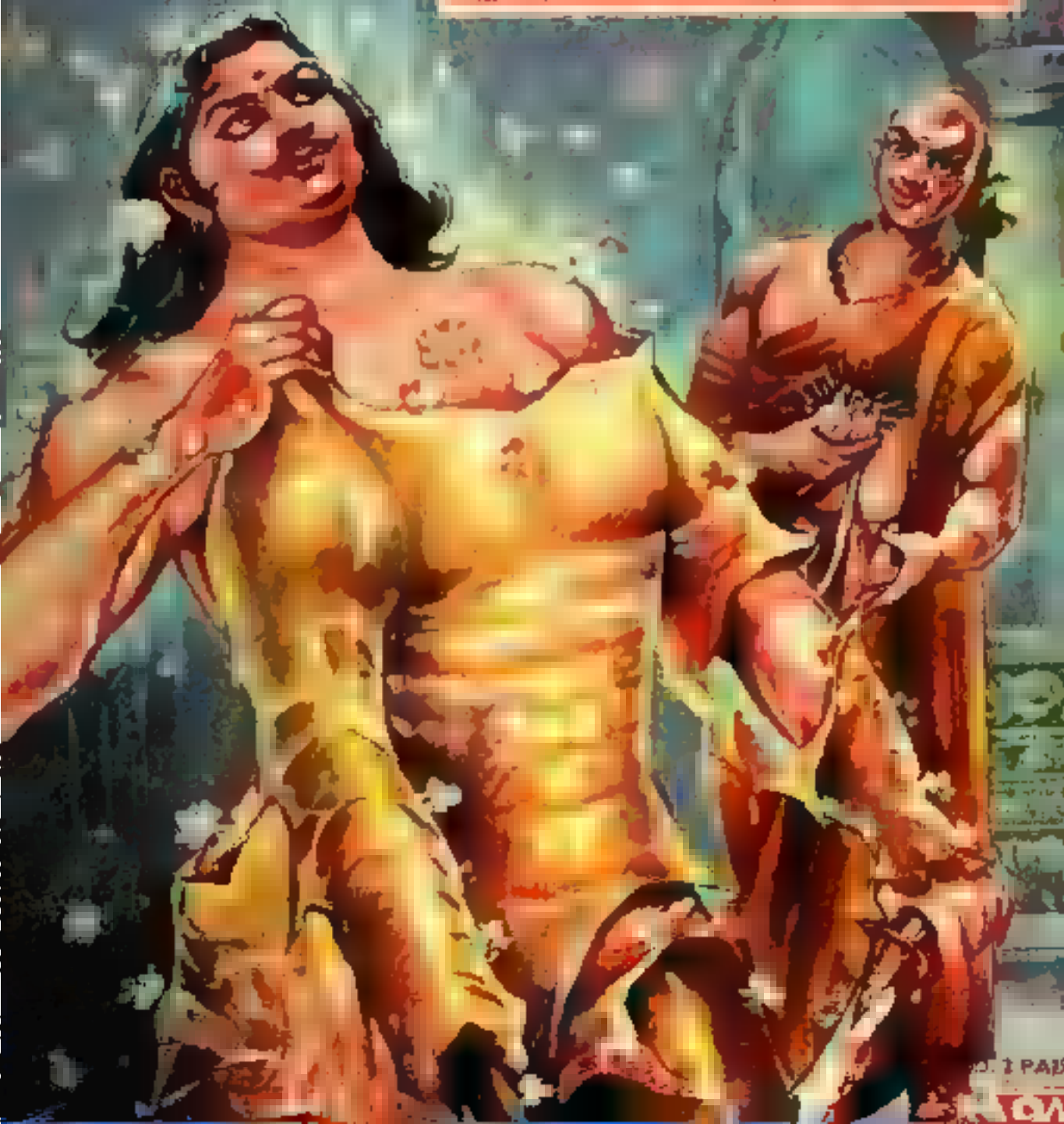

१२३. स्वयंभूनाथ मंदिर, नेपाल

नेपाळची राजधानी काठमांडू येथे हा एक बौद्ध धर्म आहे. येथे स्वयंभूनाथ नामक एका सिद्धगुरूच्या वस्थी ठेवलेल्या आहेत. त्याच्या छात्रावर सोन्याचे पाणी चढविलेले आहे.

चांदोबा

अतिथि, बलिकार्थीव, स्त्रीजनो, नृपति स्तथा
ए ते विलं ■ जानंति, आमाता चैव पंचमः ॥ १ ॥

[शात्रुभा, धूम, स्त्री, राजा आणि चावई का पाप जगात वैजाची किमत्त वाढत नाही.]

राजा राष्ट्रकृतं पापं,
राजपापं पुरोहितः,
मर्ता ■ स्त्रीकृतं पापं,
शिष्यपापं गुरु भवेत् ।

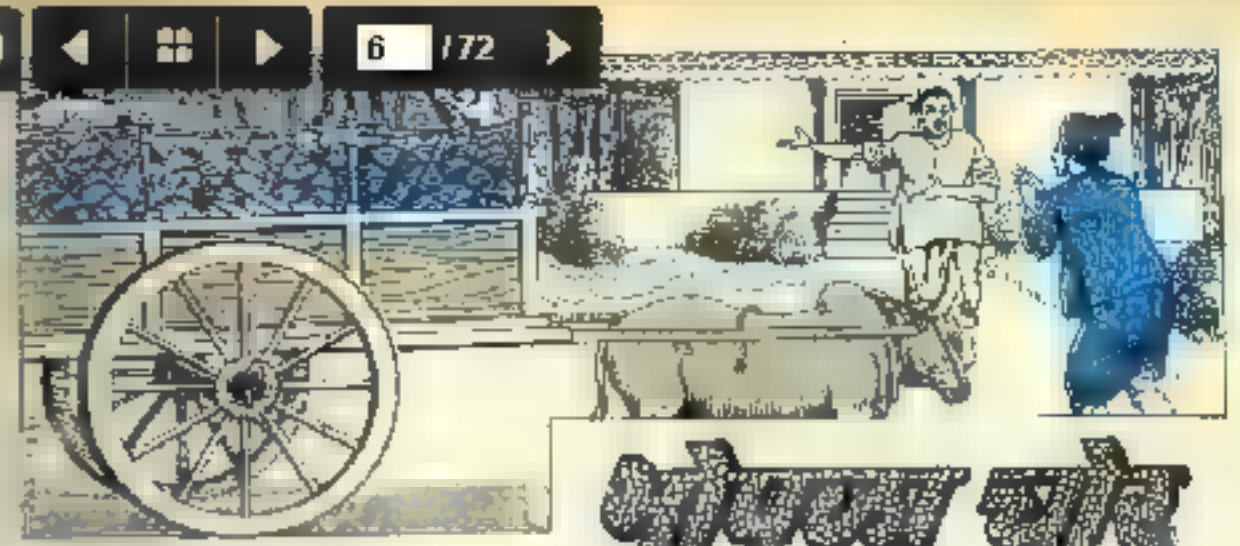
॥ २ ॥

[राष्ट्राचे पाप राजाचे असते, राजा जे करतो ■ पुरोहिताचे असते; मर्ताचे जे पाप करतो ते तमन्याचे असते आणि शिष्य जे पाप करतो ते गुरूचे असते.]

वृत्तिकस्य विषं पुच्छं,
मक्षिकस्य विषं शिरः,
विषं दंष्ट्रा,
सर्वांगं दुर्जने विषं ।

॥ ३ ॥

[विचित्राच्या शेपटीत विष असते तर ते माक्षिका डोक्यात असते आणि सर्पाच्या दांखात. परंतु तेच विष दुर्जनाच्या सर्व अंगात, रोमारीमात असते.]

एका गाडी एक भाजीचा व्यापारी होता.
तो घेतकन्यांकडून भोपळ विकत घेऊन
दूरदूरच्या बाजार पेठात नेऊन विकत असे.
हाच व्यापार होता.

एकदा तो एका बैलगाडीत भोपळ भरून
दूरच्या एका बाजारपेठेत बिकायला निघाला.
वाटेत उदयगिरी गावाजवळ
आली आणि काळोस पट्टा लावला.
तेव्हा त्याने त्या गावात रात्र काढायचे
मनाशी ठरविले.

गाडी येताच रस्त्याजवळच्या
एका घरासमोर भद्रसेन नावाचा एक मनुष्य
उभा होता. त्याने व्यापाऱ्याला विचारले—
“कोठून हो? या गावचे तुम्ही
दिसत नाही, म्हणून विचारतो. काय
नाव तुमचे?”

व्यापाऱ्याने आपली ओळख विली आणि
रात्रभर गावात उतरावला कोठेतरी सोईची

घमंशाळेत किंवा भाणजी कोठे थोडी जागा
मिळेल का, विचारले.

भद्रसेन म्हणाला—“अहो एवढ्याशा
कामासाठी इतके विचारता काय? रात्रभर
लुटाल रहा आमच्या घरी. सकाळी उठून
जा पुढे!”

त्यानंतर भद्रसेनने गाडीचे बैल सोडले,
त्याच्यासमोर गवत टाकले व घराच्या
पदवीत भोपळे रचून ठेवले. व्यापाऱ्या-
साठी जेवणाची उत्तम व्यवस्था करून
दिली आणि एका ओलीत त्याला अंधारून
बालून भोपायला सांगितले.

व्यापाऱ्याने भद्रसेनाच्या आशय्याची स्तुती
केली. दमूत गेला होता म्हणून अंधारुणावर
आख्याबरोबर त्याला भोप लागली.

दुसऱ्या दिवशी जगाडताच व्यापाऱ्याने
भद्रसेनाचे आभार मानले आणि गाडीत
भोपळे भरण्यासाठी भोपळ्यांच्या विगा-

जवळ' गेला. त्यातले बौलतीन भोपळे भद्रसेनाला छाबे असेवेखील त्याच्या म्हणाले. परंतु भोपळ्याच्या विगाडवळ जाऊन पाहिले तेव्हा त्याला अर्धेच भोपळे विसले. भद्रसेनानेच भोपळे चोरले वसावेत संभव जाला. म्हणून तो भद्रसेनाला म्हणाला—“तुम्ही माझे अर्धे भोपळे उडवलेले विसत आहेत!”

भद्रसेन चोरीचा माळ लावल्याबद्दल रागावून म्हणाला—“डोके ठिकाणावर आहे का? मी केलेल्या उपकाराची फेड अडी करतो आहेस का? रात्री राहायची साध्या-पिण्याची व्यवस्था केली हे माझेच चुकले म्हणायचे?”

निमूटपणे माझे भोपळे परत दे, नाहीतर—” व्यापारी म्हणाला.

“तू पहिल्याने घराबाहेर हो, नाहीतर मी नोकटाकडून घक्के देऊन बाहेर काढील.” भद्रसेन म्हणाला.

व्यापाऱ्याने भद्रसेनाची बोलणे धरून जाहे, असा विचार करून उरलेले भोपळे नाहीत जरले आणि सरळ व्यापाऱ्याकडे जाऊन भोपळे चोरीला गेल्याची भद्रसेनावर संभव असल्याची तक्रार केली. व्यापाऱ्यास म्हणाला—“भद्रसेनानेच चोरी केली असेल तर त्याची चोरी बाहेर काढणे दितकेसे कठीण नाही.” असे सांगून भद्रसेनाला बोलावून आणायला व्यापाऱ्याने व्यापाऱ्यालाच सांगितले.

भद्रसेन व्यापाऱ्याने विचारल्यावर म्हणाला—“व्यायमूर्ती! माझ्यावर हा सोंटा आरोप करतो आहे. मी माला आपल्या घरी उतरायला सांगितले हीच माझी चूक झाली. म्हणून भोपळ्यांच्या चोरीचा आरोप करायला हा धडळा. मला याच्या भोपळ्यांची चोरी करण्याची गरजच काय? माझ्या परसात पुष्कळ भोपळे लागतात.”

“तू म्हणतोस ते खरे असू शकेल. पण ते साबोड करून दाखविले पाहिजेस. तेव्हा

तू आपल्या परसातला एक भोपळा आणून दाखव.” व्यायमूर्ती म्हणाला.

भद्रसेन भोपळा आणायला गेला. तो येण्यापूर्वी व्यायाधिशाने एका माण- व बंधाला बोलावून काय करायचे ते दोघांना समजावून सांगून ठंबले.

भद्रसेन भोड्या वेळाने एक भोपळा घेऊन व्यापाऱ्याच्या गाडीतला एक भोपळा काढून व्यायाधिशाने माणसाला विचारले—“पहा रे, दोन्ही भोपळे एकाच जातीचे आहेत की निरनिराळेया जातीचे?”

“ते लालक्यासिवाय नाही फळायचे मालक!” तो धनूष्य म्हणाला आणि एक चाकू घेऊन भद्रसेनने जाणलेल्या भोपळ्याचा एक तुकडा काढून टाकला आणि झगार्चात पोट भोड्याने ओरडत जमिनीवर सोडू लागला. बंधाने त्याला तपासून विचाराचा झाली असल्याचे सांगितले. त्याने तोच भोपळा लक्षपूर्वक पाहिला आणि म्हणाला—“भोपळ्याच विचारी दिसतो आहे. जो साईल तो मक्कीच भरेल.”

व्यायाधीश भद्रसेनाला म्हणाला—“काय रे बुवा! तू विचारी विद्याने कोठून जाणलेस? हे खाऊन गावकरी सरतील त्याची वाट? याबद्दल तुला मी कोणता धड देऊ, तूच सांग.”

“व्यायमूर्ती! हा भोपळा माझ्या पर- सातला नाही हो! ह्याचे भोपळे विचारी आहेत माहीत असते तर मी ह्यांना हातून लावला नसता. हे सर्व याच कबाड्याचे आहेत. यामेच आपल्या गाव- कऱ्यांना कुबाडण्यासाठी हा वाट दाखला होता. यालाच धड करावा.” अशातन्हेने भद्रसेनाने नकळत आपली चोरी कबूल केली.

“म्हणजे तू चोरी केलीस, हे स्वतःच कबूल करीत आहेस! सर्व भोपळे त्याचे त्याला परत दे आणि चोरी केल्याबद्दल घंड्याचे शंभर रुपये संध्याकाळच्या आत सरकारी जमिन्मात जमा कर.”

व्यापारी व्यायाधिशाने आजार मानून आपल्या वाटेने निघून गेला.

जवळ' गेला. त्यातले बोलतील मोपळे भद्रसेनाला छावे असेवेखील त्याच्या म्हणते. परंतु मोपळ्याच्या ढिगावनळ जाऊन पाहिले तेव्हां अर्धेच मोपळे विसले. भद्रसेनेनेच मोपळे चोरले असावेत त्याला संशय आला. म्हणून तो भद्रसेनाला म्हणाला-“तुम्ही माझे अर्धे मोपळे उडवलेले विसत आहोत!”

भद्रसेन चोरीचा जाळ लावल्याबद्दल रागावून म्हणाला-“डोके ठिकणावर आहे का? मी केलेल्या उपकाराची फेड अडी करतो आहेस का? रात्री राहायची साध्या-पिण्याची व्यवस्था केली हे माझेच चुकले म्हणायचे?”

निमूटपणे माझे भोपळे परत दे, नाहीतर...” व्यापारी म्हणाला.

“तू पहिल्याने घराबाहेर हो, नाहीतर मी नोकटाकडून घस्के देऊन बाहेर काढील.” भद्रसेन म्हणाला.

व्यापाऱ्याने भद्रसेनाची बोलणे धरून जावे, असा विचार करून उरलेले मोपळे नाहीत भरले आणि सरळ व्यापाऱ्याकडे जाऊन भोपळे चोरीला गेल्याची व भद्रसेनावर संशय असल्याची तक्रार केली. व्यापाऱ्यास म्हणाला-“भद्रसेनेनेच चोरी केली असेल तर त्याची चोरी बाहेर काढणे दितकेसे कठीण नाही.” असे सांगून भद्रसेनाला बोलावून आणायला व्यापाऱ्याने व्यापाऱ्यालाच सांगितले.

भद्रसेन व्यापाऱ्याने विचारल्यावर म्हणाला-“व्यापारी! माझ्यावर हा सोंटा आरोप करतो आहे. मी माझा आपल्या घरी उतरायला सांगितले हीच माझी चूक झाली. म्हणून मोपळ्यांच्या चोरीचा आरोप करायला हा थडला. मला याच्या भोपळ्यांची चोरी करण्याची बरजच काय? माझ्या परसात पुष्कळ भोपळे लागतात.”

“तू म्हणतोस ते खरे असू शकेल. पण ते साबीत करून दाखविले पाहिजेस. तेव्हां

लग्नाला मुळीच तयार होणार नाही. परंतु तिचे मन पालटवून तिला सामान्य स्त्री करण्याचा प्रयत्न करायलाच, असा त्याने मनाची पक्का विचार केला. म्हणून तो सीमंतीचीवर वृद्धाच नजर ठेवी व ती काय करते, कोठे कोठे फिरते या गोष्टीवर नजर ठेवू लागला.

दिवसांवागून दिवस ■ महिन्यांवागून महिने लोटले. सीमंतीचीचे मन पालट-वण्याची ■ गणदेवच्या मनात वाढत गेली. शेवटी त्याने पिंगला नावाच्या एका मानिक बाईची घेतली.

पिंगलाला अत्यद्भुत मंत्रशक्ती प्राप्त होत्या. माझ्या तिला अनेक ब्रह्मपती औपधांची ■ चांगली माहिती होती. तिने गणदेवच्या काय हवे आहे त्याची विचारपूस करून घेऊन विचारले-“सीमंतीचीला कापालिनी म्हणजे आहे तर आपण त्यात का विघ्न आणायचे?”

“मला ते आवडत नाही. म्हणून तू पाहिजे ते इनाम मागून घे, मी घायला तयार आहे. पण तिला एक सामान्य स्त्री करणे तुला ■ असेल तर कर. असा हुशार ■ सुंदर दळणीला कापालिनीचे जीवन व्यतीत करून आयुष्य घालविणे बरोबर नाही.” गणदेव म्हणाला.

चांदोबा

“कापालिनीच्या जीवनात आनंद नाही असे का वाटते तुला?” पिंगलाने विचारले.

“आनंद पिळत असेल, पण सुख मिळतच असेल, असे नाही मला वाटत.” गणदेव म्हणाला.

“तुम्ही गुहिणी झाली तर ती पक्कीच सुखी होईल, एवढे मात्र करे!” पिंगला म्हणाली.

“म्हणून माझ्याची विवाह करून गृह-सौख्य भोगण्यास तिच्या मनाची तयारी करून दे.” गणदेव म्हणाला.

“मी करते मदत माझ्याकडून होईल तितकी, तू पुढल्या अमावास्येला शिकारी कुत्री बरोबर घेऊन जंगलात जा. एक

पांडरे हरण दिसेल ते, त्याच्या विवाला काही अपाय आल्याशिवाय वरून आपल्या घरात आपण ठेव. रात्री करावने ते मी पाहून घेईन." पिंगला म्हणाली.

पिंगला गणदेवला आपल्या बाबतून बाहेर जाईपर्यंत पोचवायला गेली. वरत बसत असताना ती द्याच्या पायाने थोडी लंगडत असलेली दिसली.

पिंगलाने सांगितल्याप्रमाणे गणदेव अमा- वास्येच्या दिवशी शिकारी कुत्री वेळून जंगलात आला. त्याला एका जागी एक पांडरे हरण दिसले. त्याला गण- देवने आपली शिकारी कुत्री सोडली. हरण जोराने पळू लागले.

थोड्या वेळाने त्याला एकच कुत्रे पुढे धावत असलेले बाकी सर्व कुत्री मागे पाडलेली दिसली. परंतु हरणाजवळ पोचलेले कुत्रे त्याचे नव्हते, हे त्याने ओळखले. ते कुत्रे लंगडत होते. कुत्र्याने थोड्याच वेळात हरणाचा मागचा पाय धरला. गण- देवने थोड्याचकम वेळून हरणाच्या गळ्यात

करून घेण्याचा प्रयत्न केला नाही आणि नोडाळाण केत्याशिवाय मजदेम बरोबर चालू लागले. हरणाला धरतारे कुत्रे कोठे गेले या गोष्टीकडे गणदेवाचे गळे नाही.

गणदेवने हरणाचा एका सोलीत बंद ठेवले आणि दुसऱ्या सोलीत जाऊन झोपला. सकाळी त्याची झोप कोडली तेव्हा सर्व जमीन पालवी होणार श्री काय बसे वादू लागले. बाहेर तुफान तरी झाले आहे किंवा मूकप होणार आहे. परंतु तसे काहीच नव्हते. तोंडपर्यंत सीमंति- नीने ज्या भुता पिशाच्यांना दस करून बसले होते ती सर्व तिला सोडून निघून गेली.

गणदेवने सीमंतिनी होती त्या सोलीचे दार उघडून पाहिले, आत सीमंतिनी होती. तिने गणदेवशी विवाह करण्यास मान्य केले. त्यानंतर दोघं विवाहबद्ध होऊन मुक्ती झाली.

शिलारथ

[१८]

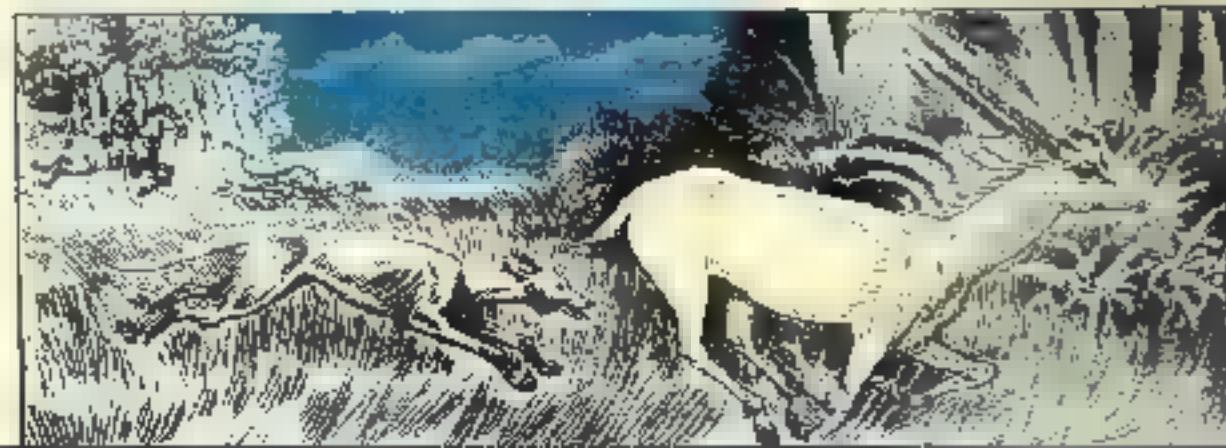
[राजोबाणाकडे जंगलाच्या काटेवर विघ्नेश्वर पुजाऱ्याच्या राखडी हत्तीवर तेज टाकून जीवदत्तने त्याचा माकरी. पुजाऱ्याचे राखटी अनुवादी पाचसज बसे. त्यांची कतान करायला नित्यांमंदने आपल्या तैनिकांना प्रोत्साहित केले. राखटी तक्त्यांमंदी एकाने पुढे वेळून ती राखटी मोठांचा नावक असल्याचे जीवदत्तना सांगितले. पुढे...]

जीवदत्तने त्या जंगली जातीच्या तरुणाकडे जरा खोल दुष्टीने पाहिले. त्याची उमे राहण्याची व तेजस्वी होळे पाहून जीवदत्तला तो हुशार कर्तबगार जसाचा याची साची पडली.

"छेक, तरमग तू बरर नित्यामंद राजाच्या तैनिकांशी दोन हात करायला आपल्या सामोमियांना उबार ठेव. पण एका गोष्टीची सावधगिरी बाळग.

मुम्ही : सायलीक काढू नका." जीवदत्त त्याला म्हणाला नंतर विघ्नेश्वर पुजारी व स्वर्णापारी दोघांना बोला- वून बसले व म्हणाला—"मुम्ही दोघे जामच्या बरोबरच रहा, नाही तर मुम्हांलाच पहिल्याने बळी जावे लागेल, समजले!"

"तिकडे नित्यामंद आणि इकडे हे राखटी लोक जाम्हांला ठार करायला उमे आहेत. आतां कसा

आयचा?" विष्णेश्वर पुजारी म्हणाला.

"जोपर्यंत तुम्ही दोघे आमच्या बरोबर साह्या सोंपवत राहणटी लोकांकडून तुमच्या विवाहा बोक नाही. राजाला आम्ही पाहून घेऊ." जीवदत्तने त्याला धीर दिला.

वेळी नित्यानंद जीवदत्त व जड्गवर्मा संबोधन करून म्हणाला- "बीर हो! तुम्ही त्या राहणटी लोकांना सक्ते लाखी ठेवायला सांगा. कमीत कमी तुम्ही बाजूला व्हा. त्यांच्याकडून ते काय आमचे सैनिक करून घेतील."

"महाराज! राहणटी लोकांनी सक्ते लाखी ठेवली की तुम्ही त्यांची कसल कर-

वाम्ही होऊ देणार नाही. तुम्ही पाहिले तर नगराबाहेर आपले सैन्य पाठवा जंगली लोक तेथे आतील. मग होऊ या दोन्ही सैन्यांची शक्तिपरीक्षा. आम्ही प्रेक्षक म्हणून बाजूला उभे राहून गंमत पाहू!" जीवदत्त म्हणाला.

"माझ्या राजधानीत मलाच दमदाटी देण्याची तुम्ही हिमत अजब दिसते आहे!" राजा नित्यानंद एबडेच म्हणाला, इतक्यात जड्गवर्मा तलवार उपसून म्हणाला-"तुम्हा या गप्पा ऐकायला आम्ही येथे आलो नाही. तुम्हा राज्याचे प्रजेचे रक्षण करायला आम्ही आलो होतो. आता आम्ही मागू तीच पूर्वे दिशा!" नंतर राहणटी लोकांकडे वळून म्हणाला-"तुम्ही सर्व नगराबाहेर निघून जा."

ते जंगली लोक राजधानीच्या मुख्य दाराकडे निघाले. जीवदत्तने विष्णेश्वर पुजारी व स्वर्णाचारी दोघांना त्यांच्या पाठी-पाठ नगराबाहेर चालू लागायला सांगितले. नंतर राजाकडे वळून म्हणाला-"महाराज! मी पूर्वी सांगितल्याप्रमाणे नगराबाहेर या जंगली लोकांची युद्ध करावयाचे असेल तर लुब्धक कराने. आपले सैन्य घेऊन चला. कोणाला जय मिळतो तो पाहून आम्ही आपल्या बाटेने निघून जाऊ."

नित्यानंदाने आपल्या सैनिकांना नगरा-बाहेर आज्ञा केली. नगरा-बाहेरच्या मैदानात राजा नित्यानंदाचे सैन्य व राहणटी लोक समोरासमोर युद्धाला सज्ज उभे राहले. जड्गवर्मा, जीवदत्त, विष्णेश्वर पुजारी आणि स्वर्णाचारी दोन्ही सैन्यांच्या मध्ये उभे राहले.

नित्यानंदाने एकदा आपल्या मंत्र्यांकडे ■ सेनापतीकडे पाहिले आणि "ठीक!" या अर्धी मुठी हलविनी. नंतर जड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना उरेंसून म्हणाला-"बीर हो! आता तुम्ही बाजूला व्हा. मी आपल्या सैनिकांना ■ राहणटी लोकांवर हलका करायला हुकूम करणार आहे."

जीवदत्त जंगली लोकांच्या नायकाला म्हणाला-"ऐकलं? राजा काय म्हणाला ते? महाराज अणार्थात तुमचा फडका उडवणार आहेत!" नंतर राजाकडे वळून म्हणाला-"महाराज! विचार तरी करून काय ते ठरवा! हे राहणटी लोक हारले तर यांच्यापैकी काही मरतील व उरलेले पळून आतील. परंतु जर तुम्ही हारलात तर आपली गावी घालवून बसाल!"

ते ऐकून राजाचा चेहरा एकदम उतरला, मंत्र्यांचे ते मोलखळे व म्हणाला-"महाराज! मी मागे एकदा आपल्याला सांगितले होते, बडिमांनी मला बजावून

ठेवले आहे की नगराबाहेर रक्त सांदले तर आपल्या कैलासवासी बडिमांच्या आत्म्याला फार फार दुःख होईल."

"धरे होय, मी ती गोष्टच विसरून गेलो होतो. बरं झालं, तुम्ही आठवण करून दिलीत. नाही तर बाबांची मोबदली दच्छा पुरी न करून त्यांच्या आत्म्याला दुःखी करण्याचे पाप करणार होतो. सैनिक हो! तुम्ही सर्व राजधानीत चला!" अशी आज्ञा करून नित्यानंद स्वतः सर्वांसोबत आधी नगराबाहेर निघाला.

"या नित्यानंदा ऐन वेळी मंत्र्यांना बरी आठवण करून दिली!" असे म्हणत जड्गवर्मा मोठ्याने हसला.

की ■ राजा मुलेंच आहे, काय तेम आपल्या सैनिकांना ज्ञानक आपल्यावर हल्ला करायला सांगायचा. विचार करून जीवदत्त म्हणाला—“सद्गवर्मा! हा राजा भितरा ■ आहेच, त्यान बरोबर हद्दी व मुलं ■ विसतो आहे. रक्तपात साऱ्या-शिवाय त्याला पैस ■ नाही.”

“बरोबरीच्या लोकांचे युद्ध होऊन रक्त मांडले तर त्याला रक्तपात म्हणता येणार नाही, येथे समजूत व समतेपणा दिसत नाही. जो जिकेल तोच शक्तिशाली ■ बुद्धिमान ठरणार. आता यांच्या युद्धाची गंमत पाहण्यात आपला वेळ का कुकट घालायचा? युद्ध होणार की नाही ■ मी आता ठरवून येतो.” असे म्हणत सद्गवर्मा एका रानटी तरुणाच्या हातातला ■ घेऊन राजासमोर ■ उभा राहला आणि म्हणाला—“महाराज! आपण या रानटी लोकांशी युद्धाचे स्वप्न पहात आहां, असे विसते! बरे तर, मी एक, दोन, तीन असे अंक मोजतो; तीन म्हणण्याच्या आत आपण बाहेर तरी ससैन्य येऊन युद्ध करावे किंवा नगरात प्रवेश करून द्वार बंद करून घ्यावे.” असे म्हणत सद्गवर्मा ‘एक’, ‘दोन’, ‘तीन’ म्हणू लागला. ‘तीन’ म्हणण्यापूर्वीच राजाने ससैन्य नगरात प्रवेश

‘जयजयकार’ करू लागले.

“राजाला अवकल आलेली दिसते आहे. आता ■ आपल्या बाटेने जाऊ या.’ जीवदत्त म्हणाला. त्याप्रमाणे सर्व लोक निघाले. रानटी लोकांनी जीवदत्त ■ सद्गवर्माला एक मोठी मेजवानी दिली. रानटी स्त्रीपुरुषांनी त्यांच्या पद्धतीचे नृत्य करून दोघांची करमणूक केली. सूर्यास्तापूर्वी तास दोड ■ सद्गवर्मा व जीवदत्त त्या जंगली जातीच्या लोकांचा निरोप घेऊन निघाले.

विष्णेश्वर पुजारी व स्वर्णाचारी ■ पाठोपाठ निघाले. त्यांना मागे राहल्यास स्वतःच्या जिवाची शाश्वती वाटत नव्हती. म्हणाले—“प्रभो! आम्हां ■ रानटी लोकांच्या हाती सोपवून निघाल्यात? सूर्या-स्तापूर्वीच आम्हांला बळी देऊन हे लोक आनंदाने नाष्ट व गाऊ लागतील!”

“सद्गवर्मा! या दोघांविषयी ■ करू या?” जीवदत्तने विचारले.

“आपण पुढे जाऊन विचार करू. येथे नको. समोरचा डोंगर चढून गेल्यावर काय ते ठरवू. विन्ध्य पर्वतापर्यंत या रानमांज-रांना बरोबर घेऊन जायची गरज नाही.” सद्गवर्मा म्हणाला.

“प्रभो! आम्हांला तुम्ही रानमांजरे म्हणाला. पण आम्ही खरोखरच रानमांजरे

असतो तर किली बरे झाले असते. निघान काही लहान मोठे प्राणी लाऊन पोट भरले असते. परंतु दुर्दैवाने आम्ही ■ माणसे. ■ विष्णेश्वराने स्वप्नात येऊन उगाच भला या भानगडीत फसविले.” असे म्हणत पुजारी रडू लागला.

“अजून तसे काही बिघडले नाही. तुम्ही दोघे माणसे आहां, म्हणून तुम्हांला टोके पण आहे. तेव्हा या जंगलात स्वतःचा वचाव करून जगणे तुम्हांला तसे कठीण नाही! नाही तर आणखी एखादा राक्षसी हत्ती तयार करून दुसऱ्या राक्ष्यावर हल्ला करो!” सद्गवर्मा स्मित करीत म्हणाला.

"बरे तर, तुम्ही मूर्त आमच्या बरोबर चला. नंतर काय करावचे ते ठरवू." जीवदत्त म्हणाला.

त्यानंतर ते उत्तरेकडे निघाले आणि सूर्यास्ताच्या सुमारास जंगलाच्या डोंगराळ प्रदेशात येऊन पोचले. दिवशी रात्री त्यांनी तेथे सेपाक केला आणि साऊन पिऊन झोपावर चवून बसले. दुसऱ्या दिवशी सकाळी जेव्हा सद्गवर्मा जीवदत्त पुन्हा निघाले तेव्हा पुजान्याने व स्वर्णाचार्याने बरोबर चलायला परवानगी मागितली.

"तुम्ही आमच्या बरोबर आणखी किती दूर येणार? आम्ही विध्य पर्वताकडे जात आहो. वाटेत कोणकोणते धोके संकटे

आम्हांला जड जाणार आहे आणि वर तुमची दोघांची जबाबदारी कोण घेणार?" जीवदत्त म्हणाला.

"प्रभो, आम्हांला आपल्याबरोबर येऊ द्या. वाटेत सोईचे गाव किंवा शहर विसले की आम्ही तेथे राहू. पण आम्हांला तुम्ही या जंगलात सोडून गेलात तर हे जंगली लोक नक्कीच आम्हांला जिवंत आढळतील." विघ्नेश्वर पुजारी म्हणाला.

दोघांना झालेले पाहून सद्गवर्मा जीवदत्त दोघांनी त्यांना बरोबर घाला सांगितले. दोन दिवस कोणत्याही प्रकारचे बिज्ज आले नाही. आणि त्यांचा पायी प्रवास चालू राहला. तिसऱ्या दिवशी पहाटे जीवदत्त व सद्गवर्मा दोघे उठून पुढे मिथ्याच्या विचारात असता त्यांना दुसऱ्या कोणाचा तरी आवाज ऐकू आला. त्याच्या पाठीपाठ बाघाची डरकाळी पण ऐकू आली. दोघे ज्या दिशेने मावाज आला होता त्या काजूला झाडावर बसूनच पाहू लागले. पुजारी स्वर्णाचारी घाबरून बरबर कोपत होते.

"जीवदत्त! काय रे, तो भन्धूय वेडा-बिडा आहे की काय? त्याच्याजवळ तळवार माला काही नाही आणि बाघाच्या पित्कांना खाकेत घेऊन तो असा ओरडतो

पुढे येतो आहे. तू बाघाची डरकाळी ऐकलीस का?" सद्गवर्माने विचारले.

जीवदत्तने समोर पाहिले, एक तरुण मुदक फाटके कपडे घातलेला होता. खाकेत बाघाचे दोन छावे होते. तो पळत जात ओरडत होता—"बाघोबा! ये रे! ये, पाहू तर!"

"सद्गवर्मा! आपण त्या वेड्या पीरला वाचविले पाहिजे. त्यानंतर काय करावचे ते ठरवू!" असे सांगून जीवदत्त झाडावरून साप्ती लागला. वेळी बाघाची डरकाळी बघवी ऐकू आली.

"हा कोणतीही स्वतः बाघाच्या तोंडात उडी घ्यायला निघालेला वेडा पीर विसतो आहे." असे म्हणत सद्गवर्मा तलवार उपसून उडी मारून झाली आला आणि त्या वेड्याकडे पळत निघाला.

"त्या बाघिणीला विचारीला मारू नकोस बरं का! ती आपल्या वाचवायला जात आहे." जीवदत्तने सद्गवर्माला सावध केले आणि झाडावरून उतरून त्या मुदकाकडे धावत. सद्गवर्मा व जीवदत्त त्याच्याजवळ येऊन पोचले, तेव्हाच ती बाघीण एक उडी मारून जवळ येऊन पोचली. तिला जवळ आलेली पाहून तो मुदक ओरडून म्हणाला—"ये, बांदोबा

आलीस एका घासात मला जाऊन टाक!" असे तो बाघिणीच्याकडे धावू लागला.

अनपेक्षितपणे आपल्याकडे येत असलेला पाहून बाघीण जागृत आणि भक्कली. ती चकित झाली असावी किंवा भयली असावी. आपण उडी मारावी नाही या विचारात ती पडली असावी. त्याच वेळी जीवदत्त आला. बाघाचे छावे आपली मुटका करून येऊन आईकडे पळण्यासाठी घडपड करीत होते.

ते दृश्य पाहून बाघीण चवताळली व जोराने डरकाळी फोडून तिने त्या मुदकाचा उडी मारली. त्याच वेळी जीवदत्तने

कुवडीचा प्रहार बाधिणीवर केला व. तिला बाजूला पावले. "सद्गवर्मा! बाधिणीने वेशाळ होऊन पळण्यासारखी दिसते आहे. ती कुवडीवर येण्यापूर्वी तिला बांधून टाकले पाहिजे." जीवदल म्हणाला.

सद्गवर्माने काही रानटी वेळी तळ-वाटीने तोडल्या व त्यांचा दोरबांद कडून काढले. दोरीचे एक टोक बाधिणीच्या हाती व दुसरे बांधून ठेवले.

"महो, तुम्ही घेता या बाधिणीच्या जडव्यातून बांधविलेत करे, पण यातून मोठ्या मंकटात टकललेत!" तो पुन्हा रडतच म्हणाला.

"अरे बेड्या! मरायला निरनिराळे मार्ग आहेत. तुला मरायचेच असेल तर गळ्याला कास लावून माडाच्या कांदीला लोबकळत की नाही रहाल?" सद्गवर्मा रागाने म्हणाला.

"घोरामोठघांचे सांगणे आहे. बाधिणी हत्या हे एक काय मोठे पाप आहे. म्हणून

बाधिणीचा जहाजर होऊन..." तो बोलत म्हणाला—

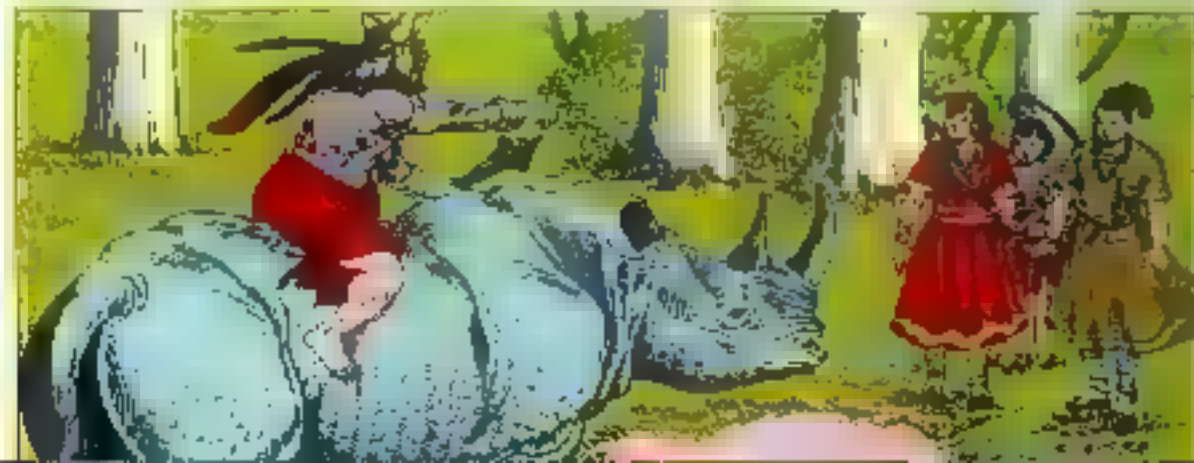
"मग कातां तू जे करीत होतास ती आत्महत्या नाही, असे का घोरामोठघांचे म्हणणे आहे? तू कोण रे, बेडा आहेस की काय?" सद्गवर्माने त्या मुचकाला विचारले.

"सद्गवर्मा! जरा पाह, अरे. त्याला विचारतोस?" असे सद्गवर्माला म्हणत जीवदलाने त्या मुचकाला विचारले—

"अरे, तू हे सांग, कुठ्यावर असे मोठे सकट एकाएकी येऊन पडले? कोणाच्या हाती तुला मरणाची वाटले आहे?"

उत्तर देण्यापूर्वी त्याने समशीत मजरेने एकदा चारी बाजूला पाहिले आणि पुढे तो उत्तर द्यायच्या विचारात होता, तेव्हा वेळी झाडीतून एक मनुष्य वसून पुढे चालू लागला.

"मरणापुरच्या मरणाचारीच्या हाती या तड्याला मरण निश्चित आहे," पुढे तो म्हणाला—"वारे, या सदांना पकडा दांण्या मुसक्या दांवा!" (क्रमशः)

कुवडीचा

विजयरावने हट्ट सोडला नाही. तो शाहाजबळ येला, जेत कांठावर काढून पेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीनपणे स्वयानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू एवढा प्रयत्न कर. बाध्य वेण्याच्या विचारात आहेस, तथा तन्हेच्या वस्तूची प्राप्ती जपत सारण्यांना सहजी होत असलेली पाहून तुलासुडा त्याच्यासारखे व्हावे, असे वाटल्यास नाही. की त्याची गोष्ट तुला सांगतो. लक्ष वेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वरवली पर्वताच्या डोंगराळ प्रदेशात अन्नकापुरी नामक राज्याच्या गावीवर चित्रसेन नांवाचा राजा राज्य करीत होता. त्याला जगन्मोहिनी नावाची एक रूपवती कन्या होती. तिच्या अप्रतिम सौंदर्याची क्वाती ऐकून अनेक राजकुमारांनी तिला मागणी

वेताळाच्या गोष्टी

घातली. परंतु चित्रसेन राजाने मुलीने स्वतः आपल्या पतीची निवड करावी या हेतूने स्वयंवर रचले आणि राक्षसबाइचा-कडे निमंत्रणे पाठविली.

स्वयंवराचा मुहूर्त ज्या दिवशी ठेवण्यात आला होता त्याच्या आपल्या दिवशी जगन्मोहिनी आपल्या सखींबरोबर एका सरोवरात जलविहारासाठी गेली. तिच्या सखींनी तिला किती बजावले की लवकर घरी परतले पाहिजे. परंतु तिने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि सरोवरात तीनदा बुडी मारून बाहेर आली तेव्हा त्यावेळी तिचे जे रूप होते ते पाहून तिच्या सखी मोठ्याने थोरडल्या. जगन्मोहिनीला

प्रथम तिचे सर्व अंग सोन्यासारखे नितळ मोरे होते, ते बदलून कोळडासारखे काळे झाले होते. आपल्या सखींबरोबर ती रडत घरी परत आली.

राजकन्येचे आईवडील क्लिप्तचित्त होऊन तिच्याकडे पाहू लागले. दुसऱ्या दिवशी स्वयंवरसाठी कुलीन राजकुमार येणार होते. आता हे स्वयंवर कसे होणार? राजा काळजीत पडला.

राजाने मंत्र्याचा सल्ला घेतला. मंत्र्याने राजबंदांना बोलावून औषधोपचार कराय-चास सांगितले. राजबंदांनी सर्व गोष्टींची चवकची केली आणि म्हणाले—“प्रधान, हा आजार नसून, काहीतरी साप दिसतो आहे.”

परंतु एक भोळा होता. तो म्हणाला—“महाराज! मला वाटते, हा सापाचा परिणाम नसून आजारच आहे. सर्व प्रकारच्या शारीरिक रोगांसाठी प्राचीन वैद्यकशास्त्रात एका औषधाचा उल्लेख आहे. एक औषध आहे, पंचवर्ण संजीविनी नामक सरोवराचे पाणी. ते सरोवर कोठे आहे, मला माहीत नाही.” ते ऐकून राजा हताश होऊन बसला.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्या मुहूर्तावर निर-निराळ्या देशाचे राजकुमार समाभवनात आपापल्या जागी येऊन बसले आणि

सर्व राजकुमारांस संबोधन करून जादल्या दिवशी व्हालेल्या दुर्घटनेचा उल्लेख केला आणि म्हणाला—“राजकुमारीचे आज हे रूप आहे. ते पाहून कोणो राजकुमार निव्यासी विवाहास तयार होणार नाही. तिला पूर्वरूप मिळावे यासाठी एक औष-धाची माहिती राजबंदांकडून आम्हांला मिळाली आहे. पंचवर्ण संजीविनी नावाचे एक सरोवर कोठे ठरी आहे. त्याचे पाणी पूर्वरूप होते. आपल्या पैकी जो कोणी सरोवराचे पवित्र तीर्थ येऊन घेईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह देऊन महाराज त्याला आपल्या गादीचा वारस म्हणून नेमतील.”

ते ऐकून फक्त दोन राजकुमार बाहेर व बाकी सर्व उठून आपापल्या राजधानीत निघून गेले. त्या दोघांपैकी एकाचे नाव जयंत असे होते. तो देशाचा युवराज होता. त्याने ते सरोवर शोधून त्याचे पवित्र तीर्थ आपल्याची प्रतिज्ञा केली. “विवाह करीन तर जगन्मोहिनीचीच करीन,” अशी प्रतिज्ञापण त्याने केली.

दुसरा राजकुमार विजयपुरीचा पुत्रराज विजय होता. त्याने विचार केला की ज्या सरोवराच्या आंधोळ केल्याने राज-कन्येचे रूप बदलले आहे, त्याच सरोवरा-

चांदोबा

तिचे बदलण्याचे कारण पण कळेल. असा विचार करून तो त्या सरोवरावर गेला.

तिकडे जयंत पंचवर्ण सरोवराचा शोध काढीत निघाला आणि रात्रीच्या सुमारास एका वाट अरण्यात एक कालीचे वेळू होते त्या देवळात येऊन पोचला. त्याने जमळातली फळे खाऊन आपली भूक भाग-विली आणि त्याच देवळात रात्र काढायचे त्याने ठरविले. जयंत जमिनीवर पडून ओपण्याच्या प्रयत्नात असता एक अस्थूल देवळात फिरले व त्याने जयंतला धरले. परंतु जयंतने चटकन आपला बचाव करून स्वतःला सोडवून घेतले व तळवारीचा चार

ककन त्या [redacted] [redacted] केले. अम्बल
मेलपाबरोबर अदृश्य झाले व त्याच्या जागी
जयंतला [redacted] आदी विसरला. मुनी म्हणाला-
"मुला! मला माझ्या गुरुवर्यांच्या शापामुळे
हं कण मिळाले होते. तूच मला शापमुक्त
केलेस. तू [redacted] बाटेल ते माझ्याकडून
मागून घे."

जयंत म्हणाला-"मुनिवर्य! मी पंधवर्ष
संजीवनी सरोवराच्या ओघार्थ निघालो
आहे. ते सरोवर कोठे आहे व त्या सरो-
वरापर्यंत जाण्याची वाट कोठून कशी जाते,
सांगण्याची कृपा करावी."

"मुला! ते सरोवर फार दूर मेरु
पर्वतावर आहे. तेथे पाँचणे तितके सोपे

नाही आणि तेथे पावित्र्यही तुला येव
आयुष्य सर्ची घालायला तयार आहे.
मुनी म्हणाला.

"मुनिवर्य! मी त्यासाठी आपले सर्व
आयुष्यमुद्धा सर्ची घालायला तयार आहे.
परंतु मी आपला प्रयत्न चालू ठेवणार!"
जयंत म्हणाला.

मुनी जयंताचा दृढ निश्चय पाहून आनंदित
होऊन म्हणाला-"मुला! मी [redacted]
पाहुका तुला देतो. [redacted] पाहुका घालून
आकाशमार्गे त्या सरोवरापर्यंत जा. तुला तसा
वास्त वेळ [redacted] नाही. तुमं काम सामं
[redacted] माझ्या वा पाहुका मी असेन तेवें आपो-
आप पारस वेलील, परंतु एक गोष्ट लक्षात
ठेव, तू या पाहुकांचा उपयोग दुसऱ्या
कोणत्याही कामासाठी करता कामा नये."
असे सांगून मुनी अदृश्य झाला.

जयंतने त्या पाहुका घातल्याबरोबर तो
आकाशमार्गे मेरु पर्वताकडे उडू लागला.

तिकडे विजय त्या सरोवराचा ओघ
काठीत दुसऱ्याच एका जंगलात पोचला.
तेथे एक सरोवर होते. तो जवळपासचा
प्रदेश पहात बराच वेळ हिडला आणि
उज्यादल्यावर त्याला त्या सरोवराच्या काठी
एक मुनी सरोवरात स्नान करून बाहेर
जालेला दिसला. स्नान करून मुनी निघाले,
पण त्याचे रूप न बदललेले पाहून

तो म्हणाला-"मुनिवर्य! मला आश्चर्यात
आ!" आणि स्थाने मुनीचे पाव पडू
घरले.

"मुला! विज नकोस. [redacted] तू? असे
कोणते संकट एकाएकी तुझ्यावर येऊन
पडले?" मुनीने विजयला विचारलं.

"मुनिवर्य! याच सरोवरात स्नान
केल्यामुळे एक सुंदर गोरीनाभ राज-
कन्या कोळसासारखी काळी दिसू लागली
आहे आणि आता आपण या सरोवरात
स्नान केलेस. परंतु आपलं रूप बदलले
नाही. त्या राजकन्येला तिचे पूर्वरूप
मिळायला काही उपाय आहे का, या
गोष्टीच्या शोधार्थ [redacted] येथे आलो आहे.

आपण मला ते गुपित सांगण्याची कृपा
करावी." विजय म्हणाला.

"तू बरोबर म्हणालास, मुला! मी
आपल्या तपोवताने या सरोवराची सृष्टी
केली आहे. या सरोवरात जो स्नान करील
त्याचे रूप विकृत होऊन जाईल अशी सृष्टी
मी या हेतूने केली की प्रत्येकजण येऊन
स्नान करू लागला तर पाणी धाण होऊन
जाईल. [redacted] आपले रूप [redacted] करायला तयार
बसलील तर कर, राजकन्येला त्याबद्दल
तिचे मूळ रूप मिळेल. तू या सरोवरात
स्नान [redacted] तुमं रूप विकृत होईल. आहे
[redacted] तुला [redacted] मान्य?" मुनीने विचारलं.

"मला मान्य आहे, मुनिवर्य!" असे
सांगून विजय स्नानास सरोवरात उतरला.

“आपला सर्व श्रयण व्यर्थ झाला. मला आपले रूप पूर्वीच मिळाले आहे.”

त्यानंतर जगन्मोहिनीचा विवाह कोणाशी करून घ्यायचा हा प्रश्न राजासमोर उभा राहला. परंतु जगन्मोहिनीनेच तो सोडविला. ती म्हणाली—“एवढे कष्ट सहन करून पंचवर्ण संजीवनी सरोवराचे तीर्थ घेऊन आला आहे. म्हणून सोडून विजयशी लग्न करणे बरोबर दिसणार नाही. हे करे असले तरी मी विजयशीच विवाह करणार आहे.”

“ते ऐकून मंत्री म्हणाला—“जयंत! तूच सांग पंचवर्ण संजीवनी सरोवर कोठे आहे. त्या सरोवराचा शोध लावणे कठीण आहे. असे तूच म्हणाला होतास. आणि आज तीन दिवसात तू त्या सरोवराचा शोध काढून हे तीर्थ कोठे काय घेऊन आलास?”

“प्रधान! राजकन्येचा विवाह माझ्याशी होवो किंवा न होवो. परंतु आपण असे बोलून माझ्या प्रामाणिकपणावर अविश्वास करीत आहात. हा माझ्यावर अन्याय आहे. असे सांगून जयंत जे तीर्थ घेऊन आला होता ते त्याने विजयला दिले. तीर्थ प्राप्त केल्याबरोबर विजयला त्याचे मूळ रूप मिळाले. तेव्हा त्याला आनंद झाला. लोच यशस्वी झाला असे दर्शवीत जयंत स्वदेशी निघून गेला.

माटाने विजयबरोबर आला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! जयंतच्या विविध व्यवहाराचे काय कारण असावे? तो जे तीर्थ घेऊन आला होता ते पंचवर्ण संजीवनी सरोवराचेच पाणी आहे हे त्याला सिद्ध करून दाखविता आले. त्याने जगन्मोहिनीने तरी विजयशीच लग्न करण्याचा हट्ट काय राखा? या प्रश्नांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून नू दिवशी नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या होक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच काळू लागलीक.”

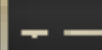
ऐकून विजयाविषय म्हणाला—“राजकन्येने विजयशी विवाह करण्याचे ठरविले तेच बरोबर आहे. तीर्थ राजकन्येला मूळ रूप मिळावे यासाठी होते व ते तिला विजयने स्वतःचे रूप दान करून मिळवून दिले. एकाला जोडा नसत आला असला तरी तसा मोठा त्याग करावा लागला नाही.

त्याला जगन्मोहिनीपेक्षा त्याच्या प्रामाणिकपणावर अविश्वास केल्याची फिकीर जास्त वाटली व आपला प्रामाणिकपणा सिद्ध करण्यासाठी त्याने विजयला ते तीर्थ दिले. विजयला स्वतःचे मिळताच जयंत विजयगर्वाने निघून गेला. राजकन्या विजयचा त्याग ओळखून तो क्रुद्ध होता तरी त्याच्याशी विवाहास तयार झाली. मात तिची कर्तव्य परायणता दिसून येते. राजकन्येने विकृत रूपातच विजयचा स्वीकार केला होता तर त्याला मूळ रूप मिळाल्यास त्याचा आस्वीकार नक्कीच करणार नाही, हे जयंतला माहीत होते. विजयने राजकन्येला मूळ रूप देवविण्यासाठी मुनीचे पाय धरले आणि रूपदान करण्यास तयार झाला. तेव्हा तोच राजकन्येला योग्य घर होता मात वंका राहण्यास कारणच नाही.”

असा तन्वेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अवृष्य आणि पुन्हा शाबाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

खरा आस्तिक

एकदा मोठा मुष्काळ पडला. कित्येक दिवस पाऊलच पडला नाही. नोकरीने वरून देवाची आराधना करण्यासाठी पड्यापाडींमा मुरवाल केली.

सर्ब गांवकरी होय होता, त्या दिवशी पहाटे उठून देवळात गेले. त्यांच्याबरोबर एक मुसगा लहानशी छत्री घेऊन निघाला.

"अरे, छत्री घेऊन कसाला जाला आहेस? जाकाकात तू मुसा नाहीस?" मोठ्या माणसांनी विचारले.

"जहो, मुन्ही म्हणालात ते करे आहे. पण हा जो पत्रहोय होणार आहे त्यापुढे मुसलवार. पण मागता तर छत्रीनिकाय घरी कसे काय पडत बाबते?" मुलाने उत्तर दिले.

त्या गावकऱ्यात पत्रहोमादींवर दुर्ग विभाव असणारा तो एकटाच होता, असेच नाही का!

मूरपहिन् मूरप

हंगेरी देशातल्या एका गांवी एक शेतकरी रहात असे. त्याची बायको मूर्ख होती. नवऱ्यापेक्षा प्रत्येक तिलाच चांगले करता येते असे तिला वाटे. एका वर्षी कापणी झाल्यावर शेतकरी बायलाच्या विकायला घेऊन बसला होता. बायको म्हणाली—"तुम्हाला विक्रीची नाही. घेऊन चला बरोबर!"

"ठरमग जा, बाजारात, मी पावकी गरजच काय?" शेतकरी म्हणाला. म्हणून शेतकऱ्याच्या बायकोने धान्याची पोती गादीत भरली आणि नवऱ्याला विचारले—"काय भाव माझू?"

"जो बाजारभाव असेल तो!" शेतकरी म्हणाला.

शेतकऱ्याची बायको धान्य घेऊन बाजार गेली. एका माणसाने घेऊन विचारले—"काय हो बाई? गहू कसे दिले?"

"जो बाजारभाव तोच माव." शेतकऱ्याची बायको म्हणाली.

"बरे तर मी विचारून येतो बाजार माव." व्यापारी म्हणाला आणि थोड्या वेळाने पुन्हा येऊन म्हणाला—"बाजारभाव अर्थ गहू उधार आहेत. अर्थ तुम्ह्याने केवढाच आहेत."

"ठीक, मी तसेच विकणार आहे. पण रुपये माझ्या हातात केव्हा येतील?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

"पुढल्या आठवड्यात तुम्ही पुन्हा बाजारात बाल तेव्हा." व्यापारी म्हणाला.

"पण त्यादिवशी तुम्हाला ओळखायचे कसे?" शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

"तुम्ही असे करा, माझा जुना कोट ठेवून घ्या आणि आपली नवी साल मला द्या, म्हणजे परस्परांना ओळखता येईल!" व्यापारी म्हणाला.

शेतकऱ्याची बायको त्या गोष्टीस कबूल झाली. तिने आपली शाल व गहू त्या व्यापाऱ्याला दिले आणि त्याचा जुना कोट बेऊन ऐटीत घरी परत येऊन नवऱ्यासमोर आपल्या पराक्रमाच्या बऱ्याच मातृ लागली.

शेतकऱ्याला बायकोच्या मूर्खपणाचा संताप आला. म्हणाला—“मूर्ख! तुझ्या सारक्या मूर्ख बाईला पुन्हा पाहोपर्यंत मी घरी येणार नाही.” असे सांगून शेतकरी बघून निघाला. आपल्या बायकोसारखी मूर्ख बाई जगात आणखी कोणी असू शकेल या गोष्टीवर त्याचा विस्वासच बसेना. चालत जात असता तो एका वाद जंगलात पोचला. तेथे त्याला एक सोपवी दिसली.

त्याने सोपवीने दार वाजविले. एका मांड्या चाळीस पन्नासोतल्या बाईने येऊन दार उघडले आणि विचारले—“कोण रे बुवातू? काय हवे तुला? कोठून आलास?”

शेतकरी त्या बाईच्या अकलेची परीक्षा करण्याच्या हेतूने म्हणाला—“बाजी! मी आतां स्वर्गातून परत आलो हो!”

ते ऐकून त्या बाईला आनंद साऱ्यासारखे दिसले. तिने उत्सुकतेने त्याला विचारले—“अरे तरम्हा ! माझ्या मुलाला नक्कीच घेऊन आला असशील?”

ते ऐकून शेतकरी म्हणाला—“हो मेटलो होतो. विचारा काढके कपडे घालून गाडी ओढीत होता. गाडी ओढता ओढता पांढऱ्या बूम झाला होता.”

त्या म्हातारीने विचारले.

“उद्या सकाळीच मला तिकडे परत पोचावचे आहे.” शेतकरी म्हणाला.

“तरम्हा, माझे एक काम करतोस का? मी मागण्या क्रिसमसला केक केले होते ते बघून बघून ठेवले आहेत. नवऱ्याला कळू दिल्याशिवाय पैसे पण जमा करून बाजूला काढून ठेवले आहेत. तू ते पैसे व केक मुलाकडे पोचते कर. जरे, आजही एक गोष्ट मी विचरूनच येले. माझा कोणाला तरी फसवून एक नवी कोरी घेऊन आहे. तू ती मुलाला नेऊन दे.” ती म्हातारी म्हणाली.

शेतकऱ्याने विचार केला, तो ज्या विचाराने घरातून निघाला होता तो विचार पूर्ण झाला, त्याच्या बायकोहून मूर्ख बाई त्याला पहायला मिळाली. त्या बाईने त्याला जेवायला वाढले आणि ती निघाला तेव्हा त्याला आपला घोडा दिला.

घोड्यावर बसून शेतकरी निघून गेल्यावर तिचा नवरा घरी परत आला. म्हातारीने आपला पराक्रम वर्णन करून आपल्या नवऱ्याला सांगितला. व्यापारी कपाळावर हात ठेवून म्हणाला—“तुझ्या सारखी मूर्ख बाई मी जगात पाहिली नाही. एकीकडे पाहिले होते. पण तू तिच्याहून मूर्ख निघालीस.” बायकोला चार दिव्या हासवून तो घरातून निघून गेला.

कोणीतरी पाठीमागून धावत पळत येत असल्याची जाहूळ शेतकऱ्याला लागली. तो एका दाट झाडीत शिरला. धोड्यावरून उतरून त्याने थोडा एका झाडाला बांधून ठेवला आणि तो स्वतः सरळ रस्त्यावर येऊन एक झाड रस्त्यावर बाकलेले होते त्याला आगला खांडा देऊन, खाली पडणाऱ्या झाडाला बांधविण्यासाठीच अणू काय तो घळून आहे असा उभा राहला. धोड्या वेळाने तो मनुष्य तेथे आला आणि त्याने शेतकऱ्याला विचारले—“काय रे, या वाटेने कोणी घोबेस्वार गेलेला पाहिलास का?”

“गेला सरा, पण तू त्याच्याची बांडा-यला जाऊ नकोस. कारण तो तुझ्याहून जास्त बलवान आहे.” शेतकरी म्हणाला.

“तो तुझ्याहून जास्त बलवान आहे का?” त्या मनुष्याने विचारले.

“नाही!” शेतकरी म्हणाला.

“तू जाऊन त्याला धरून घेऊन ये. मी तुला पैसे देतो.” व्यापारी म्हणाला.

“अहो, या कसा काय जाऊ. काय त्या कुटुंबाच्या कपाळी हा काप आहे ना, मी हे झाड खाली पडून दिले तर भाड्या सर्व कुटुंबाचा संकनाश होऊन जाईल.” शेतकरी म्हणाला.

“तु परत येईपर्यंत मी हे झाड आपल्या बांधावर घेऊन उभा राहतो. पण काय वाटेने ते करून त्या पकडून घेऊन ये. त्याने माझ्या बायकोला फसविले आहे.” असे सांगून तो मनुष्य शेतकऱ्याच्या बांधावरच्या झाडाला खांडा देऊन उभा राहला.

त्यानंतर शेतकरी धोड्यावर बसून बरी गेला आणि बायकोला म्हणाला—“तुझ्याहून मूर्ख बायका या आहेत, हे मी पाहून परत परी मालो आहे.”

“मी नेव्हांच नाही का तुला मागितले? तुला काय वाटले, मी मूर्ख आहे?” शेतकऱ्याच्या बायकोने विचारले.

“होय, होय! तुला अवकल आहे म्हणून तर तू हे बोललीस!” असे सांगून शेतकरी कपाळावर हात ठेवून स्वस्थ बसून राहला.

अबू-सीर

[१]

हंगारी अबू सीर अबू सीरचे सर्व पैसे चोरून पळून गेल्यावर तीन दिवस अबू सीर आचारात बेसुद्धा होता. तीन दिवसात कोणीतरी बाहेर आला नाही कोणी बाहेरून येला नाही. ते पाहून धर्मशाळेच्या दारपालकाचा लंका भासी की या सोलीतले प्रवासी माडघाणे पैसे दिल्याशिवाय पळून गेले की काय? म्हणून त्याने दार उघडून आत शकून पाहिले. तेव्हा अबू सीर अशक्त मरायला टेकलेला अंधाराने पडून कळत होता.

“काय हो! तुमचा तो मित्र कोठे आहे? तुम्हांला बरं नाही वाटते?” दरवानाने विचारले.

“मला काय माझे आहे ते त्या खुदा-बन्द करीमला माहीत. मी जाणांच सुटीवर

आलो, बेसुद्ध होऊन किती दिवस झाले, माझे मलाच माहीत नाही. मला तहान लागली आहे, थोडे पाणी द्या प्यायला आणि विशाल पैशाची पिशवी आहे, त्यातले थोडे पैसे काढून काहीतरी खायला घेऊन घा. माझ्यावर तुमची मोठी मेहरबानी होईल.” अबू सीर मोठ्या कष्टाने म्हणाला.

दरवानाने पैशाची पिशवी खायपून पाहिली, पण पिशवीत एक सुटा पैसादेखील नव्हता. तेव्हा या निचाऱ्याला त्याच्या मित्राने बहुतेक लुबाडले असावे असे त्याला वाटले. म्हणून सहानुभूती दाखवीत म्हणाला—“तू खाण्यापिण्याची काळजी करू नकोस. मी करतो व्यवस्था!” नंतर त्याने गव्हाची कांजी अबू सीरला प्यायला देऊन त्याला पडून रडायला सांगितले.

अशा तऱ्हेने दरबानाने अबू सीरला काय हवे नको ते विचारून सर्व लक्ष रक्षतःच केला. अबू सीर थांगला बरा सास्यावर म्हणाला—“अस्लाची मेहरबानी असेल तर मी तुझ्या उपकाराची फेड अवश्य करीम. परंतु तुझ्या उपकाराची पूर्ण फेड ती अस्ला करीमच करू शकेल.” अबू सीर दरबानाला नम्रपणे म्हणाला.

“तू या मोठ्या आजारातून बाबलास अस्लाची हीच केवढी मोठी मेहरबानी आहे!” दरबान म्हणाला.

त्यानंतर अबू सीर आपली घोपटी घेऊन गावात निघाला. हिटतहिटत तो अबू कीरच्या रंगाच्या दुकानासमोर आला.

Fullscreen 172

बाहेर निघून गेल्या त्याच वेळी बाळू टाकलेले होते आणि दुकानासमोर मोठी गर्दी होती.

“इतके लोक कसासाठी जमा झाले आहेत हो? काही विशेष आहे का?” अबू सीरने गर्दीतल्या एका माणसाला विचारले.

“हे दुकान दरबारी रंगारी अबू कीर यांचे आहे. येथे ते नमतीदार रंग कपड्यांना देतात.” एक जण म्हणाला.

ते पाहून व आपल्या मित्राचे दिवस पाकटलेले ओढवून अबू सीरला फार आनंद झाला. त्याने विचार केला. अस्लाच्या कुपेने आज त्याला पुन्हा बांगले दिवस पहायला मिळाले. मी जगाच गैरसमज करून घेतला. विचारा कामाच्या गर्दीत मला सोडून आला आणि विचरून गेला बसावा. माझे पैसेच त्याला रंग विकत घ्यायला कामाची सुरवात करायला उपयोगी पडले असतील. मी भेटल्यावर त्याला किती आनंद होईल व माझे घेतलेले पैसे तो दहापट करून देईल.

असा विचार करून अबू सीर गर्दीतून बाट काढीत पुढे गेला. चार उघडून त्याने मात डोकावून पाहिले. अबू कीर एका लोढाला टेकून बसलेला होता. त्याचा सर्व पोशाख राबसी वाटावा होता. त्याच्या पाठीमागे काळे व चार गोरे मुलाम

34 172

बायला उभे होते. दोघे जण रंग करार करीत होते. अबू कीर त्यांना पाणी किना. रंग किती इतर वस्तु किती प्रभावान थानाच्या हे गादीवर बसल्या नमन्याच मागत होता.

अबू मोर गेला आणि आपल्या मित्रासमोर आऊन उभा राहला. त्यावेळी अबू कीरने लज दुसरीकडे हांसे. त्याने आपल्याकडे पाहिले. प्रेमाने विचारपूस केली म्हणजे बरे, या विचाराने अबू सीर काही बोलला नाही. आपल्याला पाहल्याबरोबर मित्र पुढे घेऊन चट्ट मिठी मारील असे अबू सीरला वाटत होते.

परंतु अबू कीर अबू सीरला पाहून एकदम दबकला आणि सिंवीगळ करू लागला. म्हणाला—“काम रे भिकारवया! तुला कितीदा सांगितले दुकानासमोर येऊ नकोस. धरा रे माला, खूप बडवून काढा दुकानाबाहेर! बडभास!

तो तेवढे म्हणण्याची सोटी, त्याने काळे व मोरे मुलाम घाकून आले. त्यांनी अबू सीरला खूप बडविले. अबू सीर तोल जाऊन खाली पडला तेव्हा अबू कीर पुढे आला. त्याने अबू सीरच्या पोटावर उभे राहून खूप लाथा मारल्या आणि शिन्वा देत म्हणाला—“पहा, पुन्हा

इकडे कधी फिरकलास तर तुला मुलताना-कडे घेऊन जाऊन त्यांच्या कडून तुझी चामडीच सोडवीन.”

अशा तऱ्हेने मार मारून अबू सीर रगत दुकानाबाहेर पडला. बाहेर उभे काही लोक होते त्यांनीवेळी “कसला भिकारी मनुष्य आहे, कोटून आला कोण जाणे!” असे म्हणत त्याला जायला वाट दिलो.

अबू सीर आपल्या कौलीत परत आला. चढावर पडून घडलेल्या गोष्टीबद्दल विचार करू लागला. त्याला खाणे पिणे काहीच सुचले नाही. रात्रभर जोप आली नाही. परंतु पडून राहल्यामुळे हलके वाटले. त्याने विचार केला, आंधोळ करायची म्हणजे

करे बाटेल. त्याने कोठे 'हमाम' म्हणजे शार्बजिनिक स्नान घर आहे का, चक्कची केली. तेव्हा लोकांनीच उलट विचारले—“हमाम म्हणजे हो?”

त्याला आश्चर्य वाटले म्हणाला—“तुम्हांला हमाम माहीत नाही? अहो आंधोळ करायची जागा! देसात प्रत्येक गावसत पाणी आंधोळीला हमाम मध्ये मिळते. मालिश करायची व्यवस्था असते. अंगाला पोटावला निरनिराळ्या तेलाच्या वाटल्या ठेवलेल्या असतात,” अबू सीरने हमामचे वर्णन केले.

“छे! देसात नाही, तुम्हे हमाम-जिमाम काही. समुद्रात जाऊन बुडी मारली की झालं!” एक मनुष्य म्हणाला.

तथा अबू सीरला त्या देसात हमामची व्यवस्था नाही हे कळले. तो सरळ सुलतानाच्या महालाकडे निघाला. त्याला सहजी सुलतानाचे दर्शन पडले. तो सुलतानाला बांकून सलाम करून म्हणाला—“गरीब परबेर! मी परदेशी आहे. जातोने इज्जाम म्हणजे न्हावी आहे. मला मालिश करता येते, हाडे बसविता येतात व कशी आंधोळ केली म्हणजे अंगाला शीम जाऊन ते फुला-सारखे हलके होते हे मला माहीत आहे. पण या माझ्या लोकांना हमाम म्हणजे काय हेच माहीत नाही. राजधानीत हमाम असू नये ही एक आश्चर्याची गोष्ट आहे.”

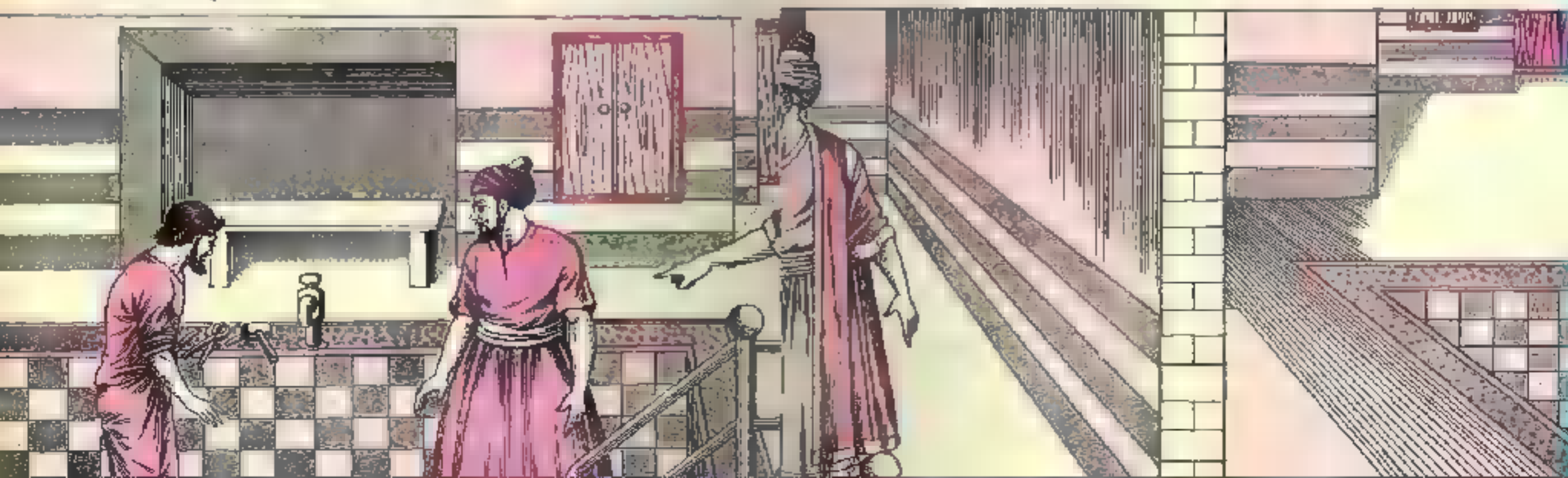
हमाम मी मुढा पाहिला नाही. त्याचे नावदेखील मला माहीत नाही.”

अबू सीरने हमाम म्हणजे काय व त्याचा फायदा काय हे नोट समजावून सांगितले म्हणाला—“सरकार, मी किती वर्चन केले तरी ते पुरे लक्षात येणार नाही. हमाम अनुभव घेण्याची वस्तू आहे. हमाम असेल तर राजधानीला एक निराळीच मोमा येईल.”

ते ऐकून सुलतान कूब झाला आणि म्हणाला—“म्हणतोस एक हमाम राजधानीत तयार करण्याचे काम तुम्हाच करावे लागेल. तू म्हणशील ती जागा निवड आणि मागशील तेचबरे पैसे व सामान

मी घायला तयार आहे.” असे सांगून सुलतानाने अबू सीरला एक साल देऊन त्याचा सत्कार केला. नंतर दोन तरुण व चार तरुण दासी देऊन एक घोडा दिला. राहण्यासाठी एका महालाची व्यवस्था करून दिली आणि असा हुकूम दिला की अबू सीर सांगेल तेच व मागील तेवढी जागा हमाम निर्मितीसाठी घावी. त्याने आपल्या बजिराला सांगून गवंडी सुतार व हस्तर मजूर आणि बांधकामाला लागणारे सर्व सामानपण देखिले.

अबू सीरने एका मध्यवर्ती जागेची निवड केली आणि तेथे जगातील अतिशय असा हमाम बनविला. या हमाममध्ये संगमरवरी वगडावर नक्कीचे कोरीव काम करण्यात आले होते.

व माधाले कशा थालावयाचा हे ठिकठिकून दिले. अबू सीरने स्वतः त्यांना वापसात मालिश करून स्नान करायला बिकविले. अक्षा तऱ्हेने त्या नोकरांचे शिक्षण संपले, सर्व तयारी झाल्यावर हमाम सुरु करव्यासाठी सुहूर्त ठरविला आणि शर-भोत्सव करण्यास त्याने स्वतः सुलतानास येण्याची विनंती केली.

त्या दिवशी हमामच्या बाहेर चारीबाजूला सुगंधी सडा आला. पाणी तपवून भोठपोठे हौद भरून ठेवण्यात आले. सुलतानाच्या स्नानासाठी सर्व तयारी पूर्ण झाली. सर्व हमाम हिच्या-सारखा चकाकत होता. सुलतान आपल्या बजिराबरोबर नेहमी स्नानासाठी आला तेव्हा ही सर्व व्यवस्था राहून त्याचे डोळेच दिपून गेले. जिकडे पाह्या तिकडे स्वच्छ संगमरवरी जमीन, भिती व काच चकाकत होते आणि सुवास सुटका होता.

“अरे यह तो बहिस्त है! स्वर्गातले नंदनवन आहे.” सुलतान म्हणाला.

“सुलतान! अबून वापस बाहेरच उभे जाही, प्रवेश करायला!” अबू सीर नम्रपणे म्हणाला आणि सुलतानाला एका दालनात घेऊन गेला. एका उंच जागी सुलतानाला बसायला सांगून त्यांना एक टाबेल गुंडाळून घ्यायला सांगितले. मुलामांनी

सुलतान टाबेल गुंडाळून आंघोळीला तयार झाला. नंतर सुलतानाला मालिश करण्याच्या सोनीत नेऊन बिकवून तयार झालेल्या तरुण नोकराकरवी उत्तमोत्तम तेल लावून मालिश करविली. नंतर सुगंधी द्रव्य व उटणे लावून सुलतानाला गरम पाण्याच्या टधात बसवून स्नान करविले. सुलतान अंग पुसून बाहेर आल्यावर सुगंधी तेल लावून धूप देण्याची व्यवस्था करविमी.

हमाम झाल्यावर सुलतान बाहेर आला तेव्हा त्याला सर्व अंग फुलासारखे हलके झाल्यासारखे व आकाशात जाता उडता येईल असे वाटू लागले. त्याच बरोबर अंगात हसीची सक्ती आल्यासारखे पण वाटले.

“या अस्सा! तुम्हारा बहिस्त इमसे अच्छा होगा? तुम स्वर्ग, याहून चांगला अमेल का?” सुलतानाच्या तोंडून हे शब्द निघाले. पुढे म्हणाला—“आज माझी राजधानी खरी राजधानी झाली!”

अबू सीरने सुलतानासाठी थायला उत्तम मन्त्रत मागविले. सरबत पीत अमृता सुलतानाने विचारले—“या एका हमामाची मजुरी काय?”

“आपकी मेहरबानी।” अबू सीर म्हणाला.

“तरमाग बजीर एक हजार दीनार याला. किती विनम्र आहे!” त्यानंतर अबू सीरला एक हजार दीनार देत म्हणाला—“हे ये! आणि हे पहा, एका हमामाला एका हजाराला कमी घेत जाऊ नकोस!”

“माफ करा सुलतान! मी अमा नियम केव्हा तर फक्त श्रीमंतच स्नानाला येतील. गरीब विचारे इकडे फिरकणारदेखील नाहीत आणि हमाम बंद करावा लागेल.” अबू सीर नम्रपणे म्हणाला.

“पण मजुरी कमीत कमी किती हे तरी ठरविलेच पाहिजे?” सुलतानाने विचारले.

“तसे नाही सुलतान! लोक आपापल्या गपनीप्रमाणे खूप होऊन जे देतील त्यात

माझे पोट भरेल. गरीब विचारे काही देऊ शकले नाहीत तर मी त्यांना नकार देणार नाही!" अश्विनि नम्रपणे म्हणाला.

सुलतान अबू सीरचा नम्रपणा पाहून जास्तच खूष झाला. बजीर व इतर दरबारी म्हणाले-"अबू सीर म्हणाला ते बरोबर आहे सरकार!"

"ते सर्व खरे आहे! पण हा परदेशी माहे. तो स्वदेशी जाईल तेव्हा भोमंत झाला पाहिजे. आपल्या राजधानीची शोभा पाने वाढविली आहे. तुम्ही सर्व एकेका स्नानासाठी एकेक हजार दीनार द्या आणि दोन दोन गुलाम पण द्या. त्यानंतर अबू सीर इतरांकडून त्याच्या ऐपतीप्रमाणे हजार हजार किंवा त्याला वाटेल तितके कमी दीनार घेईल, अगर फुकट स्नान करवील!" सुलतान म्हणाला व अबू सीरचा निरोप घेऊन महालात परतला.

दरबारातल्या अभीर उमरावांनी पाळी पाळीने घेऊन अबू सीरच्या हुमासमध्ये स्नान केले. प्रत्येकाने सुलतानाच्या आज्ञे-

प्रमाणे गुलाम दिले. ■ अबू सीरकडे चाळीस मोठे गुलाम, चाळीस गोन्या दास्ये व चाळीस काळे गुलाम झाले व बसोट संपत्ति जमा झाली.

अबू सीरने नम्रतापूर्वक सुलतानाचा विचारले-"सरकार! या इतक्या गुलामांना की कोठे ठेवू?"

"गुला बमोर श्रीमंत करण्यासाठी दासदासी आहेत. ही सर्व तुम्ही संपत्ती आहे. तू स्वदेशी जाशील तेव्हा तू ठेव बिकून टाक." सुलतान म्हणाला.

परंतु सुलतान पुन्हा विचार करून म्हणाला-"बरे तर मी या सर्वांना प्रत्येकी एकेकशे दीनार देऊन विकत घेतो." असे सांगून सुलतानाने सर्व गुलामांची किंमत देऊन टाकण्यास सजिनदाराला सांगितले.

सुलतान निघून गेल्यावर अबू सीर ते सर्व धन मोठमोठ्या पैत्या भरून घेऊन आपल्या महालात गेला आणि गुप्त स्वामी ते लपवून ठेवून दिले. (क्रमशः)

कुळदेवी

चीन देशात चॅंग नावाचा एक तरुण युवक होता. त्याच्या सहानपत्नीचे त्याचे माईवडील वारले. वडिलोपार्जित इस्टेटीच्या नावाने त्याला रडायला कसत एक झोपडी होती. चॅंगच्या बराजवळच एक व्यापारी रहात असे. त्या व्यापाऱ्याने विचार केला की चॅंगला आपल्या घरी नोकर म्हणून ठेवून घेऊन पोटापुरते ■ वाडले की दिवसभर काम करील. सरो गोष्ट बघी होती की त्याची नजर चॅंगच्या झोपडीवर होती. चॅंगला व्यापाऱ्याच्या लोभीपणाची माहिती होती. म्हणून त्याने त्याच्या घरी नोकरी करण्याचे नाकारले.

चॅंगच्या कुळदेवीचे नाव टोंगो होते. ती चीनी लोकात न्यायदेवता म्हणून प्रसिद्ध होती. चॅंग दररोज कामाला जाण्यापूर्वी त्या देवीला ■ करी.

हळूहळू चॅंगजवळ चार पैसे जमा झाले. चॅंग तथा सहान मुलगा राहला नव्हता. त्याला मजेत रहात असलेला पाहून व्यापाऱ्याच्या मनाला आली, हा गरीब असून इतका मानंदी कसा? याच्या मानंदाच्या मुळाशी काहीतरी कारण असले पाहिजे. म्हणून त्याने एकदा रात्री चॅंगच्या झोपडीजवळ जाऊन शिबकीतून बोकामून पाहिले तेव्हा तो चकितच झाला.

चॅंग एक पेटी उघडून सोन्याची नाणी एकेक पाऊन मोजीत आत टाकीत होता. त्यानंतर त्याने आपल्या शिशातून काही मुठे पैसे काढले आणि तेदेखील पेटीत टाकले. नंतर त्याने ती पेटी जमिनीतल्या छद्दधात ठेवली आणि वर लाकडाचे एक भाकण ठेवून दिले. लाकडी भाकणावर त्याने टोंगो देवाची मूर्ती ठेवून दिली. मूर्ती समोर पुजेचे सामान ठेवून देऊन

तो स्वतः बाजूला निठाना अधिक सोपला.

व्यापारी ते दृश्य पाहून चकितच झाला आणि त्याच मनःस्थितीत घरी परतला. त्या दिवशी रात्री त्याला सोप आली नाही. त्याने विचार केला, या लबाडाने गरीब गरीब म्हणून पुष्कळ पैसे जमविले आहेत! ते काहीतरी करून लुबाडलेच पाहिजेत.

दुसऱ्या दिवशी चंग कासाला तिघून गेल्या तेव्हा व्यापारी चंगच्या घरात शिरला. त्याने टोंगो देवीची मूर्ती बाजूला उचलून ठेवून काकण काढले आणि पेटी उघडून आत होती ती सर्व सोन्याची नाणी उचलून आपल्या पिशवीत ठेवली. नंतर त्याने पेटी

वर टोंगोची मूर्ती जशीच्या तशी ठेवून देऊन आपल्या घरी निघून गेला.

त्या दिवशी संध्याकाळी चंगने घरी परत आल्यावर पेटी उघडून पाहिली तर आतली सोन्याची नाणी त्याला दिसली नाहीत. चंगला फार वाईट वाटले. बराच वेळ विचार केल्यावर कोरी करणारा मनुष्य त्याच्या ओळ-कोबाच असला पाहिजे असे त्याला वाटले.

उजाडताच चंगने न्यायाधिकाऱ्याकडे जाऊन कोरी झाल्याचे कळविले व चोराचा सोप काढून त्याचे पैसे मिळवून देव्यास विनंती केली.

न्यायाधिशाने चंगला त्याची समजूत घालून मेहनतीचा पैसा नक्कीच परत मिळेल, घरी पाठवून दिले. त्याने चंगला घराच्या जवळपास कोणकोण राहतो याची चककजी केली, तेव्हा त्याला खुदा त्या व्यापाऱ्याच्याच संघस झाला. त्याने त्या दिवशी गुप्तपणे चंगच्या घरानर नजर ठेवण्यासाठी एका माणसाला नेमले.

दोन दिवस चंगच्या घरामुळे कोणो फिरकला नाही. परंतु तिसऱ्या दिवशी रात्री व्यापारी चंगच्या घरानजिक जाऊन खिडकीतून डोकावून पाहू लागला. गुप्त-हेराने ते पाहिले व न्यायाधिशाला गोष्ट कळविली. न्यायाधिशाला मनात

पन्का झाला.

आता त्या व्यापाऱ्याला बुद्धेपालासकट एकडणे तेवढे वरले होते. त्यासाठी न्यायाधिशाने एक युक्ती योजली व चंगला पहिल्यानेच त्याची सूचना देऊन ठेवली.

दिवशी रात्री व्यापाऱ्याने चंगच्या घराच्या खिडकीतून डोकावून पाहिले तेव्हा त्याला जास्तच चकित सोडणारे दृश्य दिसले.

सोपविले खिडकीकडे पाठ करून एक बाई बसलेली होती. तिच्यासमोर गुडगे ठेवून चंग तिला नमस्कार करीत होता. ती स्त्री चंगला म्हणत होती—“बाळ! मी तुम्ही भक्ती पाहून माले आहे. तुम्ही बाडवडील पिठधान पिठघा माझी पूजा करीत आले आहोत. तुम्हावर फार मोठा भन्वाय आहे. मला ते सहन होणार नाही. तुम्ही सोन्याची नाणी कोणी चोकर नेली तो मला नाहीत आहे. चोरलेली एक हजार सोन्याची नाणी मी परत करवीन!”

त्या बाईचे बोलणे खिडकीतून ऐकणारा व्यापारी स्वतःचे भान न राहत्यामुळे एकदम म्हणाला—“एक हजार नव्हती, शंभरच तर होती. मी छान मोजली होती.” असे म्हणत तो आपल्या घराकडे पळत गेला. घरात जाऊन तो सोन्याची नाणी मोजू लागला.

त्याच वेळी न्यायाधिशाने दहा शिष्यांना बरोबर घेऊन जाऊन व्यापाऱ्याला कैद करविले. त्याला तीन महिन्यांची शिक्षा करून त्याच्याकडून चंगची सोन्याची नाणी परत करविली.

ही गोष्ट घडल्यामुळे व्यापाधिशाला नावलौकिक वाढला. टोंगोदेवी न्यायाधिशालासमोर प्रत्यक्ष उभी राहून त्याला मदत करते अशी कीर्ती लोकांची समजूत होती. परंतु अशा न्यायाधिशाला कोणी पाहिले नाही की न्यायाधिशाने अशा देवीला पाहल्याचे सांगितले नाही. परंतु त्या एका श्रामाधिशाला नक्कीच टोंगो देवीचे दर्शन घडले होते असा कीर्ती लोकांचा विश्वास आहे.

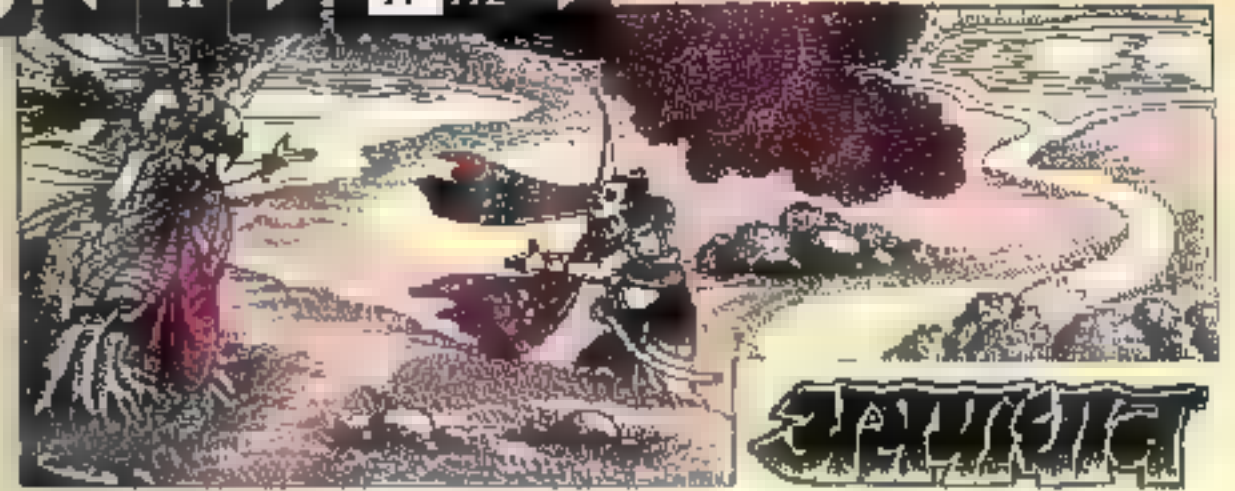
भिकऱ्याचा वेध

एका गावी एक भिकारी रहात वळे. तो नाकभर तिन्ही भोक मागता वसे व मागूनच पोटभर खायला मिळे.

एकदा तो एका दयाळू माणसाच्या घरी भोक मागल्याने तेजा अवता त्या दयाळू माणसाने भिकऱ्याचा मळका वेग पाहून त्याची दया आली. त्याने त्याला भोकेला सांगितले. संगत घालायला स्वच्छ कपडे दिले. त्या दिवशी त्याला पोटभर खायला पण मिळाले.

दुसऱ्या दिवशी तो ते स्वच्छ कपडे पाहून भोक मागल्याने तिघांना तेव्हा सोळांनी त्याचे स्वच्छ कपडे पाहून त्याला विचारले—“काय रे, भोक मागल्याने तुला काही लाभण्या वाटत नाही का? तु संगत शूद्रा की भोकेल आहेत? तेव्हाचे कपडे घे!”

तेव्हा भिकऱ्याच्या डोक्यात प्रकाश पडला. दुसऱ्या दिवशी तो भावने स्वच्छ कपडे घोचण्यात गुंडाळून ठेवून आपले नेहमीचे मळके कपडे घालून निघाला. मळके व कापडे कपडे पाहून सोळांनी ‘गरीब भिकारा’ म्हणून भोक वाटली.

फार प्राचीन काळातली गोष्ट आहे, तिन्ही पर्वतात गंधर्व निवास करीत असत. कदाच नावाच्या एका लहानशा राज्याच्या गादीवर कुवलय राजा राज्य करीत वसे.

राजा कुवलय एकदा भिकारीसाठी भरण्यात गेला असता त्याला एका टेकडीवर एक अप्रतिम सुंदर स्त्री दिसली. तो तिच्या रुपावर भाळला की त्याने तिच्याशी लग्न करायचे मनाशी ठरविले. त्याने टेकडीवरून आली उतरून येण्यास सांगितले. परंतु तिने नकारार्थी मान हलविली आणि टेकडीवरून उतरून कोठेतरी निघून गेली. कुवलयने टेकडीच्या टोकावर जाऊन चारी-चावूला पाहिले, पण ती कोठे दिसली नाही.

परंतु तो निराश झाला नाही. काय वाटेल ते करून तिच्याशी लग्न करायचे

त्याने मनाशी ठरविले आणि दुसऱ्या दिवशी पुन्हा टेकडीवरून आला. त्या दिवशी सुद्धा तो स्त्री पाहिल्या विवसासारखी येऊन त्याच जागी बसली होती. परंतु कुवलय ती बसली होती तिकडे जाऊ लागताच ती पळून गेली.

कुवलय राजा या कोपेसही निराश झाला नाही. तिसऱ्या दिवशी पुन्हा तो त्या टेकडीवर आला. पण आश्चर्य असे की वा वेळी त्याला तिच्याकडे पळत जाण्याची गरजच राहिली नाही. ती स्त्री स्वतःच राजा कुवलय जेव्हा होता त्या बाजूला आली. राजाला वाटले की ही स्त्री कोणी देवलोकातली किंवा गंधर्वलोकातली स्त्री असली पाहिजे. तो घोटपणाने जवळ येऊन म्हणाली—“माझे नाव मलयवती. आज तुम्ही तिसऱ्यांदा माझा शोधार्थ आलां आहात. कोण तुम्ही? पाहिजे तुम्हाला?”

"तुला पाहल्यापासून, कराबयाचे तर तुझ्याशीच, असे मी आपल्या मनाची ठरविले आहे. तू माझ्याबरोबर माझ्या राजधानीत चल व माझ्याशी विवाह करून माझी पट्टराणी व्हायचे कळूक कर. मी तुला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भासू देणार नाही." कुबलप म्हणाला.

मलयवती कुबलपची विवाह करून प्रथम नगर झाली आणि ती त्याच्या बरोबर त्याच्या राजवाड्यात आली. मलयवतीची विवाह करून घेतल्यावर कुबलप राजाचे पशुधन दुप्पट झाले. पीक दुप्पट निघू लागले. म्हणून राजाचा फारच आनंद झाला. त्याच्याकडे कोणी दान

करी. दान घेऊन लोक त्याला आशीर्वाद देत—"राजा! तू एक पैसा दिलास, देव तुला दहा लाख देईल. एका देवीने तुझ्या घरी गृहिणी म्हणून प्रवेश केला आहे."

परंतु सर्व संपत्ती व वैभव प्राप्त असूनही व संसारात सर्व सुख मिळत असूनही राजाच्या मनाचे समाधान झाले नाही. त्याला वाटू लागले की मलयवती देखी नसून कोणी मानक स्त्रीच आहे. म्हणून त्याच्या मनात पालट झाला. एका अपूर्व सुंदरीच्या दर्शनासाठी त्याचे मन उतावीळ झाले.

अशाच मनःस्थितीत तो एकदा एकटाच गावी चालत असता त्याला पाठीमागून एक रथ येत असल्याचा ऐकू आला. त्याने मागे वळून पाहिले. रथात एक अपूर्व सुंदरी स्त्री बसून येत होती. तिला पाहून राजाला वाटले, आपण मलयवतीची विवाह करून घेण्यात पाई केले. या स्त्रीची आपला विवाह झाला असता तर आपले आयुष्य सुखी झाले असते.

त्याने टाळी घाजवून रथात जाणाऱ्या त्या स्त्रीला थांबायला मागितले. पण ती थांबली नाही. नेहमी नो रथापासून जावन पळत निघाला. डोंगरी रमता होता. त्याच सळंग होत. पण तो नगे मुंडा रथमागून पळत होता.

रथातून ती अपूर्व सुंदरी उतरून आली. तिला पाहून राजा चकित झाला. कारण ती दुसरी तिसरी स्त्री नसून मलयवतीच होती.

"कोण मलयवती! तूच का? मी रथामागे तूच को-आयसी कोणी हे पाह्यासाठी पळत होतो. कोठे निघालीस? चल बरी!" कुबलप म्हणाला.

रोबे घरी परतले. त्या दिवसापासून कुबलपाच्या मनात असमाधान जात गेले. एक दिवशी तो बरी आला तेव्हा मलयवती घरात नव्हती. नोकर म्हणाले की आपल्या घरी निघून गेली. ती निघून गेली दिवसापासून पशुधन अपाटघाने कमी होऊ लागले आणि कमी निघू लागली.

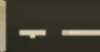
आपल्या मागे कोणते तरी भूत लागले आहे. आता आपले बांगले दिवस संपले, असे कुबलपला वाटू लागले. ते भूत दृष्टीस पडले तर त्याला कराबयाचे कुबलपने

मनाची ठरविले. तो त्या भुताच्या शोधाच राबंदिवस फिरू लागला आणि एकदा त्याला एक भूत दिसलेच. तो त्या भुताचा पाठलाग करित पळत निघाला आणि त्याला धरून शेवटी त्याने जमिनीवर पावले. त्याच्या छातीवर बसून त्याला ठार करण्यासाठी कुबलपने आपला खंजीर उचलला. त्याच वेळी दगाडाडून चंद्र बाहेर आला आणि त्या भुताच्या तोंडावर स्वच्छ पांढणे पडले. त्याने भुताचा वेहटा पाहिला आणि हातातला खंजीर दूर फेकून दिला. कारण तो वेहटा त्याचाच होता. तो घरी गेला. मलयवतीने शर उचवले. कुबलपने तिला विचारले—"मलयवती! परत आलीस?"

"तू आपल्या मनातले असमाधान काढून टाकलेस म्हणून मी परत आले. मागूठे आपला संसार मुळाचा होईल." मलयवती म्हणाली.

ती म्हणाली ते खरे ठरले. असमाधान खरोखरच नाहीसे झाले होते व कुबलपचे चित्त शांत झाले होते.

जीवघाचे गुपित

एका गावी एक बेंचबुवा रहात होते. ते गरिबांना कुकट जीवघ देत व श्रीमंतांकडून धन घेऊं बसून करीत.

त्याच गावी एक श्रीमंत माणूस रहात असे. एकदा तो विंमलस्वराने जाकारो पडला. बेंचबुवांनी रोगाळा तपासून वेळेवर जीवघपाणी लावले नाही तर रोग जोवळाचा असल्याचे जाणितले.

"किती वर्षे होईल!" त्या श्रीमंताचे विचारले.

"माझ्याजवळ जीवघ तयार नाही, काही व्यवस्थी व इत्ये विकत घेऊन जीवघ तयार करावे लागेल. त्यासाठी कमीतकमी रद्दा रुपये तरी खर्च लागेल." बेंचबुवा म्हणाले.

त्या श्रीमंतमाणसाना बेंचबुवा जीवघाचे किंमत [] कधी तरी [] आहेत असे वाटले. म्हणून त्याने विचारले— " [] बुवा! जीवघी इत्यादी काही घा. मी मागवून [] बाजारातून!"

बेंचाने गावी दिवली. परंतु गावीतल्या वस्तू [] मिळाल्या नाहीत. एका बायलाला पाठवून जिल्ह्याच्या गावाहून [] वस्तू त्या श्रीमंत बायलाचे मागविल्या. जीवघांचे किंमत पंधरा रुपये होती [] नोकरीला जाऊन कामकाज कर [] रुपये जाणवी खर्च []

जीवघ तयार करून बेंचबुवांनी [] त्या श्रीमंताकडे पाठवून दिले. त्या जीवघाचे जाकार करा लागला. परंतु त्या श्रीमंताला बद्दा एवढी तीत रुपये खर्च करावे लागले.

स्वर्भूत राण्याच्या राजधानीच्या गावी एका [] माळघांला एक अंडे सापडले. माळघांनी ती गोष्ट राजाला कळविली. "राजाने [] अंडे राजबाटघात आभायला मागून एका कोलीत ठेवले. ते अंडे दररोज थोडेथोडे वाढत एका माण- लाच्या उंची एवढे उंच झाले आणि शेवटी एक दिवशी त्यातून अचानक एक राक्षस बाहेर आला.

राजा त्या राक्षसाला पाहून चकित झाला. [] त्याला एका निराळ्या कोलीत ठेवण्याची [] केली. दररोज त्याला नियमित आहार मिळू लागला. त्याचा आहार झपाट्याने वाढू लागला आणि तो राक्षस दररोज दोनदोन इंच पात्रमाणे [] वाढत लवकरच सात फूट उंचीचा झाला.

राजाने त्याला पोटावर खायला घाल- ण्याची उत्तम व्यवस्था केली होती, परंतु

त्याचे पोट भरत नसे. पुढेपुढे तो राक्षस माणसांना खायला बाबे. त्याला काबूत ठेव- ण्यासाठी राजाने बहाबारा शिपाई नेमले. परंतु हळूहळू राजाला शिपायांची संख्या वाढ- वावी लागली. म्हणून राजाने त्या राक्षसाला एका मोठ्या कोलीत बंद करून ठेवले. परंतु असे किती दिवस चालणार असा विचार करून राजा त्या राक्षसाला म्हणाला—

"बाबा रे! तुझ्या जातीचे राक्षस अंगलात राहतात. तू त्यांच्या बरोबर जाऊन रहा."

राक्षसाची राजावर फार मक्ती होती. म्हणून तो नम्रपणे म्हणाला—"महाराज! मला आपण कैदेतून सुटका घा. मी तुम्ही मांगल तसा वागेन."

राजाला काय करावे हे सुचेना. तेव्हा दरबारी जादुगराने मुक्ती सुचविली.

राजा त्या राक्षसाला भेटून म्हणाला— "मी तुम्ही परीक्षा घेतो. त्या परीक्षेत तू

यशस्वी झालास तर मी तुला सोडीन. नाही तर मी सांगितल्याप्रमाणे तुला जंगलात जावे लागेल." तो राक्षस परीक्षेस कबूल झाला.

राजा एक अंडे घेऊन आला आणि राक्षसासमोर टेबलावर चादर अंथवून स्वतः एका वाजूला खुर्चीवर बसला. नंतर राक्षसाला एक अंडे दाखवून तो म्हणाला—"या टेबलावर हे अंडे तू उभे कर. ते आडवे होता कामा नये. तसे उभे केलेस तर तुला माझ्या राज्यात सर्वत्र फिरायला परवानगी आहे. नाहीतर तुला जंगलात निघून जावे लागेल."

"एवढेच ना? मी अंड्यातून बाहेर निघालो आहे. अंडे माझे प्रमाणे नक्कीच बागेल," राक्षस म्हणाला.

"पह्ना, तू बचम मोडता कामा नये!" राजाने बजावून सांगितले.

"महाराज! आमच्या जातीचे राक्षस विलेले वचन कधी मोडत नाहीत," राक्षस

अंडे दिले. ते उभे करण्याचा राक्षसाने सूप प्रयत्न करून पाहिला. परंतु हाताचा आधार असेपर्यंत ते उभे राही व हात काढून घेतल्याबरोबर झाली पडून जाई.

नंतर राजा म्हणाला—"ते तुला शक्य नाही. आता मी तुला कसे उभे करायला ते ते दाखवितो." असे सांगून राजाने ते उभे करून ठेवले व म्हणाला—"पाहिलेस तू परीक्षेत यशस्वी झाला नाहीस. आता तू माझ्या राज्यातून निघून जा."

राक्षस वचनावे पालन करणारा होता. तो राज्याबाहेर निघून गेला. त्यानंतर त्याची कोणी चवकसी सुट्टा केली नाही.

मध्यामे चकित होऊन राजाला विचारले—"महाराज! आपण अंडे उभे करून कसे काय ठेवलेत?"

राजाने टेबलावर अंथरलेल्या चादरी-साली मीठाचा उहानसा बीज होता तो दाखविला. त्यावर अंडे उभे होते.

काकण

पांचसहाने वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे.

त्रिजयनगरच्या गरीबर हरिहर राम राजा राज्य करीत असे. त्याच्या प्रधानाचे मास्कर होते. मास्कर हणार कर्तव्यपरायण मंत्री होता. राजाने दोन धरकट मध्याची काकणे करून देऊन केला.

मंत्री मास्कर दररोज सुगंधदेवर स्नानाला जात असे. स्नानसंप्यादी आटीपून तो नोकरांबरोबर परत येई. एकदा मंत्री स्नानाला सुगंधदेवर गेला. बरोबर काही दरबारी व नोकरचाकरपण होते. स्नान करीत असता एक काकण मध्याच्या हातातून निसटून नदीत पडले. नोकरांनी एका हातात काकण पाहून विचारले—"प्रधान! आपल्या दुसऱ्या हातातले काकण कोठे आहे?"

"पाण्यात पडले." मंत्री मास्कर म्हणाला.

"कोठे पडले, दाखवा, आम्ही काढून आणतो." नोकर म्हणाले.

मंत्री मास्करने लगेच आपल्या पुसऱ्या हातातले काकण काढून पहिले काकण ज्या जागी पडले होते त्या जागी टाकले व "त्या जागी पडले." असे सांगून घरी निघून गेला.

नोकरांनी नदीत बुडी मारून पुष्कळ शोधले, पण एकदेखील काकण सापडले नाही.

ही गोष्ट दरबारी लोकांना कळली. त्यांनी राजाला जाऊन प्रधानाच्या उर्मटपणाविरुद्ध चहाडी केली. महाराजांनी प्रधानाला बोलावून विचारले—"मंत्री! आपल्या हातात काकणे दिसत नाहीत? आम्ही पाण्यात फेकून देण्यासाठी काकणे आपणांस दिली नव्हती!"

ते ऐकून मंत्री म्हणाला—"महाराज! आपण माझ्या सत्कारासाठी म्हणून जी

कांकणे मला विन्दी होती मी तो स्वतः काढून पाण्यास फेकली नाहीत. मी गंगेवर (तुंगभद्रावर) स्नानाला गेली होतो. स्नान करीत असता गंगामातेने एक कांकण माझ्या हातातून काढून घेतले. तिने एकच हातात कांकण घालणे मला आवडले नाही. म्हणून मी आपल्या कुसुम्या हातातले कांकण काढून तिला दिले! त्यात भाषला अनादर करणाऱ्याचा हेतू नव्हता, गंगामातेचा आदर करण्याचा हेतू होता."

हे उत्तर राजाला थोडे अहंभावीने वाटले, परंतु स्वतःचा राग आदरून राजा म्हणाला—"तुम्ही जी कांकणे गंगामातेला अर्पण केलीत ती एकदा पाहण्याची मला इच्छा आहे. तुम्ही गंगामातेच्या एखाद्या हातात कांकणे घातलीत ते हात मला दाखवायला का?" राजाने विचारले.

"उद्या सकाळी गंगेवर स्नानाला जाईत त्या वेळी आपण येथ्याची कृपा करावी, महाराज!" मंत्री म्हणाला.

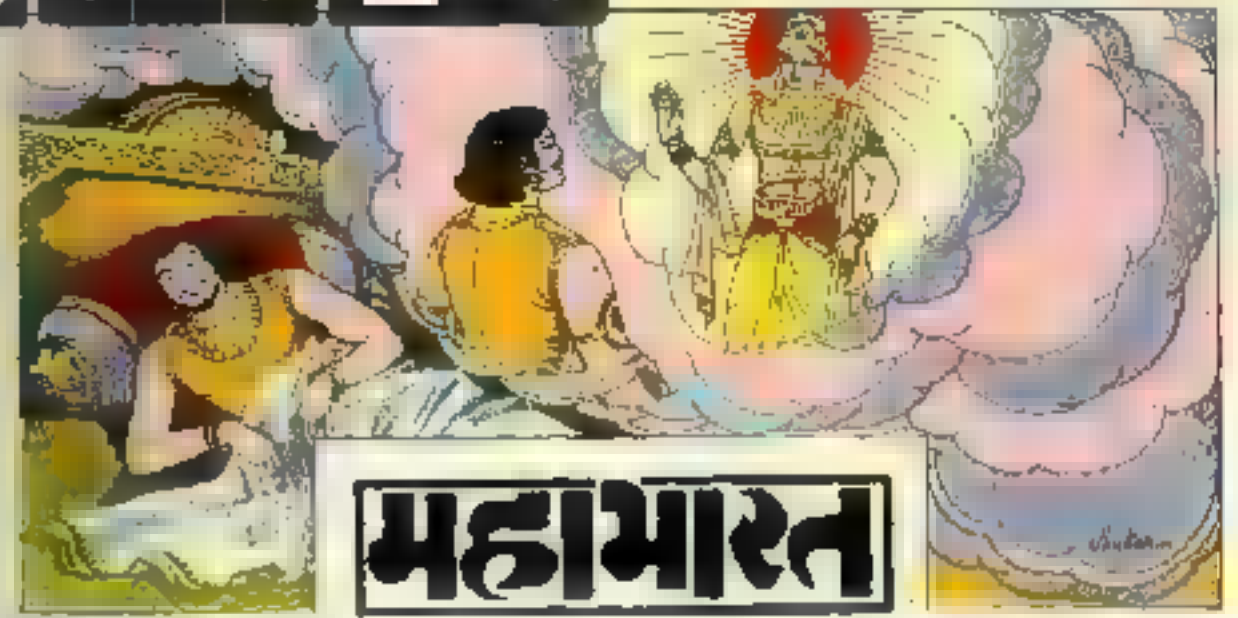
कुसुम्या विन्दी याची आपल्या दृष्टीने लोकांसह गंगेवर स्नानाला गेला.

मंत्री भास्करने स्नानसंध्या आटोपून गंगेला नमस्कार केला व म्हणाला—"गंगामाते! मी तुझ्या हातात घातलेली कांकणे घालून दर्शन देण्याची कृपा कर. या सर्वांना वगळता तुझे ते मंगल कर पाहू दे."

त्यादिवशी गंगेतून दोन हात वर आले. दोन्ही हातात मरकत मध्याची ती कांकणे होती. क्षणार्धात ते हात पुन्हा अदृश्य झाले.

ते दृष्ट पाहून राजा स्तब्ध झाला आणि मंत्री भास्करचा निरोप घेऊन राजा परत आला. काही लोकांच्या वर राजाने मंत्र्याला बोलावून त्याची क्षमा मागितली.

मंत्री म्हणाला—"महाराज! आपण माझ्यासारख्या अनेकांचे रक्षण करता आणि आपण माझ्याजवळ अशी क्षमा मागावी, हा धर्म नाही. आपला अनुग्रह असला की आम्हाला पुरे!" मंत्री भास्कर नम्रपणे म्हणाला.

पांडवांचा वनवास सुरू होऊन वर्षे

पुरी होत आली होती. इंद्राने पांडवांना थोडी फार मदत करता आली तर पहावी या हेतूने कर्णाकडून त्याचे कवचकुंडले काढून घेण्याचे ठरविले. कर्ण दानी होता व बाह्यण ते मागेत ते तो वेईल हे इंद्राला माहीत होते. परंतु इंद्राचा बेट कर्णपिता सूर्य कळला. तो कर्णाला स्वप्नात दर्शन देऊन म्हणाला—"कर्णा! तुझ्याकडे येऊन बाह्यणाने काही मागितले तर तू लगेच देऊन टाकतोस. ही गोष्ट इंद्राला माहीत आहे. तो त्याचा मुलगा अर्जुन याच्या रक्षणासाठी बाह्यण वेधधारण करून तुझ्याकडून कवचकुंडलांचे दान मागून घेणार आहे. म्हणून कवचकुंडले

सोडून काय वाटेल ते मागून घ्यायला सांग. कारण कवचकुंडले असेगर्भत तुझ्या जीवाला धुळीक धोका नाही. परंतु तू त्यांचेच केलेस तर तुला स्वतःचे रक्षण करणे अवघड आहे."

"देवा! मला दर्शन देऊन सावध केलेस याबद्दल मी तुला फार फार आभारी आहे, परंतु बाह्यणाने मागितलेली वस्तू दान करण्याचे वत मी घेतलेले आहे. म्हणून मला एवढी कीर्ती मिळाली आहे. मग स्वतः इंद्र एक बाह्यण होऊन भिजा मागायला आला तर मी नकार कसा काय द्यायचा? माझ्या कीर्तीला कलंक लागेल. यश व कीर्ती गमावून वसल्यावर जिवंत राहिल्याने तरी काय मिळणार आहे?"

“सुलभा! हा देहच राक्षस नाही तर कीर्ती संपादन करून तरी तुला काय मिळणार? प्रेतावरची आभूषणे आहेत ती! अर्जुनाची तुझे पांघोटेचे वृद्ध होईल त्यावेळी कवचकुंडलेच तुला बचाव करतील. म्हणून त्यांचे दान करू नकोस.” सूर्य म्हणाला.

“सूर्यनारायण! क्षमा कर! कोणी ब्राह्मणाने माझा जीव मागितला तरी मी तो घेईन. पण प्रतबंध होऊ देणार नाही. कवचकुंडलांशिवाय मी अर्जुनाचा बंध करीन. परशुरामाने व द्रोणाचार्यांनी दिलेली अस्त्रे माझ्याजबळ आहेत.” कर्ण म्हणाला.

“तुला आपल्या व्रताचे इतक्या कटाक्षाने पालन करावयाचे असेल तर मी सांगतो ते

अस्त्रे आहेत. शत्रूचा नाश करून ती परत पेठ सकतात म्हणून इंद्र कवचकुंडले मागायला येईल तेव्हा तू त्याच्याकडून एक अमोघ अस्त्र मागून घे. अस्त्राच्या सहाम्य्याने तुला अर्जुनाचा पराभव करता येईल.” सूर्य म्हणाला आणि अदृश्य झाला.

त्याच वेळी कर्णाची सोप मोदली. उजाडल्याची होती. स्नानसंध्याविक आटोपून कर्ण इंद्राची वाट पहात बसला. कर्ण दररोज सकाळी सूर्याची आराधना करून पुष्यारण्या मृमारास जे ब्राह्मण घेत त्यांना दान करीत बसे. त्या दिवशी इंद्र ब्राह्मण बंध घेऊन त्याने कवचकुंडलाचे दान मागितले.

कर्णाने आपल्या नियमाप्रमाणे इंद्राची पाषपूजा केली आणि विचारले—“ब्राह्मण-खंडा! बोला, आपल्याला दान करावे? गाई, जमीन, वासवासी आपणांस जे काही हवे ते मागून घ्यावे.”

“मला! मला हे सर्व काही नको. तुम्ही कवचकुंडले तेवढी दे.” इंद्र म्हणाला.

“ब्राह्मणोत्तमा! ही कवचकुंडले मला जन्मतः मिळाली आहेत. ती माझी प्राण-मलक आहेत. तेव्हा ती सोडून वाटेच ते मागून घ्यावे.” कर्ण म्हणाला. त्याने इंद्राला जोळझळे होले.

कवचकुंडलेच हवी आहेत. व्यतिरिक्त काही एक नको.” इंद्र म्हणाला.

ते ऐकून कर्ण स्मित करून म्हणाला—“ब्राह्मणोत्तमा! आपण ब्राह्मण बंध धारण करून आलेले इंद्र आहांत हे मला माहीत आहे. सारख्या भव्यलोकांतील निवासियांना कोणता तरी वर द्यावा, हे इष्ट आहे. परंतु होऊन आपण आयक्याकडे यावे मला नाही आवडले. कवचकुंडले देऊन सधूसपोर माझा पराभव होईल व माझी वपकीर्ती होईल. म्हणून आपण माझ्याकडून कवचकुंडले घेत बसता एकावे अमोघ अस्त्र देण्याची करावी.”

इंद्र म्हणाला—“कर्ण! मी तुला एक अमोघ अस्त्र देईन. परंतु त्या अस्त्राचा प्रयोग तुला फक्त एकावरच व एकदाच करता येईल. तू त्या अस्त्राचा प्रयोग केल्यावर ते शत्रूचा संहार करून परत माझ्याकडे येईल. तुला हे मान्य असेल तर तू अस्त्राचा स्वीकार कर.”

“हे देवराज! माझा शत्रू बसला एकच एक आहे. मी त्याचा नाश करण्याची प्रतिज्ञा केली आहे.” कर्ण म्हणाला.

“ते मला माहीत आहे. वा अस्त्राचा उपयोग फक्त अर्जुनाचा करण्यासाठी

करणार आहेस! परंतु कृष्ण जोपर्यंत त्याचा पाठीराखा आहे तोपर्यंत त्याच्या केसालाही धक्का लागणे शक्य नाही. तरी या अस्त्राचा प्रयोग अगदी निष्पाप झाल्यावरच तू कर. दुसरी अस्त्रे अगदी निरुपयोगी ठरली म्हणजे. परंतु घाईगदीत दुर्बल मरणसंस्कार या अस्त्राचा प्रयोग करू नकोस. तसे केलेस तर अस्त्र तुझ्यावरच उलटेल.” इंद्र म्हणाला.

त्यानंतर कर्ण इंद्राला म्हणाला—“देवेंद्रा! ही कवचकुंडले माझ्या शरिराचा भाग आहेत. मी ती काढून दिल्यावर माझा देह विकृत दिसू नये असा वर द्यावा!” देवेंद्राने त्याला होकार

विला. इतान एक अमोघ **आण** कर्णाला दिले. **६** कर्णाने कवचकुडले काढून विली. इताने दिलेल्या वराप्रमाणे कर्णाच्या देहात कोणत्याही प्रकारची विकृती आली नाही.

कर्णाने कवचकुडले काढून दिल्याचे ऐकून पांडवाना आनंद झाला. परंतु कौरव दुःखी झाले.

पांडव द्वैतवनात रहात होते. एकदा एक ब्राह्मण त्यांच्याकडे घाबरत आला व म्हणाला—“मी आपली अरणी एका झाडामा अडकवून ठेवली होती. इतक्यात एक हरण आले. ते झाडाच्या फांदीला अंग घाचीत असतां त्याच्या शिंगात अरणी अडकली

आणि ती घडून हरण पडून गेले. त्याच्या शिंवाय **आण** अरणी पेटवितां येणार नाही. म्हणून तुम्ही अरणी जाळून देण्याची कृपा करावी.”

पांडव **७** हरणाचा पाठलाग करीत निघाले. त्यांनी किरकेंक **आण** सोडून त्या हरणाचा पंथ **आण** प्रयत्न केला. परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे ते हरण सर्व **आण** नुकवून पळून गेले आणि **आण** कोठे तरी अवस्थ झाले.

पांडव दमून आणून एका झाराळाळी बसले. त्यांना सर्वांना फार **आण** लागली होती. पणुल म्हणाला—“आपल्यावर **आण** सर्व **आण** अशी कायंत आहेत?”

“पूर्वजन्मी आपण काही दुष्कृत्य केले असल्यास त्याची **आण** आपल्याला भोगावी लागतात.” युधिष्ठिर **आण**.

“त्यादिवशी हीपदीला राज्यसभेत ओडून आणले तेव्हा त्या दुष्टाचे पारिपत्य आपण केले नाही, त्याचे पाप आपल्याला भोगावे लागत आहे.” भीम म्हणाला.

“जून चालू असतां कर्ण सोडाला येईल ते बरळत होता तरी मी मूग गिळून स्वस्थ वसून राहलो त्याचे हे कष्ट आहे.—हा वनवास आणि हे कष्ट!” बर्बून म्हणाला.

“दुष्ट सकुनीमामाचा त्याच वेळी कांटा काडला असता तर हे कष्ट आपल्याला

सहन करावे लागले नसते." सहदेव म्हणाला.

तेव्हा युधिष्ठिर नकुलाला उद्बोधून म्हणाला—"नकुल! सर्वांना तहान लागली आहे. मू भाडावर बसून जरा पहा तर, कोठे पाणी दिसत असेल तर भाडा बसून येऊन ये."

नकुलाने भाडावर बसून पाहिले. त्याला जवळच एका जागी पाणी दिसले. तो पाणी आणायला निघाला. तो एका सरोवराजवळ गेला आणि स्वतः पाणी पिण्यासाठी ओंजळ घेऊन त्याने पाणी घेतले. त्याच वेळी त्याला आकाशावाणीसारखा आवाज ऐकू आला. जवळपास कोणी मनुष्य

दिसला नाही. ती अचरीरवाणी अशी होती—"धांव, तू माझ्या प्रश्नांची प्रथम उत्तरे दे ■ नंतर पाणी पी. ह्या सरोवराचा मालक मी आहे."

पण नकुलाने त्या वाणीकडे दुर्लक्ष केले ■ पाणी प्याला आणि बेसुद्ध होऊन पडला.

नकुलाला बराच वेळ न आलेला पाहून युधिष्ठिराने सहदेवाला पाठविले. तो सरोवराजवळ गेला तेव्हा त्याला नकुल बेसुद्ध होऊन पडलेला दिसला. त्याला फार वाईट वाटले. परंतु तहान लागली होती, म्हणून पाणी पिक लागला. ती अचरीरवाणी झाली, पण तिच्याकडे दुर्लक्ष करून तो पाणी प्याला व बेसुद्ध होऊन पडला.

त्यानंतर दोघांना हुडकून आणण्यासाठी युधिष्ठिराने अर्जुनाला पाठविले. त्याला दोघे भाऊ बेसुद्ध होऊन पडलेले दिसले. कोणी जवळपास दिसले म्हणून त्याने बर्फाकडे नजर फिरविली. परंतु कोणी दिसला नाही. तेव्हा तहान मागविण्यासाठी तो पाणी पिक मागला. त्याच वेळी ती अचरीरवाणी झाली. तेव्हा अर्जुन म्हणाला—"हिमत असेल तर समोर ये. पाहतो तुझे सामर्थ्य!" असे म्हणत अर्जुन आवाज येत होता ■ दिशेने पातू लागला. नंतर पाणी पिऊन तोदेखीस बेसुद्ध होऊन पडला.

नंतर आण्व्या भवडाच्या आघात भाम गेला व तोदेखीस पाणी पिऊन बेसुद्ध होऊन पडला.

सेवटी युधिष्ठिर स्वतः सरोवराजवळ आला व आपल्या सर्वे ■ बेसुद्धा-बस्येत पाहून फार दुःखी झाला. तेव्हा अचरीरवाणी झाली—"मी एक बगळा आहे. या तलावातले मासे हेच माझे खाद्य! ■ प्रश्नांची उत्तरे दित्याशिवाय पाणी प्यालवामुळे तुझ्या भावंडांची ही गत झाली. ■ प्रश्नांची उत्तरे देऊन मग तू पाहिजे तितके पाणी पी. नाही तर तुझी पण हीच दुर्गंत होईल."

ने ऐकून युधिष्ठिर म्हणाला—"एका पलाय्या हाती मरण येण्याइतके माझे भाऊ दुर्बल बंधक नाहीत. तू बगळा नाहीस, कोण आहेस बरेचरे सांग! तुला काय पाहिजे?"

"होय, मी बगळा नसून मी पक्षांचा राजा आहे." असे म्हणत तो ■ एका लायाच्या झाडाजवळी येऊन उभा राहला आणि म्हणाला—"तुला पाणी पाहिजे असेल तर ■ माझ्या प्रश्नांची उत्तरे दे."

"विचार, मी ■ तो उत्तर देण्याचा प्रयत्न करीन." युधिष्ठिर म्हणाला.

यक्षाने प्रश्न विचारले व युधिष्ठिराने समाधानकारक उत्तरे दिली. तेव्हा क्षूण होऊन ■ म्हणाला—"युधिष्ठिरा! तू

दिलेली उत्तरे ऐकून माझे समाधान झाले आहे. मी तुझ्या भावंडांपैकी एकाला जिवंत करू शकेन. सांग, कोणाला जिवंत करू?"

"यक्षराजा! तरमग नकुलाला जिवंत करा!" युधिष्ठिर म्हणाला.

"मीमार्जुनासारख्या प्रतापी सत्कृत्या भावंडांपैकी तू आपल्या सावध भावाला जिवंत करण्यास सांगितलेस ते का?" यक्षाने विचारले.

"माझ्या बहिःलाच्या दोघां राण्यांपैकी एकीचा मुलगा मी जिवंत आहे. परंतु माझी सावध आई माझे हिचा एक मुलगा तरी जिवंत राहूवा, माझाठी मी तशी विनंती करी." युधिष्ठिर म्हणाला.

"तू धर्मपक्ष घेतलास म्हणून मी तुझ्या सर्व भावंडांना जिवंत करतो." यज्ञ म्हणाला आणि तत्क्षण भीम, अर्जुन, नकुल ■ सहदेव उठून उभे राहले.

"यक्षराज! आपण नुसते यक्षच दिसत नाही, नक्षत्रीय कोणी देव आहांत, आपण कोण, हे सांगण्याची कृपा करावी." युधिष्ठिर म्हणाला.

तेव्हा यक्ष म्हणाला—"युधिष्ठिरा, मी धर्म आहे. तुझा पिता! मी फक्त तुम्ही धर्मपरीक्षा घेण्यासाठी हा प्रसंग घडवून आणला."

"वेवा! एका ब्राह्मणाची अरणी एक हरण उचलून घेऊन पळून गेले आहे. विचारा ब्राह्मणांला अग्नी पेटविणे कठीण आहे. त्याच्यावरचे ■ कसे टाळे, ■ सांगण्याची कृपा करावी." युधिष्ठिराने विनंती केली.

"अरे, मीच ■ हरण होतो. ही च अरणी आणि आता तू पाहिजे तो वर मागून घे!" धर्म म्हणाला.

आहे. आतां वापण, अज्ञातवासात आम्हांला कोणी ओळखू नये असा वर देण्याची कृपा करावी."

धर्म "तथास्तु" म्हणाला व अंतर्धान पावला.

पांडवांनी अरणी ब्राह्मणाला देऊन त्याचा आशीर्वाद घेतला.

पांडवांचा वनवास संपला होता. बरो- ■ आलेल्या ब्राह्मणांचा निरोप घेऊन ■ कोणत्याही ■ वास होणार नाही, असा ■ आशीर्वाद मिळविला. धौम्यमुनी म्हणाले—"युधिष्ठिरा! ■: ■ अज्ञातवासात दिवस काढावे लागले होते. तुम्ही पण या दिव्यातून सुल- रूप परत या, असा मी आशीर्वाद देतो."

त्यानंतर पांडव द्रौपदीसह धौम्यमुनी- बरोबर एक कोस चालून गेले आणि त्या- नंतर अज्ञातवासात कडा प्रवेश करायचा व काय काय करायचे, याविषयी त्यांनी गुप्तपणे परस्परांचा ■ व विचार घेतला.

शिवपुराण

[१४]

शंकराला तेथे नाही बसे पाहून पार्वती ■ गेली. तिने रुद्रगणांस शंकराला सोबून ■ आज्ञा ■. त्यांना शंकर गजामुराच्या हृदयातल्या शिबलिंगात निवास करीत असल्याचे कळले.

मगच पार्वती विष्णूकडे वेकुंडलोकी गेली आणि म्हणाली—"बादा! तुझ्या मेहुण्यांना गजामुराने आपल्या हृदयात लिंगरूपे लपवून ठेवले आहे. तू काय बाटेल तो उपाय करून त्यांना कैलास लोकी घेऊन ये."

विष्णूने पार्वतीला धीर दिला आणि शंकर कैलासलोकी ■ येईपर्यंत यणपतीच्या प्रधानाला बजावून सांगितले की कैलास लोक व या सदांचे त्यांनी रक्षण करावे. नंतर विष्णू रुद्रगण व वीरमहांना बरोबर घेऊन रुद्र- लोकी गेला. इंद्रादिकांना विष्णूने योजलेल्या

प्रयत्नांची माहिती कळली. ■ रुद्रगणांचे रूप घेऊन त्यांच्याबरोबर शोणितपूरला आले. नंदीने नंदीबैलाचे रूप घेतले. इतरांनी नंदी बैलाबरोबर बाघे बाजवणारांचे आणि विष्णूने नंदीबैलाच्या धन्याचे रूप घेतले. ते सर्व शिवस्तोत्र म्हणत बाजवीत नंदीबैलाला घेऊन शोणितपुराच्या गल्ल्यांबोळांत हिडू लागले.

नंदीबैल लोक सांगतील तसा साना डोलावतो व तांबतो खेळतो, हे ऐकून गजा- मुर चकित झाला. त्याने आपल्या राज- समेत नंदीबैल घेऊन घायला सांगितले. नंदीबैल नाचू खेळू लागला व त्याला नाचवणारे शिवस्तोत्र म्हणू लागले. शिव- स्तोत्र ऐकून गजामुराच्या हृदयातले शिबलिंग बाटू लागले. त्यामुळे गजामुराच्या

असा वर गजामुरांनी देऊन घेऊन गजामुरांच्या हृदयानून बाहेर आला.

त्यानंतर ब्रह्मा, विष्णू, इंद्र, नंदी आदिकांनी आपले पूर्व रूप धारण केले आणि शंकराला नमस्कार केला. नंतर रुद्रगणाला बरोबर घेऊन शंकर केलास लोकी परतला. शंकराने येथ्यापूर्वी पार्वतीकडे गजामुराचा वच करून येत असल्याचा निरोप पाठविला.

परंतु त्यापूर्वीच पार्वतीला ती बातमी कळली होती. म्हणून तिने न्हाऊन गृह-देवांची पूजा करण्याचे ठरविले होते. यासाठी ती स्नानाला गेली तेव्हा तिने लक्ष्मी-गणाधिपांना सांगून टाकले होते. मी न्हायला जात आहे. माझ्या अनुजेशिवाय कोणाला आत येऊ देऊ नका.

परंतु पोंड्याच वेळाले नंदी आदिक आणि रुद्रगण शंकराचा निरोप घेऊन आले आणि आत जाऊ लागले. तेव्हा लक्ष्मी-गणाधिपतींनी त्यांना पार्वती स्नान करीत असल्याचे व कोणाला अनुजेशिवाय आत येऊ देण्यास सांगितले असल्याचे सांगितले आणि म्हणाले—“देवीची अनुज्ञा मिळाल्याशिवाय आत जाता येणार नाही.”

“व्हा बाबूला, म्हणे अनुजेशिवाय आत जाता येणार नाही! प्रत्यक्ष शंकर महा-देवाची आज्ञा आहे. त्यांच्या आज्ञेचा भंग

करण्याचा प्रयत्न प्रत्येकास पाहिला आहे का?” असे सांगून रुद्रगण लक्ष्मीगणांशी युद्धास तयार झाले. बारडाबोरडा वादू लागला.

ते ऐकून पार्वतीची एक सखी पार्वतीला म्हणाली—“तार्द! लक्ष्मीगणांशी रुद्रगण युद्ध करीत आहेत.”

रुद्रगणांच्या उर्मटपणाचा पार्वतीला राग आला. तिने लक्ष्मीगणांच्या मदतीला देवगणास पाठविले. लक्ष्मीगण देवगण होवानी मिळून रुद्रगणांना पिटाळून लावले. त्यांनी शंकराकडे बोव्टोची

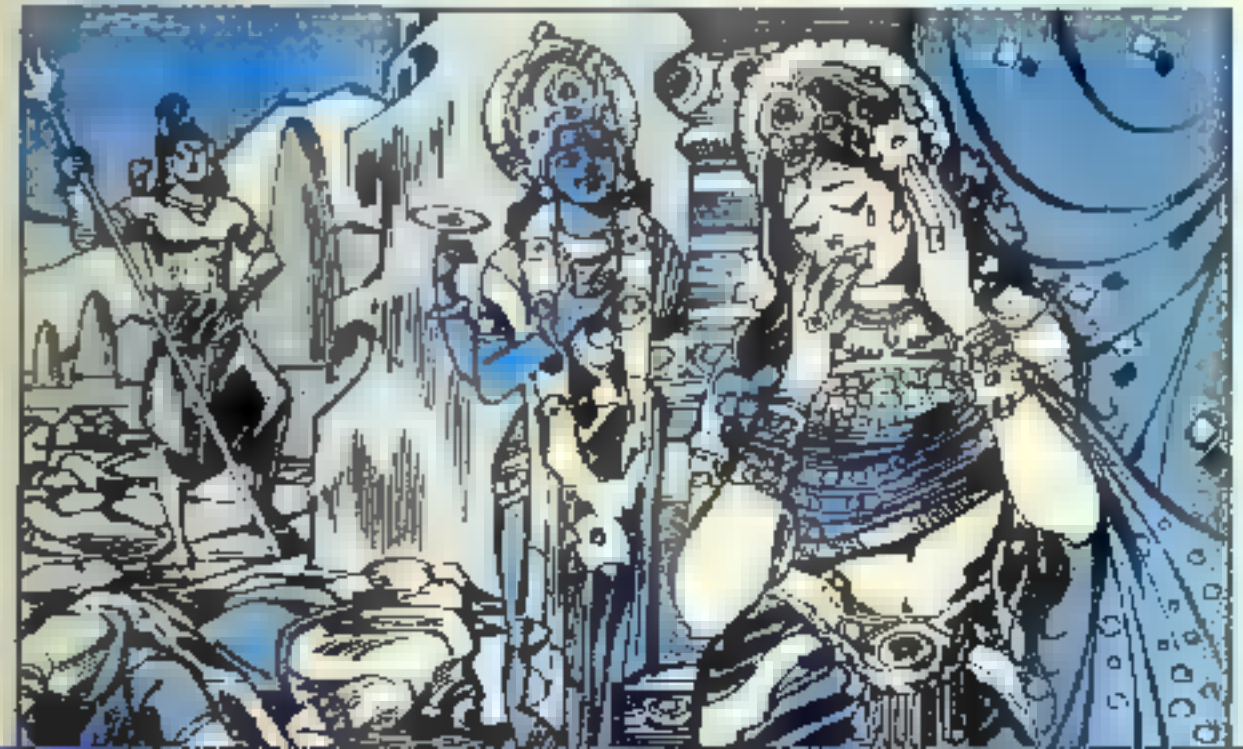
त्यावेळी तेथे नारव उपास्थित होता. तो म्हणाला—“पार्वतीच्या द्वारपालकांना

एवढा गर्व आला आहे का? शंकराच्या आज्ञेची सुद्धा त्यांना फिकीर नाही?”

शंकर सेवकांना अखमी झालेले पाहून फार रागावला होता. नारदाच्या बोलण्याने त्याचा राग जास्तच वाढला. त्याने आपले त्रिशूल सोडले आणि लक्ष्मीगणांशी शेकी उडविली. आपल्या मुलांची झालेली ही स्थिती पाहून पार्वती शोक बाळू लागली.

आता पार्वतीच्या दारावर कोणी द्वारपालक नव्हता. म्हणून शंकर ब्रह्मा, विष्णू आदिकांना घेऊन घरी आला. तोपर्यंत पार्वतीचे स्नानाची संपत्ते होते ती वस्त्रालंकार धारण आली होती

आपल्या मुलांची ती स्वामी पाहून शोक करीत बसली होती. म्हणून ती शंकराच्या

छातीत फळा घेऊ लागला व स्वामोच्छ्वास मुद्धा बंद होतो की काय असे वादू लागले. आपले मरण जवळ येऊन ठेपल्याचे त्याला कळले. म्हणून त्याने शंकराचा धावा केला—

“हे सांग सदाशिव! माझे रक्षण कर!”

“गजामुरा! तुम्हा अंतकाळ जवळ येऊन ठेपला आहे. वर मागून घे!” शंकर म्हणाला.

“माझ्या डोक्याची पुजा होत रहावी, माझे चर्म तू धारण करावे आणि माझा पुनर्जन्माचा फेरा सुटेल असे वर द्यावे.” गजामुर म्हणाला.

शंकराने ते तिन्ही वर गजामुराला दिले. संदीर रूपे गजामुराने शंकराजवळ रहावे,

स्वागतास उठलीवेलील नाही. शंकर चवळ जाऊन तिची समजूत घालू लागला, पण पार्वतीने मान वर करूनदेखील त्याच्याकडे पाहिले नाही.

तेव्हा विष्णू पार्वतीला म्हणाला—“ताई! शंकर गजासुराचा कडून व त्रिलोकाला मुक्ती करून घेत आहे आणि अशी समून रागांमून का बसली आहेस? तुला कोणत्या गोष्टीचे दुःख आहे? मला सांग, मी कांही करता आले तर करीन.”

पार्वती विष्णूला म्हणाली—“बाबा! तुझ्या मेहुण्याने विनाकारण मुलांचा, लक्ष्मीगणांचा वध केला आहे. त्यांना जिवंत करून त्यांना मी जो अधिकार दिला होता तो दिला जात नाही तोंपर्यंत माझे दुःख दूर होणार नाही.”

म्हण, विष्णू व महेश तिच्यांनी त्या गोष्टीवर विचार केला. तेव्हा शंकराने गजासुराला दिलेला वर आठवला. त्याने त्याच्या डोक्याचे पूजन व्हावे व त्याचे चर्म शंकराने ओढावे असा वर मागून घेतला

होता. म्हणून गजासुराचा वध करून देह भागविण्यात आला आणि गजामुराचे होके मागवून ते त्या धडावर ठेवण्यात आले. त्या बरोबर लक्ष्मीगणाधिपति जिवंत होऊन उभा राहला जणुकाही मोनेतून आतांच जन्मा झाला. त्याने पार्वती व विष्णूला नमस्कार केला. त्यानंतर त्याच प्रमाणे बाकी कोस गणाधिपतींच्या धडावर हत्तीचे तोंड बसविण्यात आले. ते सर्व जिवंत झाले. लक्ष्मीगण जिवंत झालेले पाहून पार्वतीला परमानंद झाला.

त्या दिग्बदली उपबद्दा वरून म्हणाला—“हे शिवपार्वती! मी जल-लक्ष्मी आदिक आपल्या मुलींचा विवाह लक्ष्मीगणाधिपतीशी म्हणतो.”

सर्वांना तो सूचना मान्य झाली. ब्रह्मदेवाने पौराहित्य केले आणि दिग्बदलीच्या मुलींचा विवाह गणाधिपतीशी झाला. सर्व गणाधिपतींचा लक्ष्मीगणपती हा नायक होता आणि त्याच्या पत्नीचे नाव गणपती होती.

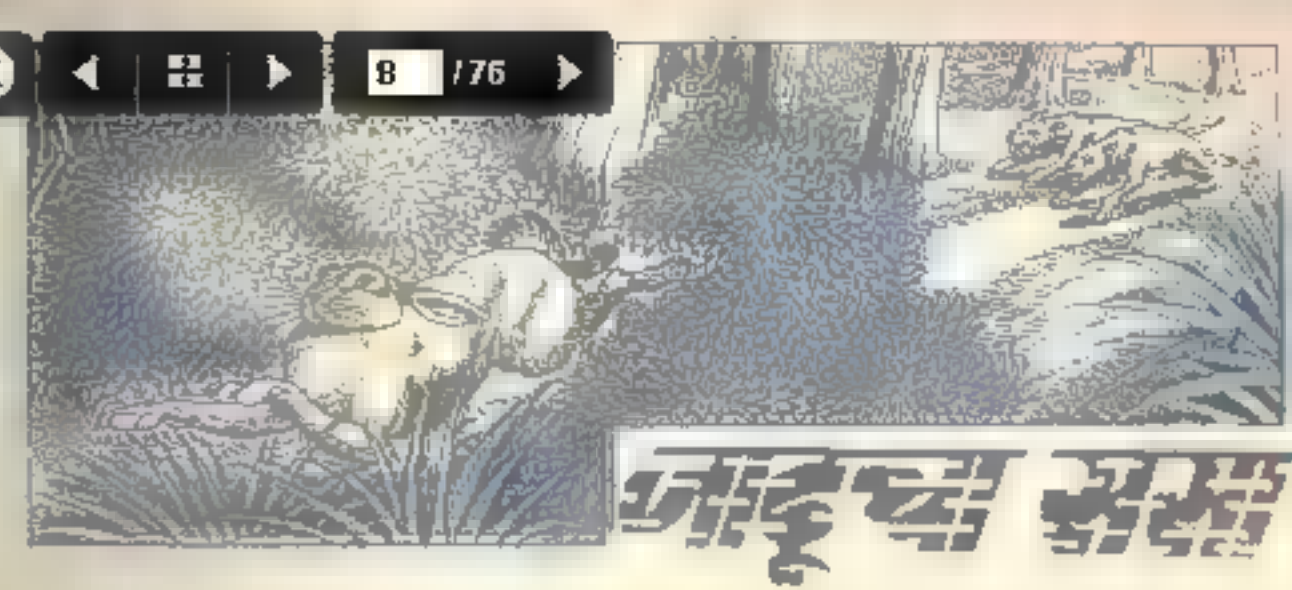
१२४. सिनाथ पर्वत

या सुबसिद्ध पर्वतावर मोबेतने आपले “वहा आबेस” (Ten companions) स्वीकारले होते. फिस्तवात धिक्कनानी घेतला होता. सिनाथ पर्वत बाळवंटास आहे.

बादीवा

कर्मयुक्त पुसां,
बुद्धिः कर्मानुसारिणी;
तथापि सुधिया
मुविचार्येव कुर्वता ।

॥ १ ॥

[भाषाशास्त्रा लो कर्म करतो तसे कर्मानुसार बुद्धि वाकते, तरी बुद्धिपंताने विचार करून काम करावे.]

कुदेशं च, कुर्वसि च,
कुभार्या, कुनदी, तथा,
कुब्रज्यं च, कुभोज्यं च
वर्जयेत्तु विचक्षणः ।

॥ २ ॥

[सदसद् विवेक बुद्धि असलेल्या भाषाशास्त्रे वाईट वाईट अंदा, वाईट पत्नी, वाईट नदी, वाईट पैसा वाईट भोजन सोडावे.]

यो ध्रुवाणि परित्यज्य,
अध्रुवं परिषेवते,
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति,
अध्रुवं नष्टमेव च ।

॥ ३ ॥

[स्थिर वस्तु सोडून अस्थिर वस्तु स्वीकारतो त्याला स्थिर वस्तूचा लाभ होव नाही व अस्थिर वस्तूदेखील त्याच्या हाती येत नाहीत.]

एका जमिनदाराच्या गावी एक म्हातारी आपल्या नातवाबरोबर राहत असे. गरीबीमुळे त्यांना दोन घासदेखील मुखाचे मिळत नसत. एक पावलीदेखील त्यांना पुतळीसारखी वाटे अशा स्थितीत म्हातारीच्या मनात एक विचार आला. तिला एक मंत्र येत होता त्या मंत्राच्या सहाय्याने तिला सशाचे रूप घेता येत होते. तिने त्या मंत्राचा उपयोग घोंडे पैसे मिळवायला करण्याचे ठरविले.

त्या गावाच्या जमिनदाराला जमुक जागी एक दिसला असे कोणी सांगितले तर जमिनदार त्याला काही तरी वक्षिस देई. म्हातारीला ही गोष्ट माहीत होती. म्हणून ती आपल्या नातवाला म्हणाली—"तू जाऊन जमिनदाराला तुला विचेच्या झाडाखाली एक ससा दिसला असे सांग. तो तुला काही तरी देईल.

परंतु तुला कोणी पाठविल्याचे सांगू नकोस."

जागीने सांगितल्याप्रमाणे नातवाने जमिनदाराकडे जाऊन त्याने विचेच्या झाडाखाली एक पाहिला असल्याचे सांगितले. त्या जमिनदाराने मुलाच्या हातात वक्षिस म्हणून एक पावली ठेवली आणि ससाच्या शोधार्थ निघाला.

मुलाने सांगितल्याप्रमाणे जमिनदाराला खरोखरच विचेच्या झाडाखाली एक ससा दिसला लगेच जमिनदाराने आपले शिकारी कुत्रे त्या धरायला सोडले. परंतु कुत्रे येण्यापूर्वीच ससा एका झुडपात शिरला आणि घरी आल्यावर पुन्हा एक म्हातारी आला जमिनदाराने सशाचा पुष्कळ शोध केला आणि शेवटी निराश होऊन घरी परतला. त्यानंतर कित्येक वेळां म्हातारीचा नातू जमिनदाराला ससा

पाहिल्याचे सांगे व जमिनदारकडून बक्षि-
साच्या पावल्या मागून घेऊन येई. जमिनदार
प्रत्येक वेळी शिकारीच्या तयारीने जाई व
प्रत्येक वेळी ससा जमिनदाराच्या डोळ्यात
धूळ फेकून नाहीसा होई.

एकदा म्हातारी आपल्या नातवाला
म्हणाली—“बेटा! जमिनदार आपल्याला
पावली देतात. तेवढ्यावर आपल्या
पोटापाण्याची व्यवस्था होत आहे. परंतु
यात घोवा आहे जिवाला. मला नाटते
की जमिनदाराला सुद्धा यात काही तरी
लबाडी असल्याचा शक्यता आहे. मक्कीस आला
असेल. खरी गोष्ट कळली तर तो
आपल्याला जिवंत सोडणार नाही.”

म्हातारीला शोती ती भीती खरी
ठरली. जमिनदाराच्या प्रत्येक वेळी शिकारी
कुत्र्यांना पाहताच ससा मिसटून पळून
जातो. यात काही तरी गुपित असावे. असा
संशय आला. म्हणून या खेपेस ज्या वेळी
म्हातारीचा नातू ससाची बातमी घेऊन
आला त्याच्या आधी जमिनदाराने कुत्रे

Full Screen 127

खेपेस कुत्र्याने मशाचा पाठलाग
केला आणि ससा म्हातारीच्या झोपडीत
शिरपडेत त्याचा पिच्छा पुरविला. ससा
एका लहानशा भोकानून झोपडीत शिरला.
शिकारी कुत्रे त्या भोकाजवळ उभी राहून
भूक लागली. जमिनदाराने झोपडीजवळ
जाऊन वाजविले. म्हातारीने दार
उघडले. परंतु ती त्या वेळी बागा दाकीत
होती. रुपाने तिला जे पळावे
लागले होते, त्यामुळे दम लागला होता.

जमिनदाराने रागाने तिला विचारले—
“ससा कोठे? तूच ससा जाली
भीतीस का?”

म्हातारीने रडतूडत बागच्या गरीबीची
सांगितली. पोट भरण्याला दुसरा
उपाय नव्हता म्हणून तिला जी भूक नाहीत
होता त्याचा प्रयोग स्वतःच्या पांढ्यामाडी
तिला करावा लागला. त्यात जमिनदाराला
फसविण्याचा हेतू पुढीच नव्हता.

फार जुनी गोष्ट आहे. एका गावी एक
दुष्ट जमिनदार राहत असे. कोणी
त्याच्या दारी भोक मागायला जाई तेव्हा
तो मारहाण करून हाकलून लावी.
कोणी भोक मागायला येऊ नये म्हणून तो
आपली कुत्रे त्यांच्यावर सोडी.

एकदा गावी दुष्काळ पडला. कोणाला
एक वेळदेखीन पोटभर खायला मिळत नसे.
परंतु जमिनदाराची कोठारे घान्याने भरलेली
होती. लोकाना जमिनदाराकडे जाऊन
दयेची भोक मागितली. परंतु त्याचे दगाडाचे
काळीज विरधळले नाही. ते पाहून गावातला
एक तरुण त्याला म्हणाला—“मी जमिन-
दाराकडून पुष्कळ घान्य देवतलो. तो जमिन-
दाराच्या दारात गेला आणि एका झाडाखाली
बसून झाडाच्या फांद्यांकडे पहात राहिला.

जमिनदार साऊनपिऊत विडकीजवळ
येऊन उभा राहिला. त्याची नजर त्याच

वेळी त्या तरुण माणसावर पडली. जमिन-
दाराला तो कोणीतरी चोर असावा असे
वाटले. त्याने दरडावून विचारले—“कोणते
तू? काय करतो आहेस तेथे बसून?”
तरुणाने जणूकाही त्याला काहीच ऐकू न
आल्याचे सांग केले व फांद्यांकडे पहात
बसला.

जमिनदार गाहेर येऊन म्हणाला—“अरे,
फांद्यांकडे काय पाहतो आहेस? मी हाक
मारली. तू उत्तरदेखील दिले नाहीस?
बहिरा आहेस की मुका?”

“काही नाही हो, वर एक घरटे आहे,
तिकडे पहात होतो. करल मी अग्निपक्ष्याला
या झाडावर बसतांना पाहिले होते. त्या
पक्ष्याने येथे घरटे बांधले आहे. त्याच्या
घरट्यात मला एक जादूचा वनस्पती
मिलेल. पहा, त्या फांदीच्या टोकाला एक
घरटे आहे.” तो तरुण म्हणाला.

“जादूचा वनस्पती? तो कसा काय असतो बुवा?” जमिनदाराने विचारले.

“तो एक विचित्र वनस्पती आहे. एक हजार वर्षांनी एकदा त्याला फुले येतात. त्या फुलांची फळे न्हायला आणखी एक हजार वर्षे लागतात. परंतु त्या वनस्पतीच्या बारीकशा काडीत देखील एक अद्भुत शक्ती असते.” म्हणाला.

“अरे पण ती अद्भुत शक्ती कशी काय असते हे तर सांगशील” जमिनदाराने धोंडे धिडक्या स्वरात विचारले.

“एक शक्ती अशी आहे की त्याची एक बारीकशी काडी आणण आपल्या केसात ठेवून घेतली तर आपणाला कोणी पाहू शकत नाही; परंतु आपल्याला सर्व काही

हे करता येते. तुम्ही मीट. ती त्या पुढे काही बोलणार इतक्यात जमिनदार सरजला-“पहिल्याने तु वाहेर चालता हो!”

त्या तरुणाने चारीबाजूला एकदा पाहून जमिनदाराला विचारले-“आपण कोणाची बोलत आहां! येथे तर तिसरा कोणी दिसत नाही?”

“मी तुलाच सांगतो आहे, वाहेर चालता हो! तो वनस्पती माझा आहे. ही धागपण माझी आहे.” जमिनदार आणखी जास्त स्वरात धोरडून म्हणाला.

“ओहो, अस्म! परंतु याचा शोध मी लावला. मी वाटत्यास तो वनस्पती नव्ह

त्या जडावर मपादन घडू लागला.

“बरे तर घाब. मी तुला शस्त्र सुवर्ण मुद्रा देतो.” जमिनदार म्हणाला.

“झमा करा. मी इतक्या स्वस्तात तो विकायला तयार नाही.” तरुण म्हणाला. जमिनदार त्याच्याजवळ किमत्त वमी जाम्म करण्यावहून मोलभाव करू लागला.

“मग्या पैसांची गरज नाही. तुम्ही पोती धान्य द्यायला असाम तर मी तो वनस्पती सोडून द्यायला तयार आहे.” तरुण म्हणाला.

त्याची ती अट जमिनदाराने मान्य केली. तेव्हा त्या तरुणाने ती सर्व पोती घेऊन जाऊन गरीबांना वाटून टाकली.

तिकडे जमिनदाराने आपल्या नोकरी करवी दगडे उतरविले आणि तो आपल्या बायकोजवळ नऊन देऊन म्हणाला-“सांग, मी आता काय केले?”

“मला काय माहीत!” कोणाला फसविले असेल.” बायको म्हणाली.

“तुला काय कळणार? मी एक जादूचा वनस्पती मपादन केला आहे. त्याच्या महा-ध्यान आपल्याला अपार धन मिळेल.” जमिनदार म्हणाला.

जमीनदाराच्या चारागांने घरट्याकडे दृष्टीने पाहिले व म्हणाली-“हात का जादूचा वनस्पती?” त्या घरट्यात काढण्या व गवताच्या होत्या

“आपल्याला जादूचा वनस्पती कोणता हेच शोधून काढावयाचे आहे. मी एकेक काडी डोक्यावर ठेवून पाहतो. मी केव्हा एकाएकी दिसेनासा होतो, फक्त तैवदेच तू सांग.” असे सायन जमिनदार. एकेक काडी उचलून आपल्या डोक्यावर ठेवून बायकोला विचारू लागला—“मी दिसतो का?” आणि बायको प्रत्येक वेळी म्हणे—“होय, छान दिसतां आहा.” असे वहा एक तरी माले असेल.

शेवटी बायको इतकी चिडली ती असे सांगून उठून निघून गेली की माला आतां काही एक दिसत नाही. तेव्हा जमिनदाराला वाटले की त्याच्या डोक्यावर त्या वेळी जो काडी होती तीच तो अद्भुत शक्ती असलेला वनस्पती असावा. त्यानंतर तो मूर्ख जमिनदार ती काडी डोक्यावर ठेवून गावात निघाला.

वाटेत एका जागी मिठाईच्या दुकानातून खंबंग वास घेत होता. त्याला मिठाई खावीशी वाटली. दुकानातले दोन लाडू घेऊन खात स्वारी जाऊ लागली.

त्याला वाटले की जमिनदार जरी ते द्यायला विसरला असेल. परत जाणावा देऊन जाईल असा विचार करून तो काहीच बोलला नाही.

जमिनदाराला वाटले की दुकानदाराला तो दिसलाच नसावा, म्हणून त्या पेशा-करिता त्याला जडविले नाही. म्हणून त्याची हिंमत वाढली.

एका दुसऱ्या दुकानाचा दुकान करून पैसे मोजीत होता व पिशवीत भरित होता. पाहून जमिनदाराला लोभ आवरेना त्याने दुकानदाराजवळ जाऊन त्याच्या हाततली पिशवी ओढून घेतली. त्या दुकानदाराने लगेच जमिन-दाराचा हात धरला आणि मोठ्याने ओरडला—“चोर, चोर! पकडा याला!” तेथे लोकांची गर्दी जमली. सर्वांनी जमिन-दाराला खूप बडविले. जमिनदार कलावसा त्याचे काय चुकले याचा विचार करीत घरी पोचला.

शिंदारथ

[२९]

[यक्षवर्मा व जीवदत्त पुजाची आणि स्वर्णचित्रीची संघाता बरीचच जगनात गेले. एका शाहीन्याची बायले छाने एक गेल्या औरदत्त असलेला दिवला. यक्षवर्मा व जीवदत्त त्याच्याजवळ पोचले तेव्हापर बसून एका माणसाने पुढे त्यांच्या बंद करायला आपल्या मनुष्याला आवाज केली पुढे—]

गेंड्यावर बसून येणाऱ्या माणसाने आपल्या अनुयायांना सावध करून खडगायर्मा व जीवदत्त दोघांना बंद करायला सांगितले. तेव्हा जीवदत्तने कुबडीचा बार गेंड्यावर बसून येणाऱ्या माणसाच्या टाळक्यात केला. तो मनुष्य अस्थमाने! म्हणत जमिनदार वेशूद होऊन पडला.

“ए अस्थमानेच्या पोरानो! हत्यारे झाली टाका आणि आम्हाला जख्म या

नाहो पर तुम्हाला तुमच्या अस्थमानेकडे पाठवून देऊ जीवदत्त म्हणाला.

“या आसच्या बायला तुमच्या अंगावर गोष्टी की तुम्ही श्रुडपाआडून निमूटपण ममार मना? खडगायर्माने दड्यावून विचारले.

चौघे रातटी तरुण दोन्ही हात बर करून झाडीतून समोर आले. त्यांच्या हातात दगडी हत्यारे होती.

"तुम्ही आपली हत्यारे साखी टाका. जीवदत्तने त्यांना वजावले आणि खड्गवर्माला म्हणाला—'मित्रा! हे लोक अंगली आणि पायासल्ले दिसतात. परंतु या तरुणाने आपल्या समोर आणखी एक प्रश्न उभा केला आहे. आपण विषय पर्वतापर्यंत जायचे कसे?'"

जीवदत्तने ने भरत एकूण तो नरुण घाबऱ्या आवाजात म्हणाला—'अहो, मला मुळा आपल्या दरोडार घेऊन चला. बाघच्या तोंडातून मला वाचवून तुम्ही मला अरण्य-पूरच्या गणाचारीच्या हातान देणार का? तो मला जिवंत भाजून खाईल.

उत्तरान पुजारी व स्वर्णाचाने आडा-वचन उत्तरून त्यांनी आले.

वरते? होना कोडे उत्तरा वेळ?'" खड्ग-वर्माने विचारले.

"हे वीरधैर्य हो! आम्ही भांडावर पाताच्या आड लपून तुमचे जीव व साहस गहात होतो." तिष्नेश्वर पुजारी म्हणाला.

"अरे मग पालो येण्याचे रस्ते कमाळ केलेत?" असे म्हणत खड्गवर्मा जीवदत्त-कडे म्हणाला—'जीवदत्त! यांभी व्याद आणखी दरोडार त्याचतो? यांना येथेच सोडून जाऊ या."

"खड्गवर्मा! कम नकोस! यांना उत्तम सहजो सोडून देता येणार नाही." जीवदत्त म्हणाला.

तेव्हा तो तरुणाला म्हणाला—'तुझे नाच काय? तू संकटातून वाचला आहेस म्हणून अरण्यपूरच्या गणाचारीच्या ताबडोतून आपली सुटका करून घेऊन पळून जा."

"माझे नाव अरण्यमल्ल आहे. गणा-चारीच्या तजरेंतून मलाचा वचाव करून या जंगलात जिवंत राहणे अशक्य आहे. म्हणून मला दरोडार घेऊन चला त्याने मला फसवून माझी गादी चळकावली आहे." तो तरुण म्हणाला.

"अरे तर तुझा प्रश्न मुळा सोडवून मग आम्ही पुढे जाऊ परंतु हे गादीची गणा-

चारी तुला कसे काय फसविल आणि गादी चळकावली?" जीवदत्तने विचारले.

अरण्यमल्लने आपली कथण कथा पांड-क्यात सांगितली अरण्यमल्लचा बाप अरण्य-पूरचा राजा होता. तोन माहिण्यापूर्वीच तो वसला त्या दिवसापासून गणाचारी अरण्य-मल्लचा फाटा दूर करण्याचा प्रयत्न करीत होता. परंतु त्याच्या त्यान मिळाले नाही. तेव्हा घेवरी एका आठवड्यापूर्वी गणाचारीने आपल्या जातीच्या सर्व प्रमुख नागाना अरण्यमातेच्या देवळाला बोलावून सांगितले की अरण्यमातेने त्याला स्वतः बोलावून सांगितले. अरण्यमल्ल गादीला पारस होण्यालायक नाही पाहिजे. मर्वांनी अरण्यमातेच्या तोंडी ती गोष्ट एकूण प्यावी

त्यानंतर त्याने अरण्यमातेला धूपदीप दाखवून तिची पूजा केली विचारले—'माते! अरण्यमल्ल या गादीवर वसण्या-लायक आहे की आणखी कोणी योग्य व्यक्ती तुझ्या मते आहे?"

लगेच त्या मूर्तीच्या तोंडातून सर्वांना ऐकू आले—'अरण्यमल्ल, अगदी नालायक आहे. तू माझा गणाचारी आहेस. गादी-वर वसलाम तर प्रजा सुखी होईल."

"माता काय म्हणते आहे ते सर्व ऐकून आहो ना?" असे म्हणत गणाचारी आन-दाने नाचू लागला.

अरण्यमल्लला त गादीचा बाटले त्यान हातातल्या दगडी मर्दाने अरण्यमातेच्या मूर्तीवर प्रहार केला आणि मूर्तीचा एक हात तुटून पडला.

"अरण्यमातेचा अपमान करणाऱ्या त्या मूर्तीला पकडा! त्याला त्याच्या पायाची फळे काढायला लावा." गणाचारी जोरठून म्हणाला. काही तरुण मंडळी अरण्यमल्लला वरायला घाबली परंतु तो त्या पूर्वीच दाट झाडीत जाऊन लपून बसला. गणाचारीच्या अनुयायांनी त्याला पकडण्या-साठी जंगल पालख घातले. आता आपल्या वचाव होणे अशक्य आहे असे वाटून तो समोर एक बाघीण बघालेली

दिसली तिच्या छात्र्यांना उचलून पळू लागला.

"अरण्यमल्ल! दगडाच्या मूर्तीकडेन चोळण्याच्या त्या गणाचारीला एकदा पाहून पायचा आमचा विचार आहे म्हणून आम्हाला अरण्यपूरला घेऊन वर जीवदत्त म्हणाला.

अरण्यमल्ल कापण्या आवाजात म्हणाला— "काय म्हणतोस? तुम्हाला मल्ल अरण्य-पूरला घेऊन जाऊ? त्या दुष्टाचे बोकडो अनुयायी आहेत."

"काय रे! तुम्ही आम्हाला अरण्यपूरची वाट दाखवता की सोडू या आमच्या दात्याला तुमच्या अंगावर?" खड्गवर्मनि

लुकाचा नायक ते ऐकून थरथर कापू लागला. "मावळ! आम्हाला वाकवा! अरण्यमा नि स्वतःच अरण्यमल्ल पायी असल्यान सांगितले. मग त्याला आदेश दे! काय मदन करणार?"

१. जीवदत्त शब्दात त्याला म्हणाला— "ते गंगे भाई का वाट आहे, हे लवकरच जाणून घ्या अरण्यपूरला."

सर्वजण अरण्यपूरला निघाले. खड्ग-वर्मनि वाघाच्या छात्र्यांना आवावर उभारून आणि त्यांच्या दोरीने बांधून त्यांच्या बांधणीला घेऊन निघाला. दिवसभर पायी प्रयास करून सूर्यास्ताच्या सुमारास सर्वजण अरण्यपूरनजीक येऊन पोचले. त्या सर्वांना पाहून गणाचारी व त्याचे अनुयायी घाबरेले गेले.

जीवदत्त आपली कुबडी वर उचलून उभा करून आवाजात म्हणाला— "ए अरण्यपूरच्या गणाचारी! मला वाटते होतं की तुम्ही गजधाता म्हणजे नगर किंवा मोठो शहर असले. पण येथे नर आहेत त्या सर्व तुम्हाचे गुप्त, धरकुलासादच्या लहान लहान चिडकल्या! मी मग टाकून मज्जे भस्म करून टाकीन. मी येथे कशासाठी आलो आहे हे या भेटस्वाराला विचावत घ्या. चांगले काय उद्भवून ऐका!"

जेव्हा अरण्यपूरला पाहून अरण्यमल्ल लवून नमस्कार करून आला. त्याला पाहून अरण्यमल्लन आम्हाला अरण्यमल्लन अपमान केला आहे अरण्यमातेन स्वतः मी गादीला वारण हाण्यालायक सांगितले. तुम्हाला मुद्दा मातची आदेश ऐकावयाचा असले तर रात्री उद्याना सुमारास मातेच्या आदेशाचा.

"आम्ही येऊ! अरण्यमाना काय म्हणते ते आम्ही ऐकून घेऊ. अरण्यमल्लला आम्हाला वाघिणीसमोर फक्त आम्ही आपल्या वाटेने निघून जाऊ." जीवदत्त म्हणाला.

गणाचारीचे अनुयायी त्याला एका पडद्या परत चोळवून घेऊन गेले. तेथे त्याच्या उतरण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

ती जीवदत्तची रात्र होती. चादण्यात अरण्यपूर व जवळपासचे डोंगर चांदीचा मुळामा चढविल्यासारखेच दिसत होते. अरोधन दहा वाजना गणाचारीचा एक अनुयायी त्यांना चोळवून घेऊन जाण्याला आणि अरण्यमानाच्या देवळात चलायला दोघांस सांगितले. विघ्नेश्वर पुजारी व स्वर्णाचारी दोघांना वगैरे घेऊन देवळात

चांदीचा.

जाऊन पाहिले. तोपर्यंत गणाचारी व त्याच्या अनुयायांचा माझी गदी प्रमा आली होती.

खड्गवर्म व जीवदत्त दोघांनी अरण्य-मातेच्या मूर्तीजवळ जाऊन मूर्ती लक्षापूर्वक पाहून घेतली. मूर्ती उंच होती. निचा हात तुटलेला होता. तिच्या उजव्या हातात एक रंगीत गदा होती. मूर्तीचे तांड उघड होते.

मूर्तीसमोर एक ताटात निघारे होते. गणाचारीन त्याच्यावर धूण टाकल्यावर घोर निघू लागला. पाडा घेऊन तो गंगेच्या ल्यामाग्वे काहीतरी गणगुणला. उभारून त्याचा एक अनुयायी काही वेळ थांबून आला. गणाचारीने डोन केळी घेऊन अरण्य-

माहितीच्या अर्थाने वाचता येऊन आणि विचारले— "हे माते! आणखी काही गादीच्या चारम होण्यालायक कोण आहे. हे सांगतील का, मी अरण्यमन्त्र ? "

पाठीपाठ मूर्तीच्या तोंडातून हे शब्द बाहेर पडले— "अरण्यमन्त्र गारो आहे. त्याने माझा एक हात तोडला. गणाचार्या, तुला या राज्याचा राजा होण्यालायक आहेस. या अरण्यमन्त्राचा माझ्यासमोर बसली देऊन टाक "

"ऐंका, ऐंका, मातेची ऐंका." असे म्हणत गणाचारी आनंदाने नाचू लागला.

जीवदत्तने स्मित करून खड्गवर्माला काहीतरी कानात मागितले, खड्गवर्मा

समोर तो राहत्या जीवदत्तने एकदा गणाचारी हे पाहिले आणि मूर्तीसमोर ठेवलेले शिखारथाने ताट उचलून मूर्तीच्या उघड्या तोंडात ते ओतले. दुसऱ्या क्षणाच्या मूर्तीच्या पोटातून एक किकाळी ऐकू आली. सर्व चकित होऊन आवाजाकडे पाहू लागले. मूर्तीच्या पोटात लाकडी पेटी होती ती पेटी उघडली तेव्हा तीतून एक तरुण मन्त्र अर्धवट कपडे घाजल्याने अर्धमेललेल्या स्थितीत बाहेर आला.

सर्व गोष्टी काही क्षणात बदलल्या. त्याची बाहेर आलेली पाहून गणाचारी पावरना आणि स्वतःच्या वस्त्रासाठी पळू लागला तो देखताबाहेर पडणार तेवढ्यात खड्गवर्माने आपल्या गळ्यारीने बाघिणीच्या गळ्यात बांधलेली वेण्याची दोरी गाभून टाकली. बाघिणीने त्या पळणाऱ्या गणाचारीला पकडले त्याच वेळी तिचे दोन्ही छात्रे तिच्याजवळ पडून गेले.

रात्रीच्या चादण्यात ते भयंकर दृश्य पाहून सर्व जंगली लोक वावरले. जीवदत्तने त्यांना विचारले— "पाहिरीत ना गणाचारीची लबाडी? तो तुम्हांला असाच इतके दिवस फसवीत आला होता. आता तुम्हीच ठरवा, तुम्ही कोणाला आपला राजा करणार ते."

आमचा राजा अरण्यमन्त्र आहे अरण्यमन्त्र को जय !

"ठीक, अरण्यमन्त्र आलेला आहे. तुम्ही त्याचा राज्याभिषेक करून त्याला गादीवर बसवा आम्हीही या चारण्या रात्रीची गंमत पहात रात्रीवर आराम करतो." असे सांगून जीवदत्त आपल्या बरोबरच्या लोकांबरोबर वर रात्रीवर निघून गेला.

सोडपा वेळाने एक चादळ जाण्यासारखे वाटले जंगलातली सर्व जाड जोगाने लागली. उगाच गडगडाट सुरू झाला जीवदत्त त्याच्या साथी मित्रांनी ती सर्व गरजेचे स्थळांच्या डोळ्यांनी पाहिले. दुकन एक काळपा दगासारखे काहीतरी पडत पडत येऊ लागले. सर्व भयभीत होऊन त्यांच्याकडे पाहू लागले. वेळी ती काळी वस्तू त्यांच्या डोळ्यावर येऊन आकाशात थांबली, तो दग नव्हता. फार दिवसांपूर्वी पद्मपूरच्या राजकन्येने खड्गवर्मा व जीवदत्त यांना दगाचा जो शिलारथ दिला होता अगदी त्याच आकृतीचा तो रथ होता.

त्या रथात एक यक्ष बसलेला होता त्याच्या आजूला राजकन्या पद्यावती बसली होती. यक्ष गंभीर आवाजाने म्हणाला— "खड्गवर्मा आणि जीवदत्त ! आता तुम्ही

चांदोबा

विनम्र संवत्तात जाऊन शिलारथ हालवण्याची गरज नाही तो रथ जीवदत्त मी त्या रथात बसून आकाशमार्ग पद्मपूरच्या जात आहे यक्ष राजकन्या पद्यावतीची विवाह करून मी आपल्या गाची परत जाईन."

"ही राजकुमारी रथाने कशी ? तिला अपहरण करून आणलस की काय ? राजकन्या ! म्हणतो आहे ते खरे आहे का ?" जीवदत्तने विचारले.

जीवदत्तच्या प्रश्नाचे उत्तर म्हणत यक्ष खदखदा हसला. शिलारथ पुढे निघाला आणि पाहना पडता अदृश्य झाला "जीवदत्त, आपण केलेला सर्व प्रयत्न फुकट गेला, म्हणा- बघावा." खड्गवर्मा निराश होऊन म्हणाला.

"नाही, आपला धर्म अर्थ गेला नाही. आपण बुर वीर आहो, हे दर्शविण्यासाठी पंचधुरहून निघालो होतो. वाटेत आकल्या शकटांना आपण साहसाने तोंड दिले त्यासाठी जोणाच्या मदतीची अपेक्षा ठेवली नाही. स्वतःच्या मनगटाच्या बळावर अचलबल राहिले आणि खरानगर आपण बुर वीर असल्याचे दाखवत दिले. भग आणण तिराण ने दुस्रो हाथ्याच कारणच काय?"

"... म्हणालाच तद्वत्तल बरावरच ... आता आपण या अरण्यधुरतलच काही दिवस विश्राम करू या. याच्या शासकासक्या प्रदेशावर आपण आपल मध्य स्थापन करू या का?" अडगवमान विचारले.

"कार खान, तुम्ही सूचना मला पहली आता काही दिवस तरी आपण अरण्यधुरतलच रहावयाचे. राज्य स्थापनेमधली आपण स्वस्थपण विचार करू जीवदान म्हणाला.

निर्माण ... याची जबाबदारी माझ्यावर टाका. सल्लुबाभान माझी मध्य राक्षसा उत्काच गती आहे. स्वर्णाचारी नवानि म्हणाला.

'वीरपुरुष हो!' ... तलवारीने किंवा स्वतःच्या शक्तिसामर्थ्याने तुम्हाला न शक्य होणार नाही ने मी आपल्या चातुर्याने ... कट नीतीने साध्य करीन. मी ... शक्तीने ... नोमागाहन करी नाही." विघ्नेश्वर पुजारी आपल्या चानुर्याच्या ... मारी म्हणाला.

तुमच्या शायतनवर आपला पूर्णविश्वास आहे आता मध्यरात्र उलटली आहे आम्ही राटा धळ ... वादणीत स्वस्थपण शिथिली आलो म्हणनी." असे सागून जीवदान जमिनीवर दिव्यांतीसाठी आडवा झाला त्याच्या पादोपाट अडगवमान विघ्नेश्वर पुजारी आणि स्वर्णाचारी सोर्याची आगा पाहून सर्व जमाळा विमळन शांतपणे सोपले. (संपूर्ण)

खुने बाई

विघ्नेमादित्मान टहू मोठ्या नाही. तो सादयकून प्रेत ... काढून घेऊन काही चोळत्याशिवाय रमशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा, ... आपल्या, महनतीविषयी आर्थे फिकीर करू नकोस. ... नरेचार्ट प्रत्येक वावलीत असले. उदाहरणार्थ मी तुला तपतीचा मुत्तान सांगतो. लक्ष घेऊन ..." असे सागून वेताळ पोष्ट सांगू लागला.

कित्येक शतकांपूर्वी नागनगर येथे तपती नात्याची एक विघवा स्त्री रहात असे ती आपल्या मुलीबरोबर एका कवळार घरात रहात असे. घराच्या पाठीमाग एक लहानशी वाग होती. तपती मुलीचे सर्व काड पुरवी दोघांचे दिवस आनंदाने जात होते.

काही काळ लोटल्यावर तपतीच्या मुलीचे डोळे आले. डोळे दुजत होते आणि लालबूद

वेताळाच्या गोष्टी

माले झोले आणि वर पू येई तपती घाबरून गेली. वंशानी जी जो भोषध दिली तिने मुलीला दिली, परंतु भागम पडला नाही. डोळे दुखत म्हणून मुली राहत असे. आईचा जीव कळवळून

तपतीला शेजारच्या गावी एक न्हावी राहणी व तो डोळ्यांचे आजार बरे करतो कळले. म्हणून ती आपल्या मुलीला घेऊन न्हाव्याच्या गावी निघाली

गाव तसे दूर नव्हते तरी जालत असता दुपार झाली, उन वाढले. वाटेत एका झाडाखाली एक म्हातारी विधातो घेत पडून असलेली त्यांना दिसली. त्या म्हातारीने तपतीला व तिच्या मुलीला नवल

म्हातारीला आपल्या मुलीच्या आजाराची गोष्ट सांगितली

तपती म्हणाली ते सांगणे ऐकून घेऊन म्हातारी म्हणाली—“वेडे अडाणी वेदु लोकाकडून डोळ्यांचा इलाज करून मुलीने डोळे जास्त विषयवन पंऊ नकोस येणून थोड्या अंतरावर उजव्या हाताला एक लागल म्या वाटेने दहापधरा मिनिटे चाळलीस तुला तेथे एक विहिरी मिळाल त्या विहिरीचे पाणी व्हायान्ने यशगार आहे त्या पाण्याने न आपल्या मुलीचे डोळे घुतलेस तर डाळ बरे होतील

तपती म्हातारीचे आभार मानून आपल्या मुलीला घेऊन निघाली शेथी तीन प्रराच्या मुमागस विहिरीजवळ पोचल्या

तपतीने विहिरीमुन पाणी काढल व त्यान करके मिजवून मुलीने डोळे गुळ लावली. यदाच वेळो तिच्या शेजारी कोणी तरी येऊन उभा राहला तपतीने दवरून त्याच्याकडे ग्राहिले. त्यान माथ कपडे घासले होते. पण तो कोणी तरी मोठा मनुष्य दिसत होता

“तुम्हाला पाहून मी घाबरून गेले होत हो!” तपती म्हणाली

मी आपली जाहल विधाविचार आली ही माझी चकन आली परंतु मी

तिच्या डोळ्यांचा भोषध लावणिला आली आहे. ही च लाकडाची डबो घात अंजन आहे. हे मुलीच्या डोळ्यांना माव. तिला बरे वाटेल व मूज उतरेल आणि डोळे पहिल्यासारखे होतील.” असे सांगून त्या माणसाने तपतीच्या हातात एक लाकडी डबो दिली

तपतीने डबो उघडून पाहिली. आत हिरव्या रंगाचे सुवासिक अंजन होते. तपतीने त्या गृहस्थाने आभार मानल्या-माठी मान वर केमी. परंतु तो मनुष्य तेथे नव्हता.

अंजन लावावे की नाही अस विचार करीत तपती काही वेळ बसली. शेवटी तिने धीर करून मुलीच्या डोळ्यांना अंजन लावले थोड्या वेळाने मुली म्हणाली—“आई डोळे दुखायचे कमी होऊ लागले आहेत व.” थोड्या वेळाने मूज कमी झाली व मुलीने ज्ञानदाने छान डोळे उघडून आईकडे पाहिले. मायलेकी ज्ञानदाने परी परत आल्या.

दोन तीन दिवस तपती मुलीच्या डोळ्यांना अंजन लावीत राहिली. मूज पार नाहींसी आली आणि डोळे चांगले बरे झाले म्हणून तपतीने डबो काळजी-पूर्वक लपवून ठेवून दिली

आणखी काही दिवस लोटले आणि तपतीला डावा डोळा दुखत असल्यासारखे वाटले. तिला मुलीसारखेच डोळे आले असावेत असे वाटले. ती घाबरून गेली. परंतु डबोतले अंजन लावायची तिच्या मनाची तयारी होईना. तिला वाटले की ते अंजन त्या अनोळखी माणसाने फक्त आपल्या मुलीसाठीच दिले असावे म्हणून आपण ते अंजन लावणे बरोबर होणार नाही. परंतु डोळे जास्त जास्तच दुखू लागले. तेव्हा तिने विचार केला की त्या अनोळखी माणसाने ते अंजन मुलीशिवाय इतर कोणी वापरू नये, असे काही सांगितले नव्हते. मग ते लावून पाहिले

तर त्यात मनुष्यांचे काय? असा विचार करत तपतीने ते अंजन आपल्या डोळ्यात घातले. त्याचा पायदान डोळ्यात दिवसात डोळा छान बसाला.

आणखी दोन तीन महिने लोटले. एकदा तपती आठवड्याच्या वाजाराला गेली होती. एका जागी धान्याची पोती उघडून ठेवलेली तिला दिसली. पणु तेथे त्यांचा सालक कोणी दिसला नाही. थोड्या वेळाने तिला एक भगवी बग्ये धारण केल्या मनुष्य पोत्यातले धान्य काढून आपल्या पिशवीत भरून अयलेला दिसला. तिला आश्चर्य वाटले तिने शेजारी एक बाई उभी होती

मनुष्य तर कोरी करतो आहे?" बस सांगत तिने त्या माणसाकडे बोटाने बघ केली.

परतु त्या बाईने तिला उलट विचारले- "कोणत्या माणसाची गोष्ट तू सांगते आहेस?"

"भगवी बग्ये घालून पोत्याजवळ उभा आहे माणसाची!" तपती म्हणाली.

"ए बाई! पोत्याजवळ तर कोणी उभा दिसत नाही. भगवी बग्ये घालून आलेला कोणी मनुष्य जवळपास दिसत मुद्दा नाही." ती बाई चकित होऊन म्हणाली

तेव्हा तपती कोराजवळ स्वतः गेली. तो मनुष्य दुसरा तिसरा कोणी नसून विला अंजन देणारा तो अनोळखी मनुष्यच होता. तो त्याला म्हणाली-"काय हो, वसली कामे तुमच्या मारण्यांनी करावी का? तुमच्याजवळ पैसे नसतील तर मी देते. घेऊन जा. एकदा तुम्ही मला मदत केली होती, या खेपेस मी मदत करते!"

त्या माणसाने बटकन मान वर करून तपतीला हळूच विचारले-"तू कोणत्या डोळ्याने मला पाहते आहेस?"

तपतीने एका मगून एक डोळे बंद करून पहात बघत म्हणले- "मी तुम्हांला आपल्या उजव्या डोळ्यांनी पहात आहे

डोळ्यांनी बघत आहे. अंजन मनुष्य आला. तपतीने डावा डोळा बंद करून पुन्हा उघडून पाहिले. तिला दिसत नव्हते.

तरी तपतीला त्या गोष्टीबद्दल पश्चात्ताप वाटला नाही तिने त्यानंतर अंजनाची डवी उघडूनदेखील पाहिली नाही.

येथवर गांधी सांगून वेताळाने विचारले- "राजा! तपती त्या रागावली? त्याने तर तिच्यावर उपकार केला होता पण त्याच्या चुकीकडे तिने दुर्लक्ष का नाही केले? तिला काही नक्कले को काय? की त्याने केलेले उपकार विसरून गेली होती? तिने ते देतील का नाही कावले? या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुला पश्चिमाय माहीतच आहे. तुल्या दोक्याची शंभर गकले होऊन तुमच्याच रागावर कोळ लागतील."

ते ऐकून विस्मयित म्हणाला-"अंजन देणाऱ्याने तपतीला मदत केली होती हे

खरे आहे. परंतु कोणी मदत केली म्हणून माणसाने बऱ्यावाईटाचा विचार सोडून चापचा असे थोडेच आहे? तसे केले तर ती केवळ स्वार्थबुद्धी होईल. तपतीमध्ये तशी स्वार्थबुद्धी नव्हती. ती कोणते ही काम करण्यापूर्वी बऱ्यावाईटाचा विचार करून करित असे म्हणूनच उपकाराची थोडी फार फेट करण्याच्या हेतूनेच तिने उपकारकर्त्याला पैशाची गरज आहे का विचारले. तिला जे आपले कर्तव्य वाटले ते तिने केले. त्या प्रयत्नात अघत्व धवी की आणखी काही होवो, तिची तिला फिकीर नव्हती. अनेक काम कारणाऱ्या-कडून घेणे तिला पसंत नव्हते म्हणून तिने पुन्हा ते अंजन वापरले नाही. म्हणून तपतीच्या व्यवहारात काही दोष आहे, असे म्हणतां गणार नाही.

अशा तऱ्हेने राजाने मोन भग होताच वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला. साडाच्या कांदीला कोवळू लागला.

(कल्पित)

धोक्याची बायको

एका गावी एक धोकी रहात असे. त्याची बायको बळकट होती. एकदा नवराबायको कपडे घुवायला नदीवर गेली. इतरोज दीर्घ झाला जागी कपडे धुत अमळ तेथे पाण्याला जोर जास्त होता. म्हणून धोकी बायकोला म्हणाला—“आज पाण्याला जोर दिसतो आहे दूसरीकडे झाला या.”

परंतु धोक्याच्या बायकोने ऐकले नाही आणि पाण्याला उतरली आणि वाहून गेली. त्यानंतर एक पिशाचीण झाली आणि दुसऱ्या मुलीच्या जगात फिरली. भाविकांनी भूत उतरविण्याचा श्रम पणत केला पण मरें फुकट गेला.

तो मोठ्ठा धोक्याला कळली तेव्हा त्या धोबिणीला आईवडिलांना लो म्हणाला—“हिन भूत उतरवून देतो मला तिच्याची दंडाळ मिनिटे बांकायला परवानगी या.” लळ मुलीच्या आईबापांना होकार दिला. धोक्याने लळ मुलीच्या कानात झळझळ होऊन सांगितले—“तू मला मुलीच्या जगात फिरली आहेस तीण जागा झळझळ आहे तू झळ झळ. माझी आणखी कांढे झळझळ नकोस समजले?”

अर्थात ती भांडीण त्या मुलीला माझी पळून गेली त्या मुलीने ज्ञान त्या धोक्याला तिच्या आईवडिलांनी कळव दिले.

बदक्याला केसू

एका गावी एक गरीब रहत होतो.

जिला केसू नावाचा एक शत्रु भूतगा होता. गरीब आईच्या घने दोन माथा बदक. एक तर झळझळ आणि माझा पिल्ले होनी केसूला त्यांना शत्रु झळझळ घालायला तयार थार एकदा तो बदकाची पिल्ले वाजारात जाऊन विकून घेता असे आईला मागून निघून झळझळ केसू पिल्लेवगंगेवर वाजारात पोचला न्या बदक. रविदाम भावक एका श्रीमंत माणसाने त्याला विचारले— काय रे हो पिल्ले काय भावाने विकणार आहेस?

ना. झळझळ—“मला जोडीला दोन चांदीची नाणी.

रविदाम गावानला सवाल श्रीमंत मनुष्य झळझळ गावानने त्याचा वचक होता. तो केसूला म्हणाला— काय रे भावा? तू मला भाव मागायला निघाला आहेस काय? धी दोन चांदीची नाणी झळझळ.

“मी तुम्हाला एकदा सांगितले, दोन चांदीची नाणी पेटून बदके रुवी असली झळझळ नाहीतर वाळू लागी.” केसूने तिलायान तोंडर स्वरात उत्तर दिले.

“या मूर्खाला धरून माझ्या घरी घेऊन या आणि ताची बदके देखील घेऊन या.” रविदाम आपल्या नोकरीला म्हणाला. नोकर केसूला रविदामाच्या घरी पकडून घेऊन गेल आणि मालकाच्या आज्ञेने चिंचच्या पत्रवीस काढला आकल्या त्याच्या अंगावर.

मार खाल्ल्यावर केसूचा ‘अह’ जागा झाला. म्हणाला—“मी तुम्हालाकडून निघून स्वकम वसूल केली नाही तर नाकाचा केसू नाही.

खाल्ल्या केसू कित्येक वर्षे आपल्याच गावी राहून ज काम पिल्ले ने करून आपले दिवस कभरसे वाढीत होता. आज्ञा त्याला.

परविगावे वर्ष लागले होते. परंतु रविदास-वरचा राग त्याच्या घनातून कमी झाला नव्हता. उलट वाढतच गेला.

काही काळ लोटल्यावर तो रविदासच्या गावी आला. रविदास एक वाढा बांधीत असल्याचे त्याला कळले. केसू सुतार होऊन रविदासकडे गेला आणि इमारती लाकूड ठेवले होते ते तो लक्षपूर्वक पाहू लागला.

रविदासने त्याला पाहिले आणि विचारले—“कोण रे बाबा तू? तुला माहिती आहे वाटते इमारती लाकडाची?”

“मी आहे सुतार. फार दूर आहे आमचे गाव. मला इमारती लाकडाची चांगली माहिती आहे.” केसू म्हणाला.

माझ्या इमारतीला हवे आहे म्हणून विचारले.” रविदास म्हणाला.

“मोठ्या इमारतीलाच हवे असेल तर हे नाही कामाचे.” केसू म्हणाला.

रविदास म्हणाला—“मी जगल्याचा एक भागच विकत घेतला आहे. तू माझ्या-बराबर चम आणि इमारतीला लागणाऱ्या लाकडाची निवड कर.”

केसूने होकार दिल्यावर रविदास त्याला बरोबर घेऊन आणि तिघांचाही लाकूड-फोडपाना बोलावून घेऊन जमलात गेला. केसूने लागल्या झाडांची निवड केली आणि लाकूडफोडपाना ३ झाडे नोदयला रांगितली. नंतर जगल्याच्या मध्यभागी केसूला घेऊन गेला. निजंत जागी एक मोठे झाड दाखवून केसू म्हणाला—“हे झाड पहा. हे आहे तुमच्या इमारतीच्या लापक मार. 'ह्या तर केवढे रुंद खोड आहे?’ असे केसूने म्हटल्यावर रविदास दोन्ही हातांनी झाडाची जाडी मोजून पाहू लागला.

परंतु केसूने तशी सांगून रविदासचे दोन्ही हात फास घालून घट्ट आवळले आणि रविदासाला त्या झाडाला बांधले. नंतर झाडाची एक काडी तयार करून घेऊन रविदासाला झोडवून काढले. नंतर रविदासाच्या खाशातून पैशांचा बटवा काढला.

घेऊन म्हणाला—“रविदास मी सुतार नाही, बदकवाला केसू आहे. केसू. तू माझी बदके बळबवरीने घेऊन रेलस आणि मला नोकरांकरवी बडविलेस. आज मी दृष्टियांग नव्हे व्याजासकट वसूल केले. अजून पुरी किंमत वसूल करावयाची आहे. ३ जमणी रोमदां तुझ्याकडे येईन किंमत वसूल करून घ्यायला. असे सांगून केसू निघून गेला.

रविदासाला नोकरीची धम्याला हुडकून काढण्यासाठी मारे जगल पाळध पातले. शंकरा तो एकादाचा ३३३३३ रविदासाने सर्व भग ठणकत होते. त्यातून केसूची त्याला घास्तीच वाटू लागली होती.

काही दिवसांनी केसूला लोकांच्या तोंडी ते सर्व कळले. तो एका वेंड्याचा वेष करून गावातल्या घमंशाळेत उतरला. गवासले नोक घमंशाळेत रविदासाच्या आजारा-विषयी आपसात बोलत होते. केसू त्या लोकांना म्हणाला—“अरे, मी त्याचा आजार एका दिवसात बरा करून देईन.”

लोकांच्या तोंडी घमंशाळेत परगावचा एक वेंडू अन्याचे ऐकून रविदासने त्याला बोलावून घेतले व विचारले—“बेचबूबा! मी या आजारातून चांगला बरा होऊन हिंदू फिरू लागेन का हो?”

“का नाही हो? ३३३३३ एक उत्तम औषध तयार ३३३३३ देतो. काही मिनिटात तुम्हाला आराम पडेल.” असे सांगून केसूने रविदासच्या एका नोकराला बोलाविले व म्हणाला—“तू आजून ही मुठ्ठी घेऊन ये.” नंतर दुसऱ्या नोकराला व इतर नोकरांना कोणत्यातरी वनस्पतीचे नाव सांगून जाणाऱ्या पाठवून दिले. नंतर एक काठी घेऊन आला व रविदासला म्हणाला—“तुझे घरे औषध हे आहे. मी बदकवाला केसू आहे. केसू. बदकांची किंमत वसूल करायला दुसऱ्यांदा आलो आहे.” केसूने रविदासला त्या स्थितीतही बडविले. अंगात शक्ती नसल्यामुळे रविदासला ओरडत देसील नव्हते. त्याचे डोळे पांढरे

होण्याची वेळ आली ■ तो धापा टाकू लागला तेव्हा केसूने त्याला मारायचे सोडले. तिजोरी उघडून बदकांची किंमत वसूल केली ■ म्हणाला-"आता एकदाच येईन किंमत वसूल करायला."

त्यानंतर कित्येक वर्षे लोटली. रविदास चांगला बरा झाला होता व आपली सर्व कामे निव्वाधमपणे लढवला होता. तो बदकवाल्या केसूने नावून विसरून गेला होता. परंतु केसू विसरला नव्हता.

एक दिवशी केसू बाजारपेठेत गेला. रविदास तोपर्यंत बाजारात आला नव्हता. एक मनुष्य एक घोडा विकत असलेला त्याला दिसला. घोडेवाला म्हणाला-"हा घोडा एक तापट घोडा आहे. याच्यासारखा पळणारा घोडा मिळणे शक्य नाही."

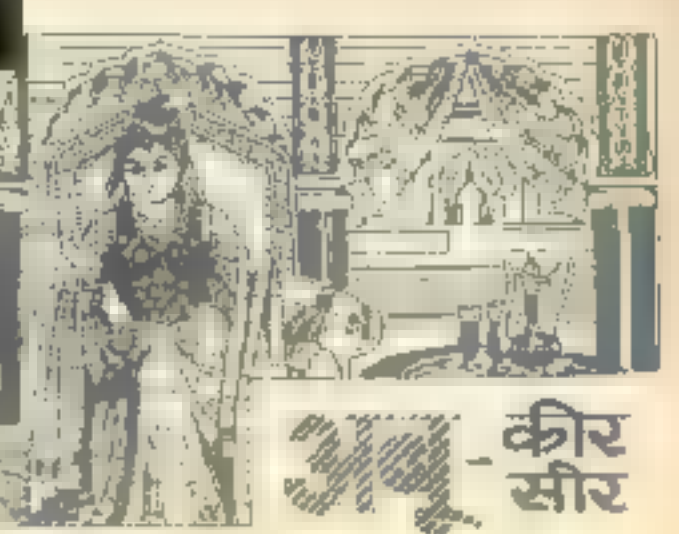
"मला खराला पळणाऱ्याच घोडा राहिजे. मी सांगतो तसे केल्या तर मी तुझा हा घोडा विकत घेईन." केसू म्हणाला.

"मी काय करावे म्हणता?" घोडेवाल्याने विचारले.

एक दिवस मनुष्य व घोडा यांचा तारुण्य उघडून येतो आहे. तु त्याच्यासमोर जाऊन मोठ्याने ओरडून सांग, मी बदकवाला केसू आहे आणि लगेच घोडेघाबरून परत ये. नाहीतर तुझा जीव घोनयात पडेल."

घोडा विकणारा त्याप्रमाणे रविदासच्या गाडीजवळ जाऊन ओरडला आणि उलट पावली घोडा भरभाव मोडून परतला.

रविदासने पाईघाईने आपली गाडी पाकविली. घोडे मोडून शक्यता सांगून आपल्या नोकरींना म्हणाला-"तुमच्यापैकी जो कोणी त्या घोडेस्वाराला पकडून आणेल त्याला मी दोन सोन्याची मणो देईन, पळा." रविदास एकटा गाडीत राहून गेला. तेव्हा केसू पैकून म्हणाला-"बदकवाला केसू तो नव्हता, मी आहे." रविदासाचा चेहरा नीतीने पांढरा फट्ट पडला. केसूने रविदासाच्या निशातून पैजांची पिशवी काढून घेतली व म्हणाला-"आज तुमं कर्जे फिटले." त्यानंतर तो कधी रविदासाच्या दृष्टीसही पडला नाही.

कीर सीर

[४]

दुसऱ्या दिवशी अबू सीरने गावभर पिटविस्कीची लोफाना हुमाम हुवा भसत्यास सरकारी हुमाममध्ये त्यांना हुमाम घेता येईल (स्नान करता येईल.) सुरवातीचे तीन दिवस कोणाकडून पैसे घेतले जाणार नाहीत. दवंगी ऐकून हुमाम वाग्यासमोर लोकांची गर्दी झाली. दवंगी मिटवित्याप्रमाणे अबू सीरने कोणाकडून पैसादेखील घेतला नाही. चवथ्या दिवशी हुमाम स्नानाच्या दाराने अबू सीर एक पेटी घेऊन बसला. हुमाम लोकांक स्वच्छते पेटात जत्रा पैसे टाकीत नेवडेच तो घेऊ लागला.

हुमामला मुरु झाल्यानंतर काही दिवसांनी मुलतानाच्या तोंडी हुमामलाच्या घालाणशी ऐकून स्वतः बंगम सहबांनी हुमामलाच्या हुमाम घ्यायला जाण्याची

दवंगी. अबू सीरने सकाळी पुण्यांसाठी व संध्याकाळी स्त्रियांसाठी हुमाम प्ले राहील असे जाहीर केले. स्त्रियांच्या स्नानाच्या वेळी त्याने पैसे वसूल करायला एका स्त्रीला नेमले.

बंगमने हुमामलाच्यात स्नान केल्यावर खूप होऊन हुमामलाच्याची वाळाणशी केली आणि दर शुक्रवारी हुमामलाच्यात स्नानाला जाऊ लागली. सुरुताने सकाळी स्नानाला येई व संध्याकाळी स्नानाला येई. दोघे प्रत्येक वेळी एकेक हजार दोनार देत.

अज्ञातनेने अबू सीरची कीर्ती जवळपासच्या राज्यात पसरली. परंतु त्याचा नम्रपणा घोडा देखील कमी झाला नाही. गरिबांविषयी त्याच्या मनात दया होती ती त्यांना काही पैसे घेतल्याशिवाय परवानगी देई.

अबू सीरच्या हमामखान्याची वार्ता अबू कीरच्या कातावर गेल्याशिवाय राहली नाही. त्याने देखील हमामखान्यात जाऊन हमाम घेण्याचे ठरविले आणि नोकरां-भाकरांबरोबर निघाला.

हमामखान्यात पाय ठेवताच अद्द चंदनाचा सुवास अबू कीरला आला. जाणान्यांची व बाहेर येणाऱ्यांची त्याला गर्दी दिसली. त्याचा जुना मित्र पेटीजवळ रिमंत मुखाने बसलेला अबू कीरला दिसला. आता अबू सीरची प्रकृती उत्तम सुधारली होती. रुपडे तसे माथेच होते, पण भीटनेटके होते. म्हणून अबू कीर त्याला प्रथम ओळखू शकला नाही. परंतु त्याला ओळखल्यावर

पोटात ईर्ष्याची पेटला. तरी स्वतःच्या मनातली गोष्ट लपवून व स्वतः अबू सीरशी तो किती निर्दयपणे वागला होता हे विसरल्यासारखे करून आनंद करीत म्हणाला—“अरे अबू सीर! तू हे सर्व काय केलेस? एक मित्र दुसऱ्या मित्राला कधी विसरेल का? मी गावात एक दरबारी रंगारी म्हणून करतो आहे. तुला माहीत नाही का? तू आपल्या जुन्या मित्राला असा कसा विसरलास? मी तुला गोष्ट लपवण्यासाठी आपले नोकर पाठविले होते, पण तू सापडलासच नाहीस!”

अबू सीर आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला—“अबू कीर! तुझ्या दुकानात आले होते. तेम्हां मला नोकरांकरवी बडवून, स्वतः मला खाली तुडवून व चोर व लुच्चा म्हणून सांगून हाकलून लावलेस हे सर्व तू विसरलास काय?”

अबू कीर आश्चर्य वाटल्याचा अभिनय करीत म्हणाला—“तू म्हणतो आहेस काय? मी तुला बडवून हाकलून लावले? मी पाहिले देखील नाही, कित्येक महिने झाले. एक चोर माझ्या दुकानात शिरला होता, त्याला मी बडवून हाकलून लावले होते खरे. म्हणजे तू इतका अशक्त झाला होतास? नाही बुवा ओळखले तुला!

तुला मुझाब तू नियायच नव्हान का त्या दिवशी तू कोण आहेस हे? नोकरांवर असा चिडलो होतो त्या मी तुला मूळीच ओळखले नाही.

“बरे तर विसर ते सारे! झाले होऊन गेले. आत जाऊन हमाम घेऊन ये” अबू सीर अबू कीरला म्हणाला.

“पण, बडे भैयाजी तू कसा हा बंदा मुरु केलास?” अबू कीरने विचारले.

“तुला ग्याने हातभार दिला, त्यानेच उडार केला.” असे सांगून अबू सीरने थोडक्यात आपला बंदा कसा मुरु व भरभराटीला आला हे सांगितले.

सर्व ऐकून घेऊन अबू कीर म्हणाला—“तुझ्यावर सुलतानाची मर्जी हो त्या अल्लाखानाची मेहरबानीच आहे. तू माझा दोस्त आहेस हे सुलतानाला सांगितलेस तर सुलतानाची मर्जी तुझ्यावर दुप्पट होईल.”

त्यानंतर अबू सीरने मालिश केली. अबू कीरला मरबत दिले. अबू सीर हा आदर सुलतानाचा करीत असे म्हणून इतर लोक रंगान्याचा आदर मालंड्या पाहून चकित झाले.

हमाम घेऊन घरी अबू कीर पैसे देऊ लागला. पण अबू सीरने पैसे घेतले नाहीत म्हणाला—“तू काय

विचार करून पैसे घायला मित्रांमध्ये पैशांची देवाण घेवाण कमली?”

“मर्जी तुला, बरे तर घेतो. तू माझी इतक्या प्रेमाने विचारपूस केलीस व माझा आदर केलास. तुला मी एक सल्ला देऊ इच्छितो. तुला हमाम सुंदर आहे व येथे सर्व तऱ्हेची उत्तम व्यवस्था आहे. पण एका गोष्टीची उशीव भासते. फालतू केस गळून पडायचे एक उबटण तू तयार करून देव. कसे करतात, हे माहीत आहे का तुला? चुन्यात चिज्वा घालून वाट. नंतर तेल घालून त्याची गोळी तयार कर. राह नये म्हणून थोडीशी कस्तूरी टाक. ते उबटण लावून सुलतानाला स्नान घाल. सर्व

कसे तुळतुळीत मज होईल." अबू कीर म्हणाला.

अबू सीरने ते सर्व वर्णन टिपून ठेवून घेऊन अबू कीरला निरोप दिला.

अबू कीर सरळ सुलतानाकडे गेला. शाबच्या घाबच्या आवाजात म्हणाला— "सुलतान! आपल्याला मावळ करून ठेवाने म्हणून आलो आहे."

"मला काही करून ठेवायला?" सुलतानाने विचारले.

"अल्लाच्या मेहरबानीने आजपावेतो हा दुदमन आपले काही बरेवाईत करू शकला नाही. अबू सीर कट करून जाणला शेवट वारणार आहे." अबू कीर म्हणाला.

नाही सांगत." सुलतानाने विचारले.

"महाराज! या स्वप्न अंगण हमाम मध्ये जाल तेव्हा जिवंत परत येऊ शकणार नाही." अबू कीर म्हणाला.

"का? सांग ना ते?" सुलतानाने विचारले.

अबू कीर म्हणाला— "सर्व अंग हादरल्याचे सोंग करीत म्हणाला— 'विण! विण! कुच-त्याचे बी आणि चुना मिमळून अबू सीर आपल्या शरीरासाठी त्याचे उबटण लावणार आहे. तो ते उबटण मावल्याने आपल्या अंगावरने केस मळून पदतोळ व अंग कसे तुळतुळीत होईल, असे सांगेल. परंतु ते उबटण अंगामा लागले की सर्व अंगाची लाही लाही होईल. तो दुदमनाचा हेतू आहे. त्याने त्याला तुमचा जीव घ्यायला पाठविला आहे. मी आपले भीठ जाले आहे. म्हणून आपल्याला काही करायला सांगितले आहे." अबू कीरने जे काही लोटे सांगितले त्यावर सुलतानाचा विश्वास तर बसलाच आणि वर त्याच्या हुक्याचा धरकाप उडून गेला. तो अबू कीरला म्हणाला— "तू ही गोष्ट कोणाला सांगू नकोस. मी आता वजिराला घेऊन हमामखान्यात जातो. ते खरे आहे की नाही याचा शहानिशा मला करून घ्यावयाचा आहे."

पोंचला तेव्हा अबू सीर सुलतानाला स्नान करून उभार माला. परंतु राजाने प्रथम वजिराला स्नान घालायला सांगितले.

वजिराचे स्नान करून अबू सीर सुलतानाला म्हणाला— "सुलतान मी एक नव्या तऱ्हेचे उबटण तयार केले आहे. अंगावरने अनादज्यक केस मळून जातील व अंग कसे तुळतुळीत होईल."

"पाहू तरी, तू त्याचा प्रयोग वजिरावर कर." सुलतान म्हणाला.

अबू सीरने ते वजिराच्या पायाला लावले. लगेच जेथे जेथे लावले तेथे गेले आणि अंगाची लाही लाही.

ते पाहून सुलतानाला अबू कीर म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने अबू सीरला केंद करायला शिपायांना सांगितले. म्हणाला— "या खुती हेराच्या मुसव्या बांधून घाला अंगारकीडडीत टाका."

त्यानंतर सुलतान, वजीर व नोकर अबू सीरला घेऊन महालात आले.

बोड्या वेळाने सुलतानाने बंदराच्या अधिकाऱ्याला बोलावून आज्ञा केली की तू या राजद्रोही माणसाला घेऊन जाऊन याला चुन्याच्या पोत्यांना बांधून समुद्रात टाक. मी महालातून बाहेर आहे. चुन्याने पाणी

मळून आले की याला अंगाची आग हो वस्तू कशी असते याची कल्पना येईल."

"ओ हुकूम सरकार!" असे म्हणत बंदराचा अधिकारी अबू सीरला एका लहानशा होड्यात बसवून निघाला.

तो अधिकारी काही काळापूर्वी एका अबू सीरच्या हमामखान्यात स्नानाला गेला होता. त्याच्याबरोबर तेव्हा पैसे नव्हते, तरी अबू सीरने त्याच्याकडून एक पैसादेखील घेतला नाही आणि त्याला हमामखान्यात उत्तम स्नान करविले. म्हणून तो अबू सीरच्या उपकाराची फंड केव्हा कशी करता येईल हा विचार करीत असे. वेळी त्याला आयती संधी मिळाली. तो अबू सीरला एका बेटावर

वेडून गेला आणि म्हणाला—“बडेभिमां! तुझ्या उपकाराची फेड करण्याचा विचार माझ्या मनात आहे. परंतु मला पहिल्याने हे सांग की तू सुलतानाविरुद्ध असा कोणता कट केला होतास?”

“मित्रा! अल्ला साक्षी आहे. मी काही अपराध केला नाही. मला ही शिक्षा सुलतानाने का केली मला माहीत नाही.” अब्दु सीर म्हणाला.

“तरमाग तुझा कोणीतरी शत्रु असेल व त्याने सुलतानाचे कान भरले असतील. तू या बेटावर रहा. तुझ्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा धोका नाही. मासे पकडून रहा. म्हणजे तुला वेड जाईल. मी तुला

करतो.” बंदराचा अधिकारी म्हणाला.

त्यानंतर त्याने पोत्यात चुना भरला. पोतो होड्यात भरला आणि महालाच्या खिडकीजवळ होडके पेंडून आऊन तेथे होडके थांबवले. म्हणाला—“त्या दुष्टाला चुन्याबरोबर पोत्यात कोबले आहे.” राजाने हात हलवून खूण करताच त्याने सर्व पोतो समुद्रात फेकून दिली.

परंतु सुलतानाने जेव्हा हात हलवून खूण केली तेव्हा त्याच्या बोंदातली अंगठी पडली. सुलतानाचा व प्रजेचा त्या अंगठीवर फार विश्वास होता. त्या अंगठीत काही तरी अद्भुत शक्ती आहे

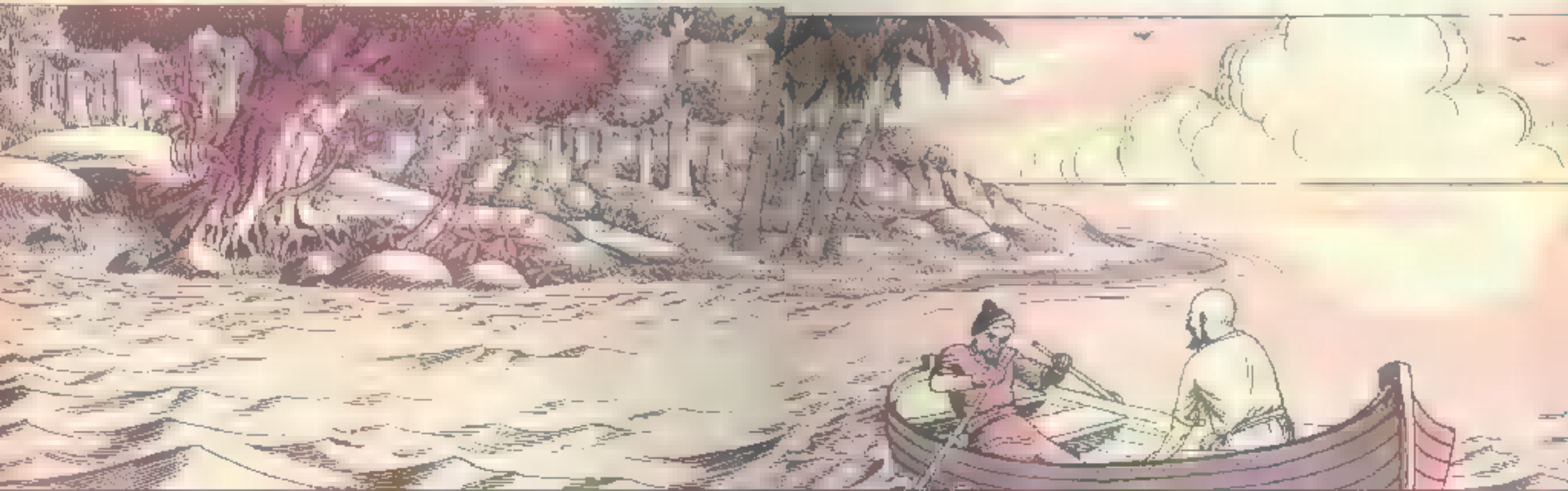
तुझ्या अंगठीत अंगठीचा रत्नाने शत्रू जागच्या आगी भस्म होऊन जाईल असे सर्वांना वाटे. ती अंगठी हरवल्याचे प्रजेचा कळले तर प्रजेचा सुलतानावरचा विश्वास उडून जाईल. म्हणून सुलतानाने ती गोप्य कोणाला सांगितली नाही.

तिकडे बेटावर अबू सीर दररोज सकाळ मध्याकाळ मासे धरीत असे. तो स्वतःचा एकटेपणा विसरूनजाई व पोट भरायला मासेपण मिळत

पहिल्याच दिवशी अबू सीरने पाण्यात आले टाकले त्यावेळी जाळ्यात निरनिराळ्या रंगाचे अनेक लहान मोठे मासे सापडले

मासे खाऊन बरेच दिवस माले होते. म्हणून त्याची चंगळच झाली. पुढे तर इतके मासे मिळू लागले की ती बंदराच्या अधिकार्याच्या हाती माले सुलतानाकडे पाठवू लागला. सुलतानाच्या संपाकघरात ते मासे छान भाजून व तळून येऊ लागले. म्हणून त्याला मासे खायला मिळत व सुलतानाला पण मिळू लागले. बंदराच्या अधिकार्याने तशी व्यवस्था केली होती.

अब्दु सीरने एकादा एक मोठा मासा पकडून मुरीने कापला. परंतु मुरी बाहेर काढून पाहिली तर मुरीच्या टोकाला एक अंगठी अडकलेली दिसली. तीच सुलतानाची हर-

चकली अंगठी होती ती गोंड अर्बू सीरला माहीत नव्हती. म्हणून त्याने ती आपल्या शोटात पातली व ती छान बसली.

शोड्या देळाने बदराचा अधिकारी अर्बू सीरला नित्याप्रमाणे भेटायला त्या बेटावर आला. त्याच्या ज्ञानात मुलतानाची अंगठी पाहून तो चकित झाला. त्याने अर्बू सीरला ती अंगठी कशी मिळाली हे विचारून घेतले व म्हणाला—“पाला म्हणाला भाय्य! कोणाच्या नशिवात काय स्थिति आहे हे त्या करोम परवर-दिगारलाच माहीत. तुला या अंगठीच्या महाय्याने प्रत्यक्ष मुलतानाकडे जाता येईल तुला कोणी अडवणार नाही. तुझ्या बोटाने

कल लागले जसा त्या अंगठीचा माहिती आहे.”

अधिकार्याच्या मन्त्रप्रमाणे अर्बू सीर मुलतानाच्या महाय्यात गला त्यावेळी मुलतानाचा दरबार लागलेला होता त्याने सिरला पाहून विचारले—“काय तुला काय समोर मुमुदान फकत मग मग त्रिवेद बाहेर आलात?”

अर्बू सीरने मुलतानाला पदल्ली गोष्ट जशीच्या सांगितली म्हणाला—“मुलतान! आपण माझ्यावर जी मेहरबानी दाखविली ती मी विमरणार नाही त्या उपकाराची कट म्हणून मी ही अंगठी आपणाला द्यायला आला आहे. परंतु एव गोष्ट मी आपणाला नाजू इडितो. मी आपण समजत आहे तसा राजदोही किवा विश्वासघातक नाही मी या पुढे कधी आपणासमोर येणार नाही. परंतु जाण्यापूर्वी एक निवेदन करित आहे. आपण माझ्यावर कोणत्या जाघेवर राजदोहाचा आरोप लावून मला मृत्युदंड दिलात. मागण्याची मेहरबानी करावी.”

मुलतानाने जेव्हा अर्बू सीरला ज्ञानातली अंगठी घेऊन आपल्या बोटाला पातली तेव्हा त्याला पुनर्जन्म जाव्यामाग्ये वाटले तो

“अर्बू! माझ्या कल्पनांमळे तुझा जीव जाणार होत! परंतु तुने नशीब बळकतर. विश्वासघातकी व राजदोही कधी हो अंगठी परत करायला आला नसता अर्बू कीरने वृद्ध्यापर छोटा आरोप लावला होता त्याने मला सांगितले की तू मज्भा हेर असून केस गळण्यास म्हणून तू विष भाणून जीव घेण्याच्या विवारात होतास.”

हे ऐकून अर्बू सीरला डोळ्याला पाणी आले. तो मुलतानाला म्हणाला—“गरीब परवर! अर्बू कीरला मी आपला पित्र समजून त्याच्या साडी कष्ट सहन केले आणि प्रत्येक वेळी तो या ना त्या तऱ्हेने माझ्याशी दगाबाजी करीत त्यानेच मला हे औपस तयार करून हुमाम-खान्यात येणारास लावयला सांगितले होते, व त्यापासून जिवला घोंका नाही, असे देखील सांगून ठेवले होते. परंतु ही सर्व त्याची लबाडीच ठरली.”

मुलतानाला अर्बू सीर म्हणाला, “सर्व खरे वाटले मुलतावाने घमंशाळेच्या दरबानाला व अर्बू सीरकडे काय करणाऱ्या नोकरींना बोलावून घेतले मुलतानाने चवकशी केली तेव्हा त्यांच्या रुडून अर्बू सीरने अे काही सांगितले ते खरे आहे असे

वाटळून आले. त्यानंतर त्याने शिपायाना हुकूम केला—“तुम्ही जाऊन अर्बू कीर रंगान्याला तो असेल त्या स्थितीत अटक करून माझ्या समोर हजर करा.”

शिपायांनी अर्बू कीरला मुसण्या बांधून आणले. अर्बू सीरला मुलतानाच्या येजारी बसलेला पाहून त्याची छानी धक्कड लागली.

मुलतानाने अर्बू कीरला पाहताच विचारले—“हा तुझा दोस्त आहे, तू याचा अपमान केला आहेस. याचे पैसे चोरून नेलेस, याचा शिबीगाल केलीस, मार हाण केलीस व शेवटी माझ्या करवी जीव घ्यायचा वाट घातलास.

अल्लाच्या मेहरबानीने हा मेला नाही. **■** केलेल्या आरोपाविरुद्ध तुला काही बोलावयाचे आहे का?

"तो तक्रार काय देणार, कसा देणार?" सरदार म्हणाले. तेव्हा सुलतानाने हुकूम दिला की तुम्ही या दुष्ट माणसाच्या तगड्या घडून गावभर घाला फरपटत हिडवा. शेवटी खुन्याच्या पोत्यात त्याला कोंबून समुद्रात बुडवा."

अबू सीरला मित्राची **■** आली. म्हणाला—"गरीब परवर! माझी एक विनंती आहे, आपण घाला माफ करून सोडून द्यावे. मी याचे सर्व अपराध माफ करीत आहे."

"तू पाहिजे तर माफ कर. **■** नाही माफ करणार. घेऊन जा रे घाला." त्याने शिपायाला आज्ञा केली.

शिपाई अबू सीरच्या मित्रद्रोहाचे व राजद्रोहाचे वर्णन करीत त्याला राजधानी-भर फरपटत ओढून नेऊ लागले. शेवटी त्याला त्यांनी खुन्याच्या पोत्यात घालून

Fullscreen 127

त्यानंतर सुलतान अबू सीरला म्हणाला—"भाता **■** तुला **■** काही पाहिजे ते मागून घे."

"गरीब परवर! मला फक्त स्वदेशी जाण्याची परवानगी देण्याची कृपा करावी." अबू सीर म्हणाला.

"मी तुला आपला वजीर नेमतो, आहे कबूल?" सुलतानाने विचारले.

परंतु अबू सीरने नम्रपणे ते नाकबूल केले. **■** सुलतानाने **■** प्रवासासाठी एक जहाज तयार करविले. **■** निराळ्या वस्तू भेट म्हणून दिल्या व मत्पार धन **■** त्याला निरोप दला.

अबू सीर अँलेक्झांड्रियाच्या बंदरात उतरल्यावर काही दिवसांनी एक पोते तरंगत येत असलेले दिसले. त्यात अबू सीरचे मृत शरीर होते. अबू सीरने त्यांच्या देशाच्या रीतीप्रमाणे त्याला पुरून त्यावर सुंदर कबर बांधली. (संपूर्ण)

धर्मशाळा

एकदा गोविंदपूर गावच्या गावकऱ्यांनी एक सभा घेऊन गावात येणाऱ्या प्रवासी लोकांना उतरण्यासाठी एक धर्मशाळा बांधायचे ठरविले. धर्मशाळेची व्यवस्था पहायला एका कारकुनाची **■** जेवणा खाण्याची व्यवस्था करायला एका सैपाकीण बाईची नेमणूक झाली. लहान सोठ्या कामासाठी एक नोकर ठेवण्यात आला. देवळाची म्हणून जी थोडी शेत जमीन होती तिच्या वरच्या उत्पन्नातून सर्व खर्च काढायचे ठरले.

काही दिवस धर्मशाळेची व्यवस्था उत्तम राहिली. धर्मशाळा गावापासून थोडी दूर होती. म्हणून प्रवासी लोकांशिवाय गावातल्या कोणी मनुष्य धर्मशाळेत येत नसे. प्रवासी धर्मशाळेत जेवून शोषण व उजाडल्यावर अस्पापच्या कामाला निघून जात. प्रवास्यात कोणी श्रीमंत बसे, तो धर्मशाळेच्या नोकर-वर्गाला थोडे फार इनाम देई

परंतु त्यामुळे नोकरवर्गाला प्रवास्याकडून **■** उकळण्याची संवय पटू लागली. त्यांनी सर्व यांत्रिकांकडून हप्त्याने पैसे भागायला सुरवात केली. जे लोक पैसे देत नसत त्यांना धर्मशाळेत पाय ठेवायला सुद्धा ते परवानगी देत नसत. यांत्रिक लोकांनी धर्मशाळेत पाऊल टाकताच नोकार पैसे वसूल करी **■** शैशकीण बाई पैसे घेतल्या शिवाय जेवायला बाहीत नसत आणि कारकून प्रोपायला जाया देत नसे. अशा तऱ्हेने धर्मशाळा एक खनाकळ झाली.

एकदा एक नोकर गोपाळपूरच्या वाढेवर गोविंदपूरला आला आणि त्याने धर्मशाळेत उतरण्याचा विचार केला. परंतु त्याच्या **■** पुरेसे पैसे नव्हते. म्हणून धर्मशाळेत **■** पाऊल ठेवता आले नाही त्याला रावभर उपाशी एका सादरखाली शोपावे लागले आणि दुसऱ्या दिवशी गोपाळपूरला

मन्यावर त्यांना ती गोष्ट आपल्या मित्र-मंडळीस सांगितली

तेव्हा तेथे कणव मामका एका तरुणाने ते सर्व ऐकून घेऊन धर्मशास्त्राच्या नोकरीची चांगली खांड मोडण्याचे ठरविले तो आपल्या एका नोकरीला बरोबर घेऊन राखी मक्काच्या घेऊन गोविंदपूरच्या धर्मशास्त्राच्या आला धर्मशास्त्राच्या येण्यापूर्वी त्याने आपल्या नोकरीला सांगून ठरविले होते की गोविंदपूरच्या जाऊन धर्मशास्त्राच्या गोविंदपूरच्या राजाचा महुणा घेऊन उतरला अगत्याच त्याने सांगिते.

केशव धर्मशास्त्राच्या ठरविले पावतात धर्मशास्त्राच्या नोकरी त्याला म्हणाला—“साहेब,

होईल”

केशवने बहिन्या भाषणाचा अनितय करून म्हटले—“होय होय, मी एकटाच आहे. असे म्हणत तो धर्मशास्त्राच्या गिरला.

जेवणाच्या जागी मेषाक्षीण बार्ड पाले माहून सदांना जेवण वाडीत होत्या. केशवना पाहून तो म्हणाला—“तसे रा, सदांरोबर भागले वाढते.”

“मला सर्वे भावते. मी सर्व खातो, पाळजी एक नका. असे म्हणत मेषाक्षीण बार्ड पाले पालावर बसला.

मेषाक्षीण बार्ड एकदा बोरवली—“अहो, उठा पानावरून! हे पान तुमच्यासाठी तळले वाढत. पण केशवने तिकडे दुर्लक्ष केले

“अहो आजो! त्याला वसू रा. त्याला एकायला येत नाहीये दिवने आहे बहिरा असेल.” सायला कसकस इतर लोक म्हणाले त्यांनी निचा बसल्या पानावरून कोणाला उठून जावण एक फार मोठे पाय आहे, अगदीसोय समजावून सांगितले. मेषाक्षीणला गप्प बसावे लागले.

केशवने पोटभर खाऊन घेतले व कारकुनाला म्हणाला—“माझ्यासाठी नोकरीच्या विद्याना काय घातला आहे?”

काद.

मऊ शिवरीच्या कायमाचा विद्याना मला हवा. केशव म्हणाला.

ने ऐकून कारकुन बाहेर येऊन नोकरीला म्हणाला—“या बहिन्याला मला वाढत काद रे! याला वाढते बाहे. ही याच्या बापाचा इस्टट आहे.”

दोघ भात जाऊन पडतात तर केशव दुसऱ्यासाठी घालून ठरवल्या विद्यान्यावर घोरत पडला होता

नोकरीने मेषाक्षीण हातचुन उठाविले, तेव्हा केशवने आपल्या घरच्या नोकरीला ना बोलं म्या तळेल्या आवासात थोडा रागात म्हणाला—“काय रे तुमी घाड घाली आहे काय?”

“बहिन्याने धर्मशास्त्राबाहेर हो.” कारकुन आवासाताने म्हणाला.

“हा विद्याना पुढे मला शिवरीच्या विद्यान्याची गरज नाही आता.” केशव म्हणाला

“अरे, यांना विद्यान्यावरून आहून धक्के मारून बाहेर काद!” कारकुन म्हणाला, नोकर कारकुनाच्या आजिने केशवशी ओढा-नाण करू लागला तेवढ्यात गावकरी केशवच्या नोकरीबरोबर धर्मशास्त्राच्या येऊन पोचले आणि त्यांनी कारकुनाला विचारले—“मरणाचे महुणे उतरले आहेत म्हण, धर्मशास्त्राच्या कोठे आहेत ते?”

“अहो तुमच्या राजाचा महुणा कोण आहे. देवाला माहीत. पण ट लावत गहा, मी पैस दिले नाहीत म्हणून मला धर्मशास्त्राबाहेर फाजील आहेत.” केशवने पडलेला सर्व प्रकार सांगितला गावकऱ्यांना आश्चर्य वाटले त्यांना इतर प्रवाश्याकडून निघांनी पैस वसूल करण्याचे बलिले त्यांनाच गाव-प्रमुख जमल त्यांनी चवकशी केली तेव्हा कारकुन मेषाक्षीण व नोकर तिथे प्रवाश्यांना बस करत देत होते ते कळले त्यांनी त्या निघांना नोकरीवरून काढले व त्यांना दड बळी आणि त्यापुढे धर्मशास्त्रावर देखरेख ठरवल्याचे काम पाळीपाळीने करू लागले

मूर्ख चोर

एक राहण कोट्यातरी गावाहून आपल्या मावी परत येतला होता. बाहेर सध्याकाळ जाली आणि काळीस पडू लागला. राहण एकटा होता आणि वाटेवर कोणी येणारा जाणारा पण नव्हता. म्हणून तो भीतभीत चालला होता. जवळ जागी चार चोरानी त्याला अडवले आणि त्याच्याजवळ ते काही असत ते मुकादमाने द्यायला सांगितले.

आहणाजवळ सोन्याची अंगठी आणि पन्हातला सोन्याचा एक तार होता. बोटसे पैसे पण होते. त्याने अडवले काही दिने नाही तर चोर त्याला मारहाण संपार होते.

राहणाने आपली पिंपकी उघडली आणि चोरांना पैसे व सोन्याचे दाखवीत म्हणाला- "चोरीचा माज पोरान्या हाती बायला."

"हा चोरीचा माज आहे?" चोरांनी आश्चर्याने विचारले.

"श्रीव. का? मधुन दोन भेमावर दोनहीन चोर वन्हाडाच्या पुरीत होते. कुसुन पाहिले. तेव्हा माझा हातात हा पैसे आणि दागिने इत म्हणाले- "तू हे वेऊन जा, पण ही पोस्ट कोणाला सांगू नकोस." राहण म्हणाला.

ते ऐकून चोरांनी आहणाजवळचे पैसे येण्याचा विचार सोडला आणि दाखुला भोरी शाहवाणी पोस्ट त्याने गांगिगली होत त्या दाखुला पळत निघाले. निकडे चोर पळाले आणि इकडे आहणाचे दाग काढला.

राजपुरोहिताचे चतुर्थ

सुरेन्द्रनगरच्या राजपुरोहिताचे जाधोजी भट्ट असे होते. त्यांना जवळ लागले तेव्हापासून त्यांनी दरवारात जायचे मोठे वर्धातून एकदा आपला पगार घ्यायला ते जात पुढच्या वल्लभ भट्ट राजपुरोहिताचे बरी

जाधोजी भट्ट सरकारांनी नोकरीतून सेदा- निवृत्त जाला असला तरी दरवाराच्या कामाकर त्याचे लक्ष असे. दररोज वल्लभ भट्ट बरी आल्यावर त्याच्याजवळ दरवाराच्या कामाविषयी विचारपूस करी.

एकदा जाधोजी पुजेला बसला होता त्यात वेळी वल्लभ भट्टाने धरो येऊन राज- कुमार राज्याचे वाट करणार असल्याचे समजितले. त्या राज्यात दोन शहरे व वारा गावे होती. सुरेन्द्रनगर व बुडानगर नावाची दोन नगरे होती. दोघां राजकुमारांची नावे अन्जना अजनीमह आणि सबलसिंह अशी

होती. दोघांना प्रत्येकी एक नगर व गावे वाटचाला येण्यासारखी होती. परंतु प्रत्येक सुरेन्द्रनगराचाच भट्ट धरून बसला. म्हणून वाटे करण्याचे मध्येच थांबले. जाधोजी भट्ट पूजा सपताच विचार त्यागला. त्याच्या मनात अजुनमिहाला सुरेन्द्र नगर मिळावे असे होते. त्याने मनाशी धरून टाकले की मोठ्या राजकुमाराला सुरेन्द्रनगर देवून दुसऱ्या राजकुमाराला बुडानगर देववायचे.

दुसऱ्या दिवशी जाधोजी भट्ट दरवारात गेला. जाधोजीला एकाएकी दरवारात आल्या पाहून सर्व दरवारी चकित झाले. एका खोलीत राजकुमार बोलत असले होते. जाधोजी तेथे गेला.

"आपण येथे येण्याची तमदी कशासाठी घेतली? निरोप पाठविला असतात तर आम्ही आपल्या सेवेला उपस्थित झालो

असतो. विनाकारण आपल्याला इतके कष्ट सहन करावे लागले." दोघे राजकुमार म्हणाले.

"बाळांनो, तुम्ही दोघे राज्याची वांटणी करून घेत असल्याचे मी ऐकले म्हणून तुम्हां दोघांना आशीर्वाद द्यावा, या हेतूने आलो होतो." जाधोजी भट्ट म्हणाला.

"वांटे कसे करायचे ? नाही ठरले. मी मोठा आहे. म्हणून माझे म्हणणे आहे की निवड करण्याचा अधिकार प्रथम मला मिळावा. परंतु सबलसिंहाने म्हणणे निराळे आहे. तो म्हणतो की तो लहान आहे म्हणूनच त्याला निवड करण्याचा अधिकार प्रथम मिळायला हवा. आता आपण आला आहो, ? बरेच झाले. आता आपणच

"ते मी कसे काय सांगू बूवा? तुम्ही दोघे मला दोन्ही डोळ्यांसारखे आहां. याशिवाय तुमच्या राज्यकारभाराच्या कामात माझे मुलीच लक्ष नाही. मी त्या बाबतीत विचारमुढा करायचे सोडले आहे." जाधोजी भट्ट म्हणाला.

"म्हणूनच तर आपण म्हणाल ते आम्हांला मान्य आहे. आपण म्हणाल तसे आम्ही करू आम्हाला आपला पूर्ण विश्वास आहे." दोघे राजकुमार म्हणाले.

"मी तुम्हाला एक गोष्ट सांगतो. ऐका. प्राचीन काळी एका ऋषीकडे दोघे शिष्य होते. त्यांनी बारा वर्षे आपल्या गुरुकडे

कला श्रवणत घेतल्या. त्यांनी स्वगृही जाण्याची गुरूची परवानगी मागितली. त्यावेळी गुरूने अग्निकुंडातून थोडेसे भस्म घेऊन थोडे थोडे प्रत्येक शिष्याच्या हातात ठेवले. एकाने ते गिळले. दुसऱ्याने ते फेकून दिले. ज्याने ते गिळले तो एक मोठा विद्वान पंडित निघाला आणि आयुष्यभर सुखी झाला आणि दुसरा मंदबुद्धी व गुरूनिंदक निघाला. तशी तुम्ही माझी निंदा करणार नसाल तर मी तुम्हाला एक युक्ती सांगतो." जाधोजी भट्ट म्हणाला.

दोघांनी दुसऱ्या दिवशी राजपुरोहिताच्या सूचनेप्रमाणे वांटणी करून मान्य केले. त्यानंतर जाधोजी भट्टाने परी घेऊन अर्जुनसिंहाच्या नावी एक चिट्ठी "तू यागव्या शिष्यासारखा वाग. तू हितच होईल." लिहून पाठविली.

दुसऱ्या दिवशी जाधोजी राजबादशात आला त्याच्याबरोबर दोघे राजकुमार एका खोलीत गेले. जाधोजी भट्टाने दोन चिट्ठा

दाखविल्या आणि म्हणाला-"या चिट्ठ्यात मी सुरेन्द्रनगर व चूडानगर नावे लिहून ठेवली आहेत. तुम्ही दोघे एकेक चिट्ठी उचला. ज्याला ज्या नगराचा कागद मिळेल ते नगर सहा गावे मिळतील."

अर्जुनसिंहाने चटविषी एक चिट्ठी उचलली व ती उघडून पाहल्याशिवाय तोंडात टाकली व गिळूनपण टाकली.

सबलसिंहाने नकित होऊन विचारले-"तू कोणते नाव लिहिले आहे हे नाही पाहिलेस."

"त्यात ? तुम्हा चिट्ठीत जे नगर लिहिले असेल ते तू घे दुसरे मी घेईन." अर्जुनसिंह म्हणाला.

सबलसिंहाने आपली चिट्ठी उघडून पाहिली. चिट्ठीत चूडानगर गाव लिहिले होते. अशातूनही विनवोभाट राज्याची वांटणी झाली. आजपर्यंत सुरेन्द्रनगरचे लोक ही गोष्ट सांगून हंसतात. राजपुरोहिताने दोन्ही चिट्ठांवर "चूडानगर" लिहून सबलसिंहाला फसविले.

संपादकांचा मालिक

एकदा एतः संस्थानिक आपल्या एका सरदाराच्या घरी भेजवलीला भेता. संस्थानिकाक दररोज नवनवीन पेशेवाले खाण्याचें संस्थे होती. तो आपल्या संपत्तीकडून काही तरी नवीन पेशेवाले तयार करवी त्याच्याकडे एकदा एका सरदाराच्या घरी जा भेजवलीला भेता. तो आपल्या संपत्तीकडून काही तरी नवीन पेशेवाले तयार करवी त्याच्याकडे एकदा एका सरदाराच्या घरी जा भेजवलीला भेता.

“तुलच्चा भ्रष्टा सेवाक्षी सामन्त्या राजवाच्यातल्या सेवाकारात राहण्याची लायकी भगवंता आहे. त्यांचा माझाचराचा वाटवा” मंत्र्यानिफ मरदाराला म्हणाला व सेवात्याला पेंडल राजदार्यात आला त्या सेवात्याची पत्नी वरमत्ता पत्नीम नुक्ता मुक्ता जल्म्या इत्यादी मोठी रयकम आणण फुला धालयती त्या अमे मंत्र्यानिफाला वाटते काही कारण वराच्याच सेवाकारात गुधारणा लायी होती. म्हणून मंत्र्यानिफाने त्या मंत्र्यात्याला पत्नी व भगवंत गुधारणमुक्ता केला.

[illegible]

“मी तुम्हा संपत्ती नष्टून जमने द्या. संपत्तीसाठी मातृक जमने नष्टते तुम्हा पगार वाढवता ही माझीच तुक धरणा।” अश पावून त्या दिवसापासून संस्थानिकांनी त्या संपत्तीसाठी पगार कमी केला.

पुनर्जागर

का प्राचीनकाळातील गोष्ट आहे. माथवी
नामक गावावरून एक तलाव होता.
उन्हाळ्याच्या दिवसात मुद्दा तलावात
भरपूर पाणी असे. ~~तलावात~~ शेतांना,
गुरांना व लोकांना त्याच तलावाच्या
पाण्याचा प्रयत्न होता.

त्या तलावाच्या उसरेंला गावांमै स्मशान
होतै त्या स्मशानांत ~~असा~~ ~~आसा~~ लोकांचा
अंत्यसंस्कार जाता होता ते सवें भुतै होऊन
त्या तलावाच्या आंध्याला राहतात, असा
गावांतल्या लोकांचा समज होता म्हणुन
लोक त्याला भूताचा तलाव म्हणत. असा
तऱ्हेने तो तलाव जिवंत माणसानाच लव्हे
तर मृत ~~आत्म्यांचा~~ मुद्दा उपयोगी वाटत
असे. काळोमि पडल्यानंतर एकहि गावकरी
त्या तलावाच्या वाजला जात नसे.

गावतला कोणी दुष्ट मनुष्य परे तेव्हा
लोक म्हणत की भनांनी न्याला रड दिला

आणि आपला पोटा कासमधी टक्कली
भले वागण्या औसाना घास देत नाहीत
असे समजून लोक मनास समाधान
पावून धरत.

त्या गावी मारोच नावाचा एक विक्षिप्त
मनुष्य रहात असे. त्याची बायको फार
सुंदर होती. मनुष्याने बायकोवर फार प्रेम
होले. तो काही कामधंदा करीत नसे.
त्याची बायकोच वाही तरी काम नाकन
दोघांच्या पोटापाण्यापुरते मितवी.

गाही दिवसांनी मारीचची वायको
आजारी पडून भेली व मारीच बेशुद्ध होऊन
पडला. त्या बेशुद्धावस्थेत त्याला स्वप्न पडले
की कित्येक भुते त्याच्या वायकोला ओढून
तलावाकडे नेत आहेत

मारीच शृङ्गीवर आल्या तत्पर वायकोच्या नावाने हाका मारीत तळावाकडे पळू लागला ते पाहून गावकऱ्यांना वाटले की

त्याला वेड तरी लागले असावे की त्याच्या मानेवर भूत बसले असावे.

त्यामुळे मारीचच्या बायकोला स्मशानात घेऊन जाऊन तिचा अंत्यविधि उरकून घ्यायला खोळंबा माला. कारण मारीच म्हणाला—“माझी बायको मेली नाही, जिवंत आहे, तिला जाळू नका.” तो आपले डोक्याचे केस पिंजाऊन उपटू लागला आणि वेडभासारखा मोठमोठाने ओरडू लागला. लोकांना त्याची कीव येई. परंतु त्याला खरोखरी मतिभ्रम होता.

पुढे मारीचला वेडच लागले. कांशी बाई समोर येई तेव्हा तो समोर जाऊन तिचा चेहरा जवळून पाहू की त्याचीच बायको तर नाही? परंतु पुरुषांना पाहू तेव्हा

खरे सांगा! मावकरी त्याच्या समोर पायला भीत. तो मेल्यावर नक्कीच भूत होऊन कोणाच्यातरी मानगुटीला बसणार अशी दहशत गावकऱ्यांना बसली.

काही लोकांनी मांत्रिकाला बोलावून मारीचचा काहीतरी इलाज केला पाहिजे, असे मुचविले. परंतु काही लोकांनी दुसरी एक कादली की असे केल्यास भूत शमावतील आणि गावावर स्वारी करतील. म्हणून उगाच जीव घालणे राहणपणाचे होणार नाही.

मारीच स्वार्णविणे सोडून तलावानजीक स्मशानात हिडू फिरू लागला. जागो

त्याच्या चारीबाजूला कोव्हेकुची होत. ऊन पाऊन, काही असो, तो स्मशानातून बाहेर निघत नसे. तेथेच सोपे.

एकदा मारीचला एक विचित्र दृश्य दिसले. तलावानून एकदम कित्येक विचित्र विचित्र आकृती बाहेर निघून आरडाओरडा करू लागल्या. सर्व भूत असावीत असा दृष्टीस पडत त्याची बायको नक्कीच असेल विचार करून तो बायकोचे नाव घेऊन मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

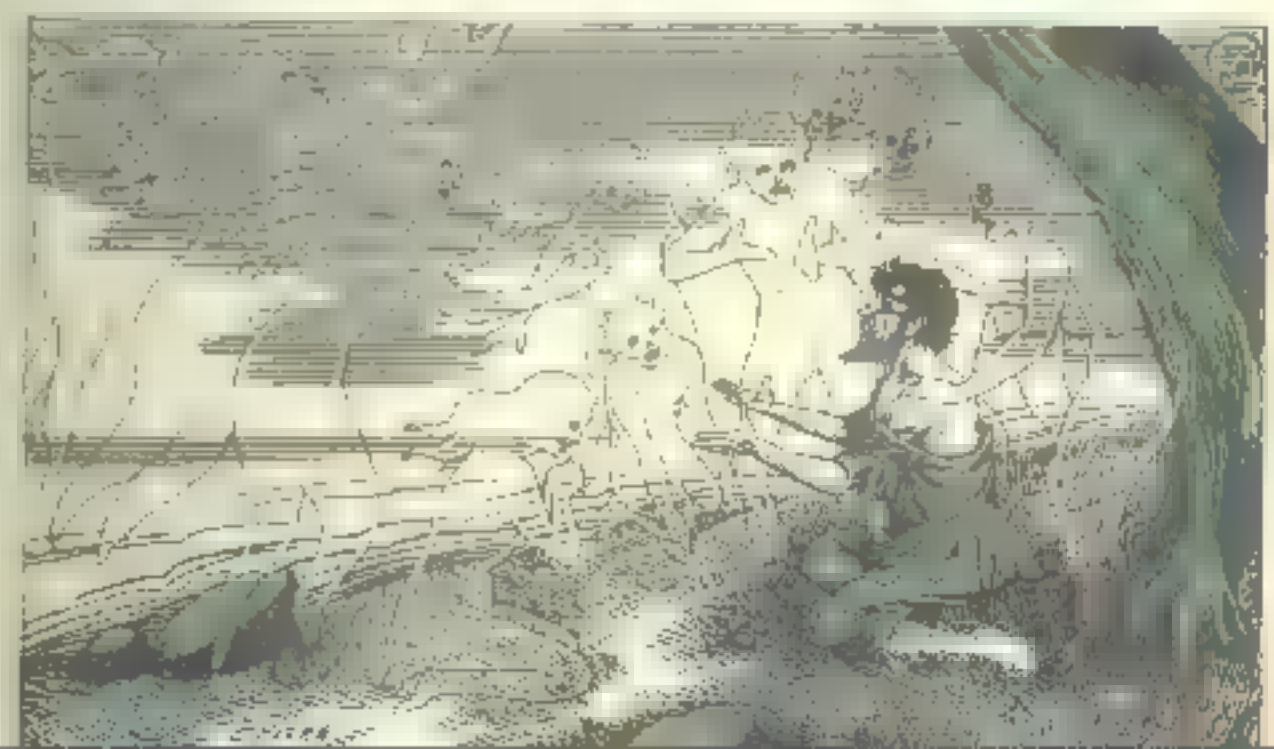
मारीचचे ओरडणे ऐकून काही भूत त्याच्याजवळ आली. मारीचने भुताना विचारले—“काय हो, तुम्हीच नाही का.

माझ्या बायकोला उचलून घेऊन गेलात? लवकर दाखवा तिला. मी तुमच्या वाटेला कधी गेलो का?”

“आम्ही तुमचा बायकोला उचलून घेऊन गेलो, खरे आहे. पण आम्ही आपले कर्तव्य पालन केले आहे. परंतु तुम्ही बायको दोन दिवसांपूर्वी गुन्हा मेली. आता तुम्हा कसे दाखविता येईल?” भुतांनी उत्तर दिले.

“बोवता आहां तुम्ही. कोणी अशा गप्पांवर विश्वास तरी करील का? भूते कधी मरतात का?” मारीचने रागाने विचारले.

“आम्हांला मुदा मरण येते. आपल्या बायकोसाठी रडून रडून किती वाळून

अशक्त झाला आहेस, तरीच तुझे बायको अशक्त होऊन गेली. आज आम्ही तेनाळ्याच्या आज्ञेप्रमाणे हा तलाव सोडून दुसरीकडे जात आहो. तुझे बायको आमच्यामध्ये नाही. पाहिजे तर तू येऊन पहा." असे म्हणाली.

"तुम्हाला मेल्यानंतर माझी बायको कोठे गेली?" मारीचने विचारले.

याच तलावात माझाच रूप घेऊन तुझे बायको हिंडते आहे. तिला ओळखणे आम्हाला देखील शक्य नाही. आता तूदेखील तिला विसर." असे सांगून सर्व भुले निघून गेली.

"माझी बायको शेटेल की रूप घेऊन रहात असली तरी मी तिला नक्कीच ओळखीन." मारीच म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मारीच गावात गेला. एक जाळे घेऊन मासे पकडू लागला. जाळ्यात सापडलेला प्रत्येक माशा घेऊन तो जवळून ग्याहाळून पाही आणि वाजूला उचलून ठेवी. गावकरी मासे विकत घ्या-

तब्बत गावकऱ्यांनी त्यांना पाहिजे नेवडे मासे उचलून आणि पैसे नेथेच उंचून निघून गेले. दररोज संध्याकाळपर्यंत माशांची राम मधून जाई व पैशांची लहानशी राम मधे जमा होई.

परंतु मारीचच्या मनात बायकोला नेट-ण्यानी टक्का उडोण्यात जमोच होतो. मासे पकटण्याचे जाळे दररोज निविघण्याने चालू राही. मासे पाहण्यात व त्यात त्याची बायको जाधण्यात वेळ वाढत होई हे त्याच्या मनात आणुन्याचा बोट येण्याएवजी तो निमिस्ताने कामात मग होऊन जाई आणि हळूहळू त्याचे बड पार नाहीसे झाले.

गावकऱ्यांना मारीच नुषारला असल्या-सरखे धाडू लागले. त्यानेच तलावातल्या भुतांना पळवून लावले, असे गावकरी म्हणू लागले. हळूहळू 'भुतांचा तलाव' हे नाव जाऊन त्याला 'माशांचा तलाव' हे नाव मिळाले.

युधिष्ठिराने मने म्हणाला—'माझ्या भागाने पाहिल्या आता अज्ञान-बायला आपण म्हणता? या एक वर्णाने आपल्याला राखण्यात येथे सायबांगरी बालगरी पाहिले.'

अर्जुन म्हणाला—'पाहिले आहे. मला प्रथमतः जीवाणे नवरंगत मळत गेल्या यमधर कुंभी मरणात अर्जुना दयाही देत मुक्ती व संपन्न शरीर बायको सांगण्याही देणाने आपल्याला निभेवपणे अज्ञानबायला वडेस हाकळण्यात येतानेच आहे. यत आहे म्हणून अज्ञानबायला बायल्याही प्रचारन सकट वणत नाही.'

"मला देवाचा राजा विराट पार खळ खेळून करमणूक करेन. कोणी चमोव्हा पुरव्य आहे आपण त्याच्या पदरी

मने नवेवण नोकरी करे या पण माझी सांगली या बायला म्हणता? युधिष्ठिराने विचारले.

ते एकमेकांजून बोला देवी हाऊन म्हणाला—'दादा! आपल्याला सांगली ही नोकरी करायला येथली वाटणाने नाही. पण कधी कोणाची सेवा आपल्याचा प्रसंग तुम्हावर आला नाही. मग शिराटावर व शोणती नोकरी करणार?'

तेव्हा युधिष्ठिर म्हणाला—'मी वास्तव बघ घाबरून नसून याच नावाने विराट राजाच्या समेत नोकरी घेतलीन मी राजा. मला य दग्दारी सर्वांची सांगण्याचा खळ खेळून करमणूक करेन. कोणी विचारले की तू पूर्वी बाय करीत होनास

तर मी युधिष्ठिराचा मित्र असं मांगन." अगो सांगून युधिष्ठिराने भीमाला विचारले-"भीमा! तू विराटाच्या दग्याची काणत्या तन्नेची नोकरी करणार?"

"मला उत्तम संपादक करता येतो मी बल्कल या नावाने संपादकाची नोकरी पत्करून विराट राजाला पत्र पत्रांचे तयार करून वाढीन. कोणत्याही प्रकारचे कुन्हाड कोयता वगैरे हत्यार तेतल्याशिवाय लाकडे फोडून राजाला चकित करून सोडीन. राजाच्या कारमणुकीसाठी कुमतीचे कार्यक्रम ठेवून मोठ मोठ्या पहिल्यानांची शट मऊ करीन. कोणी विचारलेच की तू कोठला व काय करीत होतास तर मांगेन की मी

असे मला कोणी ओळखणार नाही. या मोष्टीची काळजी वाळगीन."

अर्जुनाचा प्रश्न जवळ जवळ सुटल्या-सारखा होता. अर्जुनाने त्याला नपुंसक होण्याचा दिला होता इशारे अज्ञात-वासात तो शाय भोयण्यास सुचविले होते अर्जुन म्हणाला-"मी वृहन्नला नावाने विराटाच्या अतःपुरात एक विचित्र वेष्ट धारण करून प्रवेश करीन मी पुरुष आहे की स्त्री हे कळणारच नाही मी अत पुगतीस स्त्रियांना नृत्य नगीत शिक्षा शिष्यकीन. माझा परिचय विचारला तर मी द्रोपदीची सेवा करीत असे असे सांगेन."

नंतर मुकुल म्हणाला-"मी योगिक नावाने विराटाच्या अश्वशालेत राहून त्याच्या घोड्यांना उत्तम शिक्षण देईन मी अश्वयिरोत अश्वचिकित्सेत निष्ठात आहे. आपल्याला माहीतच आहे. मी पूर्वी युधिष्ठिराच्या अश्वशालेवर एक अधिकारी होतो. आपला परिचय देईन.

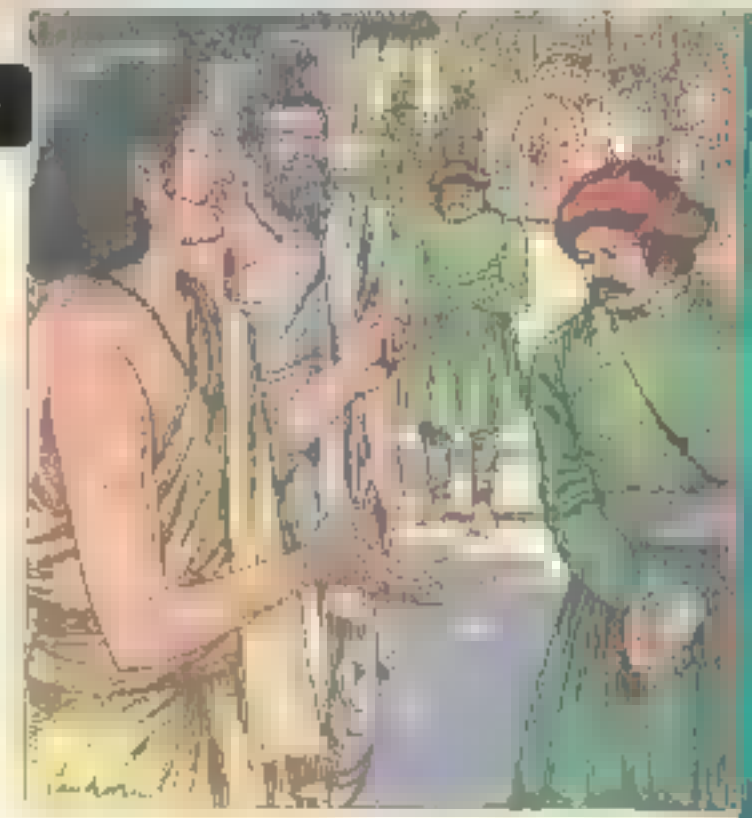
शेवटी सहदेव म्हणाला-"मी संतिपाल ना नावाने विराट राजाच्या गोशालेत नोकरी करीन मला गाईच्या आजारांचो निव्या वासरांचा वाढ कमी होईल याची उत्तम माहिती आहे- तेव्हा हे काम मी सहजी करू शकेन." सहदेव म्हणाला.

विराटाने त्यांना जितके राजसंहारा प्रसूनही स्वतःची कामे आपणवून घेतली होती, परंतु दुसऱ्याच्या पदरी तिला नोकरी करवी लागणार. गोष्टीस त्याचे मन तयार होईना.

परंतु मूज द्रोपदी म्हणाली-"तुम्ही माझ्या विषयी इनफी काळजी करण्याचे कारणच काय? सैरंध्री नावाने अन्य दासीच्या वरोवर अतःपुरात काम करीन मी राजधरण्यातल्या स्त्रियांची येणीफणी करीन. सुदेष्णा राणीच्या कोणी ओळखणार नाही तद्दृष्टीने माझ्याकडे पाहणार नाही.

अज्ञात तन्नेने धाकट्या मार्कंडाविषयी द्रोपदीविषयी युधिष्ठिराची काळजी कमी झाली व मनाला थोडे हलके वाटले त्यांनी धौम्य मुनींना व इतर सूत आदी नोकरीनात द्रुपद राजाच्या आश्रयाला एक वपे भर जाऊन राहण्यास मानितले काही लोक झालेला गेले.

धौम्य ऋषी पांडवांना जशीर्वाद देऊन निघाले नंतर इतर लोक निरोप घेऊन निघाले. त्यानंतर पंधपाडव द्रोपदी सह टेंतवन सोडून पायी श्रवाम करीत मन्थ्य देशात पोचले. तो देश दग्याने देशाच्या उत्तरेस, पांचाळ देशाच्या

दक्षिणेंस व शरसेन देशाच्या मध्यभागी होता.

द्रोपदी पायी चालून अगदी दमून गेली ती म्हणाली-"आपण राजधानी पासून दूर कोठे तरी गंतान आहो. विराट नगरापर्यंत पोचत जाण्याची अंगाल पावेली तरी शक्ती उरली नाही. ही रात्र आपण येथेच जाडाखाली काढू या."

परंतु युधिष्ठिर अर्जुनाला म्हणाला-"तू द्रोपदीला आश्रय वसवून घेऊन चल. आपण कोठे ही थांबता विराट नगरीत पोचले पाहिजे." त्याप्रमाणे अर्जुनाने द्रोपदीला उचलून घेतले व ते विराट नगरी येऊन पोचले.

धर्यावर हात मारून गाविकांनी विवाह केला. कारण ती गावात जाण धाक्याचे होते. अनेकांच्या गांडीस धनुष्याची खाली हाता म्हाभने अर्जनाच्या घरदाराने लपवून ठेवण्यालायक जागा साधायला यशिष्ठिराने मागितले.

अर्जुनाने कारीवाजला एकदा नजर फिरवून पाहिली. त्याला एका जागी स्मृता. तात एक शमी वृक्ष दिमला त्या वाजुदा कोणी फिरकत दिसील नव्हते. म्हणून त्या शमी वृक्षाच्या वाट पानाच्या आड त्याने शस्त्रे ठेवण्याचे ठरविले.

पांडवांनी आपले धनुष्यबाण खाली व त्याच्या धाक्या तळवारी ठेवून इतर

सगळे हितात नशीब व आचारावर लक्ष ठेवून मुला वाजुदा जागे वरून वरुन वरुन जात राहिले. त्यांच्या उर पाक घेत होते.

प्रति साडेचिह्न नले असताना कदाचित गावळच्यामा दिसले म्हणून पाउख त्यांना म्हणजे आमची आई ऐसी वर्षाची म्हायती होती म्हणून आम्ही कुलधर्मावरून निज श्वर आश्वर रागून यकळ

मार्गाने व विराट नगराच्या दिशेने मागे जाणारे त्यांना आपसात शालताभा तम्भराविषयी जणेशी माग अनुकरी जय, जयते विजय जयतेने व जयदुल अशी

विराट नगराच्या वाटवर युधिष्ठिराने दुसरे स्मरण करत तिचे स्तवन केले व म्हणाला- "आम्ही तुझ्या आभयाला भाडो. तुचे आमचे रक्षण कर." देवी आपल्या दिव्य रूपान दर्शन देऊन म्हणाली- "तुम्ही लवकरच विजयी व्हाल." अना आर्जोबाद देऊन देवी अंतर्धान पावली.

त्यानंतर युधिष्ठिराने नदीन स्नान केले. हात जोडून धर्मदेवते स्मरण केले आणि म्हणाला- "यक्षरूपे तुम्ही मला व

मागत आहे

तुमच्या क्षणात युधिष्ठिराचा वेप पालटला. त्याच्या हातान एक कमंडलू आले. त्याची वस्त्र भगवा हाती घेतला वेप पालटण्यास सुरुवात. सर्वे वस्त्रे उपस्थित झाल्या. त्यांनी हाच्या असलेल्या शस्त्रे लवकर घेतल्या आणि वेप पालटून तयार झाले.

युधिष्ठिराने पागे आपल्या परध्यास्य एका पदगाला बांधून त्याला विराट राजाच्या मभने प्रतिवेप घालून कसत प्रवेश केला. यक्षिण्यात तो यक्षिण्याच्या ब्रह्मचार्याचे तळ पाहून विराट राजा शक्ति झाला.

युधिष्ठिर विराट राजाला म्हणाला- "महाराज! मी आपले सर्वेसा पालवून लष्करी जाते. माझे कळ आपल्या पदरी पहावे. मला मी वेप घेऊन पोधी आहे व माझे मला कळ आहे मी पूर्वी युधिष्ठिराच्या भव हाता घेतात मी कधी यक्षिण्याच्या हात घेते तर कधी व. माझ्याकडून व काही मागत नसत. आपण माझ्या उर वर त्याच व्यवहार करावा."

व एकदा विराट म्हणाला- माझ्या दृष्ट्यायत किद्या कुटुंबात तुझ्याला पोणी सदव्यवहार केला नाही तर ती त्याला शिवत इत व्हाते. पोणी तुझ्याकडून धन किद्या प्राप्त नसितले व मला माग, मी त्याला देते.

काही तरी पुरतो माग.

ते एकूच विष्णू म्हणाला—“अरे बाळू काळजी करण्य़ासारखे काहीच नाही. तू शिवपंचाक्षरी मंत्र पाच लाख वेळां म्हणून पार्वती व परमेश्वर म्हणजे तुझे आईवडील यांना तीनदा प्रदक्षिणा घाल, म्हणजे तुम्हा तीर्थदर्शनाची व पृथ्वीप्रदक्षिणेची कळप्राप्ती होईल.”

लक्ष्मीगणपति ते ऐकून फार खूप झाला. त्याला त्याच स्नान वेळेला इर्भासनावर बसून त्याच्या प्रातःशय्या कडून नगर शिवपंचाक्षरी मंत्राचा जप सुरू केला.

तिकडे कुमारस्वामी मयूर वाहनावर बसून पहिल्याच तीर्थक्षेत्रात पोचणार एवढ्यात त्याला लक्ष्मीगणपती तीर्थस्नान करून पुढल्या तीर्थ क्षेत्राकडे निघालेला दिसला. कुमारस्वामीने ढवळताऊन पाहिले. बाळूत उंदराच्या पावलांच्या स्पष्ट दिसल्या. त्याने जवळपासच्या लोकांना विचारले—“काय हो, येथे कोणी ‘वक्रतुंड महाकाय’ देरपोटचा, गिड्डा उंदरावर बसून स्नानाला आला होना का आणि तो स्नान करून गेला का?”

“होय हो आतां आतांच गेल्या तो पहा, दूर अजून जाताना दिसतो आहे कोणी मोठा गुप्पवाज दिसतो आम्हा नवीना

सज्जत वगैरे.

“वा रे वा! गिड्ड्याचे कायपण कमाल केली आहे? येथे फार वेळ स्नान करीत बसण्यात बघ नाही. पुढे निघून गेले पाहिजे.” असे म्हणत कुमारस्वामी त्या क्षेत्रात तीर्थ स्नान व दर्शनादि केल्याशिवाय दुसऱ्या तीर्थ क्षेत्रात निघून गेला. परंतु तेथे पोचल्यावर कळले की तेथून स्नान करून लक्ष्मीगणपती पुढल्या तीर्थक्षेत्री निघून गेला आहे.

प्रत्येक तीर्थक्षेत्रात कुमारस्वामीला बान अनुभव तो कोणत्याही तीर्थक्षेत्रात स्नान, दर्शनादि केल्याशिवाय फक्त पृथ्वी-प्रदक्षिणा केल्यास लोकां परत आला.

त्या अवधीत लक्ष्मीगणपतीने शिवपंचाक्षरी मंत्राचा पांच लाख वेळां जप केला आणि पार्वती परमेश्वरांना तीनदा प्रदक्षिणा घालून त्यांच्यासमोर हात जोडून उभा राहिला.

समेत जे लोक उपस्थित होते आपसात बोलू लागले—“हा लक्ष्मीगणपती पृथ्वी-प्रदक्षिणा केल्याशिवाय गणाधीश होणार आहे वादते?”

इतक्यात कुमारस्वामी परत आला आणि पार्वती परमेश्वरांशी म्हणाला—“मी गणाधीश होण्यालायक नाही. गणपतीलाच गणाधीश नेमा.”

उपस्थित प्रसन्न लोकांना व पार्वती परमेश्वरांना ते ऐकून आश्चर्यचकित

लक्ष्मीगणपतीने पार्वतीजवळ तक्रार केली—“आई, पाहिलेस ना, इतक्या थर कसा अन्याय केला आहे तो? कुमार वगैरे मोठा आहे व उंचपण आहे, त्याला मयूरवाहन मिळाले आहे मी आशीच गिड्डा, माझे डोकें व पोटा मोठे आणि मी उंदरावर बसून कशी काय पैज जिकणार?”

तेव्हां पार्वती म्हणाली—“बाळा! तू तुझे मामा विष्णू आहेत ना, त्यांना जाऊन काहीतरी उपाय विचार.” तेव्हां लक्ष्मी गणाधिपती विष्णूकडे गेला आणि चहा-ओढाची गोष्ट सांगून म्हणाला—“मामा! कुमारस्वामीबरोबर शर्मत लावून ती मी जिक जिकेत का? तो केव्हाच पुढे निघून

वाटले. त्यांनी कुमारस्वामीला चकित होऊन तसे विचारण्याचे कारण विचारले-
"तु जसे कां म्हणतो आहेस?"

"मी जगातली सर्व तीर्थक्षेत्रे पाहून आलो. परंतु कोठे तीर्थस्नान केले नाही. कारण प्रत्येक तीर्थक्षेत्रात हा लक्ष्मीगणपती माझ्या आधी पोचून तीर्थस्नान करून पुढे निघून जाताना दिसे. तीर्थस्नान करणाऱ्या इतर लोकांनी मला हेच सांगितले. हा माझ्याहून जास्त बलवान व वेगवान ठरला आहे. हाच रुद्रगणांचा प्रमुख होण्याभायक आहे." कुमारस्वामी म्हणाला.

सभेत उपास्थित व्यक्तींना तेव्हां कोठे शिवपंचाक्षरी जपाचे महत्त्व कळले आणि त्यांनी लक्ष्मीगणपतीला रुद्रगणाधीश कर. प्यास स्वीकृती दिली. गणपतीचा अभिगंक तेव्हांपासून सुरू झाला.

रुद्रगणांनी सर्व पवित्र नद्यांचे पाणी आणले. प्रथम, भूत, गण, गंधर्व, किन्नर, विष्णुरूप, नाग आणि भूलोक वासिवांस निमंत्रणे गेली आणि बृहस्पतीने अभियेकाचा

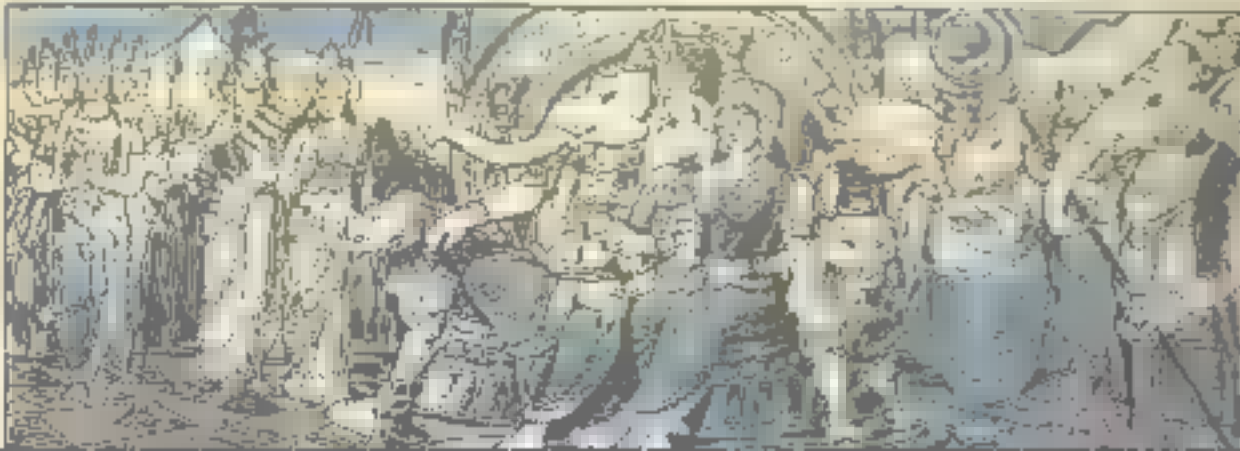
खचित सिंहासनावर बसविण्यात आले आणि त्यांना सर्व गणांवर व त्यांच्या भावांवर अधिकार देण्यात आला. त्यानंतर पार्वती-परमेश्वरांनी अभियेक केला आणि ती गणपतीला म्हणाली-"तू व तुझे भाऊ सर्व मिलून त्रिलोकावर राज्य करा. जे तुमची आराधना करतील त्यांना मदत करीत जा व त्यांच्या कार्याची सिद्धी करा."

तिकडे तारकामुराच्या मरणातून त्यांनी ज्ञानको आपले मुलगे तारकाक्ष कमलाक्ष आणि विद्युन्मती यांना बरोबर घेऊन रसा-वृक्षाला पळून गेली. तेथे शुकानागांच्या सहाय्याने त्यांना सर्व विद्या शिकविल्या आणि लहानाचे मोठे केले.

ही मुले मोठी झाली तेव्हा त्यांना त्यांच्या मातेकडून त्यांच्या पित्याच्या मृत्यूचा वृत्तांत कळला. तेव्हां ते मेरुपर्वतावर जाऊन ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून तपश्चर्या करू लागले.

१२५. कोफुकंजिचे गोपुर

जपान देशातील 'गर' शहरात प्राचीन नगरीत हा पाच मजली गोपुर आहे. सुमारे ५०० वर्षांपूर्वी निर्माण झाला. याचे शिखर आहे व याचा विजेचा भवता लागत नाही. गोपुराची उंची १६५ फूट आहे. तसेच दिसत असलेल्या खरोबराचे नाव "सप्तम" आहे.

176

90

अमरवाणी

न सा सभा यत्र ॥ सन्ति ब्रूया,
ब्रूया न ॥ ये न वर्धन्ति धर्मम्,
धर्मो न वै यत्र च नास्ति सत्यम्,
सत्यम् न ॥ नानु विद्म ।

॥ १ ॥

[जेथे पोहत विचार असणारे ब्रूव नाहीत ती सभाच नव्हे ज्यांना धर्म ॥ ॥ नाही ते ब्रूवच नव्हेत. त्यांच्या अभावात जेव्हा तर ती धर्मच ॥ ॥ (आणि) वाच्य नव्हेत आहे ते सत्यच नव्हे.]

विद्या ददाति विनयम्;
सा चे दविनया ब्रूया,
किं कुर्मम ? कस्य वा वृम ?
गरदायाम् स्व मातरि !

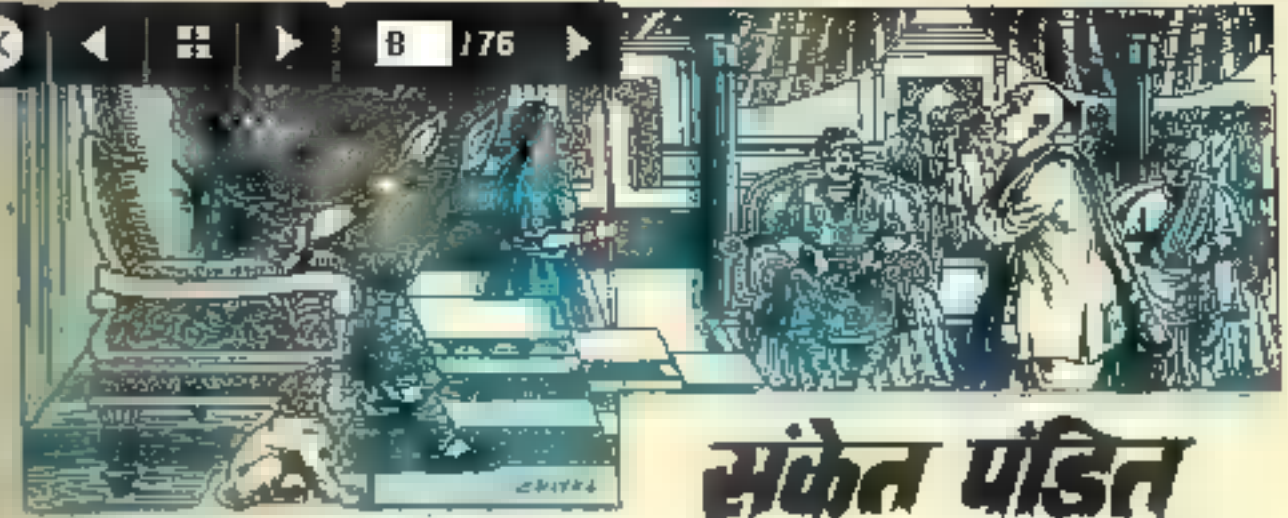
॥ २ ॥

[विद्येने विनय म्हणजे नम्रपणा येतो. विद्येमुळे अविनयपणा (उद्धटपणा किंवा गर्व) उत्पन्न झाल्या तर माझे विषयान करविण्यासारखेच (नाही का) जग कोण काय करणार किंवा कोणकार ?]

राजवत् पुत्रदायाश्च,
स्वामिवन् मित्र बांधवाः,
आचार्यवन सभामध्ये
भाग्यवतं म्रुवंति हि ।

॥ ३ ॥

[जा भाग्यवान असत त्यांच्याशीच नायको व मुले राजा मानून वागतात, संघुमित्र मानक मानून वागतात आणि नभेत त्यांचा आदार गुरुतुल्य होतो.]

संकेत पंडित

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे, कांचीपुरम ॥ 'संकेत पंडित' म्हणून एक पंडित रहात असे. तो सांगे ॥ तसा बाभेपण की मनुष्याने आपले विचार बोलून प्रगट करण्याऐवजी कोणता तरी संकेत करून व्यक्त करावेत.

एकदा तो राजाकडे गेला आणि त्याने ती गोष्ट राजाला सांगितली.

॥ त्या पंडिताची ती सूचना ऐकून मनातल्या मनात झूप हसला ॥ म्हणाला- "पंडितभोष्ट ! आपण ही गोष्ट सांगण्यासाठी इतक्या दुरून येण्याचे काय केलेत. परंतु मी यापूर्वीच एका संकेतशास्त्राला शिव गंगपूर नावाच्या गावी पाठशालेत नेमले आहे."

राजाने चट्टत ती गोष्ट सांगितली होती. कारण त्याने तसा कोणत्या व्यक्तीला नेमले नव्हते. परंतु संकेत पंडिताला ते सारे कायले

॥ तो म्हणाला- "महाराज, आपण फार दूरदर्शी आहा. म्हणून एका पाठशालेत एका संकेत शास्त्राला आपण नेमले आह. लहानपणीच कोणतीही विद्या अधगत करणे सोपे असते. मी त्या संकेतशास्त्राला भेटायला जावे म्हणतो." असे सांगून संकेत पंडित राजाला नमस्कार करून शिवगंगपूरला आप्यासाठी निघाला.

दोन दिवस पायी प्रवास केल्यावर संकेत पंडित शिवगंगपूरला येऊन पोचला. तेथल्या पाठशालेच्या अभिकाऱ्यांनी संकेत पंडिताचा आवश्यक स्वागत सत्कार केला आणि म्हणाले- "पंडित श्रवर आमचे शास्त्रीबुवा तीर्थ यात्रेला गेले आहेत ॥ एका महिन्या-मंतराच परत येऊ शकतील."

"ठीक आहे, काही हरकत नाही. मी इतक्या दुरून येऊन त्यांना भेटल्याशिवाय येतो तर ते बरोबर होणार नाही. म्हणून

मी ते परत येईपर्यंत येथेच राहतो." संकेत पंडित म्हणाला.

पाठशालेच्या अधिकाऱ्यांनी या पंडिताची पीडा टळावी म्हणून तसे उत्तर दिले होते. परंतु तो पंडित पक्का इस्ताव निघालेला पाहून त्यांना दुसरीच युक्ती योजावी लागली. पाठशालेचा एक नोकर होता. त्याचा एक जोळा फुटलेला होता. पाठशालेच्या मुख्य अध्यापकांनी ———— सर्व प्रसंग समजावून सांगून कसे वागायचे हे सांगितले आणि त्याला एका विद्वान शास्त्रीबुवाचा पोशाब देऊन एका कोलीत बसविले. त्याला बजावून सांगून ठेवले की तोंडाने एका शब्दाचाही उच्चार करता कामा नये.

येऊन म्हणाला— "पंडितप्रवर! आमचे संकेत शास्त्री आपली तीर्थयात्रा संपवून काळ रात्रीच परतले. ते समोरच्या खोलीत बसतात. आपणे त्यांना जाऊन भेटावे."

संकेत पंडित आनंदाने शास्त्रीबुवांना जाऊन भेटला. शास्त्रीबुवांना एकच होळा असल्याचे पाहून त्याने आपले एकच एक बोट दाखवून आपणांला एकच होळा आहे का संकेत भाषेत विचारले.

त्याचे उत्तर म्हणून संकेत शास्त्र्याने आपली दोन बोटे दाखविली.

तेव्हा संकेत पंडिताने आपली तीन बोटे दाखविली. तेव्हा संकेत शास्त्र्याने मूठ वळवून त्याला दाखविली.

एक बोट दाखविले.

संकेत शास्त्र्याने ते पाहून आपल्या बाळोड्यातून एक भाकर काढून दाखविली.

तो पाहून आनंदाने संकेत पंडिताने बादरपूर्वक संकेत शास्त्र्यांना नमस्कार केला आणि खोलीबाहेर आला.

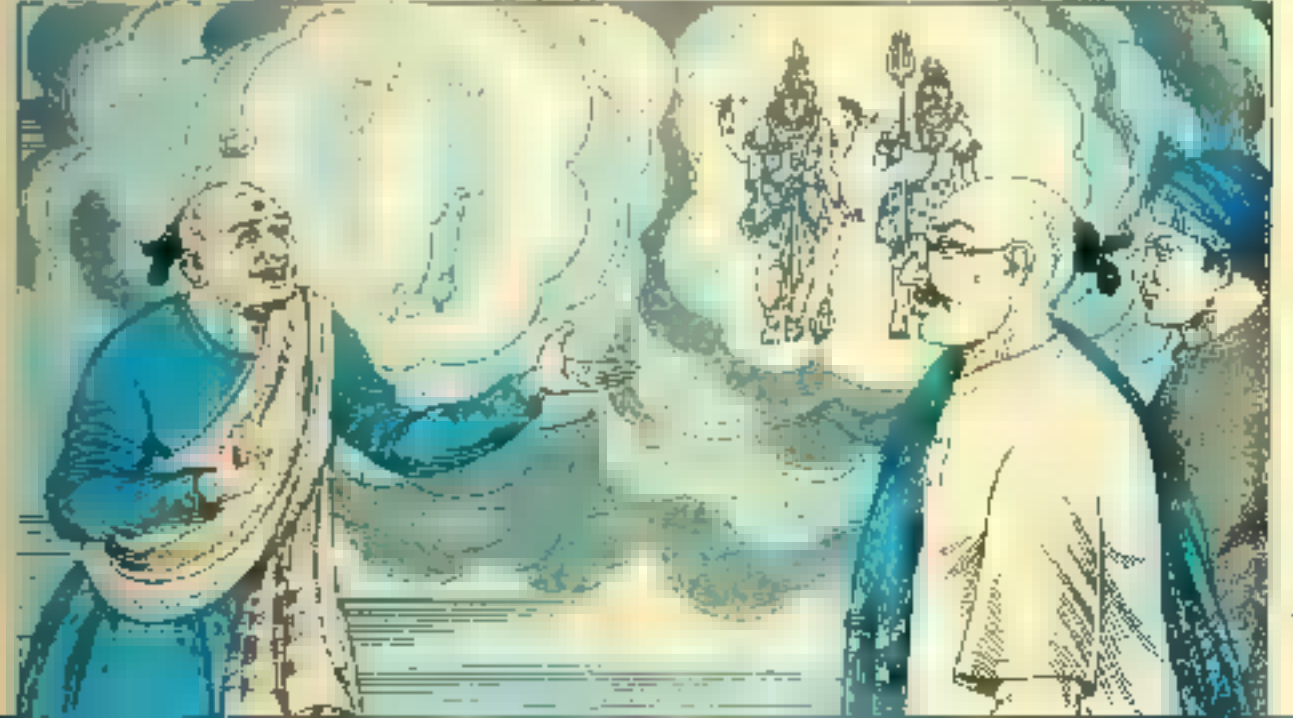
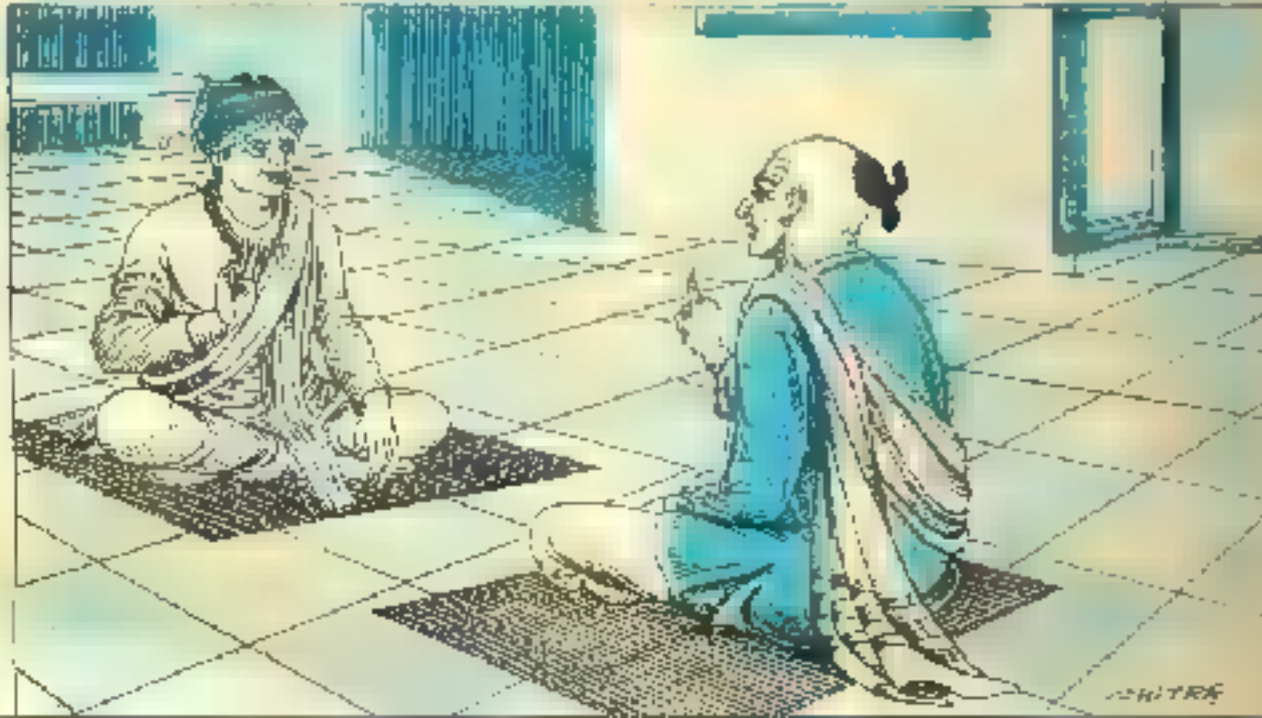
खोलीबाहेर पाठशालेचे मुख्याध्यापक आपल्या सहकाऱ्यांबरोबर संकेत शास्त्र्यांची वाट पहात होते. त्यांनी संकेत पंडिताला "शास्त्री बुवांशी बोलणे झाले का?" विचारले.

संकेत पंडित म्हणाला— "आपले शास्त्री-बुवा संकेत ———— पारंगत आहेत. ■ फार मोठे तत्त्ववेत्ते आहेत. मी त्यांना

ईश्वर एक आहे हे सांगण्यासाठी एक बोट दाखविले. त्यांनी मला दोन बोटे दाखवून ईश्वर एक असला तरी त्याची शिव-केशव अशी दोन रूपे असल्याचे त्यांनी सांगितले. तेव्हा मी त्यांनी तीन बोटे दाखवून ब्रह्मा, विष्णू व महेश्वर अशी ईश्वराची तीन रूपे असल्याचे सुचविले. पण त्यांनी आपली मूठ वळवून ते विमूर्ती एकच असल्याचे सुचविले.

"त्यानंतर ईश्वर फार दयाळू आहे ■ त्याने मानवांसाठी कितीक फळांची सृष्टी केली आहे हे दाखविण्यासाठी मी एक फळ दाखविले.

"परंतु ते फार मोठे तत्त्ववेत्ते आहेत. त्यांनी आपल्या जवळची एक भाकरी मला दाखवून सुचविले की देवाने मनुष्य प्राण्या-

साठी अन्नपाण्याची कायमची व्यवस्था करून ठेवली आहे. बोर हे देवाने दिले व भाकरी देवाच्या कृपेने मानवाने स्वयंमाने मिळविली. केवढे तत्त्वज्ञान भरले आहे या संकेतात ?”

संकेत पंडिताने वरील गोष्टी सांगितल्या व त्याच्या मनाचे समाधान झाल्याचे सांगून निघून गेला.

त्यानंतर पाठशालेच्या मुख्याध्यापकांनी आपल्या नोकराला बोलावून विचारले— “काम रे! सांकेतिक भाषेत संकेत पंडिताने काय विचारले आणि तू कोणते उत्तर दिलेस ?”

नोकर म्हणाला—“तो पंडित मला वस्ताद दिसला मला. त्याने माझी थंडा उडविण्यासाठी खोलीत पाऊल टाकताच एक बोट मला दाखविले. मला एक बोळा फुटका असल्याचे सुचविले. पण ते त्याबद्दल न रामादत्ता त्याला दोन बोट दाखवून त्याच्या दोन डोळ्यांची कामे मला एकच एक बोळा करतो, हे सुचविले.

त्याने तीन बोट दाखविली. म्हणजे मला एक डोळा व त्याचे दोन मिळून तीन डोळे झाले.

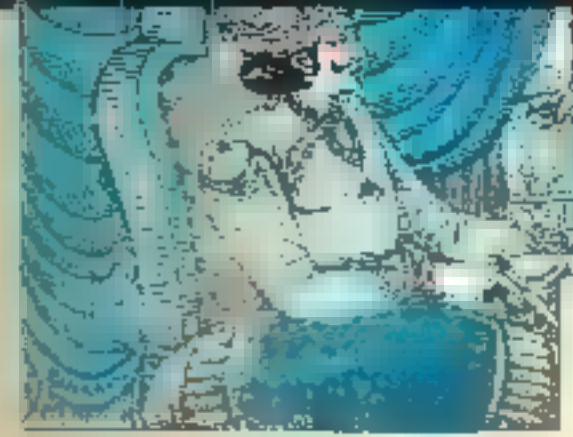
“पण मला त्याचा राग आला व त्याला मी आपली मूठ दाखवून पुन्हा तीन बोट दाखविलीस तर मुझे तोंडच फोडीत असे सुचविले.

“तेव्हा तो पंडित घाबरला. मला फांत करण्यासाठी एक बोर काढून देऊ लागला.

“पण मी असल्या मोहाला बळी पडलो नाही. मी एक भाकरी काढून त्याला दाखविली. मला तुझ्या या भिकारकथा फळाची नाही. सुचविले.

“तेव्हा माझ्या समोर त्याची डाळे शिजणे सुरू नाही हे त्याला कळले व तो मला नमस्कार करून निघून गेला.”

पाठशालेचे मुख्याध्यापक संकतांचे निर- निराळे अर्थ ऐकून खूप झाले. ती बातमी राजाला जेव्हा कळली तेव्हा तो दरबारी रूप हसले.

स्वरी लक्ष्मी

फार प्राचीन काळी धीमंत नावाचा एक राजा उज्जयिनी येथे राज्य करीत असे. एकदा धीमंत राजाकडे एक योगी आला. राजाने योग्याला पाहून विचारले— “योगिराज! आपणांला काय पाहिजे ?”

“महाराज! एक पश्याचा पेला आणि काठी आहे. ती आपणाकडे विकण्यासाठी आलो आहे.” योगी म्हणाला.

“किती किंमत आहे या दोन्ही वस्तूंची ?” राजाने विचारले.

“या दोन्ही वस्तू घेऊन मला एक लाख रुपये सावेत, महाराज !” योगी म्हणाला.

ते ऐकून राजाने जास्त विचार केला नाही की मश्याला विचारले नाही आणि योग्याला एक लाख रुपये देऊन दोन्ही वस्तू सजिन्यात ठेवायला सांगितले.

त्या दिवशी रानी धीमंत राजाला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला एक अत्यंत

रूपवती स्त्री सुंदर वस्त्राभूषणे घालून राजबाग्याबाहेर जात असलेली दिसली. राजाने तिला विचारले— “कोण ग वार्ड तू ?”

“मी धनलक्ष्मी आहे.” ती स्त्री म्हणाली. “तू कोठे चाललीस का ?” राजाने त्या स्त्रीला विचारले.

“तू एक स्वयं देऊन एका योग्या- कडून एक निरुपयोगी पेला व काठी विकत घेऊन मला अपमान केला आहेस. म्हणून मी एक खणकर देखील रहायला तयार नाही.” धनलक्ष्मी म्हणाली.

“तरमग अवयव जा.” राजाने तिच्या- कडे खोडसे दुर्लक्ष करून उत्तर दिले.

प्रहृष्ट राज उलटल्यावर राजाला एक स्त्री स्वप्नांतच मोठाद बाईबाहेर असलेली दिसली.

“कोण ग वार्ड तू ?” राजाने तिला विचारले.

"मी बललक्ष्मी आहे." ती स्त्री म्हणाली.
"तू कां व कोठे निघालीस?" राजाने तिला विचारले.

"धनलक्ष्मी तुला सोडून गेली. आता तू किली दिवस माझे रक्षण करणार? म्हणून मी एक क्षणभर देखील येथे रहायला तयार नाही." बललक्ष्मीने उत्तर दिले.

"बरं बाई, तू देखील जा!" राजान विषय काळजी न दाखविता उत्तर दिले.

दोन प्रहर रात्र उलटल्यावर राजाला एक म्हातारी राजबागपासून बाहेर जात असलेली दिसली.

"कोण ग बाई तू?" राजाने तिला विचारले.

"मी ज्ञानलक्ष्मी आहे." ती स्त्री म्हणाली.

"तू कां व कोठे निघालीस?" राजाने तिला विचारले.

"धनलक्ष्मी व बललक्ष्मी निघून गेल्या-वर मला येथे रहायला जागा कोठे आहे?" ज्ञानलक्ष्मी म्हणाली.

उत्तर दिले.

तीन प्रहर रात्र उलटल्यावर स्वप्नात राजाला देव जातीतली एक स्त्री बाहेर जात असलेली दिसली.

"तू कोण ग बाई?" राजाने तिला विचारले.

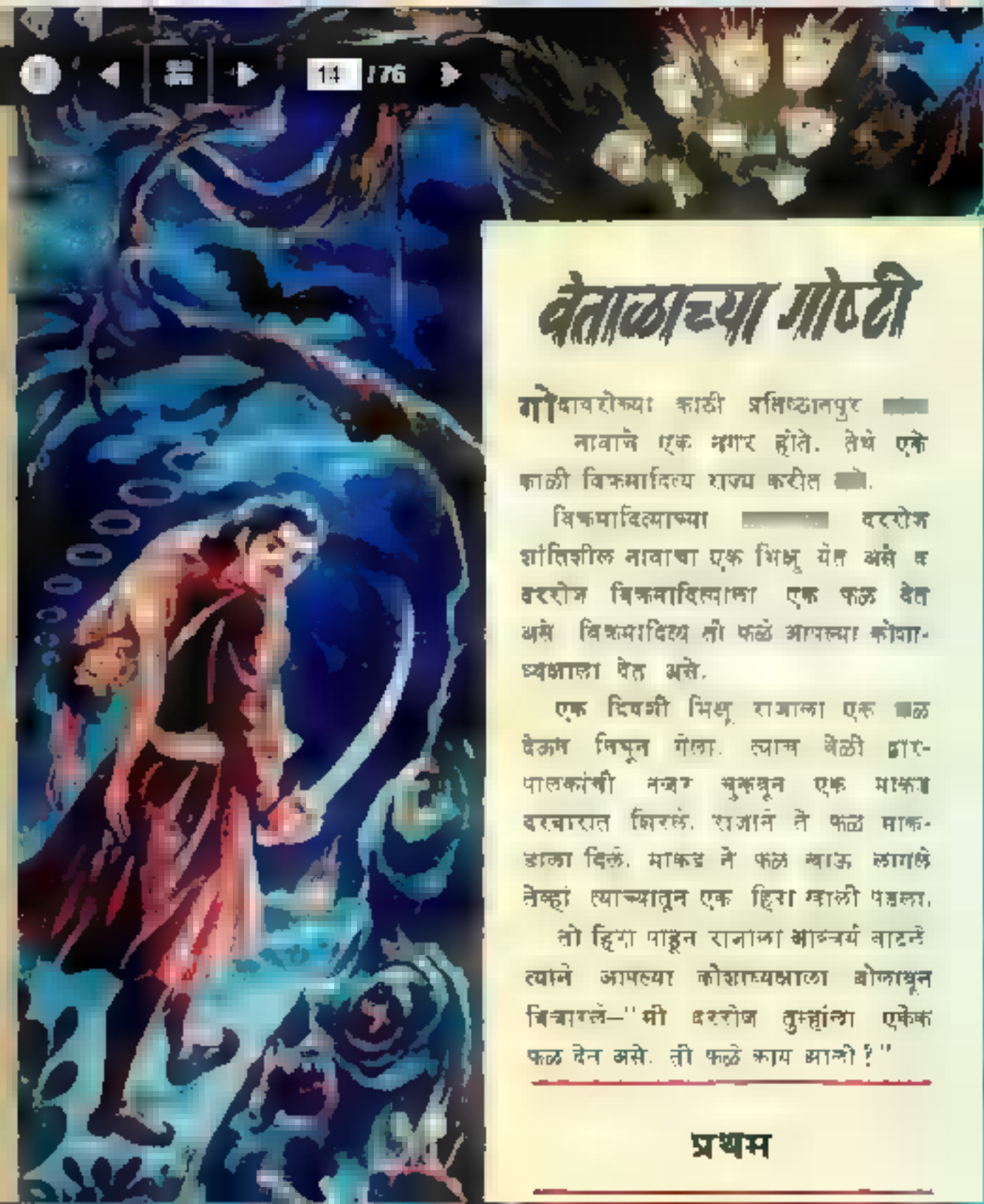
"मी धैर्यलक्ष्मी आहे." ती म्हणाली. राजाने तिला धावयला सांगितले. म्हणाला—"तू कां सोडून निघालीस मला?"

"तुला सर्व जणी सोडून निघून गेल्या. मी तरी [redacted] राहू?" तिने विचारले.

राजा हात धरून म्हणाला—"तुला नाही जाऊ देणार मी. तू असलीस म्हणजे मला धन, बळ व ज्ञान सर्व मिळेल."

धैर्यलक्ष्मी निमत करून म्हणाली—"बरं तर, मी तुझ्या बरोबर सर्व काळ राहीन."

सर्वस्व गेले तरी माणसाने धीर सोडू नये. कोप मांडली तेव्हा राजाच्या नेह्या-वर समाधान झळकत होते.

वेताळाच्या गोष्टी

गोदावरीच्या काळी प्रतिष्ठानपुर [redacted]

नावाने एक नगर होते. तेथे एके काळी विक्रमादित्य राज्य करीत [redacted].

विक्रमादित्याच्या [redacted] दररोज शांतिशील नावाचा एक भिक्षु येत असे व दररोज विक्रमादित्याला एक फळ देत असे. विक्रमादित्य ती फळे आपल्या कोशा-ध्याला देत असे.

एक दिवशी भिक्षु राजाला एक फळ देऊन निघून गेला. त्याच वेळी द्वार-पालकांची नजर चुकवून एक माकड दरबारात फिरले. राजाने ते फळ माकडाला दिले. माकड ने फळ खाऊ लागले तेव्हा त्याच्यातून एक हिवा म्हाली पडली.

तो हिवा पाहून राजाला आश्चर्य वाटले. त्याने आपल्या कोशाध्याला बोकावून विचारले—"मी दररोज तुम्हांला एकेक फळ देत असे. ती फळे काय आली?"

दिसला. त्याला पाहून तो म्हणाला-
“भिक्षु! मी आलो आहे. सांग, मी कोणते
काम करावयाचे आहे?”

राजाला आलेला पाहून भिक्षूला वानंद
होता आणि म्हणाला-“राजा! तू येवून
सरळ दक्षिणेकडे जा. तेथे तुला
शिवायीचे झाड दिसेल. त्याच्या कांदीला
एका पुरुषाचे प्रेत टांगलेले आहे. ते घेऊन
ये आणि माझ्यासमोर ठेव.”

राजा त्याप्रमाणे दक्षिणेकडे निघाला.
उजेडासाठी त्याने चितेतले एक
मशालीसारखे उचलून घेतले. शिवायीच्या
माडाजवळ त्याला अर्धवट जळलेले एक प्रेत
माडाच्या कांदीला लोंबत असलेले दिसले.
राजाने माडावर बसून प्रेताला बांधून ठेवलेली
घोरी सोडली, तेव्हा प्रेत एकदम आली.

खाली पडल्याबरोबर ते प्रेत थळा काडून
रडू लागले. राजाला वाटले की तो अर्धवट
मेललेला कोणी दुर्दैवी मनुष्य असला पाहिजे.
म्हणून राजाने खाली उतरून
हात भार दिला. त्याबरोबर ते प्रेत मोठ्याने
हसू लागले.

प्रेतात वेताळ बसलेला आहे ही
गोष्ट राजाला माहीत नव्हती. म्हणून
त्याने त्या प्रेताला विचारले-“असा कां
हसतो आहेस रे? चल माझ्या बरोबर!”

राजाने असे म्हटल्याबरोबर प्रेत
नाहीसे झाले आणि पुन्हा माडाला लोंबकळू
लागले. राजाने पुन्हा ते खाली पाडले
आणि त्याच्यावर उचलून घेऊन काही
बोलल्या शिवाम स्मशानाच्या दिशेने चालू
लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ
त्याला म्हणाला-“राजा! तुला कंटाळा
वाटू नये म्हणून एक गोष्ट सांगतो.” असे
सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला :-

प्राचीन काळी बंगदेशावर यशःकेतू
नामक एक राजा राज्य करीत असे.
तो कामदेवासदृखा सुंदर होता. त्याने
स्वतःच्या पराक्रमाने आपल्या सर्व शत्रूंचा
पराभव करून सर्व राज्यव्यवस्था आपला

मंत्री दीर्घदर्शी यांच्यावर टाकली आणि त्यांना अंतःपुरात सुखोपभोग घेता राहू लागला.

दीर्घदर्शी राज्यात कोठेही धर्मोपांगे होऊ नयेत याची काळजी बाळगीत असे. तो एक अत्यंत स्वामिभक्त गैवक होता. तरी राजाच्या काही दरबारी लोकांनी त्याच्या विरुद्ध राजाचे कान भरले त्यांनी राजाला असे समजावून सांगितले की मंत्र्याने राजाला भोगविलासाठी मग्न ठेवून राज्यसूत्र स्वतःच्या हातात कायमची रहावी यासाठी प्रयत्न सुरू केला आहे.

दीर्घदर्शीला दरबारी लोकांचे ते कारस्थान कळले. त्याला फार वाईट वाटले.

ता याचवेळी वायकोचा म्हणाला— राजा भोगविलासाठी गुरफटला आहे आणि माझ्या शिरावर राज्याचा भार आहे. हे काम करीत असता रिकामटेकडे लोक तोंडाचा पेईल ते महाराजांना जाऊन सांगत आहेत. हे सर्व छोटे असले तरी दुर्लक्ष करून चालणार नाही. तेव्हा आता मी काय करू ?”

ते ऐकून मंत्र्यांनी वायको मेघाविनी नवऱ्याला म्हणाली—“तुम्ही नीरर्थयात्रेचे नाव सांगून देशाटनाला निपून जा. असे केल्यास तुमच्यावर केलेला आरोप खरा नाही हे स्पष्ट होईल. नंतर महाराजांना स्वतः सर्व राज्यभार आपल्या शिरावर लागेऊ व भोगविलासाठी पडून रहायला वेळ मिळणार नाही.”

दीर्घदर्शीला वायकोचा सल्ला पसंत पडला. त्याने महाराजांना विनंती केली की महाराज, शरीर चालू आहे तोपर्यंत नीरर्थयात्रा करून यावे, असे म्हणत आहे. उतारवयात ते शक्य होणार नाही.”

राजाने होकार दिला. दीर्घदर्शी एकटा देशाटनाला निवाला. तो कोठे व कसा जाणार आहे, हे राजाला कळविले नाही. काही दिवस प्रवास केल्यावर दीर्घदर्शी समुद्रकाठच्या पृंठू देशात येऊन पोचला. तेथे निविदल नावाच्या एका व्यापाऱ्या

बरोबर मुक्कदांदात निवाला. त्याने गेल्या काही दिवसांनी सुवर्णद्वीपात पोचले. तेथे दोघांनी व्यापार करून खूप पैसे मिळविले.

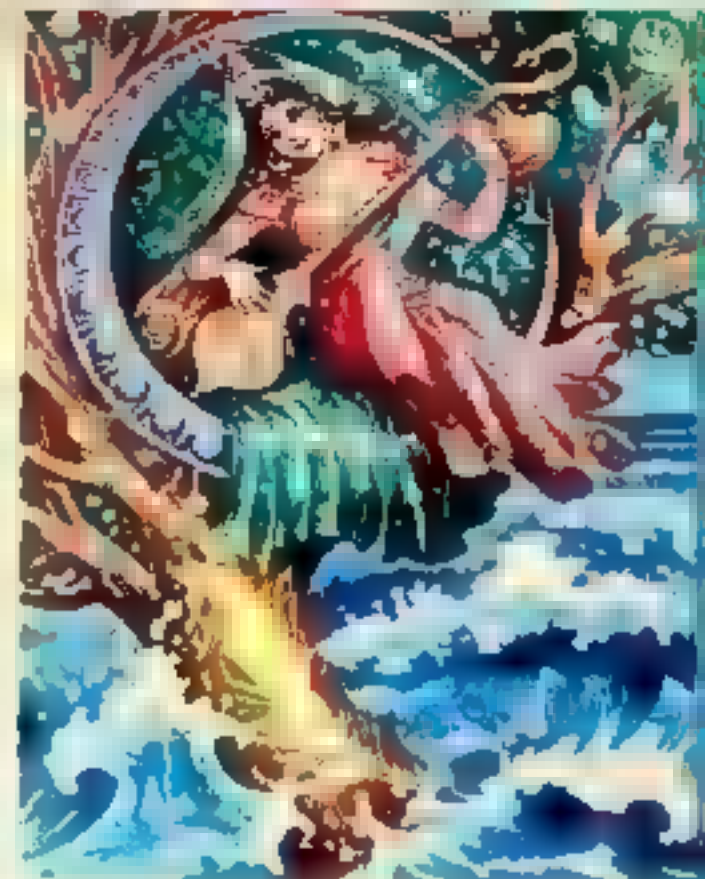
परत येताना दीर्घदर्शीला एक विचित्र दृश्य दिसले. एका टाटेबरोबर समुद्रातून एक मोठा अदभुत वृक्ष वर आला. तो वृक्ष मोठ्याचा होता. पाखा पावळ्याच्या होत्या आणि त्याच्या शाखांची होनी त्या झाडाच्या टाकाला एका रत्नसंघार एक अमृपम सुंदर स्त्री वसून गाणं म्हणत होती. दीर्घदर्शीची नजर त्या स्त्रीवर पडल्या-बरोबर तो त्या स्त्रीसह समुद्रात अदृश्य झाला.

दीर्घदर्शीला चकित झालेला पाहून गल-बतलले मलाशी म्हणाले—“अहो आम्ही कित्येकदा हे दृश्य पाहिले आहे.”

तो पात्रा मग्न्यावर दीर्घदर्शी आपल्या मित्राचा निर्गेष घेऊन स्वदेशी परत आला.

दीर्घदर्शी एकाएकी निपून गेल्या होता आणि एकाएकीच परतला. तो बातमी कळल्यावर राजा येथेकेतू प्वतः आपल्या मंत्र्याच्या स्वागतासाठी मामोरा गेल्या आणि दीर्घप्रवासाचे वर्णन विचारू लागला.

दीर्घदर्शी प्रवामान त्याला जेजे अनुभव आले ते सर्व निविदल करून सवटी म्हणाला—

“महाराज! मी अगदी अविश्वसनीय, परंतु त्या टाळेपांनी पाहून आलेले एक दृश्य आहे, मी सांगतो.” त्याने त्या सुंदर वृक्षाची व त्यावर त्याने पाहिलेल्या एका अपूर्व सुंदरीची तोष्ट सांगितली.

त्या अपूर्व सुंदरीच्या सीदर्याचे वर्णन ऐकून राजा म्हणाला—“मित्रा! मी त्या सुंदर स्त्रीला पाहणार आहे. तेथे कसे जावयाचे हे सांग राज्याचा सर्व भार या घटकेपासून तुझ्या शिरावर राहोय.” असे सांगून राजाने मंत्र्याला निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी यशःकेतू साधूचा वेष करून कोणाला काही कळविल्याशिवाय निधून गेला. राजाने पृंठू देशात पोचल्यावर

लक्ष्मीवत्त नावाच्या एका व्यापाऱ्याबरोबर स्वर्णद्वीपात जायला निघाला.

त्याचे गलबत एक दोन दिवस प्रवास केल्यावर समुद्राच्या मध्यभागी पोचले असता एकाएकी तो अद्भुत भूक्ष समुद्रातून उदर आला. त्या भूक्षावर बीणा राजकीत गाणारी ती अपूर्व सुंदरी होती. त्या स्त्रीला पाहून राजा तिच्यावर मृग्य झाला. विचार करू लागला त्याच वेळी तो भूक्ष समुद्रात बुडू लागला. राजाने त्याच्या पाठोपाठ समुद्रात उडी मारली.

समुद्राच्या तळाला राजाला एक सुंदर शहर दिसले. तेथे त्याला एकदेखील मनुष्य-प्राणी दिसला नाही. त्याने सर्व शहर

पालव घेतले. एका सुंदर राखवाड्यात पाऊल टाकताच त्याला ती अपूर्व सुंदरी एका सुंदर झर्येवर बसलेली दिसली.

राजाला पाहून ती सुंदर स्त्री एकदम उठून बसली व जवळ येऊन म्हणाली—
“कोण आपण? कोणात कोसे काय आलात? आपला केव एकदा तपस्वी मुनीसारका आहे, परंतु आपले रूप राज-पुरुषाला जोमेकसे आहे!”

राजा म्हणाला—“हे सुंदरी! अंग-वेसाचा राजा आहे. मी तुझ्या रूपलाभ्या-विषयी एका मित्राकडून ऐकले. तुझ्या वर्णासाठी मी आपले राज्य सोडून आलो आहे. तू कोण? आणि येथे कशी काय?”

“मी मृगांकसेन नावाच्या एका विद्या-धराची कन्या मृगांकवती. माझे वडील बला एकटीला येथे सोडून निघून गेले. मी येथील कल्पवृक्षावर चढून मधून मधून समुद्रावर येते.” ती अपूर्व सुंदरी म्हणाली.

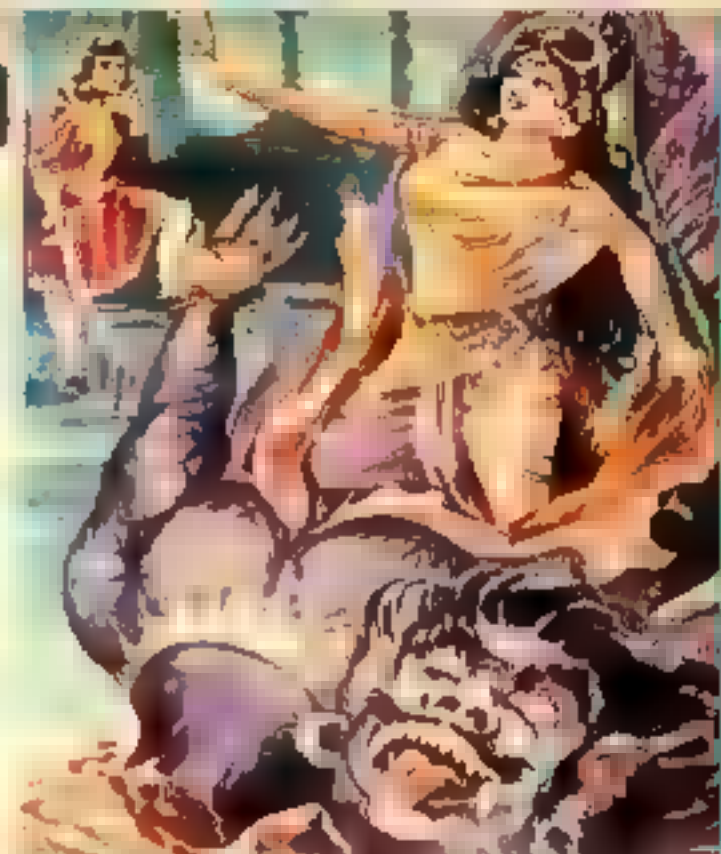
त्यानंतर राजाने गोडगोड बोलून त्या अपूर्व सुंदरीने मन हिरावून घेतले. तिने एका अटीवर त्याच्याशी विवाह करून घेण्यासदेखील मान्यता दिली. ती म्हणाली—
“मी दर अष्टमीला व चतुर्दशीला तुझ्या स्वाधीन राहणार नाही. मला वाटेले तिकडे जाईन. परंतु तुम्ही मला तू कोठे जाणेस हे विचारतां काय नये.”

राजाने ती अट मान्य केली. दोघांना गांधर्व विवाह करून बसला एक दिवशी मृगांकवती राजाला म्हणाली—“मी एका आवश्यक कामाने कोठे तरी आहे. मी परत येईपर्यंत तुम्ही येथेच रहा. परंतु येथल्या बावडीत कधी उतरू नका. उतरलात तर सरळ भूलोकात जाल.” असे सांगून राजाला सावध करून मृगांकवती निघून गेली.

ती कोठे जात आहे हे पाहण्यासाठी राजा तिच्या पाठोपाठ निघाला. राजासमोरच एका बहाराक्षसाने मृगांकवतीला गिळले. राजाला इतका राग आला की त्याने ताबडतोब उपमून त्या बहाराक्ष-साचे घुंढके उडविले. परंतु जोध मोठा सात राजाला परचाताप जादू लागला.

इतक्यात राक्षसाच्या सरिराला फाडून मृगांकवती बाहेर आली. राजाने तिला विचारले—“मी पाहतो आहे हे खरे आहे की फक्त स्वप्नच आहे?”

“महाराज! हे स्वप्न नाही. हा एक आप होता. मी दर अष्टमीला व चतुर्दशीला शिवपूजेला जात असे. एका चतुर्दशीला गोरोची पूजा करीत बसता मला फार उशीर झाला. माझे वडील माझी अट पहात होते. एक घेंबजर पाणीदेखील प्याले

माहीत. म्हणून मी आल्यावर त्यांनी मला शाप दिला की प्रत्येक अष्टमीला व चतुर्दशीला मला एक बहाराक्षस गिळून टाकील आणि त्याचे पोट फाडून मी बाहेर येईन त्यांनी मला असे देखील सांगितले होते की त्या बहाराक्षसाला कोणी ठार केला तर मला शापमुक्ती मिळेल. मी शापमुक्त झाले आहे. आता तू आपल्या गावी परत जा व मी आपल्या बावांकडे परत जाते.” मृगांकवती म्हणाली.

राजाने फक्त एकच आठवडा तिच्या-बरोबर सहवास करण्याची इच्छा केली. नंतर सहा दिवस मत्तमोळे

ते गाव डोंगराच्या पायथ्याला होते. दिवे लागले होते. थोड्या वेळाने थंडी पडू लागली. ओमसुद्धा पडू लागली.

अली मुहम्मदला भूक लागली ■ थंडी-मुळे भूक वाढत गेली. भूक आणि थंडी यांवाचून होणाऱ्या काढापेसा का भुतांचा घास जास्त आहे? उजाडल्यावर पैज जिंकून त्या दोघांच्या बाटघाची पक्वान्ने आपणच संपवून ही तूट मरून काढू असे विचार त्याच्या डोक्यात चालू होते.

रात्र वाढत गेली तसतसे गावातले दिवे एका मागून एक दिसेनासे झाले. तरी एका वाड्याच्या खिडकीतून दिवा जळत असलेला त्याच्या दिसला. त्या खोलीत

धा गोष्टीचा विचार करीत अली मुहम्मदने सारी रात्र जागून काढली.

उजाडल्यावर अली मुहम्मदने मित्र खेचरावर बसून आले.

"मित्र हो! ■ पैज जिंकली. मला भूक लागली आहे. तेव्हा मेजवानीची तयारी करा." अली आपल्या मित्रांना म्हणाला.

"ओहो, तू जिंकलीस पैज? आम्ही घातपेस्या सर्वे अटी तू पाळल्यास का नाही ■ आम्ही पाहतो पहिल्याने." मित्र म्हणाले.

"अरे, ■ काय बोलणे झाले? मी रात्रभर त्या साडासाली काळोखात एकटा बसून होतो, जाणकी कोणत्या रे अटी?" अलीने चकित होऊन विचारले.

"अगदी काळोखात रात्र काढलीस तू?" मित्रांनी विचारले.

"होय, माझ्या जवळ दिवावत्ती काही नव्हते!" अली म्हणाला.

"तुमच्याजवळ दिवावत्ती नव्हती, तर त्यात काय? आम्हांला हे कळले आहे व आम्हांला ते चांगले माहीत पण आहे की गाकतल्या एका घरातल्या खोलीत रात्रभर मेजवत्ती ■ होती. त्या मेजवत्तीच्या उजेड तुला खिडकीतून दिसला नाही?"

अली चकित होऊन म्हणाला—"होय, मेजवत्तीची ज्योत दिसली खरी!"

दिली पाहिजेस?" मित्र म्हणाले.

"कोणी एका मैलावर कोठे मेजवत्ती घेतवून ठेवली तर तो उजेड माझ्यापर्यंत कसा काय पोचणार?" अलीने आश्चर्यचकित होऊन विचारले.

"ती मेजवत्ती एका मैलावर असो ■ दोन मैलावर, त्या मेजवत्तीची ज्योत तुला दिसत होती. मग तू रात्रभर पूर्ण काळोखात दिव्यावत्तीशिवाय होतास हे कसे मानावयाचे?" मित्रांनी विचारले.

हे सवे कारस्थान त्या मित्रांचेच होते, हे ओळखायला अलीला वेळ लागला नाही. तेव्हा तो आपल्या मित्रांना म्हणाला—"तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे मी पैज हारली. उद्यां माझ्या घरी या तुम्ही मेजवानीला." असे सांगून तो घरी निघून गेला.

अलीच्या मित्रांना वाटले की गत्री पडयला. आज त्याच्या पैशावर फुकंटात मेजवानी उडवायला मिळणार. दोघे जेवणाच्या वेळी अलीच्या घरी येऊन पोचले. तोपर्यंत अलीने पोटभर जेवून घेतले होते.

मित्र आल्याबरोबर अलीने पुढे येऊन बसायला यांगितले आणि त्यांच्याशी इकडच्या तिकडच्या गप्पा सुरू केल्या.

बराच वेळ गप्पा चालू होत्या. तेव्हा दोघां मित्रांच्या पोटात पाचळे कीकळू लागले. एक जण म्हणाला—"काय रे! अजून सैपाक तयार झाला नाही वाटते?"

अली लगेच उठून आत गेला व थोड्या वेळाने येऊन म्हणाला—"अजून तयार झाला नाही बुवा!"

पुन्हा गप्पा सुरू झाल्या. थोड्या वेळाने अली आत जाऊन आला व म्हणाला—"सैपाक होतो आहे मित्र हो!"

दुपार होऊन गेली. अलीच्या मित्रांना खूप भूक लागली होती. मेजवानी उडविण्याच्या हेतूने ते घरून काही खाऊन मिळत निघाले नव्हते. अली मधून मधून

मात जाऊन येई व "अजून सैपाक झाला नाही. हा, होत आहे. आणखी थोडा वेळ थांबले पाहिजे." असेच काही तरी सांगे. परंतु नक्की किती वेळ लागेल हे त्याने सांगितले नाही.

शेवटी एक जण म्हणाला—"उशीर झाला तरी हरकत नाही. सैपाक उत्तम झाला पाहिजे?"

अलीने निरनिराळी नावे सांगितली. म्हणाला—"कोप्ता, सुरमा, शोरबा, सालन, बिरयाणी आणि आणखी काय काय सांगू?" त्याने एक लांब माखीच बिकी. नावे ऐकूनच शेकाच्या तोंडाला पाणी सुटले. गप्पा चालू होत्या. तीन वाजून मग चारवेळीस. अली पुन्हा मात जाऊन आला व म्हणाला—"जगदी होत आली सर्व तयारी."

पण अलीच्या मित्रांना आता धीर धरवता. दोघे उठून उभे राहिले व म्हणाले—"आपण पाहून येणार कुबा, काय काय पदार्थ तयार झाले आहेत."

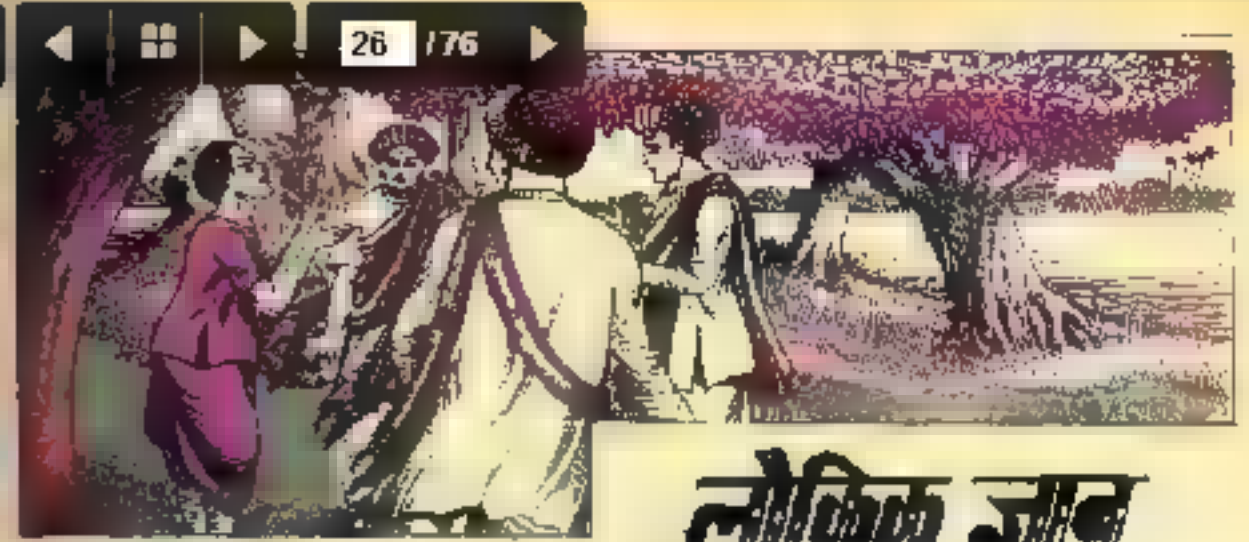
तसेल तर या खुशाल पाहून स्वतःच्या डोळ्यांनी!" अली म्हणाला.

दोघे अली बरोबर सैपाक घरात नेले. एका मोठ्या पातल्यात मांस चिजामला ठेवलेले होते. पण चुलीत लाकडे नव्हती. एक मेणवती जळत होती.

"काय रे या मेणवतीवर सैपाक कसा होणार? तु काय आम्हांला मूर्ख किंवा खुळे समजत होतास की काय? ही सर्व तुझी लबाबी आहे!" दोघे ओरडले.

"मित्र हो! तुम्ही तरी काळपासारखे बोलता आहां? एका मेलाबकन च्या मेणवतीच्या पाहून भुते गळाली. मेणवतीवर सैपाक होणार नाही म्हणता? माझे जेवण झाले आहे. मला गर्दी नाही. तुम्ही थोडा वेळ थांबलात तर तुम्हांला मी नक्कीच मेजवानी देईन." अली म्हणाला.

ते ऐकून अलीचे मित्र मान जाली धालून आपापल्या घरी निघून गेले. तरी वेळ कोणी जिकली हे स्पष्टच आहे!

लौकिक ज्ञान

एका गावी चार युवक रहात होते. लहानपणापासून बरोबर होते. त्यांचे शिक्षण बगैरे पण बरोबरच झाले होते. त्यांच्यापैकी तिघांना तीन तऱ्हेच्या विद्या अवगत होत्या. त्या त्यांनी जिकून घेतल्या होत्या.

बचका मित्र अक्षरगुप्त होता. त्याला एकदलील विद्या अवगत नव्हती. परंतु धर्कडे टोणवे त्याने लौकिक ज्ञान पुष्कळ मिळविले होते.

काही काळ लोटल्यावर मुशिक्षित तिघा मित्रांनी देशाटन करण्याचे ठरविले निघाले. निरनिराळ्या देशांचा राजांना आपल्या विद्येचा प्रताप दाखवून पैसे मिळविण्याच्या विचाराने ते निघाले होते.

त्या तिघांबरोबर बचका अशिक्षित मित्र, त्यांनी त्याला बरोबर पायला बोलविले नव्हते तरी निघाला. परंतु तिघांना ते

भाविले नाही. म्हणून ते त्याला म्हणाले—"अरे बचका! आम्हाच्या बरोबर येऊन तुला मिळणार रे! आम्ही आपल्या विद्येचे प्रदर्शन करून राजांना खूब करू. आम्हांला नक्कीच राजदरबारी नोकरी मिळेल! पण तुला काय मिळणार? तुला थोडे फार लौकिक व्यवहार ज्ञान आहे. आम्ही मानतो. पण लौकिक ज्ञान नसणारा राजदरबारी कोणी बसतो का? म्हणून तुम्ही तेथे मुळीच परतू नसायार नाही. तू परत फिर."

आपल्या मित्रांना नम्रपणे गथा-कथा करीत म्हणाला—"मला एकट्याला सोडून जाऊ नका. लहानपणापासून आजपर्यंत आपण एकत्र राहलो आणि आज तुम्ही मला एकट्याला सोडून गेलात तर कसे चालेल? तुम्हांला राजदरबारी मिळालेला मान पाहून मला आनंदच होईल

व भी तो भार चौघांसमोर वर्णन करून सांगेन ही."

चवथ्या मित्राला सोडून जाणे अवश्यक बाटले तेव्हा ते तिथे मित्र त्याला बरोबर घेऊन मिघाले.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एका वाट रानातून जावे लागले. एका जागी हाडांचा ढोंग पडलेला होता. तिघां पंडितां-पैकी एका जण म्हणाला—"ही हाडे एका सिंहाची दिसत आहेत. मी यांना ओळखून सिंहाच्या सांगाडा उभा करतो." असे म्हणत त्याने लगेचच सिंहाच्या सांगाडा तयार केला.

दुसरा म्हणाला—"मी मंत्र टाकून या सांगाड्यावर मांस काढते चढवितो. रगत प्रसरण सुद्धा सुरू करून दाखवितो." असे सांगून त्याने त्याप्रमाणे सिंहाचे शरीर बनविले.

तेव्हा तिसरा पुढे येऊन म्हणाला—"मी मंत्राने या शरीरात प्राण ओततो. तुम्हां दोघांच्या विद्येपेक्षा माझी विद्या जास्त महत्त्वाची आहे."

तो मंत्र टाकण्याचा विचार सोड. सिंह एक कूर रानटी जनावर आहे. सिंह जिवंत होऊन समोर उभा राहला तर तो आपला चौघांना साऊन टाकील."

तिसरा पंडित आपल्या विद्येच्या तोऱ्यात रागाने म्हणाला—"मला जी मंत्रविद्या प्राप्त आहे त्या विद्येचा मी प्रयोग करू लागलो तर तू मध्ये अडवा येणार होय? ते मी ऐकणार नाही. मी किती महान करून ही विद्या संपादन केली आहे, तो काय निरूपयोगी आहे?"

"तुला जे करापचे असेल ते कर माझी 'ना' नाही. परंतु त्यापूर्वी मला साडावर चढून बसू. असे सांगून तो चटकन साडावर चढून बसला.

तिसऱ्या पंडिताने आपल्या मंत्राचा प्रयोग केल्याबरोबर सिंह जिवंत झाला आणि मोठ्या गर्जेना करून त्याने तिघां मित्रांच्या अंगावर उडी टाकली आणि तिघांना ठार केले.

लोभाचे फळ

एका देवळात एक गरीब पुजारी होता. त्याला खूप पैसे मिळविण्याचा लोभ झाला. लोकांकडून पैसे उकळवण्यासाठी त्याने एक उपाय योजला. तो उपाय सुचल्या-बरोबर त्या वेळेपासून त्याने देवळात मान्यता विचार सोडला आणि परीच राहू लागला. बायकांच्यांनी त्या पुजाराच्या देवळाचे दार बंद कां असे विचारले.

पुजारी अगदी मनहाय झाल्याचे कळून म्हणाला—"अहो, मी तरी काय कर ? काल रात्री रामाने मला दयात वर्जित देऊन सांगितले की मी काय परीच असल्यामुळे तो या देवळात रहायला तयार नाही आणि माणखी कोठे तरी जाण्याचा त्याचा विचार आहे. तेव्हा त्याला मंत्रपणे विनंती होती की देवा, माझ्या गरीबीसाठी देऊल सोडून जाण्याची गरज काय ? गाथातही मोर श्रीमंत मंडळी माझे दरिद्र्य नक्कीच दूर करतील."

पुजारी म्हणाला ऐकून गावकऱ्यांनी परस्पराना पेऊन दारबिले की या पुजाराच्या देवळात पाठगिरे देव रागावेल. याच्या जागी कोणानेही श्रीमंत पुजारा-मेवावे. त्याप्रमाणे त्या गरीब पुजाराच्या जागी एका श्रीमंत पुजाराच्या नेमले.

पुजाराच्या त्याच्या कमचि कळ भीषावे लागले.

खलीफांचे स्थान

हज्रत मुहम्मद हाकमुक रशीद खलीफांचे राज्य होते. एकदा खलीफा मक्केच्या यात्रेला गेले होते. परत आले त्याच दिवशी राजी त्यांना एक स्वप्न पडले. स्वप्नात खलीफांना दोन पैगंबर दिसले. त्यांचे आपसात संभाषण चालू होते. एका पैगंबराने विचारले—“या वर्षी हज्र यात्रेला किती लोक आले होते?” दुसऱ्या पैगंबरानी उत्तर दिले—“बऱ्या लाखा यात्री तरी आले असतील!”

“त्यांच्या पैकी किती जणांची यात्रा सफल आल्यासारखी तुम्हाला वाटते?” पहिल्या पैगंबरानी विचारले.

“एकाची यात्रादेखील यशस्वी झाली नाही. परंतु हज्र यात्रेला आल्या शिवायच एकाची यात्रा खुदा तालाला फार आवडली.” दुसरे पैगंबर म्हणाले.

“बऱ्या लाखा यात्री स्वतः घेऊन अल्लाची मेहरबानी मिळवू शकले नाहीत आणि घर

बसल्या अल्लाची मर्जी कबूल करवून घेणारा तो पुण्यवान मनुष्य कोण आहे, बरे?” पहिल्याने विचारले.

“त्याचे नाव इस्माईल आहे. तो बसल्याला हाकनमिया गल्लीत राहतो.” दुसरे पैगंबर म्हणाले. त्याच वेळी खलीफांची भीष मोडली. ते अंधरुगावर उठून बसले व जुदाची मर्जी संपादन घेणारा तो पुण्यात्मा कोण बरे असेल, व त्या पुण्यवान पुरुषाचे दर्जल घडले आपल्याला वेळीस पुण्यलाभ होईल.

दुसऱ्या दिवशी खलीफा एका सामान्य भाषणाचा पोशाक करून बसरा नगराला निघाले. बसल्याला हाकनमिया गल्ली सहजी त्यांना सांपडली. त्या गल्लीत पोचल्यावर त्यांनी एक इसमाला विचारले—

“काय हो, या गल्लीत कोणी इस्माईल नावाचे गृहस्थ राहतात का?”

वरपासून आत्मियत आश्चर्याचा फल नजरने पाहिले आणि म्हणाला—“इस्माईलचे घर या गल्लीच्या टोंकाला आहे.”

गल्लीच्या टोंकाला खलीफांना एक झोपडे दिसले. झोपडोसमोर जमिनीवर बसून एक चाळीस पन्नाशीतला भाणूस पादत्राणे सिबीत असलेला दिसला. त्याला खलीफांनी विचारले—“काय हो, इस्माईल कोठे राहतात?”

“याच गरीबाला इस्माईल म्हणतात. आपण कोण? आपली पादत्राणे शिवायची आहेत का?” त्या भाषसाने खलीफांना विचारले.

ते ऐकून खलीफांना आश्चर्याचा धक्काच बसला. खलीफा मनःस्थितीत म्हणाले—“मी पादत्राणे फिनवून घ्यायला आलो नाही. परंतु हे सांग, तू मक्केला जाऊन आलास का? कधी काय हज्र यात्रा झाली?”

इस्माईल एक लांब सूस्कारा सोडून म्हणाला—“मालक! मी हज्र यात्रेला जायचे ठरवून दररोज एक नाणे शिल्लकेत टाकीत गेलो आणि यावर्षी यात्रेपुरते पैसे जमापण झाले. हज्र यात्रेचा दिवस उबाडला. परंतु खुदातालाची मर्जी निराळीच होती. यात्रेला निषण्णापूर्वी एकच दिवस आधी ती गोष्ट

घडली. असे झाले, माझ्या बायकोला बोवाळे लागले होते. तिला एक न एक वस्तु सानीधी काटे. यात्रेला निषण्णाच्या अवल्या दिवशी ती म्हणाली—“शेजारच्या घरी शेरबा तयार करीत आहेत. त्याचा सुगंध येतो आहे. त्याच्या कडून मागून थोडा घेऊन या.”

“मी आपल्या बायकोची किती समजूत घातली की आपला शेजारी रजाक आपल्या सारखाच एक गरीब आहे. तो किती कष्टाने कोठून तरी मांस घेऊन आला असेल. ते त्या दोघां नवरा बायको पुरेसे जेम्तेम असेल. त्यात आपण वांटेकरी होणे बरोबर नाही.” परंतु माझ्या बायकोने फार

विनवण्या करून थोडासा वासापुरता तरी शोरवा मागून आणावला आग्रह केला.

"मी बांधकोची हच्छा पुरी कारण्यासाठी एक मांडे घेऊन रजाककडे गेलो.

"मी त्याला विचारले-"रजाक साहेब! माफ करा, तुम्हांला माहीतच असेल, माझ्या वामफांला थोडासा कापले आहेत. तिने शोरवा आणायला मला पाठविले आहे. मेहेरबांनी करून थोडा शोरवा द्या.

तेव्हा जोळघात परांगी आणून रजाक म्हणाला-"इस्माईल साहेब! अहो, ते मांस आपण माणसांनी खाण्यासारखे नाही."

"कसे हो असेल तरी काळेल, घोडे घाब!" मी म्हटले.

रजाक भीत भीत म्हणाला-"बडेमिया! गेले बारगाच दिवस आम्ही नवराबायको मूले अक्षरशः काका करीत आलो. मुलांना भुकेने तडफकत अमलेले पाकून घराबाहेर पडलो. एका मागी एक गावक मरून गेलेले दिसले. त्याच्या मांडीचे मांस कापून घेऊन आली आणि शोरवा तयार केला. कुमण

तेव्हा जेवते किंवा अनुचित विचार करत नये व मिळेल ते खाऊन स्वतःचा प्राण वाचवावा असे लिहिले आहे."

"रजाक म्हणाला ते ऐकून माझे चिरघळले. आजपर्यंत मीच सर्वांन मरीब आहे असे समजत होतो. परंतु रजाक मियाची गोष्ट ऐकून मी घरी परत आलो आणि मक्केच्या थापेसाठी पैसे जमविले होते, ते सर्व रजाक मियाला दिले आणि व्यापार बंद करून उदरनिर्वाह चालवू शकू मी त्याला सांगितले."

ते सर्व ऐकून लकीका म्हणाले-"हे बर्माशा! या लाल लोक मक्का घाबेला आले होते. त्या सर्वांचे पुढ्य तुला एकट्याला लाभले आहे. ही गोष्ट स्वप्नस्त पंगबरांनी सांगितली. म्हणून मी तुला शोध काढीत येथवर आलो. मी बगदादच्या लकीका शुम्नस रसीद आहे." इस्माईल बकाक होऊन मलोफाकडे पाहू लागला.

पापाचे मूळ

एकदा एका पंडिताच्या मनात पापाचे मूळ काय याविषयी संका उत्पन्न झाली. त्याने किल्लेकाना त्या प्रश्नाचे उत्तर विचारले, परंतु त्याला समाधानकारक उत्तर मिळाले नाही. म्हणून त्याने काहीस तेवढ्या पंडितांना त्याचे उत्तर विचारून घ्यायचे ठरविले.

बघेन त्याला एका गावाबाहेर एक देऊळ दिसले. तेव्हाजवळ एक लहानगी सोपवी होती. वाळून पडिलेले तो काहीपात्रेना पात मसल्याचे घोंगुन त्याचे कारण सांगितले आणि संपाक पोटी मागितली.

त्यावर तो बरीच मनुष्य म्हणाला-"पंडितवर्ये! तेव्हासच संपाक करावा संध्याकाळी विद्यांती म्याची. मी बालोच पाठीपाठ मधलीस."

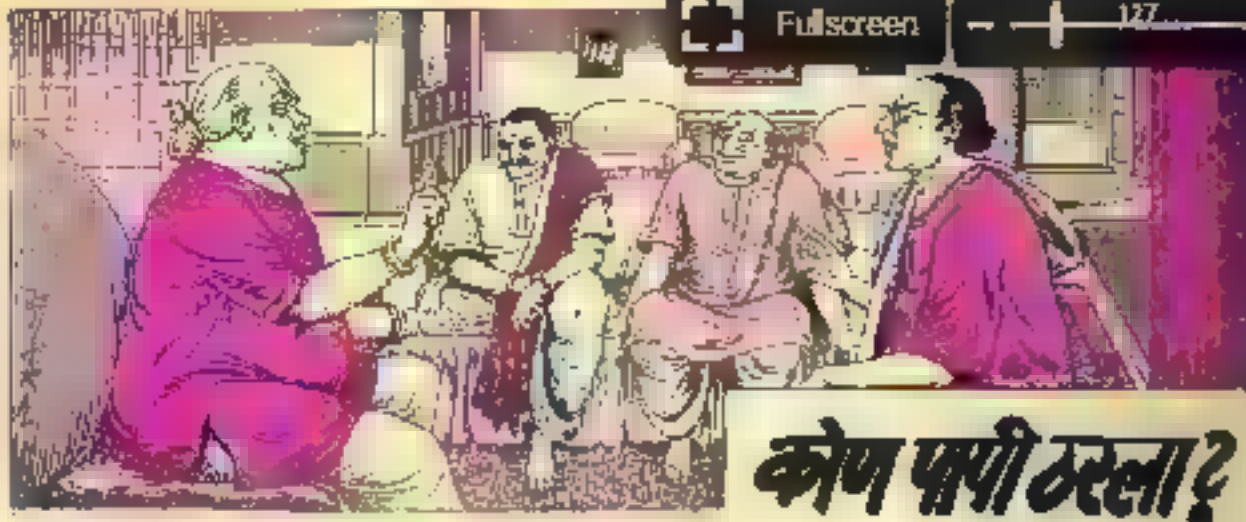
त्यानंतर थोड्या बरीच मनुष्य एक तार जाडून घेऊन आणि म्हणाला-"पंडितवर्ये! आपण जेवून घ्यावे म्हणजे माही जमवेडीन पुरे होईल. मी जत पुरे करण्यासाठी किल्लेक बघीयापून आढले गिण्या जमविल्या आहेत.

"दुर्गा! जाडून जाणवलेले जेवण मी जेवतो मला पाप लागेल?" तो पंडित म्हणाला.

"मी जमविलेल्या सर्व किण्या आपणांक दडिण्या म्हणून देणार आहे." ती बरीच मनुष्य म्हणाला.

तेव्हा जाडून एक न भीतता जेवणा. त्यानंतर तो बरीच मनुष्य म्हणाला-"पंडितवर्ये! आपणाल आता पापाचे मूळ कळलेच असेल. पापाचे मूळ लोभ आहे. आता त्यासाठी काही माण्याची गरज नाही. बरी परत आहे."

कोण पापी ठरेला?

एका गावी धनगुप्त नावाचा व्यापारी रहात असे. त्याने मोती अजोती, औचित्य अनीचित्य कशाचा ही विधिनिषेध न ठेवून कोटपावधी रुपये मिळविले. धनगुप्तासारख्या प्रतिष्ठित व्यापाऱ्याला आपला आदर्श मानून त्याच्या मदतीने अनेक व्यापारी लक्षाधीश झाले.

उत्तारवय झाल्यावर धनगुप्ताला स्वर्गाची काळजी वाटू लागली. त्याने आयुष्यभर पापक केले होते आणि पापाशिवाय दुसरे काही केले नव्हते. निदान महातारपणी चोडे पुण्य करून स्वर्गारोहण करता झाले तर करावे या हेतूने त्याने तीर्थयात्रा करण्याचे योजले.

धनगुप्त तीर्थयात्रेला निघाल्याची गोष्ट कळताच त्याच्या पावलावर पाऊल ठेवून घालणाऱ्या दोघां तिघांच्या मनात पण तीर्थयात्रा करण्याचा विचार आला आणि

तिघे त्याच्याबरोबर तीर्थयात्रेला निघाले. परंतु त्यांना एक गोष्ट माहित होती. धनगुप्त कोणते ही काम फायद्याशिवाय करीत नाही. तीर्थयात्रेत देखील काही तरी स्वार्थ साधण्याचा त्याचा विचार त्यांनी ओळखले. पुण्य मिळो, किंवा न मिळो, धनगुप्ताला इतर गोष्टींचा जो लाभ होईल त्यात वांटेकरी होण्यासाठी का होईना तिघे बरोबर निघाले.

थोडे बरोबर गेले की यात्रा खर्च थोडा फार कमी होणारच. कोणती कधी आचारी पबला तर इतर तिघे मदत करू शकतील. धनगुप्तने असा विचार करून तिघांना बरोबर घेतले.

त्यांनी सर्वात आधी रामेश्वरची यात्रा करण्याचे ठरविले. रामेश्वर संपवून नंतर काशीला जाता येईल असा त्यांनी विचार केला. काशीच्या मानाने रामेश्वर तसे

त्रासाची नव्हती. त्या गावात रामू नावाचा एक महार रहात असे. तो तीनदा रामेश्वर यात्रा करून आला होता. त्याला बरोबर घेतले तर रामेश्वरचा रस्ता वाजवायला एक माहीतगार मनुष्य बरोबर राहील असा विचार करून त्यांनी रामूला बरोबर घेतले.

चांगला मुहूर्त पाहून थोडे व्यापारी व राम असे पाच जण निघाले. वाटेत कोणत्या ही वास्त झाला नाही. कारण रामूसारखा माहीतगार वाटाड्या बरोबर होता. परंतु रामेश्वर दोन दिवसांच्या एकाएकी सुरू झाले आणि विजा चमकू लागल्या. वीज

कडाडून पडली की सर्व व्यापारी घाबरून जात. त्यांच्या देखत एकामागून एक वीज पडून झाडे जळून गेली. म्हणून थोडा थांबेकरुनी एका देवळात आसऱ्यासाठी राहण्याचे ठरविले आणि एका जुनाट देवळात जाऊन बसले.

परंतु निसर्गाचे वैमान चालूच होते. देवळासमोरचे एक मोठे विषेचे बीज पडून भस्म झाले आणि दुसरे झाड कलंडले. सर्व घाबरून गेले, "हा काय पाऊस झाला? मी असला पाऊस आयुष्यभरात कधी पाहिला नाही. आपल्यापैकी कोणी तरी पापी असल्याशिवाय ही आपत्ती आणू नसती. त्या पापी संसृतीत आपण सर्वच रमातळाला जाणार." धनगुप्त म्हणाला.

बाकी तिघांनी परस्परांकडे पाहून 'महार पापी आहे' अशी सूचना करणारी खूण केली. एक जण म्हणाला देखील— "आपणच स्वतः होऊन आपल्या हाताने ही धोंड आपल्या पायावर ओढून घेतली! त्यात हा मागचापुढचा काही विचार केव्हा-शिवाय आपल्याबरोबर देवळात सिरला आणि याने वेळून अपवित्र केले आहे. देव रागावला तर नवल काय?"

चीघांनी एका स्वरात रामूला देवळाबाहेर निघून आयला सांगितले आणि तो गेला नाही तर त्याला बक्के मारून बाहेर काढायचे पण ठरविले.

तो महार विचारा त्याच्या वितवण्या कळू लागला— "या गरीबाला या श्रम्यात डकलू नका. रामेश्वर वर्धनापेक्षा तुम्हाला धाव्यासारख्या गरीबाला वितवण्यात ज्यास्त पुण्य लागेल. मी पापी आहे म्हणूनच तर तुमच्या सारख्या पुण्यवानांच्या संगतीत येव मला क्षमा करील, म्हणून बरोबर आलो आहे. माझ्यामुळे तुम्हा चीघांना

बाहेर काढलेत तर देव माझे जे करील ते करील तुम्हाला कोणत्याही मुळीच क्षमा करणार नाही."

विचारा रामू त्याचे पाम घेऊन त्याला वाचविण्यासाठी विनंती करीत होता. परंतु त्या तिघांनी त्या विचाराच्या विनवण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि त्याला देवळाबाहेर निघवण्याने हाकलून दिले.

रामू वाळून एका आसऱ्याला वेधाचे नाव घेत बसून राहला. देव कदाचित हाकेला पावला. कुसऱ्या जणाला कडाडून एक बीज पडली. रामूने दोन्ही डोळे मिटून घेतले आणि त्याने डोळे उघडून पाहिले तेव्हा त्याला समोर देवळाऐवजी दगडांचु-न्याचा एक मोठा बीज पडलेला दिसला. घनगुप्त त्याचे निम्मे व्यापारी तिघांना विवंत समोरी मिळाली. ते पुण्यवान होते की पापी त्या देवालाच ठाऊक!

डबू पैशाचा राजा

दुर्दैवीपुत्र येथे पाणक्या रहात असे. त्याचे काम पाणी भरण्याचे होते. त्यावरच उदरनिर्वाह चाले. त्याची झोपडी नगराच्या उत्तरेकडील द्वाराजबळ होती.

नगराच्या दक्षिणेकडील द्वाराजबळ एक वाई रहात असे. तो सुद्धा लोकांच्या घरी पाणी भरून आपला उदरनिर्वाह करी. दोघांची एकदा परस्परांशी भेट झाली व दोघांनी विवाह घेतला.

विवाह झाला तरी दोघांना आपापल्याच घरी रहावे लागले व पाणी भरण्याचे करावे लागले.

त्याच लुसारास जखन आला. चांघांनी तो सण आनंदाने साजरा करण्याचे ठरविले. पाणक्याने भराभर आपले काम जमोडले आणि दक्षिणेकडच्या द्वारावर येऊन चायकोला भेटला.

"आज सण आहे. सर्वे गाव सण साजरा करीत आहे. आपणदेखील साजरा करू या. एक डबू पैसा म्हणजे अर्बा जाणा आहे. तुझ्याजबळ किती पैसे आहेत?" चायकोने विचारले.

"माझ्याजबळ सुद्धा एक डबूपैसा आहे. मी तो उत्तरेकडील द्वाराजबळ दगडाच्या संधीत छुपवून ठेवला आहे. पण एका आप्यात सण साजरा कसा करावया बुद्धा?" नवऱ्याने विचारले.

"एका पैशाची फुले विकत घेऊ. एका पैशाचे विकत घेऊ आणि अर्घ्या आप्याची शीर काढून खाऊ." चायको म्हणाली.

ते ऐकून पाणक्या आनंदाने नाचू लागला. आज नवरात्राच्या दुसरा साजरा करणार या आनंदात त्याला देहभान राहिले नाही. तो चायकोला म्हणाला— "मी उत्तरी द्वाराकडे

धावत पळत जाऊन तो ढबू पैसा घेऊन येतो. तू वेधेच धांव." असे सांगून पाणक्या दक्षिणेकडच्या द्वारापासून उत्तरेकडच्या द्वारापर्यंत ढबू पैसा आणायला ऐन उन्हात अतवाणी पळत निघाला.

दोन्ही द्वारांच्या मध्यभागी वाटेवरच राणबाडा होता. त्याच वेळी राजा सज्जात उभा होता. तो उन्हात पळत जाणाऱ्या पाणक्याला पाहून चकित झाला. पाणक्या उड्या मारीत गात चालला होता. अर्थातच त्याच्या एवढ्या आनंदाचे कारण विचारून घ्यावेसे राजाला वाटले. म्हणून राजाने आपल्या एका नोकराला बोलावून आज्ञा केली—"तो पहा, तो मनुष्य उन्हात जातो आहे ना? त्याला बोलावून घेऊन ये."

Fullscreen

127

+

×

◀

⌂

▶

38 / 76

▶

"बरे ए! तुला महाराज बोलावीत आहेत. माझ्या बरोबर चल."

"मला महाराजांशी काय काम? मी त्यांना पाहिले असले तरी मला ओळखत नाहीत!" पाणक्या म्हणाला.

तेव्हा राजाचे नोकर त्याला बघून राजाकडे घेऊन गेले. राजाने पाणक्याला विचारले—"काय रे! वरून अग्निवृष्टी होते आहे आणि झाली रस्ता तापला आहे आणि तू उड्या मारीत नाचत गात कोठे जातो आहेस?"

"महाराज! माझ्या मनात वाहून गरम इच्छा उत्पन्न झाली आहे. म्हणून मला ही बाहेरची मुळीच नाही." पाणक्या म्हणाला.

थोडी इच्छा स्वारीच्या मनात एकाएकी उत्पन्न झाली असणार? म्हणून त्याने विचारले—"बघी कोणती झाली बुवा?"

"महाराज! बसरा आहे. माझ्या बायकोकड एक ढबू पैसा आहे. माझ्याकड पण एक ढबू पैसा आहे. मी उत्तरेकडील द्वाराच्या सोयीत तो तपवून ठेवला आहे. दोघांचे दोन ढबूपैसे मिळून एक आणा होईल. माझी एका पंशाची कुले, एका पैसाचे बंदन घेऊन अर्ध्या आण्याची कीर करायचे ठरविले आहे. म्हणून मी पाईपाईने उत्तरी द्वाराकडे निघालो आहे. उत्तरी द्वारापर्यंत जाऊन

पुन्हा दक्षिणी द्वारापर्यंत परत यायचे आहे. त्यानंतरच आमचा साजरा होणार. माझी बायको वाट पहात बसली असेल. म्हणून मला लवकर आण्याची परवानगी द्यावी."

ते ऐकून राजा चकित झाला. म्हणाला—"वेड्या! तू आतांपर्यंत जिवला चालून आला आहेस तितके अंतर चालून गेल्यावरच तू उत्तरी द्वारापर्यंत पोचशील आणि त्याच्या दुप्पट अंतर चालून गेल्यावरच तुला दक्षिण द्वारापर्यंत पोचता येईल. तू इतकी नेहमत करण्याऐवजी मी तुला एक ढबू पैसा देतो तो घेऊन येथूनच परत आपल्या बायकोकडे जा. सगळा साजरा करायला उशीर होतो आहे."

"बरे महाराज! आपण ढबूपैसा द्यावा. परंतु मी आपला ढबूपैसा पण घेऊन येईन." पाणक्या म्हणाला.

राजाला संमत करावोक्षी वाटली. या पाणक्याला ढबूपैसा जास्त मोह जाहे की पैशाचा पाहू या, असा विचार करून त्याने एका शपयापासून एका लाखापर्यंत शपये देण्याचा मोह दाखवून मन त्याचे डबू पैशापासून फिरविण्याचा प्रयत्न करून पाहिलातरी पाणक्या आपला डबू पैसा घेऊन यायचा सोडीना. तो घेऊन यायला राजाची परवानगी मागत राहना.

शेवटी राजाने बोडेसे विडून विचारले— "तुला मी आपले अर्थे नगर तमार आहे. तू तो ढबूपैसा जाऊन आणण्याचा विचार मनावून काढून आहे कबूल?"

"आहे कबूल महाराज!" पाणक्या म्हणाला, जणुकाही अगदी नाइलाजाने त्याला ते मातावे लागले.

पाणक्याला नगराचे दोन वाटे करून देण्या नगराचा राजा करायला सांगितले.

प्रधानाने नगराचे उत्तरी व दक्षिणी भाग वाटले. नंतर राजाने पाणक्याला विचारले— "बोल, तुला कोणता भाग इवा? तू तुला पाहिजे तो भाग खुशाल मागून घे! तुला आश्रपासून त्याचे अधिकार पत्र मंज्यस्तडून लिहवून देवसिनी. तुला आपल्या राज्यावर आपल्या इच्छेप्रमाणे राज्य करता येईल."

पाणक्याला विचार करायला फार वेळ लागला नाही. तो लगेच म्हणाला— "महाराज! मला उत्तरेकडचा देवकिण्याची कृपा करावी!" सर्वांना वाटले की उत्तरेकडच्या दाराच्या मागील त्याचा डबूपैसा ठेवलेला होता. म्हणून त्याने तोच भाग मागून घेतला असावा. राजाने वचन दिल्याप्रमाणे उत्तरेकडचा अर्धा भाग पाणक्याला देऊन त्याला त्या भागाचा राजा केले. परंतु "ढबूपैसाचा राजा" या नावीन लोंक त्याला ओळखीत असत.

कुळाचा अभिमान

मुंदेलखंडातील ही गोष्ट आहे. एक क्षत्रिय सरदार साहेब एका गाडी म्हात त्यांना मोक सरदार साहेब म्हणून हाक मारीत परंतु त्याला दोन वेळ पोटभर मिळण्याची मारामार होती. परंतु त्यांना आपल्या कुळाचा फार अभिमान होता. सरदारसाहेब कायचंदा किंवा नोकरी करीत नसत. आपल्या पूर्वजांच्या शौर्याच्या व कुळाच्या नोळेपणाच्या मारणे एवढेच काय ते त्यांना माहीत होते.

एकदा 'सरदार साहेब' रमत्यावर उभे गेले एका श्रीमंत भाणसाजवळ आपल्या कुळाच्या बडया मारीत होते. तेव्हा वरून एक गाडी येत असलेली दिसली. गाडीत कापसाची किंवा धान्याची पोती भरलेली होती. गाडी दुरून येत असलेली पाहून सरदार साहेब म्हणाले— "कायपण हत्ती आहे? आमच्या बाबोबांकडे अगदी असाच हत्ती होता."

तो श्रीमंत मित्र म्हणाला— "सरदार साहेब! तो हत्ती नाही. धान्य भरून गाडी येते आहे."

"मित्रा! तुम्हाला माता पद्मा लावावा लागणार!" सरदार साहेब म्हणाले.

"क्षमा करा सरदार साहेब! तो हत्ती नाही, गाडी आहे गाडी, नीट पहा." तो मित्र म्हणाला.

तेव्हा सरदार साहेबांचा कुळाभिमान एकदम जागा झाला. म्हणाले— "तो हत्ती निघाला तर मी तुमचे डोके उडवीन, गाडी निघाली तर तुम्ही माझे डोके उडवा. पैज आपली बोधांची." असे सांगून मिशांवर ताब देत सरदार साहेब उभे राहले.

घोड्या वेळाने गाडीजवळ आली. तो मित्र म्हणाला— "काय सरदार साहेब! पैज हारलात तुम्ही."

“होय बाबा, मी हारलो! माझे डोके कापून ■!” जहागीरदार साहेब म्हणाले.

“जाऊ या हो, एकाकपाशा गोष्टीसाठी मी डोके कापून घेऊ म्हणता?” तो मित्र सरदार साहेबांच्या कुशारक्या बंद होतील असे समजून म्हणाला.

पण सरदार साहेबांचा कुळाभिमान जागा झाला होता. म्हणाले—“जामच्या सत्रिय वंशात दिलेला ■ मागे घ्यायची पद्धत नाही. पैज मी हारलो, तुम्ही माझे डोके कापून घ्या!”

तो मित्र काळजीत पडला. म्हणाला—“असे करू या सरदार साहेब, आपण

जोऊ या न्यायाधिकाकडे. तो सांगेल त्या निवाड्याप्रमाणे वागू या.”

सरदार साहेबांनी ■ मान्य केले आणि दोघे मित्र न्यायाधिकाकडे गेले.

न्यायाधिषाने पाहिले की सरदार साहेब माघार घेणार नाहीत. म्हणून त्याने निवाडा दिला—“सरदार साहेबांचे डोके जाता त्यांच्या स्वतःच्या मालकीचे राहिले नाही. त्यांच्या मित्राच्या मालकीचे झाले आहे. त्याला वाटेत तेव्हा त्याने ते पाहिले तर कापून घ्यावे.”

ते ऐकून दोघांच्या मनाचे समाधान झाले. परंतु जहागीरदारसाहेबांनी आपल्या डोक्याच्या पोषणाची व रक्षणाची जबाबदारी आपल्या मित्रावर घालून आपली एक प्रश्न उभा केला.

आणि ती जबाबदारी त्यांच्या मित्राला फार महाग पडू लागली. कारण सरदार साहेब आपल्या कुळाच्या नांव लौकिकाप्रमाणे आपल्या डोक्याचे पोषण झाले पाहिजे ■ आपणू करू लागले.

हा प्रश्न कसा सोडवायचा याचा विचार इतर मित्रमंडळींनी करून एक युक्ती काढली. त्याप्रमाणे एका जणाला गल्लीत ओरडत फिरायला सांगण्यात आले. तो मनुष्य “माणसांची नाके व कान विकत घेतो हो!” असे म्हणत सरदार साहेबांच्या

जवळ.

सरदारसाहेबांच्या मित्राने त्याला बोलावून विचारले—“तू काय काय विकत घेतोस रे?”

तो म्हणाला—“मी माणसांची नाके ■ कान विकत घेतो.”

“कोणत्या भावाने विकत घेतोस रे?” विचारता “प्रत्येक नाक एक हजारला व कान प्रत्येकी पांच पांचशेला.” तो मनुष्य म्हणाला.

ते ऐकून सरदार साहेबांच्या भीमंत मित्राने सरदार साहेबांचा कुळवृत्तांत सांगून म्हटले—“यांच्यासारक्या कुलीन घराण्यातले नाक ■ कान ■ तर?”

तो म्हणाला—“मी सांगितले तोच इतर.” तेव्हा सरदार साहेबांचा मित्र त्याला म्हणाला—“सरदार साहेबांचे नाक व कान कापून वेऊन मला दोन हजार रुपये दे!”

ते ऐकून जहागीरदारसाहेब पाबरले. म्हणाले—“मित्रा! ■ मन्पाय नाही, आम्हांला कबूल.

“अन्पाय कसा काय? हे डोके माझ्या मालकीचे आहे. त्याच्या रक्षणासाठी हजारो रुपये खर्च होत आहेत. मग ही रक्कम काढायची कशी?” मित्राने विचारले.

“तरमग चला न्यायाधिकाकडे, तो सांगेल तो निवाडा आपल्याला मान्य आहे.” सरदार साहेब म्हणाले.

दोघे पुन्हा न्यायाधिकाकडे गेले आणि त्यांचा प्रश्न सोडवायला सांगितले.

दोघांचे म्हणणे ऐकून घेऊन न्यायाधीश म्हणाला—“तुमच्या मित्राला नाक व कान विकून टाकायचा अधिकार आहे. तुम्हांला ■ मान्य नसेल तर त्यांनी तुमच्या डोक्याच्या रक्षणासाठी आजवर जो खर्च केला त्याची भरपाई तुम्ही करून दिली पाहिजे.”

तो निवाडा सरदार साहेबांना मान्य झाला. त्यांनी आपल्या मित्राचा जो खर्च झाला होता त्याबद्दल आपला नाडा मित्राच्या नावी करून दिला आणि स्वतः गाव सोडून निघून गेले.

हजरत एका ग्रामप्रमुखाचा बौद्ध कोठ्याताने बोलून देता न त्याची तोंड सेपटी कापून त्याला बागत्या यांच्या भगता बंधून ठेवता. कोठ्यानी त्याला विचारले की थोडा कोठे खरेदी केला तेव्हा त्याने दुरव्या कोठ्याची तरी मर्यादा नाच सांगितले.

ग्रामप्रमुखाने कोठ्याच्या घरी जाऊन आपल्या बोट्याला ओळखले आणि न्यायाधिकाऱ्याने विचारले की, न्यायाधिकाऱ्याने त्याला विचारले—“काय हो, बोट्याला ओळखू एकदम कोणी आहे का?” ग्रामप्रमुख म्हणाला—“आहे, दुकानदार.”

न्यायाधिकाऱ्याने दुकानदाराच्या बोलाने विचारले—“दुका! तू ग्रामप्रमुखाच्या बोट्याला ओळखू शकशील का?”

लगून कोठ्याला म्हणाला—“साहेब! बोट्याची सेपटी लाव आहे हे दुकानदाराच्या माहीत नसेल कदाचित.”

दुकानदार पोटा बुटमळला, त्याने बोट्याच्या घरीबाबत किती बोट्याला नम्रपणे पाहिले व म्हणाला—“साहेब! समोरून पाहिले हा बौद्ध ग्रामप्रमुखाचा बोटतो, परंतु पाठीमागून पाहिले तर हा बौद्ध कोठ्यालाबाहेरचा अनायास बोटतो.”

दुकानदाराची साक्ष ऐकून कवेरीत जमलेले लोक बघण्यास हसू लागले. न्यायाधिकाऱ्याने निष्पत्ती दिला की बौद्ध ग्रामप्रमुखाचा आहे.

बसलेल्या सगळे

हजरत देशात बसलेल्या राज्य करीत बसलेली ही गोष्ट आहे. एकदा बादशाह आपली बेगम शिरीनच्या बरोबर महालाच्या गल्लीवर बसून बोलत होता तेव्हा एका कोठ्याने बादशाहला एक मासा आपण दिला.

तो मासा फार विचित्र होता. तो पाहून बादशाहला फार आनंद झाला. त्याने कोठ्याला चार हजार दीनार द्यायला आपल्या बजिनदाराला सांगितले.

बादशाह दररोज असे बक्षिस कोठ्याला तरी देत असतो हे बेगम बघून असे. कारण त्याला एखादी वस्तू आणायची की बादशाह व किती बक्षिस द्यावे याचा विचार करीत नसे. तिला ते आवडत नसे.

कोळी आपले इनाम घेऊन खाली उतरून निघून गेला तेव्हा शिरीनने तिला ती गोष्ट न आवडल्याचे सांगितले.

म्हणाली—“तुम्ही तरी किती विचित्र तऱ्हेने बागता! एका माशाला कोणी चार हजार दीनार देतो का? अशा तऱ्हेने इनाम देऊ लागलात तर पुढे प्रत्येक गोष्टीसाठी लोक इनाम मागायला येतील व सजिना रिकामा म्हणजे झोळे पांढरे होतील. म्हणून मी सांगते तसे करा. काही तरी मुक्ती कळत ते पैसे परत येतील असे करा.”

“आम्ही जे इनाम दिले ते परत घेणे आम्हांला शक्य वाटत नाही. लोक नावे ठेवतील आम्हांला. पुढे पाहून घेऊ. घाबरेपणे झाले ते झाले.” म्हणाला.

“असे सोडून कसे झाले? स्वतःचा भोळपणा दाखून देऊन बक्षिस परत मिळविणे शक्य आहे. मी युक्ती सुचविते. ऐका. त्या कोठ्याला परत बोलवून

साहू त्याच्या विचारांनी काय काय पु
जो मासा देऊन मेलाल तो नर आहे की
मादी?"

कोळघाने बांकून सलाम केला आणि
म्हणाला—"हुजूर! या जातीच्या माशात
'नर' किंवा 'मादी' हा फरक नसतो.
प्रत्येक मासा बंडी घालतो."

ते ऐकून खुसरो जोराने हसला आणि
कोळघाला बायकी चार हजार दीनार
दायला त्याने सजिनदाराला सांगितले.

कोळघाने आठ हजार दीनार आपल्या
टोपलीत ठेवले ■ आनंदाने बरी
निघाला.

तो महलाच्या बाबाराबाहेर देखील वेला
मसेल की तेवढ्यात एक दीनार जमिनीवर
पडला आणि ■ दूर ■ तरी
■ पडला.

कोळघाने लगेच डोक्यावरची टोपली
जमिनीवर उतरवून ठेवली आणि चारी-
बाजूला तो दीनार हुडकू लागला. सुदैवाने
दीनार सापडला. तो टोपलीत ठेवून कोळी
निघाला.

दरम्यान 'शिरीन' ते दृश्य पहात
होती. बादशाहदेखील बाजूला उभा राहून
ते पहात होता. शिरीन बादशाहकडे बघून
म्हणाली—"पाहिलेत ना? दख्खी तो

दीनार दिलेत. परंतु तो इतका चिक्कू व
मूख निघाला की एका दीनारासाठी त्याने
टोपली जमिनीवर ठेवली आणि दीनार
हुडकू लागला. कोणो टोपली उचलून नेली
असती तर? ■ दीनार एकाद्या गरीबाच्या
हाती लागला असता तर काय विचडले
असते?"

बादशाहने बेगमच्या शब्दांला मान देऊन
कोळघाला परत बोलाविले आणि म्हणाला—
"अरे मूर्ख! एक दीनार खाली पडला
तर तू ■ लोभाने सर्व टोपलीवर
दीनार जमिनीवर ठेवून दिलेस? एकाद्या
गरीबाला मिळाला ■ तर ■
गरीब झाला असतास?"

ते ऐकून चकित होऊन कोळी जमिनी-
पर्यंत बांकून सलाम करीत म्हणाला—
"आपली दुवा आहे, ■ गरीबाला कोणत्या
गोष्टीची उणीव आहे? एक दीनार गेल्याने
मी कधीच गरीब होणार नाही. परंतु
माझ्या मनात प्रत्येक दीनार एक पवित्र

वस्तू आहे. त्याच्या एका बाजूला आपली
मुद्रा आहे व दुसऱ्या बाजूला बादशाहाचे
नाव आहे. त्या पवित्र वस्तूवर कोणाचा
पाय पडला तर तो बादशाहचा अपमान
होईल. ■ निष्काळजीपणामुळे बाद-
शाहचा असा अपमान झालेला मला कसा
लपेल? माझ्यासारख्या मातीमोल माण-
साचा बादशाहने उद्धार केला तर माझ्या-
कडून मातीत पडलेला दीनार उचलणे
शक्य होणार नाही का?"

कोळघाच्या त्या उत्तराने बायशाह इतका
खुष झाला की त्याने कोळघाला बायकी
चार हजार दीनार इनाम म्हणून वेण्यास
सजिनदाराला सांगितले.

यावरून खुसरोला कळले की बायकोच्या
बोलण्याकडे ■ दिव्याचा काय परिणाम
झाला? त्याने दबंडी पिटवून प्रजेला सल्ला
दिला. "बायकोचा सल्ला ऐकावा, पण
त्याप्रमाणे वागू नये. कारण बायकोच्या
सल्ल्याने एका चुकीची दुस्स्ती करायला
जाऊन दोन चुका पडतात."

अबू कासिमने मनात तो विचार आल्याबरोबर दुकान बंद केले आणि पादत्राणे खांद्यावर टाकून हमामखान्यात निघाला. पादत्राणे खांद्यावर टाकण्याचा हेतू तो घासून जाऊ नये हाच होता. तो हमामखान्यात पोचला तेव्हा त्याने सर्वांनी पादत्राणे बाहेर काढून ठेवली असलेली पाहिली. म्हणून त्याने पण आपली पादत्राणे तेथेच इतर जोकांच्या पादत्राणांबरोबर ठेवून दिली आणि हमामखान्यात आंघोळीला गेला.

अबू कासिमच्या बायलामुळे मातीच्या पुटांचे घर जमले होते. म्हणून मालिफ करणारांना दोन दोनदां तेल लावून देखील पुरेनासे वाटले. त्याची आंघोळ संपायला तीन चार तास देखील

बाहेर आला तेव्हा संध्याकाळ झाली होती व पादत्राणांवर लक्षा ठेवणारा पगारी मनुष्य आपल्या घरी निघून गेला होता. अबू कासिमची पादत्राणे नाहीशी झाली होती ■ त्यांच्या जागी कोणाची तरी हिरवी पादत्राणे होती. कोणी तरी चुकून त्याची पादत्राणे घातली असतील असे समजून तो ती हिरवी पादत्राणे घासून घरी निघून गेला. कासिमच्या दुर्दैवाने ती पादत्राणे वास्तविक कैरोच्या काजीची होती. तो ■ घडी निघून गेल्यावर हमाम खान्याला आला होता. त्याने आपली पादत्राणे बाहेर काढून ठेवली होती. त्यावेळी तेथे कोणाचीच पादत्राणे नव्हती.

तेव्हा तेथे पुष्कळ पादत्राणे होती. परंतु अबू कासिमची पादत्राणे ओबडधोबड होती ती चांगल्या पादत्राणात ठेवलेली नोंकराला आवडले नाही. म्हणून त्याने दूर उचलून ठेवली होती. संध्याकाळ झाल्यावर तो नोंकर निघून गेला होता. म्हणून ती गोष्ट दुसऱ्या दिवशी तो ■ कामावर आला तेव्हा कळली. अबू कासिमची पादत्राणे जागेवर होती व काजीची नव्हती. ■ त्यानेच ती नेली असावीत या संशयावरून अबू कासिमकडे काजीच्या पादत्राणांविषयी चर्कणी ■ आली व झडती घेतल्यावर त्याच्याकडे ती पादत्राणे सांपडली. अबू कासिमने काजीला पुष्कळसे पैसे देऊन

स्वतःची सोडवणूक करून घेतली. तरी त्याला दोन दिवस कैदेत डांबून ठेवण्यात आले होते.

त्या दिवसापासून अबू कासीमला त्याची पादत्राणे नकोशी वाटू लागली. रागाच्या भरात त्याने ती नील नदीत नेऊन टाकली आणि एकदाची पीडा टळल्याचा मुस्कारा सोडला. परंतु ती पीडा तशी मुटणारी नव्हती.

दुसऱ्या दिवशी एक कोळी मासे पकडायला नील नदीत गेला होता. त्याने जाळे टाकल्याबरोबर त्यात ती पादत्राणे अडकली. काही तरी जड वस्तू आहे चांगला मोठा मासा सापडला असे वाटल्यावरून त्या कोळ्याने जाळे पाण्याबाहेर ओढले, तेव्हा मासाऐवजी अबू

कासिमची पादत्राणे सापडली. अबू कासिमची पादत्राणे प्रसिद्ध होती म्हणून ती ओळखणे कठीण गेले नाही. त्या पादत्राणांमुळे जाळपाळा तीन चार जागी मोठी भोके पडली होती. म्हणून कोळी कासिमच्या दुकानावर आला आणि त्याने त्याला खूप शिब्या हासवून अबू कासिमची पादत्राणे दुकानात फेकली. त्यामुळे औषधाच्या कित्येक दाटल्या फुटल्या व पुष्कळ नासधूस झाली.

आता आपल्या पादत्राणांवर कासिमला इतका राग आला की ती पुरून टाकण्याचे त्याने ठरविले व त्यासाठी तो एका जागी खड्डा खणू लागला.

जेजान्याशी वितुष्ट होते. म्हणून जेजान्याने कासिम विरुद्ध सोटा आळवून काजीकडे फिर्याद केली की तो कोणाचा तरी जुना पुरून ठेवलेला ठेवा खोदून नेतो आहे.

कासिमचा लोभोपणा प्रसिद्धच होता. म्हणून काजीला तो गोष्ट सरी वाटली. त्याने जास्त चवकशी केल्याशिवाय कासिमला सरकारी कचेरीत हजर राहण्यास हुकूम देऊन शिपाई पाठविला.

कासिमने आपल्या तफें कितो सांगितले की त्याने त्याची पादत्राणे त्याला ती मकोशी वाटू लागली म्हणून पुरून टाकण्यासाठी खड्डा खणला होता. त्याने अपयशेऊन सांगितले, पण कोणत्यावर कोणो विश्वास केला नाही. तरी फक्त संशयावरून त्याला बंद झाला.

कासिमला आपल्या पादत्राणांवर जास्तच राग आला. त्याने आपली पादत्राणे दूर मीळ नदीच्या एका काळव्यात नेऊन टाकली आणि मुटली बुवा एकदाचा असे समजून सुळाच्या स्वास सोबला.

परंतु तो त्याचा एक निव्वळ अमन ठरला. त्याच्या नशिबाने त्याच्या विरुद्ध पाठ फिरविली होती. म्हणून त्या काळव्यावर एक वंज होते. त्यात ती पादत्राणे जाऊन बसली आणि पाणी वहावचे बंद

असता अबू कासिमचा पादत्राणे आत बसून राहिलेली सापडली आणि नुकसान भरपाई करून देण्यासाठी त्याच्या विरुद्ध फिर्याद करण्यात आली. या भानगडीत कासिमला फार मोठी रक्कम दंड म्हणून द्यावी लागली.

आता अबू कासिमला वेड लागल्यासारखे वाटू लागले. तो आपली पादत्राणे घेऊन आपल्या घराच्या गच्चीवर गेला व त्या मीतीवर ठेवून त्यांच्यापासून कधी सुटका मिळवावी या विचारात डोके आजवीत बसला.

इतक्यात जेजारच्या लोकांचा कुवा भावत आला आणि त्याचा नेमका त्या लायून ती पादत्राणे, साली रस्त्यावर एक म्हातारी चालली होती तिच्या डोक्यात पडली आणि त्यातच तिचा जीव पण गेला.

रस्त्यावर जाणाऱ्या येणाऱ्या लोकांनी अबू कासिमची पादत्राणे ओळखली आणि

त्याला शिब्या देऊ लागले. त्याच वेळी कोठून तरी शिपाई आले आणि त्यांनी म्हातारीचे डोके फुटले व कासिमला तुलगाव टाकले.

म्हातारीच्या नातेवाईकांना नुकसान भरपाई देऊन कासिमने आपली सुटका करून घेतली.

आतापर्यंत काय करायचे हे कासिमने मनाशी ठरवून टाकले होते. तो काजीकडे गेला आणि आपली पादत्राणे काजीकडे कळवून म्हणाला—“या पादत्राणांनी माझे फार मोठे नुकसान केले आहे, अगदी पिच्छा पुरवला आहे त्यांनी माझा! माझे सर्वस्व लुटले गेले आणि आज मी भिकारी झालो आहे. यापुढे मला पादत्राणांची गरज नाही. तुम्हाला वाटेला तशी यांची विल्हेवाट लावा. यांच्यामुळे यापुढे कोणाचे काही नुकसान झाले तर मी त्याला जबाबदार नाही.”

ते ऐकून काजी व काजीबरोबर कचेरीत बसलेले इतर लोक खदखद हसू लागले.

प्रारब्धाचा मृत्यू

एका श्रीमंत माणसाच्या घराबात कोणू काबाचा एक माठी करीत असे. तो श्रीमंत मनुष्य स्वभावाने थोडा कुष्ठ होता. श्रीमंत माणसाचा मुलगा मुन्ही मिळाले की मोठ्या बोऱ्या करी.

एका गोपूकडे मनुष्य आला आणि हात हात करी देऊन म्हणाला— "बाहो ! तुमच्या ताबुबाईची मरणासबंदी तुम्हाला देण्यासाठी मला बंदर स्पडे दिले होते. हे म्या आणि हांबाळून ठेवा." जसे हाणून व देऊन तो मनुष्य निघून गेला.

गोपूने विचार केला की माणसाचा निरोप वेळाने दे वीस मिळाले आहेत त्या बांद-बलावर काही तरी धंद करवा. विचार करून त्याने ते करी एका कडक्यात बांधून विवेच्या पोकाळीत ठेवून दिले.

श्रीमंताच्या मुलाने ते बाहिले होते. माठी मोपडीत निघून गेल्यावर त्याने ते वीस जखलून नेऊन आपल्या बापाचा दिले. म्हणाला— " ! मला हे स्पडे मिळाले."

दुसऱ्या दिवशी गोपू आपल्या माणसाचा निरोप निघून त्यामंतर श्रीमंत माणसाचा मुलगा परी वेळाने आपल्या बापाचा उदास वसनेचा काढून विचार मागला— "बाबा ! तुम्ही जसे दुःखी का ?"

"काळू तू दिलेले करी दिले नाहीत रे !" श्रीमंत मनुष्य म्हणाला.

"ते तुम्ही कोडे ठेवले होतेत, बाबा ?" त्याने बापाचा विचारले.

"विवेच्या तांबातल्या पोकाळीत ठेवले होते रे !" तो मनुष्य म्हणाला.

श्रीमंतमृत्यू

प्राचीन काळाने घडलेली गोष्ट आहे. श्रीमंतमर्गीत माणसाचा एक बाभार म्हान असे. तो वहाणा चडावा वगैरे दिवून स्वतःने पोटाभरीस राव. त्याच्याकडे तो रात्रभर जागून गावात मर्या वाली आणि लोकांना मावध करी— "कोर फिरत आहेत, मावध रहा !"

धर्मला पोटा पाण्याची काळजी नेवडी कधीच वाटली नाही. त्याला व त्याच्या कुटुंबाला पोटाभर स्वामला मिळे व रहायला एक योग्य होते. त्याचा समार त्यात आनंदाने चाले. पण त्याला एका गोष्टीचे दुःख होते. वंशवृक्ष वाडावा मामाठी त्याला एक मुलगा तरी व्हावा असे वाटे. परंतु त्याला आपल्या मुल नव्हते.

त्या मावदान एव प्रसिद्ध पंडित म्हान अस. धर्म रात्रीचा पहारा संवदन घरी निघाला की तो पंडित नदीवर स्नान करून

घरी परत जात असे. त्याची भेट होते. एकदा तो पंडित स्नानाला निघाला होता व धर्म भेटला. धर्मने त्या पंडिताला नमस्कार केला आणि म्हणाला— "पुत्रप्राप्तीचा आशीर्वाद द्या !"

तेव्हा पंडित म्हणाला— "अरे धर्म मूल-वाळ नाही, एकदपामाठी तू टनकी काडली कशाचा करतोस ? थोराभोड्याने म्हणणे आहे.

आणानुभव मरण
पणवकी सुमालया

अर्थात, पशू, पत्नी, पृथ, पशुवार यांची प्राप्ती पूर्वकृणानुबंधाने होते. ते कृण फिटले की ते निधन जातात."

पंडित नेवडे सांगून निघून गेला. पंडिताने तो एक लोकनी म्हणून मागितली, परंतु धर्मला प्रपचाचा जोर आला नाही. उरले त्याच्या मनाने पण

नवीन विचार उत्पन्न झाला, माझ्या घनाचा कोणाला उपयोग झाला तर ते ऋण फेडण्यासाठी त्याला माझ्या घरी जन्म घ्यावा लागेल. म्हणजे अशा तऱ्हेने मला पुत्र अपत्य होण्याची शक्यता आहे.

तो विचार मनात येताच धर्मूने विचार केला की कोणाच्या बऱ्याणा किंवा बऱ्याच फुकटात शिबून दिले तर त्याला ऋण फेडण्यासाठी माझ्या पोटी जन्म घ्यावा लागेल. परंतु कोणी फुकटात पावलाणे प्यायला तयारच होईना. कोणी त्याच्या त्या उपकाराचे ऋण शोक्यावर तयार होईना. गत्येक जण त्या पेला पैसे घेऊन बऱ्याणा शिबून देणाऱ्या चांगाराकडे जाऊ लागला.

पाहण्याचे ठरविले. नदी व गाव यांमधील अंतर तुमारे एकदीड मैलाचे होते. येता जाता उन्हांत पोळत असत. म्हणून वाटेत बऱ्याणा मिळाल्या तर लोक नक्कीच घालतील. त्या विचाराने धर्मूने बऱ्याणाचा एक नवा कोरा जोड वाटेत टाकून ठेवला. परंतु एक पंधरपठा लोटला तरी कोणी त्या बऱ्याणांना हात लावला नाही. ते ऋण केव्हां कसे लागेल कोणात या विचाराने सर्व भीत होते. म्हणून धर्मू फार निराश झाला. तो देवाचे स्मरण करून म्हणाला—“देवा! मधीबी मुलगा नाही का? कोणी या नव्या बऱ्याणा का नाही?

होत नाही?”

तरी धर्मू देवावर ठेवून बाष्ठा घेऊन होता. कोणीतरी नक्कीच बऱ्याणा घेऊन माझा ऋण होईल.

माणसी काही दिवस असेच लोटले. एक दिवशी बऱ्याणांचा जोड नाहीसा झाला होता. त्याने देवाचे आभार मानले. म्हणाला—“देवा, तू माझ्या हाकेला पावलास!” आनंदात तो घरी वावत गेला आणि घाय-कोला त्याने आनंदाची बातमी सांगितली. घायकोला देखील आनंद झाला.

परंतु बऱ्याणा उचलून नेणारा कोण, हे त्याला कळले नाही. त्या गोष्टीची फार उत्सुकता वाटू लागली.

२

ज्या पंडिताने धर्मूला ऋणानुबंधाची गोष्ट सांगितली होती, त्याला एकदां ऐन दुपारी त्या वाटेने एका गावी जावे लागले. ऐन दुपारची वेळ होती पापताणे नसल्यामुळे पाय पोळत होते. आता पुढे कसे जायचे हा प्रश्न होता. सुदैवाने त्याच वेळी त्याला समोर नव्या बऱ्याणांचा जोड दिसला. त्या पंडिताला जिवात जीव असल्यासारखे वाटले.

त्याला वाटले की कोणीतरी चांगार या बऱ्याणा विकायला बाजारात घेऊन गेला असेल आणि जाता जाता त्या जाली पडल्या असतील. कदाचित तो या बऱ्याणा शोभीत परत येत असेल.

पंडितांना वहाणांचा मानक मिळाला नाही आणि विचार हा कृष्ण पुढच्या जन्मी फेडावे लागणार या काळजीत आजारी पडला व त्याच आजारात त्याला परलोकाची यात्रा करावी लागली त्याला भीती वाटत होती तसेच झाले. त्याच्यावर धर्मने श्रृण राहून गेले व धर्मच्या पोटीच त्याला जन्म लागला.

३

धर्मच्या बायकोला दिवस राहले आणि वहाण्या महिन्यात तिला एक सुंदर मुलगा झाला. वस्तीत सर्वत्र आनंदी पसरला. धर्म व बायकोच्या आनंदाला तर पारानार नव्हता. हा मुलगा जे काही पंडितच आहे, या गोष्टीची धर्मला नव्हती. त्याने आपल्या मुलाचे नाव रविदास ठेवले.

रविदास मोठा झाला तमतसा बापाचा वंश करू लागला. वहाणा व वहाव शिवण्यात त्याने प्रविष्य मिळविले. तो जे पैसे मिळवी ते पैसे आपल्या बापाला देऊ लागला. परंतु बाप उपकाराची फेड होईल या भीतीने पैसे घेत नव्हता. कृष्णानुबंध राहला नाही तर पितापुत्रांची ताटावूट होईल अशी त्याला भीती वाटत होती. त्याने रविदास पैसे देऊ लागला तरी न घेण्याचा मत्ता बायकोला दिला.

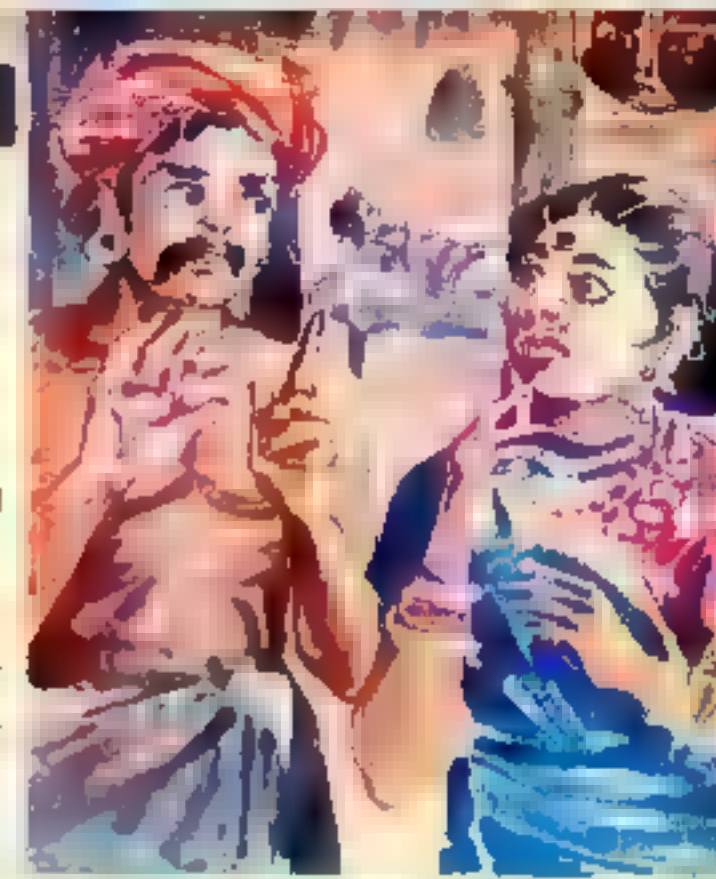
होता व तो धर्मच्या पोटी कसा जन्मला ही गोष्ट नाहीत होती. म्हणून तो कृष्ण मुक्त होण्याच्या सटपटीत असे. कारण त्या शिवाय जगातून मोक्ष मिळणे शक्य नाही हे त्याला माहीत होते. परंतु आईबाप पैसे घेत नाहीत तर मोक्षपण मिळणे नाही असे त्याला वाटू लागले.

एकदा धर्मला कामानिमित्ते परगावी जावे लागले. तो आपल्या मुलाला बोलावून म्हणाला—“रविदास! मला एका कामानिमित्त परगावी जायचे आहे. मी उद्यां धरत येईन. आज रात्रभर पाहूरा देण्याचे काम कर. लोकांना प्रत्येक प्रहरी करीत जा.”

बापाच्या आज्ञेप्रमाणे रविदास रात्रभर नगरात पाहूरा देऊ लागला. त्याच्याबरोबर आपली एक साखीदार पाहण्यासाठी होता. तो रविदासाला म्हणाला—“रविदास! प्रहूर रात्र संपली आहे. लोकांना एकदा सावध केले पाहिजे.”

ते ऐकून रविदासाने उच्च स्वरात एक संस्कृत श्लोक म्हटला.

“माता नास्ति पिता नास्ति,
नास्ति बंधुः सहोदरः,
अयं नास्ति गृहं नास्ति,
तस्मात् चायं जायत !”

बरोबर जाणाऱ्या पाहूरेकन्याने चकित होऊन रविदासाला विचारले—“रविदासा! मी हा श्लोक पूर्वी कधी ऐकला नाही आणि हा संस्कृत भाषेत आहे. याचा अर्थ सांगतोस का ?”

तेव्हा रविदास म्हणाला—“हे पहा, आपली कोणी आई नाही की, बाप नाही, कोणी बंधु बांधव नाहीत की भरदार दोलत पण नाही. म्हणून सावध रहा, रहा! असा अर्थ आहे.”

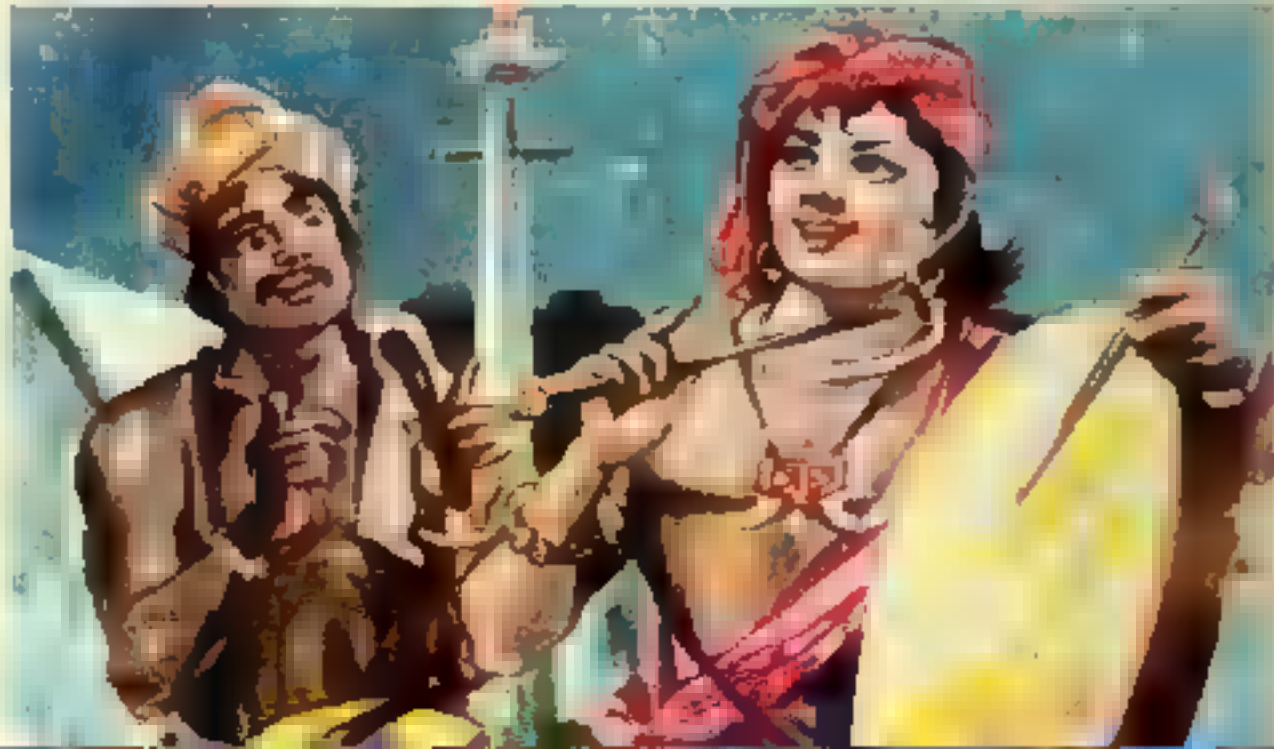
आणखी एक प्रहूर रात्र लोटली तेव्हा रविदासाने उच्च स्वरात आणखी एक श्लोक म्हटला.

म्हणून त्याने भागे वळून पाहिले व चारी बाजूला नजर फिरवून पाहिली. परंतु कोणी दिसला नाही तेव्हा त्याने विचार केला, आपण या वहाणा पायात धाळाव्या. गावात जाऊन कोणी वहाणा विसरून गेला का, की कोणाच्या चुकून रस्त्यावर पडल्या होत्या का, चांभा-रांच्या वस्तीत चवकशी करून वहाणांची किमत्त देऊन मोकळे होऊ या. याप्रमाणे आपल काम करून गावी परत आल्यावर त्याने उपकडीपण केली. परंतु प्रत्येकाने त्या वहाणा त्यांच्या नसल्याने मांगितले. परंतु धर्म त्या पंडिताची गाठच पडू नये या प्रयत्नात राहला.

“कामकोषश्च मोमम्
देहे तिष्ठन्ति तस्कराः
ज्ञान रत्नापहाराय
तस्मात् जाग्रत जाग्रत !”

रविदासाने तो रत्नोक्त म्हण्टोपावर साची पाहरेकन्याने विचारले—“रविदासा! हा श्लोकपण मला कळला नाही रे. तू एवढे ज्ञान कोठून मिळविलेस रे? मला या संस्कृत श्लोकाचापण अर्थ सांगतोस का?”

रविदास म्हणाला—“मित्रा! आपल्या शरिरात जी ज्ञानाचे धन आहे ते चोरून नेण्यासाठी काम, क्रोध, लोभ इगळे (महा) चोर फिरले आहेत. म्हणून माणसाने (सर्वदा) सावध रहावे !”

सोटली. रविदासाने या क्षेत्रे लोकांना सावध करण्यासाठी आपली एक श्लोक म्हटला :

“कम दुःखं जरा दुःखम्
याया दुःखं पुनः पुनः
संसार सागरम् दुःखम्
तस्मात् जगत् जाग्रत !”

तो श्लोक ऐकून साची पाहरेकरी जास्तच चकित झाला. त्याने विचारले—“रविदासा! दुःखा या श्लोकात दुःखच दुःख आहे. अशी कोणती दुःखे आहेत, त्यांची फोड करून तरी सांग.” तेव्हा रविदासाने श्लोकाचा अर्थ समजावून सांगितला. म्हणाला—“या जगतात येणे एक दुःख आहे, नष्टवय येणे हे देखील दुःखच आहे. नायको देखील दुःखच

दुःखच आहे. संसारसागरात पडलेला क्वचितच कधी वांचतो. म्हणून सावध रहा.”

“अरे रविदासा, तू या वैराग्याच्या गोष्टी सांगतो आहेस? तुझे बाबा तुझे सबकर लान करून देण्याच्या खटपटीत बाहेत आणि तू वैराग्याची गोष्टी करू लागला आहेस?” साची पाहरेकरी म्हणाला.

तोच प्रहर रात्र संपून प्रहर मुक रविदासाने पहारा संपविण्यापूर्वी जाणची एक श्लोक म्हटला—

“बाधया इदंते लोके
कर्मा वा
आधुनीयम् न जानाति
तस्मात्

पाहरेकन्याने या श्लोकाचा अर्थ सांगायला पण आयुध केला. तेव्हा रविदासाने त्या श्लोकाचा अर्थ या शब्दात सांगितला. म्हणाला—

“बाबा, कर्म अनेक प्रकारच्या जिता यांच्या बंधनात झुल्लोकी घेऊन वांगला जातो. या सर्वांत गुरफटलेल्या माणसाने आयुष्य दीण होत झाललेले फार थोड्या सोकांना कळते. म्हणून सावध रहा, रहा !”

रविदासाने प्रहर रात्र सोटल्यावर सर्वांत प्रथम जो श्लोक म्हटला होता तो त्या देशाच्या राजाने ऐकला होता. राजाला फार आश्चर्य वाटले. त्याला वाटले की आपली एखाद्या वांगला श्लोक

कदाचित् कानावर पडेल. म्हणून तो रात्र-भर जागत राहला. त्याला स्थानंतर आणखी तिन्ही श्लोक ऐकू आले.

उजाडल्यावर राजाने आपल्या शिपायांना पाठवून रात्रभर कोणी पहारा दिला याची चवकशी करून त्याला बोलावून आणावला सांगितले. रविदामाला जेव्हां राजाच्या समोर हजर करण्यात आले तेव्हां राजाने त्याला नमस्कार केला व विचारले—“पुण्य-श्रेष्ठा! आपण कोणीतरी विद्वान पंडित क्षिततां आहां. नाहीतर मामन्य पाहणेकऱ्यात एवढे पांडित्य कोटून घेणार? माझ्यावर कृपा करून एवढी भेट घेण्याची कृपा करावी!” असे म्हणून राजाने सुवर्ण मुद्रा घेऊन एक थेंबी रविदामाला दिली.

रविदामाला त्या गैजाची गरज काय? परंतु हे भव भाईबापांना देऊन त्याच्या कृणायून मुक्त होत। आले तर पहारे या हेमून त्याम नी थेंबी ठवून घेतली.

दुसऱ्या दिवशी भस्म गावाहून परतल्या रविदामाने विचार केला की त्याला राजा-

घेणार नाहीत. भस्म या पेधाने काय करायचे हा एक प्रश्न त्याच्या समोर उभा राहला.

त्याच सुमारास चांभारांच्या वस्तीस आग लागली सर्व लोक वस्तु घेऊन घरातून बाहेर ठेवू लागले. रविदास देखील बापाला घरातले सामान बाहेर काढायला मदतीला पावला. इतर मामाना-बरोबर रविदासाने ती सुवर्ण मुद्रांची पिशवी बापाच्या हातात दिली. धर्मने नी पिशवी मामानाबरोबर पिशवीत काय आहे याचा विचार केल्यासिवाय ठेवून घेतली.

खण मुक्त झाल्यावरून रविदामाला फार आनंद. नंतर जळणाऱ्या घरातले सामान काढण्यामाठी जो आन घेला तो बाहेर आला नाही.

धर्मला वस्तुस्थिती कळायला वेळ लागला नाही. त्याच्या पुढकडे जलम घेऊन रविदाने जो उपदेश सावकऱ्यांना केला होता त्याचे स्मरण त्याला झाले व त्याच्या दुःखाचा भार हलका झाला त्याला ज्ञानवीथ झाला.

आयोपीचा शोध

राजा प्रसेनजित थावस्ती राज्याचा अधि-पति होता. एकदा कोणीतरी ब्राह्मण दूर वेसातून थावस्तीला आला. सुदैवाने त्या ब्राह्मणाची थावस्तीच्या प्रमुख ध्या-पान्याशी मैत्री झाली. ब्राह्मणाला कोणत्या ही गोष्टीची उणीव वाटत नव्हती. एवढेच नव्हे तर, त्याला भूप दान दाक्षिणादेखील मिळू लागली.

तो ब्राह्मण जगात एकटा होता. त्याला नायको किना इतर नातेवाईकपण कोणी नव्हते. म्हणून त्याला जे पैसे मिळत त्याचा स्वतःच्या गरजासाठी आवश्यक खर्च करून जे पैसे उरत त्याचे तो सोने विकत घेई आणि ते एका जागी पुरून ठेवी. त्याच्याजवळ पुष्कळ सोने जमले. त्याला कळेना की इतके सोने कोठे व कसे काय लपवून ठेवायचे. म्हणून त्याने पुष्कळ विचार करून शेतात एका जागी खड्डा

खणून ते सर्व सोने पुरून ठेवले. तो दररोज जाऊन पाहून येई की कोणी सोने चोरून तर नेले नाही.

परंतु एक दिवशी त्या जागी जाऊन त्याने निर्याप्रमाणे खड्डा खणून पाहिले. तेव्हां त्याला, त्याने पुरून ठेवलेल्या सर्व सुवर्णमुद्रा नाहीशा झालेल्या विसत्मा. कोणी तरी त्या जागी खणून सर्व सुवर्णमुद्रा लांबवल्या होत्या.

इतक्या काळजीपूर्वक जमवून ठेवलेल्या सोन्याचा तो साद्या एकाएकी चोरी गेलेला पाहून ब्राह्मणाला वेद लागल्यासारखे वाटले. तो कपाळ आपटून वाटेत त्याला जो भेटे त्याला त्याचे सर्वस्व लुटले गेल्याचे सांगत घरी परत आला. त्याच्या मनाचे सांत्वन करणे कोणाला शक्य नव्हते.

“आता जिवंत राहण्यात तरी काय अर्थ आहे? नदीत उडी टाकून जीव घेऊन

मोकळा होतो." असे ओरडत तो नदी काडी धावा.

त्याच वेळी राजा प्रसेलवित्त नदीवर स्नान करून घरी परत निघाला होता. नदीत उडी ठाकायला विचालेल्या ब्राह्मणाला मध्येच थांबवून त्याच्याकडून त्याने सर्व वृत्तांत विचारून घेतला व म्हणाला— "वेड्या ब्राह्मणा! तू अशी आत्महत्या करून घेऊन काय मिळविणार आहेस? माझ्या राज्यात चोरी झाली आहे. चोरी घेलेला माल परत मिळवून देण्याची जबाबदारी माझ्या गिरावर आहे. मिळाला नाहीतर मालाची जी किंमत असेल ती मी सविन्यातून तुला

पण तू वापल घेऊन ज्या जागी पुरून ठेवले होतेस त्या जागेची थोडी कृप सांगू शकशील का?"

"महाराज, ज्या जागी मी आपले धन पुरून ठेवले होते त्या जागी रानटी दोडक्याचे एक रानटी होते. त्या जागी अस्त ते नाही." ब्राह्मण म्हणाला.

"रानटी दोडक्याचा बेल ही काय कृप झाली? अशी साडे तर जागोजागी असतात?" राजाने विचारले.

"परंतु महाराज, जवळ पास त्या जागी तसे दुसरे झाड नक्कीच नव्हते." ब्राह्मण म्हणाला.

"तू जागी धन पुरून ठेवले होतेस, या गोष्टीची माहिती आजची कोणाला होती का?" राजाने विचारले.

"महाराज, ही गोष्ट माझ्याशिवाय इतर कोणालाच माहीत नाही. तरी गोष्ट म्हणजे या गोष्टीची माहिती सांगून ठेवा. माझा जवळचा मातेवाईक कोणीच नाही." ब्राह्मण म्हणाला.

राजाने ब्राह्मणाला घरी पाठवून दिले आणि एकांतात बसून चोरोचा शोध लावण्याचा याकियी विचार करू लागला. सुदैवाने त्याला एक मुक्ती चुकली. राजाने आपल्या मंत्राला बोलाविले व

विषडली आहे. वेंद्यांना दाखवावी म्हणतो. म्हणून तुम्ही राजधानीतल्या सर्व वेंद्यांना मला येऊन भेटायला सांगा."

राजाज्ञेप्रमाणे राजधानीतले सर्व वेंद्य राजवाड्यात आले. राजाने आपल्या एकांत स्थानी बसून एकेका वेंद्याला बोलावून विचारले— "वेंद्यभुषा! तुम्ही काल किंवा आज कोण कोणत्या रोगावर कोण कोणते औषध दिलेस?"

वेंद्यांनी दिलेले उत्तर टिपून ठेवून घेऊन राजाने वेंद्यांना एकामागून एक पाठवून दिले.

त्या वेळी राजाजवळच बसला होता आणि राजाने विचारलेले प्रश्न आणि वेंद्य उत्तरे देत ती ऐकत होता. परंतु राजा ही सर्व नक्की कशासाठी करीत आहे हे त्याला कळत नाही.

एका वेंद्याने राजाच्या प्रस्नाचे उत्तर दिले ते असे— "महाराज! काल मातुदत्त नावाच्या एका व्यापाऱ्यासाठी मी रानटी दोडक्याच्या रसात औषध तयार करून दिले होते."

तेव्हा राजाने उत्सुकतेने विचारले— "अस्स! रानटी दोडक्याचे बेल क्वचितच कोठे कोठे मिळतात. तुम्हाला कोठे मिळाला तो?"

"होय महाराज! माझ्या नोकराने सारे रान पारल्ये घातले तेव्हा एका जागी तो बेल सापडला." वेंद्य म्हणाला.

"तरम्हा तुम्ही त्या नोकराला माझ्याकडे पाठवून द्या." राजा म्हणाला.

थोड्या वेळाने वेंद्याचा नोकर राजासमोर येऊन उभा राहिला.

राजाने त्याला विचारले— "तू काल रानटी दोडक्याचे झाड जाणलेस त्याच्या काली तुला एक हजार सुवर्ण मुद्रा मिळाल्या होत्या. त्या तू कोणाला दिल्यास?"

नोकराचा चेहरा खाडकन खाली उतरला. म्हणाला— "मी त्या सर्व सुवर्णमुद्रा आपल्या घरी नेऊन ठेवल्या."

घर की छोटे

“त्या सुवर्णमुद्रा मी सांगतो त्या ब्राह्मणा-
कडे पोचल्या कर. त्या त्याच्या आहेत.”
राजाने केली.

नोकरीला दुसरा मार्गच नव्हता. त्याने
त्या सुवर्णमुद्रा ब्राह्मणाकडे पोचल्या केल्या.
प्रधानाने राजाला विचारले—“महाराज!
आपण या चोरीना शोध इतका सहजी
कसा काय मिळवून दिलात? मला मुळीच
कळले नाही.”

राजा स्मित करून म्हणाला—“चोरी
संबंधाने ब्राह्मणाने जे काही सांगितले ते
पूर्णपणे खरे मानूनच मी चोराला त्याच्या
आधारे पकडण्याचे ठरविले. आपल्या राज-
धानीत लक्षावधी लोक राहतात. पण
चोरी कोणीतरी एकालाच करता येणार
ब्राह्मणाने मला सांगितले की त्याने ज्या
जागी सुवर्णमुद्रा लपवून ठेवल्या होत्या त्या
जागेची माहिती कोणाला नाही. त्याला
कोणी जवळचा आप्त नातेवाईक नाही.
तेव्हा पुरलेल्या घनाच्या आगी खणण्याची
गरज आणखी वुसऱ्याच कारणाने झाली

गरज असणार तोच तिकडे फिरणार आणि
खणणार.

“ब्राह्मणाने जवळपास दुसरे झाड नव्हते
हेदेखील सांगितले होते. मी ब्राह्मणाच्या
त्या म्हणण्यावर विस्वास करून विचार
केला की त्या वेळासाठी जो सनायला
आईल त्याला ते घन मिळेल. फक्त घन
चोरी करून नेण्याच्या हेतूने कोणी खणले
असते तर घन उचलून नेले असते
आणि बेल तेथेच टाकून दिला असता. परंतु
धनाबरोबर वेळदेखील नाहीसा होता.

“मातां रानटी दोडक्याच्या बेलाची गरज
वैद्याशिवाय आणखी कोणाला असणार?
म्हणून मी वैद्यांना बोलाविले होते. मला
रानटी दोडक्याच्या बेलाचा प्रयोग करणाऱ्या
बरोबर चोरदेखील मांडला. न समजण्या-
सारखे काय आहे, सांगा प्रधान!”

राजाने केलेल्या युक्तीचे वर्णन ऐकून
प्रधानाला राजाच्या चातुर्याचे आश्चर्य
घाटले

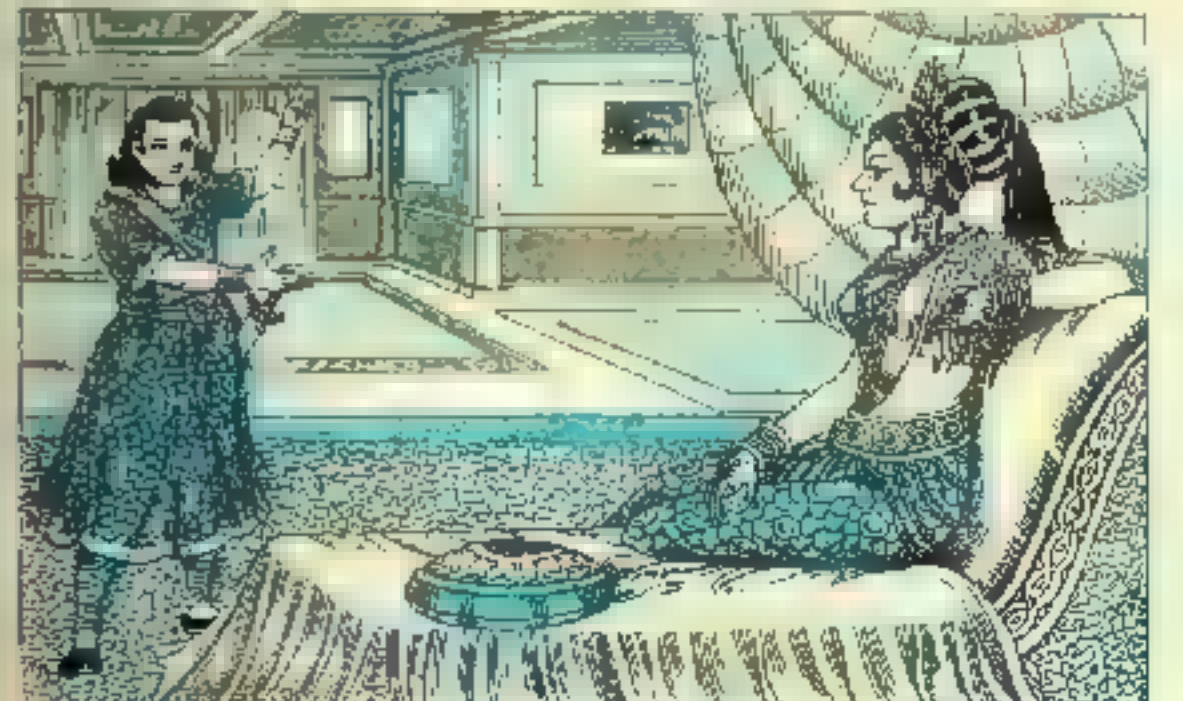
कापनपूरची राजकन्या विवाह बौद्ध झाली तेव्हा दूरदूरच्या देशांच्या राजकुमारांच्या
वतीने तिला मागण्या येतल्या होत्या.

परंतु राजकुमारीने त्या सर्वांत कळविले की जो कोणी तिला सर्वांत अधिक
अविश्वसनीय व अद्भुत मीष्ट सांगेल त्याच्याशीच ती विवाह करणार.

प्रत्येक राजकुमाराने आपल्या कल्पनेप्रमाणे अद्भुत व अविश्वसनीय गोष्टी
सांगितल्या. परंतु सर्व राजकुमारांना राजकुमारीने त्या वाटत नसल्याने सांगितले.

बैबटी एका राजकुमाराने एक गोष्ट राजकुमारीला सांगितली. म्हणाला—“मी एकदा
जावल्या रात्री आपल्या उद्यानात फिरत होतो तेव्हा मला एक अप्रतिम सुंदर स्त्री दिसली.
ती मला म्हणाली की माझ्याशीच विवाह करणार आहे. त्यासाठी स्वयंवराची
येईल त्या जागी मी उपस्थित राहणे पाहिजे. परंतु त्या
मी तुला पाहून तूच ती सुंदर स्त्री होतीस हे मी मोळखिले.”

तो राजकुमार म्हणाला माझ्या केले तर विस्वाप्रमाणे त्याच्याशीच तिला
विवाह करणे आवश्यक होते. विश्वास केला नाही तरी तिने परीक्षा घेतली त्यात तो
तत्पक्ष यत्की म्हणून त्याच्याशी तिला विवाह घेण्यास मान्यता देणे आवश्यक
होते. म्हणून बैबटी राजकुमारीने राजकुमाराशी विवाह करून घेतला.

Fullscreen

177

B

176

अमरवाणी

कुष्टा शर्मा, कठो विषम्
मृत्योर्हंकारसंयुतः,
ससर्पे ॥ गृहे वासो,
मृत्युरेव न संशयः

॥ १ ॥

[कुष्ट पत्नी (बायको), मद्यात विष आभि समेकछोर मोकर आम्बाबरोबर राहणे. ॥ असलेल्या मराठ राहण्यासारखे आहे; परिणाम ॥ मृत्यू.)

यस्मिन् देले ॥ सम्मानो,
न श्रुति, नैव वाचसाः,
न विद्या, नास्ति धनिको,
न तत्र दिवसं वसेत्

॥ २ ॥

[ज्या घाती ॥ नाही, श्रेय नाही, अनुचित नाही, विद्वान विद्या श्रीमान कोणी नाही. तेणे एक दिवसवेळीन राहू नये.]

कुचेलितम्, दंतमलापहारिणम्,
बद्धाशितम्, निष्ठुरवाक्यभाषिणम्,
सूर्योदयेवास्तमये च शायिनम्,
विमुंचति श्रीरपि चक्रभाणिनम्

॥ ३ ॥

[घाणेरेडे वस्त्र धारण करणारा, दांत न घुणारा. आड्याशी, निष्ठुर वीतकाण, सूर्योदयाच्या वेळी किंवा सूर्यास्तसमयी झोपणारा असा स्वतः चक्रपाणी निघून नरी ॥ तरी त्याला मरणी सोडून देईल.]

मीनं व स्वमीनं

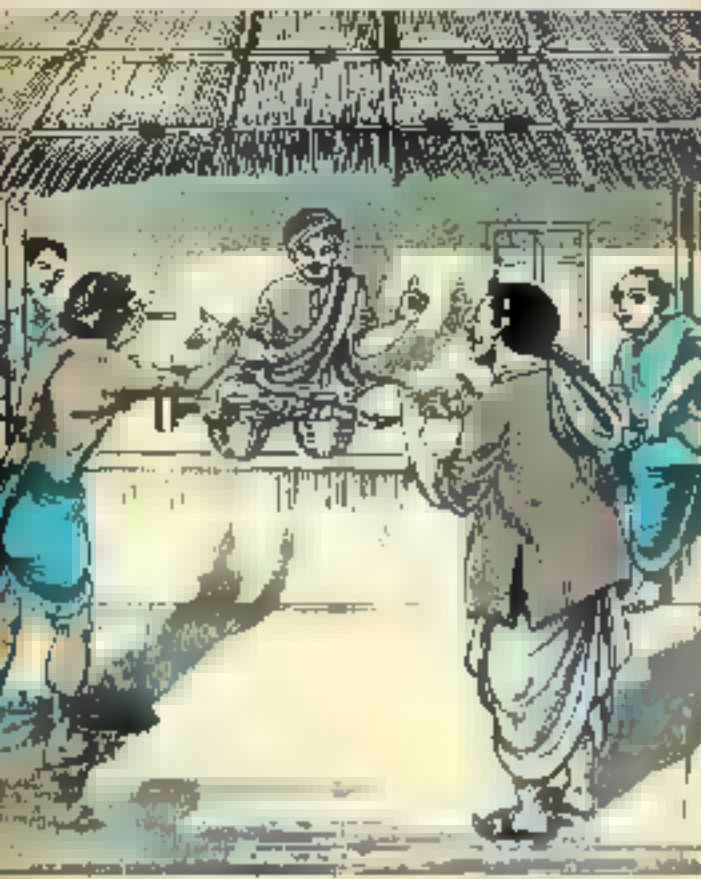
एका गावी गुणाजी ॥ ॥ एक शेतकरी
रहात असे. ॥ ॥ बघळ बोडोशी
जमीन होती. ॥ ॥ शेतात जेवढे पीक
निघे तेवढे ॥ ॥ बरलवापुरेसे मळते.
म्हणून त्याच्या कर्ज काढून आपला खर्च
भाववावा लागे. परंतु त्यामुळे त्याची
मरीची वाढतच गेली व कर्ज फेडणे
बसतच सारले.

एकदा त्याच्या बाबकोने त्याला सुचविले
की शेत विकून कर्ज फेडून टाकावे. अर्घपोटी
रहावे लागले तरी हरकत नाही. परंतु
कर्ज डोक्यावर असता अग्रघुण्यात निश्चित-
॥ वाटत नाही. बायकोच्या म्हणण्या-
प्रमाणे गुणाजीने शेत विकायचे ठरविले.
मावकऱ्यांनी विचार केला की, गुणाजी
मरजवंत आहे. स्वस्तात शेत विकत घेऊन
कायदा करून घ्यावा. म्हणून कोणी शेताची
खरी किंमत वाचला तयार होईना.

त्याच गावी राखोशी नावाचा भाजकी
एक शेतकरी रहात असे. गुणाजीच्या बाब-
बविलांची स्थिती चांगली होती त्यावेळी
त्याला त्याच्या कडून बोडी कार मरत मिळते.
ती त्याला भाळवली व त्याने गुणाजीच्या
शेताची बरोबर किंमत घेऊन टाकून त्याने
शेत विकत घेतले.

गुणाजीने सर्व कर्ज फेडून टाकले आणि
स्वतःच्या व कुटुंबाच्या पोटापाण्यासाठी
मजुरी करू लागला. राखोशीने ॥
एकदा बोलावून विचारले-“गुणाजी, तुला
शेतकामच करायचे असेल तर तू मला
विकलेल्या शेतातच ॥ करीत जा.
दुसऱ्या कुळाला शेत देण्याऐवजी तुलाच
ते मी देतो.”

“दादा! तुमचे केवढे उपकार आहेत
माझ्यावर? या सर्व उपकारांची फेड केव्हा
व कशी होईल ते त्या देवालाच माहीत.”

गुणाजी म्हणाला आणि राधोजीचे कूळ म्हणून काम करायला तयार झाला.

गुणाजी एकदा शेत नांगरीत असता त्याच्या नांगराच्या काळाला लागून बाहेर बाजावे असा भावाज झाला. गुणाजीने नांगर उभा करून ही जागा छान सजून पाहिली तेव्हा त्या जागी त्याला सोन्या-चांदीने भरलेले दोन हुंघे सांपडले. त्याने ते हुंघे राधोजीला नेऊन दिले व म्हणाला—
"तुमच्या शेतात सापडले हे."

राधोजी गुणाजीच्या ग्रामाधिकपणावर चकित होऊन म्हणाला—
"गुणाजी! तू इतके धन फुकटात मिळाले असून माझ्याकडे

लेखक: चंद्रमामा १ असे कोळ्यावर

ग्रामाधिकपणाची वाखाणणी करू? हे तुझ्याच शेतातले आहे व तुझेच आहे! तूच ते घे!"

"दादा! असे तका बोलू. ■ शेन जायत्याला विकले तेव्हा पासून त्या शेतातली मातीच नव्हे तर माती लागली प्रत्येक वस्तु आपली झाली. म्हणून आपल्या शेतात मिळालेले हे दोन्ही हुंघे आपलेच आहेत." गुणाजी म्हणाला.

"अरे गुणाजी! तू असे कसे म्हणतोस? तुझ्या शेतात जे पीक निघते त्याच्या भावारे ■ तुझ्या शेताची किंमत ठरवून तुला दिली. तुझ्या शेतात सोन्या चांदीने भरलेले हुंघे आहेत हे तुला माहीत असते ■ तू आपले शेत मला विकले असतेस का? मी अन्याय केला तर येत्यावर देवाच्या दरबारात काय उत्तर देऊ, म्हणतोस?" राधोजी म्हणाला.

"माझे तरी तेच म्हणणे आहे, देवाच्या दरबारात मला नाव निघारला तर मी तरी काय उत्तर देऊ म्हणता?" गुणाजी म्हणाला.

परस्पर समेट झाला नाही तेव्हा दोघे गावाच्या पाटलाकडे गेले. पाटलाने दोघांचे म्हणणे ऐकून घेतले. त्यावेळी पाटलाचा भाऊ अवळ उभा होता.

पाटोल दोघांचे समाधान होईल असा निवाडा देण्याच्या हेतूने म्हणाला—
"अरे, पाटलाच्या गोष्टी साठी तुम्ही माझ्यापर्यंत

दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले नाहीत. हुंघ्यातले एक नाणे देखील घ्यायला ते तयार होईनात. इतका वेळ गप्प बसलेला पाटलाचा भाऊ लखुजी म्हणाला—
"तुम्ही दोघे मी सांगतो तसे करा, म्हणजे सहज हे कोडे सुटेल."

"सांगा, काय काय म्हणता?" दोघे म्हणाले.

"तुम्ही दोघे एकेक हुंघा घेऊन जा आणि एक महिनाभर आपल्याजवळ ठेवून घ्या. त्यानंतर ■ करायचे ते ठरवू." लखुजीने मृचविले. दोघे त्या गोष्टीस कबूल झाले आणि एकेक हुंघा घेऊन आपापल्या घरी निघून गेले.

ते निघून गेल्यावर पाटलाने आपल्या भावाला विचारले—
"तू ही तोड काय म्हणून मृचविलीस? एका महिन्या नंतर ते पुन्हा येऊन मला विचारू लागले तर मी काय निवाडा देणार?"

"एका महिन्यानंतर ते आपल्याकडे आले तर ना?" लखुजी स्थिर करून म्हणाला.

"कां येणार नाहीत?" पाटलाने शंका केली

"एक आठवडाभर थांबा! तुम्हाला सर्व कळेल." लखुजी म्हणाला.

एक आठवडा लोटला. आठव्या दिवशी रात्री लखुजी मोठ्या भावाला घेऊन गुणाजीच्या घरी गेला आणि बाहेर उभे राहून दोघे आत कोण काय बोलतो

आहे हे ऐकू लागले. गुणाजी कोणाला तरी सांगत होता— "हल्ली पहिल्यासारखे काम होत नाही. मुले मोठी होऊ लागली आहेत. वास्तविक दोन्ही हंडे भलाच मिळायला हवे होते. ज्या सेतसत हंडे सापडले ते शेत माझेच तर आहे. शेत विकण्यापूर्वी हंडे सापडले असते तर मला शेत विकतच लागले नसते. पण आता मी दुसरा हंडा मागितला तर राधोजी देणार नाही आणि लोक पण हुसतील. म्हणून माझ्याकडे आहे त्या हंड्यातले शोने विकून शेत विकत घ्यावे म्हणतो. उरलेले आयुष्य तरी सुखाने जाईल."

स्थानंतर लखुजी आपल्या मोठ्या भावाला घेऊन राधोजीच्या घरी गेला. तेथे बाहेर उभे राहून दोघे आत कोण काय बोलले आहे, हे ऐकू लागले. राधोजी कोणाला तरी सांगत होता— "गुणाजीने मला दोन्ही हंडे ठेवून घ्यायला सांगितले. तेव्हा मी ते न घेऊन मोठी चूक केली. शेत माझे झाले तर शेताला सापडेल ते सर्व

पाटील लखुजी बरोबर घरी परतला. म्हणाला— "लखुजी! अरे तू म्हणालास तेच बरोबर निघाले! दोघांपैकी कोणी आता आपल्याकडे येतो कसाला? पण तू हे कसे काय ओळखलेस?"

"वादा! दोघे प्रायोगिक ■ नीतिवान आहेत, हे करे असले तरी मानव स्वभाव हा मोठमोठ्या नीतिवानांचा निरवयव दळ-विण्यास कारण होतो. समोर एवढे घन पाहून त्याला लाच मारण्याची तयारी दालबिणे हे मानव स्वभावाविकट आहे."

लखुजी आपल्या मोठ्या भावाला म्हणाला. त्या दिवशी रात्री राधोजी ■ गुणाजीच्या घरी त्यांच्या ■ बोलत असलेले दोघे लखुजीने नेमलेले त्याचे निवेदन होते.

त्या दिवशी रात्री राधोजी ■ गुणाजीच्या घरी त्यांच्या ■ बोलत असलेले दोघे लखुजीने नेमलेले त्याचे निवेदन होते.

गावदेवीचे देऊळ

हिमालयाच्या पायथ्याला एक दरी होती. त्या दरीत सहस्रावधी वर्षांपूर्वी एक रांगराळ प्रदेसात राहणाऱ्या जातीचे लोक राहात असत. ■ जातीचे लोक माई गुरे ■ मेंढरे पाळीत आणि सेती करून स्वताचे पोट भरीत. परंतु इज्जत त्या दरीत गुरांना चारा मिळतेनासा झाला आणि शेत नागरून पीक काढणे अवश्य झाले. त्याचे कारण असे होते की दरवर्षी पावसाळ्यात जोड्याच्या पाण्याबरोबर सहान मोठे दगड वहात येऊन दरी भरून गेली होती. सुपोक जमीन दगडा जोड्याच्याला झाकून गेली होती. कित्येक पिढ्या ही गोष्ट होत आल्याने अशी एक वेळ आली की ■ दरीतल्या लोकांना ते गाव सोडून दुसऱ्या जागी जाऊन वस्ती करावीची वाट लागली.

गावातल्या प्रमुख तरुण मंडळींनी सभा केली आणि आपला निश्चय आपल्या वृद्ध

नायकाला कळविण्यासाठी गेले. म्हणाले— "आजोबा! आपण ■ वर्षी बाणली ■ जाऊन वस्ती केली नाही तर उपासमार होऊन आणली ■ नष्ट होईल की काय अशी भीती वाटू लागली आहे."

वृद्ध ■ त्या तपण मंडळींना म्हणाला— "तुम्हाला वाटत असलेली काळजी मला कळते. परंतु मी एक गोष्ट सांगू इच्छितो. अनादिकालापासून आपली ही जन्मभूमी राहली आहे. आपले सर्व पूर्वज याच भूमीवर जन्मले व मोठ्या नावलौकिकाला पोचले. त्यांनी परिश्रम करून आपल्याला ही पवित्र भूमी वारस हक्क म्हणून दिली ती ■ स्वतःच्या चुकीमुळे घालवून नसू."

"परंतु आजोबा! वाडवाडिलांच्या कीर्तीने आपली पोट भरतील का?" तरुणांनी विचारले.

मुलांनो! तुम्हांला घाटले तजो ही भूमी मृतप्राय झालेली नसून जिवंत आहे. पौ तुम्हांला ही गोष्ट पटवून देईन." असे सांगून त्या बुद्ध नायकाने दहावीस तरुण मंडळींना बोलावून एक मोठी शिळा जागची हलवून दूर सरकविली तेव्हां खाली काळी-भोर माती दिसली. बुद्ध म्हणाला—"ही माती नसून मोने आहे. तुम्ही पहाल तिकडे सर्वत्र तुम्हांला हीच सोन्याची माती दिसेल." बुद्ध नायक म्हणाला.

"पण आजोबा! तिकडे पहावे तिकडे दगड आणि गोटेच आहेत. ■ येवून काढून ठेवून कोठे ■ कसे न्यायचे? म्हणून आपण दुसरी सोपिस्कर जागा हुडकून काढणेच बरोबर होईल." तरुणमंडळी म्हणाली.

"मी गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे करावे, म्हणतो."- बुद्ध नायक म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी बुद्ध नायक गावकऱ्यांना एकत्र घेवून म्हणाला—"बंधू व भगिनीनो! मला काल रात्री स्वप्नात गावदेवीचे दर्शन

आणि देवळाच्या चारी बाजूला नवी घरे बांधून राहण्याची व्यवस्था करावी."

"गावदेवीच्या आज्ञेप्रमाणे काम करण्यास सर्व गावकरी तयार झाले. सर्वांनी ■ जमवून एक उंच चौघरा तयार केला व त्यावर देवीचे मळ देऊळ बांधले. देवळाला लागलेल्या दगडाखाली काळी कुळकुळीत सुपीक जमीन दिसू लागली. त्या नंतर सर्वांनी मिळून सर्वांना राहण्यासाठी घरे बांधली घरे बांधायला दगड व मोठमोठ्या शिळा वापरल्या. अर्धी अधिक जमीन शेती ■ तयार विसू लागली. त्यांनी ■ जमीन मांयकून पीक काढले ते दहापट निघाले. जेथे दगडाच्या राशी पडल्या होत्या तेथे वसत्य झ्यामल भूमी दिसू लागली.

अशातचनेने मुरांना गवत व भावकऱ्यांना अन्न मिळू लागले आणि त्यानंतर ■ सोडून जाण्याची गरज भावकऱ्यांना वाटे-नाशी झाली.

यक्ष पर्वत

कित्येक नतकापुर्वीची ■ गोष्ट आहे.

महेंद्रा नदीच्या जवळपासच्या जंगलात अनेक रानटी जातीच्या ■ होत्या प्रत्येक जातीचा एक राजा किंवा नायक असे. तोच त्या जातीचा ■ पुढारी असे. या जातीची परस्पररंली मित्रता तर दूरच बंधूच आस्त असे आणि हे बंधू मित्रत्वाने पिढ्या चालू असे. लहान मोठ्या कारणा-वस्तून त्यांची आपसात लहान मोठी भांडणे व युद्धे होत.

असाच एका जातीचे नाक बेंड्यांची ■ असे होते. या जातीचे लोक अरण्यपुर नावाच्या वस्तीत रहात असत. ह्या जातीचे लोक गेंड्यावर स्वारी करीत. म्हणून त्यांना बेंड्यांची ■ हे नाव मिळाले.

गेंड्याच्या जातीचा नायक अरण्यमल्ल नावाचा एक तरुण होता. त्याची निवड मुक्तीच झाली होती. त्याला हुसकावून लावण्याचा गणाचारी याने प्रयत्न केला होता. परंतु दोघां जमिय तरुणांच्या मदतीने अरण्यमल्ल याने गणाचारीची सर्व लबाडी बाहेर काढली आणि त्याला याचाच्या तोंडी देऊन त्याचा शेवट केला.

गणाचारीच्या मृत्यूनंतर अरण्यमल्ल निर्विघ्नपणे राज्य करू लागला. सुरवातीला या जातीचे लोक फक्त शिकार करून आपला उदर निर्वाह चालवीत. परंतु हळू हळू त्यांनी शेती सुरू केली. गहू व ज्वारी ही मुख्य पिके ते काढीत व शेतीचा घंदा त्यांना चांगला जवळत झाला होता.

अरण्यमरुजला गाडीवर बसून एक वर्ष होत झाले होते. म्हणून त्या जातीच्या लोकांनी त्या राज्यासोहणाचा बाध-कोत्मक करण्याचे योजले. त्यासाठी निर-निगळ्या प्रकारच्या चढाओढी ठेवण्यात आल्या. तलवारीचे हात, भाला फेंक वगैरेचे प्रयोग करून तबण भंडळी प्रेक्षकांची कर-समृद्ध करित होनी, तर काही तरुणमंडळी गेंड्यांवर चढून त्यांच्या क्षमती लावीत होती. काही तरुणमंडळी मल्ल युद्ध, कुस्ती वगैरेचे प्रयोग दाखवीत होते.

हा उत्सव पाहण्यासाठी स्त्रीपुरुष लहान-थोर मंडळी जमली होती. अरण्यमरुजला एका नव्या खोदकाम केल्या उच्च शिल्पासना-

वर बसून लोल पाहण्यात रंगला होता. प्रजेचा उत्साह वाढता होता. परि-स्थितीत दोघे तरुण मंडळी युवक गेंड्यावरून उतरून गर्दीतून वाट काढीत अरण्यमरुजला होता त्याबाजूला चाईघाईने जात असलेले दिसले.

अरण्यमरुजला प्रजानांचे नाव शिला-मुखी असे होते. त्याने त्या अरण्यमरुजलाकडे जात असलेले पाहून चांदा-यला सांगितले आणि दरडावून विचारले- "काय रे तुम्ही? असे गर्दीने कोठे? गरवानगोशिवाय नापकाकडे जाण्याची हिमत तुम्हाला झालीच नवी? उत्स-वाच्या आपल्या राजाजवळ तुमचे असे कोणते निकडोचे काम झाले? सी वंधे असता, मला विचारतां तुम्ही महा-राजाकडे निघालात? तुम्हाला महाराजा-जवळ जे काही सांगावयाचे असेल ते प्रथम माझ्याजवळ सांगा. सवरदार, पुढे पाऊल टाकाल तर?"

शिलामुखीच्या दोघे तरुण जागच्या जागी थकलेले अरण्यमरुजला पाहून लागले. तेव्हा शिलामुखीने विचारले- "काय, झाले तरी काय? तुम्ही चाचा कमी काय झाली?"

ते ऐकून दोघे तरुण वरपररांकडे पाहू लागले. तेव्हा दोघांपैकी एकजण म्हणाला-

मर्याचे पीक तयार आहे आणि काही परदेशी लोक पीक कापून नेत आहेत. त्यांच्या डोक्याला मोठमोठी पाणोटी आहेत आणि सर्वे भंगान्त त्यांनी कपडे गुंडाळले आहेत. सर्वात जास्त जाणकारांनी गोष्ट पृथक् ते एका विचित्र पाठीवर बसून जनावरांच्या पाठीवर ते लोक कणसांची गाठोडी बांधून ठेवीत आहेत. त्या विचित्र जनावरांना पाहून आम्हाला भीतीच वाटली.

"नव्या जातीची जनावरे?" शिला-मुखीने विचारले.

"होय मालक! प्राणी पुष्कळ आहेत. त्याची मान बदकासारखी वाकडी पण कूप लांब आहे आणि त्यांच्या पाठीवर मोठे डोंगरासारखे कुबड आहे. ते जनावर जगदी विचित्र आहे सरकार!" एक जण म्हणाला.

त्याचे वर्षेन ऐकावला गेंड्यांच्या जातीचे पुष्कळ लोक घोळका करून चारी बाजूला उभे राहले. त्या विचित्र जनावरांचे वर्जन ऐकूनच पुष्कळ लोक गेले आणि वेड्यासारखे जोरडत पळू लागले की विचित्र जनावरांवर बसून झालेले लोक आमचे मर्याचे पीक लपटून नेत आहेत.

करमणुकीचा कार्यकम एकाएकी बंद पडला. म्हणून राजा-अरण्यमरुजला आपल्या शिलासनावर उठून उभा राहला आणि म्हणाला-"ही काय आहे? मंत्री शिलामुखी कोडे आहे?"

तेव्हा शिलामुखी त्या दोघांना बरोबर घेऊन आपल्या घेऊन आला आणि त्यांच्या तोंडी ऐकलेले वर्जन सांगू लागला.

"आम्ही इतकी मेहनत करून छान पीक काढले आणि ते फुकटात छुटेरे लुटून नेत आहेत काय? तुम्ही ते पाहून भित्त्या भागु-बाईसारखे इकडे पळून आलात, तुम्हाला लाज नाही वाटली? माझी प्रजा इतकी

भितरी असेल, असे नव्हते वाटले घला. कोणी ऐकले तर हसतील. तुम्ही माझ्या राज्याची प्रतीष्ठा मातीमोल केलीत. मी म्हणं एक राजा आहे व माझा एक प्रधान पण आहे. परंतु आम्ही आहो रानटी आणि जंगली ते जंगलीच. आपल्या प्रदेशाला राज्य मानणे हा केवळ भ्रमपणा आहे म्हणा-वयाचा।" अरण्यमल्ल रागाच्या बरात लोंढाला येईल ते होता.

अरण्यमल्ल जे म्हणाला ते ऐकून शिलामुखी प्रजेकडे पहात म्हणाला—"आपला हा कर्मवृत्तीचा कार्यक्रम आता बंद करू या. लुटेरे आपल्या राज्यात शिरून पिके कापून नेत आहेत. प्रथम आपल्या पिकांचे रक्षण

हत्यारे घेऊन तयार व्हा. अजुला पळवून लावले पाहिजे."

त्यानंतर गेंड्यांच्या जातीचे लोक तलवार व भाते घेऊन निघाले. काही लोक गेंड्यां-वर बसून निघाले. शिलामुखीमुढा एका गेंड्यावर बसून सर्वात पुढे निघाला. पाठीमागून संकडो गेंडा जातीचे लोक निघाले. ते दृश्य पाहून एक मोठे संन्यस कोकत्या तरी मोहिलेवर निघाल्यासारखे वाटत होते.

राजा अरण्यमल्ल आपल्या अनुयायांचा उत्साह वाढविण्यासाठी म्हणाला—"लुटेऱ्यांच्या त्या विलक्षण जनावरांना पाहून तुम्ही विस्मये किंवा पाव मागे घेण्याचे पुढील कारण नाही. या जनात आपले वाहून हा जो गेंडा आहे त्याहून भयंकर जनावर दुसरे नाही. आपल्या शेतांचे त्यातल्या पिकांचेच फक्त रक्षण करावयाचे असून त्या लुटेऱ्यांपैकी काही जणांना केवळ कडून घेऊन आले पाहिजे. त्यांच्याकडून त्या लुटेऱ्यांची गुपिते आपल्याला कळतील."

"अरण्यमाता की जय।" "राज्य अरण्यमल्ल की जय" जसा जयजयकार करीत लोक त्या होंगरी आडघाच्या दिशेने निघाले.

त्या लुटेऱ्यांना व त्यांच्या त्या 'विलक्षण' जनावरांना पाहून गेंडा जातीचे लोक

त्या रानटी लोकांना पाहून त्यांच्याहून जास्तच घाबरून गेले. बाजपयंत गेंड्याचे फक्त नावच ऐकून ते भीत असत. परंतु गेंड्यांचे भक्कळ विक्कळ व बदलून पाहून त्यांची उडाली आणि तेवून ते विचार करू लागले.

लुटेऱ्यांपैकी एकाने आपल्या बाला उंच उभलून आपल्या अनुयायांना उद्देशून म्हटले—"पहा, त्या भयंकर जनावरांना व त्यांच्यावर स्वारी करून घेणाऱ्या रानटी लोकांना! गेंड्यासारख्या भयंकर प्राण्याला आपले वाहून करून घेणारे किती भयंकर असतील याची कल्पना सहजी होईल."

ते ऐकून श्रीक कापणाऱ्यांचे हात जागृत्या जागी बांदले व त्यांनी आता बर करून पाहिले. त्यांना प्रथम गेंड्यावर चढून पुढे येणारा शिलामुखी दिसला. त्याच्या पाठीपाठ संकडो गेंडा जातीचे लोक अगदी पाठीमागून येणारे गेंडा जातीचे लोक पावळून गेल्यासारखे दूर पळवले आणि तेवूनच लुटेऱ्यांकडे प्रचलीत दृष्टीने पाहू लागले.

लुटेऱ्यांचा नायक घाईघाईने त्या 'विलक्षण' जनावरांपैकी एकावर बसला आणि गेंडा जातीच्या लोकांकडे पाहू लागला. थोडा वेळ पहात राहत्यावर हल्ला करा-यला गेंडा जातीच्या लोकांची हिंमत होत नसल्याचे त्याला भासले. कारण त्यांच्या

पैकी एकाने वेळीस आपला गेंडा पुढे आण-
ण्याची हिंमत दाखविली नाही. सर्व तोंड
वासून भयभीत नजरेने 'विलक्षण' प्राण्या-
कडे व लुटेऱ्यांकडे पहात होते. त्यांच्या
अंगात हिंमत असली तर त्यांनी एकदम
हल्लाच केला असता. त्यांना साहस होत
नसल्याचे त्याने ओळखले व त्याचा फायदा
पदरात पाहून घेण्याचे मनाशी ठरविले. तो
अनुयायांना उद्देशून म्हणाला—"ए उंट-
स्वार हो! आपण भिण्याचे मूठीच कारण
नाही. हे गेष्टेवाने आपल्याला पाहूनच
धरधर कापत आहेत. पहा ना, पाय
पुढे टाकण्याची कोणाची छाती तरी होते
आहे का? मगले साहजिक आजून जायच्या

संधी आहे आपल्याला त्यांच्यावर हल्ला
करायला. आपण त्यांच्यावर भाले फेकून
त्यांना पळवून लावू या."

तावकाने केलेली सूचना ओळ-
खून चरपांच उंटस्वार आपापले भाके
घेऊन गेंडा जातीच्या लोकांवर घाबले.
त्यांना पाहून शिलामुखीच सर्वांत जास्त
घाबरला आणि अनुयायांकडे वळून
म्हणाला—"लुटेरे आपल्या वाहनांवर
बसून सहजी आपल्यावर भाले फेकू शक-
तील. जवळपास पोका
आहे. आपण वेळ न घालवतां मागे फिरले
पाहिजे आणि झाडीच्या आडवाला धाबले
पाहिजे. साडावर चढून या लुटेऱ्यांवर
भाला फेक करणे किंवा बाण सोडणे आप-
ल्याला सोपे जाईल. म्हणून सर्वांनी मागे
जाऊन कोकल्यातरी साडावर चढून बसावे."

शिलामुखीने सूचना धोडी उशिरा
केली. त्याचे दोघे अनुयायी आपापल्या
वाहनांवर उभे राहून आपल्या अनुयायांना
म्हणाले—"जे लोक पायी येत आहेत त्यांनी
साडांवर चढून बसावे. लुटेरे
आले की त्यांना भाले टोचून ठार
करावे."

त्याप्रमाणे गेंडा जातीचे लोक साडांवर
चढू लागले. परंतु सवू करचार हे

म्हणाला—"मित्रहो! तुम्ही ज्वारीची कणस
कापायचे सोडून सर्व आपापल्या वाहनांवर
चढा आणि शत्रूवर हल्ला करा. सवू
आहे. साडावर चढणारांवर प्रथम
हल्ला करा. जपूचा एकही मनुष्य विसटून
पळून जाता कामा नसे! सज्जात ठेवा!"

त्याच वेळी शिलामुखी आपल्या गेंड्याला
मागे फिरवणार होता. पाठीपाठ लुटेऱ्यांनी
उंटांवर घेऊन गेंड्यावर बसलेल्या काही
लोकांना घेरले. शिलामुखीवरच लुटेऱ्यांनी
मुक्य हल्ला केला होता. तो स्वतःचा वचाव
करीत अनुयायांना मागून होता—
"जय! तुम्ही आपापल्या
गेंड्यांना साडीकडे पळवून घ्या."

शिलामुखीचे सर्व अनुयायी अरण्यामातेचा
जयजयकार करीत साडीकडे पळाले.
शिलामुखी एकटाच मागे राहला. तरी तो
वचाव करीत ओरडून सांगत होता—"साडा-
वर चढून शत्रूला भाले खोचून ठार करा."

शिलामुखी स्वतःचा वचाव करण्यात
गुंतलेला असल्यामुळे साडीत काय होत
आहे, हे त्याला कळण्यासारखे नव्हते.
साडावर चढणाऱ्या गेंडा जातीच्या लोकांना
लुटेरे भाले खोचून खोचून जागी पाडीत
होते. काही लोक साडावरून जागी आदळून
पडले व काही अरण्यापूरच्या दिशेने पळू
लागले.

शिलामुखी स्वतःचा ककम कसा
बसा साडीत शिरला. परंतु तेथे त्याला

आजली काही लुटेऱ्यांनी घेरले. प्रसंग मोठा भाषीबाणीचा होता. म्हणून तो आपल्या अनुयायांना सावध करीत म्हणाला—“मित्र हो! आता या लुटेऱ्यांशी दोन हात करणे आपणांस शक्य नाही. म्हणून अरघ्यपूरव्या वाटेने पाय काढा.”

त्याच वेळी जवळच्या एका साडावकन त्याला कोबीतरी भोजत्याचा आवाज ऐकू आला—“महाराजी! शिलामुखी! पळून जाण्याचे कारणच काय? तुम्ही आपल्या गेंड्यांना उंटावकन येणाऱ्या या लुटेऱ्यांवर सोडा. तुमच्या गेंड्यांच्या शिंगासमोर का उंटाचे कुबड कितीवेळ टिकाव बरील?”

शिलामुखीने तो ओळखला. तो बाबाज क्षत्रिय तरुणांमधील हिबराच्या स्वर्णाचारीचा होता. परंतु शिलामुखीच्या अंगात तेवढे साहस एकवटून पुन्हा माने फिरायला त्या लुटेऱ्यावर हल्ला लावला. “तुम्ही कोठे होत? म्हणून तो अरघ्यपूरव्या दिशेने अनुयायांसह पळाला. स्वर्णाचारीने जी सूचना केली होती ती

नायकाला पण ऐकू आली. त्याला फार राग आला. स्वर्णाचारी ज्या झाडावर चढून बसला होता त्या झाडातली आऊन नायकाने त्याला विचारले—“कोण रे तू, आमच्या मनुष्या मुक्ती तुचविचारा तु मला ओळखले नाहीस वाटते?”

“माझे स्वर्णाचारी आहे. मी पद्मपूरचा वास्तुकाराची आहे. बन्नापातून वित्तव्या जातीच्या उंटाना पाहून पळून जाणाऱ्या क्षत्रियाला गेंड्यांना पळून जाताना मी पाहिले तेव्हा मला राहिले नाही. म्हणून मी शिलामुखीला तला मल्ला बिला मला दोन्ही जातीचे लोक माझे मित्रच आहेत.” स्वर्णाचारी झाडावकनच म्हणाला.

“तू स्वर्णाचारी लवकर उतरून आली बेजार की मी तुमच्यावर भाला फेकून तुला जाली भाऊ?” असे म्हणत लुटेऱ्यांच्या नायकाने उभा राहून भाला वर उचलला. (क्रमशः)

पातळ

विश्वावित्ताने आपला सोडला नाही.

तो पुन्हा झाडाजवळ गेला. प्रेत झाडावर काढून घेतले आणि बीचपणे स्मशानाभ्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राज! तुम्ही निष्ठा पाहून मनात एक शंका येते की तुम्ही ही निष्ठा एकाएकी कापरासारखी नाहीशी तर होणार नाही? देवावर पूर्ण विश्वास ठेवणारा धर्मदास देखील एका क्षुल्लक गोष्टीवरून एकाएकी नास्तिक झाला. तुला मी त्यांची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

क्षत्रिय देवात धर्मदास नावाचा एक धर्मवीर रंध होता. त्याच्या हाताला अशा काही गुण होता की लोक “कलि-युगातला धन्वतरी” म्हणू लागले. तो संकटाचा फार मोठा भक्त होता. रान-

वेताळच्या

दिवस तो देवळातच रहात असे. कोणी काही कामासाठी त्याला भेटायला येई तेव्हा तो शंकराच्या देवळातच भेटे.

धर्मदासाचे लग्न झाले होते. त्याला बायको व मुले होती. परंतु घराणी त्याचा संबंध अगदीच थोडा. घराचा ओढा म्हणतात तो त्याच्या मनाला कधीच शिवला नाही. शंकराच्या देवळातच तो नेहमी बसे उठे किंवा सोपे.

एका श्रीमंत मनुष्याच्या मुलाचा प्राणघातक रोग त्याने बरा केला. तेव्हा त्या श्रीमंत माणसाने धर्मदासाशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले आणि एक घर बांधून दिले. त्याच घरात धर्मदासाच्या घरची मंडळी रहात असत.

श्रीमंत लोक त्याला पुष्कळ पैसे देत. परंतु तो सर्व पैसे शंकराच्या देवळात ठाकी. घरी अगदी आवश्यक तेवढेच पैसे पोचते करी. बायको येऊन घर नजारासाठी येते मागून नेई.

धर्मदासाची बायको यशोधरा श्रीमंताच्या घरी वाढलेली होती. म्हणून स्वाभिमाना होती. म्हणून ती आपल्या श्रीमंत बापाकडे जाऊन मदत मागीत नसे. क्वच जे देई त्यातच ती मंसार चालवी. तरी शेवटी ती कंटाळली आणि यशवंत एका माणसाला आपले घर विकून माहेरी निघून गेली. यादवर्माचो गोष्ट म्हणजे त्या

देवाला पोरणाम आला नाही.

यशोधराचे घर ज्या श्रीमंत माणसाने विकत घेतले होते तो एक नास्तिक होता. देवाचे नाव कोणी घेतले ते त्याला खपत नसे. तो देवळासमोर बेला तरी देवळात घुकून देखील पाऊल टाकीत नसे. देवाला जाहेरून देखील नमस्कार करीत नसे. देवकृपेशिवाम स्वतःच्या अकलेने वेते मिळविल्याची त्याला फार चमूड होती. धर्मदास बंधकसारखात जितका निष्पात होता, तितकाच यशवंत व्यापार बंधात हुषार होता.

यशवंतला दोन बायका होत्या. परंतु कोणी काही अपत्य झाल्याशिवायच वाटल्या.

तेव्हा त्याने तिसरे लग्न केले. तिसरी बायको बाळंत झाल्यावर यशवंत इतका खूष होता की तो आपल्या मुलासाठी वाटेल तो खर्च करायला तयार होता. बायको म्हणे, "ईश्वर कृपेनेच आपल्याला हा मुलगा झाला आहे." तेव्हा यशवंत म्हणे-"तू वाटेल ते म्हण, देवावर विश्वास नाही."

यशवंतची बायको जेव्हा बाळंत झाली तेव्हा मुलगा अर्धे मृतावस्थेत होता. हुदयाचे ठोके ऐकू येत. पण शरिराची बाकी हालचाल पूर्णपणे बंद पडली होती. "या मुलाला धर्मदासाशिवाय सोडून कोणी बांधवू शकणार नाही." यशवंतला सर्व नातेवाईक लागू लागले.

परंतु यशवंत धर्मदासाला एक ढोंगी ■ पाकडी मानीत असे. "पर संमाळता येत नाही. म्हणून स्वारी ईशचिंतनाचे सोंग करीत आहे" असे यशवंत म्हणे. परंतु मिशमंडळीच्या व नलिबाइकांच्या आय-हास्तिक एकुलत्या एका मुलाला बांचवितो असले तर त्याचे खेय कोणाला का मिळता, असा विचार करून त्याने धर्मदासाला आपल्या घरी बोलाविले.

परंतु धर्मदास म्हणाला—"मी त्या नास्तिकाच्या घरी जाणार नाही. ज्याचा देवावर विश्वास नाही, त्याचा मुलगा माझ्या औषधाने बरा होणे ■ नाही." मुलाचा जीव बांचविणे आवश्यक होते

मुलाला घेऊन शंकराच्या देवळात गेला आणि धर्मदासालासमोर मुलाला ठेवून म्हणाला—"या मुलाला पुनर्वन्म देणे फक्त तुमच्याच हातात आहे." त्याने शंकराच्या पिडीसमोर साष्टांग नमस्कार घातला आणि आपल्या सर्व अवयवांवद्दल देवाची व धर्मदासाची क्षमा मागितली. हे सर्व त्याने मनापासून विस्वासपूर्वक केले नव्हते. परंतु धर्मदासाने ■ वळविण्यासाठी त्याला ते सर्व करावे लागले.

धर्मदासाने आपल्या औषधांच्या पिशवी-तून कोणती तरी मुळी काढून ती सहाचेवर उगाळली आणि तिचा रस मुलाच्या तोंडाला लावला. मुलगा लगेच हातपाव हासवून रडू ■. ती मोष्ट प्रत्येक डोळ्यांनी पाहून गावकऱ्यांच्या मनात धर्मदासाच्या औषधावरचा विश्वास आस्तक ■.

त्याच वेळी धर्मदासाची बायको पद्मोधरा आपल्या सर्वांस घाकट्या मुलाला कडेवर घेऊन आली व ■ पायावर मुलाला टाकून म्हणाली—"आपल्या या मुलाला बांचवा हो!" धर्मदासाने मुलाची नाडी पाहिली व कसली तरी कोळी मुलाच्या तोंडात टाकली. मुलाने आईकडे एकदा दोळे उघडून पाहिले आणि जे दोळे मिटले ते कायमचेच मिटले. धर्मदासाने शंकराच्या

चांदोबा

तेव्हा धर्मदास इतका हुतास झाला की त्याने आपली औषधाची पिशवी शंकराच्या पिडीवर आपटली आणि देवळाबाहेर निघून गेला. त्यानंतर तो देवळात एकदा आला, परंतु त्याने देवाच्या पिडीवर दगड फेकून नासधूस केला. ■ मतिभ्रम झाला बसला असे समजून लोकांनी धर्मदासाच्या त्या दुष्कृत्याकडे दुर्लक्ष केले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा! धर्मदासासारख्या शिवभक्ताचा देवावरचा विश्वास एकाएकी ■ काय उडाला? आणि यशवंतासारखा नास्तिक नास्तिक कसा काय झाला? मनुष्याचा देवावर जो विश्वास असतो तो स्पर्शी-मुळेच उत्पन्न होतो असे नाही का वाटत तुला? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंकर अकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला—"मनुष्याच्या विश्वासाच्या मुळाशी देखील स्वार्थच असतो. यशवंताच्या मनात नास्तिकता मुलगा बांचल्यामुळेच उत्पन्न झाली. धर्मदासाचा विश्वास देखील असाच स्वार्थवश होता. त्याचा औषधावर विश्वास तरी कोठे होता? तो मगधसू औषध पाणी करीत असे आणि रोग बरे होत. ते सर्व ईश्वर कृपेनेच होत आहे, असे त्याला वाटे. म्हणून देवावर त्याचा विश्वास होता. जेव्हा त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला त्यात ■ काहीच नाही. त्याने दिलेले औषध चुकीचे होते असे त्याला वाटले नाही. देवानेच मुलाला बांचविले नाही ■ त्याला वाटले. म्हणून त्याचा देवावरचा विश्वास उडाला. मग विश्वासाचाच हा सर्व परिणाम झाला. ती वेडा ■ त्याचे मूळ कारण अंधविश्वासच होते."

असातऱ्हेने राजाने मीनमंग होताच वेताळ प्रेतासह अप्सर झाला आणि माळाला जाऊन लोंबकळू लागला.

एकदा त्रिलोकात संचार करणारा — भूलोकातल्या स्थानातून फिरत जात असता त्याला एका माणसाची कबटो दिसली. त्याला त्याने बरीच ब्रह्मदेव्यांच्या हस्तावराची चांगली ओळख होती. त्या कबट्याच्या — 'स्वर्गप्राप्ती' असे स्पष्ट लिहिनेने नारदाने वाचले. तेव्हा नारदाचा कारण आश्चर्य वाटले.

नारदाने आपल्या दिव्यबुद्धीने पाहून ती कबटो एका हरिद माणसाची असल्याने ओळखले. नारदाने विचार केला की गरीब माणसाची जन्मभर उपासमार कानी असेल. मग याने दागधर्म कोटून केला काय? आणि देवधर्मही काय? हातून — बंदना काय? मग याचा स्वर्गप्राप्ती कशी — होणार कुण? ब्रह्मदेवाने — एक कार मोठी चुक केली असावी.

ते कळाले म्हणून नारदाने ती कबटो घेऊन ब्रह्मदेवाला भेटून विचारले— "बाबा! या हरिद माणसाने एक देवीस पुण्य केले नाही. मग तुम्ही याच्या — "स्वर्गप्राप्ती" कसे काय मिळून देवले आहे? हे कोठे नाही का?"

"बाबा! हे कांटे कसे काय होईल? तु स्वतःच ही कबटो उचलून स्वर्गात घेऊन — आहोस की?"

थोर शिल्पकार

हजारो वर्षे होऊन गेली एकी गावी एक कार मोठा शिल्पकार रहात असे. त्याने अनेक मंदिर देवळे, मभायंदप — राजवाडे बांधले होते. म्हणून त्याची क्यती दूरदूरच्या देशांपर्यंत पोचली होती.

नागलोकाला — मूक्य झाल्यामुळे भितीना चिरा पडल्या होत्या. तो — पुन्हा पहिल्यासारखा बांधण्याच्या हेतूने नागराजाने भूलोकातून या शिल्पकाराला बोलाविले होते.

नागराजाचा निरोप ऐकून शिल्पकाराला काटले की नागराजाने खीन राजवाडा निवा देऊळ बांधण्यासाठी आपणांस भूलोकातून नागलोकाला बोलाविले असेल.

नागराजाने शिल्पकाराचे प्रेमाने स्वागत केले. दोघांची परस्परांची चांगली मैत्री जमली. शिल्पकाराला मोठे ऐश्वर्य लाभले होते. परंतु त्याला नेहमी आपल्या

गरीब कुटुंबाचीसारखी आठवण पेट असे. एकदा शिल्पकाराने नागराजाला विचारले— "मला माझ्या गावाची व कुटुंबाची कार आठवण होते. आपण त्यांच्या खुशाली-विषयी चवकशी करवू — का?"

नागराज म्हणाला— "चवकशी कशाला मला सर्व माहिती आहे. तुझ्या गावात भयंकर दुष्काळ पडला आहे."

"मग तुम्हाला — गावी पाऊस पाडवता येणार नाही का?" शिल्पकाराने विचारले.

"तसे करणे शक्य नाही. कारण ते निसर्गनियमाविरुद्ध आहे. कोठे केव्हा दुष्काळ पडणार हे निसर्ग नियमाप्रमाणे ठरलेले असते. हा दुष्काळ नव्याणव दिवस आणखी वाढेल." नागराज म्हणाला.

नागराज म्हणाला ते ऐकून शिल्पकाराचे सर्वांग हादरले. त्याने कल्पना केली की

त्याच्या नातेवाईकांना प्यायला पाणी सुद्धा मिळत नसावे, पाला पाचोळा कसे तरी दिवस काढीत असावेत. किरम्येक उपाशी मरत असावेत. शेवटी तो जास्त कल्पना करण्याचे सोडून नागराजासमोर हात ओढून म्हणाला—“नागराजा! मी कुमच्या पायां पडलो, तुम्ही काय वाटेक ते करून माझ्या गावी पावसाळा पाठवून द्या. नाही तर सर्वांचे मरण निश्चित आहे.”

“जरे खुळ्या! तू सर्व जगाची काळजी कशाला करीत बसला आहेस? तू हा राजवाडा पुरा कर. मी तुला शूप बक्षिस देईन, असंख्य हिरे, माणिक्ये, सोने

रहा.” नागराज म्हणाला.

“कुमच्या गामने लोक व नातेवाईक मंडळी पाण्यावांचून पटापट मरू लागली तर तुमची काय स्थिती होईल याचा जरा विचार करा.” शिल्पकार म्हणाला.

“मला उगाच वास्त सत्यात नकोस. आतां पाऊस होणे शक्य नाही.” असे सांगून नागराज तेथून निघून गेला.

शिल्पकार आपल्या गावी निघून जाण्यासाठी तयारी करू लागला.

हे कळल्यावर नागराज शिल्पकाराबद्दल येऊन म्हणाला—“तू विनाकारण जसा रागावलास तर कसे रे चालेस?”

“नागराज! मला आपल्या गावी आपल्या माइकच्याची चवकशी केली पाहिजे.” शिल्पकार म्हणाला.

“कोण आहे रे तिकडे? या मूर्खाला कंय करा.” नागराजाने आपल्या शिपायांना बोलाविले. दुसऱ्या क्षणाला किरम्येक शिपायांनी येऊन शिल्पकाराला धरले.

“आता बोल तू माझ्याची दुष्टता करणार आहेस की नाही?” नागराजाने दटावून विचारले.

“तुम्ही माझ्या गावाला पाऊस पाडणार की नाही शिल्पकाराने त्याच स्वरात दटावून विचारले.

तुला पहिल्यानेच सांगितले आहे.” नागराज म्हणाला.

“तरमग मी सुद्धा तुमचे काम पुरे करण्यास बांधलेला नाही.” शिल्पकाराने तितक्याच करड्या उत्तर दिले.

“आला येऊन जाऊन याचे डोके...” नागराजाच्या तोंडातून तेवढे शब्द बाहेर येता येताच राहून गेले. कारण शिल्पकाराचे डोके उघडिले गेले तर आपला दुस्त होणे मध्येच पाहून जाईल. म्हणून एक मुस्कारा सोडून तो म्हणाला—“शिल्पकाराला सोडून द्या.”

परंतु त्यामुळे शिल्पकाराच्या स्थितीत काही सुधार झाली नाही. कारण नाग-लोकाबाहेर जाणे शक्य नव्हते. त्याच्या कुटुंबातली माणसे चिंतित आहेत. मेली हे कळ्यामलादेखील मार्ग नव्हता. तो माच विचारात बसला असता त्याची नजर एका सांबावर पडली. त्याच्या एक विचार आला. त्याने येऊन सांब कापायना सुरवात केली. तो सांब कापून पुरा होण्यापूर्वीच सर्व वाडा डुलडुलू लागला. नागराज वाकत तेथे व ओरडून म्हणाला—“शिल्पी! कापायना बंद कर. तुझे माझ्यावर तपकार होतील!”

“तरमग तुम्ही माझ्या गावाला पाऊस पाडणार का?” शिल्पकाराने विचारले.

“हो, पाडीत,” नागराज म्हणाला.

“रागाने तू मोठा पाऊस पाडून माच वाहून जाईल असे करता कामा नये. जितक्या पावसाची गरज आहे तितकाच पाऊस पाड!” शिल्पकाराने बजावून सांगितले.

“तू सांगशील तसेच करीन.” नागराज म्हणाला. त्यानंतर नागराजाने शिल्पकाराच्या अंगावर आपली शाळ घातली व म्हणाला—“तू स्वतः जाऊन तुझ्या मनासारखा पाऊस पडला आहे की नाही ते पाहून ये.”

शिल्पकार भुल्लोकात आला स्वतःच्या डोळ्यांनी पाऊस पडत असल्याचे त्याला

दिसले. परंतु गावकऱ्यांना फक्त एक मोठा साप तेवढा दिसला.

“बापरे बाप! हा साप कोठून आला?” गावकरी ओरडू लागले.

“हाच साप आपल्या गावाला येऊन आला आहे. त्याच्यासाठी आपण एक देऊळ बांधू या.” गावकरी म्हणाले. लवकरच तेथे एक देऊळ बांधून तयार झाले आणि दुष्काळ देखील नाहीसा झाला.

शिल्पकार नागलोकात परत येऊन म्हणाला—“नागराजा! तू मला नागरूपास आपल्या गावी पाठविले होतेस. मी आपल्या सर्व कुटुंबियास गावकऱ्यांस पाहून आलो, परंतु त्यांच्याशी कोणाशी चार बोलू शकलो नाही.”

“तू आहेस काय मोठा हुद्दी हेकेखोर! म्हणून मला जास्त काळजी वाळवाची लागली. मी आपले वचन ‘पाळले, आता आपले काम कर.’ नागराज म्हणाला.

शिल्पकाराने वचन विल्याप्रमाणे नागराजाचा वाडा सुंदर बांधला. त्या वाड्याचा

हात इद्राला नागराजाचा वाडा पाहून हवा वाटू लागला. नागराजाने शिल्पकाराला बनेक सुंदर सुंदर वस्तू हिरे, मानिके व सोनेबांदी उपहार म्हणून देऊन प्रेमावराने निरोप दिला.

शिल्पकार आपल्या बाबी मात्पावर गावकरी म्हणाले—“तू इतके दिवस कोठे होतास रे? या नागावर एक मोठे संकट ओढवले होते. एक दुष्काळ होता. एका नागसापाच्या कुपेने पाऊल पडला आणि दुष्काळानून गाव बांधले. पुढे काही दिवसांनी तो नागसाप निघून गेला.

“मीच तो साप होतो,” सिल्वी म्हणाला! गावकऱ्यांची कित्येकांना करे वाटले नाही, तेव्हा त्याने नागरूपास त्याने काय काय केले व पाहले ते सांगितले. तेव्हा गावकऱ्यांना ते सर्व करे वाटले आणि त्याने केलेल्या उपकाराबद्दल सर्वांनी त्याचे आभार मानले. त्या दिवसापासून नागाचे नाव नागपुर” असे पडले.

अजय

गौड देशाचा देववर्मा हा थोरला बंधवट होता. म्हणून लोक त्याला वेडपट म्हणत. परंतु देववर्माचा मंत्री फार हुशार होता. राजा एकावे चुकीचे काम करी तेव्हा मंत्री बोभाटा केल्याशिवाय ते साबळून येई.

एकदा राजाला भेटायला एक कपटी माधू आला. तो राजाला आशीर्वाद देऊन म्हणाला—“महाराज, तुझ्या मनातली कोणती तरी इच्छा मूर्ख राहत्यामुळे तुझ्या मनाला येऊ पडत नाहीसे दिसते आहे. अमृत इच्छा कोणती सांग. शक्य तर मी आपल्या तपोबलाने तुम्ही ती इच्छा पूर्ण करण्याचा प्रयत्न करीन.”

देववर्मा ते ऐकून चकित झाला. म्हणाला—“माधूबुवा! तुम्ही मनातली गोष्ट जगदी बरोबर ओळखू शकता. माझ्या मनाला ही गोष्ट सारखी पोखरत

मसत्यासारखी आहे की माझा जन्म चक्रवर्ती राजा म्हणून कां झाला नाही?”

कपटी साधूने थोडा वेळ विचार केल्याचा अभिप्राय केला आणि म्हणाला—“हा विचार तुझ्या उगाच झाला नाही. त्याचे तसेच कारण असले पाहिजे. तू आपली कुंडली दाखव. मी जरा पाहून सांगतो.”

राजाने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून आपली जन्मकुंडली त्या साधूला सांगितले.

साधूने जन्मकुंडली बहिरुगाचे योग केले व म्हणाला—“महाराज! काय सांगू, थोड वयापूर्वी तुझ्या राशीत चक्रवर्ती होण्याचा योग होता. त्या वेळी तू जर ग्रहशांती केली असतीस तर तुम्ही मनोकामना पूर्ण झाली असती. अजून काही बिघडले नाही. तरी तू ग्रहशांती केलीस तरी तू नवकीर्त चक्रवर्ती होशील.”

त्या बेडपट राजाला साधू म्हणाला ते खरे वाटले. त्याने त्या साधूला खूप दक्षिणा देऊन निरोप दिला. त्या दिवसापासून त्याच्या मनात चक्रवर्ती राजा होण्याची इच्छा बळावत गेली. बीस वर्षे याबाबत त्याच्या मनाची तयारी नव्हती. त्याच्या मनात एकाएकी एक विचार आला. त्याने आपल्या दरबारी ज्योतिष्याला बोलावून विचारले—“उद्यांपासून पंचांग बीस वर्षां नंतरचे चालू करा. तिथि, वार, नक्षत्रे सर्व बीस वर्षांनंतरची असली पाहिजेत. नवे पंचांग तयार करा.”

सर्व दरबारी शक्ति झाले. ज्योतिष्याने शक्ति होऊन मंत्र्याला ती गोष्ट सांगितली. मंत्र्याने राजाकडे निवेदन केले की महाराज ! आपण नवीन पंचांग बीस वर्षांनंतरचे तयार करायला सांगितले आहे, परंतु त्यापासून अडचणी उत्पन्न होणार आहेत.”

“कोणत्या अडचणी ?” राजाने विचारले.

“आतां आपले बरे चाळीस वर्षांचे आहे. पंचांग बीस वर्षांनंतरचे तयार झाले तर

मादीवर बसवून आपल्याला वानप्रस्था-धर्मात प्रवेश करावा लागेल.” मंत्र्याने समजावून सांगितले.

राजा म्हणाला—“असे का ? मग नको काढा पंचांग बदलू. पण एक करू या. पंचांग बीस साल मागे करू या. बहु शांती करून मी चक्रवर्ती राजा होईन.”

“तसे झाले तर दुसऱ्या अडचणी उत्पन्न होतील. बीस वर्षांपूर्वी आपल्याला मादीवर बसवायला योग नव्हता. आपले वडील मादीवर होते, म्हणजे मादी सोडावी लागेल.” मंत्री म्हणाला.

“नाही, नाही. मग पंचांगात फेरबदल मुळीच करता कामा नये.” नंतर त्याने ज्योतिष्याला बोलावून त्याने कडक आज्ञा केली—“तुमच्यापैकी कोणी पंचांग बीस वर्षे मागे केले तर तुमची डोकी उडवून तुम्हाला खंदकात फेकून देण्यात येईल.”

फार प्राचीन काळाची गोष्ट आहे.

उज्जयिनी नगरीत सागरदत्त नावाचा एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो एकदा व्यापारासाठी गलबतात बसून परदेशी जात असता त्याची एका दुसऱ्या व्यापाऱ्याशी भेट झाली. दोघांची परस्परांशी इतकी मैत्री व पसंती की दोघांनी परस्परांना होणाऱ्या मुलामुलीचे लक्ष करून घ्यावे ठरविले. दुसरा व्यापारी बुधवर्मा हा राजगृहचा राहणारा होता.

सागरदत्त परदेशात व्यापार करून स्वदेशी परत झाला तेव्हा त्याची बायको कडेवर एका सुंदर मुलीला घेऊन आली. व्यापाऱ्याने विचारले—“कोण मुलगी ही ?”

बायको म्हणाली—“आणखी कोणाची असणार ? धुळीचे डोळे पहा, अगदी तिच्या बाबांसारखे आहेत.”

सागरदत्तने मुलीचे मल्लिकार्जुन ठेवले. त्याने बुधवर्माकडेवर त्याचे जे बोलणे झाले होते ते बायकोला सांगितले आणि कन्यारत्न झाले असल्याचे वर्तमान राध-गृहला पाठविले.

बुधवर्मा व्यापारासाठी परदेशी निघाला तेव्हा त्याची बायको गरीबर होती. बुधवर्माच्या बायकोने मुलाला आणून मग्न्याला दाखविले. तो मुलगा अशक्त होता. त्याचा एक टोळा गेलंला होता व पाठीवर कुबड होते. मुलाला पाहून बुधवर्मा निराश झाला व बायकोला म्हणाला—“हा रंडा तुम्हा पोटी कसा काय जन्मला ?” त्याने मुलाला दुपटीसमोरून घेऊन जायला बायकोला सांगितले. मुलाचे नाव ‘जोष्ट’ पडले.

त्याच वेळी सागरदत्तला एक सुंदर कन्यारत्न झाल्याचे बुधवर्माला कळले. ती बातमी घेऊन जो मनुष्य आला होता

त्याचे मर्यादित स्वागत करून बुद्धवर्मा बायकोला म्हणाला—“पाहिजेस, मी विचार केला होता आणि आता काय झाले ते? सागरदत्ताकडे निरोप पाठवायचा?”

“आता कुम्भी सल्लाग विचारता आहो! म्हणून सांगते. तुमच्यासारख्या व्यापाऱ्याने हरिश्चंद्राचा अवतार होण्याचे कारण नाही. सत्य व असत्य याची सोपीप्रमाणे बदलाबदल करावयास तयार असले पाहिजे. तेव्हा मुलगा झाला असल्याचे सांगा. त्यात खोटे काहीच नाही. मुलगा म्हणजे पुत्ररत्न आहे असे पण सांगून पाठवा. सागरदत्ता सारख्या श्रीमंत

घरी येणाऱ्या लक्ष्मीला पावारी पाठविणे सहजपणाचे नाही.” बुद्धवर्माची बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माने त्याला त्याच्या बायकोने जे सांगितले होते ते आपली लिखतमीठ लावून सागरदत्ताचा निरोप घेऊन येणाराला सांगितले.

त्यानंतर लागोपाठ आठ वर्षे उज्वळिनी राजगृह दोन्ही नगरांच्या दोघां व्यापाऱ्यांचे नोकरी करत राहिले. परंतु एकदा नोकरीचे वेळ बुद्धवर्माला आपल्या निरोप सांगितला. म्हणाला—“बाळक! या संवेत कामग्या घ्याने मुलाला पाहिजेचा शिवाय राजगृह सोडू नये वसे सांगितले आहे.”

बुद्धवर्मा निःसंकोच खोटे बोलला म्हणाला—“कोही, सरे आहे हो. मुलगा आपल्या बाकोळी ताम्रलिव्ही बरे आहे, विद्याभ्यास करतो आहे.”

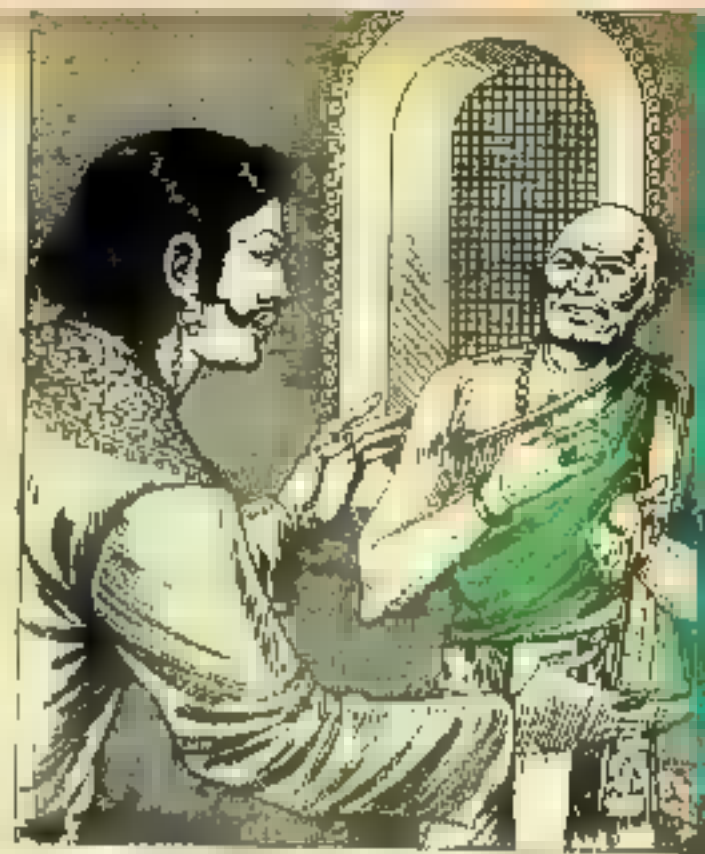
अशा तऱ्हेने बायको वर टाळाटाळ होत गेली. एक दिवशी सागरदत्ताने आपल्या चार दुसरे कारकुनांना पाठविले. ते म्हणाले—“घनी! आपले मित्र सागरदत्त व त्यांच्या पत्नी दोघांनी आपणांस नमस्कार सांगून निवेदन की शारातेरा वर्षे होऊन गेली. परंतु

दरम्यान एकदा देखील घडले नाही. व्यापारी लोकांत एक म्हण आहे व ती आपणास माहीतच आहे—“बाल पाहूनच भाव करता येतो? आपले चिरंजीव ताम्रलिव्हीला विद्याभ्यासासाठी इतका दीर्घकाळ राहिले आहेत गोष्टीवर विश्वास होत नाही. तेव्हा ताम्रलिव्हीला जाऊन त्यांना भेटून आपल्या घम्याची आज्ञा झाली आहे.”

बुद्धवर्मा या संवेत जास्त सावधगिरी बाळगून म्हणाला—“महो, इतके लगेत बोलण्याची काय? मुलगा परंतु आहे. वेळी आपण मुलाला मुशाल भेटून जावे. आपली व त्याची माठ पालून देण्याची मी व्यवस्था करून देतो. तुम्ही जाऊन थोडा वेळ विद्यांती घ्या.” असे सांगून बुद्धवर्मा आपल्या बायकोचा घ्यावला गेला. म्हणाला—“आपल्या होणाऱ्या व्यापाराचे दूत यमदूतासारखे येऊन बसले आहेत. मुलाला पाहल्याशिवाय राजगृह सोडणार नाही, असे म्हणत आहेत. मी, मुलाला पाहून जा, असे सांगून बसले आहे. तूच सुचव काही तरी उपाय.”

“मी केव्हाच वा गोष्टीचा विचार करून ठेवला आहे. आपले मुनोम आहेत ना.

चांदोबा

त्याचा मुलगा उरवना आपल्याला मिळाला तर काम भागेल.” बायको म्हणाली.

बुद्धवर्माला तो सल्ला पसंत पडला. तो आपल्या बाह्यण मुनिमाकडे गेला आणि झालेल्या संकटाला तोंड द्यायला विनंती केली आणि ती मर्यादा स्वामे दिली तर प्राप्तोचा वर्षा वांटा भायचे कबूल केले. म्हणाला—“तुमचा मुलगा यज्ञदत्त देवणा आहे सर्व साक्षांचा जाणकार आहे. माझ्या मुलाच्या ऐवजी सागरदत्तच्या मुलीशी तुमच्या मुलाचे लग्न करून देतो. परंतु लग्न झाल्या आटीपल्यावर मुलीला कामग्या घरी सोडून यज्ञदत्ताने निघून गेले पाहिजे, तिच्या वंगाला स्पर्शदेखील करता कामा

नये. सागरदत्ताकडून जे काही मिळेल त्यातला अर्धा वाटा तुमचा."

मुनीमाने होकार दिला व आपल्या मुलाला सर्व प्रसंग नीट समजावून सांगून त्याप्रमाणे वागायला सांगितले.

मुलगा म्हणाला—"पितृकाशा शिरोधार्य आहे." त्याने होकार दिला.

दुसऱ्या दिवशी बुद्धवर्माने सागरदत्ताच्या कुतांची भेट यज्ञदत्ताशी करून दिली. मुलाला पाहून कुतांना आपल्या धन्याची मुलगी नशीबी असल्यानेच वाटले. मुमुक्षुर्तकित लव्ध सोहळा उरकून घ्यावा, अशी धन्याची इच्छा असल्याने त्यांनी बुद्धवर्माला सांगितले आणि आर्जवाने उज्जयिनीला परतले.

नौला आले. उज्जयिनीला नवऱ्या मुलाने वाटाने स्वागत झाले.

ठरल्या मुहूर्तावर लव्धसभारंभ पार पडला. सप्तपदी संपताच एकाएकी नवरा मुलगा घेरी आल्यासारखा पडला. वधू पक्षाकठील लोक घाबरून गेले. काही अशुभ घडते की काय अशी अंका त्यांना वाटू लागली. बंधांनी बराच वेळ ओघवो-पचार केल्यावर नवऱ्या मुलाना सुट गेली व तो म्हणाला—"एकाएकी पोटचूळ बाडल्याने घेरी काली होती."

बंधांनी त्याला एका खोलीत ओघविले आणि त्याला ओघवे मिळून दिली. यमुने मुलाला वेळेवर ओघव देण्याची जबाबदारी

हाण्याची चिन्हे दिसत नव्हती.

कुबडा बऱ्हाडाबरोबर होताच, तो मधून मधून यज्ञदत्ताच्या खोलीत जाऊन बघूचो बट्टा. मस्करी करू लागला. मल्लिकाला ते आवडले नाही. यज्ञदत्त तिला म्हणाला—"बट्टा मस्करी केली म्हणून इतके रागावण्याचे कारण काय? तू दुर्लक्ष कर."

त्याबरोबर यज्ञदत्ताला मनात भीती वाटू लागली की बट्टा मस्करी करता कुबडा त्याचे मुषित सांगून टाकणार नाही. म्हणून तो सागरदत्ताला म्हणाला—"सबकर स्वबेखी जाण्याची व्यवस्था बरी पोचल्यावर पडेल."

बंधांनी नवरदेवांच्या इच्छेविरुद्ध काही करू नये असे सुचविले.

सागरदत्ताने मुलीच्या पाठवणीची आणि जावयाच्या प्रवासाची उत्तम तयारी केली. सामान उंटांवर बटविण्यात आले. दास-दासी व अंगरक्षकांबरोबर बऱ्हाड परत राजगृहला निघाले. सागरदत्ताचे तोंड पुढे बातमी घ्यायला निघून गेले. प्रत्येक पडावा-वर उतरण्याची उत्तम सोय करण्यात आली. दोन तीन बंधूदेखील बरोबर गेले होते.

प्रत्येक पडावावर नवरदेवांच्या प्रकृतीत सुधारणा होत गेल्याचे दिसून आले आणि राजगृहला पोहोचपर्यंत त्यांची तब्येत बरी झाली. वधूपक्षाच्या लोकांची काळजी दूर झाली. सागरदत्ता ती बातमी कळल्या-

वर त्याला अपार आनंद झाला व त्याने दानधर्म करून घट्टांती केली.

बुद्धवर्मा आपल्या मुनबाईचे सौंदर्य पाहून फार खूब झाला. एका सुमूहर्तावर गर्भदान समारंभ ठरला. सैयामहान्त मल्लिका आपल्या सखींबरोबर गप्पात रंगली होती. त्या वेळी यज्ञदत्त व कुबडापण हजर होते.

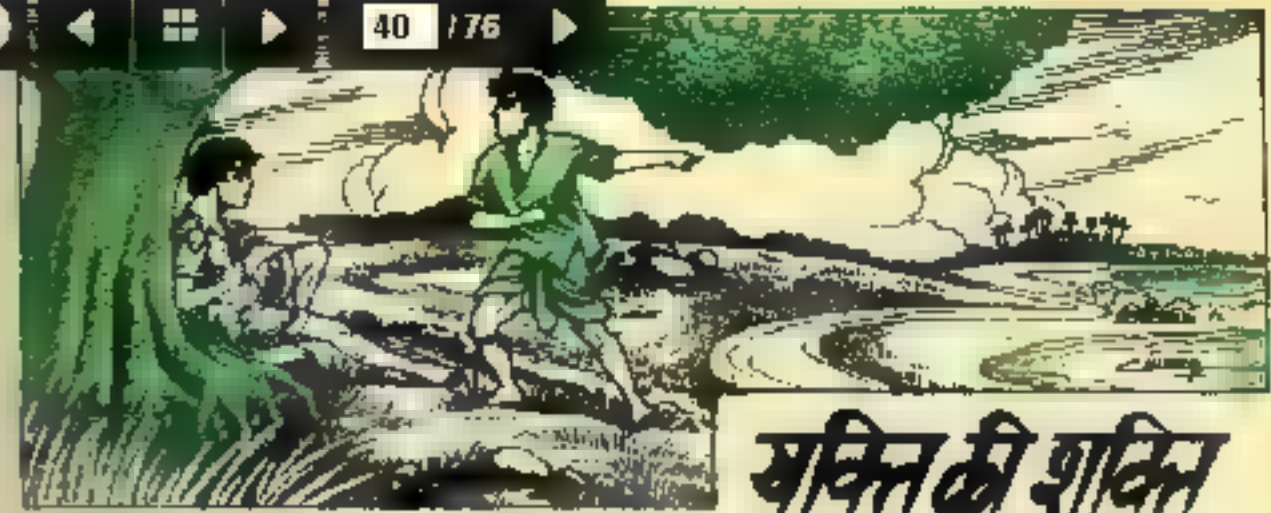
हा कुबडा येथे कशाला आला आहे? मल्लिकेला कळना. कुबड्याला वाटे की हा बाह्याचा मुलगा येथे अजून कशाला असला आहे? सर्व परिस्थिती ओळखून यज्ञदत्त तेथून निघून जाण्यासाठी उठला. ते पाहून मल्लिका एकदम ओरडली—“मुम्ही कोठे निघालात, मला एकटीला सोडून?”

“तुझ्या नशिवांत जसा पती लिहिला आहे त्याच्याबरोबर तुला संसार करावा लागणार. त्यात माझा वांटा फक्त गप्पाची वांटणी आहे.” असे म्हणत यज्ञदत्त बाहेर निघून गेला. मल्लिकाच्या सखीदेखील बाहेर निघून गेल्या.

कुबड्याने मल्लिकेचा हात धरून तिला थांबविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण

पळून गेली. ती घराच्या नव सोल्या थार करीत पळत बाहेर निघून गेली. त्या वेळी आनंदातिकाने बुद्धवर्माच्या घरचे नोकरवाकर दाऊ पिऊन झिडून पडले होते. कोणा तिला अडविले नाही.

मल्लिका कोणाला तरी काळोख्या रात्री पाहून “ते पहा, ते पहा!” असे ओरडत गल्लीत पारली. नेतोल तिकडे ती होती. तिला एका रस्त्याच्या कडेला एक कापालिक दाऊ पिऊन झिडून पडलेला दिसला. तिला पुढे करावचे हे वेळ लागला नाही. तिने बापके दागिने एका गोठोव्यात बांधले व ते गोठोवे कमरेला बांधून त्या कापालिकाच्या अंगावरचे वस्त्र काढून आपल्या घातले व वादळाचे सोंग करून चालू लागली. तिच्या झुकाव्या जाल होत्या. कोणी तिच्याकडे मक्ष देखील दिले नाही. ती नगराबाहेर एका खेडे गावाच्या दिशेने चालू लागली. (क्रमशः)

शुक्ति की शक्ति

वीरसिंह व ज्ञानप्रकाश नावाचे दोघे मित्र होते. बसकत होता. पण विद्याभ्यासात तो नेहमी पुढे असे. वीरसिंह जवाने उंच होता. त्याचे सर्व अंग पिढदार होते. त्याचे दररोज कोणाशी तरी भांडण हाई व मारामारीविनाच एक दिवस गेल्याचे कोणाला नव्हते. तो बरी लाडून पिऊन मात्यावर ज्ञानप्रकाशाच्या बरी पुन्हा पहिल्या पासून जेकीत असे. दोघांचा जन्म गरीब कुटुंबात झाला होता.

ज्ञानप्रकाश वीरसिंहाला अभ्यासाला बसायला सांगे. परंतु तो म्हणे, अभ्यास करून का पोट भरणार आहे? अंगात शक्ती असेल आणि मेहनत पोट भरता आले नाही तर काही दाखवून पोटापुरेची भाकर नक्कीच मिळेल.”

ज्ञानप्रकाशने विचार केला, माझ्या बोक्यात ही साधी बोष्ट देखील चिरायची

नाही. त्याला पटवून घ्यायला काही तरी दुकतो केली पाहिजे. म्हणून त्याने वीरसिंहाशी पैज लावली. म्हणाला—“आज दोघे परगावी जाऊ या. तू काठीच्या जोराने पोट भर, मी कुडीचा उपयोग पोट भरतो.” पाहुंया कोणाला येते ते.

दुसऱ्या दिवशी दोघे एका गावी निघाले. वीरसिंहाच्या हातात एक मोठी काठी होती. ज्ञानप्रकाशाच्या हातात एक रिकामी पातेली होती व विधात एक पांढरा वगड होता.

वीरसिंह उंच होता व ओरजोराने चालत होता. म्हणून गावात बाधी पोचला. सकाळची वेळ होती एका घरी शेतकरी भाकरी खायला बसला होता. वीरसिंह विरला व म्हणाला—“पण भाकरी खायला.”

शेतकरी शक्ति होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. त्याची बापको भाकऱ्या करीत

होती. तिचा हात एकाएकी धाडला. शेतकरी काहीच बोलत नाही हे पाहून वीरसिंह त्याला बटावून म्हणाला-“माझे साठ वाड म्हणजे ना मी.”

तोपर्यंत शेतकरी सावरला होता. म्हणाला-“तुम्हे पान वाडायचे, कशाळा?” वीरसिंह म्हणाला-“तू माझे पान वाडायला सांगतोस की नाही?” दोघांची बोलावली चालू असता शेतकऱ्याची बायको हळूच मागच्या दाराने गेली व दोघांमधे खेजाऱ्यांना बोलावून घेऊन आली.

वीरसिंह शेतकऱ्याला इरडावून सांगत होता आणि त्याने त्याला मारतयला काडी

उगडली. माग येथी लावला जेवणाने न

पाठले दानताग काढून घेऊन. वीरसिंह “ओय, ओय!” करीत पळून गेला. यावाच्या टोकाला ज्ञानप्रकाश भेटला. तो वीरसिंहाला म्हणाला-“तू तासाभराने त्या झाडाखाली येऊन मला भेट. मी दोघांच्या पोटा पुरते खायला घेऊन येतो.

ज्ञानप्रकाश थोड्या वेळाने त्याच जेतकऱ्याच्या घरी आला. वीरसिंहाला पळवून सावल्यावर सर्व त्याच्या विषयीच बोलत होते. ठीक त्याच वेळी शेतकऱ्याकडे येऊन पोचला.

शेतकरी रगाने म्हणाला-“आमच्या घरी वाडारबुन्यांना फुकटाचे जेवण नाही मिळणार.”

ज्ञानप्रकाश हात जोडून नमस्कार करून म्हणाला-“मी या गावच्या गावकऱ्यांची व्याप्ती ऐकून आलो होतो. जसा अतिभिसत्कार होतो तसा दुसऱ्या कोणत्याहि गावात होत नाही. बरे ते सोडा. मला जेवायला वाडू द्यायला नाहीत तर नाही. थोडे पाणी तर द्याल. मी सर्वांना एक स्वादिष्ट पदार्थ तयार करून खायला देईन.”

गावकरी उत्सुक होऊन तो काय करतो हे पाहू लागले. ज्ञानप्रकाश पातेलीत पाणी घेऊन त्या झाडाखाली गेले. तेथे त्याने नीच दाड ठेवून चूळ पेटवली व पातेली

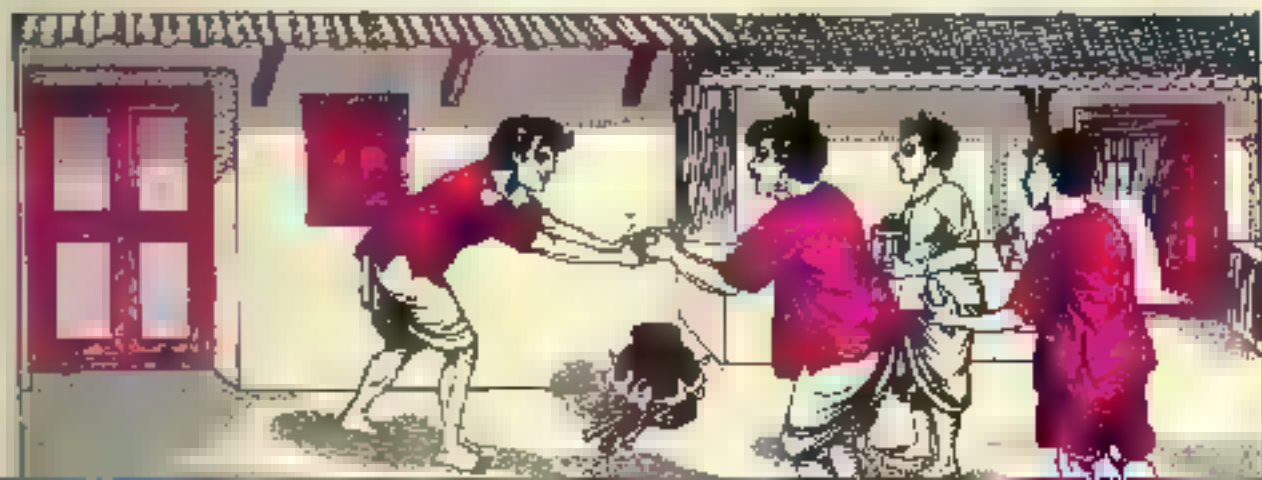
पातेलीवर सांकण ठेवले व थोडा वेळ पाणी उकळत राहल्यावर सांकण काढून चमच्याने पातेलीतले पाणी चखून पाहून म्हणाला-“काय पण चव आली आहे. चार बटाटे घात पडले तर छान रस्सा भाजी तयार होईल.”

वर्दीनून दोघांमिघांनी घरी जाऊन बटाटे भाजून दिले. बटाटे पाण्यात टाकून शिजवल्यावर पाणी चखून म्हणाला-“याला म्हणतात रस्सा भाजी. घात थोडीशी तांदूळ पडले की जी खिचडी तयार होईल ती इशाच्या सैपाकपरासल्या खिचडी सारखी होईल. काही लोक आपापल्या घरी घाबले एकाने डाळ आपली व एकाने तांदूळ आपले. ज्ञानप्रकाशाने ते पातेलीत घातले व म्हणाला-“तांदूळ थोडे जास्ती द्याले, म्हणून मीठ कमो पडणार काय वाटते. थोडे आपली मीठ पडले असते तर छान चव आली असती!”

एक जण मीठ आपायला घावला. तोपर्यंत खिचडी शिजून तयार झाली होती. सर्व चकित होऊन पहात होते. ज्ञानप्रकाशने वडाची पाने काढून दोन पत्रावळी तयार केल्या आणि गावकऱ्यांना म्हणाला-“एक उपाशी मनुष्य तुमच्या गावी आला होता त्याला तुम्ही हाकलून लावलेत. त्याला मी आज जेवायला बोलाविले आहे.” मी, पहिल्याने ही खिचडी त्याला वाढतो.”

ज्ञानप्रकाशने प्रथम वीरसिंहाला वाढले व पाठोपाठ स्वतःच्या पानावर वाढून घेऊन तो जेवायला बसला. दोघांमिघांचे छान जेवण त्याने. त्यानंतर दोघे आपल्या गावी निघाले. ज्ञानप्रकाश गावकऱ्यांना म्हणाला-“आला उरलेली खिचडी तुम्ही सांगाल वाढतो. माहीतर सर्वांना एकेक चमचा वाढतो. आम्हाला भाडे रिकामे करून लावकर घरी जायचे आहे.

अशातऱ्हेने ज्ञानप्रकाशने पुक्तीने दोघां पुरेसे अन्न मिळविले. शक्तीला उपाशीन रहावे लागले होते.

तानसेनचे गुरू

अकरा वाजता तानसेनच्या गाण्यावर इतका खूब आनंद झाला की त्याच्या गुरूचे गाणे ऐकण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हा तानसेन अकरा वाजताच्या त्याचे गुरू एका वृक्ष तपश्चर्या करीत होते त्या गुरूवरून येऊन येता.

तानसेनचे गुरू त्यावेळी उन्हाळीस होते. वरान गुरूवर बाहेर जाणे माहीत तेव्हा तानसेनाने अपस्वराने गाणे म्हणायला सुरवात केली.

तेव्हा तानसेनच्या गुरूची सगळी घंटा झाली. ते बाहेर जाणे आणि म्हणजे- "गुरू! तू माझा निध्द अजून हे असे अपस्वर गावून करीत आहेस?" असे म्हणत त्याने स्वतः तो राग म्हणत. ते गाणे ऐकायला जंगलातली रागटी सगळी सगळी सकाळी सगळीच आनंद झाला.

मरी परत आल्यावर गावणाऱ्याने तानसेनला विचारले- "कवरे, तुझे गाणे ऐकून रागटी सगळीच आनंद झाली ती कशी पाहिणी माहीत !"

विचारले म्हणजे- "तानसेनचा गुरू त्याच्या वरवारातला गवई आहे आणि तानसेन त्याच्या वरवारातला गवई आहे !"

गम्पिष्टपणाचे फळ

एका गावी माणिकराव नावाचे एक गृहस्थ रहात असत. त्यांच्या बाहेर-वर्जितांनी इतके मिळवून ठेवले होते की माणिकरावांना काही कामचंदा करावा लागत नसे. ते रानीत आयुष्य बाळवीत असत. कर्तव्यपारीच्या गव्या मारण्याची संवय लागली होती. कधी न पाहिलेले कधी न ऐकलेले त्यांनी केव्हाचे सांगण्यात व आपल्या स्नेहमंडळीत कुठार-क्या मारण्यात त्यांना वाटे. मित्र मंडळीनापच माणिकरावांच्या गम्पिष्टपणाची इतकी संवय माली होती की माणिकराव म्हणत ते या कानाने ऐकून घेत व त्या कानाने मोडून देत.

एकदा माणिकराव कोठे तरी देवळात पुराण प्रवचनाला येले होते. तेथे त्यांना एक नवीन मनुष्य भेटला. पुराण संपल्यावर दोघे गव्या मारीत निघाले. बोडे अंतर

भालून येत्यावर तो मनुष्य माणिकरावांना म्हणाला-

"बाब एक विचित्र गोष्ट घडली हो. राजेसरकार आपल्या दरबारी मंडळीत बोळत असले होते आणि अंतःपुरातून बातमी घाली की राजीसरकार पोट घाल सारल्याने तळमळत पडल्या आहेत. महाराजांशी बोळत असलेल्या लोकात एक शेजारगावचा वीरपण होता. राजेसरकारांनी त्या वीराला अंतःपुरात जाऊन राजीसरकारांचे औषधपाणी करण्यास पाठवून दिले. त्याने मुठसाप्परेची गुटी तयार करून दिल्याबरोबर पोटदुखी थांबली. राजी सरकारांनी त्या वीरबाबूवर खूप होऊन त्याला आपल्या गळ्यातला रत्नहार काढून बक्षिस दिला आणि तो कोठेतरी सुरक्षित जागी लपवून ठेवून घायला सांगितले. म्हणून मोठे लोक म्हणतात ते बरोबर आहे.

सेना करायची झाली तर धोरामोठपांची करावी. ■ वैद्य माझा मित्र होता म्हणून त्याने ही गोष्ट मला सांगून रत्नहार मला लपवून देवायला सांगितला.”

बोबे बोलत बोलत एका बाबडीजवळ आले. रत्नहाराची गोष्ट सांगणारा मनुष्य तहात लागल्याचे सांगून त्या बाबडीत उतरला. त्याने तो हार सोयीची जागा पाहून ■ एका सांघीत लपवून ठेवला आणि पायच्या चढून बाहेर आला. माणिकराब ते सर्व पहात होता. नंतर दोघे आपापल्या बाटेने निघून गेले.

त्या दिवशी माणिकरावाला घरी यायला फार उशीर झाला होता. म्हणून बायकोने

उशीरा घरी परत येण्याचे कारण विचारले. माणिकरावाने संवयीप्रमाणे एक लोणकडी चाप ठोकून दिली. म्हणाला—“अह! काय सांगू? एक विचित्र गोष्ट घडली. मी राजेसरकारांच्या भेटीला बेलो होतो. राजबाड्यात नेमके त्याच बेली राणी सरकारांचे पोट एकाएकी बातवूडीने ■ लागले. मी त्यांना सुठसासरेचो गुटी करून दिली आणि पोटवुकी ताबडतोब थांबली. राणी सरकारांनी माझ्यावर खूप होऊन मला ■ रत्नहार काढून दिला. म्हणून घरी यायला थोडा उशीर ■. तुम्ही ■ चक्कमी करीत बसता?”

“कोठे आहे तो रत्नहार, पाहू तरी?” बायकोने उत्सुकतेने विचारले. रत्नहाराचे नाव ऐकल्या बरोबर तिच्या तोंडाला पाणी सुटले होते.

“अन, तुला आता काय सांगू? तो रत्नहार म्हणजे नवलखा हारच समज! काय पण इंधनपुढी चमक आहे त्यात? असा रत्नहार रात्री घरी घेऊन यायला माझी हिमत होईना. कोणी दरोडा घालून काढून नेला तर! म्हणून मी नावडीत ■ एका झाचोत लपवून ठेवून आलो आहे. उजाडताच जाऊन आपण तो घेऊन येऊ.” माणिकराब तेवढ्याने बायको ■ बसेल असे समजून म्हणाला.

आप घेईना. त्या रत्नहारामुळे त्या विचारीचो मोप उडालो. भुक तहान पळून बेली. उजाडताच ■ लगबगीने घामर घेऊन पाचो आनायला बाबडीवर बेली आणि पायच्या उतरून ■ भात गेली. तिने नवऱ्याला सांगितले नाही की आणखी कोणाला सोबत म्हणून बरोबर घेतले नाही. नवऱ्याने सांगितल्या प्रमाणे सरोसरच रत्नहार तेथे तिला ■ आणि त्याची ■ पाहून तिला घेरी झाली आणि रत्नहारासह ■ पडली आणि गटा-गळ्या साऊर लागली.

ती भोरडली तेव्हां चार लोक जमा झाले आणि एका माणसाने हिमत दाखवून तिला बाहेर काढले. ■ बेली देखील तिच्या हातात तो रत्नहार होता. ती गोष्ट नावभर पसरली आणि राजाच्या कानावर पण गेली. रात्री राणीचा रत्नहार चोरीला गेल्याची गोष्ट कळल्यापासून सिपाई चोराचा शोध काढीत होते.

राणी राणी पोटवुकीने आचारी होती ही गोष्ट खरी होती. राणीला औषधपाणी देणारा आणि पुराणाला आलेला व माणिकरावांना भेटून आपला पराक्रम वर्णन करून सांगणारा तो मनुष्य तो बंद होता. त्याने राणी बेशुदावस्थेत असतांना तो रत्नहार लांबविला होता. तो मनुष्य राजवाड्या बाहेर पडल्या नंतर शिपायांची ■ बुकविण्यासाठी पुराण ऐकायला जाऊन बसला होता. त्याची बुक एवढीच की त्याने माणिकरावांसारख्या गप्पिष्टाला ती गोष्ट सांगून त्याच्यासमोर बाबडीत तो हार लपवून ठेवला.

शिपायांनी माणिकरावाला कैद ■ त्याला खूप बडविले. जरा चोर वुसराच असल्याचे देखील माणिकरावाने सांगितले. पण माणिकरावाच्या बोकण्यावर कोणी विश्वास केला नाही.

माणिकरावाला गप्पिष्टपणाची चांगली महक बडली आणि त्या दिवसापासून त्याने कोट्या फुडारक्या मारामध्या सोडल्या.

घोर कोण साय कोण

एकदा एका माकसाने थोड्याच्या व्यापाऱ्याकडून एक थोडा प्रोब्लम नेम्याचा इच्छा केला आणि तो त्यात ।

थोड्याच्या व्यापाऱ्याने त्याला एकडून विचारले-“काबरे, । थोरी कां नेनीच ?”

“थोरो, मी चार दिवसांपासून बपाची आहे. म्हणून हे पाप । घेतलो. “मुमुक्षितो कि न करोति पाप ?” । करत. मी काय करतो. पुन्हा थोरी । नाही.” थोर गंवाव्या करीत म्हणाला.

तो व्यापारी थोडा वेळ विचार करून म्हणाला-“मुला नोकरी घाची म्हणजे तर । कनवीच कुचकामाचा बिसतोच !”

“नोकरी ? । नोकरी कायका मी । आहे.” थोर म्हणाला.

“तुम्यासारखा कुचकुळा गला थोडे थोकर कसा काय जाणून देणार ?” ‘थोड्यांचा व्यापारी’ म्हणाला.

योगाच्या महिमा

सुरप्रताप युवराज मुनीलकुमार याने वेच राखटून दशाटन करण्याचे ठरविले. आपल्या । बसून तो अनेक देश गदात हिडत नवीन गोष्टी शिकत परत फिरला. तो दुसऱ्याच वाटेने आला. नवीन वाटेने येत असता तो राजपट नावाच्या एका राज्यात । राज्याची राजधानी फार सुंदर होती. तेथील भव्य राजवाडा, रुंद रस्ते । मनोहर उद्याने पाहून युवराजाचे चित्त प्रमत्त झाले. राजधानीत हिडत असता एका जागी उंच भितीच्या । एक सुंदर उद्यान युवराजाला दिसले. युवराजाने दारपानकाला विचारले तेव्हा राजकन्या शांतिनीने ते एक स्वतःचे खाजगी उद्यान असल्याचे न्याया कळले. त्या उद्यानात प्रवेश करण्यास पुरुषास मनाई होती.

ते ऐकत मुनीलकुमाराच्या मनात ते उद्यान पाहण्याची उत्सुकता अर्बातिच जास्त

बाडली. सोईची जागा पाहून कोणाला कळू दित्याशिवाय तो भितीवरून उद्यानात शिरला. ते । म्हणजे खरोखरच दंडाच्या नंदनपनास लाजवीक इतके सुंदर होते. युवराज काही वेळ । उद्यानातले सुंदर लतावृक्ष पहात उभा राहला. फुलांच्या सुवासवाऱ्याबरोबर चहूकडे । होता. तो एका झाडाखाली बसून आपली बांसुरी वाजवू लागला. बांसुरीचा तो गोड । ऐकूनच की काय, त्याच वेळी समोरच्या बाऱ्यातून एक नागसाप बाहेर आला आणि फडा काढून डोकू लागला. नाग-सापाला पाहून युवराजाने बांसुरी जवा-बायची बंद केली. पण ती गोष्ट चातक ठरली कारण लगेच साप त्याला चावला आणि पळून गेला. थोड्या वेळाने युवराज बंस्तुद्ध होऊन पडला. त्याचे तोंड व सर्व अंग निळे होऊन गेले होते.

मुशीलकुमारने बांसुरी वाजविकी ती श्रीडाभवनात आपल्या सखीबरोबर कीडा-करीत बसलेल्या राजकन्येला ऐकू आली होती. ती बांसुरी इतकी गोड होती की राजकन्या शांतीनी आपल्या सखी-सह त्या आवाजाच्या अनुरोधाने युव-राज जेवणुद्ध होऊन पडला होता तेव्हा आली.

राजकन्येने युवराजाला नेबुद्धावस्थेत पाहिले. त्याच्या हातात बांसुरी होती. स्वाधरून बांसुरी वाजवून तिला मुरळ पाडणारा तोच तरुण होता या गोष्टीची संका राहली नाही. तिने सखींच्या मदतीने युवराजास आपल्या श्रीडाभवनात नेले

बांधविले.

राजकुमारी शांतीनीच्या उद्यानात पुष्पांना प्रवेश बळी होता. परंतु युवराज मुशीलकुमार आत शिरला आणि त्याची सेवा स्वतः राजकन्येने चारपांच दिवस केली ही गोष्ट राजा, मंत्री किंवा दरबारी कोणाला कळल्यास अनर्थ होईल म्हणून राजकन्येने गुप्तपणे युवराजाची भिक्षिता होती. युवराज सुटीवर आल्यावर तो तरुण पुरुष एका राज्याचा युवराज असल्याचे राजकन्येला कळले. राजकन्येने सेवाशुभूषा केली असल्याचे युवराज मुशील-कुमारयासहि कळले. त्याचा परिणाम दोघांचे परस्परांवर प्रेम वाढले आणि दोघे विवाह करून घेण्यास बचनबद्ध पण झाली.

त्यानंतर युवराज गुप्तपणे उद्याना बाहेर गेला आणि थोड्यावर बसून स्वबेखी परत आला.

युवराज परत आलेला पाहून राजाला फार आनंद झाला. राजाने आपल्या प्रधानाला युवराजाच्या विवाहासाठी योग्य कन्येचा शोध करण्यास सांगितले.

मुशीलकुमारने विवाहासाठी योग्य कन्येची निवड त्याने केली असल्याचे व तिच्याशी तो बचनबद्ध झाला असल्याचे कोणाला सांगितले नाही. कारण ती गोष्ट

दुसरे कारण असे होते की वडिलांना शांतिनीशी विवाह करून देणे आवडले नाही तर मोठेच विष्ण उतास होण्याची त्याला भीती वाटत होती.

म्हणून त्याच्या साठी बघूचा शोध सुरू असल्याचे जेव्हा त्याला कळले तेव्हा त्याला जाणपिणे मुबेना व त्यामुळे तो असक्त झाला.

मुलगा देवपत्त याची युव-राजाशी मैत्री होती. त्याने युवराजाच्या मनातली खरी गोष्ट काढून घेतली. त्या प्रणयकथेमुळे युवराजाला जाणपिणे काही मुघत नसल्याचे देवदत्ताला तेव्हा तो युवराजाला म्हणाला—“युवराज, तू काही काळजी करू नकोस. मी आपला दरबारी जादुगार मायाधर याच्या मदतीने शांतिनीशीच तुमचा विवाह होईल या गोष्टीची व्यवस्था करतो.”

युवराजासाठी मैत्र्याच्या प्रयत्नाने अनेक राजकन्या सांगून दूरदूरच्या देशांचे राजदूत राजपटला येऊ लागले. शांतिनीच्या वडिलांकडून देखील राजदूत आले होते.

परंतु राजाने व मैत्र्याने परस्पर सल्ला करून चार राजकन्या युवराजाला दल-विण्याचे ठरविले. त्यात शांतिनी नव्हती. देवदत्ताला ती गोष्ट त्याच्या वडिलांकडून

कळली होती. म्हणून त्याने मायाधर जादुगाराच्या मदतीने युवराजाच्या इच्छे-प्रमाणे करण्याचे ठरविले.

राजाने मैत्र्याला सांगून अशा राजकन्यांची निवड झाली होती त्याच्या जन्मकुंडल्या मागविल्या.

तेव्हा मंत्री म्हणाला—“महाराज, त्या-पूर्वी आपण युवराजाचे मत विचारून घेणे बरोबर होईल.”

“त्यात विचारण्यासारखे काय आहे? मी जो निर्णय करित त्याच्या बाहेर युवराज नाही.” राजा म्हणाला. कारण राजाने लहानपणापासून युवराजाला तशीच भिस्त लावली होती.

“तुलाच कळणार, आम्हांला कसे कळणार? तिचे नाव सांगितलेस तर तिच्याशी तुला विवाह करून देण्याचा प्रयत्न करता येईल.” मंत्री म्हणाला.

“मला ती गोष्ट माहीत असेल तर ना मी ते सांगणार. म्हणून तुम्होच काय वाटेल तो उपाय करून घ्या.” युवराज म्हणाला.

“युवराज हे कसे होईल?” मंत्री निरास होऊन म्हणाला.

तेव्हा देवदत्त म्हणाला—“आठवते, मायाधर जादुगार एकदा म्हणाला होता की त्याला हृदयातली गोष्ट ओळखण्याची कोणती तरी योगिक क्रिया माहीत आहे. त्याचा सल्ला आपण घेतला तर?”

तेव्हा मंत्र्याने मायाधरला बोलावून त्याला सर्व गोष्टींचा परिचय देऊन विचारले—“आपल्या युवराजांच्या मनात कोणत्या राजकन्येने प्रवेश केला आहे हे त्यांना माहीत नसताना तुला ते येईल का?”

मायाधर स्मित कऱ्हात म्हणाला—“योग-बळाने शक्य आहे. एक रात्रभर युवराजांनी माझ्याबरोबर एकांतात योगसमाधीत राहले पाहिजे. त्यानंतर मी सर्वासमक्ष त्यांच्या हृदयात बसत असलेली ती राजकन्या कोण हे पटवून देईन. परंतु त्यानंतर राजकन्येची युवराजांचा विवाह करून दिला

होण्याची संकल्पना आहे. आपण महाराजांचे मन या गोष्टीस बळवू शकल्यास मी आपल्या योगबळाचा प्रयोग करू शकेन.”

मायाधरच्या तोंडचे ते ऐकून महाराजांना आश्चर्याबरोबर शंकापण वाटू लागली. तेव्हा महाराजांनी लक्षाचे पुढे काय होईल ते पाहून घेऊ, योग-बळाचा काय परिणाम होतो तो पाहून घेण्यास मान्यता दिली.

मुजीलकुमाराला एक रात्र भर जादुगारा बरोबर एकांतात राहावे लागले. दुसऱ्या दिवशी त्याला दरबारात आणण्यात आले. मंत्र्याने सर्व राजकन्यांची नावे एका कागदावर लिहून काढली आणि सर्वांना दाखून दाखविली तो कागद मंत्र्याने जादुगाराला दिला.

जादुगाराने एका तो कागद आलून त्याची रात्र हातात घेतली व राजकुमारास सदस काढायला सांगितले. जादुगाराने स्थानंतर राजकुमाराच्या उघड्या

छातीवर ती रात्र चोळली. त्याबरोबर युवराजांच्या छातीवर “शालीनी” ही अक्षरे सर्वांना दिसली. सर्व चकित होऊन परस्परांकडे व युवराजांकडे पाहू लागले.

“आता पुढली जबाबदारी आपली सर्वांची!” असे सांगून जादुगार आपल्या आसनावर आऊन बसला.

राजाने शालिनी बरोबर युवराजाचा विवाह करून दिला. विवाह झाला त्या दिवशी रात्री मुजीलकुमाराने राजकन्येला एक सावण भेट म्हणून दिला.

“ही काय भेट आली?” राजकन्येने विचारले.

“या सावणाचाच आहे की आज आपण दोघे विवाहबद्ध होऊ शकलो. जादुगाराने याच सावणाने तुम्हे नाव छातीवर लिहून ठेवले होते. त्यावर रात्र चोळली तेव्हा तुम्हे झाले. योगाचा महिमा होता म्हणून बाबांना माझ्या मनातली गोष्ट कळली व आपला विवाह झाला.” मुजीलकुमार म्हणाला.

“आपलं म्हणणं बरोबर आहे महाराज! परंतु ही राजकीय बाब नाही. युवराजांच्या स्वतःच्या जीवनाचा व आयुष्यभराचा प्रश्न आहे. त्यांच्या मनाचा अंशज घेण्याची परवानगी मला द्यावी.” मंत्री म्हणाला. राजाने होकार दिला.

देवदत्त युवराजाला भेटला आणि अनेक प्रकारे त्याची समजूत घालून त्याला महाराजांशी भेट करायला बोलावून घेऊन आला.

युवराजाला महाराजांनी विवाहासंबंधी त्याचामानस विचारला तेव्हा युवराज एवढेच म्हणाला—“माझ्या हृदयावर ज्या राजकन्येने अधिकार केला आहे तिच्याशी माझा विवाह करून द्यावा.”

कांचनपुरवा राजा एक धर्मभीरु राजा होता. यवा राजा तथा राजाची प्रजा देखील राजासारखीच धर्मभीरु होती. राजाला मूनवाळ नव्हते म्हणून राजाबरोबर प्रसाधन दुःखी होती.

ही गोष्ट सांगण्याची गरज नाही की सरळ धर्मभीरु माणसात एकदा दुष्ट मनुष्य भरला की तो आपला कामवा नक्कीच पेतो. यत्नात एक व्यापारी कांचनपुरात रहात असे. तो व्यापारी एकदा आपल्या एका गरीब बोजावाला म्हणाला—“एक मांत्रिक माझ्या भोळ्याकडे आहे. ती मनासली गोष्ट बरोबर बोलतली. तू मला बद्दल खरे दिलेस तर मी तुला त्याच्याकडे नेऊन जाईन.”

“त्यासाठी मांत्रिकाची काय गरज आहे? मी तुझ्या मनासली गोष्ट बोलून सांगतो.” ती गरीब मनुष्य म्हणाला.

“पंज! तू हारलास काय घेणाल? ” व्यापाऱ्याने विचारले.

“जर मी तुझ्या मनासली गोष्ट बोलून तर तू आपली सर्व संपत्ती मला पाहिजेस. मी भोळ्याली नाही मी आपली सर्व संपत्ती तुझ्या नावे करून देईन.” गरीब माणसाने पंज मान्य केला.

“आपण यासाठी एक मध्यस्थ नेमला पाहिजे. माणस तुम्हांला मान्य असेल तर नेमू या.” गरीब मनुष्य म्हणाला. व्यापारी राजाला मध्यस्थ म्हणून नेमायला तयार झाला. बोधाती राजाकडे जाऊन पीवेची गोष्ट सांगितली.

त्या गरीब माणसाने त्या व्यापाऱ्याच्या मनासली गोष्ट बोलून सांगितली. म्हणाला—“तू या वेळी महाराजांना अपाय व्हावे हा विचार करीत आहेस.”

व्यापाऱ्याने होकार दिला आणि पंज मान्य केला होती तरी आपली सर्व संपत्ती त्या गरीब माणसाच्या नावे करून दिली.

पंचपांडव द्रौपदीसह विराट राजाकडे भजानवास करीत होते. युधिष्ठिर धूत लेऊन जे पैसे ते आपल्या भावांना वाटपणे वाटून टाकी. भीम निरनिराळ्या प्रकारची पकवासे भिजवी आपल्या मातंगडांकडे सवडीप्रमाणे पोचली करी. बर्कुनाला अंतःपुरात निरनिराळ्या प्रकारची नस्वे मिळत, ती तो आपल्या भावंडांना वाटून टाकी. नकुलाच्या अश्वविद्येश्वर खूष होऊन विराट राजा जे बक्षिस देई ते तो आपल्या मातंगडांना वाटून देई. सहदेव दूध, वही, लोणी आणून देई. द्रौपदी आपल्या सर्व पतींना काय हवे किंवा नको, विचार-पूस करी, परंतु आपले गुपित कोणाला कळू नये या गोष्टीची काळजी घेई.

जगा तऱ्हेने चार महिने लोटले. त्या वेळी मत्स्यदेशात बहोत्सव चालू होता त्यात भाग घेण्यासाठी दूरदूरच्या राज्यातून मत्स्य आले होते. विराट राजाला मत्स्य-युद्धाची आवड होती. म्हणून मत्स्य-युद्धाची व्यवस्था करून त्याने करमणुकीचा कार्यक्रम ठेवला.

त्या उत्सवात भाग घ्यायला आलेल्या पहेलवानात जीमूत नावाचा एक मत्स्य होता. त्याने एकामागून एक सर्व मत्स्यांना आव्हान केले. परंतु मोठमोठे मत्स्य त्याला भिऊन त्याचे आव्हान स्वीकार करायला तयार नव्हते. म्हणून विराट राजाने भीमाला जीमूतशी मत्स्ययुद्ध करण्यास सांगितले. राजाची आज्ञा मोडणे योग्य

होणार नाही असा विचार करून भीमाने जीमूतशी मल्लयुद्धास होकार दिला.

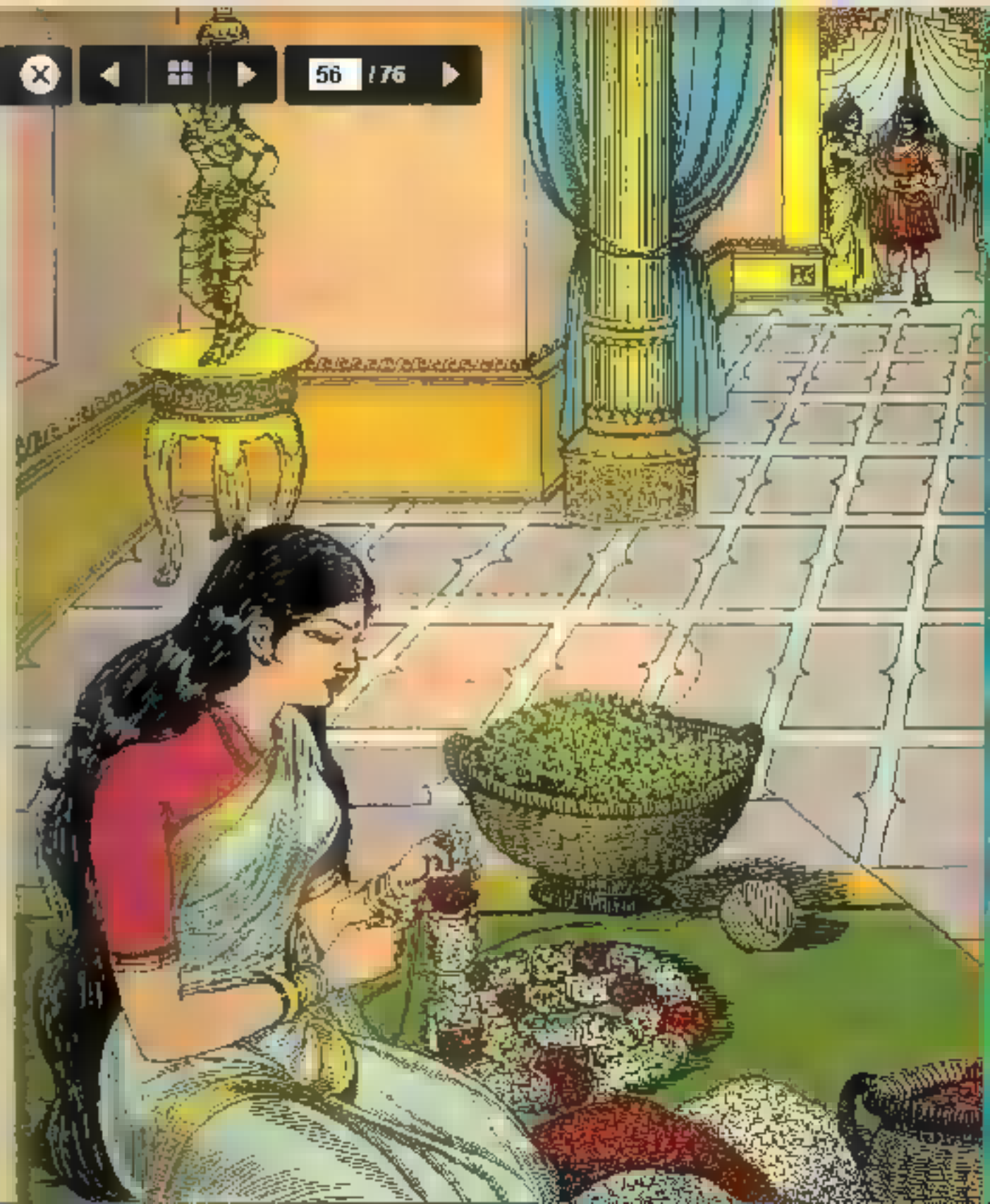
भीम व जीमूत यांचे मल्लयुद्ध सुरू झाले तेव्हा बोन हत्तीचे युद्ध होत असल्या-सारखे भासले. ते भयंकर युद्ध पाहून प्रेक्षक आनंदाने टाळ्या वाजवू लागले. भीमाने जीमूतला वर ठेवले व चाकासारखे घराचे वेळ गरगर फिरवून शेवटी जमिनीवर आपटले. तो जागृया जागी उठून आला. जीमूतला डार केल्यावर विराटने भीमाला पुष्कळ बक्षिसे दिली.

भीमाची शक्ती आणि सामर्थ्य पाहून विराट राजाने त्याला इतर मल्लांशी कधी मल्लयुद्ध करण्यास सांगितले नाही. कधी

कधी वाघ, सिंह किंवा हत्तीशी युद्ध करण्यास सांगितले नव्हते. भीमाने अनेकदा वाघांमिहाना व हत्तीला शस्त्राशिक्षण डार करून प्रेक्षकांना खूष केले. भीमाचे ते मल्लयुद्ध पहायला अंतःपुरातील स्थि-देवीस जात असत.

जखनाने अंतःपुरातील घुलींना नृत्य व गायन शिकवून आणि रथांच्याकडून ते करवून राजाला खूष केले. हट्टी व गोड्यांना बठणीवर आणण्याचे नकुलाने केले. राजाकडून शाबासकी मिळविली. तण्हेने सहदेवाने, वेंक व दामरापो इत्यादी उत्तम निगा ठेवली की राजा व दरबारी त्यांचे कौतुक करीत. परंतु आपल्या घनीना परशुमची चाकरी करायला लागून असलेली पाहून मानिले द्रोपदीला अनिवार दुःख होई.

अशा तऱ्हेने अज्ञातवासातले कष्टांचे दिवस जवळ जवळ पुरे होत आले होते. कारण वर्षे पुरे व्हायला पोहोच दिवस उरले होते. त्याच सुमारास विराट राजाचा मेहुणा सिंहबल (ज्याला कीचक याच नावाने लोक ओळखत) आपली बहीण सुदेष्णा राणीला भेटायला अंतःपुरात गेला असता त्याची दृष्टी द्रोपदीवर पडली व त्याने आपल्या बहिणीला, त्या अप्सरेसारख्या सुंदर दिसली त्याची फट्टराणी करून देण्यास

सांगितले. म्हणाला—“रत्न राखी होऊन तुझ्या अंतपुरात कुजत राहणे बरोबर नाही. माझ्या हृदय सिंहासनावरच त्यांचे योग्य स्थान आहे.” तो तेवढ्यावर थांबला नाही, तो द्रौपदीला एकांतात भेटला व तिच्या समोर आपल्या मनातली इच्छा प्रगट केली.

द्रौपदी कीचकाला म्हणाली—“तुला जसे खोलवे शोभत नाही. मी विवाहित आहे!”

परंतु कीचक तिला म्हणाला—“तू माझ्या शब्दाला मान दिला नाहीस तर तुला शेवटी पश्चात्ताप करावा लागेल. या विराट राजाची व त्याच्या राज्याची

स्व व योवन या तीन ही बाबतीत माझी बरोबररी करू शकेल असा जगात दुसरा एक तरी कोणी हुडकून मिळेल का? अशा माझ्या सारक्याला तू आपला दामानुदास करून घेऊन तू माझे मालकीव हो.”

ते ऐकून द्रौपदीला जास्तच राग आला. म्हणाली—“तू आपली वांकडी नजर दुसरी-कडे वळविली नाहीस. तुझ्या जिवाला धोकाच आहे, लक्षात ठेव. माझे गंधर्व पती सर्वदा युक्त रूपे माझे करण्यास तयार असतात. त्यांना ही गोष्ट कळली तर तुला जीव निश्चितच धोक्यात पडेल, विसरू नकोस.”

द्रौपदीने इतके स्पष्टपणे सांगितले तरी कीचकाने आपला मुक्तेपणा सोडला नाही. तो सुदैव्या राखील जाऊन म्हणाला—“साई! तू काय वाटेस. करून जर द्रौपदीचे मन माझ्याशी विवाहास वळविले नाहीस तर मी जीव देईन. मी तिला किती तऱ्हेने समजावून सांगितले.”

राणी सुदैव्याचे मन भावाचे बोलणे ऐकून विरयटले व म्हणाली—“माऊ, सैरंध्री माझ्या अवस्थाला राहते. तिचे रक्षण करण्याचे वचन मी तिला दिले आहे. तिचे पाच गंधर्व पती सर्वदा तिचे रक्षण करीत असल्याचे तिने मला सांगितले आहे.

सर्व सांखून टाकले. तू सैरंध्रीच्या वाटेस नकोस.”

“साई, तू काय म्हणतेस? जग हाचच काय पान हजार गंधर्व आले तरी माझ्या एका केसालाहि घक्का पोचणार नाही. माझ्या सारक्यांवर कित्येक तरुण स्त्रिया स्वतःचा जीव ओंबाळून टाकतील. माझे वैभवं पाहूनच सैरंध्रीचे पालटेल. तू काय वाटेस ते कळून तिला माझी कर, नाही तर तुला हा भाऊ तुला कायमचा पारसा होईल.” कीचक म्हणाला.

“तुझ्या पापकर्मात मी सहभागी होऊन म्हणतोस? होऊन कुळ-कातकीपणा करणार नाही. तू बरी जाऊन काही तरी पक्क्याने आणि पेये भाझ्यासाठी तयार करून पाठव. मी ती द्रौपदीच्या हाती तुझ्याकडून मागवून घेईन. तेव्हा तिच्याशी काय ते बीत. मी मध्ये पडणार नाही.” सुदैव्या म्हणाली.

ते ऐकून कीचक आनंदाने आपल्या बरी घेला. उत्तमोत्तम पक्क्याने व पेये स्वाने करविली व द्रौपदीशी वाट पाहू लागला.

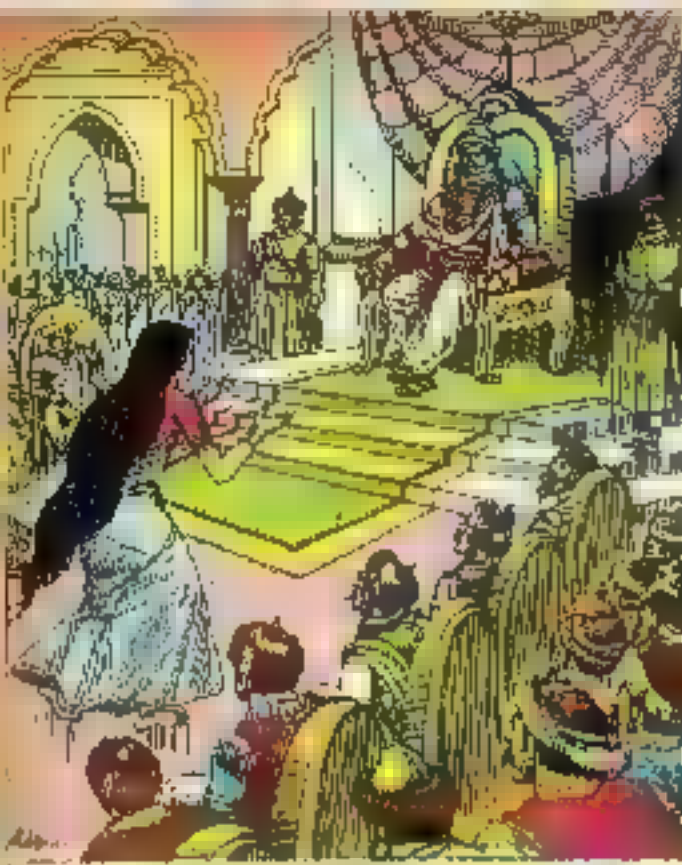
सुदैव्याने तासा दोन तासांनंतर द्रौपदीला बोलाविले व म्हणाली—“माझ्या भावाच्या बरी जाऊन तो जे देईल घेऊन ये.”

द्रौपदी म्हणाली—“महाराणी! मी त्यांच्या बरी जाऊ शकणार नाही. मी त्यांच्याकडे गेले तर ते माझा अपमान करायला मागे पुढे पाहणार नाहीत आणि त्याचा परिणाम फार वाईट होईल. आपणाकडे वासी आहेत. आपण त्यांच्यापैकी एकीला पाठवा.”

“अग, मी स्वतः तुला पाठवीत असता त्याची तुझ्या अंगाला स्पर्श करण्याची हिंमत तरी होईल का?” असे म्हणत सुदैव्या राखीने एक सुवर्ण पात्र द्रौपदीच्या हातात दिले.

द्रौपदी नाइलाजाने कीचकच्या बरी गेली. तिच्या पाहून कीचकाला परमानंद

माला. म्हणाला—“हे सुंदरी! मला माझ्याकडे मालीस. सुंदर वस्त्रे परिधान करून व माझ्या रत्न भांडारातले वाटेळ ते भावपूर्ण घालून ये.”

“महाराजांभे मला आपल्याकडे येथे आणण्यासाठी पाठविले आहे. आपण तेवढे वेचवून मला जाण्याची परवानगी द्यावी.” द्रौपदी म्हणाली.

“मी ती येथे कुसल्या दासी करवी पाठवून देईन.” असे म्हणत त्याने द्रौपदीचा हात पकडला. द्रौपदी घाबरून गेली. तिने कीचकाला जोराने दूर ढकलले व स्वताची मुटका करून घेऊन सरळ विराट राजाच्या दरवारात आली. कीचक निर्दोषपणाने

तिच्या पाठमाग धावत दरवाराकडे आला व त्याने द्रौपदीची वेणी घसून ओढली.

तो अस्वाचार युधिष्ठिर व भीम पहात होते. दोघे त्या नेळी दरवारातच होते. भीमाने कीचकाचा घस करण्याने ठरविले व उठू लागला. त्याने आपला राग त्याच्यावर प्रत्यक्ष न दाखवित; एक माद उपटून दूर फेकून दिले व कीचकाला भीती वाटते का पाहिले. परंतु युधिष्ठिराने आपल्या पायाच्या अंगठ्याने भीमान्या अंगठा दाबून गांठ रहायला मूक केली आणि म्हणाला—“अरे इंधनासाठी एवढा मोठा मूक नू पाहणार आहेस?”

द्रौपदीने पती असहाय असल्याचे ओळखले आणि एकदांच राजाने त्यांच्याकडे पाहिले व नंतर विराटराजाकडे वळून म्हणाली—“हा दृष्ट असा तऱ्हेने माझा अपमान करित आहे तरी ते सर्व पाहून ही माझे गंधर्वपती तत्काळ काही करू शकण्यास असमर्थ आहेत. म्हणून आपणांसमोर हात जोडते, माझी वडू बांचवा. परंतु आपण अशी उपेक्षा कां करित आहां?” नंतर समासदांकडे वळून म्हणाली—“राजा आणि कीचक नेहुणे आहेत व दुर्लक्ष करित आहेत. पण तुम्ही स्वस्थ कसे?”

तेव्हा विराट म्हणाला—“मुन्नी! तुमचे दोघांचे कोणत्या गोष्टीवर भांडण

आयले मला माहीत नाही. ते पळल्याशिवाय मी काही न्याय देणे घमस्ला अनुसरून होणार नाही.”

तेव्हा युधिष्ठिर द्रौपदीला म्हणाला—“ए बाई! नू येथे कशाच्या वेळ घालवते आहेस? अंतपुरात जा वधू? तुझे पती तत्काळ काही करू शकत नसतील तर त्याला काही तरी कारण असेलच की. जो कोणी तुझ्या वाटेला येला आहे त्याला तुझे पती नक्कीच शिक्षा देतील.”

त्यानंतर द्रौपदी मुदेंण्याच्या महालात धावत पावत येतो तिचे कम मोदमेले होते व तोंडावर दुःख स्पष्ट प्रकट होते. तेव्हा मुदेंण्याने तिला विचारले—“माझी! नू कां ग अशी दुःखी आहेस कोणी तुझा काही झोळले का?”

“आपणच नाही का मला 'माही नाही' म्हणत असता आपल्या भावाकडे पाठविलेन? त्याने मला घसून माझा अपमान केला. हे पाहून माझे पती वसणार नाहीत. त्याचा शेवट निश्चित आहे.” द्रौपदी म्हणाली.

द्रौपदीने ते मुदेंण्याला मागिले आणि कीचकाचा वध करण्याचे यत्नाशी ठरवून टाकले. तिने घरात जाऊन स्नान केले आणि आपली ही डवळा पुरी करण्यास एवढा भीम समर्थ आहे असे तिच्या वाटले. म्हणून ती

रात्री उठून, भीम आपल्या खोलीत पोहत पडला होता येथे जाऊन त्याला भेटली आणि त्याचे पौरुष जागे करण्याच्या हेतूने म्हणाली—“तुम्ही मनुष्यासारखे येथे पडून आहां. स्वताच्या झोळ्यांनी माझा झोळला अपमान पाहून कसत बडोले भावाची मर्जी राखण्यासाठी निर्वीच व पंगू प्राण्यासारखे स्वस्थ बसून राहलात. अमरं काही पौरुष तर बायलोच्या अपमानाचा मूड घ्या.”

भीम आतापर्यंत चारदा लागी झाला होता. तरी म्हणाला—“नू अशी अवेळी येथे पडाला? असे झाले तरी काय? मी करण्यासारखे काही असेल तर सांग. करतो!”

जो शोपलेला आहे त्याला जागे करणे सोपे आहे, पण जागेपणी शोपण्याचे सौंग करणारांस कोणी जागे करावे? तुमच्या भावाच्या जुगारीपणामुळे आज मला हे दिवस पहायला मिळत आहेत? राणी होते, दासी झाले, म्हणून त्या दुष्ट कीचकाची दुष्ट नजर माझ्यावर पडली आणि हे सर्व कळूत वेणील तुम्ही शांतपणे विचारतां आहां की काय झाले?"

मीमाने द्रौपदीला धीर दिला व म्हणाला—“मी त्या दुष्टाचा बंध जागच्या जागी केला असता. पण काय कर? बादाने मला अडविले. परंतु आतां दादाला कळण्यापूर्वीच मी दुष्ट कीचकाला वाटेला लावलो. मी त्याच विवशी सभेत दुर्योधन, दुःशासन, कर्ण ■ शकुनी यांचा शेवट केला असता तर आपणां सबांना हा ■■■■■ सोसावा लागला नसता.”

“मला हे सर्व असह्य झाले आहे. मला तुमचा हा अशांतवास मको की काही नको. जे काही व्हायचे असेल ते होऊ ■■■ दुष्ट

त्याच्या नजरेस पडू नये म्हणून यदव्या राणी कित्ती काळजी घेते. तेव्हां तो ■■■■■ मेहुण्याला कोणतो ही विखा करण्यास धवणार नाही. दोघे एकाच माळेचे मणी आहेत. सुदैव्या राणीनेच आपल्या भावाकडे मला पाठवून माझा काटा दूर करण्याचा विचार केला असावा, अशीदेखील मला शंका वाटते. तेव्हां हे काम तुमच्या शिवाय इतर कोणाच्या हातून होणार नाही. आणि तुम्ही हे करावला तयार नसाल तर मी फिर लाऊन जिवाचा अंत करून घेईन.”

मीमाने द्रौपदीचे अश्रू पुसले ■ म्हणाला—“मी तुला पहिल्यानेच सांगितले त्या दुष्टाचा बंध मी करतो. परंतु तुला एक काम करावें लागेल. नू कीचकाची थोडेसे प्रेमाचे नाटक कर आणि रात्री नृत्यमंडपास तुला एकांतात घेऊन भेटायला मांग. मी जे काही करायचे ते करतो.”

अशा तऱ्हेने कीचक यधाची पूर्वे तयारी झाली.

शिवपुराण

[१६]

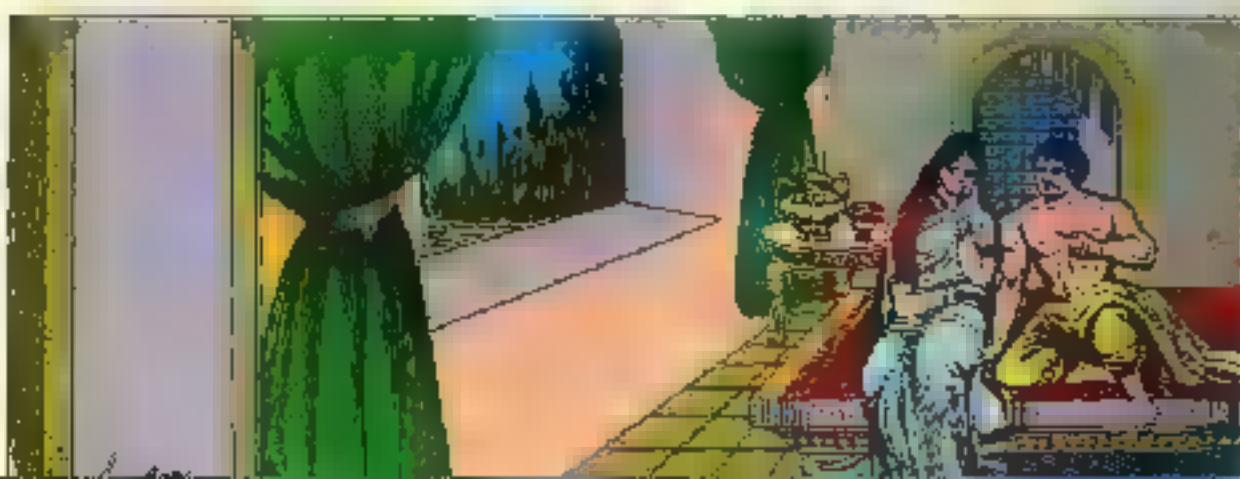
ब्रह्मदेवाने तारकासुराच्या मुलांच्या तपश्चर्येवर क्रुप होऊन त्यांना वर्धन दिले व वाटेला तो वर मागून घेण्यास त्यांना सांगितले.

तिथे भाऊ आनंदाने ब्रह्मदेवाला नमस्कार करून म्हणाले—“ब्रह्मदेवा! जो मनुष्य अशा रथात बसून येईल जो वास्तविक रथ नाहीच व जो असे धनुष्य बाण घेऊन आमच्यावर ■■■ सोडील जे वास्तविक धनुष्य बाण नाहीत अशाच माणसाच्या हातून आम्हांला ■■■ येईल असा वर द्यावा. या शिवाय आम्हांला सर्व विद्या व कला आणि तेज, बल, सुखोपयोग, त्याग ■ शंकराची भक्ती प्राप्त व्हावी सोने, चांदी इत्यादिक मूल्यवान घातूंबरोबर लोखंड, तांबे वगैरे घातूंचा उपयोग ■■■ मांध-

लेल्या नगरात रहण्याचे भाग्य आम्हांला मिळेल, अशादेखील ■■■ द्यावा.”

ब्रह्मदेवाने तिघांना त्यांनी मागितले ते वर दिले. नंतर तिघांनी इच्छित्वाप्रमाणे नगरे निर्माण करण्याचे काम निधनकर्मांना सांगितले आणि अंतर्धान पावला.

विश्वकर्माने सोने, चांदी ■ लोखंड इत्यादि घातूंचा उपयोग करून तीन अत्यंत सुंदर नगरे निर्माण केली ■ ती नगरे तारकासुराच्या मुलांना दिली. त्याच नगरांना विपूर हे ■■■ प्राप्त झाले. ही नगरे ■■■ अघात्री तरंगत होती व त्यांना वाटेला त्या जागी जाऊन उतरण्याची शक्ती प्राप्त होती. सोन्याच्या नगरात तारकास, रजत नगरात कमलाक्ष आणि तांबे वगैरे घातूंचा उपयोग ■■■ मांध-

परस्परांच्या मदतीने त्रिलोकावर राज्य लागले.

या त्रिपुरावर अधिकार मिळविणे इंद्राच्या देखील शक्य नव्हते. म्हणून इंद्रादिक देवांनी ब्रह्मदेवाकडे जाऊन प्रार्थना केली की ब्रह्मदेवा! त्रिपुरासुर आम्हाला देत आहेत. आम्हाच्या देवलोकातल्या नगरात शिरून ती उपवस्त करीत आहेत. तरी त्यांचे पारिपत्य करावे."

परंतु ब्रह्मदेव म्हणाला—"त्रिपुरासुरांचा कारणे इतके सोपे नाही. आपण या विषयी शंकराच्या सल्ला घ्यावा." म्हणून सर्व देव ब्रह्मदेवाबरोबर शंकराकडे गेले. शंकराने घेण्याचे कारण विचारून घेतले व

नाही. तुम्हांला पाहिजे जसेल तर मी आपले अश्व तेज देतो. त्याच्या मदतीने तुम्हीच त्याचा काटा करा."

तेव्हा ब्रह्मदेव शंकराला नम्रपणे म्हणाला—"महादेवा! मी त्रिपुरासुरांना काही बर दिले आहेत. म्हणून माझे तेज तुम्हाला दे." ब्रह्मदेवाने शंकराला, त्रिपुरासुरांना दिलेल्या वराची काटा दिली. त्यासाठी तीन वस्तूंची गरज होती (१) रथ नाही असा रथ (२) धनुष्य नाही असे धनुष्य आणि (३) काटा नाही असा बाण. म्हणून शंकराने पृथ्वीचा रथ केला. बंद रथाच्या धोडें म्हणून अश्वले. सूर्य चंद्र त्या रथाची चाके केली. मेरु पर्वताचा धनुष्य केला. आदिशेषाला त्या धनुष्याची दोरी करण्यात आले व स्वतः विष्णूला नारायणास्वरु म्हणून बाण करण्यात आले. अशी सज्जती करून शंकराने त्रिपुरासुरांना काटा केले. त्यांची राख पृथ्वीवर पसरली.

त्रिपुरासुरांच्या वधानंतर जलंधर नावाचा एक राक्षस त्रिलोकात घुमाकूळ माजवू लागला. त्याचे सरे नाव सूकर होते. तो हिरण्यकश्यपूचा इहावा मुलगा अग्निजिह्व याचा मुलगा होता. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून घोर तपश्चर्या केली आणि असा वर

प्राप्त केला. मानव याच्यापेक्षा काय्काहूनही अपाय होणार नाही व पाण्यातच त्याला निवास करता येईल. तो मिळताच त्याने अष्ट दिग्गजांचा पराभव केला व त्रिलोक जिंकून राज्य करू लागला. जलंधर राक्षसाच्या हाती पराभव आल्यामुळे शंकर भीत्तास पर्वत सोडून आणि विष्णू वैकुंठ लोक सोडून पळून गेले आणि मानस सरोवरावर राहू लागले. दोघांनी तेथे तपश्चर्या करून परब्रह्माच्या प्रसन्न केले. परब्रह्माने शंकराला त्रिगूल विष्णूला सुदर्शन चक्र देऊन सत्सदा दिला की या आपापल्या वस्तूंची काटा करून त्यांनी जलंधराचा काटा करावा. त्याप्रमाणे शंकर

विष्णू दोघांनी आपल्या आयुष्यांची अदलाबदल केली आणि जलंधराची काटा पाडू लागले.

ही गोष्ट कळली तेव्हा तो जलंधराला भेटून म्हणाला—"जलंधरा! अरे शिव व विष्णू मानस सरोवरात लपून बसले आहेत."

तेव्हा जलंधर लगेच मानससरोवरात शिरून शंकर व विष्णू दोघांना शोधू लागला. ते कळताच ते दोघे पाण्यातून बाहेर आले आणि मानस सरोवराच्या काठावर जलंधराची बाट पहात बसले. त्या वेळी शंकराच्या हातात चक्र आणि विष्णूच्या हातात त्रिगूल होते.

मानस सरोवर हुडकल्यावर देखील जेव्हा शंकर विष्णू दिसले नाहीत तेव्हा जलंधर

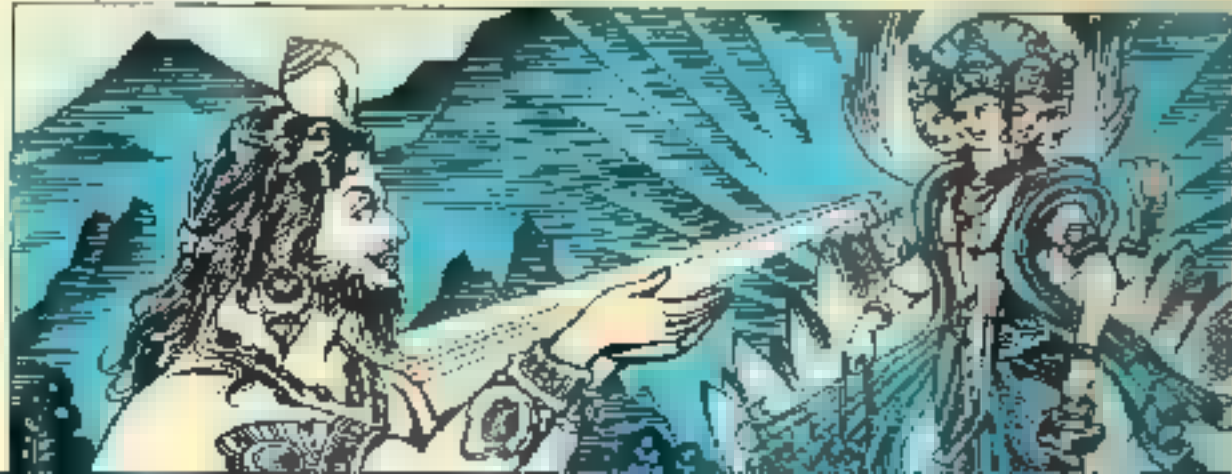

बाहेर आला. त्याने काठावर दोघांना पाहिले. तो त्यांना मारावला नावला. त्यांनी दोघांनी मिळून जलंभरचे दोन तुकडे टाकले.

त्रिलोकानंद आनंदीमानंद पसरला.

कश्यप प्रधापतीला विप्रजित नावाचा एक राक्षस मुलगा होता. विप्रजिताला बंम नावाचा मुलगा होता. बंम विष्णूचा होता. त्याला बरेच दिवस मूळबाळ नव्हते. म्हणून तो बहिरिकावसात विष्णूचे स्मरण करून तपश्चर्या करू लागला. विष्णूने त्याच्या तपश्चर्येवर होऊन बर मायायला सांगितले. तेव्हा तो म्हणाला—“देवा! मला आपल्या बरोबरीची शक्ति व सामर्थ्य असलेला पुत्र होईल असा वर द्यावा, त्रिलोक त्रिकण्याची सक्ती त्याच्या भंगी असावी. तो अजिंक्य असावा आणि त्याच बरोबर आपला असावा.”

विष्णूने ‘तथास्तु’ म्हटले आणि अंतर्धान पावला. बंम आपल्या बरी परतला व ती शुभवार्ता त्याने आपल्या पत्नीस सांगितली.

त्याने मूलाचे लाड आईवडिलांनी पुरविले. मांजचूडने शुक्राचार्याकडे सर्व विद्या शिकून घेतल्या. बलात आल्यावर तो विष्णू पर्वतावरील अरण्यात राहू लागला. त्याने ब्रह्मदेवाचे स्मरण करून निर्जल जनकान यत घेतले आणि एका पायावर उभा राहून तपश्चर्या. तेव्हा प्रसन्न होऊन ब्रह्मदेवाने त्याला बर मागून घेण्यास सांगितले.

तेव्हा मांजचूड म्हणाला—“ब्रह्मदेवा! देव, मानव यापैकी कोणी त्रिकू नाही व सर्व मुक्त उपयोग्यास माग्य दिले, असा वर द्यावा.”

ब्रह्मदेवाने त्याला त्याने मागितला वर दिला व म्हणाला—“हे भक्तभेष्टा, तू बहिरिकावसात जाऊन रहा. तेथे तुला तुलसी नामक कन्या तपश्चर्या करीत असलेली दिसेल. तू तिच्याशी विवाह करून घेऊन सुखपूर्वक आपले पुढील आयुष्य घालव.” असे सांगून ब्रह्मदेव अंतर्धान पावला.

१२६. वनगाईचे पालन

सोबिस्ट रजिवात मात्को नगरापासून दमान्वेला ‘कस्तोब’ नामक एक शेतडीची प्रयोगशाला आहे. त्या प्रयोगशालेत वनगाई पालण्यात आल्या जाईत. वनगाईचे दूध प्रयोग शास्त्र आहे. नवीन काप नवीन तंबाकी पासू आहे. वनगाईच्या दुधात माईच्या दुधावेळा बरदीचा तिघट भरतो. त्याचे दूध कास्त बहु अवते व त्याचा बोट वापर भरतो. दूध पुतळ्या कोणी काढता घेते.

वेवे पाळण्यात आलेल्या वनगाई रमात विहार म्हणून वनगाईच्या पालनाचा कार्य कमी होतो. त्यांना कच मोठे वांजण्याची गरज पडते. कार तर ओपड्या वांजल्या किंवा कुपन घालने तरी पुरते. बांकी मक्या विचवेविच घाडत आहे. एका वांगल्या वनगाईचे बंधन पारले ते वांचने कितो उमरवारारे ताचे कबड पुरते. या प्रयोगशालेत पाळलेल्या वनगाईना माजीपाला, मांस, दूध, बरदी, तिघे कातडी कार उपयोगी बनले नाहीला कुत्तात पाहून तेव्हाचे काम वांज्याकडून घेता घेते. एकुन कार्य कमी करताना तरी वनगाईच्या पालनाचा कार्य कमी होतो.

176

पिपला

संस्कृत-संस्कृत

Fullscreen

127

8

/ 76

अमरवाणी

अहो प्रकृति सादृश्यम्
स्नेहमणो दुर्जनस्य च,
मधुरः कोप मायाति,
कटुकी खप श्याम्यति ।

॥ १ ॥

[पुष्ट व शैल्यम गोध्यात स्वभावसाम्य असते गोद गदार्य कात्याने स्नेहमृदो व कटुवायनि श्लेष्मह्लास शोतो समाश्च पुष्ट मनुष्य गोद कोणस्याने स्नेहमृदो आणि कटु भाषण केले तर गण्य वसतो.]

दातृत्वम्, प्रियवक्तृत्वम्
धीरत्वं मुचितजता,
अभ्यासेन न लभ्यते,
अस्वधारस्सहजा गुणः ।

॥ २ ॥

[दानशीलपणा, प्रिय भाषण, जेव्हा आश्चित्य हे गुण मनुष्यास स्वभावाने असतो ते सहजा असण्याच्या गुणांचे शिकून अभ्यास करून तेव नसतात.]

अभुक्त्वामलकम् पथ्यम्
भुक्त्वा तु चदरोफलम्
कपित्थम् सर्वदा पथ्यम्
कदली च कदाचन

॥ ३ ॥

[विकाण्या गोडी आवळण जिवणातून जोर साणि कथट हे नेहमीच पथ्य असते. परंतु केळे हे कधीच नसत.]

चार प्रवासी

विमला गावाची एक हुशार लान
आल्यावर सासरी झाली. सासरी
पतीशिवाय दुसरे कोणो घरात नव्हते. पती
स्वभावाने रागीट व सगळी असल्याचे
विमलाला एक दोन दिवसातच कळले.
त्याने वायकोला बजावून सांगून ठेवले
होते की कधी कोणाशी बोलता कामा
नये.

विमलाला नवरा म्हणाला ते अर्धातच
आवडणे नाही. तिला माहेरी पाहुणारावळा
द्वारेज कोणीतरी जसे. परंतु सासरी
कोणी येत नसे. कारण गावकरी विमला-
च्या नवऱ्याचा स्वभाव ओळखून होते.

एकदा विमला गावाबाहेर विहिरीवर
पाणी भरवण्या गेली. कोणीतरी
शीघ्र परदेशी तहान लागली म्हणून आले.
त्याच्यापैकी एक वन जो वयाने थोडा
मोठ्या होता, पुढे येऊन विमलाला म्हणाला-

"वाई, फार तहान लागली आहे. थोडे
पाणी प्यायला देता का?"

विमलाने त्याला विचारले-"कोण हो
तुम्ही?"

"मी एक परदेशी प्रवासी आहे." तो
मनुष्य म्हणाला.

"या जगात दोनच प्रवासी आहेत.
तिसरा प्रवासी कोणी नाही." विमला
म्हणाली आणि आपले काम करू लागली.

पहिला प्रवासी पाणी प्याला नाही व
नुसता उभा आहे हे पाहून दुसरा प्रवासी
पुढे गेला. विमलाने त्याला विचारले-"हे
म्हणाले की कोणो प्रवासी आहेत, अगदी
खोटे. तुम्ही मुझा कोणी प्रवासीच का?"

त्या प्रवास्याने विचार केला की आपण
प्रवासीच आहो. म्हटले तर ती वाई
प्यायला पाणी देणार नाही. म्हणून तो
म्हणाला-"मी एक गरीब मनुष्य आहे."

"या जगाला खाल दोनच भण गरीब आहेत तुम्ही खांद बोलना आहां. मागून तो आपले काम लागली

पांडचा बेलान तिसरा प्रवासा विहिरीवर आला. विमलाने त्याला विचारले-"हे दोघे आपल्याला प्रवासी व गरीब मागून सपशेल खोटे बोलले तुम्ही कोण?"

"मी एक मर्ब आहे." निमग्न प्रवासा म्हणाला.

"तुम्ही देखील खोटे बोलना आहां. जगात दोनच मर्ब आहेत. असे मागून विमला पुन्हा आपले काम करू लागली.

अगदी सवटी चवथा प्रवासी विहिरीवर आला तेव्हा विमलाने त्याला विचारले-

मागून येऊन स्वतःची अनुकने प्रवासी गरीब व मूर्ख म्हणून ओळख दिली. अगदी तुम्ही तरी खरे बोलपार का?" विमलाने विचारले.

"मी दांडगा भीम आहे!" चवथा म्हणाला.

"दोघेच बलवान दांडगे आहेत. तुम्ही नुहा खोटेच बोलतात. आणि धुनलेले कपडे आणि धागर घेऊन घरी जातांना पुन्हा म्हणाली-"तुम्हाला तहान लागलेली दिसेत आहे पाणी पिऊन आणि मग माझ्या घरी जा. त्यानून मग पुढे कोठे जायचे जा. असे मागून तिने चोधाना पाणी दिले आणि त्यांना घरी बोलावून घऊन निघाली.

चोधाना येत असताना पाहून विमलाने रागाने एक काठी घऊन आला आणि वायकोळा विचार लागला-"हे लोक?"

"विचारा!" विमला म्हणाली आणि घरात निघून गेली.

अहो, आम्ही चौथे प्रवासी आहो. आम्हाला तहान लागला म्हणून आम्ही विहिरीवर गेलो हाता. तेथे आम्ही प्यायला पाणी देतां का विचारले यांना. त्यांनी

बोलाविले. म्हणून आम्ही आलो आहो. प्रवासी म्हणाले.

"तुम्ही एका बनोळ्या स्त्रीबद्दल पाणी प्यायला भावावला गेलात? तुम्हाला लाज नाही वाटत?" असे म्हणत विमलाने नवरा काठी घऊन प्रवास्यांना मारायला उभा राहिला तेव्हा दांडगा भीम म्हणून ज्याने आपली ओळख सांगितली होती त्याने विमलाच्या नवऱ्याच्या हातातली काठी हिसकावून घेतली तेव्हा दोघांनी मारामारी सुरू जाली.

वेळी राजाचे शिपाई तिकडून जात होते त्यांनी मर्दाना बटक केळी आणि कोतवालाकडे बोलावून घेऊन गेले

म्हणाले-"कोतवाल साहेब! हे दोघे भयस्व्यावर मारामारी करीत होते."

कोतवालाने सर्वांना वहादहा फटके देण्याची शिक्षा सांगितली. त्याच वेळी विमला तेथे आली म्हणाली-"कोतवाल साहेब! आपण निवाळ चुकीचा दिवस आहे आपण आपली चूक कबूल करायला नसाल तर मी राजाकडे फिर्याद करीन."

"जा. काम वाटेने ते कर." कोतवाल म्हणाला

"नम्रमा जा निवाळ मांगेपयेंत ही शिक्षा द्या मला मर्ब." सांगून विमला सगळ्यांच्यासमोर गेली आणि कोतवालाकडे बोलावून घेऊन गेले म्हणाली-"महाराज! कोतवाल माझ्यांनी

गड्या गतीला व चौघां प्रवाश्यांना धिता-
कारण फटक्यांनी शिक्षा मागितली आहे.
आपण कोतवाल साहेबांना बोलावून
चवकशी करण्याची कृपा करावी."

राजाने कोतवालाला व बाकी गाव
जणांना दरबाराने बोलावून शिक्षा देण्याचे
कारण विचारले.

कोतवाल म्हणाला—"महाराज! हे लोक
भर रस्त्यावर मारामारी करीत असता
पकडले गेले."

"हे सर्व कोण आहेत? भासणाऱ्या कारण
ताय होतं?" राजाने विचारले.

विमला म्हणाली—"कोतवाल साहेबांनी
ही चवकशी शिक्षा मागण्यापूर्वी केली
असती तर आपणाकडे फिर्याद घेऊन
पेण्याची गरज पडली असती का?" नंतर
घडलेली गोष्ट सांगून ती म्हणाली—"महा-
राज! खरी तूफ माझी अ मला मिळा
देण्याचा अधिकार माझ्या फतोस आहे."

"ने सर्व मान्य! पण यांना जगात
दोनच प्रवासी, दोघेच गरीब, दोघेच पूर्व

तून कोण काढू? राजाने विचारले.
विचारले.

विमला म्हणाली—"महाराज! या जगात
कण सुयेंचंद्र हे दोघेच मतत प्रवास कर-
णारे प्रवासी आहेत व त्यांची
मुलगी दोघीच वास्तविक गरीब निरुद्धवी
आहेत. वरण व वायू हे दोघेच खऱ्या
अर्थाने बलवान आहेत."

"तू जमल दोनच मुले आहेत म्हणा-
लीस, ते कोण?" राजाने विचारले.

"मूल तूफ कोनाची व काय याची
नवकशी केल्याशिवाय निकाल सांगणारा
आणि यही झालेल्या भविष्यी अभ्यासनामा
गारायला घावणारा, माझ्या मते दोघे मूल
होत." विमला म्हणाली.

राजा विमलाची हुशारी पाहून खूब
साला. त्याने कोतवालाला तर्का दिली व
वायव्योरी जगात गमयी वृत्तीने यागू नये
असे विमलाच्या नवऱ्याच्या समजावून सांगून
मर्वांना निरोप दिला.

घोड्याचे अंडे

परमानंद गुरू व त्यांचे शिष्य त्यांच्या
मृतपेशाबद्दल प्रसिद्ध होते. एकदा गुरू
आपल्या शिष्यमंडळींवरवीर मंडाल बसले
होते. एका शिष्याच्या ~~बाबत~~ एक अद्भुत
विचार आला. तो आपल्या सहापाठी शिष्यांना
म्हणाला—"आपल्या गुरूवर्मांना माझीच नाही
अशी एक ही वस्तू या जगात असणे ~~नाही~~
नाही. त्यांना वर्षभरय भाले आहे. हिंदता
फिरता येत नाही म्हणून त्यांना आपण
एक घोडा विकत आणून दिला पाहिजे.

सर्व शिष्य परस्परांकडे पाहू लागले व
नर्वांना आपल्या त्या सहाच्ययाचा सल्ला
पसंत पडला. गुरू परमानंदानां पण होकार
दिला. म्हणजे—तुमच्यासारखी शिष्य-
मंडळी आहेत म्हणून माझ्यासारख्या गुरूची
कदर होत आहे."

दोघां शिष्यांनी गुरूसाठी एका उत्तम
घोड्याचा शोध काढून आणण्याची जबाब-

दारी आपल्या शिष्यांवर पेलली. दोघे
घोड्याच्या शोधाचे निघाले.

बराच शोध केल्यावर त्यांना एका
तलावाच्या काठी चार पाच घोडे बसत
असलेले दिसले. जवळच एक मळा होता.
कोहाळपाच्या बंगाली मोठमोठे कोहाळे
लागले होते.

एक शिष्य आपल्या साथी सहाच्ययासाला
म्हणाला—"हे घोडे तर चांगले दिसत
आहेत. पण यांची किंमत फार होईल.
त्यापेक्षा येथे घोड्याची अंडी बरीच
पडलेली आहेत एक घेऊन जाऊ आणि
उबवून घोडा तिघाला म्हणजे घोड्या
बिचति गुरूवर्मासाठी एक उत्तम घोडा
मिळेल." दुसऱ्याला तो विचार पसंत
पडला. दोघे शिष्य गुरूकडे परत गेले
आणि त्यांनी गुरूला विचारले—"गुरूवर्य!
एका जागी असल्या घोड्याची अंडी

स्वर्णाचारीचे मन सागत होते की सांगून दाकाचे का दुसऱ्याची शंते अशी कायून नेण फार मोठी चोरी व दुष्टपणाच तर आहे आणि ते कलत्यावर दोषे धरिय

तुम्हाला नववीज पावून न तुम्हाची सवयी लोख मोठलील परंतु पुन्हा त्याने विचार केला, तो तसे बोलला तर त्या कुटुंबांना खुले आम्हालाच दिल्यासारखे होईल. म्हणून आपली गामडी बाज-विण्याचा विचार थोडा म्हणाला-“सरदार! तुम्ही मला नीतो आणि वय विचारू लागलास? हे माझ्या-सारख्या अशिक्षिताला कळणार?”

“तु वांचलास!” मुस्कारा सोडीत नायक म्हणाला. थोडा वेळ थांबून पुन्हा विचारले-“तु अश्वि यवकांची ओपडी आहे म्हणाला होतास? चला, शस्त्र आम्हाला ती. वांगल्या

लोकांनी या जंगलात राहण आमच्या सारख्याना बोव्याचे आहे.”

स्वर्णाचारीला कुटुंबांच्या बोव्याचा भावार्थ कळला, त्या दोघा अश्वि तळ्यांचा शवट करण्याचा संस्काराचा विचार असावा, हे त्याने नाडल. ते न समजण्या इतका तो भावाला त्या दोघांना आधी सावध करून पाहिले कसे होईल ते? तो विचार करू लागला.

कुटुंबाच्या नायकाने स्वर्णाचारी काही बोलत नाही. पाहून दडदावून विचारले-“काय, कमल्या विचारत आहेस? विचार आहे वाटने? सरदार! त्यापूर्वी मला तुम्हा अतीच्या आरंभार आईला काही काळ ज्ञात? आणि तुला माराला टागून ठेवून देईन” नायक धमकावत म्हणाला.

स्वर्णाचारीने विचार केला की बोलण्यात गुंतवून कुटुंबाच्या नायकाला फसविणे नकळत नाही ते लक्षात ठेवून स्वर्णाचारी काही टाळाटाळ केल्याशिवाय दोघा अश्वि तळ्यांच्या ओपडीच्या शटने गुपचुप बाळू नायका नायक पुन्हा उठावर वसला आणि अश्वि अश्विच्याना बरोबर बलायला खून केली.

स्वर्णाचारी पुढेपुढे चालत होता आणि त्याच्या पाठीमागून तिघे कुटेरे चालत

होते. पाहिले कुटेरे व नववीज मोठलील जवळ येऊन मोठली. फुलवाटे व फुलवाटे चारीबाजूला होती. त्याच्या मध्यभागी एक पणकुटी होती. त्या ओपडीच्या चारी बाजूला काटेचे होते. कुपणाबाहेर एक गाव चरत होती.

कुटुंबाच्या नायकाने माईला पाहून विचारले-“काय रे स्वर्णाचारी! ही गाव दुमती दिसते आहे? तिचे काटे दिमत नाही?”

“होय सरदार! कुमतीच आहे. हिने शस्त्र ओपडीच्या पलीकडे असेल.” स्वर्णाचारी म्हणाला. आता त्याच्या समोर दोघा अश्वि तळ्यांच्या जवळ पाणी येऊन उभा असल्याचे कम कळवायचे आणि कसे सावध करायचे हा प्रश्न उभा राहला परंतु कुटेरे त्या गाईविषयी विचारपूस करीत होते. त्याच्या विचार करू देत नव्हते.

“सरदार, तुम्ही येथेच थांबा ओपडीत ते अश्वि तळ्या आम्हाला की काही गुपचुप पाहून येतो.” स्वर्णाचारी भोळसरण्याचे गोंग करीत म्हणाला.

तेव्हा कुटुंबाच्या नायक हळूच स्मित करीत म्हणाला-“तुम्हा ही लबाडी माझ्याजवळ चालेल असे वाटले तुला? तिघे मांसाच्या बाळबटाने येथेच आम्ही

आली आहे आणि तुम्हासारख्या अश्वि लबाडाला शस्त्री पाहिले आहे. तू कुपणा- उभा राहून मोठ्याने आरंभ सांग दूर परदेशातून काही पाहणेमंडली आली आम्हाला समजले? जोराने ओरडून सांग!”

नायकाचा हेतू काय आहे स्वर्णाचारीने ओळखले. तो तसे म्हणाला परदेशातून पाहून आले आम्हाला तर दोघे तळ्या काही अश्वि अश्वि अश्विच्या बाहेर येतील तेव्हा त्यांना गळ्या मंड्यासारखे टार करता येईल आणि तो तसे ओरडून म्हणाला नाही तर त्याला श्वेत मराथे लागेल सरावे, त्याला मुचना

“हं! काय का? ओरडून विचार की!” असे म्हणत लुटेऱ्यांच्या नायकाने भाव्याचे टोक स्वर्णाचारीच्या पाठीवर टाकून ठेवले.

“गंटावर बसून परवेधानून पाहून संजली जाली आहेत!” स्वर्णाचारी टाकून तीनदा असे ओरडून म्हणाला परंतु ओपडीतून कोणी बाहेर आला नाही की ओपडीतून कोणी बाहेर आला नाही.

स्वर्णाचारी खंड टाकल्याच्या भाव्यात म्हणाला—“सरदार! दोघे क्षत्रिय शिकारीला कोठे तरी बाहेर गेलेले दिसतात!”

ओराने हाक मार!” लुटेऱ्यांचा नायक म्हणाला.

स्वर्णाचारी या खेपेस आणखी जास्त ओराने ओरडून म्हणाला परंतु ओपडीतून कोणी बाहेर आला नाही तेव्हा नायकाने आपल्या एका अनुयायाला स्वर्णाचारीवर नजर ठेवायला नांगितले व स्वतः दुसऱ्या अनुयायाबरोबर उभे राहून कुपण ओलांडून ओपडीजवळ गेला.

ओपडीचे दार बंद होते. बाहेरून कोणीही आवाज न पाहून आपल्या अनुयायाला म्हणाला—“स्वर्णाचारी म्हणाला ते खरे असावे. क्षत्रिय तरण आत नाहीत. आण आत आऊन पाहू तर या एकाद्री कामाची वस्तू मिळेल, कदाचित!”

त्यानंदादर दाराची दोरी सोडून जाऊन त्यांना ओपडीत कामाची एक वस्तू दिसली नाही भितीवर बाघ, अस्वले, हरण आदि जंगली जनावरांची टांगलेली होती ओपडीच्या एका कोपऱ्यात दोन भाले व धनुष्यबाण भितीला टाकून ठेवलेले होते.

दोघे नांगले धनुष्योरी दिसतात. दुसऱ्या गजाली किंवा जंगली जनावरांना डार करायला धनुष्य बाणामाखे उपयोगी

शिकून घेतली पाहिजे. धनुष्यबाण उचलून घे.” नायक आपल्या अनुयायाला म्हणाला.

नायकाच्या आज्ञेप्रमाणे त्या अनुयायाने धनुष्यबाण उचलून घेतले. नायकाने ओपडीत पुन्हा एकदा पाहिले. परंतु उपयोगी किमती वस्तू उपदेशील दिसली नाही. म्हणून निराश होऊन बाहेर आला.

“स्वर्णाचारी! काय रे त्या दोघांनी ओपडीत धान्य बुडविलेले दिसत नाही? धनुष्यबाण हरणांच्या कातड्या-शिवाय काही नाही? हत्तीचे दात देखील नाहीत? ते हत्तीची शिकार करीत नाहीत वाटत?” नायकाने स्वर्णाचारीला विचारले.

“सरदार! दोघे क्षत्रिय जोर त्यांच्या-कशिता एकाद्या जंगली जनावराची शिकार करतात हौशीखान्तर शिकार करीत नाहीत. त्यांच्या पणकडीत तुम्हाला दिसली ती देखील त्यांनी आत्मरक्षणासाठी डार केलेल्या बाघांची आहेत. स्वर्णाचारी म्हणाला.

“म्हणजे यांना हत्तीचे दात किती नुकसान आहेत, ते जेवून काढलेले दिसत

नाही.” लुटेऱ्यांचा नायक त्याच्यावर व्यंग्य करीत म्हणाला.

त्याने अनुयायांना गाईकडे भ्रम करीत म्हटले—“उटाचे दूध पिऊन मिळत कीट आला आहे गाईला धरून घेऊन चला. पण हिचे वायले दिसत नाही?” चारी-बाजूला पहात नायक स्वर्णाचारीला विचार करायला लागला.

एका लुटेऱ्याने गाईच्या दोरी बांधली आणि तिच्या ओढून त्याला गाव स्वतःला सोडवून घेण्यासाठी दुगा मारीत ओरडू लागली. तो अनुयायांना ओपडीच्या मागून समोर

“अरे वा! मला कळते होते तेच झाले. आता या स्वर्णाचारीला उंटावर बसवा.” लुटेऱ्यांचा नायक म्हणाला.

ते ऐकून स्वर्णाचारी धरधर कापू लागला आणि म्हणाला—“सरदार! मला सोडा येथेच! मला येथे कोणत्याही गोष्टी नाही मला येथेच पुढील घडविण्याची आहे.”

“हे नाही चालायचे. आम्ही जेव्हा राहलो तेथे चांगली घरे बांधण्याची कामे तुला करावी लागतील. थोड्याच दिवसांनी आम्ही या प्रदेशातल्या नगर महाराज पैला. तस्यो हातूवर आपले वारणार आहो आम्ही तुला त्या जागी दगडारी बांधण्याचे काम देऊ तीच आमची राजधानी होणार आहे. मी तुला आपला दरवारी वास्तुशास्त्री म्हणून नेमून तुला सत्कार करीन.” लुटेऱ्यांचा नायक म्हणाला.

“सरदार! मला नसा मीठया हुद्द्याचा सोडू नाही जो मला येथेच बासत. स्वर्णाचारीच्या तोंडचे ते वाक्य पुरे होण्या-

“शत्रु! वायू! मला बांधवा!”

विघ्नेश्वर पुजाऱ्याने स्वर्णाचारीचा आवाज ओळखला आणि तो मकडात सापडला असल्याचे पाहून जास्त विचार करीत न राहता क्षणिय तरुणांनी त्याला बांधाच्या छान्याना त्याने सोडले. त्याला शेघा क्षणिय तरुणांनी एका बाबूच्या पिजऱ्यात कोंडून ठेवले होते. त्या बांधाची व गाईची बरोबर वाढल्यामुळे मॅची लागी होती. गाईला सोडविण्यासाठी तो नक्कीच जाईल असा विचार करून पुजाऱ्याने त्याला बांधाच्या पिजऱ्यातून सोडले होते. त्याचा अंदाज बरोबर ठरला. पिजऱ्यातून सुटल्यानंतर गाईला नेणाऱ्या लुटेऱ्यांच्या अगाऊर धावला एक लुटेरा त्या गडबडीत उठला. झाली दमिनीवर आदळला बांधान त्याच्यावरच सहज मारली व त्या लुटेऱ्याचा मला घेऊन

(कमरा)

अकल्पित दंड

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

आजाराजाला मला, प्रेत सांधावर काढून घेतले आणि गंभीरपणे मोन होऊन स्वधामनाच्या दिशेने वाळू लागला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, तुझ्या बाकी अपराध घडल्याशिवायच तुला अकल्पित भांगडा लागत आहे, असे मला वाटते. कधी कधी असे अकल्पित कष्ट सोसावे लागतात. यज्ञसोमच्या मुलांना कारणा-शिवायच असे कष्ट सोसावे लागले होते. त्यांची गोष्टी मो तुला सांगतो.” असे सांगून वेताळ गोष्टी सांगू लागला.

यज्ञस्थल नावाच्या एका गावी यज्ञसोम नावाचा एक धीमंत ब्राह्मण रहात असे. त्याला हरिसोम व देवसोम नावाचे दोन मुल्ये होते. मुलांचे बालपण सुखात व आनंदान गेले. परंतु थोड्याच दिवसांनी

वेताळच्या गोष्टी

यज्ञसोम आपलो सगरी पाळवून घेऊन, त्याचे दुःख त्याला व त्याच्या नायकोला फार वाटू लागले आणि त्या दुःखातच मुलांची आई व यज्ञसोम स्वतः मरण पावले. मुलांच्या नशिबी दारिद्र्य आले आणि त्यांना माधुवारी मागून आपले पोट भरावे लागू लागले.

पुढे हरिसोम व देवसोम कष्ट सोसणे आगदी असह्य झाले तेव्हा आपल्या आजोळी निघून गेले. वाटेत जे पिकले ते त्यांना खावे लागे. कसे बघे ते आपल्या आजोळी पोचले. त्यांना त्यांचे आजोबा व आजो धोवडाचे दिवसांपूर्वी झाले असल्याचे, परंतु त्यांचे मामा यज्ञदेव व देवदेव

यज्ञसोम आपल्या नाच्यांना प्रमान ठेवून घेऊन त्यांच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था करून दिली.

अशीच काही वर्षे लोटली आणि त्यानंतर दोघां मामांच्या नशिबीपण दारिद्र्य आले. म्हणून दोघां मामांनी भाच्यांना समजावून सांगितले की, मुलांनो! आता आमची स्थिती इतकी खालावली आहे की तुमचा निभावणे आम्हांला नाही. तरी गुराध्याच काम आज गरजाची मुले करीत आहेत त्यांच्या जागी तुम्ही करायला तयार असाल त्यात जे पैसे वाचतील तेवढ्या तुमचा भागेल.

हरिसोम आणि देवसोम दोघांना त्यांच्या मामांनी सांगितले ते ऐकून वाईट वाटले. परंतु दुसरा काही उपायच नव्हता, म्हणून दोघे गुराध्याचे काम करण्यास तयार झाले. ते दररोज गुरे चरायला घेऊन जंगलात जात आणि संध्याकाळी घरी परत येत. परंतु दुर्दैव जणूकाही त्यांच्या पाठीशी लागले होते. एके दिवशी एका गाईला ओढून घेऊन गेला. दुसऱ्या दिवशी एक गाय चोरांनी पळवून नेली. आपल्या भाच्यांच्या निष्काळजीपणामुळे दोन गाई गेल्याचे मामांना फार वाईट वाटले. दोन गाई गेल्याने दुभते कमी झाले आणि गरीबी जास्त जाणवू लागली. त्यानंतर आपली

आणि एक बकरा कसेतरी ताहीसे झाले.

हरिसोम आणि देवसोम त्या दिवशी फारच घाबरले. त्यांनी उरलेली गुरे मामांच्या घरापसंठ कशीदशी पोंचविली आणि सोपयला काही न वळविला हरविलेली गाय व बकरा ओढून आणायला निघाले. रानात फिरत असता त्यांना मेलेल्या स्थितीत एका जागी दिसला.

तो बकरा मामांनी करण्यासाठी राबून ठेवला होता त्या बकऱ्याला वाघाने नारच्याचे मामांना पळवले तर त्यांना राग येईल, असा विचार सोपानी तो बकरा भाजून टाकण्याचा विचार केला आणि कोठेतरी पळून जायचे ठरविले. त्याप्रमाणे एका जागी पाळण्या काटक्या जमवून त्यांनी तो बकरा भाजविला आणि ते ठेवला.

तिकडे मामांनी गुरे दुपारोच घरी परत आलेली पाहिली त्यांत एक गाय व बकरा कमी आहेत हे दिसले. बरोबर साचेपण नव्हते. म्हणून दोघे मुलांच्या शोकार्थं रानात निघाले. त्यांना एका जागी दोघे बकरा भाजीत बसलेले दिसले. ते पाहून दोघांच्या मामांना फार राग आला. त्यांनी जास्त विचार केला नाही आणि दोघां भाच्यांना शाप देत म्हणाले—“तुम्ही अशाला

जायला नाही आणि यज्ञासाठी राबून ठेवलेला भाजून आपल्याच्या विचारात आता. या अपराधावरून तुम्ही दोघे यज्ञ-राक्षस व्हा!”

मामांना वेल असलेले पाहून मुलांनी पळून जाण्याचा विचार केला होता, परंतु त्या पूर्वीच मामांनी त्यांना ब्रह्मराक्षस होण्याचा शाप दिला.

ब्रह्मराक्षस होऊन हिडत असतांना दोघांना एका जागी एक योगी दिसला. ते योग्याला खायला धावले. योग्याने त्यांना शाप देऊन भुते करून टाकले.

भुते झाल्यावर दोघांनी एका कावण्याच्या गाईला मारण्याचा विचार केला.

नोकर, जे आजपर्यंत इमाने इतवारें माझी सेवा करीत होते, एक एक करून मला नमस्कार सांगून मिळून गेले. माझे बाहेरचे काम फक्त दोघांवर भागत होते, आता तिघे लागतात. माझे जवळचे दोन मित्र दूर गेले आणि दोघे मित्र दूर होते ते जवळ आले." म्हातारा म्हणाला.

"तरमग, तुम्ही माझ्याकडे कवासाठी आला आहात?" राजाने विचारले.

"महाराज, माझे पुढील आयुष्य सुत्ताने जावे, यासाठी आपल्या मदतीची गरज आहे." म्हातारा म्हणाला.

राजाने म्हातार्याला एक रुपया दिला, तो पाहून म्हातारा निराश होऊन म्हणाला-

आवतीत कीर्ती लोटी उरली!"

"अहो दादा! आमचा खजिना रिकामा झाला आहे." राजा म्हणाला.

"खजिना रिकामा असेल तर लंकेला का नाही जात? लंकेत सोन्याच्या विटा आहेत?" म्हातारा म्हणाला.

"लंकेला जायचे म्हणजे समुद्र पार कायतो!" राजा म्हणाला.

"पहिल्याने लंकेला पाठवा, म्हणजे आपणांला पायीच लंका पार येता येईल." म्हातारा म्हणाला.

राजा मोठ्याने हसला व त्याने खजिना दाराकडून एक लाख रुपये मागवून

आपला मागून मिळून देता.

राजा म्हातारा दोघांचे परस्पररांशो जे बोलणे झाले आणि शेवटी महाराजांनी त्याला एक लाख रुपये दिले हे सर्व कोड्यासारखे दरबान्यांना वाटले. राजाने ते ओळखले व दरबान्यांना म्हणाला-

"त्या म्हातार्याचे कोडे तुम्हाला उलगडलेले दिसत नाही? तो म्हणाला की तो माझा मावसभाऊ आहे. लक्ष्मी व सरस्वती दोघी लक्ष्मी बहिणी असून लक्ष्मी श्रीमंत व सरस्वती गरीब हे प्रतिष्ठेचे आहे. म्हातार्याचे म्हणणे असे की मी लक्ष्मीचा मुलगा व तो सरस्वतीचा. असे आम्ही मावसभाऊ. त्याचे डगमगणारे घर म्हणजे त्याचे झालेले शरीर. त्याचे बत्तीस नोकर म्हणजे त्याचे बत्तीस दांत. ते सर्व पडले आहेत. पूर्वी त्याला बाहेरच्या कामाला दोन सेवक म्हणजे दोन पाय पुरत असत. आता तिसरा नोकर म्हणजे काठीची गरज पडते. पहिल्याने अं

मित्र दूर होते ते जवळ आले आहेत. म्हणजे त्याच्या डोळ्यांना दूरचे दिसत होते. आता जवळचेच तेवढे दिसते. पहिल्याने जे मित्र जवळचे होते ते दूर मिळून गेले आहेत. म्हणजे त्याला बरोबर एक येत नाही नंतर त्याने या सर्वांपेक्षा जास्त गमतीचे एक उत्तर दिले. मी त्याला लंकेला पाठविले तर समुद्र पार मी पायी लंकेला शकेन. मी त्याला म्हटले होते की माझा खजिना रिकामा झाला आहे. त्याचे त्याने ते दिले होते तात्पर्य एवढेच की तो बरिदी येथीचा पुत्र आल्याबरोबर खजिना रिकामा झाला. त्याला घायला माझ्याकडे काही उरले नाही. त्यापेक्षा त्याला मी हद्द पार लंकेला पाठवून दिले तर पुन्हा खजिना भरेल. त्याचे चातुर्यपूर्ण उत्तर ऐकून मी त्याला एक लाख रुपये दिले.

तेव्हा दरबारी लोकांना म्हातार्याचे गूढार्थ असल्याने बोलणे महाराजांची मर्मजना पण त्याच्या लक्षात आली.

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो चिवकू व कवडीचुंबक होता. एक भिकारी त्याच्या घरी भोक मागण्याला आला आणि घरासमोरच्या ओटघावर बसला.

श्रीमंताला तो म्हणाला—“मालक, गरिबाला काही द्यावे.”

“बाहेर नीच काही मिळणार नाही.” श्रीमंत म्हणाला.

भिकारी—एखादे, फाटके ~~काही~~ तरी !

श्रीमंत—काही नाही, जायता हो.

भिकारी—काही खायला तरी ?

श्रीमंत—काही नाही, एकदा सांगितले.

भिकारी—किणीचे एक दोन तुकडे तरी ?

श्रीमंत माणसांना आतां ~~काही~~ फार राम आला म्हणाला—“माझ्याकडे काही नाही, तुला सांगितले नाही का ?”

“बरोबर आहे, धनी ! आपल्या दोघांत काय फरक आहे ? तुम्ही सुद्धा जसा माझ्या बरोबर. जार घरे भोक मागितली तर पोटा भरेल.” भिकारी म्हणाला.

याचको याचक शत्रु.

‘याचको याचक शत्रु.’ भिकारी पर-
स्पराने शत्रु असतात, असा एका
मन्युक्त म्हणोचा जर्ज आहे. अगदी अशीच
एक गोष्ट माग दक्षिणेतील एका गावी
पडली. त्या गावी राघव आणि शंकर
नामचे दोघे भिकारी मित्र होते. पहिला
विष्णुभक्त होता व दुसरा शिवभक्त. दोघे
भोक मागून गावोगाव फिरत.

राघव सकाळी उजाडल्यावर एका गावी
भोक मागण्याला एका दिशेने निघाला आणि
शंकर दुसऱ्या दिशेने एका घरासमोर
जाऊन ~~भोक~~ म्हणाला—“गरिबाला एक
मूठ तांदूळ द्या हो !”

त्याच वेळी घरात मालकीण आपल्या
मुलीला म्हणाली—“माझे ऐकले नाहीस
तर तुला त्या भिकार्याला देऊन टाकीन.”

नंतर ती मूठभर तांदूळ घेऊन बाहेर
आली. भोक बसल्यावर राघव घरासमोरून

हलला. म्हणाला—“बाई, तुम्ही मुलीला
देणार म्हणाला होता ना.”

मालकीणीला राग आला. म्हणाली—
“होय, धांव, मालक अलावकून आले म्हणजे
एकाच्या जागी दोन इतोल.”

राघव भाळक वेईपर्यंत तसाच थांबला.
मालकाने घरी आल्याबरोबर घरधनीणीला
विचारले—“ह्या भिकार्याला भोक का
नाही वाढली ? उभा आहे हा !”

वायकोने थोडक्यात भिकारी उभा
असण्याचे कारण सांगितले.

मालकाने त्या भिकार्याला आपल्या
काठीने दोन लमावण्या व म्हणाला—
“एकाच्या जागी दोन घे !” राघव “ओय
ओय” करीत नेधून निघून गेला.

दोघे भिकारी ~~काही~~ परमंवाळेत
उतरले होते. राघव परत घर्मंवाळेत जातांना
विचार करू लागला की शंकरलापण असाच

चोप मिळाला पाहिजे. परत आल्याबरोबर शंकरने त्याच्या विचारले—“कायरे, राघव! तुला आज उशीर का झाला?”

“नाही रे, त्या समोरच्या गल्ल्याच्या टोकाला एक शेतकरी राहतो. त्याच्या मुलीचा वाढवियस आहे. त्याने मला लावू, जिव्या आणि कायकाय पक्वान्ने वाढली रे! मी नू येथील म्हणून बसव वेळ वाट पाहिली.” राघव म्हणाला.

राघव म्हणाला ते ऐकून शंकरच्या तोंडाला पाणी सुटले. म्हणाला—“नरपति मी जाऊन घेतो त्याच्या घरी!”

“नू मरळ जा, दारासमोर नारळाचे झाड आहे. परासमोर म्हण—‘नार्द, मुलगी देणार म्हणाला होता! आलो

वसे बोलायला सांगितले.

शंकर लाडू जिव्यावर हात मारण्याचा विचार करीत निघाला. त्या वेळी राघवने तसे म्हणायला का सांगितले याचा विचार सुद्धा त्याच्या मनात आला नाही. आपल्या साथी भिकारी असा कावेबाज असेल असे त्याला स्वप्नात देखील वाटले नाही. त्याने त्या शेतकऱ्याच्या घरासमोर राघवने सांगितल्याप्रमाणे म्हटले.

ऐकून “कोण रे आला आहे मुलीला घ्यायला?” असे म्हणत शेतकरी बाहेर येऊन बाहेर द्या व त्याने शंकरला खूप धडकून राघवने आपल्याशी दगा-वाजी केल्याचा राम आला. त्याने

दुसऱ्या दिवशी दोघे उजाडण्यापूर्वी

लोळत पडले होते. शंकर राघवला म्हणाला—“काय रे, पाहिलीस का भंसत? हे वामे आहेत ना कसे माझ्या आईच्या गंधासारखे तुझ्या ठाव्या त्रिपुंड्रासारख्या (गंधासारख्या) या खांबावर चढून ऐंटीत जोपा काढत आहेत!”

“हे नाही मी चालू देणार!” असे म्हणत राघव छपरावर चढला आणि त्याने भराभर दासे ओवून खाली दाकून दिले आणि शंकरने उभे झाले पाहून शंकरने

थोड्या वेळाने शंकर राघवला म्हणाला—“एण कायरे, धर्मशाळेचा वेळून विचारू जगला तर? मी आपल्या गंधा-साखी आडवी हलवीन आणि तू नस्य आपल्या त्रिपुंड्रासारखी उभो मान हलविशील कारण असे बघ, उगाच तोंडावाटे काही शब्द निघाला तर मारा-मारीकडेन मरळ पाजने!”

परंतु राघवच्या लक्षात आले नाही की उभो मान हलविण्याचा अर्थ ‘होकार’ आहे आणि आडवी मान हलविण्याचा अर्थ ‘नकार’ आहे. चांगले उजाडल्यावर धर्म-शाळेचा मालक भावतल्या मानकऱ्याबरोबर गप्पा मारत धर्मशाळेजवळ आला. “कोणीरे हे दासे व खांब काढून दाकले? नू की तू?” धर्मशाळेच्या मालकाने दोघा भिका-ऱ्यांना विचारले. ठरल्याप्रमाणे शंकरने नकाराची मान हलविली आणि राघवने होकाराची धर्मशाळेच्या मालकाला व ग्राम-प्रमुखांना तोंच अपराधी आहे असे वाटले व त्यांनी त्याला घेऊन खूप धडकिले.

दोघे दुसऱ्या रात्री निघाले तेव्हा राघवने विचारले—“कायरे, तू सुटलास आणि मार लाया जगला मलाच!”

“दायारे! ‘करावे तसे भरावे’ अशी जूनी म्हण आहे, विसरलास का? शेत-कऱ्याकरवी मला चोप देवविलास, मी धर्मशाळेच्या मालकाकडून तुला देवविला! त्यात मी काय केले?”

खुली

एक ही भाषा एक संस्कृतभाषा एक मूल्य ही होती तो फिर संस्कृत ही होती नंदमो तिवे कोट
 भाषा अमे मङ्गल तिवे लाल उमान भाषा ही होती तो फिर संस्कृत ही होती नंदमो तिवे कोट
 नांगिनने की मूल्य ही होती तो फिर संस्कृत ही होती नंदमो तिवे कोट

“अकदा एक चायना पत्तया मसीला पत्रायणा पत्रेण ठर्ये. तिच्या आईने निजा चायना पत्राचे तिसवून उत्तमोत्तम दर्ज्याने बनविले आणि मागितले की, मदीं मो तुला हा पत्रा इतका हो. मलाही तसेच तसेच पाठवा. मलाही तो पत्रा ५ हा पत्रा होताना आहे. ब्रिटीशने उद्धत प्रयत्ना ही चायना पत्रा आणि इतरपत्रांमध्ये हो निवून सेवा ही बनवून राह.”

विनियमः— यदि चरकस्य मन्त्रः पेशितः स्यात्

1. **प्रश्न-उत्तर** : अध्यापक शैली (Teacher Style) के अन्तर्गत शिक्षण 2000/2001

'माते' शब्दः। तां त्रैलोक्ये भवता मातुः कृपायाः । मन्त्रिणि निवारयति,

॥ पृ. ॥ ५५५॥ श्रेष्ठकोशूल ॥ ५५५॥ ५५५॥

“पञ्चविंशतः” इत्येता आचार्यस्य गद्या ग. एकः” ॥१॥ विचारः

पुनान पुनान मागं पुनानपुनाना तातिजे नातो. मेधुन पुनान पुनाना

ਡਾਕ ਓਲਟਲਾ

एका गादी एक म्हातारा अंतकरी रहात

अस्य व्याख्याकृते अस्माकं परमपूज्यस्य
जमानं लक्ष्मीच होतुं धारंशो जमीन,
पथ नी चर वाधण्या पुरेशी होती. या
शिवाय व्याख्याकृते काही कांतिव्या हस्त्या
व एषा शिकारी कुत्रा होना. चरान्तो
साधन करायला.

मरणसमयी म्हातान्याने आपल्या दोघां
मुलांना देवळ सोळावून सांगितले की दाळानो,
भांडल्याशिवाय वाटे करून घ्या. कोणी
कोणत्या फलविण्याचा विचार करू नका व
होईल तेवढी परस्पराना मदतच करीत जा.
दोघांचे भाडण आणि तिमन्याचा लाभ अशी
जुनी म्हण आहे. त्याची आठवण करून
देत आहे. असे त्याने समजावून सांगितल्या
नंतर दोघां मुलांनी आपल्या देवळदवाण वाट
काढून घेतांना दाढायचे वजन दिले. म्हाता-
न्याने मुलांचा मूल्याग माहित होई वरले

वाप मत्थावर दांघा म्हाग्री घराकालता
बापान उक्ताली जमीन भर्षी भर्षी वाचून
भेतली आणि आपापच्यासाठी जंगल
वाचून राहू लागले.

मांढ्या मलाच नाथ राम हसि व
 धाकट्याचे वाटू होत. रामने मनात
 विचार केला की कावड्याची धाटणी हाऊ
 शकली तरी कुणा वया धाटणार? म्हणून
 तो आवड्या धाकट्या भावाना बोलावून
 म्हणाला—'वाटू! अग या कावड्या चाटून
 घेतल्या तर दोघाना त्याच काथ मिळणार?
 त्यापेक्षा एकाने कावड्या घ्याव्या व दुसऱ्याने
 कुणा घ्यावा. मी कावड्या खेळी व तू कुद्या
 पे.' त्यात त्याचा हेतू स्पष्टच होता की
 कावड्या अंडी देतील ती विकून दरोराज
 चार पैसे मिळतील. उलट कुद्या दरोराज
 फुकटाचे खाणार तेव्हा कुद्याच्या धाकट्या
 भावाच्या मदताने बांधून मांकले व्याप.

परंतु त्याच्या मनातला हेतू धाकट्या भावाला मुळीच कळला नाही व त्याने भावाची सूचना मान्य करून कुत्रा आपल्या घरी ठेवून घेतला.

मोठ्या भावाला अड्यांचे पैसे मिळू लागले. त्याच्या पोटापाण्याची सोय झाली. परंतु धाकट्या भावाना स्वतःच्या पोटापाण्याबरोबर कुत्र्याच्या खाण्या-पिण्याची फिकीर करावी लागली. म्हणून तो कुत्र्याला घेऊन रानात शिकारीला निघाला. त्याच्या तशिनाने थोड्याच वेळाने कुत्र्याने एक तरुण धरले. घेऊन तो बाजारात गेला. चांगली किंमत मिळाली. एका आठवड्या पुरेशी खाण्यापिण्याची तरतूद झाली. चार पैसे हातात उरले. अशाच तऱ्हेने एक दोन महिने गेल्यावर धाकट्या भावाची आर्थिक स्थिती सुधारत असल्याचे मोठ्या भावाला कळले. त्याला कारण कुत्रा आहे. कळल्यावर त्याला आपली चूक लक्षात आली. धाकट्या भावाची सुधारलेली स्थिति त्याला पाह्येना.

मनाशी ठरविले.

एक दिवशी बऱ्या कोडे बाहेर गेला असना रामूने भातात विष कालवून तो कुत्र्याला खायला घातला. कुत्र्याने थोडाच भात खाल्ला व तो मळमळू लागले म्हणून रामूच्या परसात जाऊन झोकला. रामूच्या कोंबड्या खुराड्याबाहेर होत्या. त्यांनी तो खाल्ला आणि खुराडात जाऊन बसल्या.

दुसऱ्या दिवशी उठल्याबरोबर रामू कुत्रा गेला की नाही पहायला गेला तेव्हा तो फिरत असलेल्या पाहून त्याला आश्चर्यच वाटले. एवढेच नव्हे, तर थोड्या वेळाने बऱ्या कुत्र्याला घेऊन शिकारीला निघालेला पाहून तर तो चकितच झाला.

विष पत्तविणारा कुत्रा पाहून रामूला आश्चर्यच वाटले. नंतर तो आपल्या कोंबड्यांची अंडी फाडायला खुराड्याकडे गेला तर सर्व कोंबड्या मेलेल्या होती. त्यान भावाविमूढ ठाकलेला डाव कसा उगडला हे त्याला कळले नाही.

नवऱ्याचा गोधार्थ

[२]

त्या गावी एक म्हातारी काळीन असलेली मल्लिकेंला दिसली. म्हातारी अर्धवट आवाजात बघवत होती—
“हा दुपचर्मा गिली नीच आहे!”

“आजो, तुम्ही त्याला शिष्या देत आहां हो? म्हातारीला मल्लिका कोणो पुण्यन असना. ति वाटले म्हणून तो म्हणाले— ‘अरे तुला माहीत नाही का? सर्व जग त्याची निंदा करते आहे.’”

त्यान वेळी दवडो ऐकू आली— ‘दुष्ट-वर्माच्या चुनेचा पत्ता जो कोणी काळवीळ त्याला मनमुराद वधिम किडे आईस. कोणो तिला लपवून आपल्या ठेवले बसेल त्याला फाशी देण्यात येईल! हो राजाच्या आज्ञा आहे, ऐका हो, ऐका!’

ती म्हातारी डोळ्यात पाणी भरून म्हणाली— ‘वा मुली, मल्लिके! बहादुर

मुली! धरातून पळून गेलीस ना, बरे गेलेस! त्या कुशडभाबरोबर संसार करा-यला लागणार होता तुला! तुला नवरा काय आहे.”

ते ऐकून मल्लिका निघास्त झाली. तिने आपले दरे चरित्र त्या म्हातारीला सांगून टाकले. म्हातारीन प्रमान मल्लिकेंला पोटाशी धरले आणि घरात झोकावून घेऊन जाऊन तिचा कापामिक देश बघवून तिला आवाळ करायला विश्वांती व्यापला सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी मल्लिका आपला कापामिक देश घारण करून पुन्हा निघाली तेव्हा गावात जागीजगी लोकांचे अवेच्ये अवे उभे होते. मल्लिकेने एका मागमाग्या विचारले— ‘काय हो, ही गर्दी कायली?’

तेव्हा तो म्हणाला—“थंथे बुद्धम नावाचा एक व्यापारी आहे. त्याला एक कुबडा मुलगा आहे. त्याने आपल्या मुला-एवजी एका ब्राह्मण तरुणाचा एका सुंदर कन्येशी विवाह करून दिला. परंतु ते फक्त नाटक होते. वास्तविक ते लग्न त्या कुबड्याशी झाले असल्याचे त्या मुलीला जेव्हा कळले, तेव्हा ती ~~मरली~~ गेली.”

“तुम्हा त्या ब्राह्मण तरुणाचे घर माहीत आहे का? मल्लिकेने त्या माणसाला विचारले त्याने ‘होकार’ दिला आणि तिला यज्ञदत्ताचे घर दाखविले. नंतर तो आपल्या वाटेने निघून गेला ~~मल्लिका~~ गरीब घराण्यातला होता म्हणून त्याचे घर सामान्यच होते. यज्ञदत्त आपल्या विद्यास शिकवित होता.

Fullscreen 127

“मनुस्मृतीत वर्णाधम धर्म म्हणजे काय याचे जे वर्णन दिले आहे ते शिकवीत आहे.” यज्ञदत्त म्हणाला.

“होय कशासाठी? अन्तर जातीय विवाह करून आपल्या विवाहित पत्नीला एका कुबड्याच्या हाती संपविणाऱ्याला धर्म-शास्त्र शिकविण्याचा अधिकार नाही.” मल्लिका स्पष्ट उत्तरात म्हणाली.

“पितृभ्रंशा गालन हा सधुनाचा धर्म आहे. श्री रामचंद्राने पितृ ~~भ्रंश~~ पालनार्थ वनवास स्वीकारला नव्हता का?”

“तू अवतारी पुरुष रामचंद्राशी आपली तुलना करतो आहेस? यरे तर हे मांग, तू

आजने देलास? मल्लिकेने विचारले

त्या प्रश्नाचे उत्तर नव्हते. मल्लिका दुपारपर्यंत थंथं वसून राहली व नंतर भीक मागायला म्हणून सांगून म्हा-ताच्या ब्राह्मणस्त्र्याच्या घरी गेली. त्या दिवसापासून दररोज मल्लिका दिवसा यज्ञदत्ताच्या घरी जाऊ लागली व रात्री त्या ब्राह्मण म्हातारीकडे येऊ लागली.

मल्लिकेला यज्ञदत्ताने गरीबीमुळेच हे धर्मशास्त्राविरुद्ध काम केल्याचे कळले. म्हणून तिने त्याची संपत्तिक स्थिती ~~धन~~ त्याचे मन धर्माविषयाचे आपल्या मनार्था ठरविले. तिने आपल्या ~~मनार्थाचा~~ मोठ्याचा

हार विकला आणि जे धन मिळाले ते एका सुरक्षित जागी पुरून ठेवले. नंतर ती यज्ञदत्ताला म्हणाली—“माझ्या सारख्या कापालिक साधूना एका जागी पाच दिवसा-पेक्षा जास्त राहता कामा नये. परंतु तुझ्यावर भाझे जे वास्तव्य आहे, त्यामुळे मी पाच दिवसांहून जास्त राहले. आता मला पुढे जायचे आहे. माझ्याजवळ महा-काळ सत्रांचा एक ग्रंथ आहे. त्याच्या बाधारे पृथ्वीच्या पोटात कोठे कोठे धनाचा गाडा आहे, ~~मी~~ सहजी कळते. मी एका जागी असा एक साठा शोधून काढला आहे. तू पाहिलेतर तो स्वाधीन करून घे.”

तेव्हा ~~मल्लिका~~ आपल्या एका दोघा शिष्यांना बरोबर घेऊन मल्लिकेबरोबर

निघाला. मल्लिकेने दाखविलेल्या जागी तांच्याचे हुंडे मिळाले. ते घेऊन तो घरी आला. त्याने ती गोष्ट आनंदाने आपल्या वडिलांना सांगून कापालिकाजवळ महाकाल नावाचा ग्रंथ असल्याचे सांगितले.

तो म्हणाला—“बरे यज्ञवत्स! मग या वेद ग्रंथाच्या मागे काय कागतीस? त्या कापालिकाच्या आधमात जोऊन महाकाल ग्रंथाचा अभ्यास.”

कापालिक पुढल्या प्रवासाच्या तयारीत असल्याचे यज्ञवत्ताने पाहिले व म्हणाला—“शुभवर्ण! माझ्यासारख्या पाण्याला तीर्थाटन केल्याशिवाय मुक्ती मिळणे नाही.”

पेण्यात तिला जासच असल्याचे दर्शविले आणि म्हणाली—“तू कसाला एवढे कष्ट करतास?” परंतु शेवटी तिने हुंकार दिला. शोध काढोला येऊन पोचले. तेथे काही दिवस राहून नैमिगारण्याच्या श्रद्धेमानून प्रथम करीत ते गंगादारी आले. तेथून दुध, पुष्कर, महालय इत्यादि तीर्थांचे दर्शन करीत उज्जयिनीला निघाले.

मल्लिका यज्ञवत्ताला म्हणाली—“तू उज्जयिनीला येण इष्ट नाही. तू येथे मोठा अपराध कराय आहेस. तेथील लोक तुला धमाका देतील. म्हणून तू घरी परत जा.”

परंतु म्हणाला—“जंभे गुरु तेथे शिष्य! आपल्या पादजावर दाखून जाणार!”

शोध उज्जयिनीला पोचले. तेन्हां मल्लिका यज्ञवत्ताला भद्रवट नामक स्थानी म्हणत्या सांगून म्हणाली—“मी एक सांड्याची जागा शोधायला जात आहे. पायला उशीर झाला तरी पाचरु नकोस.”

नंतर ती क्षिप्रा नदीच्या काठी येथी स्नान करून कापालिकांची वस्त्रे धारण केली आणि आपल्या वडिलांच्या घरीच भिक्षेला गेली. भिक्षा घालण्यासाठी मल्लिकेची एक दासी आली. तिने मल्लिकेला ओढावले आणि मालकिणीला दाऊन

मुली कापा- भिक्षा घालून आली आहे.”

मल्लिकेच्या आईने बाहेर येऊन मुलीचा हात घरला. तिच्या बंगारचो कपालिनीची वस्त्रे काढवून तिला स्वच्छ स्नान करविले व नंतर विचारले—“मुली, हे सर्व काय?”

मल्लिका म्हणाली—“आई! मी कापालिनी झाले. अग का वाटले तुला? बारावा भोलावून आणि सर्व सांगते तुला.”

सागरदत्त आपल्यावर मल्लिका म्हणाली—“बाबा! तुमचे जावई भद्रवट स्थानी आहेत. त्यांना आदरपूर्वक घेऊन पायला माझ्या मावाला पाठवा.”

यज्ञवत्तकडे त्याचे मेहुणे गेले आणि म्हणाले—“चल रे, महाराजांनी तुला घेऊन पायला सांगितले आहे.”

यज्ञवत्त बोटा पावगला. परंतु स्वताला सावरून म्हणाला—“कापालिक मित्र परत येईपर्यंत तुम्ही थोडे थांबा!”

मल्लिकेचे बंधू स्मित करून म्हणाले—“आहे कांठे तुझा तो कापालिक? त्याला जेथे जायचे होते तेथे तो गेला आहे. त्यानेच तुझा पत्ता सांगून तुला घेऊन आणायला पाठविले आहे.” ने त्याला आपल्या घरी बोलावून घेऊन गेले.

आपले जावई परत आलेले पाहून सागरदत्तला जाणंद झाला. सर्व भोवती घोंठका करून उभे राहले.

पत्नीच्या शोधार्थ मल्लिकेने ज कायत राहून केले ते कळत्यावर यज्ञवत्ताच्या मनात मल्लिकेविषयी आदरभाव जास्त वाढला.

मल्लिकेने दाखविलेले दिव्य राजाला कळले. तिने तिला भोलावून घेतले. त्यांना धन जमिन दिली म्हणाला—“मुली! तुझा पती साहज्य आहे. त्याला त्याच्या कुळरीतीप्रमाणे ब्राह्मण धर्म चालू ठेवण्यास तू मर्ण सन्मते मरत केली पाहिजेस.”

त्यानंतर यज्ञवत्त व मल्लिकेचा संसार सुखाचा झाला.

एका गावी एक हुशार मनुष्य रहात असे. तो शिकला सवरलेला नव्हता. पण होता हुशार. एकदा त्याला वहा रम्यांची गरज होती. कोणाकडे मिळतील म्हणून त्याने पुढील प्रयत्न केला. परंतु त्याला एक रम्यादेखील मिळाला नाही. तेव्हा त्याला एक कपडे सुचला. गावात ओळखीने एक वकील साहेब होते. त्यांच्याकडे जाऊन तो म्हणाला—“तुम्ही कायदेपंडित आहात. मी अशिक्षित लोकांमध्ये मी एक प्रश्न विचारतो तुम्हांला. जर तुम्ही उत्तर देऊ शकलात तर मला बोनस रुपये द्यावे सांगतील. तुम्हीदेखील मला एक प्रश्न विचारा. मी देऊ शकलो नाही तर मी तुम्हांला रहा रुपये देईन. कारण मी गरीब आहे.”

वकील साहेबांनी त्या गोष्टीस होंकार दिला.

तेव्हा त्याने विचारले—“वकील साहेब, तीन पासून दोनसोही असलेला वक्ता कोणता?”

पणतीन साहेब त्याने उत्तर देऊ शकले नाहीत. म्हणून बोनस रुपये काढून देत ते म्हणाले—“आता मी तुम्हाला प्रश्न कुत्रा विचारतो, उत्तर दे.”

“मी हरलो! मला दहा रुपये.” असे सांगून तो निघून गेला. त्याच्याकडे वकील साहेबांनी दिवसभरा बोनस रुपयांपैकी दहा राहिलेच होते.

भोळसट केसू

एका गावी जातकी तावाची दिववा आई रहात असे. तिच्या केसू तावाचा एक मुलगा होता. मुलगा भोळसट होता. त्याच्या आईने त्याला नानाप्रकारे शिक-विण्याच्या प्रयत्न पाहिल्या, पण फुकट!

एकदा जातकी मुलाला म्हणाली—“बाळ, फाही तरी काम घंदा करून चार पैसे मिळव.”

“बरं आई, मी जिल्ह्याच्या गावी जाऊन आपल्या जोगने काम शोधून पाहिलो. मला वाटेत चार भाकऱ्या बांधून दे.” केसू म्हणाला.

जातकीने मुलाला भाकऱ्या बांधून दिल्या. केसू भाकऱ्या घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर दमत्यासारखे वारले व भूक लागली. म्हणून एक तळाव पाहून त्याच्या काठच्या झाडाखाली

तो बसला. त्याने त्याच्या पिऊन घेतले आणि विश्रांतीसाठी जमिनीवर आडवा झाला. जगेच त्याला झोप लागली.

झोप मोटली तेव्हा संध्याकाळ होऊन गेली होती. त्याच वेळी त्याला झाडावर एक सरडा दिसला. सरडा आपले डोके चरखाली बसून हलवीत होता. केसूला वाटले की सरडा त्याला विचारतो आहे की तुला काय पाहिजे?

केसू म्हणाला—“मला काम पाहिजे.” सरड्याने संवयीप्रमाणे आपले डोके हलविले.

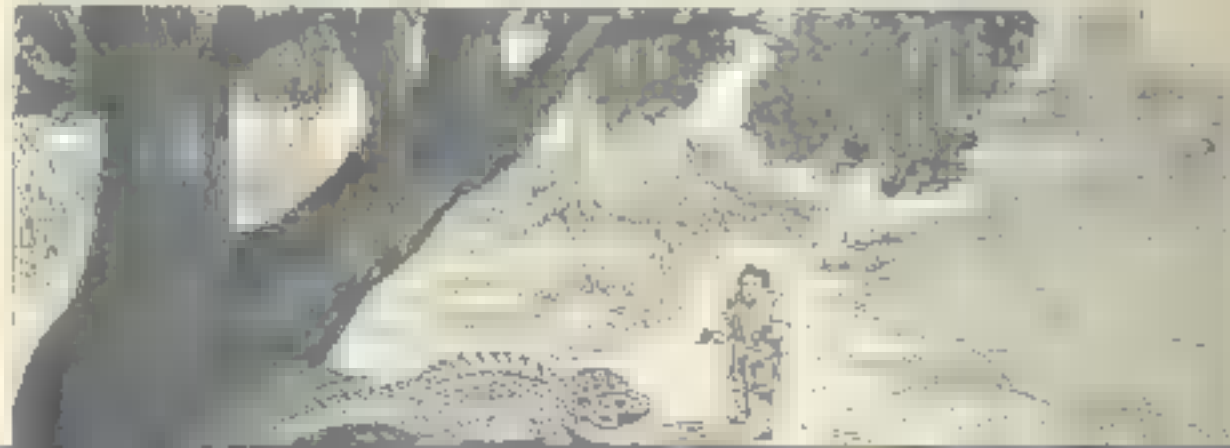
“ओहो, तुंच का काम देणार आहेस मला. मी उद्यापासून कामाला येतो. आता संध्याकाळ झाली आहे.” असे सरड्याला सांगून केसू आपल्या घरी गेला आणि तो आपल्या आईला म्हणाला—“आई, मला काम मिळाले आहे. उद्यापासून मी दररोज कामावर जाणार आहे.”

त्या दिवसापासून केसू दररोज भाकऱ्या शोधून नियमितपणे घेऊन निघू लागला आणि तळावराकाठी खाऊन पिऊन आडा-खाली शोधू लागला.

असाच एक महिना लोटला व केसू पगार घेऊन आला नाही. तेव्हा त्याला त्याच्या आईने विचारले—“काम रे. तुझ्या मालकाचे महिन्याचा पगार नाही दिला का?”

“उद्या येताना पगार मागून घेऊन येतो, आई!” केसू म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी नित्याप्रमाणे जाऊन पिऊन केसू आडाखाली शोधण्याचा उपक्रम करू लागला. त्याच वेळी त्याला दिसला. तो जाडाच्या बुधाबघळच्या भोका-तून बाहेर होता. तेव्हा केसूने त्याला विचारले—“मी एक महिन्यापासून तुझ्या-कडे कामाला येतो. महिन्याचा पगार देतील नाही?” सरडधाने हलविली ती होंकारार्थी आहे असे समजून केसू म्हणाला—“उद्या येऊ म्हणतोस, वर बुवा!” नंतर घरी आल्यावर तो आईला

आहे त्याची आई, समजून स्वस्थ वसली.

दुसऱ्या दिवशी केसूने सरडधाना पाह-तांच विचारले—“जाणलास का पगार?” सरडधाने नित्याप्रमाणे डोके हलविले. पण त्याच्याजवळ काही नाही हे पाहून केसूला राग आला. त्याने त्याच्या एक डावड मारला म्हणून सरडा चिड्यात पळून गेला.

केसू एक कुदळ व पगार घेऊन आला. त्याने सरडधाने वीळ खणून काढले आणि आपघर्य म्हणजे सोन्याची नाणी भरलेला एक तेथे सापडला. केसूने खिसे भरून नवा आल्या तेवढ्या मोहरा काढून घेतल्या आणि डाफी तेथेच सोडून निघून गेला. त्याच्या आईला जेव्हा मोहरा कोडे व कशा मिळाल्या हे कळले तेव्हा ती काळोख पडण्यावर मलावरावर त्या जाडाजवळ गेली आणि कवे उचलून घेऊन गेली. त्यानंतर केसूला कामघराच्या भेधारे कोडे-ही जावे लागले नाही.

धर्मात्मा

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. वनवाड वी लक्षाधीश रहान असे. तो खूप दानधर्म करी म्हणून लोक त्याला ‘धर्मात्मा’ म्हणूनच ओळखत.

त्याच गावात आणखी एक लक्षाधीश रहान असे. तो फार चिक्क होता. परंतु त्याला दानही म्हणून कीर्ती मिळावी असे फार वाटे. तो ‘धर्मात्मा’ दानही पुरुषाचा हेवा करी.

त्याने धर्मात्मा होण्याचे मनाशी ठरविले व्हाक नांवाच्या आकत्या एका विष्वा-पाच नोकऱ्याला तो म्हणाला—‘रजाक! तूच काही तरी मागे काढ’.

रजाक म्हणाला—‘मा धर्मात्मा! मला राजसाधनी पकड घेऊन जवळपास राक्य नाही. परंतु मी एक उपाय सुचविलो. त्या धर्मात्माच्या आपघरा घरी मेज-वातीला बोलका. तो मेजवातीला आला

म्हणजे मी त्याच्यासमोर दोन तीनदा निरनिराळी मांग करून येईन. प्रत्येक वेळी आपण गभर दीनार द्या ते पाहून तो धर्मात्मा आपली प्रशंसा बार चौघांसमोर करील. सर्व शहर आपल्या दानशूरपणाची स्तुती करू लागेल.’

त्या लक्षाधीशाला तो सल्ला पसंत पडला त्याने दुसऱ्याच दिवशी त्या धर्मात्मा पुढ्याला मेजवाती साठी त्याच नोकरा करवी बोलावणे पाठविले.

धर्मात्माच्या घरी गेला आणि आपल्या मालकाचे नाव सांगून म्हणाला—‘मालक! आपण उद्या मेजवातीला येण्याची मेहरयानी करावी माझ्या माल-कांनी भला खाल या कामामाठी आपल्या-कडे पाठविले आहे.’

“काम रे. तुम मालक कधी कोणाला एक कवडीखाल दान करीत नाहीत

आणि मला मेजवानी कराव्या? धर्मात्मा त्या नोकराला म्हणाला.

“मालक! आमचे धर्मी दान करताना ते या कामाने कायनाला फळ देत नाहीत. आपण प्रत्यक्षच पाहून घ्यावे.” रजाक म्हणाला.

“जरे तर मी येतो मेजवानीला, तू सांग आपल्या धन्याला.” असे सांगून धर्मात्माने रजाकला निरोप दिला आणि आपल्या अजीज नावाच्या विश्वासपात्र नोकराला बोलावून त्याने काय करावचे ते त्याला नीट समजावून सांगितले.

दुसऱ्या दिवशी धर्मात्मा त्या लोभी लक्षाधीशकडे गेला. लोभी लक्षाधीश

आला. दोघे बालक बसले होते तेव्हाच रजाकने नेथन पाय काढला आणि एका आवळत्या भिकार्याचा वेष्ट करून भोक नागायला आला. “भायज्याला एक पैसा तर द्यावा! म्हणत दारामोर उभा राहिला. लोभी लक्षाधीशाने काही बोलल्या-शिक्षण शभर दीनार घेऊन काढून त्या भिकार्याला दिले आणि म्हणाला—“आपले हे भ्रम आहे या हाताने दिलेले त्या हाताना कळणार नाही.”

भायला भिकारी नेह्यावर थोड्या वेळाने एक म्हातारा भिकारी आला. लोभी लक्षाधीशाने त्याला देखील शभर दीनार दिले. दुपारपर्यंत एक फकीर एक लगडा, एक मुका, एक कुप्टरंगी अने दहा भिकारी आले. प्रत्येकाला त्याने शभर शभर दीनार दिले. लक्षाधीशाने आपल्या नोन-राच्या हुशारीची मनातल्या मनात धुली केली की त्याने इतक्या थोड्या वेळाने किती चलाखीने वेष्ट पाळटले.

धर्मात्मा ते सर्व कौतुकाने पहात होता. लोभी लक्षाधीशाला म्हणाला—“आपल्या मास्का दानो आजपर्यंत पाहिल्या नाही. दानगूर म्हणचिण्यामळी किन्त्येक लोक पैस लुटतात परंतु तुम्ही केलेले सर्व गुन दान और आहे बुवा!”

जुळून आला नाही तर कोणाला कळले असते का? पण सोडा ते आहे, पैसा आणि कीर्ती आपल्या बरोबर जाणार आहेत का?” लोभी म्हणाला.

धर्मात्मा निघून जाण्यापूर्वीच रजाक आपल्या नेहमीच्या वेष्टात घरात गेला. त्याच्या पाठोपाठ लोभी लक्षाधीश जाऊन त्याची पाठ धोपटून म्हणाला—“काय पण वेमालूम काम केलेस रे?”

रजाकने तीनशे दीनार काढून दिले. “तीनशे का रे? मी तर एक हजार आतापर्यंत दिले!” लोभी लक्षाधीश पाबळून म्हणाला.

“एक हजार कसे काय? मी तीनशे वेष्ट पाळटून आलो होतो व आपण मला प्रत्येक शभर शभर दीनारच दिले होते?” रजाक म्हणाला.

“तु तीनशे वेष्टा आलास तर आणखी सात वेष्टा कोण तुझा मासरा

होता?” लोभी लक्षाधीश जरा रागावून म्हणाला.

“आजही सात वेष्टा कदाचित नोकर अजीज असावा.” धर्मात्मा म्हणाला.

त्याचा शांत गंभीर आवाज ओळखून लोभी लक्षाधीशाने रजाकने दाराकडे बघून पाहिले. तेव्हा धर्मात्मा तेथे उभा होता.

“अजीज येईल थोड्या वेळाने. तो तुमच्या नोकरासारखाच विश्वास-नोकर आहे. तो तुमचे सातशे दीनार तबकीच आणून परत येईल.” धर्मात्मा म्हणाला.

लोभी लक्षाधीशाला तोंडात भारस्या-सारखे झाले. वेळी अजीजने सातशे दीनार आणून त्या लोभी लक्षाधीशाला दिले.

आपघर्ष अपमान दोन्ही भाव लोभी लक्षाधीशाच्या नेह्यावर स्पष्ट दिसू लागले. त्याच्या तोंडाचाटे एक शब्ददेखील बाहेर पडला नाही.

एका गावी एक लाकूडफोडपा रहात असे. तो खूप दारू पीत असे. एकदा दुपारी तो भर जन्हात लाकडे फोडीत होता आणि दमून भागून पाणी प्यायला. एका खडकाळ असो आज्ञा. तेंच पाणी स्वच्छ होतें.

पाणी पिऊन झाल्यावर तो बहवडला—“या इशक्यातले सर्व पाणी दारू आणि हे सर्व खडक गांवाचे गोंळे असले तर मी मनसोक्त दारू प्यालो असतो व मांसावर हात मारला असतो. नंतर आपले छोके फोडून स्वर्गात स्वतःच्या पायाने चडून गेलो असतो.”

एका बनदेकीने त्या लाकूडफोडपाचे भरलले ऐकले आणि त्याची परीक्षा घ्यायचे ठरविले. तिने इशक्यातले पाणी दारू आणि खडक मांसाचे तुकडे टाकले आणि गंमत पहायला लपून बसली. लाकूडफोडपाचे बघून वेळीच पाणी प्यायला असता त्याने मनसोक्त दारू पिऊन पेलवी आणि पोटभर मांस घेतले. नंतर तो सोपला.

संध्याकाळी शोप मोठ्या लोकां तो परी निपाळा. बनदेकीने त्याला विचारले—“कायरे, मनासारखे सर्व झाले मग मी आपले छोके फोडून स्वर्गात नाही गेलास ?”

“ए देवी ! तू तरी किती भावही विसरलेस ? इशक्यावर तुला एका विश्वासा बनसा का ?” असे म्हणत तो आपल्या निघून गेला.

कुशलप्रश्न

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे.

त्याला चित्रराम नावाचा एक मुलगा होता. त्याची एक गरीब मुलीची शरली आणि दोघांची लग्न करून घेतले. परंतु सासू व सासरा आपली सून विशालाक्षी हिला प्रेमाने वागवत नसत कारण ती माहेरून हुंडा किंवा इतर काही घेऊन आली नव्हती.

सासू सासरे सुनेला ऐकू जाईल मोठ्याने नेहमी बोलत, काय पण दंडूनून मिळाली आहे. परंतु विशालाक्षीने चुकूनदेखील एका शब्दाने उत्तर दिले नाही. एकदा तिला तिच्या पतीकडून तिचे वडील तिला मोहरो घेऊन जाऊन वेणार असल्याचे कळले.

विशालाक्षी पतीला म्हणाली—“तुम्ही वडिलांकडे जरा वरसे कपडे पाठवून द्या तेच घालून सांगा.”

जांघ्याने पाठवलेला पोशाख विशालाक्षीचे वडील तिला भेटायला तिच्या घरी आले. चित्रराम आईवडिलांचे दोघां घरात जाऊन सुनेला म्हणाली—“तुला बाप आहे ग बाहेर आहे.”

विशालाक्षी दुपार होती. ती बाहेर गेली आपल्या वडिलांना नमस्कार करून माहेरची सुदाली विचारू लागली. सासू-सासऱ्यांना चांगले ऐकू पेंतीत इतक्या मोठ्यानेच कुशल प्रश्न खालू होते. तिने विचारले—“आपल्या घरची तिजोरी-सारखी लणखणत असते ना ?”

“त्यात काय मुली ? ती सासरांची वाजत असतेच, का ?” बाप म्हणाला.

“पिके कशी आहेत घान्याचा सडा असेल नाही ?” विशालाक्षीने विचारले. वस्तुस्थिती ही होती की लोकांच्या शेतात पडलेले दाणे वेचून आणून माहेरची मंडळी

त्यावर अधोपोटी जेवीत होती. "अरे, ते कधी थांबेल का?" बापाने विचारले.

"कोपन्यात पडलेले हत्तीचे दांत आहेत त्यात नवीन घेऊन पडत असतील?" विशालाक्षीने विचारले. वास्तविक ते हत्तीच दांत नसून बांबूचे तुकडे होते.

"नवे आणण्याच्या विचारात आहे."

म्हणाला.

"आणि आकाश कंदील?" मुलीने विचारले. घर केवळी होते व छपराला भोंकें होती. त्यातून सूर्यचंद्र दिसत. म्हणून त्यांच्या घरात भोकांना आकाश कंदील सांकेतिक राव पडले होते.

"ते आहेत तसेच आहेत बाल, नाहीत?" बाप म्हणाला.

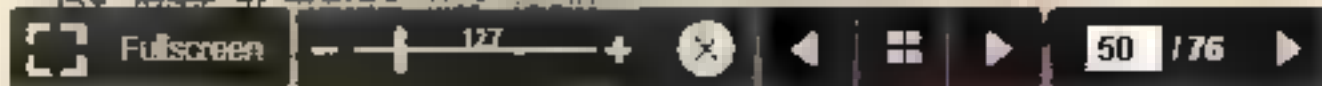
"आई, आणि सहिष्णीच्या हातातली हिरे माणके आहेत तशीच आहेत ना?" मुलीने विचारले.

"होय, आहेत तशीच आहेत. नित्य वास्तवपण आहेत." बाप म्हणाला.

वण यासाठी सर्वांना माहीत होता. बापाने दिलेली उत्तरे ऐकून विशालाक्षीला वाईट वाटले. माहेरची गरीबी होती तशीच होती. परंतु त्या दोघांचे समापण आठ उभे राहून ऐकण्याच्या सामूसासऱ्यांना मात्र सुनवाईच्या माहेरची मंडळी, गरीब नसून चांगली शोभन असली पाहिजेत असे वाटले. लगेच दोघे बाहेर जाऊन व सुनवाईला म्हणाली— "मुली! तुझे किती वेळ साळे, बाहेर भोसरीवरच आहेत. त्यांना हातपाय घुदायला पाणी आणि काहीतरी खायला करून दे! अग हे हवं का?"

विशालाक्षीला मनातल्या मनात समा- वाटले. निरोप देते वेळी तिच्या सामूसासऱ्यांनी तिच्या घडिलांबरोबर माहेरच्या नतेबाहकांसाठी चोळी वण व इतर वस्त्रे प्रेमाने पाठविली. जिवशमने सासऱ्याला गावाच्या वेळीपर्यंत पोचने केले.

झोपेचे औषध

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. एका देशाचा राजा फार श्रीमंत होता. त्याचा सजिना नेहमी भरलेला असे. त्याला कोटुबिक सुखपण होते. त्याच्या शौर्याची त्याचे सगळे देखील प्रशंसा करीत. एक प्रजावत्सल म्हणून प्रसिद्ध होता.

राजाला सर्व सुख प्राप्त होते. पण त्याला कधी शोष येत नसे. अंधरुणावर रात्रभर पडलेला असे. शोष न येणे देखील एक रोगच आहे हे त्याला माहीत होते. त्याने झोपेचे औषध मिळावे म्हणून निरनिराळ्या इकीम वैद्यांचा इलाज करून पाहिला. परंतु गुण पडला नाही.

त्याला जिवाचा कंटाळा आला आणि सकाळी सामान्य पोशाख करून कोणाला काही सांगितल्याशिवाय तो रानात निघून गेला.

रानात त्याला बारा व उघडी हवा अनुभवायला मिळाली. हुशारी

वाटू लागली. शिपाई सरदारांबरोबर रानात फिरत त्याला कधी मोकळेपणा मिळाला नव्हता. म्हणून त्याला एक तऱ्हेची मानसिक शांती वाटू लागली.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्याला झाड तोडण्याचा आवाज तालात ऐकू येऊ लागला. तो त्याच दिशेने गेला त्याला एक लाकूडफोड्या झाड तोडीत असलेला दिसला. त्याचे सर्व मळके होते व अंगाला सुटला होता.

त्याला पाहून राजाच्या सहज मनात आले किती गरीब आहे विचारा! ऊन सुद्धा किती कडक पडले आहे.

थोड्या वेळाने लाकूडतोड्याने आपली कुऱ्हाड खाली टाकली आणि आपल्या मळक्या कपड्यांचे घाम घुसून तेथेच आडवा झाला, आणि एका क्षणाला तो झाले

घोर लागला थोड्या वेळाने शोप मोडली तेव्हां समोर एका माणसाला पाहून लाकूड-तोड्या उठून उभा राहला.

राजाला त्याची कीच आली व त्याने प्रमान त्याला विचारले—“कायरे ? दमलेला विसर्तो आहेस. मुडा किती पडले आहे. शोप थोडा वेळ !”

“साहेब ! मी आपल्याला पाहिल्या तेव्हां मला वाटले की कंत्राटदाराचा मनुष्य असावा. म्हणून धावतून उठून उभा राहलो. आप- कदाचित मेहनतीची संवय नसावी.” लाकूडतोड्या म्हणाला.

“तू म्हणालास ते खरे आहे !” राजा म्हणाला.

आहेत. मागे हात व कमंडे पहा. हाताला झाडाच्या सालीसारखे वण पडले आहेत. आपण कोणते काम करता ? शिवण काम का ?” लाकूडतोड्याने विचारले.

“नाही रे बाबा ! मी शिपी नाही. पण हे सांग इतके परिश्रम आणि मेहनत करतोस आणि तुला शोप कसोरे येते ?” राजाने विचारले.

लाकूडतोड्या तो प्रश्न ऐकून हसला आणि म्हणाला—“दादा ! मेहनत केली की शोप कशी मुतासारखी मानगुटीला बसते ! जमिनीवर भांग टाकले की घोर लागतो.”

“मी ते स्वतः डोळ्यांनी पाहिले. पण विश्वास होत नाही !” राजा म्हणाला.

“कोणत्या गोष्टीवर तुम्हाला विश्वास होत नाही, सांगा. आठवड्या पुरेसा पैसा भ्रमता तर आठवडाभर शोप काढली असती हो. पण मग असे वाटते, शोप आली नसली. गरीब माणसाला देव आठवड्या भरचा पैसा देत नाही. त्याला उद्याची चिंता करावी लागते. परंतु मेहनतीची माकरी बाल्की शोप आलीच. मी मेहनत केली नाही तर नासे पोट कसे भरणार व वायकोमुळे काय साधार ?” लाकूडतोड्या म्हणाला.

राजाना शोप येत नाही, हे नाही का तुला माहीत ?” राजाने विचारले.

“तेच तर मला कळले नाही की असे का ? त्याला माझ्यासारखे करावे लागत नाही शोपायला विछाना आहे, माद्यागिर्वा आहेत. नाही शोप येत नकळ.” लाकूडतोड्या म्हणाला.

राजा काही बोलला नाही लाकूड-तोड्या म्हणाला—“दादा ! मला बोलायला वेळ नाही. माफ करा. राखणदार आज्ञा तर शिल्या पाव्या लागतोंड.” असे सांगून तो भाड तोडू लागला.

राजा कौतुकाने त्याच्याकडे पहात होता. तो विचार लागला, आहे व मला शोप येत नाही आणि सामान्य लाकूडतोड्या, कशी शोप येते ?”

थोड्या वेळाने राजा लाकूडतोड्याला म्हणाला—“तू माझ्या सावलीत थोडा वेळ विधांती घे. मी तुला शोप कशी येते, पाहणार आहे.”

“अहो दादा ! संध्याकाळच्या आत मला हे काम पुरे केले पाहिजे.” लाकूडतोड्या म्हणाला.

“त्याची फिकीर तू नकोस. तुम्हे कान करून टाकतो.” असे सांगून राजाने लाकूडतोड्याच्या हातातली कुऱ्हाड मागून

घेतली. लाकूडतोड्याने मशक मूढने राजाकडे एकदा पाहिले. राजाला भाड तोडू लागलेला पाहून तोरे सावलीत जाऊन शोपला. एका क्षणाधीत त्याला शोप लागली.

राजा चकित होऊन विचार करू लागला, पण आश्चर्य आहे, विछाना नाही, नाही एक चटई देखील अंघरलेली नाही आणि पहा, कसा घोर लागला आहे !

परंतु राजाने लाकूडतोड्याचे पुरे करण्याची जबाबदारी घेतली होती. म्हणून तो भाड तोडण्याचे काम करीत राहला. त्याला आला तेव्हा त्याने अंगातला काढून ठेवला. भाड तुटले, पण राजाच्या हाताला फोड आले. त्याचे हात

व दुख लागली. राजा लाकूड-तोड्याच्याच बाजूला जमिनीवर आडवा आणि झोप आली.

संध्याकाळी राखणदार सर्व मजुरांनी दिलेले काम पुरे झाले की नाही पहात ज्या आगी राजा लाकूडतोड्या झोपले होते तेथे आला. लाकूडतोड्याला लाय मारून त्याने जागे केले औरडला—“ए गाढवा! घोरत पडला आहेस का?”

राजाने डोळे पाहिले आणि म्हणाला—“तो विचारा झोपला आहे आणि तू का शिज्या देतो आहेस रे?”

“तू कोण रे चौकडेपणा करणारा? राखणदार आहे.” तो आपल्याच तोंड्यात म्हणाला.

राजाच्या रागे आला. म्हणाला—“उठविलेस तर मी तुला उभा चिकन काढीन.”

राखणदार दबकून मागे म्हणाला—“धांय, मी येतो परत, तुझ्या समाचाराला!”

पाहून शोध घेतून झाला आणि शिपायाने त्याच जंगलात शोध सुरू केला होता. त्याला तो राखणदार भेटला. त्याला त्याने विचारले—“काय रे, तू महाराजांना कोठे पाहिलेस का?”

“महाराज आले आहेत की नाही, मला नाही माहीत. पण हे पहा कोण महाराजाधिराज आले आहेत ते!” असे म्हणत राखणदाराने राजाकडे बोट दाखविले.

त्या शिपायाने व अधिकार्यांनी राजाला एक अधिकारी म्हणाला—“महाराज! सकाळपासून शोध चालला आहे.”

राजा म्हणाला—“होय, पण मी तोंदेचे जोपध शोधायला निघालो होतो. ते मला मिळाले. लाकूडतोड्याला घेऊन चला राजधानीत. यानेच ते जोपध मला दिले. मी बक्षिस देणार आहे व याचा सत्कार करणार आहे.”

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर राजा बाडपात येऊन द्रौपदीला भेटला आणि म्हणाला—“तुला माझा पराक्रम ठाऊकच आहे. मी राज्यसभेत तुला लाय पारली तर कोणाची छाती माली नाही पुढे येण्याची. विराट हा नावापुरता राजा आहे. सर्व सैन्य माझ्या आज्ञेप्रमाणे वागते. मला आपला दास घेऊन धन्य हो! मी तुला इनरोज शंभर सुवर्णमुद्रा देत जाईन. शंकडो दासदासी तुझ्या हुकमाप्रमाणे कामे करतील मोठा रथदेखीय देईन.” तो द्रौपदीला सोह होईल या आशेने म्हणाला.

“तू त्वरेतच मी सांगते तसा वागणार असशील तर तुला काही अटी पाळण्या लागतील आपले हे नृपित राज्य सभेत

किंवा तुझ्या भावंडांवादेसील कळता कामा नये. कारण कोणाला ते कळले तर माझ्या गंधर्व पत्नीना पण कळेल. मला तीन धास्ती वाटते.” द्रौपदी म्हणाली.

“मी कोणाच्याही दुष्टीस पळत्याशिवाय येतो. या कानाची गोष्ट त्या कानाळा कळणार नाही.” कीचक म्हणाला.

तेन्हा द्रौपदी म्हणाली—“ते नको रात्री नृत्यशालेत कोणी नसले. काळोख असतो एकांत आहे. तेथे रात्री ये. तेथे आपण भेटलो तर कोणाला, गंधर्व पत्नीना देखील या गोष्टीची बातिसुडा लागणार नाही की कल्पना होणार नाही.” त्यानंतर द्रौपदी भीमाला भेटली आणि कीचकाबरोबर तिचे जे बोलणे झाले होते ते त्याला सांगितले.

चाकलं स्वशायं करीत म्हावो.

दोषों से बचना, छोटा भान करने
 मृगशीर्ष- यथा उनावीकृष्या नदा इह
 प्रापण स्वतःवर वचन धातुन जे नियम
 केले अहिन ते मोडल्यादिदाम कीयकरथा
 नथ शब्दा गहिजे

श्रीं आन रात्री! कालोपात त्याचा
 शत्रु करणारा हाण तेदेवीज त्याचा
 कालोपात त्याचा शत्रु करणारा हाण तेदेवीज त्याचा

१५। दिवशी मंत्री कल्याणमणें मीने
 कोनडकार्या प्रणीत नवशाकल जाऊन
 गोवसाणी जाट गहात, हुर्यावर एकदम
 उरी माघन १५०० नरडे कोड्यासाठी
 सिंह किचा नाथ १५०० घडन टपुन वसतो
 नमः धर्म

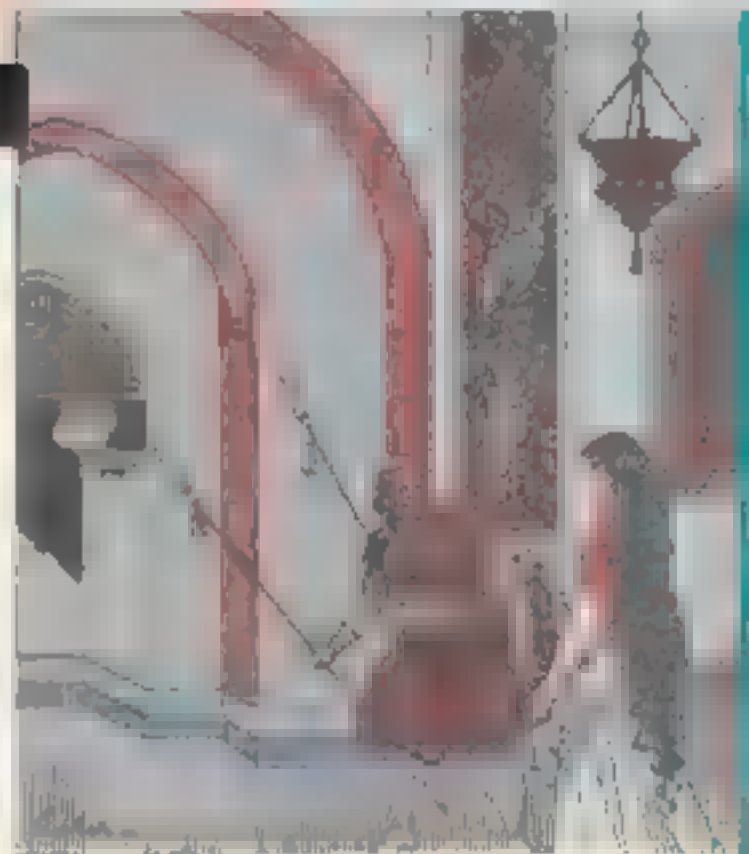
धाड्या रेळाने कोवळ उत्तमोदम नम्र
 परिधान करून घेंवधीला जायली पदूराणी
 करून धणागारां समुद्रात नव्या
 आला भीम एका नाटका घडून होता
 त्याला घेंवधी मधूनून पाठीवर
 रंगाने हात फिरवीत कोवळ मृणाळ-
 नेरंजी. नो प्राणव्या भन पुसत नुस्य
 मळमळावी नवरी नमानी करून ठेवली
 अहो वधूत मातु. समुद्राची नुस्य घेंव-
 माली नमन्या आहेत अर्थात नुस्य मरिता
 उत्तमोदम वधूतकार आणत येवने आहेत.

मृदा नष्ट दूषित मिश्रण तत्प नदी प्र
 श्रुतान् १९९९ १९९९ १९९९ १९९९ १९९९
 काज देवत नपनछपन मन्त्र या नृपयशतेन
 कृते लागते

ने ऐक्यन नीयः 'हृणाला- ' होय, खरो-
 तुम्हासारखा सदर प्रत्या दुनियेत
 मिलणार नाही परंतु तवका
 कागत स्वसं तुला जायत्यभवात कधी
 अनुभवायला मिळा नसेल
 भीम उठत उभा होत नाही
 "अजय मंगधोला
 पण होईल,"

कौषिकाने स्मृतम् । शीघ्रवृत्तं ॥
 भौमाक्षी श्रुत्युदास तथार ॥
 मुठ श्रुत्यज मल्लमुद्रणं ॥
 विधिनिषेध पाठस्याचा ॥
 हातमाय, दांत व नख पाचा भरपूर उपयोग
 होत होता । कौषिकाने आपली ही संपूर्ण
 एकवटून भौमाच्या हातून नव् मातंगन
 सुरदात झेली । परंतु भौम आपल्या तनू
 देखील नाही । त्याच हुत्तार ॥ मारामारीच्या
 अत्राजान सर्व सत्यशाली दुमदुमली ।

दोघाचें हें खाणें मारलीं भोंमान
 कीचकाला इतक्या जोराने एक मारलीं
 की तो कोलमडून अमिनीवर पडला कीचर
 उडून उभा राहला बाही हें पाहून भोंमान

त्याच्या अतीत मुष्टिप्रहार कला नती
त्याच्या उचलून मरगर फिरविला त्याच्या
दाबला त्याच्या अतीत वरून
गुह्यांनी माळून त्याच्या ठार केले कीचक
दोरासारखा मळून शमिनीवर पडला
भोमाने तरो त्याच्या सोडला नाही त्याच्या
त्याच्या अतीत दाबून त्याच्या
दाडामांभाचा चेदामेंद करून टाकला

नंतर खुणेसाठी जाऊ करून दीपदील
 चलावे ही निमशावर वाकड्या नजरेने
 पाहण्याची गत अशीच हात राहोण
 सीम पाहणारेनं मधून गेल्यावर दीपदील
 नृत्याक्षतल्या बोकरींना बोलावून तिच्या
 गंधर्व पतींनी कोसकाचा वध केला हे जाऊ

पाहायला सांगितलं. ते मजाली घेऊन ग्या जागी गेले कीचकाला पाहून त्याचे डोळ्या पाय ड डोक्याची नक्की जागा कोणती कीणाला कळले नाही.

कीचकाची सर्व आत्ममंडळी तेथे जमा होऊन आक्षेप करून रडू लागली कीचकाचे शरीर कामवासारखे असलेले पाहून मर्चाच्या छातीत धडकीच वसली कीचकाचे माऊ कीचकाचा दहन संस्कार करण्याच्या तयारीत असताना त्यांना एका खांद्यावाट उभो असलेलो संरंध्री दिसला.

"हिच्यामुळेच आमच्या भावाचा शवद झाला. भावाबरोबर हिच्या दहन संस्कार देखील केला पाहिजे, तरच त्याच्या

आत्म्याला शांती. अज म्हणत ते विराट राजाची स्वासाळी परवानगी मागा- गेले

विराटाच्या तोंडातून नकार आला नाही. त्याचे गौन हीच अनुज्ञा मानून कीचकाच्या भावांनी द्रोपदीला कीचकाच्या प्रेताबरोबर वाचले आणि तिला स्मशानात घेऊन गेले. काढत द्रोपदी आपल्या पतीची गुप्त नावे घेऊन मोठमोठ्याने ओरवत होती-"जय, जयंत, विजय, जयसेन, जयरत्न! धावा, हे कीचक बंधू आम्हाला धरून घेऊन चालले आहेत

मीम त्याच वेळी आदवा होऊन द्रोपद्याच्या डोळ्यातून होवा. त्याला द्रोपदीचा भावाज एक ओरवून म्हणाला-"संरंध्री! पावत नकोस! कीचकाचा काळ त्याच्या बंधूचा होऊन पेट आहे." त्याच्या डोळ्यातून पलटून स्मशानाच्या दिशेने धावला.

स्मशानात चिता रचलेली होती. भीमाने स्मशानातले एक मोठे झाड मुळामकट डपटले आणि घेऊन कीचक बंधूनामोर आला.

त्याला पाहून ते ओरवू लागले-"बाप रे बाप! कीचक बंधूच काय?" आणि द्रोपदीच्या तोंडून सोबून ते नेथून पडाले. भीमाने सर्व एकत्र पांच ठार

वाजवीत होऊन अंतःपुरात मो पाकडालेत जातो."

कीचक बंधूची व पुढात हिडणाऱ्या संरंध्रीला पाहून नगरवासी भयभीत झाले आणि विराट राजाला म्हणाले-"कीचक व त्याचे सर्व बंधू ठार झाले आहेत. गंधर्वांनी त्यांना स्वर्गात संरंध्रीला सोडविले. तो परत आपल्या अंतःपुरात आला आहे तो दिसायला स्वर्गतल्या अवस्थेतून सुवर आहे. तिला पाहून कोणाला स्वतःच्या मनावर ताबा राहात नाही आणि तिच्याकडे आकड्या नजरने पाहिल त्याची अशीच गत होणार अशातून ते सर्व विराट नगरीचा होईल

म्हणून हिच्यामुळे राजधानीवर काही नाही असा काहीदरी उपाय करा."

विराट राजाने कीचक व त्याच्या सर्व बंधूंचा एकाच मोठ्या चितेत दहनसंस्कार करण्यास सांगितले. नंतर राणी सुदेष्णाला माऊन म्हणाला-"संरंध्रीला तु शब्दात समजावून सांगून घेऊन कोडेतरी पाठवून दे. तिला सांग, तिच्या बंधूंचे पतीमुळे आल्या सर्व विराट राज्यावर संकट येईल. मीच तिला स्वतः सांगितले असते, पण सर्व गोष्टींचा विचार करूनच तुझ्या नदरी सांगवीत आहे, असेदेखील तिला सांग."

द्रोपदी स्नान करून राजधानीत परत गेली अमला नागरिकांनी तिला पाहिले तेव्हा सर्वांच्या अंगाचा धरकाप उडून गेला.

तुझ्याविषयी मलाचू नको कायकार मला काही अजून म्हणायला.

त्यानंतर झोपटी राजकन्याबरोबर अना-
पुरात तिला बघा राणी मुदण्या तिला
म्हणायली- वेगळी! महाराजांना तुम्ही व
तुझ्या मागचे कायकार मला भोती माद
मागचे कायकार वाई! म्हणत : आणखी
काळ तरी जाऊन रहा. म्हणत : आणखी
पुण्याची आकलन फिरतात आण तुम पती
म्हणायली- कायकार दमतात !

“महाराणो! आणखी कायकार तेराच
दिवस कायकार आणल्या महाराजात आध्या
म्हणत : त्यानंतर कायकार माझे मागचे पती
पडून जातील. त्यानंतर तुम्हाला
कायकार कसलीहि भोती नाही.” दोघो
म्हणायली.

विराट नगरवासियांना कीचक व त्याचे
सर्व बंधू ठार आल्याचे जव्हा कळले तेव्हा
म्हणत : दशभर कायकार भयकर मातमी
पसरली. एका वाईच्या वाटला गेल्यामुळे
विष्णू मागचे पतींनी कीचकाचा वध केला.

त्याच मुमारास दुयौघनाचे हेर पादद
कोठे अजातवास करीत आहेत पाचा नोंद
काढीत तीर्थसेवात, जगातल्या राजान्यात
आणि कोठे कोठे फिरत फिरत निराश
होऊन हस्तिनपूरला कायकार त्या

हा नृत्यशास्त्रज्ञ गली सध राजकन्यांना
बृहन्नल्या अजून नृत्य शिकवत
होता. तिला पाहून सर्व कायकार व अजून
लिखायबल एका माठपा म्हणत :
सुटून आल्याबद्दल सधानी तिचे अभिमान
केले.

अर्जुनाचे तिला विचारले- “ कायकार
तुला काही काय सुटका मिळाली? दुष्ट
कायकार मेले?”

“बृहन्नले! तू हे सर्व कायकार विचारले?
तुझ्या हातून काही मदत मिळाली
असती का? तू आरामात बसल्या बसून
होतीस. कायकार सरंध्रीला काय काय सुटका
मिळाली तसत विचारीत आहेस?”

लोकांना वाटले की पांडव कदाचित कोणत्यातरी संकटात सापडून मेलं असतील. त्यांनी कौचकवधाची घोष्ट सांगितली. एका सुंदर स्त्रीकडे वाकड्या नजरेने पाहल्यामुळे तिच्या गधर्व पतींनी कौचकाचा व त्याच्या सर्व भावांचा खून केला असल्याचे त्या दूतांकरवी दुर्योधनाला कळले.

ते एकूण दुर्योधन आपल्या सभासदना म्हणाला—“आता पांडवांना कोठे व कसे शोधायचे, मला कळेनासे झाले आहे. त्यांचा अज्ञातवास सपायला पोहोच दिवस उरले आहेत. तो अवधी पुनः होण्यापूर्वी आपण त्यांना ओळखू शकलो तर पांडवांना अटी प्रमाणे आणखी वारं वर्षे वनवास व एक वर्ष अज्ञातवास भोगावा लागेल.”

अर्जुनने व दुःशासनाने विला की पुन्हा पांडवांच्या शोधार्थे पाठवावे. द्रोणपेखील तेच म्हणाला. पांडव नक्कीच जिवंत असणार. म्हणून पांडवांना ओळखू पावतील अशाच हेरांना पाठविण्याचे सर्वांभुमते ठरले. भीष्म म्हणाला—“पांडव

वंशात राहिल त्या अज्ञात वान व मुवत्ता नांदत असणार. त्या देशातील प्रजा वर्मभोरू असेल व नीति धमर्चे पाळत करीत असेल. त्या वेळेवर पाऊल पडेल व सर्व ऋतू नियमितपणे येतील. म्हणून देश हुडकून काढावा.”

तेव्हा कृपाचार्य दुर्योधनाला म्हणाला—“भीष्म म्हणतो ते सरे आहे. पांडवांचा शोध काडीत असता आपण एक काम केले पाहिजे. अज्ञातवास नक्कीच आपले राज्य परत मिळविण्यासाठी करणार. म्हणून आपण आपली संपत्ती व राजकीती वाढवून पाहिजे ताब, दाम, इट, भेद, जो उपाय कामाचा असेल तो सोडता नव. व दुर्मल राजांना आपल्या सज्जतायेकाली आणले पाहिजे. आपला अजिना भरला पाहिजे. तसे झाले तरच पांडवांच्या वाजूने युद्धास येणाऱ्या पराभव करत घेईल.”

शिवपुराण

[१७]

ब्रह्मदेवाकडून वर मिळाल्यानंतर शंखचूड आणि अलिप्रमाण श्वरिकाथमात त्याने तपश्चर्या करीत असलेल्या तुलसीला पाहिले. तिला पाहून तिच्या सौंदर्यावर आलला आणि तिच्या जवळ जाऊन त्याने तिला म्हणाले—“हे सुंदरी! तू कोण? कोणाची मलमा? आणि तू या रानावनात एकटी कशी?”

तुलसी देखील शंखचूडच्या स्वलापणावर मोहित होऊन त्याच्याकडे कौतुकाने पाहू लागली. थोड्या वेळाने ती म्हणाली—“मी वर्मध्वज राजाची कन्या आहे. माझे नाव तुलसी. एक वार शरपुच्छाशी विवाह व्हावा व एक पतिव्रता असा कीर्तिलाभ व्हावा म्हणून मी तपश्चर्या करीत आहे. परंतु आपण कोण?”

“मी शंख नामक वानव राजाचा मुलगी आहे. माझे नाव शंखचूड असे आहे. मी ब्रह्मदेवाचे स्मरण तपश्चर्या केली आणि विलोक जिकण्याचा वर मिळविला आहे. ब्रह्मदेवानेच मला तुझ्याशी विवाह करून घेण्यास आज्ञा केली आहे. आपण दोघे लग्न करून घेऊ व सुखाने पुढील आयुष्य घालवू.”

त्यानंतर दोघांनी गांधर्व विवाह घेतला आणि दय्यालोच्यात व रानावनात विहार करू लागले. नंतर शंखचूड तुलसीला बरोबर घेऊन आपल्या घरी गेली आणि त्याने सर्व वृत्तांत आपल्या आई घडिलांना सांगून त्यांचा व गुरुशुक्राचार्यांचा आज्ञावाद घेतला. नंतर दोघे राजसाने शुक्राचार्यांच्या सल्ल्याने त्याचा मुलगा

कयं! स्वर्गावर स्वारी करण्यासाठी गंधर्वांनी म्हणून ठरवायला." शुक्याचार्यांनी सांगितलेल्या मुहूर्तावर शंखचूडने स्वर्गावर स्वागेलेली इंद्राला त्याच्या देवाकरवी शय्यवर स्वारी करणायल येत बल्लमासले वृत्त फल्लले होत. म्हणून इद्राने कुमारस्वामी व इतर देवांच्या सल्लधाने शुक्याची तपारी मुक्त केली.

देव व शुक्या मांच्यामध्ये लालोपाठ चालोस दियल मुद्र चालू होले असे पाटू लागल. देव मापार घणार आणि दानवांच्या उल्लाह तर कावतल होता. म्हणून देवांनी पाय मुरवाठ केली.

सेन्य लागलेले पाहून व पराभव हाणार ओळखून इंद्राने शुक्यादेवाकडून शंखचूडला मिळालेल्या वराने स्मरण करून आपले सैन्य मागे घेतले आणि शंखचूडकडे जाऊन म्हणाला—"तु कावय मूर्तीच्या रुपाने जन्मला आहेस. मी तुझ्या शौर्य पराक्रमावर संतुष्ट झालो आहे. नुसत जिल्लोकावर राज्य कर. आम्ही सर्व तुला मदत कर."

नेव्हा शंखचूर म्हणाला—"इंद्रा! नुसत आजपासून माझा प्रवित्तिधर्म म्हणून माझ्या आज्ञेप्रमाणे स्वर्गाचा राज्य कारभार पहात जा."

पति झाल्याची घोषणा केली आणि आपली राजधानी शोणितपुर येथे परत आला. तेथूनच तो त्रिलोकावर आपली सत्ता गाजवू लागला. इंद्रादिक देव त्याच्या आज्ञेप्रमाणे त्याचे सेवक म्हणून राज्यकार भार पाहू लागले.

परंतु चालूच होते आणि इंद्राच्या नावानेच हवि देणे चालू होते. म्हणून शंखचूडने आपल्या दानव अनुयायांना आज्ञा केली की शास्त्राने हवि इंद्राऐवजी दानवाना समर्पित करीत नाहीत तोपर्यंत स्वाना नानाप्रकारे देऊन त्याच्या भय भयान्या आपल्या राज्याच्या आज्ञेप्रमाणे राक्षसांनी विघ्ने आणि हाहाकार उठविला. तेव्हा ऋषी मुनी विष्णूकडे गेले आणि विनंती केली—"भगवन्! शंखचूड राक्षसांच्या अत्याचारांमुळे पृथ्वीवर हाहाकार उडाला आहे. त्याचे पारिपत्य करण्यात नुसत एक समय आहेस. नुसत आमचे रक्षण कर."

विष्णू म्हणाला—"शंखचूडाचा जन्म माझ्या अंशरुपानेच झालेला आहे. तुलसीचा जन्म लक्ष्मीच्या अंशरुपाने झाला आहे. म्हणून शंखचूडाचा वध करणे माझा संकल्प नाही. तुम्ही शंकराला जरून जावे."

विष्णूच्या सल्लधाने ऋषी शंकराच्या दर्शनासाठी कैलास लोकी गेले आणि ज्ञान

जोडून शंकराला विनंती केली—"देवाधिदेवा, महादेवा! शंखचूडाच्या भत्याचारापासून नुसत आमचे रक्षण कर." शंकराने शंखचूड आणि दानवांचे पारिपत्य करण्याचे वचन देऊन त्यांना निरोप दिला.

ते कळल्यावर शुक्या नारद शंखचूडाकडे गेला व म्हणाला—"शंखचूडा! शंकराने तुझा वध करण्याचे वचन ऋषीमुनींना दिले आहे. म्हणून तुझ्यावर स्वारीला येतील त्यापूर्वी तू कैलासावर स्वारी करून शंकराचा पराभव का करीत नाहीस?"

शंखचूडाने नारदाच्या सल्लधानेप्रमाणे कैलासावर सैन्य स्वारी केली. त्याला

पाहून मंदीला पाठवून भद्रकारी, भद्रगण तथा कुमारांना बोलावून घेतले. सर्व आल्यावर रुद्र व शंकर यांचे पुढे सुरु झाले.

कितीक दिवस बुद्ध चालू राहले तरी शंखचूडाचे सैन्य भाषार घेत नसलेले पाहून शंकराच्या आश्चर्य वाटले. त्याने विष्णूने स्मरण करून त्याला बोलाविले व शंखचूडाचा पराभव व होण्याचे कारण विचारले. म्हणाला— "कितीक दिवस बुद्ध चालू आहे व शंखचूडाचे सैन्य कमी दोस्त नाही याचे कारण काय?"

तेव्हा विष्णू म्हणाला— "शंखचूड राक्षसाची पतिव्रता पत्नी आपल्या पातिव्रत्याच्या बळावर त्याने रक्षण करीत आहे. मी तिचे पालित्व अंग करून तुला मार्ग मोकळा करतो. तू त्याचा नर."

त्यानंतर विष्णू शंखचूडाचे रूप धारण करून त्याच्या घरी गेला आणि तुलसीला म्हणाला— "मी शंकराशी बुद्ध करीत आहे आजपर्यंत कोणालाच जयलाम झाल्या नाही.

आजकाल नाही जर्मन पत्नी नमजून त्याच्या सहवासात कितीक दिवस राहली. अशा नम्रतेने तिने पातिव्रत्य भग्न झाले.

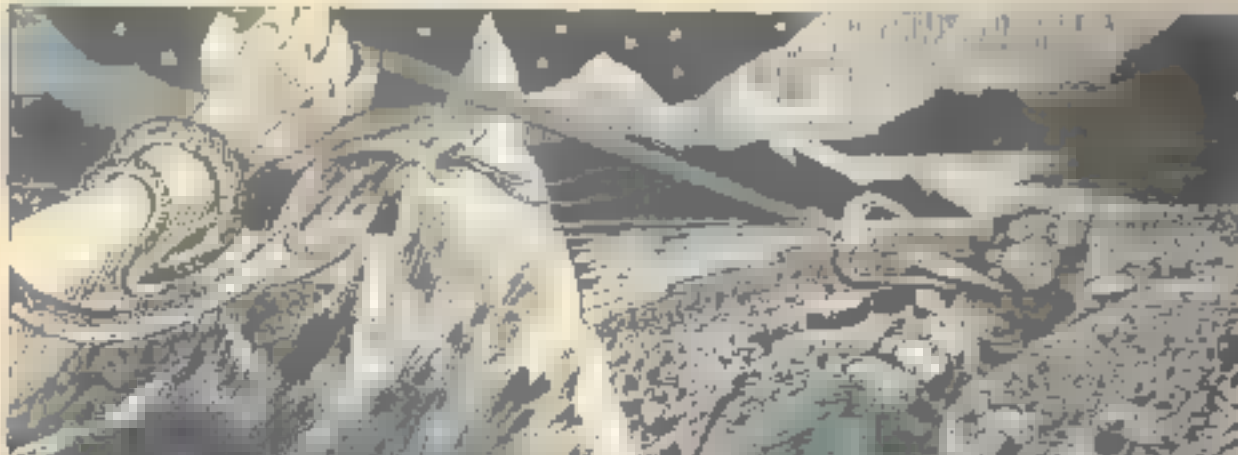
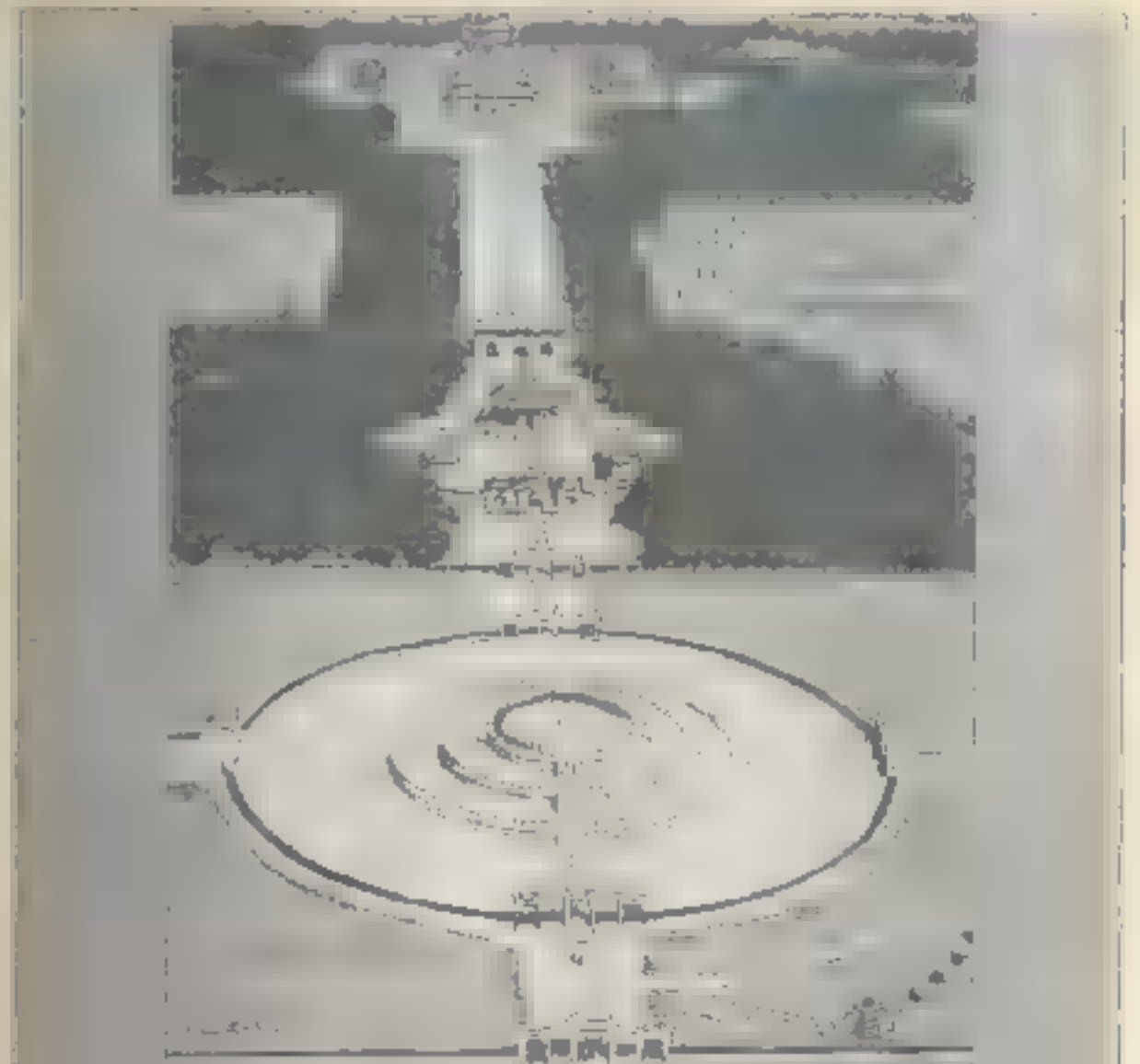
तिने शंखचूडाच्या सैन्याचा तंदार होऊ लागला. शेवटी शंकराने शंखचूडाचा वध केला.

त्याच दिवशी रात्री विष्णूला आपल्या बरोबर एकाच क्षणेकर ओपलेला अभयाना तुलसीने ओळखले. शंखचूडाचा साक्षा आणि विष्णूचे मायावी रूप उघडे पडले होते. उघड उघड तिची फसवणूक केली होती. म्हणून तिने विष्णूला "दगड हो" साप दिला.

"तू गंडकी नदी होऊन मी दालिपाम होऊन शाश्वत राहू. तुझ्या नावाने एक पतिव्रता नारी तुलसीच्या आराधी पूजा होत राहील." असा आशीर्वाद देऊन विष्णूने तुलसीला घेऊन वैकुण्ठाची प्रस्थान केले.

१२७. जगाची बेंबी

या विश्वाच्या प्राक्तन्या भागात जो वस्तुळ आहत त्यातल्या मधोमध अमनेच्या वर्तुळाला तीन देशांचे चतुर्वर्ती "स्वर्ग वेदो" म्हणत आणि तेथे प्रायःना हवि देत त्याच्या सदाप्रमाणे-समजुती-प्रमाणे-हे समान जगाच्या बेंबीसारखे धागे पा वस्तुळाच्या वेदीवरचा भाग म्हणजे राजशाखा-समोरने आगम आहे.

176

DICTA

DICTA DICTA

लवंगी मिर्ची

चार पंचशे वर्षे तरी होऊन गेली असतील, तेव्हाची ही गोष्ट आहे. राजपुतान्यात नन्हाजी नावाचा एक लहान मुलगा होता. लहानपणीच त्याचे वडील मारले म्हणून त्याच्या चुलत्यांकडेच तो लहानाचा मोठा झाला.

नन्हाजीने राजपुतांच्या रीतीप्रमाणे लहानपणीच घोडेस्वारी व सड्गविद्या उत्तम प्रकारे शिकून घेतली.

एकदा नन्हाजीच्या गावी कोणी परदेची एक घोडा घेऊन आला. घोडा फार तापट होता. कोणाला तो पाठीवर बसूच देत नसे. ती गोष्ट नन्हाजीला खूपच त्याने ओढ्यावर बसून त्याला बघणीवर आणले. तो आपल्या दोघां चुलत्यांबरोबर त्याच ओढ्यावर बसून शिकारीला जाऊ लागला. नन्हाजीशिवाय तो घोडा इतर कोणाला बसू देत नसे.

एकदा एक तलवारीचा व्यापारी नन्हाजीच्या गावी काही तलवारी घेऊन नन्हाजीच्या बाड्यात आला. नन्हाजी तलवारीकडे, मुले पेडेंबरफी कडे जसे उत्सुकतेने पाहतात तसे पाहू लागला. तो एकेक तलवार हातात घेऊन जणू काही चांगली पारख असल्यासारखा पाहू लागला. परंतु त्याला एकदेखील तलवार मनासारखी नाहीसे व्यापाऱ्याला वाटले.

परंतु व्यापाऱ्याने मुलाची उत्सुकता पाहून नन्हाजीला एक सुंदर तलवार काढून दिली. ती तलवार पाहून त्याला हवी होती तशी तलवार मिळाल्याचा आनंद त्याच्या होठ्यात झळकू लागला. म्हणाला—“मला पाहिजे होती तशी तलवार पहिल्याने पहायला मिळाली आहे! ही तलवार माझ्या हातात जसेपर्यंत कोणी मला जिंकू शकत नाही.”

आपल्या चुलत्यांकडे गेली आणि म्हणाला—“काका! मला ही तलवार विकत घेऊन घ्या.”

तेव्हा चुलता म्हणाला—“बाळ! आम्ही बाहो तोंपर्यंत तुला तलवारीची गरजच काय?”

त्याचा दुसरा चुलता म्हणाला—“नन्हाजी! प्रत्येकाने झेपेल तेच काम करावे अरे. ही तलवार किती मोठी आहे? तुला पेंसणार नाही.”

“असू दे, चिटुकली तलवार माझ्या काय कामाची? आतां मी मोठा झालो आहे. म्हणून मला मोठीच तलवार हवी!” नन्हाजी म्हणाला.

तेव्हा त्याच्या चुलत्यांमधी त्याची समजूत घातली. म्हणाले—“बाळ, तलवार मोठी आहे की लहान. माणसाचे शौर्य पारलले जात नाही. तलवार हाती घरणाऱ्यात शौर्य, धैर्य साहस किती आहे त्यावरून त्याला यशापयशा मिळते. तलवार असली तर एक पाऊल पुढे टाकून फार तर पुढे करावे लागेल.”

नन्हाजीने निराश होऊन ती तलवार व्यापाऱ्याला परत दिली. आणखी काही दिवस लोटल्यावर एक दिवशी दरोडेखोरांनी त्याच्या हत्त्या खाल सवें गाई पळवून नेल्या. गावकरी अशा प्रसंगी बर्फाजवळ धोक्याची सूचना इतर गावकऱ्यांना देत.

Fullscreen

127

10

/ 76

राजवाड्यात बसून ढफाचा तो आवाज नन्हाजीने ऐकला आणि चवकशी करता लुटेरे गार्ड पळवून घेऊन गेल्याचे कळले.

नन्हाजीने विचार केला आपण गावात असतां अशी गोष्ट घडणे एक नामुष्कीची गोष्ट आहे. आपल्या दोघां काकांचा अपमान आहे. मला स्वस्थपणे घरात आरामशीर बसलेला पाहून माझ्या आईला अपमान वाटल्याशिवाय राहणार नाही.

नन्हाजी जास्त वेळ विचार करीत बसला नाही. लगेच घोड्यावर बसला व त्याने लुटेरे ज्या दिशेने गार्ड पळवून घेऊन गेले होते त्या दिशेने थोडा भरधाव सोडला आणि थोड्याच वेळात त्या लुटेऱ्यांना एका जंगलात गाठले.

लुटेऱ्यांचा नायक नन्हाजीला पाहून हसत म्हणाला—“अजून मिसुरवघा सुद्धा फुटल्या नाहीत आणि हे क्षणिकीर आले आहेत गार्ड सोडवून न्यायला.”

नन्हाजी प्रत्युत्तर वेण्याच्या फंदात पडला नाही. नायकाला पाहून त्याने

नायकावरच दार केला. परंतु नायकाने शिताफाने साली वाकून त्याचा दार चुकविला. तरी त्याचे नाक कापले गेले व तोंड रक्तबंबाळ सान्नी.

नायक चवताळून म्हणाला—“या चोराची सांडकी उदवून केका पारी गिधाडांसमोर.”

त्यावेळी जी बकमक आलो त्या गडबडीत गार्ड पळवून आणि गावाच्या दिशेने पळून गेल्या. एकदमने चोरांशी युद्ध करणे छद्मपणाचे नाही असा विचार करून नन्हाजीने थोडा भाग वळविला आणि गावाच्या दिशेने भरधाव सोडला. लुटेरे त्याला पकडू शकले नाहीत.

गार्ड गोठघात परत आलेल्या पाहून गावकरी माले व त्यांनी नन्हाजीची पाठ थोपटली. त्यांच्या काकांनी त्याला गावासकी दिली आणि म्हणाला—“छंदगी मिर्ची लहान असली तरी फार तिखट असते!”

पांच भाकऱ्या

एकदा रामू श्यामू मावाचे दोघे मित्र प्रवासाला निघाले. ते दोघे शिथळ दिवस बराच दूरचा एका गावी संध्याकाळी एका खानावळीत उतरले. दुसऱ्या दिवशी ते पुढे निघाले तेव्हा त्यांनी खानावळीच्या मालकिणीला सांगून ठेवले होते पुढे प्रवासात खायला भाकऱ्या करून त्याप्रमाणे खानावळवालीने त्यांना भाकऱ्या वांधून दिल्या, रामूला तीन श्यामूला दोनच. तिला काय वाटले कोणता ठाऊ? तिला रामूचा स्वभाव आवडला होता की काय, पण तिने दोघांना भाकऱ्या तीन दोन अशाच दिल्या आणि तिने त्या दोघांना निरनिराळ्या पुढक्यात बांधून दिल्या होत्या.

दोघे पुढल्या प्रवासाच्या वाटेवर दुपारपर्यंत चालत होते. ऊन वाडू लागले व दोघांना भूकपण लागली होती. त्याचवेळी

त्यांना एक तलाव दिसला. म्हणून दोघे एका तलावाच्या काठी आऊन घेण्याचे ठरवून एका साडाखाली उतरले. नंतर आपापले सामान ठेवून तलावावरून हातपाय धुऊन आले आणि आपापली पुडकी सोडून खायला बसले. तेव्हा दोघांना कळले की एकाला एक भाकरी जास्त आहे. श्यामूला राहवले नाही, तो म्हणाला “खानावळवालीने भाकऱ्या बांधून दिल्या श्यामू, पण कायरे, एकाला जास्त एकाला कमी कां घाब्या?”

रामू म्हणाला—“जाऊ दे रे! तिने जाणून बुजून केले असेल असे वाटत नाही मला. चुकून माली असेल एका पुढक्यात एक जास्त! तिने तीन तीन समजूनच ठेवल्या असतील. आणि आपल्याला या भाकऱ्या खावचणार देखील नाहीत इतक्या जाडजूड आहेत. तुला दोन पेलणार नसतील

तर माझ्यातली एक तुला देतो. मला एक पुरेल."

रामू म्हणाला तेवढ्याने श्यामूच्या मनाचे समाधान झाल्या सारखे दिसले. दोघे खायला बसणार इतक्यात सोमू आणि एक अण तेथे आला. तो दमून भागूनच आला होता. म्हणाला— "मित्रहो, मी तुमच्याच सारखा दमून भागून आलो आहे. तुम्हाला सकय असेल व जमले असेल तर एखादी भाकरी मला देऊ शकाल का?" दोघांनी त्याला, "या हो या, त्यात काय? असा आमच्याबरोबर खायला," आणि केल्यावर तो आणखी अर्धा रुपया दिसा पाहिजेस."

तिघे काही वेळ मानाखाली मोघले.

तो तिसरा प्रवासी उठला तेव्हा एकटा रामूच उरला होता. तो रामूला म्हणाला— "मी पुढे निघतो, मला लवकर निघाले पाहिजे. तुमच्या मित्राला भाडे नमस्कार सांगा!" असे सांगून व दोघांचे आभार मानून तो निघून गेला. जाले वेळी त्याने रामूच्या हातात पांच रुपये ठेवले व रामू 'नको नको' म्हणत दमूनही तो निघून गेला.

श्यामू उठल्यावर रामूने त्या तिसऱ्या प्रवाश्याने पांच रुपये दिल्याची गोष्ट सांगून श्यामूला दोन रुपये दिले. पण श्यामूच्या मनाचे तेवढ्याने समाधान झाले नाही. म्हणाला— "कायरे, सारखे वांटे करून घेऊन भाकऱ्या म्हाणून त्याने दिलेले पैसे सारखे सारखे वांटून घेतले पाहिजेत. म्हणजे हिशोबा प्रमाणे तू आणि अर्धा रुपया दिसा पाहिजेस."

रामूने अनेक प्रकारे श्यामूला समजावून सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला, तो विचार करायलाच तयार नव्हता, वाडण करायलाच उभा राहिला आणि म्हणाला— "बल, या गावातल्या कोणा तरी तिन्हा-इतला जाऊन विचारू या. तो सांगेल तो न्याय आपल्याला मान्य होईल."

जाऊ या."

याप्रमाणे दोघे गावाच्या पाटलाकडे गेले. पाटलाने दोघांचे म्हणणे श्रांतपणे ऐकून घेतले. नंतर काहीवेळ विचार करून मनाशी काहीतरी ठरवून त्याने दोघांकडून सोमूने दिलेले रुपये मागून घेतले आणि रामूला चार व श्यामूला एक रुपया देत म्हणाला— "न्यायाची गोष्ट म्हणान तर अनेक वांटे होणार?"

श्यामू "अन्याय, अन्याय!" म्हणून ओरडू लागल्यावर पाटोल त्याला श्रांतपणे बसायला सांगून म्हणाले— "पक्षा, तुम्हीच नाही का सांगितलेत की तुम्ही तिघांनी पांच भाकऱ्या सारख्या वांटून खाल्या. एकेका भाकरीचे तुम्ही किती तीनतीन तुकडे केले होते नाही का? ते एकंदर पधरा झाले. प्रत्येकाला पांच भाकऱ्या मिळाले तुझ्या दोन भाकऱ्यांचे तीनतीन प्रमाणे सहा तुकडे झाले

त्यातले तू स्वतः किती खाल्लेस, पांच खाल्लेस व एक सोमूला मिळाला. रामूच्या तीन भाकऱ्यांचे किती तुकडे झाले? तुकडे झाले, नाही का? त्यातले त्याने पाच खाल्ले चार सोमूला दिले. अशातूनने सोमूला तुझ्या तुकड्यातला एक व रामूच्या तुकड्यातले चार, एकूण पांच तुकडे मिळाले. सोमूने पांच रुपये दिले होते. म्हणून रामूला त्याने सोमूला दिलेल्या चार तुकड्याबद्दल चार रुपये व तू दिलेल्या एका तुकड्याबद्दल तुला एक रुपया मिळाला."

पाटलाचा तो निवाडा ऐकून श्यामू निरुत्तरच झाला. त्याला बोलायला आगाव वरली नाही. तरी रामू पुन्हा श्यामूला त्याने देऊ केलेला आणखी एक रुपया देऊ लागला पण श्यामूने घेतला नाही. म्हणाला— "मी मूर्खसारखा भाडू लागलो आणि माझी कान उघाडणी करून घेतली. त्याबद्दल शिधा सायच्या ऐवजी तू बक्षिस देतो आहेत. नाही मला मान्य!" असे सांगून तो हसत पुढच्या प्रवाशाला निघाला.

आमारव्याणी

■ न्यहताम् महिमा
■ किमपि हि वाण्यसेलोकः,
बलि मनुयाचन समये
श्रीपति रपि वामनो जातः । ॥ २ ॥

[वीराचे वीरपण ■ कोणासमोर हात पसरित नाहीत ■ टिकते. ■ चक्रवर्तीसमोर लक्ष्मीपती विष्णूने हात पसरला तेव्हा ■ वामन ■ नाही ?]

माता निंदति, नाभि मंदति पिता,
भ्राता न संभाषते,
भूरयः कुप्यति, नानुगच्छति सुतः,
कांतापि नालिगते,
अर्घ्यप्रार्थनकांक्या न कुक्षे
सल्लापमात्रम् सुहृत्,
तस्मा दर्थं मुपार्जय श्रुणि सखे
ह्यर्थेन सर्वे वशाः । ॥ २ ॥

[मातादेखीच आपल्या गरीब मुलाची निंदा करते, व पिता त्याच्यावर खूप नसतो. त्याने भाऊ त्याच्याशी बोलत सुद्धा नाहीत. मोठ्ठेदेखीच ■ रंग वाखवितात. पुढे त्याच्या कांगच्या-प्रमाणे वागत नाहीत. जोवक कटख मित्र तो पैसे मागू लागेल म्हणून त्याच्याशी बोलायला देखील टाळतात. [सात्पर्य अर्थात पैसे असेल तर सर्व नोट लागतात.] म्हणून (वावा रे !) घनार्जित कर.]

यक्ष पर्वत

[१]

[लुटेऱ्यांच्या नायकाने स्वर्णाचारीला बडी चकल घेऊन उडावर बसवून घेतले. त्याने बगलागल्या शक्तिप रुपणाविरयी स्वर्णाचारीकडून ■ माहिती काढून घेतली. विशेषर पुढाऱ्याने स्वर्णाचारीला बाचविण्यासाठी शक्तिप वीराचा पाळलेला सिंह सोडला. सिहाने एका लुटेऱ्यावर उडी मारून त्याची मानपुटी धरली. पुढे-]

पाळलेल्या सिहाने अनपेक्षितपणे लुटेऱ्यांच्या नायकाच्या एका अनुयायावर उडी मारली. नायक पुढे ■ करावयाचे या विषयी क्षणभरच विचार करायला भागला असेल. त्याने आपला भाला सिहावर फेकला. पण ■ नेम चुकला आणि भाला सिहापासून एका पावलावर दूर जाऊन जमिनीत गेला. सिहाने एका लुटेऱ्याला लोळवले.

लुटेऱ्याच्या नायकाने चारीदाभूला तजर फिरवून पाहिले. सिहाने ज्या लुटेऱ्याला ठार केले होते त्याचा उंट स्वतःचा जीव बाचविण्यासाठी पळून शेजारच्या झाडीत निघून गेला होता. दुसऱ्या एका उडावर स्वर्णाचारीला बसविले होते. तो मोठ-मोठ्याने ओरडत होता, - " मला बाचवा हो, मला बाचवा ! " तो उघडपणे नायकाला उद्देशून ते म्हणत असला तरी खरा हेतू

दुसराच होता. क्षत्रिय युवक जवळपास कोठे असले तर त्यांना ते ऐकू जावे, हाच त्याचा मुख्य उद्देश्य होता.

लुटेऱ्यांचा नायक आपल्या अनुयायाला सिंहाच्या हातातून वाचवू शकला नाही. सिंहासमोर तो किती असह्य अदस्तेत तडफडत होता, हे नायकाला स्पष्ट दिसत होते. पण त्याला आपल्या अनुयायाला वाचविणे अशक्य आहे, हे देखील कळत होते. त्याचा अनुयायी जमिनीवरच काही वेळ तडफडून शेवटी गतप्राण झाला. सिंहाने त्याला आपल्या नोंडाने एक दोनदा हलवून पाहिले व त्याची हालचाल बंद झालेली पाहून तो लुटेऱ्यांच्या नायकाकडे पहात

मधून तो त्याच्या सालकाच्या गाईकडे पहात होता.

नायकाला काटले की सिंह त्याच्यावर उडी मारणार किंवा गाईला धरून नेणाऱ्या त्याच्या अनुयायाला डार करणार, पहिल्याने त्याला वाटले होते की सिंह गाईला खावला घावणार. परंतु सिंहाचे लक्ष गाईकडे नव्हतेच, त्याची नजर गाईला धरून नेणाऱ्या लुटेऱ्यावर झळलेली होती. म्हणून त्याने गाईला सोडून दिले तर कदाचित तो वाचेल असे **आपल्या** **आपल्या**

त्याप्रमाणे त्याने आपल्या अनुयायाला गाईला सोडून **आपल्या** सांगितले आणि स्वतःचा जीव वाचविण्याचा सल्ला दिला. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“अरे मूर्ख! तुझ्या मूर्खपणाने आपला एक साथी सिंहाच्या आहारी गेला. तु सिंहाला बंद असलेला पाहून गायीला सोडून दिले असतें तर तो वाचला असता. निदान आता तरी गाईला सोडून देऊन स्वतःचा जीव वाचव. **आपल्या** पळू लागली की सिंह तिच्या पाठोपाठ पळून जाईल.”

त्यानंतर तो स्वर्णाचारीकडे वळून म्हणाला—“काय रे तू, वाम्नुशास्त्र्या! तोंडे बंद करशील की नाही की ठकलू तुला खाली? सिंह तुझ्या समाचाराला आहे उभा तेथे.”

आनंदच वाटला. कारण सिंह त्याला चांगला ओळखत होता. सिंहाकडून त्याच्या केसाला ही धक्का होणार नाही हे त्याला माहीत होते. म्हणून तो म्हणाला—“सरदार! मला लोटा खाली! सिंहाने माल्ले तरी आपल्या मातृभूमीवर भेल्याचे मुख माझ्या आत्म्याला होईल. स्वतःच्या जन्मभूमीवर मरण आल्याच्या आनंदापेक्षा जास्त आनंद आणखी कशात आहे?”

लुटेऱ्यांच्या नायकाला प्रथम स्वर्णाचारीला उठावून साखी उकळून मोकळे व्हावे असे वाटले सरे, पण लगेच त्याला नवीन राजधानी स्थापन करण्याची गोष्ट आटवली आणि त्यासाठी स्वर्णाचारीचा उपयोग होईल असा विचार करून त्याने स्वर्णाचारीला उठावून खाली ढकलण्याचा विचार बदलला. म्हणून तो आपल्या दुसऱ्या एका अनुयायाला म्हणाला—“स्वर्णाचारीला खाली पंजू नकोस, आपल्याला राजधानी निर्माण करण्याच्या वेळी त्याची गरज नसेल. त्या वेळी त्याने आपले ऐकले नाही तर त्याची शकले उडवून कुठ्या मांजरा-समोर केकू.”

स्वर्णाचारीला आता सुटका होण्याचा मार्ग दिसला. म्हणून तो सिंहाकडे वळून ओरडू लागला—“भीमा! भीमा!” थोडा

वेळ थांबून तो पुन्हा ओरडला—“वांभवा! वांभवा!”

त्या पाळलेल्या सिंहाने नावच भीम होते. आपले नाव ऐकून त्याने एकदा गर्जना केली आणि एकदा आपली अयाळ हलवून स्वर्णाचारी वसला होता त्या उंटावर उडी मारली. त्याच वेळी ज्या लुटेऱ्याने गाईला धरले होते त्याने गाईला सोडले आणि उंटाच्या पछाघाला खून केली. उंट भरघाव पळू लागला आणि त्याच्या पाठीमागून नायकाने आपला उंट पळविला.

सिंहाने गाईला पळवून झोपडीकडे जाताना पाहिले व आपले काम संपले जणू वशा तऱ्हेने झोपडीकडे निघाला.

बोलत परत येत होते.

दोघे झोपडीजवळ येऊन पोचले तेव्हा त्यांचा पाळलेला सिंह त्यांच्या पायाजवळ जाऊन चाटू लागला. सिहाला असा मोकळा मुटलेला पाहून दोघां क्षत्रियांना आश्चर्य वाटले. कारण जहांना त्यांनी त्याला पिजल्यात ठेवले होते तो बाहेर आला कसा? त्याने जोणाला डार तर केले नसेल? हा पिजल्या बाहेर येणेच नव्य नव्हते इतक्या सावधगिरीने त्यांनी पिजरा बंद केला होता तरीदेखील त्याला बाहेर आलेलापाहून दोघे शक्ति होऊन सिहाकडे झोपडीकडे पाहू लागले.

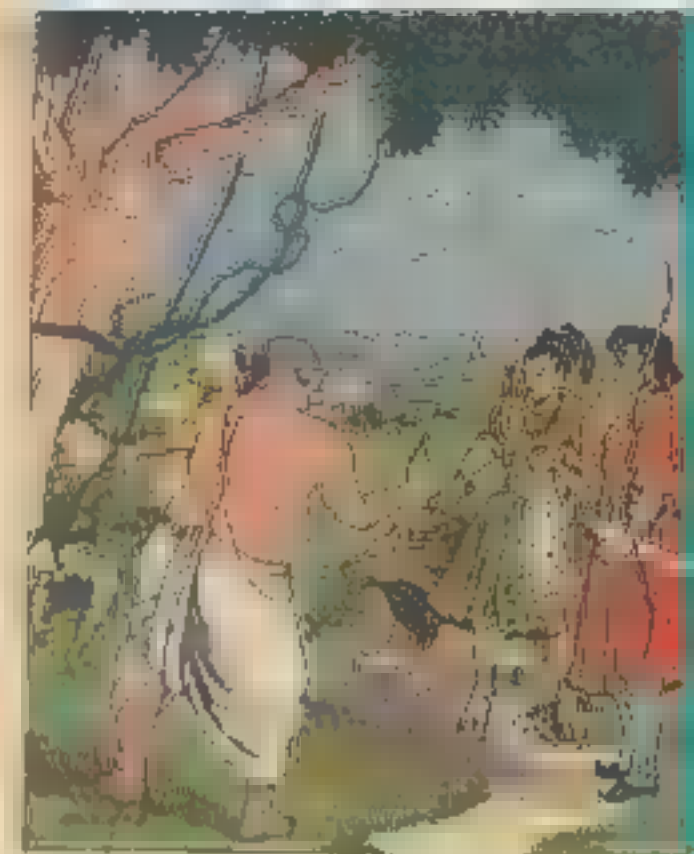
त्याच वेळी पुजारी एका साडाआहून पुढे पळत आला आणि रडण्या भावाजाल म्हणाला—“गूर हो! आपला सर्वनाश झाला!”

ते ऐकून दोघे क्षत्रियवीर अवाक होऊन परस्परांकडे थोडा वेळ गहात उभे राहले. त्यापैकी एकाने पुजऱ्याकडे जरा करड्या दृष्टीने पहात विचारले—“सर्वनाश! कसा काय? सिंह पिजल्या-बाहेर कसा काय आला? बोल, लवकर काय झाले?” असे म्हणत तो सिहाच्या आघाळीवर हात फिरवून त्याच्या गोंडारु लायला.

बलात जखम करून सांगितला. म्हणाला—“खड्गवर्मा व जीवदत्त! पंधे जास्त वेळ उभे राहण्यापेक्षा, झोपडीत बस, म्हणजे शव कळेल. झोपडीगामून भीमाने डार झाला. एका माणसाचे घेत दिसेल, ईश्वर म्हणे गाय व जिने वापर दोन्ही वाचली आहेत.”

पुजऱ्याच्या तोंडून ते ऐकून खड्गवर्मा व जीवदत्त यांना आश्चर्याबरोबर रागपण आला. पुजऱ्याच्या तोंडून उदावडून आले- त्या लोकांचे वर्णन ऐकून व चकितच झाले. त्या जंगलाने काही गतटी जातोय व मर्या आहेत एवढेच त्यांना माहीत होते. पण उदावडून येणारे हे लोक कोण असे असवेत? त्या लोकांनी झोपडीत शिकून कायकाय उद्योग केले असतील बरे? आणि स्वर्णाचारीला उकळून घेऊन का बरे गेले? म्हणजे ते धाडसीच असले पाहिजेत. स्वर्णाचारी किती झाला तरी आपल्या आश्रयाने अन्नेला एक असहाय मनुष्य आहे त्याला वांचविणे आपले कर्तव्य आहे. असे निरनिराळ विचार त्यांच्या मनात येत होते.

खड्गवर्मा म्हणाला—“जीवदत्त! आप- न्यांना जास्त विचार करण्याने वेळ न घालविता त्या उदावडून पळून जाणाऱ्याचा

पाठकाम केला पाहिजे. स्वर्णाचारीला आपण वेळीच सोडविले नाही तर ते त्याच्या जिवाचे बरे वाईट केल्याशिवाय राहणार नाहीत.” असे म्हणत त्याने आपली तलवार उपसली. त्याचा संताप त्याच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत होता.

जीवदत्त आपल्या मित्राच्या सांतावर हात ठेवून म्हणाला—“खड्ग, अरे अशी धाई करून कसे भागेल? विचार केल्याशिवाय उडी घेणे म्हणजे शौर्य नाही. शत्रू किती आहेत? आपल्या झोपडीत ते गिरले, घात त्यांचा काहीतरी हेतू असणार. या सर्व गोष्टींचा विचार नको का करा- यला? वाळवंटात राहणारे उंट या जंगलात

विष्नेस्वर पुजारी झोपडीआड उभा राहून ते सर्व दृश्य पहात होता. त्याचा मित्र स्वर्णाचारी संकटात सापडला होता. त्याला कोणत्याही प्रकारे वांचविणे आपले कर्तव्य आहे, असे त्याला वाटले. परंतु त्याला स्वतःला ते नव्य नव्हते आणि त्या वेळी क्षत्रिय तरुण जागेवर असले तर हे संकट ओढवलेच नसते.

सुदैवाने त्याच वेळी दोघे क्षत्रिय तरुण आपली शिकार संपवून परत येत असलेले त्याला दिसले. त्या दिवशी त्यांची शिकार यशस्वी झाली होती. एकान्या सांतावर एक हरण लोंबत होते. दुसऱ्याच्या सांता- वर दोन रान कोवड्या आणि हातात

कसे काय आले? त्यांना घेऊन नेणारे लोक राहणारे असले पाहिजेत. पहिल्याने, आपण झोपडीतले त्यांनी काही उचलून तर नाही नेले, हे पाहिले पाहिजे. नंतर पुढे काय करायचे ते ठरवू या."

खड्गवर्मा व जीवदत्त झोपडीत जाऊ लागले तेव्हा पुजारी म्हणाला—"पहिल्याने त्या कुंपणाजकळ पडलेले ते प्रेत पाहून घ्या. मीमाने त्याला तेथे ठार केले आहे."

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे त्या प्रेताजकळ गेले. खड्गवर्माने पायानेच हलवून पाहिले. जीवदत्त त्या प्रेताकडे मंभीरपणे पाहून म्हणाला—"हा मनुष्य रातटी जातीचा दिसत नाही."

दूरच्या प्रदेशातून आलेला दिसतो आहे."

"हा जिवंत असता तर आपल्याला किती तरी गोष्टी घाब्याकडून कळत्या असत्या. पण भीमाने त्याला जिवंत राहू दिले नाही. तो विचारा तरी काय करणार? गार्हला धरून नेताना पाहून त्याने समोर सापडला त्याला धरून ठार केले."

त्यानंतर दोघे झोपडीत गेले तेथे कित्येक वस्तू अस्वाभाव्यपणे पडलेल्या होत्या. भिंतीवर टांगून ठेवलेले धनुष्य, बाण, वगैरे शस्त्रे नाहीशी झालेली होती.

"या चोरांना आपल्या झोपडीत खोळन नेण्यासारक्या वस्तू दिसल्या त्या ह्याच या गुलामांना सोडता दये, आता यांची शिकार केली पाहिजे. हे लोक आले कोठून आणि गेले कोठे, गेरे जातीच्या लोकांना नक्कीच कळले असेल." जीवदत्त म्हणाला. नंतर पुजारीकडे वळून म्हणाला—"विघ्नेश्वर पुजारी! मू जाऊन जवळपास जंगलात गेरे जातीचा कोणी सनुष्य वाहे का पाहून त्याला बोलावून घेऊन ये."

विघ्नेश्वर पुजारी झोपडीबाहेर घेऊन पाहतो तर झोपडीच्या खारी बाजूच्या कुंपणाजकळ गेरे जातीचा राजा अरण्यमल्ल व त्याचे अनुयायी बोलत उभे असलेले दिसले. विघ्नेश्वर पुजारी जवळ जाऊन

दरून घेणाऱ्या लुटेऱ्यांना तुम्ही कोणी पाहिले का? ते माझा मित्र स्वर्णाचारी याला उचलून धरून घेऊन गेले हो!"

ते ऐकून अरण्यमल्लचा चेहरा पांढरा कट्ट पडला. म्हणाला—"पुजारी दादा! लुटेऱ्यांना पाहिलेले का विचारता आहा? अहो, हे लोक आमचे उभे पोक कापून घेऊन गेले आणि आम्ही त्यांना अडवू शकलो नाही. जीव दांचविण्यासाठी पळून जावे लागले. माझ्या काही अनुयायांनी त्यांना पाहिले. एका विचित्र तऱ्हेच्या जनावरांवर बसून लोक आले होते. स्वर्णाचारीला त्यांनी त्याच

जनावरावर बसविले होते. खड्गवर्मा व जीवदत्त त्या वेळी येथे असते तर त्या दुष्टांची छाती होती पुढे यायची? एक तरी जिवंत सुटला असता का?"

बाहेरचा तो आवाज ऐकून खड्गवर्मा व जीवदत्त झोपडीबाहेर आले. अरण्यमल्ल जवळ जाऊन म्हणाला—"दादा! आमच्यावर कोसळले आहे हो. आम्ही सर्व शेते लुटून नेली हो! आमच्या जातीच्या लोकांनी पराभव कसा असतो कधी पाहिले नाही. पण आज पहिल्याने दुष्ट लोकांना दाखवावी लागली!"

उदावतून घेणाऱ्या लोकांनी पिगे लुटून नेल्याचे दोघांना कळले पण गेरे जातीच्या लोकांना त्यांच्यासमोर हिमत दारून का

पळून जावे लागे हे दोघांना कळले।
 तबडगवर्माला त्याच्या भिषपणाची नीड
 आली म्हणाला— "तू स्वतःला आपल्या
 जातीचा राजा म्हणविनास ॥ तू पळवुट्या-
 सारखा पळून गेल्यास तर त्या विनाश्यांनी
 कोणाच्या सोंडाकडे पहायचे?"

"दादा! मी त्यांना पाहून पळालो होतो.
 आमचे महाराज तेव्हा तेथे नव्हते!" मंत्री
 गिळामुखी पुढे होऊन आपल्या राजाचा
 करीत म्हणाला.

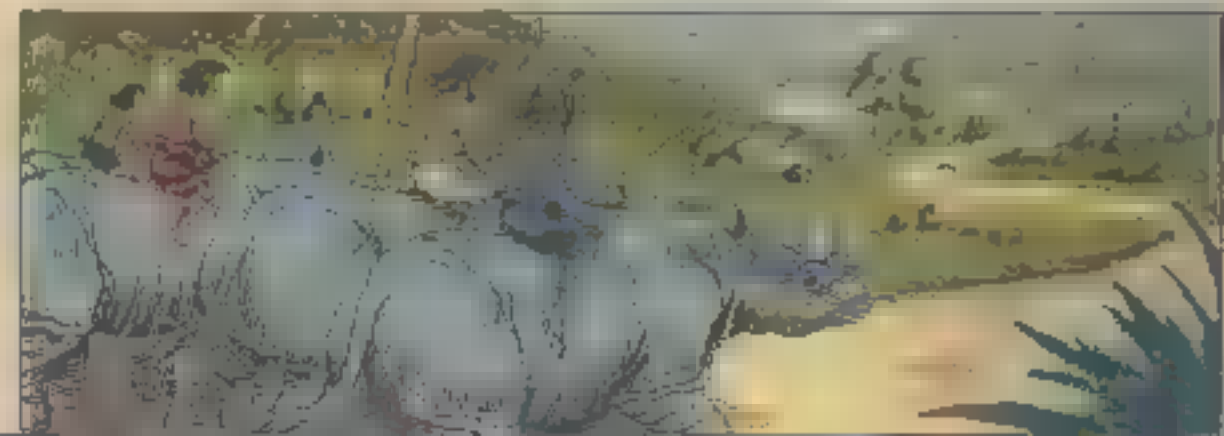
"त्यांच्याजवळ तुम्हाला माहीत नसलेली
 हत्यारे हांती का? की त्यांचे उच्च पाहून
 तुमचे मंचे प्रादुर्भास पळाले?" जीवदत्तन
 विचारले.

गिळामुखीने काय सांगे ते सविस्तर
 सांगितले. म्हणाला— "त्या लुटेऱ्यांच्या
 हातान भागे व लाटवारीशिकार्य काही
 नव्हते. परंतु तुम्ही म्हणाल्यात ते उड
 नावाची नवीन जगावरे पाहून आम्हाला का
 कांताम आकृक धक्कीव भरली. मी कित्रा
 आमच्या अनुयायांनी त्या विविध जना-

ना जेनाकर आम्हाला काय भयकर
 अमावीशी वाटली.

"वरे, आता सांगे ते सांगे. प्रथम
 आपण त्यांच्या हातातून स्वपांचारीला
 वांचविले पाहिजे. नंतर त्यांची छान खांद
 मोडली पाहिजे, कधी ॥ वाचूला नव्हत
 पहायची हिमतच होता कामा नये. त्या
 दुष्टांची तुम्ही पुढे जाऊन ते ॥
 वाटेने निघून कोठे गेले ॥ पाहून या.
 आम्ही मूर्खताआधी धोडा वेळ घेऊन
 निघ. त्यापूर्वी आम्हाला त्यांच्या हात
 चांदीची माहिती मिळाली पाहिजे."
 जीवदत्तन म्हणाला.

जीवदत्तन दोघांचे होता. त्यांचे बोलणे
 पुढे होण्यापूर्वीच भरभमळून ॥
 कीधा अनुयायांना सोळावून लुटेऱ्यांच्या
 मागावर ॥ त्यांच्या हातकालीची
 माहिती गोळा ॥ यायला मागितले.
 त्याप्रमाणे ते चौथे गोंड्यावर असून हांगरी
 ओढ्याच्या वाटेने निघाले. (क्रमशः)

अपूर्व मैत्री

विनमादित्याने आपला तट्ट सोडला नाही,
 तो पुन्हा भाढाजवळ गेला, प्रेत खांशा-
 काकून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे
 मोनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला.
 तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला
 म्हणाला— "राजा, तू स्वर्ग मिळावा म्हणून
 काय करीत असशील तर तुला
 पेंवटी तुझे परिश्रम व्यर्थ लागल्याचे दिसून
 येईल. कारण स्वर्गप्राप्तीसाठी पुण्यच करावे
 लागते असे नाही. भस्मान्त वृणित समजली
 जाणारी पापे ककून देखील अघोरदासा-
 सारख्याला स्वर्गप्राप्ती शाली होती. त्याची
 गोष्ट मी तुला सांगतो. लक्षा देऊन ऐक."
 असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

वाराणसी येथे एका गुरुगृही अनेक
 श्रद्धाचारी विद्याभ्यासासाठी येऊन राहिले
 होते. त्या गुरुकुलात तेजसिंह नावाचा एक
 सत्रिय मुलगा वयाच्या आठव्या वर्षी

येकून विद्याभ्ययन करू लागला. तो फार हुशार होता. विद्याभ्ययनाबरोबर त्या काळी शिष्यांना गुरूंची सेवा करावी लागे. इंधन व समिधा रानात जाऊन आणण्याचे काम तेजसिंहाकडे होते.

गनात अधोरदास नामक एका मुलाची तेजसिंहाची मैत्री जमली. कारण दोघांची रररोज भेट होत असे. जंगलात राहणाऱ्या जातीचे जीवित करे चालणे हे अधोरदासाकडून तेजसिंहाला कळले. अधोरदासाचा आप एका रानटी जातीचा नायक होता. या जातीचे लोक चोरी करून मित्रांना मदत करून लुटून आपला उदरनिर्वाह चालवीत असे. अधोरदासाचा नाव त्या दिघेत फार हुशार होता. तो कधी कधी लुटे-
 १२७

परंतु तो आपल्या जातीच्या लोकांत फार लोकप्रिय होता. कारण लुटून आणलेले सर्वे धन तो आपल्या जातीच्या लोकांत वांटून द्याही.

परंतु तेजसिंहाला असातऱ्हेने त्याच्या मित्राला किवा त्याच्या जातीच्या लोकांना जगावे लागते हे ऐकून वाईट वाटले. त्याने मित्राला विचारले-“मित्रा! तू मंडा माल्यावर अखेन आयुष्य घालविणार का? सम्य लोकांसारखे जिणे तुला अवघट नाही का?”

ऐकून अधोरदास म्हणाला-“मित्रा! निवधानूपिठ्या आम्ही हाच एक पंथा

मिळाले आहे. परंतु मला समाजातले शिक्षण मिळाले आहे. तू आमच्यासारखा राहू लाग, असे मी म्हटले तर तुला पटेल का? तसेच तुमच्यासारखे राहणे कसे वावटेल?”

दोघांच्या आयुष्यात व जीवितात इतका फरक होता, परंतु त्यांच्या मैत्रीत कोणत्याही प्रकारे वाधा बसली नाही.

काही वर्षांनंतर तेजसिंह आपला विद्याभ्यास संपवून आपल्या घरी परत आल्यापूर्वी आपल्या मित्राचा निरोप घ्यायला विसरला नाही.

तेजसिंहाला काशीच्या राजाच्या घदरी नोकरी मिळाली. तिकडे आप मरण

पावल्यावर अधोरदास त्यांच्या जातीचा नायक झाला. त्याने वापसे वेढा सवाई या लोकोवतीप्रमाणे आपल्या चोरी व वाटमारीच्या घंघात बापापेक्षा कांकणभर आस्तच मिळविले. हळूहळू त्याची दहशत राज्यभर प्रजेला वाटू लागली. वारणसी नगराबाहेर कोणी व्यापारी जाई- माला व नगरात प्रवेश करण्याचे परदेशी व्यापाऱ्यांनी सोडून दिले. चोरांना राजाने पुष्कळ केला, परंतु चोरांचा धुमाकूळ वाढतच गेला. राजाचे शिपाई चोरांना घराभला जात, पण जंगलाच्या आश्रयाला राहून चोर आपले रक्षण करीत. म्हणून काशीच्या राजाने, चोरांचा सरदार अधोरदास याला

मेलना कला नाही ही आपणाच चुक झाली, असे त्याचे मन त्याला वाळू लागले.

अधोरदास कोठे राहतो, काय करतो, त्याचे मित्र व संगीसाथी कोण या गोष्टींची माहिती तेजसिंहासूतकी अणखी कोणासच नव्हती. तरी तो इतके दिवस गप्प राहला.

परंतु राजधानीतला व्यापार बंद पडू लागला. व्यापाऱ्यांची परदेशातली ये आ बंद झाली. नागरिक जीवन विस्कळित होऊन गेले. एक स्वामिभक्त चाकर म्हणून त्याने आपल्या धन्यावरचे संकट दूर करण्याचे ठरविले. तो निवडक शिपाई बरोबर घेऊन गेला आणि अधोरदास महाशक्तीच्या पूजेला मग्न झाला असता तेजसिंहाने त्याला बंदी केले आणि राजधानीत आणला. राजाने वचन दिल्याप्रमाणे तेजसिंहाशी राजकन्येचा विवाह करून देऊन त्याला आपले राज्य देऊन शकले.

तेजसिंहाने अधोरदासाला जन्मठेप तुहंगनासाची शिस्त केेली. परंतु त्याच्या राहण्याची व जेवण्याची उत्तम सोय करून दिली. राज्यात शांतता नांदू लागली. तुहंगातच वृद्ध होऊन अधोरदास मरण पावला.

तेजसिंहाने एका प्रजस्वत्सल राजासारखे प्रजेला सुखी केले. अनेक वर्षे राज्य करून

परंतु त्याला आश्चर्य वाटले ते या गोष्टीचे की स्वर्गात त्याची अधोरदासाशी भेट झाली. परंतु स्वर्गात देखील मित्राबरोबर रहायला मिळणार याचा त्याला आनंदच झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा, अधोरदास एक चोर व दरोडेखोर होता, पापी होता. पण मित्रदोह करून तेजसिंहाने देखील पाप केले नव्हते का? दोघांना स्वर्गप्राप्ती कशी झाली? दोघांची भेट स्वर्गात कशी झाली आणि त्यांची मैत्री तेथे कशी चालू राहिली?" या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

राजा विक्रमादित्य म्हणाला— "तेजसिंह व अधोरदास निरनिराळ्या वातावरणात वाढले होते व त्यांचे संस्कार निरनिराळे होते. त्यांनी दोघांनी आपापल्या परीने

आपली कर्तव्ये सोड वजावली. अधोरदासाने चोरी केली, परंतु त्याने ती आपल्या जातीच्या रक्षणासाठी केली. म्हणून त्याला पुण्य मिळाले. त्याचप्रमाणे आपल्या प्रजेचे रक्षण करण्यासाठी तेजसिंहाने अधोरदाससारख्या चोराचे अत्याचार बंद करून पुण्य संपादन केले. त्यात दोघांचा व्यक्तिगत स्वार्थ कोठेच नव्हता. इतरांच्या स्वार्थासाठी त्यांनी ही पापे केली होती. म्हणून ही पापकर्म पुण्यकर्मच ठरली व म्हणूनच दोघांना स्वर्ग प्राप्ती झाली. आता राहली मित्रत्वाची गोष्ट. मित्रता दोघांच्या परस्पर व्यक्तिगत भावनेचा परिणाम होता. समाज किंवा प्रजा यांचा संबंध त्या भावनेशी नव्हता. म्हणून स्वर्गात त्यांची भेट झाली तेव्हा प्रजा किंवा प्रजा आड येणे शक्य नव्हते."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच. वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि आकाशात लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

पापकृत्य कसे ?

एकदा एक संन्यासी लोकांना उपदेश करीत फिरत गावोगाव हिटल ~~आला~~ एका गावी दांड चोर त्या संन्यास्याकडे येऊन त्याच्याबरोबर राहू लागले. एका चोराने संन्यास्याचे सोन्याचे ताट चोरले. ते पाहून दुसरा चोर म्हणाला—"जरे संन्यास्याची वस्तू चोरणे, म्हणजे पाप आहे !"

"संन्यास्यानेच दिले तर त्यात पाप नाही ना ?" पहिल्या चोराने विचारले.

संन्यास्याचे प्रवचन संपल्यावर सर्व लोक निपून गेले. तेन्हा पहिला चोर जवळ येऊन संन्यास्याला म्हणाला—"स्वामीजी ! मी एक अपराध केला आहे. मी सोन्याचे ताट चोरले आहे."

"तु ते त्याच्या मालकाकडे देऊन टाक, म्हणजे पाप लागणार नाही." संन्यासी म्हणाला.

"तर मग मी आपल्यालाच देतो." पहिला चोर म्हणाला.

"ते मला नको, ज्याचे असेल ~~त्याकडे~~ दे." संन्यासी म्हणाला.

"त्यांनी ते घेतले नाही तर ?" चोराने उत्तम प्रश्न विचारला.

"तर मग ते ठेवून घे." संन्यासी म्हणाला.

पहिल्या चोराने संन्यास्याला नमस्कार केला आणि ताट देऊन दुसऱ्या चोराबरोबर निपून गेला.

संशयी शेट

एका गावी सोमू शेट नावाचा एक वाणी रहात असे. त्याचा ~~व्यापार~~ घंदा होता. त्याच बरोबर तो सावकारीचा धंदापण करी. ~~त्याच्याकडे~~ कल्लू नावाचा मुनीम होता आणि मल्लू नावाचा मुमास्ता होता. धरातली कामे करायला त्याने एक नोकर ठेवला होता. ते तिघे ही विश्वासपात्र नोकरच होते. परंतु सोमूशेटचा तिघांमधील एकावर ही विश्वास नव्हता. कारण सोमूशेट संशयी स्वभावाचा होता. परंतु तो त्याचा कोणावर संशय आहे ही गोष्ट प्रगट होऊ न देण्याची काळजी आळगीत असे. आणि संमत अशी की प्रत्येकाला असे वाटे की शेटजींचा विश्वास त्यांच्यावरच ~~आहे~~ आहे.

एकदा सोमूशेटला व्यापारा निमित्त परगावी जावे लागले. निघण्यापूर्वी त्यांनी बायकोला सर्वांवर ~~कर~~ नजर ठेवायला

सांगितले. बायकोने होकार दिल्यावर सोमूशेट निश्चित आल्यासारखे भासले.

परंतु त्याच्या मनाचे तेवढ्यावर पूर्ण समाधान आले नव्हते. म्हणून त्याने आपल्या मुनीमाला, मुमास्ताला व नोकराला क्रमाक्रमाने बाजूला बोलवून वृत्त्यांन नजर ठेवायला सांगितले. त्याने प्रत्येकाला सांगितले की तोच ~~आम~~ तो विश्वासपात्र आहे व इतर दोघे लबाड आहेत म्हणून त्यांच्यावर नजर ठेवणे आवश्यक आहे. प्रत्येकाने शेटजींनी सोपविलेले ~~आम~~ इमाने इतयारे करण्याचे वचन दिले. तेव्हा सोमूशेटच्या मनाला थोडीशी निश्चिती वाटली. सोमूशेटने सर्वांना बजावून सांगितले की, कोणी आपापल्या कामात कुचराई करू नये आणि परत आल्यावर आपल्या कामाचे हिण्ण दाखविले पाहिजे, सोमूशेट परगावी जाण्यास निघाला.

शेटजी निघून गेल्यावर शेटजीनी सांगितल्याप्रमाणे सर्व त्यांच्यावर सोंपविलेले काम दक्षतेने करू लागले. असेच दोनतीन दिवस गेल्यावर मल्लू मुनीमांना घाटले की कल्लू गुमास्त्याची त्यांच्यावर धारीक नजर आहे. या उलट गुमास्त्याला घाटले की त्यांच्यावर नोकराची नजर आहे आणि नोकराला मालकिणीची नजर त्यांच्यावर असल्याचे आढळून आले.

परंतु सर्व व्यवस्था स्वतः सोमूशेट करून गेले होते ही गोष्ट कोणाला कळली नाही. प्रत्येकाच्या वाटे की सोमूशेटची आपल्यावर मर्जी आहे आणि दुसऱ्याने जी संशयी नजर ठेवली आहे ती बहल शेटजीकरवी त्याला

प्रत्येकाने संशय वाढेल असे काही तरी काम करण्याचे ठरविले.

एक दिवशी मुनीमाने गुमास्त्यासमोरच मोठमोठ्या धाळ्यातून तांदूळ, डाळ वगैरे शिधा एक लोटीभरून तूप कांठीतून काढून घेतले आणि निघून गेला. गुमास्त्याला अपार आनंद झाला. सर्वांसमक्ष धाळे भरभरून तांदूळ डाळ घेऊन जायला स्वारीला कसे काहीच वाटले नाही. मालक परत आल्यावर चांगली खोद मोडली पाहिजे स्वारीची, असा गुमास्त्याने विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी नोकरासमोर गुमास्त्याने एका पिशवीत पैसे ठेवले आणि ती पिशवी खिशात ठेवून निघून गेला. नोकराने ती गोष्ट मालक परत आल्यावर त्यांच्या कानावर घालून गुमास्त्याची कान उघाडणी करविण्याचे ठरविले. त्याने तारीख व वेळ खुणेसाठी लिहून ठेवली.

तिसऱ्या दिवशी एक भाजीवाली सोमूशेटच्या घरी आली. नोकर आपले काम सोडून बाहेर आला व त्या भाजीवालीशी थंडा मस्कारी करीत बोलू लागला.

नोकराचे ते वागणे मालकिणीला आवडले नाही. भाजीवाली सांगेल तो भाव देऊन नोकर भाजी विकत घ्यायला मागेपुढे पाहणार नाही असे देखील तिला वाटले, ती

दालीची सलगी करीत आहेस का? पेऊ दे शेट साहेबांना. खोद मोडते तुम्ही!"

त्या प्रमाणे शेटजी परत आल्यावर बायकोने नोकराविषय तक्रार केली. गुमास्त्याविषय नोकराने आणि मुनीमां-विषय गुमास्त्याने पण शेटजीचे कान भरले.

सर्वांच्या तक्रारी ऐकून न्याय निवाडा करण्यासाठी शेटजीनी सर्वांना एकत्र बोलावून घबकशी सुरू केली. म्हणाले—"तुम्ही तिघांनी माझ्या गैरहजेरीत काय काम कारस्थाने केलीत ती सर्व माझ्या आली आहेत. माझ्या घरचे मोठे खाऊन तुम्ही माझ्या विषय असे उलटाळ मला स्वप्नात देखील वाटले नाही. पापुढे तुम्हांला माझ्याकडे ठेवणे घोब्याचे आहे."

तेव्हा मुनीम, गुमास्ता व नोकर तिचे मालकाला म्हणाले—"मालक! आपण डोके कापून आमच्या पायावर ठेवले तरी आम्ही एक शब्द बोलणार नाही. पण आम्ही मालकाची दगा केल्याची एक गोष्ट तरी दाखवून दिली पाहिजे."

"त्यात सिद्ध करण्याची गोष्ट काय? तुम्ही तिघांनी माझ्याकडे केलेली लबाडी डोळ्या देखत झालेली आहे व माझ्या साक्षी

पुरावा आहे. मी तुमची लबाडी तुमच्या पदरात बांधून घेईन, काय घाटले तुम्हांला?" चूक दाखवून दिल्यास शेटजी सांगतील ती शिळा आमंदाने स्वीकारण्याचे सर्वांनी कबूल केले.

शेटजी मुनीमला म्हणाले—"तुम्ही अमुक-अमुक तारखेला धाळे भरभरून तांदूळ, डाळ व लोटी भरून तूप उचलून नेले नव्हते?"

ते ऐकून मुनीम स्मित करून म्हणाले—"मालक, त्या दिवशी ध्रावण शुक्रवार होता व लक्ष्मीचे व्रत होते. आपल्या दर वर्षीच्या बहिवाटीप्रमाणे मी ब्राह्मणांना शिधा घाटला होता."

सोमूशेट म्हणाले—“होय होय! ती गोष्ट मी पार विसरून गेली. मी उगाच आळ आणला तुमच्यावर! पण या मल्लू गुमास्त्याने पिशवी भरून गैसे आपल्या लिशात कसे काय नेले? नोकरासमोर ही गोष्ट घडली आहे.”

मल्लू गुमास्ता स्मित करून म्हणाला—“मालक! मुनीभांनी माझा महिन्याचा पगार दिला तो मी एका पिशवीत ठेवून पिशवी लिशात ठेवली. त्यावेळी नोकर तेथे हजर होता. मी लग्नाळपवी केली नाही.”

“अरे हो पगाराचा दिवस होता नाही का मुमचा? माझ्या लक्षातच आले नाही. परंतु तुमच्या विकट माझे कान भरणाऱ्याला ती अवकल नको होती का?” शेटजी म्हणाले.

नंतर ते नोकराला म्हणाले—“काय रे! तू अमुक दिवशी काम सोडून भाजीवालीशी गप्पा मारायला कशाला आला होतास? तिच्याशी लग्नविन करणार आहेस की पाट लावणार आहेस?”

नव्हते असे दिसते. त्यांच्या मनात उगाच संशय आलेला दिसतो आहे.” नोकर म्हणाला.

चवकशी संपली. मालकाला व नोकरांना ही गोष्ट चांगली कळून आली की ह्या सर्व संशयकल्लोळाचा परिणाम आहे. नोकरवर्गाला शांतताच राग आला. इमाने इतबारे नोकरी करून मुळा आणायला त्यांच्यावर संशय करावा हे त्यांना आवले नाही व त्यांनी मालकाला तसे बोलून पण दाखविले. म्हणाले—“मालक! आपल्यासारख्या संशयी करणारा पदरी नोकरी करण्यापेक्षा उपाशी घरी रहावे लागले तरी आम्हांला परतकरेल. आपण आम्हांला निरोप द्यावा.” असे सांगून तिथे नोकरी सोडून निघून गेले.

सोमूशेटला नवीन मुनीम, गुमास्ता व नोकर ठेवावे लागले. त्या दिवसापासून त्याने आपली संशयी वृत्ती सोडली.

भक्तीचा महिमा

फार कमी गोष्ट आहे, काही दिने रैदास नामाचा एक बांधा होता. कबीर-शाखाचे सुप्रसिद्ध गुरु संतरामानंद रैदासाचे पच गुरु होते. रैदास एक सुप्रसिद्ध संतकवि होता, गोष्ट सर्वांच्या परिचयाची आहे. रैदास बडिलोपार्जित बांधाराचा घंदा करीत असे.

एकदा तो आपली हत्यारे घेऊन रस्त्याच्या बाजूला चपला शिबीत बसला होता. परंतु संध्याकाळ झाली तरी कोणी गिन्हार्डक त्याच्याकडे आले नाही. अगदी संध्याकाळी एक बाह्यण आला आणि आपल्या चपला रैदासासमोर टाकून म्हणाला—“दुस्त करून दे!”

रैदासने बसला शिबीत त्या बाह्यणाला विचारले—“महाराज! आपण कोठले राहणारे? आणि काजीला कसे काय येणे झाले?”

तो बाह्यण म्हणाला—“मी कावेरी काठचा राहणारा आहे. विश्वनाथाच्या दर्शनाला आणि गंगास्नानाला आलो आहे.”

ते ऐकून रैदास म्हणाला—“महाराज! आपल्या कावेरी नदीत पाणी नाही की काय, इतक्या दूर स्नानाला पायला?”

बाह्यणाने चकित होऊन विचारले—“अरे असे काय बडबडतोस? गंगेकाठी काशीला राहतोस आणि असे बोलतोस? तुला गंगेचा महिमा माहीत नाही वाटते? तू कधी गंगेवर स्नानाला गेला नाहीस वाटते?”

“महाराज! मी नाही कधी गंगेवर स्नानाला गेलो.” रैदास म्हणाला.

ते ऐकून बाह्यण चकितच झाला. म्हणाला—“बावारे, जो गंगास्नान करतो त्याला व त्याच्या पितरांना स्वर्गप्राप्ती होते, हे तुला माहीत नाही का? तुझ्या-